

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav politologie
Obor politologie

DISERTAČNÍ PRÁCE

Tomáš Bandžuch

Německé státoprávní projekty v českých zemích na
podzim 1918

(K činnosti zemských vlád Deutschböhmen a Sudetenlandu)

German state projects in the Czech lands in the autumn 1918

(Activities of the provincial governments of the Deutschböhmen and the Sudetenland)

Tímto bych rád poděkoval všem těm, kteří mi při psaní této práce podali pomocnou ruku a v nemalé míře se tak zasloužili o to, že jsem ji mohl dovést do zdárného konce.

Především tedy Prof. PhDr. Vratislavu Doubkovi, Ph.D. za trpělivost, s níž mne usměřňoval během celého mého vysokoškolského studia.

Ing. Davidu Novákovi a Mgr. Janu Hanusovi za ochotu, s níž pro mne sháněli obtížně dostupné materiály.

Ing. Zdenku Petanovi za nebývale flexibilní logistickou podporu.

Své sestře Tereze za její neúnavné hledání zapomenutých chyb.

A především pak všem, kteří mne přes mé až nezdravé zaujetí událostmi těch dávných let 1914-1919 neopustili a došli se mnou až sem.

Památce mé babičky – té neuvěřitelné ženy, od které jsem před téměř třiceti lety poprvé slyšel příběh onoho podivuhodného podzimu 1918.

Místopřísežné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal/a samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Pardubicích dne 18.6. 2017

Tomáš Bandžuch

Abstrakt:

Práce si klade za cíl popsat genezi a působení zemských vlád provincií Deustchböhmen a Sudetenland vyhlášených českými, moravskými a slezskými Němci na podzim 1918 a následné srovnání jejich praktické politiky ve vybraných oblastech. Důraz klade především na budování státní správy a obranných mechanismů, zahraničně-politické vztahy a vztahy s českou menšinou žijící na jimi nárokovaném území. Vzhledem k tomu, že by práce měla přispět k poznání toho, do jaké míry bylo vyhlášení uvedených státoprávních celků okamžitou reakcí na vývoj ve střední Evropě či zda se jednalo o důsledek dlouhodobých trendů v česko-německých vztazích, je její část věnována koncepcím usilujícím o rozdělení českých zemí v letech 1848-1918. Stranou pozornosti nezůstává ani analýza legislativních aktů, jimiž se německorakouský stát pokoušel upevnit svou správu v českých zemích. Závěr práce je pak věnován komparaci výchozích podmínek a politického působení vlád Deustchböhmen a Sudetenlandu, přičemž se autor pokusí odpovědět na otázku, do jaké míry je možno považovat politiku obou provincií za shodnou a která z nich pružněji reagovala na úkoly, jež před ně stavěla přelomová doba podzimu 1918.

Klíčová slova:

Němci, sudetští; Deustchböhmen; Sudetenland (1918-1919); Československo, vznik; Programy, státoprávní; menšiny, národnostní; Rakousko-Uhersko, národnostní poměry.

Abstract:

The aim of the PhD thesis is to describe the emergence and functioning of the Deutschböhmen and Sudetenland provinces' governments proclaimed by Czech, Moravian and Silesian Germans in the autumn of 1918 and consecutively to compare their practical politics in the selected fields. The emphasize is put especially on the building of the state administration and defence mechanisms, foreign political relations as well as relations with the Czech minority inhabiting the disputed territory. The thesis should contribute to understanding the extent to which the declaration of these provinces was an immediate response to developments in Central Europe, or whether it was the result of long-term trends in Czech-German relations. One of its parts is dedicated to conceptions of a dissolution of the Czech lands, which were created in the years 1848-1918. Conclusion of this thesis is focused on the comparison of the political activities of the both provincial governments and author tries to answer the question, how much are these policies similar and which government better reacted to the challenges of the turning points of the autumn 1918.

Key words:

Sudeten Germans; Deutschböhmen; Sudetenland (1918-1919); Czechoslovakia, Creation of; State Rights; Minorities, national; Austria-Hungary, national situation in

Obsah

1. Úvod.....	13
2. Řešení národnostní problematiky v Českých zemích do roku 1918.....	23
2. 1. Stát, země a národ	23
2. 2. Od roku 1848 do vypuknutí první světové války	26
2. 3. Velká válka.....	53
3. Německé Rakousko	85
3. 1. Vznik Německého Rakouska.....	85
3. 2. Německorakouské nároky v českých zemích.....	90
2. 3. Správní struktura německorakouských zemí na podzim 1918	96
4. Deutschböhmen.....	101
4. 1. Vznik a budování státní správy	101
4. 2. Přebírání úředního aparátu	122
4. 3. Česká menšina.....	133
4. 4. Vztahy s ČSR	146
4. 5. Vztahy s Německou říší.....	169
4. 6. Volkswehr a možnosti obrany	186
4. 7. Finanční situace.....	213
4. 8. Alternativní koncepce	218
4. 8. 1. Radikální levice.....	218
4. 8. 2. Cheb a Chebsko	227
5. Sudetenland	233
5. 1. Vznik a budování státní správy	233
5. 2. Přebírání úředního aparátu	246
5. 3. Česká menšina.....	253
5. 4. Vztahy s ČSR	261
5. 5. Vztahy s Německou říší.....	266
5. 6. Volkswehr a možnosti obrany	268
5. 7. Finanční situace.....	283
5. 8. Alternativní koncepce	284
5. 8. 1. Radikální levice.....	284
5. 8. 2. Hřebečsko.....	286
6. Závěr.....	293
Seznam literatury.....	301
Příloha I. – Mapy	315
Příloha II. – Vedení provincií	317

*„Otče náš, jenž jsi německý duch,
Posvět se jméno tvé,
Přived' nás zpět do Říše své,
Naše vůle je ti zasvěcena,
Nyní i v budoucnu,
Chléb náš vezdejší dejž nám a naši svobodu,
Odpust nám naše viny a sud' naše trýznitele
Neuved' náš lid v pokušení,
Ale zbav jej temnot a noci,
A vrať mu jeho Říši,
sílu a lesk na věky věků.
Amen.“*

Kadaňský Otčenáš¹

„Žádný národ nesmí žít pod panstvím, jež neuznává.“

Prohlášení nezávislosti Československého státu z 18. října 1918²

¹ Totengedenken der Märzgefallenen am 8. März 1919 und an Allerseelen 1919, dostupné na http://www.kaaden-duppau.de/totenfeier_der_maerzgefallenen.htm navštíveno dne 18. 6. 2017; s přihlédnutím k anglickému překladu uvedenému v CAMPBELL, Michael Walsh: The Making of the „March Fallen“: March 4, 1919 and the Subversive Potential of Occupation in Central European History, No. 1, 2006, s. 1-29, str. 19..

² Cit. dle Dokument č. 155 – 18. října, Washnigton. - Prohlášení nezávislosti vydané československou prozatímní vládou in (eds.) KLIMEK Antonín, NOVÁČKOVÁ, Helena, POLÍŠENSKÁ, Milada, ŠŤOVÍČEK, Milan: Vznik Československa 1918, Praha, 1994, str. 318.

1. Úvod.

Století, jež uplynulo od událostí roku 1918 a které tak rámuje novodobé dějiny české státnosti, bylo až překvapivě bohaté na zlomové události, s jejichž často na první pohled ne zcela zřetelným dopadem se potýkáme až do dnešních dnů.

Detailnímu popsání těchto dějinných milníků se sice již věnoval nespočet historiků, politologů a publicistů, avšak drtivá většina takovýchto prací hodnotí tyto neuralgické body českého národního příběhu prizmatem pozdějších událostí, kdy zdaleka nejvíce prostoru dostává ta část oné pomyslné sítě příčin a následků, v níž je možno nalézt nejsilnější vlákna spojující minulost se současností.

Proto také při rozboru jednotlivých variant dějinného vývoje získávaly a získávají nejvíce prostoru ty koncepce, jež se podařilo zrealizovat, zatímco ty, které nakonec nemohly být natrvalo uvedeny v život, jsou často popisovány jen jako doplněk úspěšných programů a to často ještě pouze ve světle toho, jak na ně jejich tvůrci reagovali.

Přitom hned sám říjen 1918, který v obecném vědomí stojí na počátku moderního českého národního příběhu, nabízí hned několik možností dalšího vývoje, které se sice nakonec neprosadily, ale které se přeci jen s nakonec vítěznou variantou československého státu dokázaly alespoň krátkodobě koexistovat a přetavit tak své základní ideje do praktické politiky.

Tak v této době v pohraničí českých zemí došlo k vytvoření čtyř tzv. německých provincií,³ čímž se alespoň dočasně podařilo zrealizovat dlouho připravovaný koncept rozdělení Čech, Moravy a Slezska podle národnostní linie. I zde ovšem platí výše uvedená premisa, takže problematika těchto německých autonomních útvarů byla v studiích věnovaných této přelomové době často redukována na jakýsi poněkud kuriózní přívažek událostí, k nimž v té době docházelo v Praze, v nejlepším případě pak na jakýsi prolog národnostního sporu, jenž o dvacet let později vedl k Mnichovské dohodě, spoluzavinil rozklad první Československé republiky a nakonec dospěl až tragickému ukončení česko-německého spoležití. Události, k nimž v roce 1918 v pohraničí docházelo, jsou tak nahlíženy výhradně prizmatem z „vítězného“ českého pohledu, zatímco rozboru samotných snah a rozhodnutí českých, moravských a slezských Němců obvykle odborní i laičtí autoři nevěnovali příliš pozornosti.

³ Jako „provincie“ byly Deutschböhmen a Sudetenland označeny i v návrhu zákona „o rozsahu, hranicích a vztazích německorakouských státních oblastí“ předloženém ke schválení Prozatímnímu národnímu shromáždění dne 12. listopadu 1918. Viz Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska – Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&teil=0011&page=887>>, navštíveno dne 18. 6. 2017.

Tento fakt přitom do značné míry posílila i skutečnost, že ani pro jeden z národů tehdy obývajících české země nepředstavovalo působení separatistických zemských vlád klíčovou součást jejich „národního příběhu.“

Zatímco pro Čechy představovaly čtyři německé provincie „toho druhého,“ jehož bylo třeba si podřídit, aby český historický příběh mohl mít jednoznačně vítězný konec, pro samotné Němce se nakonec vyhlášení a zánik obou provincií staly jen jakousi předehrou, nezbytnou pro zdůraznění relevance jejich práv na sebeurčení, jež jim československý stát setrvale odpíral.

Nebyla to tedy samotná (co se reálných úspěchů týče poněkud problematická) činnost představitelů německých provincií na podzim 1918, ale teprve březen 1919, kdy československé vojsko v pohraničí krvavě potlačilo nepokoje a demonstrace za sebeurčení, jež položil základ sudetoněmeckého historického příběhu a dal podnět pro konstituování jednotné sudetoněmecké identity.⁴

Značná míra zjednodušení, s níž je tedy ze strany laické a nezřídka i odborné veřejnosti k problematice německých státoprávních pokusů v listopadu 1918 obvykle přistupováno, se přitom projevuje již kupříkladu v tom, že všechny v této době vyhlášené „provincie“ - Deutschböhmen, Sudetenland, Deutschsüdmähren a Böhmerwaldgau - často staví na stejnou úroveň, přestože pouze první dvě z nich měly status skutečné plnoprávné „spolkové země“ se všemi tomu odpovídajícími zemskými úřady a orgány, zatímco zbylé dvě byly pouze nižšími správními jednotkami jiných již existujících zemí (v tomto případě Dolního a Horního Rakouska). Rovněž tak jen minimum odborných prací přihlíží při popisu těchto entit k odlišným národnostním poměrům, jež ještě v době monarchie panovaly v jednotlivých zemích koruny české a které se tak zákonitě musely promítnout do vzniku a reálné politiky těchto „provincií“.

Cílem následující studie by proto mělo být alespoň částečné vyplnění uvedené mezery a to prostřednictvím detailní deskripce a následné komparace nejdůležitějších okruhů praktické politiky těch z výše uvedených provincií, které se podle německorakouských právních norem měly stát plnohodnotnými zeměmi. Koneckonců vždyť právě Deutschböhmen a Sudetenland nejenže zahrnovaly drtivou většinu německého obyvatelstva českých zemí, ale jejich představitelé zároveň byli jako jediní schopni vykonávat do značné míry samostatnou politiku. Deutschsüdmähren a Böhmerwaldgau totiž ani zdaleka nedosahovaly jejich územního rozsahu a mocenského potenciálu, takže v celém průběhu německé iredenty nezbytně hrály spíše roli

⁴ Viz např. BRAUN, Karl: Der 4. März 1919 – zur Herausbildung sudetendeutscher Identität in Bohemia, Nr. 2, 1996, s. 354-380 či CAMPBELL, Michael Walsh: The Making of the „March Fallen“: March 4, 1919 and the Subversive Potential of Occupation in Central European History, No. 1, 2006, s. 1-29.

stafáže, kdy navíc ani nedokázaly (snad s výjimkou jihomoravského Hieronyma Odolfrediho) vygenerovat výraznější politickou reprezentaci, která by mohla do debaty o budoucnosti Němci osídlených území výrazněji zasáhnout.⁵

Zahrnutí Deustchsüdmähren a Böhmerwaldgau do následující práce by tak rovněž vyvolalo naprosto legitimní dotazy, proč zde není věnován prostor dalším územím, která měla být od českých zemí oddělena rovněž a která přitom nebyla součástí ani jedné z výše zmíněných správních jednotek. Nejednalo se přitom jen o několik jazykových ostrovů, ale speciální status jakéhosi polsko-československo-německorakouského kondominia mělo obdržet i východní Slezsko a zcela zvláštní „pátou provincii“ pak tvořilo Novobystřicko, které přímo podléhalo Dolním Rakousům.

Oproti ostatním studiím věnovaným dané problematice bude na následujících stránkách dále omezen i časový rámec popisovaných událostí, kdy zde nebude reflektováno exilové působení reprezentací obou provincií následující po obsazení jejich území československým vojskem. Tento přístup si přitom vyžádala nejen skutečnost, že uvedené úřady po svém nuceném odchodu do Vídně opustily území reálné politiky a soustředily se především na vypracování nejrůznějších koncepcí a návrhů pro mírovou konferenci, ale i z toho, že vedení Sudetenlandu odmítlo ustanovit své exilové zastoupení na stejné úrovni, jako to učinili představitelé Deustchböhmen, v důsledku čehož by jakákoliv komparace jejich činnosti v první polovině roku 1919 nemohla přinést relevantní výsledky.

Sám text práce pak bude rozdělen do čtyř kapitol. V první budou přiblíženy koncepce etnického rozdělení českých zemí, které byly vypracovány jak v letech před první světovou válkou, tak i během tohoto konfliktu, přičemž důraz zde bude kladen nejen na jednotlivé zákony a programové dokumenty, ale i na rozdíly, které se v právních úpravách národnostních poměrů vyvinuly mezi Čechami, Moravou a Slezskem. Cílem tak bude popsat postoj jednotlivých německých politických proudů i státní správy k rozdělení země v horizontu let 1848-1918.

Úkolem druhé části pak bude představit celkové právní ukotvení provincií ve správní struktuře německorakouského státu. Neježe zde tedy bude stručně nastíněna geneze samotného Německého Rakouska, ale přiblížen bude i rozsah jeho územních nároků v českých zemích (a to včetně debat, které o dané problematice vedli zástupci jednotlivých ideových proudů

⁵ CAMPBELL, Fenton Gregory: Czechoslovak-German Relations during the Weimar Republic 1918-1933, Disertační práce obhájená v roce 1967 na Yale University, str. 19.

německé politiky), a podrobně bude rozebrána i institucionální podoba provincií, tak jak ji předjímalo německorakouské právo.

Samotné jádro práce pak budou představovat dvě zbývající kapitoly věnované celkem sedmi nejdůležitějším okruhům problémů, jimž museli představitelé Deustchböhmen a Sudetenlandu čelit. Jedná se především o výzvy, které před ně stavělo budování základních zemských institucí a s ním spojené přebírání někdejšího císařsko-královského úředního aparátu, dále pak problematika početné české menšiny, která na jimi nárokováném území žila a která představovala výrazný faktor spoluurčující tamní bezpečnostní situaci, vztahy se sousedními státy (tedy s Československem a Německou říší), ekonomická situace a konečně pak samotná otázka budování vlastních ozbrojených sil a snahy ubránit se československým pokusům tyto provincie obsadit.

Každou z těchto kapitol pak doplní stručné exkurzy popisující alternativní politické koncepce, které se v daných rozvíjely a které byly do značné míry v protikladu k oficiální politice jejich reprezentací – jednak radikálně levicové plány ovlivněné především německým hnutím Spartakovců a ruským bolševismem a dále pak koncepty, jež v sobě mísily snahu o dosažení sebeurčení spolu s odvolávkami na Němci v českých zemích jinak odmítaná práva historická. V případě Deutschböhmen se pak takovýmito idejím dařilo především na Chebsku, které po ryze formální stránce nebylo integrální součástí českého království, a v Sudetenlandu se zase jejich odezvy objevovaly na Lanškrounsku, jehož elity cítily sounáležitost spíše s českými, nežli moravskými a slezskými Němci.

Závěrečné srovnání by pak mělo dát alespoň částečnou odpověď na otázku, do jaké míry byla politika Deutschböhmen a Sudetenlandu determinovaná předchozím odlišným vývojem v jednotlivých historických zemích, a postup které provincie více odpovídal reálným možnostem, které tehdy před sebou němečtí obyvatelé českých zemí měli a do jaké míry je možno chápat tehdejší postup Němců v českých zemích politiku v českých zemích v roce 1918 jako výsledek jednotné politiky.

Jak již bylo uvedeno výše, nepředstavovala politická činnost vlád Deustchböhmen a Sudetenlandu téma, jemuž by se česká i německá historiografie výrazněji věnovaly.⁶ Tuto

⁶ Rámcový přehled o dobové německojazyčné publicistické a literární činnosti týkající se problematiky Deutschböhmen a Sudetenlandu viz MAZUR, Arnošt: Kořeny fašismu sudetských Němců v Československu. Bibliografický výběr sudetik z let 1918-1919, Opava 1963, str. 9-14.

situaci přitom dále zhoršoval i fakt, že práce, které se daného tématu přeci jen poněkud blíže dotýkaly, i přes svůj nezpochybnitelný vědecký přínos v sobě často obsahovaly značné tendenční prvky.

Patrně nejzřetelněji se takováto interpretace roku 1918 projevila v letech po druhé světové válce, kdy se česko-německé vztahy dostaly na svou patrně nejnižší úroveň a kdy bylo na české straně zaujaté nazírání na danou problematiku posíleno kromě nedávné zkušenosti okupace i tehdejší oficiální státní doktrínou kombinující prvky vyhroceného marxismu s vypjatým antiněmeckým nacionalismem.⁷ Ovšem zvláštní dobová atmosféra se do studií věnovaných Deutschböhmen a Sudetenlandu promítala i v jiných obdobích. Jistý ideologický přístup je tak zřetelný i jak v dílech některých sudetoněmeckých autorů či německých bohemistů publikovaných v dobách studené války, tak i v české a německé literatuře meziválečné.⁸

Ačkoliv je od osmdesátých let možno pozorovat určitý ústup takto ideologicky podmíněných pohledů, skutečností zůstává, že se stále objevují publikace otevřeně deklarující, že je jejich úkolem čtenáře o problematice česko-německých vztahů nejen informovat, ale rovněž přispět k revizi zažitých stereotypů, a přispět tak česko-německému smíření. Konflikty mezi oběma národnostmi jsou v nich tak často buď marginalizovány či přičítány do značné míry abstraktnímu „nacionalismu“ a samotní Češi a Němci žijící v pohraničí jsou chápáni jakožto oběti „velkých dějin.“⁹

Na druhou stranu je však třeba říci, že se mnoho z prací vyšlých v posledních letech pokouší problematiku dějin českých, moravských a slezských Němců uchopit se skutečným nadshledem a přiblížit ji zájemcům bez na první pohled viditelných snah o šíření názorů odpovídajících

⁷ Patrně nejvýraznějším příkladem tohoto přístupu jsou dvě do určité míry identické monografie autorské dvojice Jaroslav Cesar a Bohumil Černý, z nichž jedna je věnována výhradně problematice činnosti zemské vlády Deutschböhmen a druhá se pak soustředí na činnost německých politických stran v Československé republice, přičemž uvedené události zde představují značně obsáhlý prolog. Viz CESAR, Jaroslav, ČERNÝ, Bohumil: *Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety*, Liberec 1960, str. 13; CESAR, Jaroslav, ČERNÝ, Bohumil: *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938*, I. díl, Praha 1962; Ovšem takovéto názory zaznívají i v některých dalších publikacích z oné doby např. ŠŤOVÍČEK, Ivan: *O ohlasu a vlivu hnutí spartakovců v českých zemích 1918-1919* in *Slovanský přehled*, č. 5, 1976, s. 368-374; CHAUER, Miroslav: *Německá iredenta na Lanškrounsku v letech 1918-1919* in *Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové, Historie XXIX.*, s 33-85 či DOHNAL, Miloň, FILIP Zdeněk, SPURNÝ, František: *Pátá kolona na severní Moravě*, Ostrava 1969.

⁸ Srov. např. rozdíl mezi československou prací popisující rozpad habsburské monarchie z pera Jana Opočenského a německou publikací Paula Molische popisující působení německých orgánů v českých zemích v letech 1918/1919. Viz OPOČENSKÝ, Jan: *Vznik národních států v říjnu 1918*, Praha 1927; MOLISCH, Paul: *Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918-1919*, Wien-Leipzig, 1932.

⁹ Snaha o česko-německé smíření je tak prezentována kupříkladu hned v úvodu knihy Ladislava Berana viz BERAN, Ladislav Josef: *Odepřená integrace – systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918-1938*, Praha 2009, str. 50; a nacionalistické politiky (v kontrastu se sociálními demokraty) pak viní neúspěchů německé politiky

vlastnímu ideovému zaměření.¹⁰ V této souvislosti je pak třeba zvlášť vyzdvihnout celou řadu přínosných studií, jež se v posledních desetiletích objevují na stránkách sborníků *Bohemia* vydávaných bavorským sdružením pro výzkum dějin a kultury českých zemí Collegium Carolinum.¹¹ Zde zveřejněné studie přitom v tomto směru vynikají o to více, že právě první čísla uvedeného sborníku představovala jednu z hlavních tribun pro zveřejňování německých nacionálně zaměřených studií o českých dějinách.¹²

Nicméně i tyto práce psané se snahou o objektivitu se často potýkají se závažným metodologickým nedostatkem, jímž je redukce celé problematiky německé iredenty v roce 1918 na otázku Deutschböhmen. Činnosti opavské vlády je tak věnováno jen několik drobnějších prací¹³ či kapitol v knihách zabývajících se regionálními dějinami,¹⁴ takže jedinou skutečně reprezentativní studií věnovanou této problematice představuje disertační práce Richarda Jašše zabírající se německými separatistickými pokusy na území Moravy.¹⁵

Co se pak týče primární literatury užití při tvorbě následující práce, je třeba na tomto místě zmínit poněkud zarážející fakt, že ačkoliv totiž Deutschböhmen a Sudetenland byly německými národními projekty, pochází naprostá většina memoárové literatury sepsaná svědky jejich vzniku a likvidace od českých autorů – ať již od představitelů státní správy či zástupců české menšiny v pohraničí¹⁶ - přičemž vzpomínky německých politiků zachycující dané období do

¹⁰ Např. MAJEWSKI, Piotr: *Sudetští Němci 1848-1948*, Brno 2014; RANDÁK, Jan, PETRBOK, Václav: „Z krvácejících rakví teče naše vůle.“ *Sudetští Němci také jako muži října?* In (ed.) KUČERA, Rudolf *Muži října 1918*, s. 169-182; PETRÁŠ, René: *Menšiny v meziválečném Československu*, Praha 2009; KURAL, Václav: *Konflikt místo společenství?*, Praha 1993; HAAS, Hans: *Konflikt při uplatňování nároků na právo na sebeurčení: od habsburského státu k Československu – Němci v českých zemích 1918-1919* in (eds.) MOMMSEN, Hans, KOVÁČ, Dušan, MALÍŘ, Jiří, MAREK, Michaela: *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*, Brno 2000, s. 113-177 či KOPICA, Jiří: *Zemská vláda Deutschböhmen v letech 1918-1919* in *Němci v Českých zemích/Die Deutschen in den Böhmisches Länder – Zprávy společnosti pro dějiny Němců v Čechách/Mitteilnugen der Gesselschaft für die Geschichte der Deutschen in Böhmen*, Ústí nad Labem 2004, s. 5-66.

¹¹ Např. MAURER-HORN, Susanne: *Die Landesregierung für Deutschböhmen und das Selbstbestimmungsrecht 1918/1919*, in *Bohemia*, Nr. 1, 1997 s. 37-55; BRAUN či SCHMID, Julia: „Deutschböhmen“ als Konstrukt deutscher Nationalisten in Österreich und dem Deutschen Reich in *Bohemia*, No. 2, 2008, s. 464-479.

¹² Např. BACHMANN, Harald: *Raphael Pacher und die deutschradikale Bewegung in den Sudetenländer* in *Bohemia*, Nr. 1, 1965, s. 449-458.

¹³ Např. HANÁK, Jan: *Zápas o uznání Československé republiky v Novém Jičíně* in *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, Nový Jičín 1988* či JAŠŠ, Richard: *České národní výbory působící na Šumpersku v letech 1918-1919* in *Podesní*, s. 31-34.

¹⁴ Např. BENDA, Jan: *Vojsko, ozbrojená střetnutí a války v historii Šumperska*, Šumperk 2003; GAWRECKÁ, Marie: *Němci ve Slezsku 1918-1938*, Opava 2002.

¹⁵ JAŠŠ, Richard: *Pokus o geografické vymezení německé iredenty v českých zemích na podzim roku 1918* (s důrazem na oblast Moravy, Slezska a východních Čech), *Disertační práce obhájená v roce 2007 na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity*.

¹⁶ Např. CAJTHAML-LIBERTÉ, František: *Vzestup a pád provincie Deutschböhmen, Ústí nad Labem 1924*; HORA, Jaroslav: *Osvobození Západních Čech* dostupné na < <http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>>, navštíveno 14. 6. 2017 či sborník (ed.) GUDRICH, Otakar: *Deset let československého Opavska*, Opava, 1928.

značné míry absentují. Pravděpodobnou příčinou této skutečnosti je neúspěch uvedených projektů, jež si jejich vedoucí činovníci nehodlali zpětně připomínat. Jedinou výraznější výjimkou z tohoto pravidla tak představují pouze paměti sudetenlandského zemského hejtmána Robert Freiðlera,¹⁷ jichž si pro jejich značnou objektivitu cenila i česká strana¹⁸ a v nichž se autorovi ve snaze obhájit před čtenáři svou tehdejší činnost podařilo zachytit celou řadu problémů, se kterými se provincie musela potýkat. Ostatní činovníci se pak své vzpomínky na poslední měsíce roku 1918 publikovali buď v mnohem kratší formě v denním tisku (jako kupříkladu sám zemský hejtmán Deustchböhmen Rudolf Lodgman von Auen, jehož rekapitulace tehdejších událostí vyšla pod názvem *Meine Verhandlungen mit dem Národní výbor* na Vánoce roku 1923) či se této etapě svých životů věnovali spíše okrajově.¹⁹

Základní pramen pro následující práci tak tedy představovaly prameny úředního charakteru, z nichž především stenografické zápisy jednání císařských, německorakouských a československých orgánů doplněné o přijaté zákonné normy poskytují badateli reprezentativní vhled do problematiky vytváření nových provincií z hlediska jejich formální struktury a pravomocí, jež jim vídeňská vláda udělila, kombinované s dobovým tiskem. Ten pak přinášel detailní protokoly ze zasedání zemských sněmů Deutschböhmen a Sudetenlandu, přičemž v té době největší a patrně nejlépe vedené²⁰ české německojazyčné noviny *Reichenberger Zeitung* pak dokonce představovaly jakýsi neoficiální ústřední list liberecké vlády, neboť informovaly nejen o samotných zasedáních zemského sněmu, ale přinášely i provolání a nařízení zemských orgánů i místní radnice. Pro události, jež měly dopad na německou populaci v celém českém království, pak nejvhodnější zdroje představují v Praze vycházející noviny *Bohemia* a *Prager Tagblatt*, které vzhledem k tomu, že svůj tón přizpůsobovaly své čtenářské obci, mezi níž patřily vzdělané často národně uměřené osoby z Prahy a okolí, byly přítomnými mnohými německými nacionalisty obviňovány z nedostatečné podpory německé národní věci.²¹ Pro oblast Sudetenlandu a především pak pro jeho severomoravskou část pak přináší relevantní informace především olomoucký list *Mähriches Tagblatt* a německé národní hnutí v regionu detailně pokrývá i v Novém Městě na Moravě vycházející silně nacionalistický list *Nordmährische Rundschau*.

¹⁷ FREIÐLER, Robert: *Vom Zerfall Oesterreichs bis zum tschechoslowakischen Staate*, Zoppot, Berlin 1921

¹⁸ Např. OPOČENSKÝ: str. 211.

¹⁹ Např. předák tamní krajní levice Karl Kreibich viz KREIBICH, Karel: *Těsný domov – Širý svět*, Liberec, 1968.

²⁰ CESAR, ČERNÝ: *Od sudetoněmeckého ...*, str. 51.

²¹ Viz např. BRAUN: str. 376.

Pochopení procesu výstavby a zániku obou provincií pak do značné míry usnadňuje i celá řada edic dokumentů, které se dané problematice věnují a zařazují jí do širšího rámce sudetoněmeckých dějin²² či česko-německých vztahů.²³ Zde je přitom třeba zvláště vyzdvihnout dvě edice, které umožňují danou problematiku obohatit o zcela novou perspektivu – mohutný pětisvazkový výbor dokumentů věnovaný vnitropolitickému dění v českých zemích v letech první světové války,²⁴ který se detailně zabývá i ideovými posuny v německém politickém táboře a vývojem myšlenky na rozdělení českých zemí, a soubor listinného materiálu vyprodukovaného německou diplomatickou misí v Praze,²⁵ jenž představuje neocenitelnou pomůcku pro analýzu přístupu říšskoněmecké diplomacie k Deutschböhmen a Sudetenlandu a přináší neotřelý náhled na českou politiku vůči německé menšině v prvních měsících existence samostatného státu.

Problematika činnosti Němců z českých zemí klade před badatele leckdy poněkud nečekané překážky, které - ačkoliv zdánlivě spíše formálního charakteru - se v konečném důsledku mohou podepsat na příznivém či nepříznivém přijetí jeho práce. Jednu z nevýraznějších představuje otázka jmen a názvů.

Tento problém přitom vyvstává hned u samotného souhrnného pojmenování Němců, jichž se tato práce týká a které je třeba nějak odlišit od Němců říšských a rakouských. V popisované době se však zdaleka ještě neprosadilo ono adjektivum „sudetoněmecký“, které by se zde zcela očividně nabízelo. Nejedná se přitom pouze o jistou ahistoričnost tohoto názvu, který ve

²² Např. (Hrsg.) HABEL, Fritz Peter: Dokumente zur Sudetenfrage, München 2003 či (ed.) HAHNOVÁ, Eva: Od Palackého k Benešovi, Praha 2014.

²³ Např. (Hrsg.) ALEXANDER, Manfred: Quellen zu den deutsch-tschechischen Beziehungen 1848 bis Heute, Darmstadt 2005; (eds.) HARNA, Josef, ŠEBEK, Jaroslav: Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918-1920, Praha 2002 či (eds.) HOFFMAN, Roland, HARASKO, Alois: Odsun – die Vertriebung der Sudetendeutschen: Dokumentation zu Ursachen, Palnung und Realisierung einer „ethnischen Säuberung“ in der Mitte Europas 1848/49 – 1945/6. Band 1. Vom Völkerfrühling und Völkerzwist 1848-49 bis zum Münchener Abkommen 1938 und zur Errichtung des „Protektorat Böhmen und Mähren“ 1939 / Vyhánění sudetských Němců: dokumentace o příčinách, plánování a realizaci „etnické čistky“ ve střední Evropě 1848/9-1945/6. Svazek 1, München 2000.

²⁴ (eds.) STUPKOVÁ, Marie, VRBATA, Jaroslav: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914-1918, Svazek I., rok 1914, Praha 1993; (ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války, svazek II., rok 1915, Praha 1994; (ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji českých zemí za 1. světové války 1914-1918, sv. III., Praha 1994; (ed.) ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914-1918, svazek IV., rok 1917, Praha 1996; (ed.) VRBATA, Jaroslav: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války, svazek V., Praha 1997.

²⁵ (Hrsg.) ALEXANDER, Manfred: Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag, Teil I: Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš (1918-1921). Berichte des Generalkonsuls von Gebstättel, des Konsuls König und des Gesandten Professor Saenger, München 2003.

smyslu, v jakém je dnes vnímán, tehdy rozhodně nebyl součástí běžného německého slovníku, ale i o že daný výraz implikuje pospolitost těchto Němců v jednom „osudovém společenství“ tak, jak se definitivně ustanovila až mnohem později. Krom toho by pojem Sudetští Němci mohl vytvářet zavádějící aluze k obyvatelstvu provincie Sudetenland, která tehdy tvořila jen jednu část tohoto německého území. Z těchto důvodů tak budou na následujících stránkách použity výhradně pojmy čeští, moravští a slezští Němci, které zároveň umožní lépe rozlišit přístup německé politické reprezentace jednotlivých historických zemí.

Co se pak samotných názvů měst a obcí týče, bylo třeba dojít ke kompromisu mezi čtenářskou přístupností dané práce a její odborností. Využití německých názvů, které by se zdálo nejprínosnější, by totiž vzhledem k morfologické stránce českého jazyka mohlo působit poněkud nepatřičně a dobové názvy české by zase mohly čtenáře do značné míry mást. Z tohoto důvodu jsou tak veškeré zeměpisné názvy na následujících stránkách uváděny výhradně pod svými současnými českými jmény, což by mělo případnému zájemci usnadnit jejich vyhledání na mapě.

2. Řešení národnostní problematiky v Českých zemích do roku 1918

2. 1. Stát, země a národ

Proces nárůstu národnostního uvědomění, jenž se v první polovině 19. století stále intenzivněji projevoval napříč Evropou, se pochopitelně nevyhnul ani habsburské monarchii. Zde nicméně nabýval poněkud specifičtější formu, neboť se nejednalo výhradně o střet požadavků podmíněných národním cítěním na jedné s centrální správou vzhlížející k osvíceneckému ideálu politicky unifikovaného státu na druhé straně, ale do hry zde vstupoval i prvek historických zemí, z nichž se v průběhu staletí středoevropské habsburské soustátí vytvořilo. Mimo identity národní a celostátní se tak zde v určité míře projevoval i prvek identity zemské.

Nejednalo se však přitom o prostou trichotomii. Naopak – jednotlivé vrstvy se zde prolínaly a mohly dokonce postupně splývat. V některých případech tak docházelo k tomu, že část reprezentantů národních elit přijala za své tzv. historické státní právo a ztotožnila své národní teritorium s jednou nebo několika takovými historickými zeměmi, aby pak z dané pozice vyvíjela protitlak proti vládním pokusům o unifikaci, přičemž v této oblasti často nalézala podporu části staré zemské šlechty, která se odvolávala na svou tradiční lojalitu k těmto státoprávním útvarům.²⁶ V jiných případech přitom naopak z národního povědomí jakákoliv souvztažnost s někdejšími státoprávními entitami vymizela, takže kupříkladu v německém případě část elit postupně začala chápat vládní centralizaci jakožto nástroj k prosazení svých požadavků a zajištění dominance minimálně v jádru Předlitavska. Tyto požadavky se přitom zdály být přirozené a do značné míry ospravedlnitelné dosavadním vývojem, kdy v západní části národnostně roztržité habsburské monarchie právě němčina coby jazyk dvora a centrálních úřadů získala postavení všeobecné dorozumívací řeči, přičemž osoby, které se hlásily k německé kulturní identitě tak byly do značné míry zvýhodněny.²⁷

²⁶ Viz např. PRERADOVICH, Nikolaus von, Die Leistungen der Sudetendeutschen in der Donaumonarchie in Bohemia, München 1960, s. 207-220, str. 210.

²⁷ A byli to přitom právě Němci z Českých zemí, kteří této výhody dokázali využít nejlépe a často tvořili až překvapivě velký podíl mezi nejvyššími představiteli c. a k. monarchie. Z celkem čtyřiaadvaceti předlitavských ministerských předsedů se sedm hlásilo k českým, moravským či slezským Němcům a výrazné zastoupení měli i v dalších vládách, kdy kupříkladu v kabinetu Carla von Auersperga tvořili přesně polovinu ministrů. Stejně tak ze šesti polních maršálů, kteří byli (s výjimkou příslušníků panovnického rodu a spojeneckých panovníků) do této hodnosti povýšeni během první světové války představovali polovinu osoby původem z německých částí českých zemí. A takto vysoké posty se Němcům z Čech nenabízely jen v politice či armádě. Z celkem 12 prezidentů vídeňské akademie věd v letech 1847-1946 jich z českoněmeckých kruhů pocházelo pět a dokonce i vídeňské arcibiskupství bylo v období 1832-1932 po více než 60 let obsazeno německy hovořícími osobami pocházejícími z pražské či olomoucké arcidiecéze.

Z tohoto úhlu pohledu pak není příliš překvapivé, že jednou z entit, kde byly uvedené spory nejživější, představovaly země Koruny české a zvláště pak České království, v němž se střetával český a německý nacionalismus a zároveň zde působil odkaz někdejšího významného státního celku. Značně zjednodušeně a s plným vědomím toho, že zde existovala celá řada výjimek, které dané tvrzení silně problematizují, se dá říci, že postupně došlo k tomu, že zatímco čeští nacionálové považovali za optimální stav pro zachování českého národa silné a jednotné historické země, jež by i díky své dlouhodobé reputaci mohly čelit centralizačním tlakům, považovali Němci historická práva za zbytečnou přítěž a nebránili se oslabení těchto zemí ve prospěch centra a to i za cenu výrazné změny jejich struktury a hranic,²⁸ přičemž takovéto kroky mohly být deklarovány jakožto dokončení procesu rakousko-uherského vyrovnání. Zatímco totiž uherská část monarchie (s určitou výjimkou autonomního Chorvatska) nepochybně vykazovala parametry centralizovaného státu, vystupovala její část předlitavská z ryze formálního hlediska stále jakožto konglomerát zemí a národů, které spíše než jednotná stmelující idea u sebe držely pouze setrvačnost a překonané feudální vazby. Ostatně již sám její oficiální název „Království a země na Říšské radě zastoupené“ byl v tomto smyslu více než výmluvný – a není tak příliš překvapivé, že se tak na německé straně pravidelně objevovaly návrhy, podle nichž měla být centralizace tohoto útvaru navenek manifestována právě změnou tohoto krkolomného názvu na prosté „Rakousko.“

Právě pod tímto prizmatem je tak třeba chápat skutečnost, že podle některých německých koncepcí neměl být výsledkem etnického rozdělení českých zemí vznik „německého“ a „českého“ území, ale území „německého“ a „smíšeného.“ Na území osídleném Čechy totiž měla i nadále působit německojazyčná správa, která nejenže by byla, co se jazykové otázky týče, plně kompatibilní s německou správou ostatních částí monarchie, ale navíc by chránila německé obyvatelstvo žijící v jazykových ostrovech, kdy v několika městech (např. v Praze) a rozsáhlejších oblastech (Hřebečsko ve východních Čechách či část Jihlavska) žilo německé obyvatelstvo obklopeno českou většinou, před čechizací.

Takovéto koncepce ovšem v případě Českého království narážely na odpor značné části české politické reprezentace, pro niž bylo rozdělení zemských institucí společných pro celé království zcela nepřijatelné – mimo jiné proto, že by tak Češi ztratili jakoukoliv možnost kontrolovat

Viz PRERADOVICH: str. 213-220; k této problematice dále viz BAHM, Karl F.: *The Inconveniences of Nationality: German Bohemians, the disintegration of the Habsburg Monarchy, and the Attempt to Create a „Sudeten German“ Identity in Nationalities Papers, No. 3., 1999, s. 376 – 405, str. 376-377; BERAN: Odepřená..., str. 50.*

²⁸ Němečtí liberálové, kteří byli zpočátku zastánci autonomismu, se tak postupem času stali obhájci centralistického programu. Viz BERAN: *Odepřená..., str. 49.*

Němci osídlená území, zatímco Němci by mohli díky svému silnému zastoupení v celostátních institucích nadále ovlivňovat poměry v celém Předlitavsku (potažmo plánovaném Rakousku). Ovšem výraznou roli zde sehrály i faktory emocionální.

Historické právo totiž pro značnou část české veřejnosti nepředstavovalo jen nástroj obrany před germanizačním centralismem, ale i hodnotu, která zemi a národ svazovala s jeho historií. Pohraničí tak podle ní muselo zůstat součástí českého státu, neboť jednalo o dějiště příběhů, bez nichž by český historický příběh ztratil značnou část ze svého obsahu – kupříkladu Jiří Rak kupříkladu v této souvislosti upozorňuje na fakt, že přibližně polovina z lunet Alšova cyklu *Vlast* v Národním divadle zobrazuje děje odehrávající se na území v 19. století osídleném německým obyvatelstvem.²⁹ Není se tedy příliš překvapivé, že český nacionální diskurs chápal tamní přítomnost Němců jako do značné míry jakousi historickou anomálii, která je výsledkem germanizačního tlaku posledních několika staletí a v některých případech snad jen i desetiletí.³⁰ V projevech českých politiků tak často užívaný výraz „zněmčené území“ přitom celkem otevřeně prokazoval, která národnost má držbu pohraničí oprávněný nárok.

Část německých politizujících autorů na druhou stranu tyto české nároky vyvracela s poukazem na ekonomický a společenský přínos německé kolonizace, která danou oblast zcivilizovala, čímž zde výrazně převýšila jakýkoliv přínos Čechů a jejich případný historický nárok.³¹

Tyto postoje se pak pochopitelně odrážely i na Moravě a ve Slezsku, avšak zdejší situace přesto měla svá výrazná specifika, což bylo způsobeno mimo jiné skutečností, že zde bylo možno proti českým aspiracím obrátit historická státní práva, jichž se předtím sami Češi dovolávali. V případě Moravy, v jejíchž hranicích česká národnost tvořila výraznou většinu (přestože díky nedemokratickému charakteru volebního práva do obecních zastupitelstev byla až do konce 19. století většina zdejších radnic německá), byla tato argumentace motivována především snahou uchovat dosavadní poměr mezi jednotlivými zeměmi Koruny české a zabránit tak určité lokální centralizaci, jejímž střediskem by byla místo Vídně Praha. Tento přístup přitom využívali nejen zdejší Němci, ale i mnozí moravští Češi, jejichž zemská identita

²⁹ HERMANN, Tomáš: Diskuse k pracovnímu semináři národ a národnost 1918-1919 (mezi biologií, historií a politikou) in Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002-2003, Praha 2003, s. 119-127, str. 121.

³⁰ Např. TITĚRA, František: Češi v západočeské uhelné pánvi in (ed.) KAPRAS, Jan: Sebeurčení a Deutschböhmen, Praha 1918, s. 49-55.

³¹ Příklad tohoto přístupu viz např. BARTA, Erwin: Die Ansprüche der Tschechen auf das Sudetenland, Wien 1919, str. 3-4.

byla výraznější nežli jejich identita nacionální.³² Ve formování vztahů mezi oběma zemskými národy na Moravě zde přitom svou roli sehrál i roztroušený charakter zdejšího německého osídlení, jež nebylo možno stmelit v jedno „uzavřené německé území“ a prosazovat jeho vyvázání ze zemského rámce, takže se zde nakonec prosadil svébytný model, který jazykové rozdělení země vedl nikoliv po teritoriální, ale na institucionální bázi.

V Slezsku – nejmenší ze zemí Koruny české – pak byla národnostní otázka prosta většiny konfliktů, jež s ní byly spojeny v Čechách a dílčím způsobem i na Moravě. Zdejší zemské samosprávné orgány totiž byly po většinu devatenáctého století pevně v německých rukou,³³ a historické právo zde bývalo využíváno výhradně jakožto nástroj, s jehož pomocí měla být slezská identita definována v protikladu k českým historickoprávním koncepcím³⁴ a v souladu s centralizačními snahami Vídně. Slezsko tak mělo být definováno jakožto „rakouská země“ bez jakýchkoliv jiných státoprávních vazeb.³⁵

2. 2. Od roku 1848 do vypuknutí první světové války

Přestože takřka tisíciletá historie česko-německého soužití v Zemích koruny české nebyla prosta konfliktních období, dá se říci, že až do roku 1848 si dokázal jen málokdo představit, že by právě národnostní rozpory mohly vést k rozpadu tohoto historického celku a to navíc bez ohledu na původní zemské hranice.

Nicméně právě revoluční rok přinesl v tomto směru zásadní změny. Právě tehdejší společenský a národní kvas, který nabýval intenzity, jakou měla habsburská říše znovu zažít již jen během své agónie na podzim 1918, připravil nebývale příznivou půdu pro rozhraničení jednotlivých historických zemí, na čemž se v této fázi byla ochotna shodnout značná část české

³² MALÍŘ, Jiří: Obecní samospráva a národnostní problematika na Moravě před r. 1914 (Deset poznámek k „boji o radnice“ moravských měst) in (ed.) KOKOJANOVÁ, Michaela: Národnostní problémy v historii měst, Prostějov 1993, s. 75-87, str. 75-77.

³³ Přestože relativní počet Němců ve Slezsku mezi lety 1880-1910 klesl z 49 procent na 44, německé obyvatelstvo stále ještě představovalo drtivou většinu obyvatel slezských statutárních měst, která v důsledku toho, že sám zemský sněm byl budován na základě někdejších feudálních vazeb, hrála ve slezské politice mnohem větší roli, než by díky jejich velikosti náležela. Viz GAWRECKÁ, Marie: Národnostní poměry ve městech rakouského Slezska před r. 1914 in (ed.) KOKOJANOVÁ, Michaela: Národní problémy v historii měst, Prostějov 1993, s. 88-96, str. 88-89.

³⁴ Ostatně již samo obnovení Slezska poté, jeho vyvázání ze státoprávního svazku s Moravou v roce 1849, bylo podle některých náznaků místními německojazyčnými elitami chápáno jakožto jakási odpověď na program sjednocení Zemí koruny české, v nichž by tak slezští Němci pozbyli své postavení. Viz GAWRECKÁ: Němci..., str. 28-29.

³⁵ Viz např. Deklarace moravských poslanců (22. srpna 1868) - poznámka na začátku dokumentu in (ed.) VESELÝ, Zdeněk: Dějiny českého státu v dokumentech, Praha 2012, str. 424-25.

a německé politické reprezentace. „Jaro národů“ totiž přálo koncepcím, pro které představovalo historické státní právo pouze zbytečnou zátěž na cestě na přebudování Rakouska – a v širším kontextu pak celé střední Evropy - na demokratických zásadách.

Prvního výrazného zastánce této myšlenky představoval velkoněmecky orientovaný poslanec rakouského říšského sněmu i celoněmeckého frankfurtského parlamentu Ludwig von Löhner, který ji chápal jako prostředek, jak spojit všechny Němci osídlené oblasti a vytvořit jednotný velkoněmecký stát.³⁶ Jím založený Spolek Němců z Čech, Moravy a Slezska pro zachování jejich národnosti tak kupříkladu již na jaře 1848 vyzýval české Němce, aby v zájmu úspěšného provedení voleb do celoněmeckého frankfurtského parlamentu ignorovali dosavadní zemské instituce a nerespektovali jejich případné rozhodnutí o odmítnutí tohoto aktu.³⁷ Löhnerovy koncepce počítající s vytvořením několika jednotek s rozsáhlou mírou kulturní a finanční samosprávy přitom našly značný ohlas v řadách německých politiků především v Českém království,³⁸ takže sjezd německých důvěrníků v Teplicích je dokonce fakticky povýšil na oficiální program českých Němců.³⁹

Tyto Löhnerovy návrhy však vzbudily nelibost jak mezi Němci z jazykových ostrovů, kteří se obávali, že zůstanou ponechání napospas české většině, tak ze strany Čechů, kteří si uvědomovali, že budou-li v rámci několika národních „krajů“ včleněni do jednotného Německa, nebudou moci efektivně prosazovat své národní zájmy proti centrální všenněmecké vládě.⁴⁰

Na druhou stranu jistou výhodou Löhnerova programu byla skutečnost, že mohl být bez větších změn prosazován i poté, co se idea začlenění části území Rakouského císařství do německého státu ukázala jakožto neprůchozí. V podobě zachování samostatného Rakouska sestávajícího se z několika národnostních subjektů pak tento projekt dokonce podporovala i oficiální česká reprezentace vedená Františkem Palackým, která si od jeho realizace slibovala ustanovení autonomního českojazyčného území.⁴¹

Ústavní výbor rakouského Říšského sněmu zasedajícího od listopadu 1848 v moravské Kroměříži však tyto Löhnerovy návrhy nakonec neakceptoval, takže podle konečného návrhu

³⁶ O Löhnerovi coby předchůdci ideje rozdělení země na českou a německou část viz rovněž OPOČENSKÝ: str. 98-99.

³⁷ Dokument 8 – Výzvy a rady z Vídně in (ed.) HAHNOVÁ: str. 65-67.

³⁸ Mezi českými a německými poslanci zemského sněmu Markrabství moravského oproti tomu v roce 1848 zcela jednoznačně převládla koncepce stavějící se za zachování zemské jednoty a rovnoprávnost obou jazyků. Viz MALÍŘ, Jiří: Od jazykové rovnoprávnosti k národnostnímu rozdělení in Dějiny a současnost, č. 6, 1997, s. 12-16, str. 12-13.

³⁹ BERAN: Odepřená..., str. 45.

⁴⁰ JAŠŠ: Pokus o..., str. 16.

⁴¹ BERAN: Odepřená..., str. 45-6.

ústavy představeného dne 4. března 1849 měly základní stavební jednotky mocnářství stále představovat historické země. Avšak ani zde nakonec nebyla idea národnostní samosprávy zcela opuštěna a dokonce lze říci, že konečné výsledky těchto jednání bylo možno chápat jako jakýsi první nesmělý krok k jejímu prosazení proti historickému státnímu právu.

Hned § 3 ústavy totiž hovořil o tom, že některé země, mezi nimiž figurovaly i Čechy a Morava,⁴² budou rozděleny na kraje, jejichž hranice se „ustanoví se všemožným ohledem na národnost.“ Tyto kraje přitom nejenže měly disponovat samosprávou v oblasti sociální, hospodářské, školské (včetně práva určit vyučovací jazyk) a dopravní, zřizovaly peněžní ústavy, ale zároveň sloužily jakožto volební okrsky pro část poslanců v horní komoře plánovaného rakouského parlamentu. Devět českých a čtyři moravské kraje, tak měly do této Komory zemí vysílat odpovídající počet poslanců, přičemž každá země jako celek sem měla navíc zvolit dalších šest zastupitelů.⁴³

Uvedená nařízení nicméně vzhledem k rozpuštění kroměřížského sněmu jen o několik málo dní později nikdy nevstoupila v platnost a žádná z následujících ústav, jež byly v monarchii přijaty, se pak již dělení historických zemí podle národnostního klíče nijak výrazněji nedotýkala.

Avšak to, že se řešení dané otázky základní zákony říše vyhýbaly, ani v nejmenším neznamenal, že daný problém zmizel. Naopak – spor mezi zastánci historického práva a práva národnostního se stal integrální součástí vleklých národnostních bojů, které se v Čechách, na Moravě i ve Slezsku se s různou intenzitou vedly během posledních desetiletí existence monarchie a které ve svých důsledcích ochromovaly i činnost samotných ústředních orgánů státu.⁴⁴

Takto kupříkladu nepřijetí tzv. fundamentálních článků z října 1871, které plně vycházely z českých historických práv, jež ve svém reskriptu ze září téhož roku výslovně uznal císař František Josef I.,⁴⁵ a které výrazným způsobem posilovaly pozici Českého království vůči

⁴² V Slezsku, o jehož mnohonárodnostním charakteru rovněž nemohlo být pochyb, přitom krajské zřízení paradoxně zavedeno být nemělo. Důvodem zřejmě byla skutečnost, že se jednalo o jednu z nejmenších zemí v monarchii a jakékoliv její další štěpení by bylo z ústavního i administrativního hlediska zcela neúnosné.

⁴³ Návrh rakouské ústavy zpracovaný ústavním výborem říšského sněmu v Kroměříži (1849, 4. březen) in (ed.) VESELÝ: str. 358-364.

⁴⁴ Svrch. k této problematice viz DEJMEK, Jindřich: Historické kořeny tzv. sudetoněmeckého problému v českých zemích do roku 1938 in (eds.) DEJMEK, Jindřich, KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan: Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, s. 7-19, str. 7-10.

⁴⁵ V uvedeném dokumentu bylo rovněž zmíněno i císařovo odhodlání nechat se korunovat českým králem. Viz GALANDAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav: Osud trůnu habsburského, Praha 1983, str. 171.

ústřední vládě, bylo do značné míry způsobeno odporem, jež vzbudily v německých kruzích.⁴⁶ Navíc i v tomto případě ostře vynikly rozdíly mezi Čechami a ostatními českými zeměmi, neboť moravský zemský sněm sice fundamentální články v základních obrysech přijal, avšak z usnesení, jímž tak učinil, jednoznačně prosvítaly jeho výhrady k případnému posilování vazeb mezi Čechami a Moravou, a zemský sněm slezský, který pevně ovládala německá většina, pak uvedený dokument rovnou odmítl.⁴⁷

Ovšem vývoj hnutí za rozdělení historických zemí na nacionální celky byl do značné míry limitován nejen tímto bojem, ale i souřadnicemi mezinárodního i vnitrostátního dění. Löhnerovské velkoněmecké sentimenty, které mezi českými, moravskými a slezskými Němci latentně přežívaly, totiž dostaly mohutnou vzpruhu poté, co se z prusko-francouzské války zrodil roku 1871 německý národní stát, který rychle získával pozici přední evropské velmoci. A obavy českých Němců z případného odnárodnění do značné míry posílila i politika vlády hraběte Eduarda Taafeho opírající se v parlamentu mimo jiné i o českojazyčné poslance, jímž na oplátku činila ústupky, které podle části německých politiků zvyšovaly „*slovanské aspirace neomluvitelným způsobem*.“⁴⁸ Taafeho vláda se tak mimo jiné v roce 1880 zasadila o přijetí tzv. Stremayrových jazykových nařízení, která v Čechách a na Moravě plně zrovnoprávnila češtinu s němčinou při tzv. vnějším úřadování – tedy v komunikaci úřadů s fyzickými a právníckými osobami. Přestože pro vnitřní úřadování (tedy v komunikaci mezi jednotlivými úřady) stále zůstávala jedinou řečí němčina, vyvolalo uvedené rozhodnutí mezi Němci značné znepokojení,⁴⁹ které se mimo jiné projevilo dalším nárůstem etnické nevraživosti a pouličního násilí. Německé obyvatelstvo přitom v jeho obavách je přitom utvrdil i další postup Taafeho vlády, kdy český ministr bez portfeje pověřený správou ministerstva spravedlnosti Alois Pražák nařídil v roce 1882 vnější české (a částečně i polské) úřadování soudům v Slezsku⁵⁰ a následně roku 1886 učinil z češtiny i jednu z vnitřních úředních řečí u vrchních zemských soudů v Praze a Brně.⁵¹

⁴⁶ Blíže ke krachu tohoto projektu a české reakci na něj viz VELEK, Luboš: *Böhmisches Staatsrecht auf „Weichem Papier“: Tatsache, Mythos und ihre symbolische Bedeutung in der tschechischen politischen Kultur in Bohemia*, Nr. 1, 2007, s. 103-118.

⁴⁷ Postoj moravského sněmu k fundamentálním článkům, (1871, 13. říjen) – poznámka na začátku textu in (ed.) VESELÝ: str. 439.

⁴⁸ Cit. dle Dokument 32 – Vidina rozdělených Čech z roku 1884 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 149

⁴⁹ Tyto nálady mezi českoněmeckými elitami posílil i výsledek sčítání lidu z roku 1880, který ukázal, že v mnoha městech s jednoznačně německou správou žije podstatně více česky hovořících osob, než se původně přepokládalo. Viz SCHMID: str. 465.

⁵⁰ ČAPKA, František: *Dějiny Zemí koruny české v datech*, Praha 1999, str. 545; k uvedené problematice rovněž PETRÁŠ, René: *Národní otázka v českých zemích na sklonku monarchie* in (eds.) MALÝ: Karel, SOUKUP. Ladislav: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*, Praha 2006, 694-725, str. 700.

⁵¹ ČAPKA: str. 551.

Pokud k tomu připočteme skutečnost, že i na zemském sněmu po volbách v roce 1883 dále vzrostl počet českých poslanců na úkor jejich německých kolegů, nelze se divit, že se na německé straně začaly objevovat ideové platformy, které měly poskytnout podklad buď pro obrácení tohoto Němcům nepříznivého vývoje skrze přeměnu značné části Předlitavska v druhý německý národní stát anebo alespoň pro zachování německých pozic rozdělením historických zemí spojeným s následnou centralizací.⁵²

S návrhy patřícími do první skupiny sice vystoupili již v souvislosti s rozdělením monarchie na rakouskou a uherskou část v roce 1867 tzv. Němečtí autonomisté, kteří ve svém programu z Aussee požadovali přestavbu Předlitavska, jež se podle nich mělo zajistit svůj ryze německý charakter zřeknutím se Haliče, Bukoviny a Dalmácie,⁵³ avšak svůj rozmach toto hnutí za výrazné posílení německého charakteru Rakouska zažilo právě až v souvislosti s výše zmíněnými událostmi sedmdesátých a osmdesátých let, kdy k radikalizaci postojů jednotlivých vrstev v monarchii navíc přispěla vleklá hospodářská krize.

Do čela uvedeného směru se tehdy postavila pozdější ikona všenněmeckých národovců Georg rytíř von Schönerer. Ten pak spolu s Heinrichem Friedjungem, Engelbertem Pernerstorferem a Viktorem Adlerem roku 1882 zveřejnil radikálně nacionalistický Linecký program. Podle něj měla být dále oslabena vazba mezi Rakouskem a Uhrami a v územně zmenšeném Předlitavsku zbaveném Dalmácie, Haliče a Bukoviny měla být následně zavedena jednotná německá státní správa, přičemž celý tento útvar měl následně vstoupit do celní unie s Německem.⁵⁴ Přestože Schönererovo hnutí představovalo po určitou dobu výraznou sílu na předlitavské politické scéně, nepodařilo se mu nikdy získat rozhodující vliv. Jedním z důvodů tohoto jeho neúspěchu pak byla i značně nesnášenlivá povaha jeho zakladatele, který mimo jiné značně nevybíravě útočil na katolíky a Židy,⁵⁵ kdy dokonce roku 1885 o své vůli obohatil linecký program o antisemitský paragraf, v důsledku čehož tak musel hnutí opustit kupříkladu Viktor Adler.⁵⁶

Přestože se může zdát, že radikální tón lineckého programu nepřipouštěl jakoukoliv diskusi o možném rozdělení českých zemí dle národnostního klíče a že by tak byl jakýkoliv jeho rozbor z tohoto hlediska zcela redundantní, objevila se i v něm, v části věnované školství, objevila pasáž hovořící o „jazykově smíšeném území“ – a to v souvislosti s tím, že zde musí být

⁵² BAHM: str. 381.

⁵³ BERAN: Odepřená..., str. 52-53.

⁵⁴ Dokument 31 – Linecký program na přestavbu státu 1882-1885 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 144-147; ŠTOLLOVÁ, Sandra: Pangermanismus, Plzeň 2016.

⁵⁵ V roce 1901 tak proti schöneneriánům stála úctyhodná řada nepřítel, neboť oni sami svých slov bojovali: „*jak proti reakčním stranám, zástupcům feudalismu a klerikalismu, tak i proti falešnému liberalismu, dnes vedenému a ovládanému Židovstvem, a zejména pak proti nacionální vyděračské politice Slovanstva.*“ Cit. dle: Dokument 37 - Volební výzva Všeněmecké strany z roku 1901 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 161.

⁵⁶ BERAN: Odepřená..., str. 52-53.

intenzivně podporováno německé školství.⁵⁷ Tím ovšem také schönererovský všenněmecký přístup své možnosti jak přispět k diskusi o případném nahrazení historických celků celky národními zcela vyčerpал, neboť jakékoliv rozsáhlejší uznání existence byt' jen dvojjazyčných částí jádrových oblastí Předlitavska by zasadilo smrtelnou ránu samé jeho ideové podstatě.

Nicméně v první polovině osmdesátých let se na německé straně objevily i koncepce, jež se mohly stát základem pro etnické rozdělení Čech a popřípadě i dalších historických zemí.⁵⁸ Patrně nejjednoznačněji jejich základní body shrnul ve své parlamentní řeči z roku 1884 německý liberální poslanec Ernst von Plenner, když požadoval, aby: „*německé okresy v Čechách byly osvobozeny od českých úředníků a aby přestaly být týrány českou úřední řečí*“⁵⁹ s tím, že v etnicky české části země měl být: „*německý státní jazyk zachován jako vnitřní jednací jazyk úřadů a také v případě německých podání*.“⁶⁰ Plenner, pro něho bylo České království výhradně:

*„správní oblast jako každá jiná, pro jejíž jednotu doposud mluvila jistá správně-historická tradice a také důvody pragmatické užitečnosti, která ale v žádném případě není jakousi nedělitelnou, nedotknutelnou mystickou entitou,“*⁶¹

tak pomohl stvořit dle vlastních slov „umírněnou“ koncepci rozdělení země na část čistě německou a na část smíšenou, kde měly obě řeči zastávat rovnoprávné postavení. Jedním z důvodů, proč tuto koncepci, k níž se měli v budoucnu čeští Němci opakovaně vracet, považovali za výhodnou, přitom byl, krom snahy zachovat alespoň zbytky německého charakteru této části monarchie, zájem německých předáků o tzv. jazykové ostrovy. Jakékoliv vytvoření ryze českého správního území by totiž v první řadě znamenalo, že se Němci těchto svých menšin vzdávají a ponechávají je tak napospas čechizaci.

Plennerovy návrhy ovšem nakonec nenalezly patřičnou odezvu ani ve vládních kruzích ani na zemském sněmu,⁶² což následně vyústilo ve snahy německých poslanců přimět zemský sněm k přijetí těchto požadavků bojkotem uvedené instituce. V této pasívní rezistenci pak setrvali až do května 1890, kdy Taafeho vláda jejich nátlaku ustoupila a veřejně odmítla jakékoliv plány na posílení státoprávního postavení českých zemí a kdy i Staročeská strana, představující

⁵⁷ Dokument 31 – Linecký program na přestavbu státu 1882-1885 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 146.

⁵⁸ MOLISCH: 1932.

⁵⁹ Cit. dle Dokument 32 – Vidina rozdělených Čech z roku 1884 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 149

⁶⁰ Cit. dle tamtéž.

⁶¹ Cit. dle tamtéž: str. 148.

⁶² Poslanec Karel kníže ze Schwarzenbergu je dokonce označil za protiústavní. Viz KOLÁŘ, František, HLAVAČKA, Milan: Jubilejní výstava 1891, Praha 1991: str. 4.

konzervativnější část českého politického spektra, rezignovala na snahu začlenit do slavnostního poselství císaři české státoprávní požadavky v jejich radikální podobě.⁶³

Plenner přitom nebyl jediný, kdo v této době vystoupil s požadavkem na rozdělení českého království. Dokonce se dá říci, že osmdesátá léta byla jakýmsi zlatým věkem takovýchto koncepcí,⁶⁴ jejichž zřejmě nejpromyšlenější verzi představovaly takzvané punktace, od nichž si vláda slibovala definitivní ukončení nacionálních sporů v Českém království.

Uvedený dokument vzešlý z jednání, která vedli 4. – 19. ledna 1890 ve Vídni delegáti vlády, německých liberálů (zastupovaných mimo jiné i Plennerem), české zemské šlechty a staročeků, představoval jakousi jedenáctibodovou směrnicí pro další zákonodárnou činnost zemského sněmu v oblastech školské, zemědělské, obchodní a správní, která měla od nynějška odrážet národnostní realitu země. Na základě punktací tak mělo kupříkladu dojít k rozdělení zemědělské rady na českou a německou sekci, které mělo pro příště spojovat pouze předsednictvo se značně omezenými pravomocemi, či obdobné rekonstrukci zemské školní rady.⁶⁵ Ovšem zdaleka nejvýrazněji se uvedená dohoda měla projevit v oblasti soudní a jejím prostřednictvím i na okresní úrovni státní správy. Hranice obvodů okresních a krajských soudů se totiž nyní měly kompletně přizpůsobit hranicím národnostním, což otevíralo cestu i k překreslení hranic politických okresů a volebních okrsků. Punktace se přitom dotýkaly i Vrchního zemského soudu v Praze, kde se pro příště měly zvlášť projednávat osobní a disciplinární záležitosti soudů působících na českém a na německém území, přičemž zde zaměstnaní němečtí soudní radové na rozdíl od svých českých kolegů nemuseli ovládat oba zemské jazyky a zcela si vystačili se svou mateřštinou. A Němci pochopitelně souhlasně kvitovali i skutečnost, že jeden z oněch jedenácti bodů výslovně hovořil o možnosti revize Stremayrových jazykových nařízení.⁶⁶

Punktace tak představovaly první krok na cestě, na jejímž konci mohla stát úplná separace českého a německého elementu v Čechách a v extrémním případě i skutečný rozpad země, podle hranice, jíž by narýsovaly nové soudní okrsky. Ostatně sám Plenner v této věci nešetřil optimismem, když 9. února 1890 v Teplicích slavnostně prohlašoval, že „*Německé území jako takové je uznáno!*“⁶⁷

⁶³ Tamtéž str. 15.

⁶⁴ Pro některé z nich viz SCHMIED, Erich: J. W. Titta und der Deutsche Volksrat für Böhmen in Bohemia, Nr. 2, 1985, str. 309-310 či KOLÁŘ, HLAVAČKA: str. 4.

⁶⁵ Oblast školství přitom již v Čechách byla na místní a okresní úrovni národnostně rozdělena od roku 1873. Viz PETRÁŠ: Národní otázka..., str. 709.

⁶⁶ Punktace (1890, 19. leden) in (ed.) VESELÝ: str. 445-450.

⁶⁷ Cit. dle: KOLÁŘ, HLAVAČKA: str. 17.

Uvedený program nicméně narazil na odpor ze strany mladočechů, kteří v české politice reprezentovali stále sílicí liberální a radikálnější nacionální proudy a kteří nebyli na výše zmíněná vídeňská jednání přizváni. Ti totiž v punktacích viděli rezignaci na dosavadní státoprávní program a výrazný ústupek německé straně, za něž Češi oplátkou nic nezískají, a zahájili proti nim tak hned v únoru 1890 intenzivní kampaň, pod jejímž vlivem přitom začali staročeský poslanecký klub na zemském sněmu postupně opouštět jeho členové, kteří se ve své většině následně přidávali právě k mladočechům, takže ti tak již v lednu 1891 získali mezi českými poslanci většinu a mohli tak účinněji blokovat postupně probíhající schvalování jednotlivých bodů punktací. Ránu z milosti pak celé dohodě zasadily volby do říšské rady v březnu 1891, v nichž staročeši a jimi zastávaná politika zcela propadli,⁶⁸ přičemž o dva a půl roku později je následovala i sama Taafeho vláda, která si již nedokázala zajistit v parlamentu stabilní většinu.⁶⁹

Pád Taafeho vlády přitom ukončil i období relativní politické stability, kdy se pak do podzimu 1911 – tedy během osmnácti let – v Předlitavsku vystřídal celkem dvanáct vládních kabinetů, z nichž se pouze vláda Ernsta von Koerbera u moci udržela déle než tři roky.⁷⁰

Je přitom třeba dodat, že tato nestabilita částečně připadala na vrub právě nevyřešené otázce správní reformy Českého království, s níž se s různou mírou potýkal snad každý z těchto kabinetů (přičemž právě Koerberova vláda či vlády Paula von Gautsche a hraběte Franze Thuna dokonce znovu zvažovaly dílčí rozdělení země na etnické bázi),⁷¹ kdy kupříkladu měla značný podíl na pádu několika z těchto vlád i bouře odporu, jíž na německé straně vyvolalo rozhodnutí ministerského předsedy Kazimíra Badeniho z jara 1887 usmířit si českou politickou scénu tím, že dále rozšíří Stremayrova jazyková nařízení. V důsledku tohoto kroku tak nyní měla být čeština u českých a moravských úřadů spadajících pod resorty vnitra, práv, financí, obchodu a orby, zrovnoprávněna s němčinou i jakožto jazyk vnitřního úřadování.⁷²

V Čechách i ve Vídni vzápětí propukly masové nacionálně motivované demonstrace, během nichž nebyla nouze o násilnosti, v parlamentu se němečtí poslanci uchýlovali k hlučným obstrukcím, a poté, co se ukázalo, že tyto projevy německé národní nespokojenosti rozhodně nemějí klesající tendenci, byl Badeni nucen podat demisi. Ani následující vláda Paula von

⁶⁸ Bylo by však chybou přičítat tento neúspěch Staročeské strany výhradně její snaze Punktace za každou cenu prosadit. Úpadek strany se projevil již ve sněmovních volbách v r. 1889, kdy mladočeši překvapivě více než ztrojnásobili své zisky - a to na úkor staročechů.

⁶⁹ ČAPKA: str. 885.

⁷⁰ Tamtéž str. 885-889.

⁷¹ VINK, Matthew: *Self-Determination along the Austrian Frontier, 1918-1920 Case Studies of German Bohemia, Vorarlberg, and Carinthia*, magisterská diplomová práce obhájená na Victoria University of Wellington 2013: str. 39.

⁷² PETRÁŠ: *Národní otázka...* str. 703.

Gautsche, která se Badeniho jazyková nařízení zmírnila tím, že omezila jejich platnost pouze na většinově české okresy, jež se tak, co se úřadování týče, měly stát „smíšenými“, neměla ve svých snahách o mnoho větší úspěch a po několika měsících byla nucena podat demisi rovněž.

Stejný osud potkal i vládu Franze Thuna, který přitom dříve působil coby český místodržitel, a jehož kabinet tak vzbuzoval naděje, že by mohl rozháranou situaci spojenou s reformou úřadování v Českém království a na Moravě zvládnout – ostatně do něj Thun přijal jak zástupce německých liberálů Josepha Mariu Baernreithera, tak i představitele české politiky. Ovšem odpůrci česko-německého vyrovnání provedeního ve smyslu Gautschových nařízení tentokrát získali mocného příznivce, neboť je v jejich snahách podpořilo i císařské Německo, které v Thunovi pocházejícím ze severních Čech vidělo proponenta slavizační politiky, a výhledově tak i hrozbu pro německo-rakouské spojení.⁷³ Takovouto nelichotivou pověst Thunovy vlády posílil i protestní odchod ministra Baernreithera, takže jakékoliv její snahy uvést Gautschova jazyková nařízení v život, popřípadě je nahradit vlastním jazykovým zákonem, podle nějž měly být Čechy rozděleny podle poměru obou národností v jednotlivých okresech na pět jazykových pásem, byly na německé straně nyní již zcela jednoznačně chápány jakožto pokus posílit český vliv v monarchii. A německé obavy z dalšího vývoje pak dozajista nezmírnilo ani rozhodnutí nejvyšších soudních instancí monarchie, podle nichž byla Badeniho i Gautschova jazyková nařízení zcela legální a v souladu se všemi již platnými právními normami.⁷⁴

Není tedy příliš překvapivé, že tváří v tvář takovémuto posilování českého vlivu, které údajně mohlo vyústit až v „*občanskou válku*,“⁷⁵ se představitelé Němců v českých zemích i jiných částech monarchie opět pokusili soustředit své síly a vypracovat program, v němž by formulovali své požadavky. Několikaměsíční jednání na jaře 1899, kterých se účastnili zástupci celkem pěti politických subjektů,⁷⁶ a jejichž vůdčí osobností byl někdejší ministr Baernreither nakonec vedlo k sepsání tzv. Národně politických požadavků Němců v Rakousku, které se nicméně podle data svého zveřejnění dne 21. května staly známější coby *Svatodušní program*.

Bylo to přitom zcela poprvé, co se na německé straně podařilo vystavět takto komplexní programový dokument a to navíc na poměrně široké politické základně. Není se proto co divit,

⁷³ GALANDAUER, Jan: František kníže Thun, Praha – Litomyšl 2007, str. 162.

⁷⁴ Tamtéž: str. 164-165.

⁷⁵ Dokument 35 – Svatodušní program na přestavbu státu – poznámka na začátku textu in (ed.) HAHNOVÁ: str. 156.

⁷⁶ Německé lidové strany, německé pokrokové strany, ústavověrného velkostatku, svobodného německého sdružení a křesťanských sociálů. – Viz GALANDAUER: František kníže Thun..., str. 174.

že se teze v něm obsažené staly jakýmsi vzorem, s nímž se musela vyrovnat každá následující německá koncepce na přestavbu Českých zemí.⁷⁷

Sami autoři svatodušního programu přitom nenechávali nikoho na pochybách, jak si další fungování státu představují. Národnostní spory podle nich mohly být vyřešeny „*pouze uznáním onoho postavení Němců, které si v průběhu staletí vydobyli*“⁷⁸ a Předlitavsko, jemuž se nyní mělo dostat i oficiálního názvu „Rakousko“ namísto v té době používaného „Království a země na říšské radě zastoupené,“ se měl „*odmítnutím veškerého státoprávního úsilí ostatních národností a stran*“⁷⁹ plně centralizovat. S tím měla být spojena i zásadní reforma jazykových poměrů v monarchii, kdy autoři programu počítali se zrušením formální jazykové rovnoprávnosti a zavedením němčiny jakožto „*zpravidla úředního jazyka*“. Co se pak poměrů v samotných českých zemích týče, mělo v Čechách dojít k výrazné redukci zemské správy a souběžnému vytvoření národnostně ohraničených krajů. V těch českých by sice mohla být čeština v omezeném rozsahu používána při vnitřním úřadování, avšak všichni úředníci by i tak povinně museli ovládat německý jazyk. V krajích německých pak naopak český úředník bez ohledu na svou znalost němčiny nesměl být zaměstnán vůbec. Charakter takového rozdělení země pak asi nejlépe ilustrovaly plánované jazykové poměry v Praze a Liberci - zatímco zemské hlavní město mělo mít správu přísně dvojjazyčnou, v Liberci měla být správa ryze německá.⁸⁰ Na Moravě přitom mělo vzhledem k rozptýlenému charakteru německého osídlení⁸¹ sice rovněž dojít k novému rozhranění okresů na etnickém základě, ale reforma zde měla směřovat především k zavedení dvojjazyčného úřadování a rozdělení některých úřadů na českou a německou sekci, přičemž však by vnitřní úřadování, stejně jako správa zemského hlavního města zůstaly ryze německé. Ve Slezsku pak měla mít němčina status blížící se jedinému zemskému jazyku, když v ní kupříkladu mělo být kompletně vedeno místní střední školství.⁸²

Přestože sami jeho sestavovatelé považovali program za „*obranný*“ s tím, že požadavky v něm uvedené jsou naprosto nezbytné k tomu, aby bylo zastaveno „*porušování jejich* (tj. Německého obyvatelstva – **pozn. TB**) *práva*,“ bylo zřejmé, že zvláště v situaci, kdy byla tato koncepce prezentována jakožto minimální a kdy tedy nemohla být předmětem vyjednávání,

⁷⁷ Dokument 35 – Svatodušní program na přestavbu státu – poznámka na začátku textu in (ed.) HAHNOVÁ: str. 155.

⁷⁸ Cit. dle Dokument 35 – Svatodušní program na přestavbu státu – in (ed.) HAHNOVÁ: str. 155.

⁷⁹ Cit. dle tamtéž: str. 157.

⁸⁰ PETRÁŠ, René: *Menšiny...*, str. 151.

⁸¹ Kupříkladu roku 1890 bylo z více než 300 moravských měst a městeček jen 50 výlučně českých a 36 výlučně německých. Zbýlá měla smíšený charakter. Viz MALÍŘ: *Obecní samospráva...*, str. 77.

⁸² GALANDAUER: *František kníže Thun...*, str. 174-5; MALÍŘ: *Od jazykové rovnoprávnosti...*, str. 15.

nemohla představovat reálnou platformu pro přestavbu mnohonárodnostní říše, na níž by se s německými předáky dokázali shodnout i další hráči na předlitavské politické scéně. Český poslanec Panské sněmovny⁸³ staročech Karel Mattuš tak svatodušní program označil za „naprosto nepřijatelný a neuzpůsobitý k tomu, aby byl vzat za základ jakéhokoliv jednání“⁸⁴ a ministerský předseda Thun v soukromém rozhovoru dokonce prohlásil, že to je „lehkomyslně připravená zfušovaná práce,“ přičemž „většina částí ani celek nejsou přijatelné.“⁸⁵

Kategorické odmítnutí východisek Svatodušního programu vládou pochopitelně vedlo k dalšímu nárůstu národnostního napětí, které opět hrozilo přerůst v demonstrace a násilnosti stěží představitelného rozsahu.

V takovéto situaci, kdy na to, že vláda nedokáže udržet pořádek a zjednat si v parlamentu potřebnou autoritu, začali poukazovat i představitelé státního aparátu a kdy část politických představitelů dokonce hovořila o hrozbě ozbrojených střetů mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva, nakonec Thunovi nezbylo než v září 1899 podat demisi.⁸⁶ Jeho nástupce, hrabě Manfred Clary-Aldringen pak okamžitě nastoupil cestu, která zřejmě představovala nejschůdnější způsob, jak uklidnit zjitřené německé veřejné mínění – s okamžitou platností zrušil Gautschova jazyková nařízení a obnovil tak v úřadování v Čechách a na Moravě stav, který zde panoval před rokem 1897. Přestože se tak sice Clary-Aldringenovi podařilo do značné míry upokojit rakouské Němce, aniž by přitom jakkoliv měnil hranice a vnitřní uspořádání jednotlivých zemí, vyvolal jeho postup pro změnu rozhořčenou reakci z české strany, která za prostřednictvím obstrukcí dosáhla toho, že nový ministerský předseda musel již po jedenácti týdnech v úřadu podat demisi.

Pro nálady, které tehdy mezi Němci v monarchii vládly, je charakteristické, že ideje, jež Svatodušní program vycházel, v jejich politickém táboře zřejmě nejostřeji odsuzovali velkoněmci stále ještě vedení neúnavným Schönererem, jehož nezlomil ani pobyt ve věznici a ztráta šlechtického titulu, k nimž byl odsouzen poté, co inicioval výtržnosti namířené proti židovskému tisku. Jeho názory na případné národnostní rozdělení Čech či Moravy byly jednoznačně negativní, neboť nejenže se jím tak Němci vzdávali svých tamějších pozic, ale navíc se tak vytvářel precedent pro etnické rozdělení dalších historických zemí – a to i těch,

⁸³ Horní komora předlitavského parlamentu, v níž zasedali představitelé nejvýznamnějších šlechtických rodů, církevní knížata a významné osobnosti, jimž byl mandát udělen císařem.

⁸⁴ Cit dle: Dokument 35 – Svatodušní program na přestavbu státu – poznámka na začátku textu in (ed.) HAHNOVÁ: str. 154.

⁸⁵ Cit dle GALANDAUER: František kníže Thun..., str. 176.

⁸⁶ Tamtéž: str. 178.

v nichž tvořili většinu obyvatelstva sami Němci.⁸⁷ Jakýkoliv ústupek ve věci jednoty Čech se tak v očích schönereriánů rovnal národní zradě. A tak zatímco se podle nich o kompromisnický Svatodušní program zasazovaly „židoliberalní“ politické strany, přičemž „německý národ našťestí dnes již prohlédl a ví, že židovský liberalismus byl dosud jeho největším škůdcem,“⁸⁸ tak oni sami na další směřování německé politiky vůči Čechům nazírali prizmatem „bezohledného postupu a ofenzivy.“ Jazykové poměry v zemi tak podle nich neměly být předmětem žádných jednání, dokud nebude němčina uznána za jediný státní jazyk a nedojde k centralizaci, kdy bude působnost zemského sněmu limitována výhradně na hospodářské (a nikoliv tak kupříkladu na státoprávní či národnostní) záležitosti.⁸⁹ Politický program schönereriánů ve vztahu k českému království tak nejlépe shrnovalo jejich heslo z voleb v roce 1901, kdy byly jedním ze základních požadavků strany: „čistě německé, všenněmecké a nedílné Čechy.“⁹⁰

Německá politika však na vypjaté národnostní klima, které v západní polovině říše roku 1899 panovalo, nereagovala jen takovými radikálně nacionalistickými koncepcemi, ale do této doby se řadí i vznik jednoho z mála tehdejších politických programů, který hodlal historické země obětovat právě v zájmu rozsáhlé a skutečně rovnoprávné národnostní samosprávy.

Brněnský sjezd předlitavské sociální demokracie v září 1899 se nesl ve znamení snah o zmírnění napětí mezi jednotlivými národy monarchie, které ve svých důsledcích oslabovalo vliv nadnárodního dělnického hnutí. Sociální demokraté, podle nichž bylo „konečné upravení národnostní a jazykové otázky v Rakousku... životním zájmem proletariátu“⁹¹ tak vypracovali zcela novou koncepci, jejímž ústředním bodem bylo odmítnutí jak germanizačního centralizmu státního, tak i případného čechizačního (či jiného) dílčího centralizmu zemského, neboť obě dvě tyto koncepce podle nich vycházely z reziduí nedemokratických přístupů ve státní správě a z feudálních řádů, a blokovaly tak skutečně svobodný rozvoj nejen dělnictva, jehož volební práva byla v jejich důsledku značně omezena, ale vlastně i celých národních společenství, která se takto vysilovala nekonečnými spory a zanedbávala svůj politický a kulturní rozvoj,⁹²

Sociálnědemokratický tzv. Brněnský národnostní program,⁹³ na jehož vypracování měli vliv zástupci jak české, tak i českoněmecké sociální demokracie,⁹⁴ oproti tomu počítal

⁸⁷ Dokument 21 – Hitlerův vzor v Čechách in (ed.) HAHNOVÁ: str. 113.

⁸⁸ Dokument 37 – Volební výzva Všeněmecké strany z roku 1901 in tamtéž str. 160.

⁸⁹ Tamtéž str. 162-3.

⁹⁰ BERAN: Odepřená..., str. 55.

⁹¹ Dokument 36 Sociálnědemokratický program na přestavbu státu in (ed.) HAHNOVÁ: str. 159.

⁹² O sociálnědemokratickém omezení celé národnostní problematiky na kulturní kontext viz HILF, Rudolf: Němci a Češi, Praha 1996, str. 56.

⁹³ Dílčí rozbor brněnského programu viz BERAN: Odepřená..., str. 59-64.

s definitivním vyřešením národnostních třenic v Předlitavsku ustanovením národnostně jednotných obvodů, přičemž obvody stejné národnosti by spolu měly vytvářet „*jednotný národnostní svaz spravující své národní záležitosti úplně autonomně*.“⁹⁵ V čele těchto entit by pak stály „*národní komory*“, jejichž příslušníci by byli voleni na základě všeobecného a rovného hlasovacího práva. Prosazením této reformy by tak došlo k naprostému zániku historických zemí a přeměně monarchie na národnostní federaci, kdy by si každá národní entita spravovala své záležitosti, přičemž celostátní „*říšský parlament*“ by řešil teprve jejich spory mezi nimi a vzájemnou komunikaci.

V případě Českého království a Moravského markrabství by pak tedy rovněž došlo k jejich rozdělení podle etnického klíče, přičemž na rozdíl od návrhů německých liberálů by podle sociálně demokratického programu neměly vedle německých oblastí vzniknout oblasti smíšené, ale skutečně ryze české.

Prosazení těchto návrhů, jakkoliv na teoretické úrovni zřejmě představovaly patrně nejspravedlivější způsob národnostního vyrovnání, se od počátku potýkalo s nepřekonatelnými obtížemi.⁹⁶ Nejenže sociálnědemokratický program představoval zcela revoluční rozchod s dlouholetými tužbami českého i německého národního hnutí⁹⁷ a jako takový logicky musel vyvolávat silný odpor, ale navíc sociální demokraté v této době díky omezením vycházejícím z nerovného volebního práva nedisponovali dostatečným politickým kapitálem, aby se jim mohly váženěji pokusit prosadit. Ostatně autorům brněnského programu se pro něj nepodařilo získat bezvýhradnou podporu ani mezi svými spolustraníky napříč monarchií, jak o tom svědčí kupříkladu postoj české sociální demokracie, jejíž někteří pravicověji zaměřeni předáci se brněnského sjezdu vůbec neúčastnili⁹⁸ a která v roce 1909 vznesla požadavek na přepracování uvedených tezí s tím, že v současné podobě jsou příliš vágní a že z nich tak nelze vyvozovat základy „*jednotné sociálně demokratické praxe všech sociálně demokratických stran v Rakousku*.“⁹⁹ A hlasy po jejich revizi pak dokonce na konci prvního desetiletí dvacátého století začaly sílit i mezi německými sociálními demokraty.¹⁰⁰

⁹⁴ BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci (1918-1938)*, Praha 2006, str. 54.

⁹⁵ Cit. dle: Dokument 36 – Sociálnědemokratický program na přestavbu státu in (ed.) HAHNOVÁ: str. 159,

⁹⁶ Tamtéž: str. 158-160.

⁹⁷ Sociálně demokratický program byl poněkud překvapivě i v rozporu s ideou zřízení samostatné korunní země Deutschböhmen. Překážku zde přitom nebyl její národní charakter, ale skutečnost, že se jednalo o korunní zemi – tedy subjekt, jehož existenci sociální demokraté odmítali z principu. Viz BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Zankapfel Deutschböhmen in Bohemia* Nr. 2, 1980, str. 377.

⁹⁸ HILF: *Němci a Češi...*, str. 56-57; o omezeném dopadu programu viz též BRÜGEL: *Češi a Němci...*, str. 54-55.

⁹⁹ Cit dle (ed.) HAHNOVÁ: str. 653

¹⁰⁰ BRÜGEL: *Češi a Němci...*, str. 72.

K tomu, aby na bázi uvedeného programu byly vypracovány konkrétní návrhy prováděcích opatření, která by tak odhalila jeho případné nedostatky, tak nikdy nedošlo a celá přestavba Rakouska ve smyslu, v jakém ji nadnesli sociální demokraté, zůstala jen nenaplněnou vizí.¹⁰¹

První léta dvacátého století tedy nakonec především v Čechách namísto národního smíru přinesla další vyostření národnostního boje, který nakonec vedl až k naprostému zablokování zemské samosprávy a převzetí jejich pravomocí centrálními úřady.

Stále zřetelněji se totiž ukazovalo, že stávající správní systém není v důsledku permanentního česko-německého konfliktu schopen zajistit byť jen základní fungování zemských institucí a zabránit zneužívání svých institucí v národnostním boji. Patrně v největším rozsahu se uvedená skutečnost projevila v případě okresních zastupitelstev, která pro představitele jednotlivých národností záhy staly kolbištěm, na němž mohli realizovat svůj program bez ohledu na zástupce druhého národa.

Okresní úroveň státní správy sice zcela jednoznačně nekopírovala jazykovou hranici – k tomu by došlo teprve po případném přijetí punktací z roku 1890 – avšak i tak se s ní od počátku do značné míry překrývala,¹⁰² přičemž postupně docházelo k jejich dalšímu sblížení, takže nakonec jen necelých deset procent soudních okresů (včetně těch, do jejichž území zasahovaly tzv. jazykové ostrovy) vykazovalo národnostně smíšený charakter.¹⁰³

Procesu odcizování českých a německých okresních správ přitom výrazně napomáhali i sami jejich představitelé, kteří budovali paralelní svazy těchto územněsprávních jednotek,¹⁰⁴ přičemž kupříkladu závěry Sjezdu německých samospráv konaného v roce 1903, podle nichž mělo v případě nepřijetí německých finančních požadavků zemským sněmem dojít k rozdělení zemských úřadů, představovaly nezastřenou výzvu územní integritě království.¹⁰⁵ A v situaci, kdy některé okresní úřady šly ve svých snahách o posílování národních pozic tak daleko, že veřejně vyzývaly k bojkotování podání v druhém zemském jazyce, se takováto vyjádření, byť pocházela pouze z okresní úrovně státní správy, nedala jednoduše odbýt.

V tomto procesu rozdělování země na české a německé obvody přitom sehrály výraznou roli i výsledky volební reformy z roku 1907, kdy bylo na celém území Předlitavska zavedeno všeobecné hlasovací právo. Skutečnost, že volby měly probíhat většinovým systémem

¹⁰¹ K limitům Brněnského programu blíže viz HILF: Němci a Češi..., str. 56-57.

¹⁰² HLAVÁČKA, Milan: Samospráva království českého jako předstupeň státní samostatnosti? In (eds.) MALÝ, SOUKUP: s. 600-620, str. 603.

¹⁰³ ŠESTAUBER, Martin: Územní spory mezi Československem a Rakouskem v letech 1918-1920, Rigorózní práce obhájená v roce 2012 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, str. 11.

¹⁰⁴ K procesu vytváření takovéto české organizace viz HLAVÁČKA: Samospráva Království českého..., str. 611-615.

¹⁰⁵ Tamtéž: str. 615.

v jednomandátových obvodech, pochopitelně vedla k tomu, že dané obvody byly navrženy tak, aby maximálně korespondovaly s etnickými hranicemi a znemožnily přehlasování příslušníků jedné národnosti voliči z druhé.¹⁰⁶ V takovémto rozdělení Českého království na české a německé okrsky pak někteří němečtí nacionálové viděli oficiální potvrzení existence tzv. německého jednotného sídelního území, kterému podle nich nyní již jen stačilo patřičným zákonem vdechnout život a učinit z něj plnoprávnou autonomní jednotku. Jeden z vůdčích představitelů německých poslanců z Čech a dlouholetý čelný pracovník českého i moravského německonacionálního hnutí Raphael Pacher, který mimo jiné dlouhodobě podporoval užší spojení německých oblastí Rakouska s Německem,¹⁰⁷ pak dokonce v této souvislosti později, v první polovině roku 1918 hovořil o tom, že samostatná německá korunní země v severozápadních a severních Čechách „již právně existuje.“¹⁰⁸

Po vytváření národnostně jednolitých volebních okrsků přitom ovšem paradoxně nevolali pouze zastánci rozdělní Čech, ale své příznivce si našlo i mezi politickými dědici schönereriánských velkoněmeckých koncepcí, kteří v roce 1904 v Trutnově vytvořili Německou dělnickou stranu, která ve své ideologii spojovala národovectví se socialismem, antiklerikalismem a antisemitismem.¹⁰⁹ Tento bezprostřední předchůdce nacistické strany se hned ve svém prvním programu zasazoval nejen o již zmiňované dokončení přestavby „Rakouska“ na druhý německý národní stát a rozvolnění vazeb s Uhrami a Haličí, ale také o to, aby na etnicky německých územích působili pouze němečtí úředníci – čehož mělo být mimo jiné dosaženo vytvořením ryze německých okrsků, přičemž v těch s českou většinou by mohli působit i německy úřadující Češi.¹¹⁰

Tento na první pohled extrémní požadavek pak přitom nejspíše zrcadlil tehdy mezi Němci rozšířené obavy ze stále rostoucího podílu Čechů ve vedení zemských úřadů. Nejednalo se však přitom jen o důsledek případné čechizační politiky některých českojazyčných ministrů centrální vlády,¹¹¹ ale svou příčinu měl uvedený vývoj i v tom, že při obsazování těchto byly zcela pochopitelně preferovány osoby ovládající oba zemské jazyky.¹¹²

¹⁰⁶ „Převážně českých“ bylo 75 volebních okresů „převážně německých“ pak 55. Viz KOUBEK, Jiří: Volby do říšské rady v roce 1907 v českých zemích, dostupné na <<http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cisloclanku=2006040101>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

¹⁰⁷ BACHMANN: Raphael Pacher..., str. 457.

¹⁰⁸ ŠESTAUBER: str. 16.

¹⁰⁹ O vývoji německé dělnické strany v tomto období blíže viz WHITESIDE, Andrew Gladding: Austrian National Socialism before 1918, The Hague 1962.

¹¹⁰ Dokument 41 – U trutnovské kolébky nacismu in (ed.) HAHNOVÁ: str. 178.

¹¹¹ PETRÁŠ: Národní otázka..., str. 703.

¹¹² I v této oblasti je přitom možno hledat příčiny skutečnosti, že odpor k českým požadavkům se výrazným způsobem projevoval i mezi německými příslušníky jinak apolitické státní správy. K tomuto posunu v jejich uvažování viz PETRÁŠ: Menšiny..., str. 159.

Na každý pád však skutečnost, že v celozemských orgánech zní stále hlasitěji čeština, dále přispívala k prohlubující se nedůvěře německého obyvatelstva v české zemské instituce. Pokud k tomu připočteme i skutečnost, že paralelní struktury k těmto orgánům, jako kupříkladu zmíněná sdružení okresů, stále častěji využívali i Češi a že i pro Vídeň byly zemské úřady spíše přítěží než vítaným pomocníkem při vyřizování místní agendy, nemůže být příliš překvapivé, že se začaly objevovat nové návrhy na redukci jejich pravomocí. Přímé vyčlenění Němci obývaných území z Čech se i přes výše zmíněné německonacionální naděje sice v této chvíli jevilo jakožto neprůchozí, nicméně stávající zákony umožňovaly dosáhnout prakticky totožného výsledku naprosto legitimní cestou reorganizace státní správy v království a zřízením krajů coby nového stupně samosprávy. Vzhledem k tomu, že by dosavadní okresní úroveň zůstala zachována, by totiž tyto kraje získaly většinu svých pravomocí právě na úkor zemských orgánů, které by tak vzhledem k tomu, že by navíc jednotlivé kraje byly spravovány z Vídně, získaly čistě reprezentativní funkci. Na základě zavedení krajského zřízení by tak nejenže mohlo dojít ke konečnému etnickému rozhraničení země, ale rozbitím korunní země na několik menších samosprávných jednotek by se výrazným způsobem zjednodušila situace vídeňského centra, které by se tak již nemuselo ohlížet na mínění pražských úřadů.¹¹³

V tomto duchu se tak nesl kupříkladu návrh reformy, jež vypracovala předlitavská vláda Richarda Biennertha, která se od Čechů jejich souhlas se zřízením dvacítky nových krajů pokoušela získat za rozsáhlé ústupky v jazykové oblasti, kdy by byla dokonce ve státních úřadech vytvořena místa, pro jejichž vykonávání by nebyla požadována znalost německého jazyka. Takovýto kompromis však pochopitelně neuspokojil ani jednu stranu a jako takový byl odsouzen k neúspěchu.¹¹⁴

Skutečnost, že národnostní spory zůstávaly takto neřešeny, však vedla k jejich dalšímu stupňování, takže v posledních letech existence monarchie byly kvůli česko-německé řevnivosti samosprávné orgány království již prakticky trvale zablokovány, když se od roku 1907 kupříkladu český sněm nedokázal shodnout ani na zemském rozpočtu.

Znovu a znovu zahajovaná česko-německá vyrovnávací jednání znovu a znovu ztroskotávala na vzájemné neústupnosti, přičemž průlom nepřineslo ani jmenování někdejšího ministerského předsedy hraběte Franze Thuna, jenž byl podle slov říšskoněmeckého konzula v Praze Friedricha von Gebstella „*nejpovolnější a nejschopnější politický vůdce v Čechách*“,¹¹⁵ na uprázdněný post pražského místodržitele. Němci v něm totiž viděli osobu, jejíž názory byly až

¹¹³ PETRÁŠ: Národní otázka... str. 710.

¹¹⁴ Tamtéž: str. 716

¹¹⁵ Cit. dle GALANDAUER: František kníže Thun..., str. 205.

příliš blízké českým požadavkům,¹¹⁶ zatímco Thun sám zase opakovaně odsuzoval nekompromisní německý postoje k případnému vyrovnání. A navíc v momentě, kdy nový místodržitel přes tuto vzájemnou antipatii dovedl vyrovnávací jednání k určitým výsledkům, zasáhlo do nich nanejvýš nešťastným způsobem ministerstvo vnitra, když revidovala třicet let stará Stremayrova nařízení a de facto umožnila okresním soudům, aby vedly jednání jen v jazyce, který byl v uvedeném okrese „obvyklý“ – což znamenalo uzákonění čistě německé správy v pohraničí. Uvedený výnos pochopitelně vyvolal na české straně bouři odporu a s námahou vyjednané kompromisy se rázem ukázaly jakožto bezcenné.¹¹⁷

Národnostní spory, jejichž nejvýraznějším projevem v tomto směru byla německé obstrukce na českém sněmu, pak v kombinaci s nedostatečným zákonným zajištěním zemských finančních příjmů vedly k chronické finanční krizi, v jejímž důsledku se pak České království mílovými kroky blížilo k bankrotu. Sám Thun tak v únoru 1912 psal, že „*zemské finance jsou zcela rozvráceny*“¹¹⁸ a v červenci 1913 pak přiznal, že finanční prostředky budou vyčerpány k 1. srpnu tohoto roku.¹¹⁹

Tomuto katastrofickému scénáři se nakonec podařilo zabránit jen provedením „ústavního převratu,“ kdy se takřka na poslední chvíli podařilo přimět zemského maršálka¹²⁰ Ferdinanda knížete Lobkowitze k demisi. Vzhledem k tomu, že sněm byl takto bez svého předsedy nefunkční, čímž nastala situace, jíž zemská ústava nepředvíдалa, otevíral se prostor pro zásah panovníka, který dne 26. července 1913, tedy na svátek sv. Anny, rozhodl o rozpuštění zemského němu a vytvoření osmičlenné zemské správní komise skládající se z pěti Čechů a tří Němců, která měla království řídit namísto zastupitelských institucí.¹²¹

Tyto tak zvané Anenské patenty se pochopitelně setkaly se silným odporem, neboť neježe jimi byla v Čechách fakticky nastolena úřednická diktatura, ale navíc česká i německá politická reprezentace rozpuštěním zemského sněmu přišly o jednu ze svých hlavních tribun.

Nicméně ani tato krize nakonec nedokázala přimět obě znesvářené strany k dohodě. Český zemský sněm se takjiž nikdy nesešel a poloabsolutistické poměry v království tedy trvaly až do pádu monarchie.

¹¹⁶ Podle říšskoněmeckého velvyslance ve Vídni Heinricha von Tschirschky und Bögendorff tak Thun stál „*celým ustrojením své osobnosti... spíše na české straně.*“ Cit. dle BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 64.

¹¹⁷ GALANDAUER: František kníže Thun..., str. 220-221.

¹¹⁸ Cit. dle tamtéž: str. 219.

¹¹⁹ Tamtéž: str. 221.

¹²⁰ Zemský maršálek byl tradiční titul předsedy českého zemského sněmu.

¹²¹ GALANDAUER: František kníže Thun..., str. 221-223; pro plný text patentů viz Anenské patenty in (ed.) VESELÝ: str. 454-456.

Nicméně bylo by chybou se domnívat, že se při těchto jednáních střetávaly dvě do detailů propracované koncepce, s jejichž vzájemně neslučitelnými body si nedokázal poradit ani tak zkušený vyjednávač jako hrabě Thun. Daleko spíše se jednalo o ryze ideologický spor, přičemž obě koncepce činila neslučitelnými především neústupnost jejich zastánců.

Přestože se tak kupříkladu plány na rozdělení českého království podle etnické linie objevovaly již od roku 1848, ještě ani na sklonku existence monarchie nebylo zřejmé, zdali by takto vzniklé německé země pojilo i něco jiného než jazyková příslušnost jeho obyvatel. I někteří představitelé německého vědeckého a politického života totiž upozorňovali na značnou etnografickou a hospodářskou různorodost mezi pohraničními Němci osídlenými územími a zdůrazňovali, že i jejich dopravní obslužnost je do značné míry závislá na Čechy osídleném vnitrozemí.¹²²

S tím se pochopitelně pojila i otázka případného centra takto vytvořené provincie. Tisíciletá územní integrita Čech totiž vytvořila celé předivo vazeb, jež přirozeně směřovaly do jazykově českého vnitrozemí, kde se po celou dobu trvání české státnosti, nacházelo správní a kulturní centrum země. A paradoxně se na tento argument proti narušení historických práv odvolávali nejen Češi, ale kupříkladu i někteří němečtí obyvatelé Čech, jako kupříkladu tvůrce pojmu „sudetští Němci“ Franz Jesser, který ve svém článku z roku 1914 otevřeně poukázal na to, že:

„území Německé Čechy není životaschopným státní útvarem... To jim (tj. Čechům – pozn. TB) přeci sami Čechoněmci potvrzují, když stěhují např. Ústředí německých požárních sborů nebo Ústřední organizace německých okresních zastupitelství právě z onoho území do Prahy... Praha je prostě přirozeným hlavním městem Německých Čech.“¹²³

Mezi německými městy se navíc totiž nejenže nenacházelo žádné, jež by svým významem mohlo alespoň vzdáleně konkurovat Praze, ale ani zde nebylo takové, jehož nárok na to být centrem případné korunní země Deutschböhmen by nemohl být ostatními úspěšně zpochybněn.

Co se velikosti týče, bylo sice na počátku dvacátého století nejlidnatějším městem pohraničí Ústí nad Labem, které se navíc mohlo pochlubit polohou na klíčové dopravní křižovatce a výhodným umístěním přibližně uprostřed Němci osídleného území, avšak na druhou stranu mu kvůli jeho průmyslovému charakteru chyběla silná politicky aktivní střední třída. Ta se zase

¹²² Takovéto názory např. viz SPINA, Franz: Profesor německé university pražské Frant. Spina o „Deutschböhmen“ in (ed.) KAPRAS, s. 43 či Dokument 45 - Kritika pokusů o vytvoření území „Německé Čechy“ in (ed.) HAHNOVÁ: str. 188-190.

¹²³ Cit dle Dokument 45 – Kritika pokusů o vytvoření území „Německé Čechy“ in (ed.) HAHNOVÁ: str. 188.

soustředila v Liberci, který měl navíc pověst významného hospodářského centra a zároveň se kromě Prahy jako jediné město v Čechách mohl těšit pozici statutárního města,¹²⁴ kdy byl vyňat z okresního uspořádání a kdy byl jeho starosta postaven na úroveň okresního hejtmána,¹²⁵ nicméně v jeho neprospěch zase hovořila jeho značně nevýhodná poloha, kdy se nacházel na východním okraji případného území Deutschböhmen.

Ovšem takovýchto kandidátů na centrum německého území bylo mnohem více. Hned pět dalších měst (či dokonce šest počítáme-li mezi ně v té době již většinou českojazyčné, ale správou stále německé České Budějovice¹²⁶) mělo na přelomu století takový populační potenciál, že mohlo obě výše zmíněná města vyzvat na případný souboj o pozici centra Deutschböhmen.¹²⁷

Tento faktor přitom nepředstavoval pro případné vytvoření Deutschböhmen jen problém abstraktního rázu, neboť zároveň výrazným způsobem brzdil vytváření jednotné identity českých Němců, jejichž elity tak své aktivity vykonávaly buď na úrovni celoříšské, či naopak na úrovni čistě regionální, což žádným způsobem nepřispívalo realizaci koncepcí počítajících s rozdělením Čech.

Jediní politici, kteří se na jednu stranu přenesli přes ryzí regionalismus, ale na druhou stranu jejich horizont nedosahoval na úroveň zemí či říše a zůstával tak ukotven v oblastech českého království osídlených Němci, a kteří se v tomto směru výraznějším způsobem angažovali, přitom v době před vypuknutím první světové války působili právě v komunální politice města Liberce. Tamní nacionálové, kteří od poloviny osmdesátých let městu stále přesvědčivěji dominovali, se totiž ani nijak netajili svými snahami stát se vedoucí silou mezi všemi národovecky orientovanými Němci v českých zemích a čistě německý ráz svého města demonstrovali i zavedením němčiny jakožto jediné vnitřní i vnější úřední řeči magistrátu.¹²⁸ Toto silně německonacionální zaměření liberecké radnice dokonce vedlo až ke konfliktu se státní mocí, která se nedokázala přenést přes skutečnost, že ve městě na podzim 1891 vítaly císaře Františka Josefa mimo státních rovněž i velkoněmecké prapory, přičemž ani městští strážníci oblečení do uniforem očividně inspirovaných pruskými stejnokroji nepřispívali k obrazu loajálního města, a jejíž mínění o liberecké radnici rozhodně nevylepšila ani skutečnost,

¹²⁴ O zřizování a pravomocích statutárních měst viz SCHELLE, Karel: Moravské zemské zřízení (zemská moravská ústava) 1848-1918 in (eds.) MALÝ, SOUKUP: s.451-465, str. 463.

¹²⁵ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 13.

¹²⁶ K boji o národní charakter Českých Budějovic blíže viz HAJN, Ivo: Česko-německé vztahy v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století in (ed.) KOKOJANOVÁ: s. 97-102.

¹²⁷ NOVOTNÝ, Jan: Projekt provincie „Deutschböhmen“ v ambicích liberecké radnice do roku 1914 in (eds.) PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav: Mezi liberalismem a totalitou – Komunální politika ve středoevropském prostoru 1848-1948, Praha 1997, s. 183-8.

¹²⁸ KARPAŠ, Roman: Kniha o Liberci, Liberec 2004, str. 265.

že o rok později liberečtí zastupitelé údajně slavili výročí německého vítězství v bitvě u Sedanu ještě bouřlivěji než v samotné Německé říši, s níž se ostatně měly podle jejich při této příležitosti přenesených projevů německé části Rakouska sjednotit.¹²⁹

Snahy státních orgánů o omezení vlivu nacionalů ve městě se však nesetkaly s výraznějším úspěchem. Roku 1893 tak byl novým libereckým starostou zvolen jejich zástupce Franz Bayer, který pak na liberecké radnici nepřetržitě úřadoval po šestatřicet let. Krátce po jeho nástupu do úřadu došlo k dalšímu nárůstu agitace za to, aby se Liberec stal centrem německého živlu v Čechách, když během národnostních nepokojů doprovázejících kampaň proti Badeniho jazykovým nařízením nejprve místní noviny *Deutsche Volkszeitung* otevřeně vyzývaly k vytvoření samostatné korunní země Deutschböhmen, jejímž hlavním městem by se stal právě Liberec, v jehož prospěch hovořilo prý i to, že má „v *nacionálních bojích zkušené a zocelené obyvatelstvo*,“¹³⁰ načež se za tento požadavek dne 16. prosince 1897 veřejně postavilo i samo Bayerovo zastupitelstvo,¹³¹ které nakonec sezvalo zástupce všech německých měst v království, aby v Liberci debatovali o případném zřízení Svazu německých měst v Čechách, jenž se měl stát účinným nástrojem pro obranu národního charakteru německého území.

Uvedené snahy však nakonec nepřinesly takový úspěch, v nějž Bayer a jeho stoupenci doufali. Na sjezd, který se konal 29. května 1898, se nakonec dostavila jen necelá třetina pozvaných a samotný návrh stanov Spolku byl zamítnut státními úřady, které se k jakémukoliv štěpení země na nacionálním základě v té době stavěly značně odmítavě.

Liberecká radnice se však těchto svých plánů odmítala vzdát a další sjezd německých měst svolala o deset let později, přičemž v mezidobí se připojením okolních obcí pokoušela potvrdit svůj status největšího německého města v Čechách, kam by pak logicky měly být přestěhovány nejvýznamnější zemské německojazyčné vzdělávací a umělecké instituce. Ovšem i tento druhý sjezd nakonec nedopadl úspěšně – s předběžným návrhem na zřízení jednotné kanceláře pro všechna německá města v Čechách sice souhlasilo 122 z celkem 167 oslovených obcí, ovšem na sjezd samotný se i tentokrát dostavila pouze třetina pozvaných.¹³²

Přesto však o aspirace města po Ještědem na post metropole Deutschböhmen přetrvávaly i nadále, o čemž mimo jiné svědčí i sám fakt, že právě zde měla krátce před válkou své sídlo organizace s prozaickým názvem „Výbor pro rozdělení země.“¹³³

¹²⁹ NOVOTNÝ: str. 186.

¹³⁰ Cit. dle tamtéž.

¹³¹ KARPAŠ: str. 266.

¹³² NOVOTNÝ: str. 189-190; ŠESTAUBER: str. 17.

¹³³ GALANDAUER: František kníže Thun..., str. 227.

Nicméně i když se tedy, krom představitelů liberecké radnice, mezi českoněmeckými politiky nevyskytovalo příliš těch, kteří by vnímali německou otázku v Čechách jako samostatný problém, jenž nemusí být řešen v rámci celkového přebudování monarchie, neplatí toto tvrzení ani zdaleka pro osoby působící na poli kulturním či společenském. Zde totiž byla činná celá řada organizací snažících se získat pro myšlenku národního obranného boje co nejširší vrstvy obyvatelstva.¹³⁴ Patrně nejvlivnější z nich přitom byla tzv. Německá národní rada pro Čechy (Deutsches Volksrat für Böhmen) založená roku 1903 německým lékařem z národnostně smíšených Třebenic Josefem Wenzelem Tittou, jejímž úkolem měla být obrana německých národních zájmů v českém království na všech úrovních státní správy – od ovlivňování celostátního zákonodárství až po boj proti posilování českého živlu v každé z obcí, jež si pro sebe Němci nárokovali.¹³⁵

Přestože se Tittova organizace v posledních předválečných letech stala jedním z nejdůležitějších hráčů na českoněmecké scéně,¹³⁶ nikdy se jí nepodařilo získat zde rozhodující vliv. Některá uskupení, jako kupříkladu již zmíněná protonacistická Německá dělnická strana, k ní sice zaujala bezvýhradně kladné stanovisko, nicméně celá řada dalších se intenzivnější spolupráci s ní bránila. Svou roli zde přitom hrály jak osobní, tak i ideové pohnutky. Kupříkladu sociální demokracie, která co do počtu hlasů představovala nejsilnější německou stranu v českých zemích,¹³⁷ nabídky Rady ke spolupráci opakovaně odmítala s poukazem na to, že Tittova organizace nedisponuje žádným mandátem od voličů a že tedy nemůže v žádném případě zastupovat široké lidové vrstvy.¹³⁸ Podobnou výtku přitom k radě směřovali i poslanci národovecké Německé radikální strany, kteří se zase domnívali, že „nezodpovědní Třebeničáci“¹³⁹ budou „shledávat velkou politiku zajímavější než drobnou

¹³⁴ K uvedené problematice např. ŘEHÁČEK, Karel: Němci proti Československu na západě Čech, Plzeň 2008, str. 10.

¹³⁵ SCHMIED: str. 313.

¹³⁶ Rozhodně se však nejednalo o jediný německý nacionálně orientovaný svaz. Na konci devatenáctého století totiž v českých zemích působily i regionálně vymezené všenněmecky orientované spolky jako kupříkladu Svaz Němců severní Moravy (Bund der Deutschen Nordmährens), opavská Severní marka (Nordmark), trutnovský Svaz Němců východních Čech (Bund der Deutschen Ostböhmens), plzeňský Svaz Němců v západních Čechách (Bund der Deutschen in Westböhmen), Svaz Němců v severozápadních Čechách (Bund der Deutschen in Nordwestböhmen), Svaz Němců v chebském kraji (Bund der Deutschen im Egerkreis), Svaz Němců jižní Moravy (Bund der Deutschen Südmährens) a Svaz Němců jihlavského jazykového ostrova (Bund der Deutschen der Iglauer Sprachinsel). Později se většina z uvedených organizací sloučila do Svazu Němců v Čechách (Bund der Deutschen in Böhmen), který se stal jednou z podpůrných organizací německého Všeněmeckého svazu (Alldeutscher Verband). Viz ŠTOLLOVÁ: str. 72-73; tamtéž: str. 84.

¹³⁷ Tomu nicméně neodpovídalo její zastoupení v Říšské radě, kde kvůli dvoukolovému většinovému systému nakonec obsadila s velkým odstupem až třetí místo.

¹³⁸ SCHMIED: str. 315-6.

¹³⁹ Cit. dle tamtéž: str. 317.

národní práci“ a že hodlají „*takto poslancům předepisovat taktiku.*“¹⁴⁰ Podobně tak i Joseph Baernreither, někdejší spoluautor Svatodušního programu, ve svém deníku vyjádřil přesvědčení, že organizace jako Rada německým politikům „*přerůstají přes hlavu.*“¹⁴¹

Jako příklad toho, že uvedené obavy nebyly zcela od věci, pak může sloužit ostrá kritika, jíž si od Tittova sdružení vysloužil starosta Ústí nad Labem Franz Ohnsorg. Ten se přitom nedopustil ničeho jiného, než že si na otevření místní lidové knihovny dovolil pozvat českého místopředsedu Thuna, o jehož napjatém vztahu s českoněmeckými nacionalisty již byla řeč. Vliv Rady přitom byly v této věci natolik silný, že se mu dokázal vzepřít jen jediný politik, který s ní byl v bližším kontaktu – ústecký poslanec Rudolf Lodgman von Auen,¹⁴² který celou akci proti Ohnsorgovi bojkotoval a naopak osobně oznámil Thunovi, že jej v centru svého obvodu hodlá přivítat slavnostním projevem.¹⁴³

Ovšem na druhou stranu v mnoha daleko zásadnějších věcech Rada zdaleka takto jednotná nebyla, a dokonce ani nelze říci, že by jednoznačně stála za úplným administrativním rozdělením Čech. Někteří její členové, především pak ti s vazbami na libereckou radnici s jejím secesionistickým programem, sice tento krok prosazovali, avšak mnozí další pocházející z jazykových ostrovů a smíšeného česko-německého pomezí jej odmítali s tím, že pokud by k němu došlo, byly by oblasti, za jejichž zástupce se pokládali, ponechány napospas nemilosrdné čechizaci. Uvedená skupina činovníků Rady pak spíše požadovala výrazné oslabení zemských úřadů, kde navíc měly být zavedeny národní kurie, a vybudování takového krajského či okresního zřízení, jež by plně respektovalo národnostní rozdělení země a umožňovalo by v každém takovémto územněsprávním celku zavést odpovídající úřední jazyk.

Sám Titta pak balancoval mezi oběma těmito křídly a zastával zdánlivě kompromisní pozici, která pracovala s koncepcemi minimalizujícími nevýhody, jež by na německé pozice mohla mít obě výše naznačená řešení. Podle Titty tak mělo sice dojít téměř k rozdělení země, ale zároveň měli mít příslušníci německé menšiny na českém území zajištěna veškerá svá národnostní práva. Vzhledem k tomu, že společným hlavním městem nově zřízeného českého i německého území by pak i nadále zůstala Praha, měla být v jejích hranicích zavedena přísná dvojjazyčnost.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Cit dle tamtéž: str. 316.

¹⁴¹ Cit. dle BACHMANN, Harald: Joseph Maria Baernreither und die nationale Ausgleichspolitik der Österreichischen Regierung in Böhmen in Bohemia 7/1966, s. 301-319, str. 301.

¹⁴² K Lodgmanově osobnosti blíže viz BANDŽUCH, Tomáš: Rudolf Lodgman von Auen a provincie Deutschböhmen, Bakalářská práce obhájená v roce 2010 na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

¹⁴³ GALANDAUER: František kníže Thun..., str. 228.

¹⁴⁴ Zde přitom mohly hrát roli i Tittovy vazby na pražskou německou politiku, které kupříkladu ve svých vzpomínkách zmiňuje Raphael Pacher. Viz BACHMANN: Joseph Maria Baernreither..., str. 312.

Na druhou stranu ovšem Rada počítala i se zcela pesimistickou variantou dalšího vývoje, jíž by podle ní představovalo zavedení kompletního dvojjazyčného úřadování v celém Českém království. Pro ten případ pak, k nevoli části nacionálně zaměřených politiků, doporučovala německé mládeži studium češtiny, jež ji mělo umožnit stát se plnohodnotnou konkurencí v tomto ohledu jazykově vybavenějších českých adeptů úřednické kariéry.¹⁴⁵

I tato nejistota Rady přitom ilustruje celkovou rozháranost poměrů v Českém království, kdy mohla být zdejší národnostní otázka nakonec řešena celou řadou způsobů. Ostatně i obstrukce, jež vedly k zablokování zemského sněmu, pak představovaly jednoznačný důkaz toho, že uvedené řešení nebude založeno na vzájemném kompromisu vyjednaném prostřednictvím standartních demokratických procedur, ale že jeho konečná úprava bude provedena vládním oktrojem.

Patová situace, jaká v Čechách nastala, přitom nebyla způsobena tím, že v zemi docházelo k národnostnímu střetu, ale spíše jeho specifickým charakterem. Na Moravě, která měla rovněž charakter dvojnárodnostní země, se totiž již na podzim 1905 podařilo českým i německým elitám dojít alespoň k dílčímu kompromisu, který naznačoval, jakým směrem se bude správa země dále ubírat.

Faktory, které napomohly sjednání tohoto tzv. Moravského zemského vyrovnání, přitom navíc většinou byly dlouhodobého rázu. Sama politika moravských Němců tak kvůli nim byla nucena zaměřit se na jiné cíle, než sledovali Němci čeští.

Zatímco v Čechách s jejich značně kompaktním německým územím totiž každé jednání o oslabení moci zemských orgánů ve prospěch národnostních sekcí logicky přibližovalo království k rozpadu podle etnických hranic, kladl roztroušený charakter německého osídlení na Moravě takovému procesu do cesty těžce překonatelné překážky, neboť zde možné vytvořit jednotné německé území nebylo ani teoreticky. Vždyť i kdybychom pominuli celou řadu menších, převážně městských jazykových ostrovů, sestávalo se německé osídlení na Moravě z částí dvou velkých jazykových ostrovů hřebečského a jihlavského a dvou rozsáhlých, naprosto odlišných území na jihu a severu země. A to navíc celkovou sevřenost německého osídlení na severu země ještě narušovala zemská hranice se Slezskem.

Ve prospěch dohody obou moravských zemských národů pak hrál i fakt, že zde (na rozdíl od Čech a podobně jako ve Slezsku) v té době neexistovaly politické okresy a s nimi spojená

¹⁴⁵ SCHMIED: str. 317-9.

samospráva, jejíž nezřídka prakticky nerealizovatelné požadavky na národní uspořádání země by bylo třeba do uvedené dohody zahrnout.¹⁴⁶

A konečně pak nelze opominout ani skutečnost, že německá minorita na Moravě nedosahovala takové poměrné velikosti jako v Čechách, což v kombinaci s jejími stále intenzivnějšími obavami z politicko-demografického vzestupu českého obyvatelstva, jemuž musela vyklízet stále další a další pozice, zvyšovalo její ochotu akceptovat české návrhy, které jí umožňovaly podržet si alespoň část svých pozic.¹⁴⁷

V této situaci tak byla otevřena cesta k dohodě, která jako by vycházela z radikálního výkladu tezí národnostního programu sociální demokracie, jak je propagoval především mladý vídeňský právník Karl Renner, podle nějž měla být národnostní přestavba monarchie provedena na základě tak zvané personální autonomie, kdy by každý jednotlivý občan bez ohledu na místo svého bydliště určoval, pod jakou národnostní samosprávu hodlá patřit.¹⁴⁸ A to i přes to, že během jednání o zemském vyrovnání hráli sociální demokraté spíše roli statistů.¹⁴⁹

Nejviditelnější součástí Moravského zemského vyrovnání se tak stala úprava volebního systému,¹⁵⁰ kdy jednak zavedením všeobecné volební kurie došlo k jeho značné demokratizaci a zároveň byly rozdělením této kurie na českou a německou část petrifikovány pozice obou národností v zemském zákonodárném orgánu, kde měli mít pro příště Češi 73 poslanců oproti německým 46, přičemž zbývajících třicet mandátů volili tzv. držitelé deskových statků, čili v praxi především šlechta a někteří vysocí církevní hodnostáři. Jak je tedy z výše uvedeného patrné, měli podle tohoto ujednání sice Češi zdaleka nejvíce mandátů, avšak zároveň s tím mohli Němci ve spolupráci s velkostatkářskou kurií jakékoliv rozhodnutí sněmu úspěšně blokovat.¹⁵¹

¹⁴⁶ Vzhledem k již zmíněnému roztržitému charakteru německého osídlení by se moravské okresy zřejmě již záhy ocitly v českých rukou, což by patrně vedlo českou stranu k dalšímu stupňování požadavků a intenzivnějšímu prezentování Moravy jakožto etnicky české země. K neexistenci okresní samosprávy na Moravě viz SCHELLE: str. 455.

¹⁴⁷ Uvedená skutečnost pochopitelně byla kritizována ze strany českých nacionalistů, kteří byli přesvědčení, že by během několika málo let Češi na sněmu získali daleko výhodnější pozice, než jaké jim mělo nyní uvedené vyrovnání přiknout. Viz MALÍŘ, Jiří: „Druhé“ moravské vyrovnání z r. 1916 in (eds.) FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří: Moravské vyrovnání z roku 1905, Brno 2006, s. 87-101, str. 88-89.

¹⁴⁸ O podobnostech mezi moravským vyrovnáním a tezemi Karla Rennera viz HILF: Němci a Češi..., str. 60-61.

¹⁴⁹ O stanovisku sociálních demokratů k moravskému vyrovnání nejlépe svědčí jejich interpelace na ministerského předsedu Becka, v níž se hlavy předlitavské vlády tázali, zdali souhlasí s paktem, který: „uzavřen byl politickými stranami měšťáckými... bez přímé i nepřímé účasti lidu obojí národnosti a jenž namířen jest vlastně proti jeho politickým, hospodářským a sociálním zájmům? Schvaluje vláda barona Becka křiklavou sociální nespravedlnost jevící se v přidělení 20 mandátů voličům širokých vrstev lidových a 30 mandátů několika málo šlechtickým velkostatkářům?“ Cit dle MALÍŘ: „Druhé“ moravské..., str. 89.

¹⁵⁰ K podobě moravského volebního systému před uvedenou reformou viz SCHELLE: str. 453.

¹⁵¹ PETRÁŠ: Národní otázka... str. 714.

Na Moravě tak vznikly dvě paralelní voličské struktury, kdy Češi mohli volit pouze poslance české a Němci německé, přičemž ačkoliv se volební obvody pro obě národnosti pokrývaly celé moravské území, mohla v důsledku odlišného rozmístění českého a německého obyvatelstva jedna a ta samá obec patřit do zcela odlišného českého a německého obvodu. Toto rozdělení (bez velkostatkářské kurie) pak bylo na Moravě o dva roky později aplikováno i při zavedení všeobecného hlasovacího práva, takže zde došlo k naprostému oddělení české a německé politiky.¹⁵²

Jakkoliv tedy celý pakt měl být výrazem národnostního smíru,¹⁵³ přinesl s sebou rovněž další odcizení obou národností, které se sice nyní sice nevysilovaly národnostními boji, ale zároveň přestávaly být členy jedné politické obce. Navíc moravské zemské vyrovnání fakticky uzákoňovalo jakožto hlavní vrstvu identity jednotlivce jeho identitu nacionální, když byla obecní zastupitelstva pověřena, aby „*dle známých jim osobních poměrů zapsala voliče dle jich příslušnosti k českému nebo německému národnímu kmeni do dvou rozdělených záznamů.*“¹⁵⁴ Tím bylo zcela zřetelně deklarováno, že nenacionální, ryze zemská identita pro příště nebude chápána jakožto relevantní.¹⁵⁵ Ostatně vzájemnou separaci obyvatelstva v této souvislosti potvrzoval i tzv. Perkův zákon, který výrazným způsobem omezoval možnost přijímání dětí jedné národnosti do školského zařízení, v němž se vyučovalo jazykem té druhé.¹⁵⁶

O tom, že odcizování obou národností na Moravě mělo pokračovat, pak svědčí i dočasná tajná dohoda představitelů devíti největších moravských stran z února 1914 motivovaná snahou zamezit politickým obstrukcím, které se na moravském sněmu stávaly stále častějším jevem, a hrozily tak rozvrátit zdejší samosprávu stejně tak, jako se to stalo v Čechách.¹⁵⁷ Tento národnostní kompromis, někdy též označovaný jako „druhé moravské vyrovnání,“ kupříkladu pozměňoval Perkův zákon tak, aby se „*školství české a německé mohlo vyvíjeti volně od vzájemných vlivů,*“¹⁵⁸ a výrazně rozšiřoval okruh zemských institucí, které měly být spravovány s ohledem na národnostní rozdělení země. Zároveň také stanovoval národnostní kvóty, podle nichž měly být přidělovány finance jednotlivým vzdělávacím a kulturním institucím a dokonce

¹⁵² Podrobněji k rozhraničení moravských volebních obvodů při volbách do Říšské rady viz KOUBEK.

¹⁵³ Moravské zemské vyrovnání je tak dodnes idealizováno coby prototyp optimální ho řešení složité národnostní otázky v Předlitavsku i díky tomu, že tento projekt jako úspěšný nakonec vyhodnotila i předlitavská administrativa a do konce existence monarchie se zasadila o jeho aplikaci i na volby do zemských sněmů Bukoviny (od r. 1910) a Haliče (k volbám podle nového řádu zde kvůli vypuknutí první světové války nedošlo). Pro tento optimistický pohled viz např. BERAN: Odepřená..., str. 64-66.

¹⁵⁴ Cit dle: Reforma volebního řádu do moravského zemského sněmu in (ed.) VESELÝ: str. 452.

¹⁵⁵ FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří: Moravské vyrovnání po sto letech in (eds.) FASORA, HANUŠ, MALÍŘ: Moravské vyrovnání z roku 1905, Brno 2006, s. 9-15, str. 11.

¹⁵⁶ PETRÁŠ: Národní otázka..., str. 715.

¹⁵⁷ MALÍŘ: „Druhé“ moravské ..., str. 92-93.

¹⁵⁸ Cit dle tamtéž: str. 94.

určoval i poměr, v němž měly být oběma národnostem přidělovány státní zakázky. Pomyslným vrcholem celé dohody pak bylo stanovení práva veta, jímž měly při vnášení předloh na jednání zemského sněmu disponovat jak Češi, tak i Němci,¹⁵⁹ čímž se ještě prohloubila etnická polarizace země.

Jak je tedy zřejmé, odpovídal odlišný vývoj řešení národnostních sporů v Čechách a na Moravě odlišným podmínkám, které v obou historických zemích panovaly a nedošlo zde tak k takovému průniku jejich zájmů, který by umožňoval přenést tyto koncepce z jedné země do druhé. Kupříkladu jediným momentem, kdy tak došlo k přímé aplikaci zkušeností získaných při moravském zemském vyrovnání do českého prostředí, tak byla reforma volebního řádu do městské rady v národnostně smíšených Českých Budějovicích, ujednaná mezi německým starostou, který se obával rostoucí síly místního českého obyvatelstva, a zástupci české menšiny na podzim 1913 a schválená v únoru roku následujícího. Zajímavé přitom je, že tento budějovický pakt vyvolal u naprosto stejných skupin naprosto stejné námitky jako Moravské vyrovnání. Sociální demokraté mu vytýkali, že vychází z ne zcela demokratického volebního řádu do obcí a značná část české politické scény zase byla nespokojena s tím, že jím došlo k petrifikování německých politických pozic německého obyvatelstva, i když bylo zřejmé, že i v Budějovicích je české obyvatelstvo na vzestupu.

A ačkoliv se Budějovické ujednání stalo nakonec inspirací i pro další města, kdy kupříkladu česká menšina navrhla zavést podobné národnostní rozdělení i v Olomouci, čímž se paradoxně idea moravského národního smíru dostala zpět na území, z nějž vzešla, v samotných Budějovicích nikdy nevstoupilo do života, neboť jeho zavedení bránilo ono poloabsolutistické provizorium, jež v Čechách vládlo po Anenských patentech a k jehož nežádoucímu uznání z české strany by tak umožněním této reformy došlo.¹⁶⁰

Celkově tak lze říci, že na rozdíl od Moravy směřoval vývoj v největší ze zemí Koruny české v letech před vypuknutím první světové války spíše než k zavedení národních katastrů k jejímu rozpadu podél etnických linií.¹⁶¹ Tomu se ostatně zdály napovídat i volební úspěch jednotlivých

¹⁵⁹ Tamtéž: str. 96-97.

¹⁶⁰ Podrobně k Českobudějovickému paktu viz KAZBUNDA, Karel: *Otázka česko-německá v předvečer velké války*, Praha 1995, str. 336-339 a 369-370.

¹⁶¹ Když během jednoho z posledních vyrovnávacích česko-německých jednání před vypuknutím války navrhol dvorní rada prof. Arthur Skedl Lodgmanovi von Auen rozdělení země na bázi personální autonomie, odušil mu ústecký poslanec, že takovýto návrh by byl „v *Deutschböhmen neproveditelný a byl by proti němu veden ten nejostřejší odpor.*“ Cit. dle: 14. – 1915, 2. únor, Vídeň – Zápis ze schůze německých poslanců říšské rady z Čech, konané dne 2. února 1915 o poměru českého a německého obyvatelstva v Čechách in (ed.) STUPKOVÁ: *Sborník dokumentů... sv. II.*, str. 14. Uvedené zásady ostatně odmítala i česká strana viz 15. – 1915, 8. únor., Praha. – Prohlášení dr. Krala Mattuše, dr. Václava Hory, dr. Josefa Pilaře, dr. Antonína Schauera a dr. Přemysla Šámala k soukromým jednáním o českoněmeckém vyrovnání in tamtéž str. 48.

německých nesocialistických stran, kdy se uskupení, jejichž význam touto dobou stále rostl, jako byli kupříkladu němečtí agrárníci či Radikální strana, která představovala největší nacionálně zaměřený politický subjekt, stavěly spíše za jistou formu územní rozluky, zatímco vliv těch uskupení, která se z jakýchkoliv důvodů stavěly za další správní jednotu království – jako kupříkladu Pokroková strana či zbytek Schönererových Všeněmců – kontinuálně klesal.¹⁶²

Navíc bylo třeba počítat s tím, že se tento vývoj značně urychlí po změně na rakousko-uherském trůnu, která byla vzhledem k vysokému věku císaře a krále Františka Josefa I. očekávána téměř každým rokem. Jeho následník arcivévoda František Ferdinand d'Este se totiž netajil tím, že pokud chce monarchie přežít, musí být zásadním způsobem reformována - a to především posílením vídeňského centra na úkor jednotlivých historických celků. Přestože tento jeho program byl zaměřen především proti aspiracím Budapešti, které představovaly pro územní integritu monarchie zdaleka nejvýraznější ohrožení, nebylo v nich příliš místa ani pro ostatní tradiční země. Konkrétní podoba těchto jeho plánů se sice v průběhu doby měnila,¹⁶³ nicméně celkově kladly spíše důraz na národnostní autonomii a z tohoto důvodu tedy lze předpokládat, že Františka Ferdinand by aktivně podpořil další oslabování ústředních zemských orgánů ve prospěch jednotného německého centra.¹⁶⁴ V této souvislosti je pak nejčastěji zmiňovaný plán vypracovaný na počátku století pod vlivem jeho poradce, rumunského politika z tehdy uherského sedmihradska Aurela Popovici, podle něž měly být namísto dosavadního Rakouska-Uherska vytvořeny tzv. Spojené státy Velkého Rakouska. Uvedený státní útvar by pod žezlem habsbursko-lotrinské dynastie sjednocoval celkem patnáct etnicky ohraničených oblastí, jejichž autonomie vůči centrální vídeňské vládě by byla do značné míry limitována, přičemž historické české země by byly rozděleny na jednu českou a dvě německé oblasti, z nichž jedna by zahrnovala německá území na severu a západě Čech a druhá na severu Moravy a ve Slezsku. Ostatní německá území v českých zemích pak měla být přímo přičleněna k německé části Rakouska a východ Slezska pak měl připadnout oblasti polské.¹⁶⁵ Uvedený projekt tak do značné míry svým vyzněním do značné míry předjímal některé pozdější státoprávní pokusy německorakouské vlády z podzimu 1918. Vzhledem k tomu, že se nicméně tehdy jejich autoři z pochopitelných důvodů k návrhům vzešlých z okruhu bývalého následníka trůnu příliš nehlásili, nelze jednoznačně zodpovědět na otázku, do jaké míry je uvedená shoda

¹⁶² BACHMANN: Joseph Maria Baerenreither..., str. 312.

¹⁶³ Svrch. o této problematice ve vztahu k česko-německým jednáním viz BACHMANN: Joseph Maria Baerenreither..., str. 304-305.

¹⁶⁴ O některých z těchto plánů Františka Ferdinanda viz GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este, Havlíčkův Brod 1994, str. 22-23; O jejich proměnách v letech bezprostředně předcházejících první světové válce viz BACHMANN: Joseph Maria Baerenreither..., str. 317-318.

¹⁶⁵ GALANDAUER, HONZÍK: Osud trůnu..., str. 196-7.

daná obdobnými základními východisky, popřípadě snahami posledního císaře Karla I., který podle svědectví své manželky takovéto federalizační projekty dlouhodobě podporoval, a do jaké šlo o vědomou inspiraci Popovicovými návrhy.¹⁶⁶

Ostatně sám následník trůnu nikdy nedostal příležitost ukázat, které koncepce skutečně považuje za životaschopné a které nikoliv.

2. 3. Velká válka.

Atentát na Františka Ferdinanda d'Este spáchaný dne 28. června 1914 v Sarajevu srbskými nacionalisty následovaný o měsíc později vypuknutím rakousko-srbské války, která se během několika málo dní ke značnému překvapení veřejnosti stala rozbuškou pro celosvětový konflikt, postavila monarchii do zcela nové situace. Pro rakouskou vládu se tak otevřela příležitost nejen k příznivé změně poměrů na její hranici Říše, ale i k vyřešení problémů vnitropolitického rázu. Válečný stav se tak v předlitavské části monarchie stal vítanou záminkou k pozastavení ústavnosti a některých občanských práv, dlouhodobě brzdících přestavbu říše. V Předlitavsku tak byla hned 25. července uzavřena říšská rada a všechny zemské sněmy krom haličského a bukovinského a zároveň byl zaveden vojenský dozor v některých oblastech průmyslu a dopravy. Značná část uvedených opatření přitom nebyla v žádném případě nezbytná, jak o tom svědčí skutečnost, že se i nadále nerušeně scházela jak kupříkladu uherská sněmovna (přestože Uhry se nacházely mnohem blíže srbského bojiště než většina předlitavských zemí), tak i zákonodárné orgány všech dalších válčících velmocí.¹⁶⁷

Bylo tedy zřejmé, že vládní kruhy hodlají války využít k onomu již zmiňovanému dokončení přestavby Předlitavska ze shluku historických zemí na stát s pokud možno jednotnou správou. Ostatně již krátce před vypuknutím války o tom hovořil bývalý premiér Ernst von Koerber, když varoval poslance Tomáše Garrigue Masaryka, že „*po vítězné válce budou rozhodovat vojáci. A ti budou centralizovat a germanizovat, bude to absolutismus s parlamentní okrasou.*“¹⁶⁸

Patrně nejvýraznějším projevem tohoto vládního kurzu „správního dobudování“ západní poloviny říše pak byla císařská nařízení z října 1915, jimiž se měla do praxe státních symbolů konečně promítnout realita rakousko-uherského vyrovnání. Uvedené dekry přitom představovaly značnou ránu pro český státoprávní program, neboť nejenže v jejich důsledku

¹⁶⁶ GRIESSER-PEČAROVÁ, Tamara: Zita, poslední císařovna, Praha 1994, str. 92-93.

¹⁶⁷ KAZBUNDA: str. 427.

¹⁶⁸ Cit. dle MAJEWSKI: str. 138.

mělo dojít k „heraldickému roztržení“ svazku zemí Koruny české, kdy měly být znaky Čech, Moravy a Slezska na rakousko-uherském erbu pro příště rozmístěny na základě svého významu (tedy coby znak království, markrabství a vévodství) a nikoliv tedy společně jako dosud, ale zároveň zde byl pro Předlitavsko poprvé místo termínu „Království a země na říšské radě zastoupené“ úředně použit název „Rakousko“, čímž byly historické subjekty i formálně odkázány do role pouhých provincií podřízených centrálním úřadům.¹⁶⁹ A vláda rovněž plánovala provedení správní reformy, kdy by pravomoci jednotlivých zemí byly omezeny nejen ve vztahu k ústředním orgánům, ale také vůči nově zřízeným krajům.

Navíc se zde objevovaly tendence napovídající, že takto přebudované Rakousko bude silně germanizováno. Plány na oficiální zavedení němčiny jako jediného státního a úředního jazyka sice nebyly realizovány, nicméně v průběhu prvních dvou let války byla vydána celá řada zákonných norem značně omezujících národnostní svobodu.

Nařízením ze dne 30. prosince 1915 vydaným novým českým místodržitelem Coudenhovem, který na jaře 1915 nahradil nemocného a u vojenského velení nepříliš populárního Thuna, byla u zemské i okresní správy jakožto jediná vnitřní úřední řeč povolena pouze němčina,¹⁷⁰ přičemž dalšími výnosy bylo omezováno používání češtiny i na soudech, finančních úřadech a železnicích.¹⁷¹ Tažení státní správy proti českému elementu vedlo rovněž k zastavení vydávání více než osmdesáti českojazyčných periodik a pochopitelně, že se nezastavilo ani před symboly, jichž mohlo být využito k české nacionální agitaci a zdůrazňování svébytnosti českých zemí. Terčem se tak staly jak symboly historické (ze Staroměstské radnice byly odstraněny desky připomínající „popravu českých pánů“ po bitvě na Bílé hoře) i ty odkazující ke zvláštní české identitě, kdy bylo kupříkladu zakázáno jakkoliv využívat barev slovanské trikolóry¹⁷² či hrát „zcela neškodnou, krásnou píseň“ *Kde domov můj* před předlitavskou státní hymnou či po ní a dávat jí tak politický význam.¹⁷³

Na první pohled se tedy mohlo zdát, že Koerberova slova určená Masarykovi docházejí naplnění a že rakouská vojenskobyrokratická diktatura plně přebrala program německonacionálního hnutí, které pochopitelně vypuknutí války a s ním spojenou příležitost na

¹⁶⁹ Viz ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Úvod in (ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů..., sv. II., 3-8, str. 7.

¹⁷⁰ 70. – 1915, 30. prosince, Praha. – Prezídium českého místodržitelství podřízeným úřadům. Pokyn k užívání němčiny ve vnitřním úředním styku u zemských, politických a policejních úřadů. In (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. II., str. 154.

¹⁷¹ MAJEWSKI: str. 137.

¹⁷² MAJEWSKI: str. 198-9.

¹⁷³ 57. – 1915, 24. září, Vídeň. – Ministerstvo války vojenským velitelství. Výnos o zákazu hraní písně „Kde domov můj“ v souvislosti s rakouskou státní hymnou in (ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů..., sv. II., str. 129.

přestavbu země v německý nacionální stát bouřlivě vítalo.¹⁷⁴ A německé nadšení se neomezovalo pouze na tradiční deklarování loajality monarchii, kdy kupříkladu dne 30. září 1914 se „*zvolení zástupci Deutschböhmen v Říšské radě*“ na velkém holdovacím shromáždění jednoznačně postavili za vojenské úsilí monarchie a jejího německého spojence,¹⁷⁵ ale znovu se začaly objevovat zvěsti, že někteří státní zaměstnanci v pohraničních okresech odmítají přijímat podání v češtině a že zde jsou v rozporu se služebním řádem diskriminováni čeští a bilingvní státní zaměstnanci, čímž je zde zaváděno čistě jednojazyčné úřadování.¹⁷⁶

Ovšem postupně se stále více projevovalo, že konečný cíl státní správy i německých nacionálů je naprosto odlišný, a že se tak dříve či později musí v této věci obě skupiny dostat do sporu.

Hlavním účelem protičeského postupu rakousko-uherských úřadů totiž bylo posílení monarchie, a tudíž byl zaměřen jen proti těm projevům českého národního hnutí, které měly potenciál ohrožovat její integritu, jako byly výše uvedené odkazy na panslavistické hnutí, připomínky státoprávní svébytnosti Zemí koruny české, či kupříkladu pokusy vyčlenit ze státní správy sféry, v nichž bude úřadováno výhradně lokálními jazyky. Ovšem na druhou stranu především předlitavská vláda odmítala podniknout takové kroky, které by mohly vážně ohrozit identitu Čechů coby jedno jednoho z národů habsburské říše. Jak ministerský předseda Karl von Stürgkh, tak i místodržitel Thun tak kupříkladu odmítali plošně označovat českou politickou scénu za nelojální a nastavit ostřejší kurz vůči českojazyčným elitám.¹⁷⁷ V červenci 1915 se dokonce někteří představitelé státní moci přihlásili k návrhu zavést v dlouhodobějším horizontu jistou umírněnou formu dvojjazyčného úřadování.¹⁷⁸ A navíc ani nebylo zřejmé, zda budou státní orgány ochotny urychleně přistoupit na úplné rozdělení českého království a vytvoření plnohodnotné čistě německé korunní země, což byl bod, z něž německá politická reprezentace odmítala ustoupit.

¹⁷⁴ Dokument 46 – „V Rakousku se musí v budoucnu vládnout cílevědomě německy“ – poznámka na začátku textu in (ed.) HAHNOVÁ: str.190

¹⁷⁵ 36. 1914, 29. září, Praha. – Pozdravný projev německých poslanců říšské rady, zvolených v Čechách ke spojeným armádám (rakousko-uherské a německé) a jejich hold císaři. In (eds.) STUPKOVÁ, VRBATA: Sborník dokumentů...Sv. I, str. 93-94.

¹⁷⁶ 5. – 1915, 14. leden, Praha – Předseda Českého klubu dr. Kramář českému místodržiteli knížeti Thunovi. Průvodní dopis s rezolucí Českého klubu pověřující poslance Maštálku, aby v komisi pro kontrolu státního dluhu žádal objasnění a nápravu v otázce cenzury, výkladu a platnosti zákonů, užívání češtiny v úřadech ad. In (ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů..., sv. II., str. 26; MURODCK: str. 99.

¹⁷⁷ Thunův a Stürgkhův názor na postoje Čechů přítom byl v ostrém protikladu nejen k tvrzením německých nacionálů, ale i k názorům říšskoněmecké diplomacie. Podle hlášení německého generálního konzula v Praze Friedricha von Gebstella z 20. prosince 1914 tak kupříkladu nebylo: „*téměř žádných pochyb, že český národ smýšlí a cítí nelojálně a téměř velezrádně.*“ Cit dle 29. Ein Bericht des deutschen Generalkonsuls in Prag, Freiherr von Gebstella (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER, Manfred: Quellen zu den deutsch-tschechischen Beziehungen 1848 bis Heute, Darmstadt 2005, str. 98.

¹⁷⁸ MAJEWSKI: str. 137.

Němečtí nacionalové, jejichž poněkud přehnané představy o krátké vítězné válce a následné okamžité přestavbě monarchie se zvolna rozplývaly, si tyto rozdíly pochopitelně uvědomovali.¹⁷⁹ Nejenže tak postup vládních orgánů ve věci přestavby monarchie považovali za nedostatečný, ale navíc došli k přesvědčení, že v momentě, kdy ústřední vláda nedokáže plně využít ani takto příznivé situace, nedokáže jejich zájmy odpovídajícím způsobem prosadit již nikdy. Tento názor pak pochopitelně vedl v táboře českých a moravských Němců k poklesu důvěry ve stávající státní orgány, další radikalizaci a požadavkům na užší spolupráci s Německou říší, která by se za jejich přání dokázala postavit razantněji. V tomto smyslu tak vyzněly požadavky Německé národní rady z března 1915,¹⁸⁰ názory Německého národního svazu,¹⁸¹ v němž byla sdružena většina německých poslanců Říšské rady, a konečně i neúspěšná žádost, jíž přednesla dvojice čelných českoněmeckých poslanců - veterán německého radikálně nacionálního hnutí a někdejší Schönererův spolupracovník Karl Hermann Wolf¹⁸² a představitel německé radikální strany Raphael Pacher - Ernstu von Koerberovi, který tehdy zastával post společného rakousko-uherského ministra financí.¹⁸³

Uvedené návrhy zaštitěné heslem „*stát musí být osvobozen od nesnesitelné převahy neněmeckých národů*“¹⁸⁴ přitom opětovně nastolovaly požadavek vyčlenění Haliče (a v některých případech i Bukoviny a Dalmácie)¹⁸⁵ z rámce Předlitavska, čímž by zde bylo

¹⁷⁹ Kupříkladu německý nacionalistický poslanec Karl Hermann Wolf zřejmě pod vlivem německého postupu na západní frontě ještě počátkem září 1914 - tedy v době kdy c. a k. jednotky ustupovaly na frontě jižní i východní - hovořil o tom, že válka skončí do dvou měsíců, načež monarchie anektuje část území Polska a Ukrajiny, což si nutně vyžádá změnu ústavy. Viz 28. – 1914, 8- září, Praha. – Český místodržitel ministerskému předsedovi. Upozornění na politické názory německého poslance K. H. Wolfa a informace o celkové vnitropolitické situaci v Čechách. In (eds.) STUPKOVÁ, VRBATA: str. 78.

¹⁸⁰ 21 – 1915, 20. a 21. březen, Vídeň. – Požadavky Němců týkající se poválečného utváření rakousko-uherského státu a formulované na poradě Německé národní rady ve Vídni ve dnech 20. a 21. března 1915 in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. II, str. 61.

¹⁸¹ 34. – 1915, [11.(?) květen]. – Návrh německých požadavků na budoucí utváření rakousko-uherského státu vypracovaný v německém národním svazu (Nationalverband) in tamtéž. str. 83-86.

¹⁸² Wolfovy poněkud megalomanské názory v této době patrně nejlépe ilustruje jeho prohlášení z ledna 1916, kdy se na shromáždění německé Radikální strany nechal slyšet, že je možné očekávat okamžik, kdy „*uvidíme německé helmy nad Cheopsovou pyramidou*.“ Během uvedeného jednání Wolf rovněž připomněl snahy o přestavbu země s tím, že „*strašlivé oběti německých Rakušanů, zvláště pak Němců z Čech, tyto požadavky plně a zcela ospravedlňují*.“ Cit. dle 9. – 1916, 24. leden, Praha. – Tisková zpráva o schůzi důvěrníků německé radikální strany v Liberci, zaznamenaná prezídiem českého místodržitelství, svědčící o radikalizaci požadavků německé menšiny v Čechách in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji českých zemí za 1. světové války 1914-1918 sv. III., Praha 1994, str. 40-41.

¹⁸³ Pacherovy a Wolfovy návrhy viz 18. 1918, 16. únor, Vídeň. – Záznam ministerstva vnitra o obsahu jednání na putovní schůzi Deustchnationaler Verband für Österreich v Liberci dne 24. ledna 1916, kde se hovořilo o válečných cílech v Němců v Rakousku a hospodářském spojení s Německem. In (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III, str. 18; rovněž viz BACHMANN: Raphael Pacher..., str. 457.

¹⁸⁴ Cit. dle: 34. – 1915, [11.(?) květen]. – Návrh německých požadavků na budoucí utváření rakousko-uherského státu vypracovaný v německém národním svazu (Nationalverband) in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. II, str. 84.

¹⁸⁵ Jak Německá národní rada, tak i Německý národní svaz nicméně v této souvislosti neopomněly vyzvat k zajištění „*národních práv Němců*“ popřípadě „*národních, hospodářských a kulturních zájmů Němců*“ i na

dosaženo německé většiny, což by pak ospravedlňovalo zcela legitimní vyhlášení němčiny za jediný úřední jazyk a Němců za státotvorný národ.¹⁸⁶ Samotné Čechy pak měly být podle těchto konceptů rozděleny na základě etnického klíče, přičemž české školství v německých oblastech mělo být postupně likvidováno, zatímco rozvoj německého školství měl být celostátně podporován.¹⁸⁷ Stejně tak mělo být u úřadů v německých oblastech zavedeno pouze německé vnitřní i vnější úřadování a podle některých těchto návrhů měly být dokonce do služebního poměru v německých oblastech pro příště přijímány výhradně osoby německé národnosti.¹⁸⁸

Patrně nejpregnantnějším vyjádřením všech těchto snah se stal tzv. Velikonoční program, jehož definitivní verze sice vyšla v dubnu 1916, ale jehož první návrhy spatřily světlo světa již o rok dříve, aby byly následně doplněny o připomínky některých německých poslanců a zástupců německých Lidových rad.¹⁸⁹

Uvedený dokument představoval společný program představitelů většiny rozhodujících německých politických sil v Předlitavsku s tradiční výjimkou sociálních demokratů, podle nichž tehdy většinu ostatních stran politického spektra ovládalo „*krátkozraké zaslepení reakčním šovinismem*“ a kteří se tak i nadále drželi svého požadavku na zavedení národnostní autonomie vyjádřeném v jejím brněnském programu.¹⁹⁰

Ovšem i bez sociálně demokratického podpisu byl Velikonoční program, na formulaci jehož ideových východisek se do značné míry podílel Karl Hermann Wolf, svými tvůrci považován za text věrně odrážející požadavky většiny rakouských Němců, jejichž vyplnění bylo navíc

těchto územích. Viz 21. – 1915, 20. a 21. březen, Vídeň. – Požadavky Němců týkající se poválečného utváření rakousko-uherského státu a formulované na poradě Německé národní rady ve Vídni ve dnech 20. a 21. března 1915 in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. II, str. 61; 34. – 1915, [11.(?) květen]. – Návrh německých požadavků na budoucí utváření rakousko-uherského státu vypracovaný v německém národním svazu (Nationalverband) in tamtéž str. 84.

¹⁸⁶ Pro tuto argumentaci např. viz 40. – 1916, 4. květen, Jablonec. – Vládní zástupce prezídiu ministerstva vnitra. Zpráva o průběhu schůze spolku Deustchnationalaer Verien für Österrich, konané dne 4. května 1916 v Jablonci, kde se jednalo o poměru k Čechům a Maďarům, o postavení Haliče a o rakouské zahraniční politice in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III., str. 125-126 .

¹⁸⁷ MAJEWSKI., str. 141.

¹⁸⁸ 21. – 1915, 20. a 21. březen, Vídeň. – Požadavky Němců týkající se poválečného utváření rakousko-uherského státu a formulované na poradě Německé národní rady ve Vídni ve dnech 20. a 21. března 1915 in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. II, str. 62.

¹⁸⁹ 39. – 1916, duben. – Program německých nacionalistů v Rakousku k poválečnému uspořádání monarchie – tzv. Velikonoční program in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III., str. 115.

¹⁹⁰ SMETANA, Jan: Německé nacionální hnutí na Děčínsku na konci 1. světové války in (eds.) KOŠŤALA, Miloslav, SMETANA, Jan: Z minulosti Děčínska I., Liberec 1965, s 163-181, str. 165; srov. 16. – 1916, 6. únor, Teplice. – Prohlášení německých sociálních demokratů v Čechách k vnitropolitické a národnostní situaci v zemi in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III., str. 57.

v životním zájmu celého Rakouska, neboť „*poměry, které panovaly v našem státě před vypuknutím války, nesmějí po ukončení války za žádnou cenu dále pokračovat.*“¹⁹¹

Velikonoční program tak vycházel z výše zmíněných požadavků na přestavbu a dobudování Rakouska¹⁹² jakožto druhého německého národního státu, avšak výrazným způsobem je rozšiřoval a detailně rozpracovával. I zde se tedy počítalo s tím že státní moc bez jakýchkoliv ohledů na rozpuštěný říšský sněm¹⁹³ administrativně vyčlení okrajová území se slovanskou většinou Předlitavska, přičemž jeho zbytek následně bude zbaven federalizačních prvků.

Dosavadní název „Království a země na říšské radě zastoupené“ tak měl být podle sestavovatelů Velikonočního programu změněn na „Císařství rakouské,“ přičemž v tomto státním útvaru měly mít zvláštní postavení Halič, Bukovina a Dalmácie.¹⁹⁴ Ostatní součásti někdejšího Předlitavska pak měly tvořit „Západní Rakousko,“ v němž měla být jakožto státní jazyk zavedena němčina, jíž by museli ovládat nejen všichni úředníci, ale i zaměstnanci soudů, státních podniků a železnic, přičemž podání v ní musely přijímat nejen státní úřady, ale také všechna veřejnoprávní sdružení.

V neněmeckých oblastech, jejichž rozsah měl být uzákoněn až později, pak sice měly státní úřady a soudy první instance vést vnější úřadování i v místních jazycích, ovšem pouze za podmínky, že zde již dříve němčina výsadní postavení neměla – v takovém případě pak se pak od těchto „*předpisů ve prospěch německého jazyka*“ nemělo ustupovat.¹⁹⁵ Stejně tak v oblastech s neněmeckou většinou mělo být podporováno vzdělávání v německém jazyce a to i na úkor místního jinojazyčného školství, kdy mělo být kupříkladu znemožněno zakládání nových neněmeckých vysokých škol. V samotných německých oblastech pak měly být všechny cizojazyčné školy jednoduše zrušeny.¹⁹⁶ České království mělo být rozděleno na oblast německou, kde měli pro příště působit výhradně němečtí úředníci, a oblast smíšenou s tím, že

¹⁹¹ Cit. dle Dokument 46 – „V Rakousku se musí v budoucnu vládnout cílevědomě německy“ in (ed.) HAHNOVÁ: str. 191.

¹⁹² V Uhrách pak mělo být dosaženo ochrany německé menšiny minimálně v intencích tamního zákona o národnostech z roku 1868. Viz 39. – 1916, duben. – Program německých nacionalistů v Rakousku k poválečnému uspořádání monarchie – tzv. Velikonoční program in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III., str. 122.

¹⁹³ DRAŠAROVÁ, Eva: Úvod in (ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji českých zemí za 1. světové války 1914-1918 sv. III., Praha 1994, s. 3-8, str. 6.

¹⁹⁴ I v těchto oblastech nicméně měla být němčina chápána jakožto svého druhu státní jazyk a stát zde měl ochraňovat zájmy německé menšiny. Viz 39. – 1916, duben. – Program německých nacionalistů v Rakousku k poválečnému uspořádání monarchie – tzv. Velikonoční program in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III., str. 115.

¹⁹⁵ 31. Ein Manifest von deutschen Abgeordneten des Reichsrates, die so gennante „Osterbegehrschrift“ (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen..., str. 100-101; 39. – 1916, duben. – Program německých nacionalistů v Rakousku k poválečnému uspořádání monarchie – tzv. Velikonoční program in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III., str. 115 – 124.

¹⁹⁶ MAJEWSKI: str. 141-143; CIBULKA, Pavel: Německé politické strany na Moravě, Brno 2012, str. 372.

nové zemské zřízení mělo oficiálně deklarovat národnostní rozdělení zemských orgánů. Dále mělo být provedeno i rozhraničení soudních a volebních okresů, které se tak konečně měly plně překrývat se stávající jazykovou hranicí, a nově měly být zřízeny již několikrát zmiňované kraje s vlastními krajskými vládami. K reformám mělo dojít i v obecním zřízení města Prahy a jeho předměstí, kde měl být německému obyvatelstvu zajištěn vliv odpovídající nikoliv jeho početnosti, ale daním, jež odvádí do společného rozpočtu, přičemž nově měly být národnostní poměry uspořádány i v Plzni a Českých Budějovicích. O tom, že Velikonoční program pronikal do každé oblasti, jíž Češi mohli využít pro agitaci za své státní právo tak svědčí i na první pohled poněkud výstřední požadavek na „úřední přejmenování“ českého národa. Češi žijící v Čechách a na Moravě totiž v předlitavských úředních dokumentech do té doby často figurovali pod jménem „*Böhme*“ a „*Mährer*“, což ovšem podle německých představitelů vytvářelo dojem, jako by právě Češi v těchto zemích představovali rozhodující část obyvatelstva a mohli na zde usedlé Němce nahlížet jako na cizince, kteří nemusí být při reformě státu bráni v potaz. Z tohoto důvodu pak měly být podle signatářů Velikonočního programu výše uvedené názvy nahrazeny slovem „*Tschechen*“,¹⁹⁷ které by tak odkazovalo výhradně na etnickou a nikoliv na zemskou identitu.¹⁹⁸

V zahraniční politice pak Velikonoční program jednoznačně požadoval posílení orientace monarchie na Německo, s nímž mělo Rakousko-Uhersko pro příště výrazněji spolupracovat především v hospodářské a obchodní politice a pochopitelně též i oblasti zahraniční politiky.¹⁹⁹

To, že byl uvedený dokument prezentován jakožto politický program všech rakouských Němců,²⁰⁰ pochopitelně vedlo k tomu, že byl částí jejich představitelů chápán jakožto platforma, na níž dojde ke koncentraci německého politického života a možná i vytvoření jednotné německé politické strany – nicméně veškeré takovéto návrhy hned v počátcích narážely nejen na již zmíněnou neochotu sociální demokracie spojovat své jméno s

¹⁹⁷ Fakt, že uvedené slovo je dnes v daném významu zcela nezpochybnitelnou součástí německého jazyka, svědčí o tom, že snahy německých nacionalů byly v tomto ohledu zcela úspěšné.

¹⁹⁸ 31. Ein Manifest von deutschen Abgeordneten des Reichsrates, die so gennante „Osterbegehrrschrift“ (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen..., str. 101-102; Dokument 39 - Německý spor o význam slova „český“ – poznámka na začátku textu in (ed.) HAHNOVÁ: str. 171-2.

¹⁹⁹ 39. – 1916, duben. – Program německých nacionalistů v Rakousku k poválečnému uspořádání monarchie – tzv. Velikonoční program in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III., str. 122-123.

²⁰⁰ Podle některých názorů byl nicméně Velikonoční program od počátku chápán jakožto maximalistický a měl představovat pouze jakýsi „*dopis Ježíškovi*“, tedy souhrn všech německých přání, o nichž pak bude moci být jednáno. Viz HÖBELT, Lothar: Zwischen Militärregime und nationaler Autonomie. Die Pläne zur Veränderung der böhmischen Verfassung im 1. Weltkrieg in (eds.) MALÝ, SOUKUP: s. 757-764, str. 761. Na druhou stranu podle samotného Titty měl Velikonoční program být „*pouhým shrnutím všech požadavků, jejichž bezpodmínečné uskutečnění musíme ihned po válce požadovat*.“ Cit. dle: 64. - 1916, červenec Třebeň. - Deutscher Volksrat für Böhmen německým okresním, městským a obecním zastupitelstvům, spolkům a korporacím v Čechách. Oběžník s výzvou, aby se zabývaly Velikonočním programem německých nacionalistů v Rakousku in (ed.) STUPKOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. III., str. 115.

nacionalistickými projekty, ale i na vzájemnou revnivost mezi představiteli jednotlivých politických uskupení.²⁰¹

Navíc není možno říci, že by Velikonoční program naprosto stejným způsobem odpovídal požadavkům německých elit ve všech částech českých zemí. Na Moravě kupříkladu i během války pokračovala jednání mezi zástupci české i německé politiky, kteří se během nich opakovaně hlásili k myšlence znovuotevření zemského sněmu, a tak i zachování moravské historické kontinuity. Nicméně i zde Němci dávali najevo, že do budoucnosti počítají s výraznější separací českého a německého elementu, kdy měl zemský sněm pro příště jednat výhradně o rozpočtových otázkách a nikoliv o záležitostech „*politických a národnostních*.“²⁰² Kupříkladu moravskoněmecký politický předák Franz Jesser dokonce Moravský pakt i během války stavěl jakožto vzor řešení národnostních problémů, neboť takováto záikonná norma by v kombinaci s posílením role centrální vlády plně postačovala k zajištění další existence německého sídelního území v nezmenšeném rozsahu, zatímco programy prosazované českými Němci zcela zbytečně vhněly neněmecké národy monarchie do opozice.²⁰³

Odlíšnou verzi uspořádání střední Evropy, než jakou představoval Velikonoční program (jakkoliv přitom byla s některými jeho zásadami do značné míry kompatibilní), pak do česko- a moravskoněmeckého prostředí vnesly ideové proudy inspirované knihou říšskoněmeckého politika a publicisty Friedricha Naumanna *Mittleuropa*.²⁰⁴ Její autor, který přicházel z prostředí nezatíženého tradiční česko-německou rivalitou, v ní předpokládal komplexní přestavbu celého středoevropského prostoru, v němž se pro příště měla být dominující silou Německá říše, která by kolem sebe seskupila v roli ekonomicky, vojensky a politicky závislých území ostatní zdejší státy a národy.²⁰⁵ Jednalo se přitom o koncepci, která měla v říšskoněmeckém, a do jisté míry i v německorakouském myšlení jistou tradici, neboť předpokládala vytvoření středoevropského bloku, jenž by byl protiváhou Velké Británie na jedné a Ruska na druhé straně, přičemž by v hospodářské rovině určitým způsobem suploval absenci německých kolonií.²⁰⁶

Vzhledem k tomu, že Naumannova *Mittleuropa* měla být především německou, se dá předpokládat, že ani její autor nepřikládal nějakou větší vážnost celistvosti českých zemí,

²⁰¹ SMETANA: str. 164-165.

²⁰² Cit. dle CIBULKA: str. 371.

²⁰³ Tamtéž: str. 373-374.

²⁰⁴ O významu uvedené publikace svědčí i to, že ještě během roku 1916 překročil její náklad 100 000 kusů. Viz CESAR, ČERNÝ: *Politika...*, str. 42.

²⁰⁵ Zasazení Neumannovy koncepce do kontextu válečných cílů císařského Německa viz PROKŠ: Petr: *Konec říše Hohenzollernů*, Praha 2010, str. 20.

²⁰⁶ ŠTOLLOVÁ: str. 92-96.

nicméně na druhou stranu si byl na rozdíl od mnoha svých ideových předchůdců vědom toho, že neněmecké národy zde v zájmu hladkého hospodářského fungování celku nelze vystavit silné germanizaci. Úřady *Mittleuropy* tedy podle něj sice měly i na etnicky českém území úřadovat německy – i když jejich představitelé by mohli v zájmu věci „*pár českých slov... mezi řeč zamíchat*,“²⁰⁷ avšak zároveň měla být, třeba i proti odporu německých nacionalů, plně respektována práva českojazyčného obyvatelstva, neboť „*hospodářskou oblast světového významu nelze spravovat bez jisté míry všeobecného humanismu*.“²⁰⁸

Není tedy příliš překvapivé, že ačkoliv česká strana takto „uměřenou“ koncepci z pochopitelných důvodů zcela odmítla, byla *Mittleeuropa* na německé straně chápána jakožto národnostně silně umírněná a jako taková byla dokonce někdy dávána do souvislosti s Brněnským programem sociální demokracie.²⁰⁹

S představami německorakouských měšťanských politiků o novém uspořádání monarchie, ať již vycházely z Velikonočního programu, či hledaly inspiraci v poněkud umírněnější *Mittleuopě*, přitom zpočátku příliš neotrásla ani změna na trůnu habsburské monarchie, kdy se na podzim 1916 po smrti šestaosmdesátiletého Františka Josefa ujal vlády jeho prasynovec Karel I. Kupříkladu Raphael Pacher tak hned na konci roku 1916 vstoupil do nových jednání s Koerberem, který se poté, co byl přesně měsíc před císařovým skonem ministerský předseda Stürgkh zavražděn mladým sociálním demokratem Friedrichem Adlerem,²¹⁰ znovu stal rakouským premiérem a pokoušel se jej přimět, aby pokračoval v centralizačním kurzu svého předchůdce.²¹¹ Koneckonců německým představám o případné přestavbě monarchie na konci roku 1916 nahrálo právě samo její vedení, když podpořilo projekt obnovení Polska coby vazalského státu, který měl podle některých návrhů obsáhnout i Halič, přičemž její vyčlenění ze svazku Rakouska přitom plně odpovídalo požadavkům rakouským Němců.²¹² Německé politice se rovněž podařilo za přispění dalších sil uvnitř i vně říše v zárodku zmařit snahy české strany prosadit korunovaci nového panovníka českým králem, čímž by pochopitelně došlo ke stvrzení historických práv českých zemí a posílení jejich jednoty.²¹³

²⁰⁷ Cit. dle Dokument 47 – Vize „střední Evropy“ z pera Friedricha Naumanna in (ed.) HAHNOVÁ: str. 196.

²⁰⁸ Cit. dle tamtéž.

²⁰⁹ Tamtéž: str. 193-194.

²¹⁰ Atentát na Karla von Stürgkha z října 1916 je přitom někdy chápán jako jeden z prvních projevů radikalizace doposud spíše pasivní sociální demokracie, která se jinak výrazněji projevila až v reakci na ruské revoluční události v roce následujícím. Viz OPOČENSKÝ: str. 102.

²¹¹ BACHMANN: Raphael Pacher... str. 458.

²¹² HÖBELT: str. 759.

²¹³ K problematice Karlovy korunovace na českého krále viz např. GALANDAUER: Osud trůnu..., str. 219-220.

Ovšem nakonec byl sám Koerber již v polovině prosince pro neshody s novým císařem nucen na svůj post rezignovat. A i když se nový předseda vlády Heinrich Clam-Martinic zpočátku rovněž zdál být příznivě nakloněn centralizačnímu kurzu, jenž nebyl ve většině důležitých bodů v přímém rozporu s Velikonočním programem,²¹⁴ záhy německým politikům došlo, že se i přes opakované urgence²¹⁵ se šance na vyplnění jejich požadavků prostřednictvím vládního nadekretování nové podoby státu výrazně snížily.²¹⁶

Martinicova vláda totiž již zdaleka nedisponovala takovými možnostmi jako Stürgkhův či Koerberův kabinet, neboť vojenskobyrokratická diktatura, která v Předlitavsku panovala od roku 1914, se stala neudržitelnou, a na jaro 1917 tak bylo naplánováno nové svolání Říšské rady.

Přestože sami Němci se proti tomuto kroku nijak výrazněji nestavěli, muselo jim být jasné, že vzhledem k tomu, že na parlamentní půdě nedisponují většinou, bude muset od nynějška vláda při každém pokusu prosadit jejich požadavky překonávat vlnu odporu především mezi Čechy.

A skutečně většina z českých poslanců hned během prvního zasedání Říšské rady skutečně vystoupila s požadavkem národnostní přestavby monarchie, který byl v naprostém protikladu k Velikonočnímu programu, když nejenže zde pro český národ použili onen zapovězený termín „*böhmisch*“, ale navíc zde připomněli i svá historická práva. Na druhou stranu však jejich požadavky explicitně nevylučovaly rozdělení českých zemí, neboť nejenže se v nich hovořilo o „*odstranění nadvlády národa nad národem*“ a o „*přestavbě Habsbursko-lotrinské monarchie na spolkový stát svobodných a rovnoprávných národních států*“,²¹⁷ ale navíc zde čeští poslanci otevřeně zpochybnili historickou integritu uherského království, když požadovali, aby k jejich státu bylo připojeno slovenské území. Což by se dalo velice snadno obrátit proti jejich vlastním historickým nárokům na pohraniční oblasti osídlených Němci.²¹⁸

Mnohem hůře ovšem pro německou stranu vyzněl projev zástupců Státoprávně pokrokové strany Antonína Kaliny a Václava Prunara, k nimž se připojili i někteří radikálněji naladěni

²¹⁴ MAJEWSKI: str. 145; BACHMANN, Harald: Die Landesregierung von Deutschböhmen und das verweigerte Selbstbestimmungsrecht 1918/19 dostupné na <<http://www.vho.org/D/diwald/bachmann.html>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

²¹⁵ Kupříkladu dne 17. ledna 1917 byla na schůzi německých poslanců z Čech přijata rezoluce vyjadřující přesvědčení, že vláda: „*co nejrychleji provede neprodlené nové úpravy v Rakousku a Čechách, aby jak státu, tak německému národu poskytnuto bylo, čeho nezbytně potřebuje ke zdravému rozvoji.*“ Cit dle 7., 1917, 17. leden, Vídeň – „*Deutsch-böhmische Korespondenz*“. Komuniké o schůzi Sdružení německých poslanců z Čech s požadavkem co nejrychlejšího provedení nového správního uspořádání v Rakousku a v Čechách in (ed.) ŠPIRITOVÁ: Sborník dokumentů..., sv. IV., str. 42.

²¹⁶ BACHMANN: Josph Maria Baerenreither..., str. 319.

²¹⁷ Cit. dle: Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 1. (Eröffnungs-) Sitzung der XXII. Session am 30. Mai 1917, str. 34, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=1000&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

²¹⁸ Tamtéž; SMETANA: str. 165; VINK: str. 27.

poslanci z dalších stran. Kalina v něm totiž nejenže nepřímou vyzval k svržení „*nadvlády, která staletí potlačovala Čechy*“,²¹⁹ a to obdobným způsobem, jakým byla provedena ruská únorová revoluce, ale navíc zcela otevřeně prohlásil, že „*prvním a posledním cílem*“ české politiky má být vytvoření zcela samostatného státu, pro nějž hovoří „*nejen přirozené právo na sebeurčení národů...*, *ale také jeho psané a platné historické státní právo*“,²²⁰ protože by měl nový československý stát zcela jednoznačně vzniknout na „*půdě starých práv české koruny*“.²²¹ Pro Němce v českých zemích se tím tak oficiálně otevíral nejčernější možný scénář vývoje – stát se menšinou v českém národním státě.

Není proto divu, že v projevu, který na témže zasedání Říšské rady přednesl jménem Německého národního výboru a německé křesťansko-sociální strany Raphael Pacher, bylo české státní právo i odvolávky na něj jednoznačně odmítnuty s tím, že jakýkoliv pokus využít historickou jednotu zemí proti nárokům českých Němců na sebeurčení vyvolá odpor německého obyvatelstva celé monarchie a že začlenění Němců do takového českého státu je pro německé obyvatelstvo „*všech zemí a politických stran naprosto nepřijatelné*“.²²²

Navíc podle Pachera:

„*Říšská rada, která je povolána spolupracovat na přestavbě státu ve smyslu jeho jednoty a celistvosti, nesmí ztrácet čas a sílu spory, o nichž je známo, že nikam nevedou*“.²²³

Němečtí poslanci z Moravy poslanci pak české požadavky odmítli na svém společném jednání v červnu 1917, během nějž se usnesli, že v této věci budou kooperovat s poslanci německočeskými.²²⁴

Zdaleka nejostřejší kritiku nicméně projevy českých poslanců vyvolaly v okruhu Tittovy Rady, která již před zasedáním Říšské rady vyzývala německé poslance k „*bezohlednému*

²¹⁹ Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 1. (Eröffnungs-) Sitzung der XXII. Session am 30. Mai 1917, str. 35, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=1001&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

²²⁰ Cit dle: Tamtéž

²²¹ Cit dle: Tamtéž

²²² ŠINDELÁŘ, Michal: Politika novojičínských Němců v letech 1914-1933, bakalářská práce obhájená v r. 2014 na Filosofické fakultě Masarykovy university, str. 19.

²²³ Cit. dle: Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 1. (Eröffnungs-) Sitzung der XXII. Session am 30. Mai 1917, str. 37, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=1003&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

²²⁴ CIBULKA: str. 374.

*zastupování našich požadavků*²²⁵ a požadovala zavedení samosprávy spočívající v „národnostním ohraničení správních oblastí, zavedení krajů a novém zemském (správním - **pozn. TB**) řádu.“²²⁶ Ze spoluodpovědnosti za obě česká prohlášení přitom obvinila vládu, která údajně nevycházela dostatečně vstříc německým požadavkům, takže němečtí poslanci měli podle Rady vyjádřit rakouskému kabinetu nedůvěru, či měli alespoň demonstrovat své odhodlání neustupovat českému tlaku vytvořením jednotné fronty všech politických uskupení.²²⁷ K ničemu z toho sice nedošlo, avšak Clam-Martinicova vláda nakonec i tak musela podat demisi poté, co se jí nepodařilo zajistit si parlamentní většinu pro schválení rozpočtového provizoria.²²⁸

Ovšem ani následující vláda Ernsta von Seidlera se v obavách ze zhoršení vnitropolitické situace v monarchii nehodlala v řešení národnostní a státoprávní otázky výrazněji angažovat a zdůrazňovala, že uvedená problematika bude rozpracována až v připravované nové předlitavské ústavě. Tento přístup nicméně dále přispíval k rostoucímu rozčarování mezi představiteli českých Němců, kteří se navíc jen obtížně vyrovnávali s císařovými snahami získat si přízeň české politické reprezentace tím, že v červenci 1917 udělil milost některým čelným českým politikům dříve odsouzeným k smrti za velezradu.²²⁹ Uvedený krok nacionálně orientovaní němečtí poslanci, z nichž část se přitom aktivně zúčastnila frontových bojů,²³⁰ nemohla chápat jinak než jako projev ryzího defétismu, kdy mají být usvědčení vlastizrádci postaveni na jednu úroveň s těmi, co mocnářství celou dobu sloužili.²³¹ Těmto pocitům dal patrně nejostřeji zaznít německonacionální poslanec z Korutan Johann Wolfgang Dobering, když amnestii označil za hanbu pro německý národ,²³² a příliš pozadu nezůstali ani představitelé českých Němců. Ti pak rovnou vládě, která:

²²⁵ Cit dle 32. – 1917, 26 květen, Třebenice, - Německá národní rada v Čechách ministerskému předsedovi Rezoluce ze shromáždění delegátů konaného 20. května 1917 v Praze s požadavkem na vytvoření německého samosprávného území in (ed.) ŠPIRITOVÁ: str. 32.

²²⁶ Cit. dle tamtéž.

²²⁷ SMETANA: str. 165.

²²⁸ MAJEWSKI: str. 146.

²²⁹ Bylo by nicméně chybou chápat samotný akt amnestie jakožto krok namířený výhradně směrem k Čechům. Císař kupříkladu zahradil trest i stárnoucímu Schönererovi, kterému tak nejenže byl i navrácen jeho rytířský titul, ale podle některých názorů na něj po amnestii mělo být pohlíženo, jako kdyby o své šlechtictví nikdy nepřišel. Viz ŽUPANIČ, Jan: Schönerer dostupné na <<http://www.novanobilitas.eu/rod/schoenerer>>, navštíveno 13. 6. 1918

²³⁰ Kupříkladu Rudolf Lodgman bojoval na italské frontě coby důstojník dělostřelectva. Viz BACHMANN: Die Landesregierung..., str. 430.

²³¹ 46. - 1917, 2. červenec, Vídeň, - Říšská rada. Prohlášení německých poslanců k císařské amnestii in (ed.) ŠPIRITOVÁ: str. 199-120.

²³² ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Úvod in (ed.) ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války, svazek IV., Praha 1996, str. 8.

„dala netoliko svůj souhlas, že nejtěžší zločiny na státu, které oběti Němců z Čech co nejtrpčeji zveličily, ušly spravedlivému trestu, ba ona dopustila, že smysl omilostnění, jakožto prominutí trestu jest falšován projevy k oslavě usvědčených zločinců,“²³³

vyhlásili nedůvěru a zároveň znovu vyslovili požadavek na okamžité osvobození od „nesnesitelného útlaku české většiny“²³⁴ zřízením Deutschböhmen a zavedením němčiny jakožto státního jazyka.²³⁵

Jakkoliv sice mnozí němečtí poslanci naznačovali, že jsou pro zajištění převážně německého charakteru státu připraveni sáhnout až k těm nejkrajnějším prostředkům, začalo mezi nimi v důsledku těchto událostí narůstat přesvědčení, že v současné situaci je Velikonoční program již ve svém celku zcela neprůchozí a proto se začali soustředit na zajištění svých pozic na nezpochybnitelně německém území a v centru říše.²³⁶ Německá politika tak jako by téměř po sedmdesáti letech opsala kruh a vrátila se k Löhnerovým návrhům z revolučních let 1848/1849 předpokládajícím rozdělení země na čistě českou a čistě německou část. Dokonce se dá říci, že v druhé polovině roku 1917 se na uvedeném způsobu řešení otázky přestavby českého království poprvé shodli představitelé většiny německých politických proudů.

Došlo totiž ke sblížení českoněmeckých nacionalů s německými sociálními demokraty z českých zemí, kteří se na svém sjezdu v září 1917 postavili proti jakémukoliv zachování historických zemí a zcela v duchu Brněnského programu z trojku 1899 požadovali vytvoření etnicky českého a etnicky německého autonomního státu, které budou tvořit součást federalizované podunajské monarchie. Předák německočeské sociální demokracie a redaktor jejího hlavního listu, teplického *Freiheit*, Josef Seliger,²³⁷ který ve straně dlouhodobě reprezentoval umírněnou a reformistickou pozici,²³⁸ pak této příležitosti využil k výpadu proti Velikonočnímu programu i českému státnímu právu²³⁹ a zástupce brněnské sociální demokracie Ludwig Czech přitom odsoudil i nedemokratický charakter Moravského zemského vyrovnání.

²³³ Cit. dle 55. – 1917, 15. červenec, Praha. – Němečtí důvěrníci v českých zemích. Rezoluce ze sjezdu s protestem proti amnestování českých politických vůdců a v důsledku toho s vyjádřením nedůvěry vládě i s požadavkem zřízení správního území „Provinz Deutschböhmen.“ In (ed.) ŠPIRITOVÁ: str. 139.

²³⁴ Cit. dle tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ MAJEWSKI: str. 147.

²³⁷ VOJTÍŠKOVÁ, Marie, VOJTÍŠEK, Břetislav: Osmnáctá chasa v boji proti Deutschböhmen, Česká Lípa 1968, str. 18.

²³⁸ BACHSTEIN, Martin K.: Klaus Zeßner, Josef Seliger und die nationale Frage in Böhmen. Eine Untersuchung über die nationale Politik der deutschböhmisches Sozialdemokratie 1899-1920, Bohemia, Nr. 1., 1978, s. 417-418, str. 417; Sudetenpost, 9. 12. 2010, str. 7.

²³⁹ „Přiznat a zajistit každému jinému národu to, co požadují pro sebe a pro svůj národ“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 466-469.

Místo něj totiž mělo podle Czecha k ochraně německé menšiny na Moravě plně postačovat zavedení všeobecného volebního práva, jehož výhodou oproti národnostním kuriím byla i skutečnost, že umožňovalo sjednocovat síly i spíše internacionálně cítící části dělnictva.²⁴⁰

Na celorakouském sjezdu sociální demokracie, který se uskutečnil o měsíc později, se nicméně uvedená vize zcela neprosadila. Přestože se mezi její zastánce zařadil i významný sociálnědemokraticky předák Otto Bauer, podle jehož představ mělo nejprve dojít jakémusi rozkladu monarchie na jednotlivé národní státy a teprve ty by se bez jakéhokoliv poručnickování centrálních orgánů následně demokraticky dohodly na tom, do jaké míry je jim třeba ústřední vlády, a územní spory měly být řešit plebiscitem.²⁴¹

Nakonec nicméně v sociálně demokratické politice stále ještě slavila triumf umírněná interpretace Brněnského programu prosazovaná Karlem Rennerem. Ten se totiž tuto stranickou normu pokusil skloubit s dosavadní realitou Předlitavska, takže i ve státě přebudovaném na etnickém základě podle něj měly i nadále existovat historické země, jakkoliv by však jejich postavení nyní bylo víceméně symbolické. Jednak by o část svých pravomocí přišly ve prospěch nově zřízených národnostních krajů, které by navíc samy mohly utvářet svazy v zájmu obrany své národnosti, a dále by pak stály pod intenzivnějším dozorem ústředních orgánů, což mělo spolu s důsledným zavedením všeobecného volebního práva a poměrného volebního systému²⁴² vést k tomu, že historické země přestanou být zdrojem „*veřejného pohoršení*.“²⁴³

I přes to je nicméně možno říci, že mezi Němci na konci roku 1917 stále více převažovaly názory stavějící se za rozdělení Čech. V tomto smyslu tak vyznělo listopadové usnesení Sudetoněmeckého svazu, v němž zasedali poslanci většiny německých stran zvolení v českých zemích (s tradiční výjimkou sociální demokracie, jež nabídku na členství odmítla) a který se pod vedením českého zástupce Raphaela Pachera, moravského Heinricha d'Elverta a slezského

²⁴⁰ CIBULKA: str. 375; BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 62. Důkazy české podpory německým sociálně demokratickým kandidátům na případu mosteckého uhelného revíru viz BACHMANN, Harald: Sozialstruktur und Parteienentwicklung im nordwestböhmischem Kohlenrevier vor dem Zusammenbruch der Monarchie in Bohemia, 1969, Nr. 1, s. 270-286, str. 285.

²⁴¹ Dokonce se pak později objevovaly názory, dle kterých si na základě uvedeného programu mohli rakouští Němci zvolit nejen svůj poměr k ostatním národům monarchie, ale i k Německé říši. Viz OPOČENSKÝ: 103-104; k Bauerovým tezím blíže viz RABL, Kurt: Das Ringen um das Sudetendeutsche Selbstbestimmungsrecht 1918/19, München 1958, str. 13-14.

²⁴² Toto trvání sociální demokracie na poměrném systému odráží skutečnost, že dvoukolový většinový systém, který do té doby v Rakousku panoval, stranu výrazně poškozoval, neboť ve druhém kole se proti ní pravidelně spojovali všichni její konkurenti, a počet jí získaných mandátů tak výrazným způsobem zaostával za jejími volebními zisky. Kupříkladu v roce 1911 získali v Čechách celkem 39,8% hlasů, ale jen 16,3% mandátů. Viz CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 59.

²⁴³ Cit dle CIBULKA: str. 373; Viz také MAJEWSKI: str. 149.

Heinricha Oberleithnera vyslovil za rozdělení Českého království.²⁴⁴ Za uvedené řešení české otázky se ve své rezoluci o řešení česko-německých vztahů přijaté 25. října 1917 postavilo liberecké zastupitelstvo,²⁴⁵ které se ani v průběhu války zcela očividně nevzdalo svých snah učinit město centrem německé části českého království. Takovýto návrh obsahovala i rezoluce přijatá českým zemským vedením německé Pokrokové strany, která se dokonce zavázala: „*až do poslední své síly bojovati pro úplnou neodvislost německé části Čech od německé většiny v zemi*“²⁴⁶ s tím, že se „*nezalekne nižádné pomůcky, by zmařila každý pokus o zařadění německé části Čech do českého státu,*“²⁴⁷ a odvolával se na něj i návrh na reformu Říše vypracovaný poslancem Lodgmanem,²⁴⁸ jehož smýšlení v národnostních věcech se ve velmi hrubých rysech blížilo národnostnímu programu sociální demokracie,²⁴⁹ za což byl sice většinou ostatních německých občanských poslanců ostře kritizován, neboť plné uplatnění jeho tezí by znamenalo ponechání německých jazykových ostrovů jejich osudu,²⁵⁰ ale na druhou stranu byl díky těmto svým postojům císařskou byrokracií po určitý čas údajně zvažován jako možný kandidát na křeslo předlitavského premiéra.²⁵¹ Lodgmanovy návrhy, které byly přes určité přitakání tezí o kulturní a společenské misi Němců v Předlitavsku²⁵² motivované snahou oprostít zdejší politické myšlení od „*neudržitelné teorie, že Uhry musí být maďarské, ale Rakousko německé,*“²⁵³ opět oprášily myšlenku národně ohraničených krajů, jež by se měly stát základní správní jednotkou monarchie, která by se tak mohla v této oblasti přiblížit silně liberálnímu švýcarskému modelu.²⁵⁴

²⁴⁴ CIBULKA: str. 374-5.

²⁴⁵ KROTOLOVÁ, Martina: Liberecká radnice jako socio-kulturní fenomén města, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2015 na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové, str. 26.

²⁴⁶ Cit dle 83. – 1917, 3. listopad, Praha. – Zemské vedení německé pokrokové strany v Čechách. Rezoluce s prohlášením boje strany za neodvislost německých částí Čech. In (ed.) ŠPIRITOVÁ: str. 201.

²⁴⁷ Cit. dle tamtéž.

²⁴⁸ To, jak si Lodgman sám tohoto svého přípisu cenil, nejlépe ukazuje skutečnost, že jej údajně ještě v roce 1920 beze změny hodlal nabídnout k realizaci prezidentu Masarykovi. Viz GAJAN, Koloman: Postoj T. G. Masaryka k českým Němcům v prvních letech ČSR in (ed.) BROKLOVÁ, Eva: T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. Století do německé okupace Československa, Praha 1998, str. 89.

²⁴⁹ Brügel přitom Lodgmana dokonce obviňuje z toho, že tohoto dokumentu bezprostředně využíval. Viz BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 71; O vývoji Lodgmanových idejí ve srovnání se sociálnědemokratickým programem viz též MOLISCH: str. 9-10.

²⁵⁰ Viz Lodgmanovy vzpomínky otištěné v Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923, str. 32; Rovněž tak dr. Titta, jehož působíště Třebenice by podle těchto návrhů připadlo českému státu, se ještě v létě 1918 proti Lodgmanovým návrhům „*škodlivým pro náš lid a nepotřebným pro stát*“ ostře vymezoval. Cit. dle BRÜGEL: Zankapfel..., str. 378-379.

²⁵¹ BACHMANN: Landesregierung..., str. 430; Sudetenpost, 21. 3. 1962, str. 1.

²⁵² BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 71.

²⁵³ Cit. dle HÖBELT: str. 761.

²⁵⁴ LAUNOVÁ, Zdeňka: K politické úloze Rudolfa Lodgmana von Auen v letech 1918-1925, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2006 na Pedagogické fakultě Technické university v Liberci, str. 5.

Avšak ani Lodgman ani další německonacionální politici se nakonec v průběhu roku 1917 ze strany vlády nedočkali žádného vážněji míněného pokusu řešit národnostní otázku ve smyslu příznivém pro německé obyvatelstvo. Mnozí z nich tak v důsledku tohoto na první pohled liknavého přístupu vlády začali otevřeně pochybovat i o tom, zda se mohou na vládní kruhy a na císařský dvůr spolehnout alespoň při svých snahách o administrativní rozdělení českých zemí a vytvoření německého „uzavřeného území.“

V přesvědčení, že existuje akutní hrozba naplnění onoho nejčernějšího scénáře státoprávního řešení české otázky, před nějž je v květnu 1917 postavil Kalinův projev, přitom německé nacionály jednoznačně utvrdila i tzv. tříkrálová deklarace z ledna 1918. V té se čeští poslanci v reakci na vyhýbavý postoj oficiálních kruhů monarchie k právu na sebeurčení národů,²⁵⁵ jednoznačně za toto právo postavili s tím, že nový český stát – ať již bude součástí reformované podunajské monarchie nebo ne – bude českým národem vybudován a „v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovenské.“²⁵⁶ Navíc se v deklaraci navíc hovořilo o tom, že národnostní menšiny budou v tomto státě mít „plná, rovná práva národní,“²⁵⁷ z čehož celkem jednoznačně vyplývalo, že do budoucího českého státu budou zahrnuta i území obývaná nečeským etnikem. A německým předákům přitom bylo okamžitě zřejmé, pro který národ je onen status „rovnoprávné menšiny“ určen, a jak asi bude vypadat, když i současné pozice Němců v říšské politice signatáři deklarace považovali za výsledek toho, že vláda: „znetvořila i spravedlivost všeobecného volebního práva hlasovacího, rozmnoživší v rakouské radě říšské způsobem umělým počet mandátů německé menšiny.“²⁵⁸

Tříkrálová deklarace tak v německém táboře vyvolala nejvyšší znepokojení, neboť nyní navíc čeští a moravští Němci poprvé stáli proti jednotné české politické frontě prosazující konkurenční politický program, podle nějž již neměli mít ani postavení druhého zemského národa, ale pouze národní menšiny ve státě ovládaném jinou národnostní skupinou.

Odpověď tak přišla rychle. Již 21. ledna 1918, v předvečer zasedání Říšské rady na čtyřicet německých poslanců deklarovalo svou vůli zřídit v oblastech Čech osídlených německou většinou provincií Deutschböhmen, která měla získat status korunní země a stát se tak zcela nezávislou na Českém království. V této „deklaraci nezávislosti“, již následujícího dne na půdě Říšské rady přednesl poslanec Pacher, se přitom její autoři už ani nijak nepokoušeli zakrýt fakt,

²⁵⁵ DRAŠAROVÁ, Eva: Úvod in (ed.) VRBATA: Sborník dokumentů... sv. V. , str. 3.

²⁵⁶ Cit dle Deklarace generálního sněmu českých poslanců (tzv. Tříkrálová deklarace) in (ed.) VESELÝ: str. 465.

²⁵⁷ Cit. dle tamtéž.

²⁵⁸ Cit. dle tamtéž: str. 464.

že hlavním účelem vzniku Deutschböhmen má být ochrana českých Němců před osudem menšiny v plánovaném česko-slovenském státě:

*„V nynější velké době..., v níž Češi chtějí využít převratných válečných sil, aby rozbili Rakousko-Uhersko a dostali tři a půl milionů Němců v Čechách pod jeho česko-slovenského (orig. böhmisch slowakischen – **pozn. TB**) státu, prohlašujeme my, představitelé německého národa v Čechách:*

*S myšlenkou na svobodný vývoj národů dosažený jen svobodnou národnostní samosprávou, vznáší znovu Deutschböhmen požadavek na zavedení toho, co Němci již po desetiletí považují za nezbytné a co je spravedlivé – zřízení samosprávné provincie Deutschböhmen se všemi atributy, právy a zařízeními korunní země v rámci císařství Rakouského a bez jakékoliv závislosti na české (orig. Tschechischen – **pozn. TB**) části Čech.*

*Německý lid až do svého konečného osvobození z české nadvlády v Čechách nebude mít pokoje a každému pokusu o své trvalé podmanění zřízením česko-slovenského státu sám zamezí, pokud to bude nutné, i násilnými prostředky... Ti všichni (myšleno obyvatelé Deutschböhmen – **pozn. TB**) mají právo v budoucnu žít ve svém kraji bez české poroby a nenechají si od snahy o vyplnění těchto svých požadavků ničím a nikým překážet...*

K tomu oznamujeme, že v jednotě s celou Deutschböhmen již více neuznáváme zemský sněm království Českého...

Požadujeme pro provincii Deutschböhmen vlastní zemské shromáždění vybudované na všeobecném, rovném a přímém hlasovacím právu.

Za tímto účelem požadujeme ohraničení a sjednocení německých oblastí Čech a pro toto území nově zřídit, vyčlenit či do nich přemístit všechny centrální úřady, instituce a zařízení, jež korunní zemi náleží.

Požadujeme, aby z Deutschböhmen byli odvoláni všichni čeští státní úředníci a zřizenci stejně jako jiní veřejní zaměstnanci české národnosti.

Uvnitř hranic Deutschböhmen požadujeme výlučné používání německého jazyka v úřadech i na školách.

Čas trpělivého vyčkávání vypršel! Každé zaváhání je nyní jednoznačně zradou na vlastním národě! My němečtí poslanci... prohlašujeme, že nepodpoříme žádnou vládu, která činy nepotvrdí své odhodlání vyhovět oprávněným požadavkům Deutschböhmen. “²⁵⁹

²⁵⁹ Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 53. Sitzung der XXII. Session am 22. Jänner 1918, str. 2805, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi->

V obdobném duchu pak před poslaneckou sněmovnou promluvili i poslanec d'Elvert zastupující německé poslance zvolené na Moravě a poslanec Oberleithner za Němce slezské.

Pozoruhodné přitom je, že d'Elvert zaútočil na české státoprávní snahy vyjádřené Tříkrálovou deklarácí, kterou označil za „odsouzeníhodný útok na náš národ a neporušenou existenci našeho státu,“²⁶⁰ právě prostřednictvím argumentace historickými zemskými právy, jež Pacher tak vehementně odmítal. Z jeho řeči přitom zcela zřetelně vysvítalo, že na rozdíl od českých Němců a jejich idey rozdělení českých zemí na dvě na sobě nezávislé části, si představují Němci moravští své vztahy s Čechy coby pokračování a prohlubování politiky započaté moravským vyrovnáním. Jak totiž d'Elvert prohlásil:

„my, němečtí Moravané, usilujeme dosáhnout v naší korunní zemi ve všech kulturních a národnostních oblastech veřejné správy plného sebeurčení, ale ne vy smyslu, jakým jej zfalšovali naši nepřátelé, ne podle programu Čechů... Proto požadujeme uznání národnostního kuriálního veta se zřetelem ke všem národnostním a kulturním záležitostem, rozdělení zemského výboru na českou a německou část, úplné vyčlenění správy našich školských věcí.

Náš vztah k vládě bude v podstatě určován jejím chováním k Němcům a jejich požadavkům. Je nejvyšší čas, aby vláda pochopila význam německého lidu a jeho mimořádných zásluh o stát a prokázala to nejen bezcennými deklaracemi, ale také činy. Vláda, jež nebude prodchnuta těmito zásadami, nemůže s podporou Němců počítat. Nezávisle na blahovůli vlády si ale také Němci budou vědomi svých sil, jimiž si dokáží zajistit v tomto státě lepší osud...“²⁶¹

Slezský německonacionální poslanec Oberleithner, který své prohlášení pronesl jakožto poslední z vedoucích představitelů Sudetoněmeckého svazu, pak patrně nejostřeji postavil historické státní právo proti jakýmkoliv českým nárokům. I on se ohradil proti tříkrálové deklaráci, která podle něj představovala „skandální pokus ustanovit nadvládu českého národa nad Němci Sudetských zemí“ a měla „posílit naděje našich nepřátel na rozpad monarchie,“²⁶² přičemž byla založena na „Čechy svévolně vykládaném právu na sebeurčení národů a na

content/alex?aid=spa&datum=0022&page=3764&size=45>, navštíveno dne 13. 6. 1918.
<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=3764&size=45>

²⁶⁰ Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 53. Sitzung der XXII. Session am 22. Jänner 1918, str. 2810, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&size=45&page=3769>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

²⁶¹ Cit. dle tamtéž.

²⁶² Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 53. Sitzung der XXII. Session am 22. Jänner 1918, str. 2816, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=3775&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

*takzvaném českém státním právu... České státní právo pro nás nikdy neexistovalo a existovat pro nás v budoucnu nikdy nebude.*²⁶³ K hlasité nevoli přítomných Čechů pak slezský poslanec přitom dokonce ještě nad rámec onoho proslulého požadavku Velikonočního programu neváhal za „*tschechisch*“ označit i české státní právo, o jehož celozemském a tedy „*böhmisch*“ charakteru do té doby málokdo pochyboval. Touto úmyslnou záměnou přitom Oberleithner demonstrativně zdůrazňoval, kdo nyní toto právo zneužívá k novému spoutání všech tří zemí koruny české do jednoho celku. Vždyť zahrnutí celého Slezska do takového útvaru by přeci stálo v přímém protikladu k jeho sebeurčení.²⁶⁴

Poměrně zajímavým momentem celého vystoupení přitom byla skutečnost, že ze všech zmíněných řečníků se pouze Oberleithner vyslovil za jednoznačnou obranu „*současného státního pořádku*“, který podle něj poskytoval optimální rámec pro sebeurčení národů Rakouska, když ve svém projevu zdůraznil, že:

*„pro nás existuje pouze ústavně zvolená Říšská rada k obraně celostátních zájmů a zemský sněm v Opavě k obraně zvláštních zájmů korunní země Slezsko v národnostní, kulturní a hospodářské oblasti.“*²⁶⁵

Na rozdíl od zástupců Slezska, přitom němečtí poslanci z Čech a Moravy vyjadřovali nejen svou snahu všemi způsoby bojovat proti začlenění Němci osídlených oblastí do českého národního státu, ale zároveň podmiňovali ochotou vlády vyjít jim v tomto jejich boji vstříc svou loajalitu k monarchii.²⁶⁶ Tyto nálady přitom nezůstaly omezeny pouze na politické elity, ale našly svůj odraz i mezi širšími vrstvami obyvatelstva především na severu Čech, kde nacionální agitace spolu s katastrofální sociální situací vytvořila extrémně výbušnou směs. Již na konci roku 1917 se totiž zásobování průmyslových center v pohraničí začínalo zvolna

²⁶³ Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 53. Sitzung der XXII. Session am 22. Jänner 1918, str. 2815, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=3774&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

²⁶⁴ Cit dle: tamtéž.

²⁶⁵ Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 53. Sitzung der XXII. Session am 22. Jänner 1918, str. 2815, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=3774&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918; Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 53. Sitzung der XXII. Session am 22. Jänner 1918, str. 2816, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=3775&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

²⁶⁶ O tom, že německá nacionalistická politika jednoznačně požadovala změnu celkové vládní koncepce řízení státu svědčí i reakce na ostrá obvinění ministra Czernina, který ve svém projevu z počátku dubna 1918 nařkl české politické elity z neloajality k monarchii. Podle německých nacionalů tato: „*kritika české veležrádné politiky přišla na přetřes pozdě, ale určitě ne příliš pozdě.*“ Cit. dle 40. – 1918, 3. duben, Vídeň. – Prohlášení vedoucích činitelů Německé nacionální strany o vyvození důsledků z Czerninovy řeči k členům vídeňské obecní rady a vydání českých poslanců k trestnímu stíhání in (ed.) VRBATA: str. 149.

hroutit a do konce roku se celá oblast dostala na pokraj hladomoru, kdy podle některých odhadů v okresech s převahou německého obyvatelstva v důsledku nedostatečné výživy zahynulo na tisíc osob.

Přesto, že s příchodem jara se zdejší situace mírně zlepšila, bylo zcela zřetelné, že problémy se zásobováním nejsou zdaleka vyřešeny a mohou se znovu projevit ve stejné, ne-li vyšší intenzitě.²⁶⁷ K zásobovacím obtížím se přitom ve stále vyšší míře přidával i psychologický dopad rostoucích válečných ztrát, kdy několikaleté zdánlivě bezvýsledné krvavé boje jen zvyšovaly nedůvěru, jíž zdejší obyvatelstvo cítilo ke státním institucím, které si navyklo spojovat s válečnou mašinérií. Přitom pohraniční obce českého království měly na frontách jedny z nejvyšších počtů obětí.²⁶⁸

A významný vliv na další radikalizaci širokých vrstev společnosti měly i ruské revoluce z jara a podzimu 1917, které názorně ukázaly, jak je snadné otrást vnitřním uspořádáním státu vysíleného válkou. I v českém pohraničí se tak začaly ozývat hlasy volající po radikální změně státního pořádku a větší města se stávala svědky pravidelných demonstrací, které často hrozily přerůst v násilnosti. V Karlových Varech a v Teplicích tak kupříkladu v listopadu 1917 mnohatisícové davy demonstrantů požadovaly okamžité ukončení války a zahájení mírových jednání²⁶⁹ a takovéto manifestace pokračovaly i v dalších měsících,²⁷⁰ takže do poloviny roku 1918 v pohraničí prakticky nebylo většího města, v němž by neproběhly.²⁷¹

V takovéto situaci není příliš překvapivé, že se mnoho ze zdejších německých obyvatel začalo domnívat, že existuje snadné řešení všech hospodářských i národnostních otázek. A tímto východiskem přitom nemusela být jen sociální revoluce nedbající na národnostní rozdíly.²⁷²

V pohraničí totiž začaly stále hlasitěji zaznívat hlasy, podle nichž se dalo těchto cílů dosáhnout opuštěním Rakouska neschopného řešit své národnosti i zásobovací problémy²⁷³ a

²⁶⁷ CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 22.

²⁶⁸ BERAN, Jiří: Dějiny Karlovarského kraje, Karlovy Vary 2004, str. 128.

²⁶⁹ JINDROVÁ, Eva: Teplitz-Schönauer Anzieger ve 20. a 30. letech, Diplomová práce obhájená v roce 2014 na Fakultě sociálních věd Karlovy university v Praze, str. 21; MAJEWSKI: str. 147.

²⁷⁰ Jen na Sokolovsku tak během války došlo k celkem 70 demonstracím a stávkám motivovaným nedostatkem potravin. Viz PROKOP, Vladimír: Kapitoly z dějin Sokolovska, Sokolov 1994, str. 172.

²⁷¹ Podrobnější seznam viz CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 56.

²⁷² Kupříkladu hladových bouří se v průběhu závěrečných válečných let často bok po boku účastnilo jak české, tak i německé dělnictvo FRAJDL, Jiří: Rok 1918 v severovýchodních Čechách in (eds.) VAŠÍČEK, Zdeněk, WOLF, Vladimír: Krkonoše – Podkrkonoší sv. 4, Trutnov 1969, s. 58-72, str. 59-60.

²⁷³ Hlasy, podle nichž státní aparát habsburské říše (především ve srovnání se sousedním Německem) selhává v zajišťování zásobování sice nebyly žádnou novinkou, neboť se v pohraničí ozývaly už od roku 1914, avšak teprve v roce 1917 nabyly na skutečné důraznosti. Viz MURDOCK, Caithlin: Changing Places – Society, Culture, and Territory in the Saxon-Bohemian Borderlands, 1870-1946, Michigan 2010, str. 88.

zasláním žádosti o pomoc a ochranu do sousední Německé říše.²⁷⁴ Kupříkladu zastupitelstvo města Šluknov tak informovalo vedoucí říšskoněmecké kruhy, že „*již nedokáže pro své obyvatelstvo obstarat nejnnutnější životní potřeby*“²⁷⁵ a uvedené nálady dílčím způsobem pronikly i do státního aparátu, kdy generální konzul Německé říše v Praze Friedrich von Gepsattel své nadřízené informoval o návrhu českého místodržitele Coudenhova, aby byly do severních Čech dodávány německé brambory.²⁷⁶

Zdaleka nejvýrazněji přitom snahy o bližší spojení severních Čech s Německem rezonovaly mezi příznivci národně socialistické Německé dělnické strany, jejichž vyjádření z jara a léta 1918 nenechávala nikoho na pochybách, že jejich cílem je jednoznačná separace německých a českých oblastí,²⁷⁷ přičemž je zcela lhostejné, zda bude provedena v rámci monarchie či snad mimo ni.

Na schůzích tohoto uskupení tak byla rakouská vláda otevřeně obviňována ze smrti „*tisíců německých mužů žen a dětí, zemřelých hladem*“²⁷⁸ i z toho, že proměnila „*naše kvetoucí Německé Čechy v jednu velkou nemocnici, v jeden velký hřbitov*.“²⁷⁹ A ušetření pochopitelně nebyli ani Češi, o nichž se kupříkladu v usnesení stranického okresního výboru v Ústí nad Labem hovořilo snad s ještě větším despektem, než o vládě samotné:

*„Německý Čech obětoval veškeré jmění za císaře a říši a dává své poslední v boji proti hladu. Ničeho nebyl ušetřen, ani ne ponížení a pokoření stran svého úhlavního nepřítel. Před ním musely ženy a děti z Německých Čech v boji s hladem klekat na kolena, musely prosit svého úhlavního nepřítel o chléb, který jim česká zrada uloupila a vracela jen za závratnou cenu.“*²⁸⁰

²⁷⁴ Sama říšskoněmecká vláda přitom byla katastrofálních poměrů, které v regionu panovaly, informována prostřednictvím generálního konzula von Gepsattela, Viz CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 56.

²⁷⁵ Cit. dle CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého separatismu..., str. 35; srov. též Světová válka a první pokusy o odtržení, dostupné na <<http://www.sluknov.cz/mesto/zhistorie/svetova-valka-a-prvni-pokusy-o-odtrzeni>> navštíveno 13. 6. 2017

²⁷⁶ GAJAN, Koloman: Německý imperialismus a československo-německé vztahy v letech 1918-1921, Praha 1962, str. 18.

²⁷⁷ Již na jaře 1916 – tedy v době vydání Velikonočního programu – propagovala Německá dělnická strana rozdělení Čech na dva národní státy, přičemž v takovýchto státech by se mohli úředníky stát jen příslušníci daných národů. Není nicméně zřejmé, zda si její představitelé uvědomovali, že by přísná aplikace takovéto nařízení postihla i německé úředníky v českých oblastech. Viz HÖBELT: str. 761.

²⁷⁸ Cit. dle Dokument 49 – O „pastorcích Austrie“ a matce Germánii“ v severních Čechách na jaře 1918 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 200.

²⁷⁹ Cit. dle tamtéž.

²⁸⁰ Cit. dle: tamtéž str. 200-201.

V závěru uvedeného prohlášení přitom byli představitelé rakouského státu vyzváni k zaslání žádosti Německé říši, aby zahrnula „*hraniční národ Německých Čech po dobu válečnou a přechodnou do říšskoněmeckých zásobovacích krajů*.“²⁸¹

Atmosféru těchto schůzí pak nejlépe vysvětluje skutečnost, že i během řeči poslance Lodgmana, který zde zřejmě vystupoval coby host a jehož názory v této oblasti byly vždy spíše umírněné, padly návrhy na hospodářské přičlenění severních Čech k Německu, na což se z davu začaly ozývat výkřiky: „*Pryč s Rakouskem!*“²⁸²

Ještě o dost hůře pak pro monarchii vyzněly výsledky stranického sjezdu z počátku května 1918, kde toto skupení mimo jiné změnilo svůj název na Německou nacionálněsocialistickou stranu dělnickou. Zde přijatý program totiž mezi „*stranické zásady*“ zařadil body jako „*sjednocení všech německých sídelních oblastí v Evropě do demokratické, sociální Německé říše*“²⁸³ či „*účinnou ochranu všech naším národem obývaných a cizími národy ovládaných území*.“²⁸⁴

Úvahy o napojení zásobování pohraničí na Německou říši na přelomu dubna a května ovšem pronikly i mezi další politické strany, které přitom do té doby rozhodně nebylo možno považovat za radikální. O tomto posunu tak svědčí kupříkladu požadavek agrárního poslance za Jablonecko Adama Fahrnera, který se ve věci ekonomického propojování českého pohraničí a Německé říše přímo obrátil na předlitavského ministerského předsedu.²⁸⁵

Na Moravě se v této době nicméně takovéto separatistické hnutí ještě nijak výrazněji neprojevovalo. Svou roli tu sehrávala skutečnost, že zde díky poměrně rozsáhlému zemědělskému zázemí nebyla zásobovací situace natolik závažná a pochopitelně že působil i sám prostý fakt, že moravské německé oblasti byly od státního území Německé říše značně vzdáleny. Brněnský sjezd moravskoněmeckých politiků se tak ještě v červnu 1918 vyslovil pouze pro další prohlubování etnického rozdělení země v intencích moravského vyrovnání, přičemž případné územní vyčlenění německých oblastí z Moravy podle účastníků konference v té době nebyla na pořadu dne. Nicméně nakonec i zde zazněly varovné tóny naznačující, že i

²⁸¹ Cit. dle: tamtéž str. 201. Uvedeného sjezdu se přitom, zřejmě jako host, účastnil bez jakýchkoliv viditelných projevů pohoršení i poslanec Lodgman, který přitom vždy patřil spíše ke kritikům bezvýhradné orientace německé politiky na Berlín. Viz HÖBELT: str. 761.

²⁸² Cit dle 46. – 1918, 30. duben, Praha. – Český místodržitel ministru vnitra. Zpráva o protivládním hnutí mezi německými nacionály v severních Čechách. Připojen opis relace Okresního hejtmanství v Ústí nad Labem o veřejné schůzi okresního spolku německé dělnické strany pro soudní okres Ústí nad Labem, konané dne 27. dubna 1918 v Ústí nad Labem. In (ed.) VRBATA: str. 167.

²⁸³ Cit. dle Parteigrundsätze der Deutschen Nationalsozialistischen Arbeiterpartei (DNSAP) Österreichs in (Hrsg.) HABEL: str. 227.

²⁸⁴ Cit. dle tamtéž.

²⁸⁵ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 55.

moravská německá politika se začíná zvolna orientovat na Berlín, když d'Elvert ve svém projevu slavnostně spojil osudy Němců na Moravě s vítězstvím německých zbraní.²⁸⁶

A odlišná byla i situace ve Slezsku, kde radikální část místních německých elit, zřejmě pod vlivem skutečnosti, že slezskou zemskou správu bylo možno považovat do značné míry za „německou“, ještě počátkem června 1918 vznášela požadavky, které spíše než tehdejší situaci odrážely již překonané teze Velikonočního programu. Podle těchto slezských Němců tak kupříkladu mělo být vybudováno jakési „velké Slezsko“ založené na poněkud nesourodé kombinaci historických a seburčovacích práv a snah o uspokojení jejich hospodářských zájmů. Do nové státní jednotky tak měly přináležet jak historické moravské enklávy na slezském území, tak i město Biala a průmyslová oblast Moravské Ostravy.²⁸⁷

Primárním účelem této reformy sice údajně mělo být zlepšení lokální zásobovací situace, nicméně i v tomto případě měla být jedním z jejích plánovaných přínosů užší hospodářská spolupráce mezi Německem a Rakousko-Uherskem.²⁸⁸

Sama říšskoněmecká diplomacie pochopitelně k hnutí ve svých důsledcích zpochybňující územní integritu jejího nejvýznamnějšího spojence navenek nemohla vyjadřovat příliš jednoznačné sympatie, avšak kupříkladu říšskoněmecký velvyslanec ve Vídni hrabě Botho von Wedel ve svých soukromých dopisech z počátku června otevřeně hovořil o tom, že by Říše nyní neměla udržovat vztahy pouze s oficiální rakousko-uherskou reprezentací, ale že by za účelem posílení říšskoněmeckých pozic v podunajské monarchii měla na neformální úrovni jednat i s některými národními reprezentacemi, což by následně říšskoněmecké pozice v Rakousku dále posílilo. Paradoxně nicméně v této souvislosti spíše než Němce zmiňoval Čechy, kteří podle něj dosud byli oficiálním německým kruhům „*cizí jako Mart'ané*,“²⁸⁹ avšak s nimiž se Berlín mohl snadno domluvit na vzájemných vztazích i na budoucím postavení německé menšiny.²⁹⁰ Ve stejném duchu se pak neslo i hlášení vídeňského chargé d'affaires Wilhelma zu Stolberg-Wernigerode z 1. srpna 1918, podle nějž měla německá vláda podpořit české snahy o získání vlastní autonomní jednotky omezené na etnicky česká území, přispět tak

²⁸⁶ CIBULKA: str. 377.

²⁸⁷ 68. – 1918, 9. červen, Krnov. – Rezoluce německého lidového sněmu pro západní Slezsko o požadavcích Němců, školské otázky, sociální a pozemkové reformě. In (ed.) VRBATA: str. 240; Srov. též VALENTA, Jaroslav: Plány německé buržoazie na neutralizaci Ostravska a Těšínska v letech 1918-1920 in Slezský sborník historický 1960, č. 3, s 289-311, str. 290-291.

²⁸⁸ 68. – 1918, 9. červen, Krnov. – Rezoluce německého lidového sněmu pro západní Slezsko o požadavcích Němců, školské otázky, sociální a pozemkové reformě. In (ed.) VRBATA: str. 238.

²⁸⁹ Cit dle 35. Ein Privatbrief des deutschen Botschafters in Wien, Graf von Wedel (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER, Quellen..., str. 105; Svrch též KOŘALKA, Jiří: Vznik československé republiky roku 1918 v oficiální politice Německé říše in Československý časopis historický, č. 6, 1968, s. 819-848, str. 833.

²⁹⁰ Cit dle 35. Ein Privatbrief des deutschen Botschafters in Wien, Graf von Wedel (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen..., str. 105.

německo-českému vyrovnání a dále tak posílit svůj vliv na Vídeň.²⁹¹ Ještě dále pak šel saský vyslanec ve Vídni Alfred von Nostitz, který na přelomu dubna a května zaslal své vládě rovnou predikci vývoje po případném rozpadu podunajské říše, přičemž jí navrhoval, že by do budoucna měla investovat do rozvoje vztahů mezi Drážďanami a německými oblastmi Čech, aby tak následně uvedené oblasti získalo právě Sasko a nikoliv Prusko, které si pro sebe dozajista hodlá z Rakouska ukrojit rovněž významný díl a to včetně oblastí osídlených Čechy.²⁹²

Není přitom zřejmé, do jaké míry měla uvedená radikalizace německého obyvatelstva, která přitom byla jen jedním z četných projevů jeho rostoucí nespokojenosti s politikou monarchie, přímý vliv na vládu, nicméně je pravdou, že hned na konci jara 1918 byla vydána právní norma, jejímž zcela zřejmým cílem bylo české Němce po politické stránce uspokojit. Dne 19. května totiž Rakouská vláda uveřejnila nařízení, kterým konečně do správní struktury českého království zaváděla již před válkou připravovaný prvek – krajské zřízení.²⁹³

Mimo hlavní město Prahu, které mělo spolu se svými předměstími i nadále podléhat úřadu zemského místodržitele, tak mělo být v Čechách ustanoveno celkem 12 krajů, z nichž měly být čtyři německé (Liberec, Cheb, Trutnov a Litoměřice), sedm českých (Čáslav, Jičín, Hradec Králové, Plzeň, Písek, Praha okolí a Tábor) a jeden smíšený (České Budějovice).²⁹⁴ Krajským hejtmanům přitom byla přesně v duchu představ o zemském vyrovnání z doby před světovou válkou: „*přidělena působnost, jež dle platných zákonů a nařízení přísluší místodržiteli*“²⁹⁵ a tedy na úkor centrální zemských orgánů. V místodržitelově gesci tak zůstávaly pouze záležitosti, jež se týkaly několika krajů zároveň, dále ty vyžadující spolupráci s dalšími zemskými orgány, jako byl zemský sněm či soud, rozdělování státních subvencí, vysoké

²⁹¹ KOŘÁLKA: str. 837.

²⁹² Nostitz přitom doporučoval začít co nejdříve dodávat do Deutschböhmen základní potraviny. Důvodem měla být i snaha eliminovat případné propuknutí hladových bouří v bezprostřední blízkosti saských hranic. Viz OPITZ, Alfred: Böhmen und die deutschböhmischesche Frage in der ersten Phase der Herausbildung des tschechischen Nationalstaates im Jahre 1918 in Bohemia, Nr. 1, 1976, str. 198.

²⁹³ Tento krok skutečně alespoň část německých nacionalů uspokojil. Kupříkladu lanškrounské noviny Deutsche Grenzschutz uvedení vládní výnos oslavovaly jakožto akt, jímž „*státoprávní myšlenka je nyní na věky odkázána do říše fantazie*.“ A to i přes to, že právě Lanškrounsko patřilo mezi oblasti, pro něž byla uvedená reforma z hlediska dopravní i správní infrastruktury extrémně nevýhodná. Viz CHAUER, Miroslav: Německá iredenta..., str. 38.

²⁹⁴ Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené – rok 1918, str. 463, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1918&size=45&page=510>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

²⁹⁵ Cit. dle Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené – rok 1918, str. 453, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1918&size=45&page=500>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

školsství a některé méně významné oblasti, jež měly v uvedené době spíše anachronický ráz.²⁹⁶ Navíc, jakkoliv byl místodržitel formálním nadřízeným krajských hejtmanů, měl být úřední styk mezi krajskými vládami a centrem pro příště prováděn přímo a bez ohledu na úřady v Praze. Naopak místodržitel nemohl pro příště kontaktovat okresní úřady jinak, nežli právě prostřednictvím úřadů krajských.²⁹⁷

Takto radikální omezení pravomocí zemského místodržitelství by pochopitelně vedlo k dezintegraci země, v níž by se nyní nacházelo hned několik územně správních jednotek, v nichž by Němci měli vedoucího postavení.²⁹⁸ Celé toto nařízení sice oslabovala skutečnost, že kraje měly být do života uváděny postupně až od 1. ledna 1919, kdy mělo dojít k aktivaci prvních dvou z nich – konkrétně Prahy okolí a Litoměřic²⁹⁹ - ale i tak bylo zřejmé, že se s obnovením českého království v předválečné podobě již nedá počítat.

Tomu, že v zemi má postupně dojít k úplné separaci českého a německého elementu nasvědčovala i skutečnost, že s nařízením o vzniku krajů byla svázána i reforma hranic politických okresů, které tak měly konečně zcela odpovídat národnostnímu rozdělení země. Nejednalo se přitom jen o to, že mezi celkem 25 politickými okresy bylo převedeno několik desítek obcí,³⁰⁰ ale navíc došlo i ke zřízení celkem čtrnácti okresů zcela nových. Obce v okolí Karlína a Smíchova tak byly vyňaty z území, jež mělo být přímo podřízeno místodržiteli a coby nové okresy přiřčeny do nového kraje Praha okolí, do něžž byl zařazen i další nově vzniklý okres Beroun, a ostatních jedenáct okresů pak vzniklo podél jazykové hranice. Šest v její jižní části, kde byly nově zřízené německé okresy Kašperské Hory, Nýrsko a Nová Bystřice přiřazeny do německé části Budějovického kraje, zatímco okresy Vodňany, Hluboká, Veselí nad Lužnicí do českých krajů Táborského a Píseckého, a dalších pět v její části severní, kde měl okres Mimoň spadat pod německý kraj Liberecký, okresy Hostinné a Králíky³⁰¹ pod kraj

²⁹⁶ Konkrétně to byly některé úřední úkony týkající se šlechtictví, duchovních věcí či udělování vyznamenání. Viz Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené – rok 1918, str. 454, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1918&size=45&page=501>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ MAJEWSKI: str. 151.

²⁹⁹ Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené – rok 1918, str. 464, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1918&size=45&page=511>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

³⁰⁰ Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené – rok 1918, str. 456, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1918&size=45&page=503>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

³⁰¹ Zde je nicméně třeba poukázat na skutečnost, že kupříkladu zřízení politického okresu Králíky nebylo unáhleným rozhodnutím vyvolaným změnami, jež přinášely poslední měsíce války. Naopak jednání o něm probíhala minimálně od roku 1916, kdy králičtí zakoupili budovu, jíž plánovali využít jako sídlo okresního úřadu. A ani uvedený zákon přitom jak se zdá otázku okresní příslušnosti oblasti Orlických hor zcela nevyřešil, neboť ještě v srpnu 1918 požadovala městská rada v Rokytnici v Orlických horách, aby vláda toto

Trutnovský, okresy Česká Skalice pod český kraj Královéhradecký a okres Hořice pod taktéž český kraj Jičínský.³⁰²

Česká strana pochopitelně takovýto zásah do samosprávy království s rozhořčením odmítla a zdůraznila, že uvedené vládní nařízení, jež neschválil ani říšský, ani zemský sněm, nepřijme a „*bude všemi prostředky proti němu bojovati.*“³⁰³ Protesty vyvolal i u části české šlechty, která ve způsobu, jakým bylo zavedeno, viděla nebezpečí pro stabilitu celého státu,³⁰⁴ a nadšení toto nařízení nevzbudilo ani mezi dosud stále hlasitými zastánci německých menšin v českém vnitrozemí. Kupříkladu chebské noviny *Egerer Zeitung* tak počátkem července 1918 argumentovaly proti rozdělení země s tím, že by v konečném důsledku přineslo odnárodnění Němců v těch částech Čech, které měly připadnout Čechům, a plně se postavily za takovou reformu země, která by odpovídala některým radikálním variantám brněnského programu sociální demokracie či do extrému dovedenému moravskému vyrovnání. Země by tak sice měla být rozdělena na etnickém základě, ale tak, že by každý obyvatel německé národnosti podléhal českoněmeckým autonomním orgánům bez ohledu na to, v jaké části Čech by měl své bydliště.³⁰⁵ Podle představitelů Německé křesťansko-sociální strany pak zase krajské zřízení v uvedené podobě poškozovalo české Němce, neboť ignorovalo smíšených charakter Plzeňska a dávalo německým částem země příliš malou míru autonomie.³⁰⁶ A konečně zástupci německé sociální demokracie odmítli naroubování krajské struktury na současné instituce a požadovali zřízení demokraticky volených krajských zastupitelstev a sdružování krajů do autonomních národních oblastí v duchu brněnského programu.³⁰⁷

své rozhodnutí ještě přehodnotila a nový okresní úřad raději umístila do jejich města, které prý mělo výhodnější polohu. Viz CHAUER, Miroslav: O hlas první světové války a vzniku ČSR mezi německým obyvatelstvem Orlických hor in Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové, Řada historická XXII., Praha 1973, s. 21-55, str. 36.

³⁰² Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené – rok 1918, str. 463, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1918&size=45&page=510>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

³⁰³ Cit. dle MIKEŠOVÁ, Michaela: Deutschböhmen – německá iredenta v Československé republice v letech 1918-1919 in Historický obzor, č. 3-4, 2016, s. 78-88, str. 79.

³⁰⁴ 57. – 1918, 15. květen, Vídeň. – Bedřich Lobkovic ministerskému předsedovi. Protest proti vyhlášení krajského zřízení během celonárodních květnových slavností. On i osoby s ním stejně smýšlející hodlají vstoupit do opozice, jestliže k tomuto aktu dojde in (ed.) VRBATA: str. 207.

³⁰⁵ FALTYS, Antonín: Vznik československého státu a Chebsko (Poznámky ke vzniku a vývoji Deutschböhmen) in Minulostí Západočeského kraje VI., Plzeň 1968, s. 39-47, str. 41.

³⁰⁶ 62. - 1918, 22 květen, Karlovy Vary. – Rezoluce zemského vedení Německé křesťansko-sociální strany pro Deustchböhmen o krajském zřízení v Čechách a o válečných hospodářských ústřednách s protizidovským zaměřením in (ed.) VRBATA: str. 222-223.

³⁰⁷ 63. – 1918, 24. květen, Brno. – Policejní zpráva o veřejné schůzi Německého sociálně demokratického spolku pro Moravu konané dne 23. května v Brně. Připojena rezoluce požadující svolání říšské rady, odstoupení Seidlerovy vlády a zavedení krajského zřízení založeného na nacionálním principu, ale v čele s demokratickými krajskými zastupitelstvy a krajskými výbory. In (ed.) VRBATA: str. 225.

Vládní tažení za oslabení ústředních institucí království nicméně i přes tyto výtky mělo své pokračování, a dne 26. září 1918 se jeho terčem pro změnu stala zemská správní komise, která od vydání Anenských patentů spravovala zemi namísto zablokovaného zemského sněmu. Uvedený orgán tak měl být rozdělen na českou a německou část, z nichž každá by spravovala území krajů, na nichž žilo obyvatelstvo odpovídající národnosti, přičemž o záležitostech dotýkajících se celé země, věcech týkajících se hlavního města Prahy a jeho předměstí a národnostně smíšených okresů Budějovického a Plzeňského, kde přes veškerou snahu stále ještě zůstávala silná německá menšina, rozhodovaly obě uvedené sekce,³⁰⁸ které však i v těchto věcech jednaly odděleně. Při rozhodování o rozpočtových věcech, konkrétně při jakýchkoliv návrzích o změnách v rozpočtu, pak měl platit tzv. zákaz majorizace, v důsledku něž byla tato nařízení platná, pouze usnesla-li se na nich většina českých i německých zástupců.³⁰⁹

Vzhledem k tomu, že zemská správní komise měla být pouze dočasně působící institucí, ukazuje patrně výše uvedené nařízení, jak měl po svém opětovném svolání fungovat zemský sněm. Vytvoření paralelního českého a německého zákonodárného tělesa tak do značné míry vycházelo vstříc lednovému projevu poslance Pachera, v němž zazněla slova o tom, že německá sídlení území v Čechách již nadále neuznávají zemský sněm. Uvedené nařízení sice jeho existenci i nadále zachovávalo, ale zároveň vytvářelo politický systém, v němž německá území reálně disponovala vlastním parlamentem a v němž ani zbytek německojazyčného obyvatelstva na českém území soustředěného především v Praze, na Budějovicku a na Plzeňsku nemohl být vystaven libovůli české většiny – což v případě českých minorit v německých krajích neplatilo.

Tato nařízení tak značně elegantní formou uváděla do praxe téměř všechny německé požadavky týkající se ochrany německojazyčného obyvatelstva nejen v pohraničí, ale i v českém vnitrozemí, přičemž vyvolávala dojem, že se jedná o národnostně zcela neutrální zákon. Pro české představitele naopak znamenal zcela nepřijatelné rozvolnění územní integrity českého království, faktické odtržení pohraničí, nekonečné národnostní spory v Praze a smíšených krajích a také zřeknutí se českých menšin žijících v německých krajích, jimž by po uvedení daných zákonů do praxe nemohly být ochranou ani zemské orgány.

Zajímavým faktem přitom zůstává, že v oblasti justice zůstala autorita pražského centra země prozatím neotřesená, což pochopitelně německé poslance z Čech motivovalo ke zvýšenému

³⁰⁸ Zákoník zemský pro království České – rok 1918, str. 151, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lbo&datum=1918&page=164&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

³⁰⁹ Zákoník zemský pro království České – rok 1918, str. 152, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lbo&datum=1918&page=165&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

úsilí dosáhnout správného rozdělení země i v této oblasti.³¹⁰ A to i přesto, že se rozhraničování země do jisté míry nevyhnulo ani této oblasti. Vytvoření nových politických okresů a rozsáhlé přesuny obcí mezi nimi na severovýchodě Čech totiž logicky zasáhlo i strukturu okresů soudních. Nastala zde tak situace, kdy část z nově vytvořených německých okresů spadala pod české krajské soudy, které navíc již z dříve představovaly soudy vyšší instance pro několik okresů s německou majoritou, takže po uvedené reformě bylo nakonec českým krajským soudům v Jičíně a v Hradci Králové podřízeno na deset německých soudních okresů. Ve snaze o nápravu uvedené situace pak ministerstvo spravedlnosti dne 30. července 1918 vydalo nařízení, jímž byl okresní soud v Trutnově od 1. ledna 1919 (tedy od stejného dne, kdy měly vzniknout nové okresy a kraje) povýšen na soud krajský a uvedené německé okresy mu podřizovalo.³¹¹ Tímto krokem přitom bylo dosaženo nejen dalšího národnostního zaokrouhlení soudních obvodů, ale také se zde hranice soudního kraje více přiblížila hranicím krajů politických – ostatně jak Trutnov, tak i Jičín a Hradec Králové se měly sídly těchto krajů stát.³¹²

Všechna výše uvedená nařízení přitom na německé straně oživila debatu o konkrétní podobě budoucího česko-německého vyrovnání, v níž se angažoval především již několikrát zmíněný poslanec Lodgman, který zde konsekventně hájil své teze o nezbytnosti úplného rozpadu království, kdy by podle něj přenesení německých institucí z Prahy do pohraničí výrazně posílilo zdejší německé pozice a to i díky tomu, že by sem s nimi z vnitrozemí přišli příslušníci tamní německé menšiny.³¹³

Zdálo se tak, že je jen otázkou času, než se z českého království stane konfederace dvou etnických států, které budou mít čím dál tím méně společného, až nakonec možná dospějí do stavu, kdy bude jejich historická jednota neodvolatelně zrušena.

V takovéto situaci tedy představitelé českoněmecké politiky přistoupili k utvoření jednotného orgánu, po jehož ustanovení volaly některé národovecké organizace již celou řadu let, přičemž tyto hlasy zesílily poté, co v červenci na české straně došlo k aktivizaci jednotného Národního výboru, který měl zastřešovat veškeré české politické aktivity. Proces sjednocování německého politického tábora přitom umožnil i posun, k němuž došlo během roku 1918 v politice sociální demokracie, která nyní začala stále intenzivněji akcentovat právo na sebeurčení, na jehož

³¹⁰ MOLISCH: str. 12.

³¹¹ Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené – rok 1918, str. 709, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1918&page=756&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

³¹² Nicméně záhy se ukázalo, že celý takto vytvořený systém nebyl sto podchytit celou spletitou otázku česko-německé jazykové hranice, a že vytváří celou řadu absurdních situací, kdy kupříkladu německé obce dosavadního okresu Polička připadly nově politickému okresu Lanškroun a kraji Trutnov, zatímco jejich okresní soud se stále ještě v Poličce. Viz BRÜGEL: Zankapfel..., str. 381

³¹³ BRÜGEL: Zankapfel..., str. 380-381.

realizaci byla ochotná spolupracovat i s představiteli nacionálně orientovaných subjektů.³¹⁴ Kupříkladu počátkem ledna 1918 tak navázal kontakty s vedením českoněmecké sociální demokracie předseda třebeňské Rady Titta,³¹⁵ který mu nabídl účast na jím zamýšlené „Německé straně jednoty.“ Přestože sociální demokraté uvedenou nabídku tehdy ještě odmítli, bylo do značné míry signifikantní, že o ní s Wenzelem Tittou, který rozhodně nijak nepatřil k jejich názorovým souputníkům, sociálně demokratický předák Seliger vůbec začal seriózně jednat.³¹⁶ Ostatně čtenáři sociálně demokratické *Volkswille*, která ještě v lednu stála na pozicích odpovídajících personální autonomii v intencích brněnského programu³¹⁷ a zdůrazňovala, že rozhranění českého království by znamenalo faktický zánik německé menšiny sídlící v tzv. jazykových ostrovech, si mohli povšimnout, že se na jejich stránkách s příchodem jara 1918 zintenzivnila agitace za vytvoření Deutschböhmen.³¹⁸

V průběhu roku navíc v sociální demokracii sílily již zmiňované radikální bauerovské koncepce, které se nakonec v prvních říjnových dnech na zasedáních klubu německých sociálně demokratických poslanců prosadily jakožto směrnice pro novou národnostní politiku strany.³¹⁹

I díky tomu se tak dne 3. října mohli sejít poslanci říšské rady zvolení za německou sociální demokracii, křesťanské sociály a některé občanské strany a odsouhlasit vznik jednotného výboru – tzv. Deutschböhmisches Vereinigung, jehož úkolem měla být příprava vyvázání německých oblastí ze Zemí koruny české.³²⁰

Sociální demokracie přitom trvala na tom, aby byl tento krok proveden v souladu s jejími novými představami o přestavbě státu,³²¹ což na druhou stranu vyvolávalo u nacionálů a křesťanských sociálů určité obavy, takže se ostří sociálně demokratického programu pokoušeli utopit. Zatímco němečtí nacionálové se snažili oslabit především jednoznačný apel na

³¹⁴ MOCOVÁ, Jitka. Vývoj politického okresu Most v roce 1938 se zaměřením na národnostní poměry, Rigorózní práce obhájená v roce 2009 na Filosofické fakultě University Karlovy, str. 35.

³¹⁵ Tittův dopis byl odeslán dne 30. prosince 1917, přičemž on sám tento svůj projekt poprvé představil již o dva a půl měsíce dříve. Viz BACHMANN: Die Landesregierung..., str. 434; SMETANA: str. 165.

³¹⁶ JAKŠ, Alfred: Karlovarsko na předělu dvou epoch 1917-1921, Plzeň 1962, str. 21.

³¹⁷ Ještě v lednu 1918 přitom stranický list *Volkswille* zdůrazňoval, že v době akutního nedostatku základních životních potřeb není národnostní otázka na pořadu dne a manifestací za zlepšení sociální situace v pohraničí se účastnili zástupci jak české, tak i německé sociální demokracie. Viz tamtéž: str. 25-26; AUBRECHT, Richard: Sokolovsko a vznik ČSR, dostupné na <<https://www.valka.cz/13279-Sokolovsko-a-vznik-CSR-1918-1921-cast-1->>, navštíveno dne 13. 6. 1918

³¹⁸ PROKOP: str. 173

³¹⁹ OPOČENSKÝ: 103-104.

³²⁰ Uvedený projekt následně našel podporu i na sjezdu německých národních rad z celé monarchie, který proběhl v následujících dnech ve Vídni a kde se za něj mimo jiné postavil Rudolf Lodgman von Auen. Viz TŮMA, Jiří: K činnosti Německé národní rady v Čechách a jejímu vztahu k vznikající ČSR a Německu in Čechy a Sasko v proměnách dějin, Acta Universitatis Purkynianae I. 1993, Ústí nad Labem 1993, s. 259-269, str. 262.

³²¹ CAMPBELL: Czechoslovak-German..., str. 20.

vytvoření národních států poukazováním na existenci německých menšin, jimž bude v takových státech třeba zvláštní ochrany, pokoušeli se křesťanští sociálové vyrovnat s faktem, že tento program nepočítal s jednoznačnou další existencí habsburské říše.³²² Navíc konzervativní část křesťanských sociálů stále ještě odmítala opustit model historických zemí, které se v minulosti osvědčily mimo jiné i z hospodářského hlediska, a přistoupit tak kupříkladu na rozdělení českého království.³²³ Tam ostatně mělo uvedené tradičně uskupení jen velmi slabé pozice a tak by jej obětování tamních Němců nic nestálo. Nakonec nicméně i křesťanští sociálové pod tlakem ostatních uskupení v této věci ustoupili a vyjádřili dne 9. října s přestavbou monarchie a zřízením Deutschböhmen svůj souhlas.³²⁴

Výsledkem schůze ze 3. října tedy nakonec bylo i přijetí návrhu deklarace volající po samostatnosti německých oblastí, především pak těch v Českém království. V tomto svém prohlášení přitom sice němečtí poslanci stále ještě setrvali na půdě rakouského státu, který se měl proměnit na „*federaci svobodných národních komunit*“,³²⁵ avšak z celkové dikce této deklarace jednoznačně vyplývalo, že pokud představitelé ostatních národů monarchie tento model odmítnou, „*německý lid v Rakousku bude všemi prostředky bojovat proti tomu, aby bylo jeho státoprávní postavení... určováno státní mocí či mečem cizích lupičů*“³²⁶ a že tedy před zachováním rakouské státní suverenity upřednostňují „*neomezené právo na sebeurčení*“.³²⁷ Vedením těchto jednání, jejichž mottem mělo být „*Ani jeden Němec do českého státu!*“,³²⁸ pak měl být pověřen sám Pacher.³²⁹

Ten hned 4. října vystoupil na říšské Radě, kde se ve svém projevu dovolával práva na sebeurčení ve smyslu, v jakém s ním operoval americký prezident Wilson,³³⁰ s tím, že toto právo nepřipouští jiné řešení české otázky, nežli úplné rozdělení zemí koruny české podle etnického klíče, čímž se pochopitelně dostal do jednoznačného rozporu s tím, jak své právo na

³²² Právě zachování říše přitom bylo důvodem, proč křesťanští sociálové přijali rezoluci o společném postupu německých poslanců až 9. října a to ještě navíc se značnými výhradami, kdy kupříkladu žádali ujištění, že jednotlivé národní státy následně „dobrovolně“ do svazku někdejší monarchie znovu vstoupí. Viz OPOČENSKÝ: str. 107;

³²³ ŠESTAUBER: str. 32.

³²⁴ ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi křížem a národem*, Brno 2006, str. 28.

³²⁵ Cit. dle *Erklärung der deutschen Abgeordneten des österreichischen Reichsrats* in (Hrsg.) HABEL: str. 229.

³²⁶ Cit. dle tamtéž.

³²⁷ Cit. dle tamtéž.

³²⁸ Cit dle: KAJZROVÁ, Pavla: *Rudolf Lodgman von Auen a jeho vztah k Československu v období první republiky*, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2007 na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze: str. 22.

³²⁹ Tamtéž.

³³⁰ Wilsonovy teze o sebeurčení národů viz (Hrsg.) NITTER, Ernst: *Dokumente zur Sudetendeutschen Frage 1916-1967*, München 1967, str. 48.

sebeurčení chápali sami Češi.³³¹ Na druhou stranu však Pacherovo vystoupení s požadavkem na oddělení „německých uzavřených území,“³³² představovalo jakousi tichou rezignaci na téměř 100 000 Němců z vnitrozemských jazykových ostrovů, kteří by v momentě vyhlášení Deutschböhmen museli zůstat v etnicky českém státě.³³³

Ovšem tyto návrhy, počítající s vytvořením zvláštního správního orgánu pro německé oblasti v Čechách,³³⁴ narazily na odpor nejen na české straně, ale poněkud překvapivě i v německém táboře, kde se proti nim opětovně postavila sociální demokracie, která zdůraznila, že vytvoření samostatné země Deutschböhmen neodpovídá jejímu programu a že musí trvat na státoprávním sjednocení všech oblastí osídlených Němci a že nesouhlasí s Pacherovými návrhy, podle nichž by měly v novém zemském sněmu zasedat i příslušníci některých nevolených institucí.³³⁵ Paralelně s tím v nacionálně naladěných kruzích začaly sílit hlasy volající po tom, aby němečtí nesocialističtí poslanci kromě českého zemského sněmu opustili i Říšskou radu a vytvořili místo ní „generální sněm německých zemí.“³³⁶

Přesto se nicméně podařilo alespoň navenek udržet fasádu jednotného postupu, k němuž se nyní přihlásili i němečtí poslanci z Moravy, kteří v první polovině října ideu zachování byť minimální správní jednoty své země opustili rovněž a pod vedením d'Elverta požadovali sjednocení německých částí Moravy s ostatními Němci obývanými částmi Rakouska.³³⁷

Čeští i moravští Němci tak tedy konečně mohli působit pod jednotným politickým vedením a s jednotným programem na řešení národnostní problematiky v českých zemích.³³⁸ Tomuto společnému postupu se do jisté míry vzdalovali pouze Němci slezští, jejichž zástupci již počátkem druhé říjnové dekády zcela otevřeně opustili myšlenku jakéhokoliv zachování

³³¹ Český názor na snahy českých a moravských Němců využít právo na sebeurčení k vyčlenění jimi obývaných území ze Zemí koruny české jednoznačně vyjádřil právní vědec a profesor trestního práva na Karlově univerzitě Jaroslav Kallab: „*Kdo staví proti sobě jako rovnocenné nároky nárok českého národa na sebeurčení a nárok Němci v souvislých sídlech v Čechách usazených na uznání samostatné provincie Deutschböhmen, ukazuje, že nepochopil smyslu učení o sebeurčení národů, a že je zaměňuje s učením o ochraně národnosti.*“ Cit. dle KALLAB, Jaroslav: Sebeurčení národů a „Deutschböhmen“ in (ed.) KAPRAS: s. 7-12, str. 8

³³² Cit. dle Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady, Haus des Abgeordneten – 87. Sitzung der XXII. Session am 4. Oktober 1918, str. 4433, dostupné na < <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&page=5378&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 1918.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ LAUNOVÁ: str. 8.

³³⁵ Bauer sám nicméně ideu samostatné Deustchböhmen v této době již zcela nezavrhoval a naopak hovořil o možnosti vzniku tří německých států (Deustchböhmen, Slezska a zbytkového Německého Rakouska), které by mohly buď s ostatními součástmi rozpadající se monarchie vytvořit jediný stát či se připojit jakožto tři spolkové země k Německu. Viz GAJAN: Německý imperialismus... str. 20; OPOČENSKÝ: str. 108; Podrobněji o tomto sporu viz HAAS: Konflikt..., str. 122.

³³⁶ OPOČENSKÝ: str. 105.

³³⁷ Tamtéž: str. 108; MOLISCH: str. 49.

³³⁸ CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 20.

monarchie a ústy opavského starosty prohlásili, že „*německým Slezanům v těchto skličujících časech nezbyvá nic jiného, než usilovat o to stát se spolkovým státem Německé říše*“ - a to ať již s ostatními Němci Rakouska či bez nich.³³⁹

Nakonec ale ve víru událostí provázejících poslední týdny války ztrácely veškeré takovéto kombinace německé politiky rychle na aktuálnosti. Do celého vývoje totiž ještě jednou a naposledy zasáhla nejvyšší místa monarchie. Císař Karel, v zoufalém pokusu o záchranu zvolna se rozpadající říše totiž vydal dne 16. října manifest *Mým věrným národům rakouským*, v němž oznámil kompletní federalizaci Předlitavska na etnickém základě. Manifest tak fakticky rušil historická práva jednotlivých zemí a nahrazoval je národnostními správními jednotkami, na jejichž vybudování se měli jménem jednotlivých národů podílet poslanci Říšské rady sdružení do národních rad.³⁴⁰ Pro české země to tedy znamenalo zřízení zvláštního českého a německého státu, přičemž druhý jmenovaný měl být součástí jednotného rakouskoněmeckého území.

Zdalo se tedy, že Němcům ze Zemí koruny české se tak díky císařovu rozhodnutí podařilo prosadit alespoň část svého programu a získat vlastní území zcela nezávislé na Praze. Manifest jim navíc jaksi mimoděk splňoval i další z jejich klíčových požadavků, když s ohledem na polskou veřejnost výslovně hovořil o možnosti budoucího sjednocení Haliče s polským státem, což by zajišťovalo Němcům v centrálních říšských orgánech (jakkoliv by přitom byly oslabeny) ono tak dlouho očekávané většinové postavení.

Nicméně válka sama ještě nebyla u konce a bylo zřejmé, že její závěrečné dny mohou střední Evropě přinést ještě celou řadu dalších koncepcí státoprávního uspořádání.

³³⁹ Cit. dle 101. – 1918, 14. říjen, Opava. – Tisková zpráva o lidovém shromáždění pořádaném všemi slezskými německými stranami, které se vyslovilo proti začlenění Slezska do Československa a pro jeho připojení k Německu. In (ed.) VRBATA: str. 327.

³⁴⁰ Manifest císaře Karla in (ed.) VESELÝ: str. 470-471.

3. Německé Rakousko

3. 1. Vznik Německého Rakouska

V polovině října již bylo zcela očividné, že se existence Rakousko-Uherska chýlí ke svému konci.

Karlův manifest, v němž špičky říše skládaly všechny své zbývající naděje, nakonec nepřinesl monarchii záchranu, ale naopak zlegalizoval její stále rychlejší demontáž. Důsledkem výzvy ke zřízení národních rad značně utrpěla vládní autorita, neboť široké vrstvy obyvatelstva tak byly fakticky vyzvány, aby svou důvěru přenesly na sbor svých národních reprezentantů, přičemž zcela fatálně se uvedený proces promítl kupříkladu v c. a k. armádě, která se rychle začala rozkládat na jednotlivá národní vojska, jejichž cílem již nebylo udržení někdejších front, ale naopak ochrana území, které si tyto národy nárokovaly.³⁴¹

Císařská vláda tak pustila moc z rukou, aniž by tím na oplátku od jednotlivých národů získala jakékoliv záruky toho, že pro svůj další vývoj počítají s další existencí podunajské monarchie. Národní reprezentacím se naopak na druhou stranu podařilo získat rozhodující vliv na uspořádání území hroučící se říše, aniž by předtím museli s manifestem vyjádřit svůj souhlas, a potvrdit tak císařovu svrchovanou moc.

Někteří, jako kupříkladu čeští zástupci, pak dokonce manifest po jeho vydání veřejně odmítli. Pro Čechy by totiž takováto přestavba státu byla hned dvojnásobně nevýhodná, neboť nejenže rušila historickou jednotu českých zemí, ale zároveň i nadále respektovala jednotu uherského státu, čímž bránila tomu, aby byla česká reprezentace za tuto územní ztrátu odškodněna Slovenskem.³⁴² Český Národní výbor na manifest tedy obratem reagoval svou vlastní deklarací, v níž se naopak přihlásil k principu českých historických hranic a do které opět neopomněl zahrnout slova určená představitelům jiných národností obávajících se o to, jaká bude menšinová politika nového státu.³⁴³ Vždyť přeci: „*národ český pak vůbec nechtěl a nikdy*

³⁴¹ OPOČENSKÝ: str. 74-5.

³⁴² O postoji jednotlivých národnostních reprezentací k manifestu viz tamtéž: str. 60-64.

³⁴³ Manifest přitom fakticky odmítly i ty národnostně nejsmířlivější elementy z řad české sociální demokracie. Její zástupce Rudolf Bechyně tak ve svém článku z 18. října 1918 sice odmítl znovuvytvoření českého státu v jeho historických hranicích, avšak i on pro něj požadoval značnou část přírodního a průmyslového bohatství nacházejícího se na Němci nárokovaném území a veškerá území německých okresů souvisleji osídlená českou menšinou. Viz „aby co největší německé kraje... z českého státu byly vyloučeny:“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 487-489.

*nebude národnostně nebo kulturně utlačovati žádné druhé národnosti ve státě československém.*³⁴⁴

A pokud takovýmto způsobem reagovali Češi v monarchii, nebylo sebemenších pochyb, jak na císařskou výzvu odpoví jejich zahraniční odboj.

Již 18. září byla v Paříži zveřejněna tzv. Washingtonská deklarace proklamující nezávislý československý stát.³⁴⁵ I v tomto dokumentu se přitom nacházela pasáž věnovaná postavení národnostních menšin. Těm se přitom mělo dostat hned dvojí ochrany. Jednak měly jakýkoliv jejich útlak znemožňovat samy zákony československého státu a jednak měla být jejich případná diskriminace výrazným způsobem ztížena zavedením proporčního volebního systému, který by jim zaručil poměrné zastoupení v parlamentu.³⁴⁶

Nicméně zdaleka ne na všech stranách byl manifest takto jednoznačně odmítán. Kupříkladu právě představitelé rakouských Němců přes určité počáteční rozpaky, kdy od části představitelů Radikální strany zazněl názor, že federalizované Rakousko bude jen jakýmsi protektorátem dohody a že tak bude muset obětovat své úzké spojení s Německou říší,³⁴⁷ pochopili výzvu ke zřízení národních rad jakožto vítaný prostředek pro vytvoření jednotného zastřešujícího národního orgánu. Říšskoněmecký vyslanec ve Vídni hrabě Botho von Wedel pak dokonce přímo hovořil o tom, že manifest konečně poskytl doposud tápající německé politice reálný cíl, takže nyní může nastoupit cestu, po které všechny ostatní národy monarchie již značný díl ušly, a že zároveň legitimizoval případnou revoluci a utvoření etnicky německého státu.³⁴⁸

A nutno říci, že rakouští Němci se zorientovali skutečně nebyvalou rychlostí. Podle vzpomínek Lodgmana von Auen byla první jednání o vytvoření nové státní entity zahájena 17. října,³⁴⁹ přičemž již o čtyři dny později – tedy jedenadvacátého - se celkem 208 německých poslanců Říšské rady sešlo v budově dolnorakouského zemského sněmu na slavnostním zasedání, během něž proklamovali vznik státu Německé Rakousko (Deutschösterreich) a sami sebe pak prohlásili za jeho Prozatímní národní shromáždění.

³⁴⁴ Cit. dle Prohlášení národního výboru in *Národní politika*, 21. 10. 1918, odpolední vydání, str. 1.

³⁴⁵ VINK: str. 20

³⁴⁶ Prohlášení nezávislosti československého národa prozatímní československou vládou (tzv. Washingtonská deklarace) in (ed.) VESELÝ: str. 474.

³⁴⁷ SMETANA: str. 166.

³⁴⁸ 2. – Aus dem Situationsbericht des deutschen Aussenministeriums über die innenpolitische Entwicklung in Österreich-Ungarn, der Standpunkt der Deutschen in Böhmen und der Feichdeutschen zur Tschechoslowakischen Selbstständigkeit in (Hrsg.) GAJAN, Koloman, KVAČEK, Robert: *Deutschland und die Tschechoslowakei*, Prag 1965, str. 45; Wedel sám tyto nálady neopomínal vydatně příživovat, neboť v nich viděl sice extrémní, nicméně vysoce efektivní prostředek, jak zachránit spojení mezi Berlínem a Vídní a zabránit bezpodmínečné kapitulaci c. a k. monarchie – byť by cenou za to mělo být naprosté paralyzování jejího politického systému spojené s masovými projevy neposlušnosti ze strany velké části německého obyvatelstva. Viz OPOČENSKÝ: str. 177.

³⁴⁹ *Reichenberger Zeitung*, 25. 12. 1923, str. 32.

Z tohoto titulu pak měli mimo jiné zastupovat všechny Němce žijící na území někdejšího Předlitavska a to nejen během jednání s ostatními národními radami o rozdělení pravomocí centrálních úřadů, ale i při vyjednávání se zahraničím – koneckonců mnozí účastníci schůze následně vyjádřili své přesvědčení, že na nótu amerického prezidenta Wilsona z 18. října 1918,³⁵⁰ podle níž měla být další existence monarchie záviset na vůli jejich národů, budou jednotlivé národní rady reagovat nezávisle na centrální vládě.

Ačkoliv tedy Prozatímní národní shromáždění přímo nevypovědělo císaři poslušnost, bylo z probíraných témat a celkové nálady, která na jeho první schůzi panovala, zřejmé, že pro budoucnost Německého Rakouska se již se starou monarchií nepočítá a že zástupci Rakouských Němců svou budoucnost vidí buď ve středoevropské federaci či přímo ve státním svazku s Německou říší.³⁵¹ Sám Viktor Adler, před válkou jeden z nejdůležitějších kritiků nacionalistické politiky, přitom celé zasedání zahájil řečí, jejíž tón nenechal nikoho na pochybách, že jde o definitivní rozloučení se starou monarchií a přitakání absolutní přednosti práva národů na sebeurčení:

„V této hodině nabízíme naše bratrské pozdravy našim slovanským a románským soudruhům; gratulujeme jim k realizaci jejich tak vášnivých, tak odhodlaných, tak nezištných snah o sebeurčení. Uznáváme toto právo na sebeurčení bez výhrad a bez omezení. Požadujeme jej také rovněž bez výhrad a bez omezení pro německý lid... Německý lid v Rakousku si vybuduje vlastní demokratický stát..., který se svobodně rozhodne, jaké vztahy zřídí k sousedním národům a k Německé říši.“³⁵²

Obdobným způsobem se pak vyjádřili i zástupci umírněných nacionalů, přičemž představitel německých nacionálních socialistů poslanec Hans Knirsch rovnou ostře odmítl jakékoliv spojení se „slovanskými státy“ vzniklými na troskách někdejší monarchie a požadoval:

„v národním, sociálním a kulturním zájmu státoprávní připojení Německého Rakouska coby spolkového státu k Německé říši... Jen v jednotném německém státu můžeme my, Němci

³⁵⁰ Jednalo se o odpověď na rakousko-uherský požadavek na uzavření příměří. Viz GRIESSER-PEČAROVÁ: str. 139.

³⁵¹ OPOČENSKÝ: str. 110 - 112, Tamtéž: str. 187.

³⁵² Cit. dle 1 – Konstituierende Nationalversammlung der deutschen Abgeordneten in (Hrsg.) KOCH, Klaus, RAUSCHER, Walter, SUPPAN, Arnold: Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938, Band 1 – Selbstbestimmung der Republik, Oldenbourg, Wien/München 1993, str. 71.

z Východní marky,³⁵³ doufat v brzké uskutečnění našich státněsocialistických zásad... Ať žije svobodné sociální Všeněmecko!³⁵⁴

Dá se tak říci, že jedinou stranou, která v tomto okamžiku zůstala alespoň verbálně stát na pozicích kompatibilních s další existencí habsburské říše, byli křesťanští sociálové, kteří stále věřili v možnost přetvoření Rakousko-Uherska v národnostní spolkový stát.³⁵⁵

Přes tyto rozdílné představy o budoucnosti nově utvořeného státu se zástupci všech přítomných stran nicméně zcela jednoznačně shodli na tom, že ať již bude jeho budoucí podoba jakákoliv, bude za svou integrální součást považovat i oblasti českých zemí osídlené Němci.

A aby bylo každému zcela zřejmé, že suverenita Německého Rakouska nekončí na zemských hranicích, byla na tomto zasedání přijata i rezoluce, podle níž si:

„Německorakouský stát nárokuje státní svrchovanost nad celým Němci osídleným územím, zvláště také v Sudetských zemích. Každé anexi oblastí obydlých německými rolníky, dělníky a měšťany prováděné jinými národy bude německorakouský stát klást odpor.“³⁵⁶

Pochopitelně, že takto vstřícný přístup k císařskému manifestu jakožto k prvnímu kroku k státní samostatnosti zaujali i další představitelé českých Němců. I mezi nimi totiž rychle rostl počet těch, kteří říši a dynastii již odepsali definitivně.³⁵⁷

Již dne 16. října se tak kupříkladu v Lovosicích uskutečnilo setkání představitelů a stoupenců Tittovy Německé lidové rady, během nějž jeho účastníci, mezi nimiž figurovali někteří čelní němečtí poslanci z českých zemí, jednoznačně deklarovali svou připravenost podporovat co nejjintenzivnější agitaci za rozdělení Čech, vytvořit Národní výbor pro Deutschböhmen, vyvázat se ze svazku Rakouska-Uherska, připojit se k Německé říši a postavit se za toto své právo třeba se zbraní v ruce.³⁵⁸ Později pak Rada dokonce písemně vyzvala čerstvě konstituované německorakouské Prozatímní národní shromáždění, aby se zasadilo za plné sebeurčení Německého Rakouska, které mělo podle Tittova názoru disponovat vlastní diplomatickou

³⁵³ Východní markou (Ostmark) byly v německém nacionalistickém mdiskursu nazývány rakouské země.

³⁵⁴ Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 1. (konstituierende) Sitzung der Nationalversammlung der deutschen Abgeordneten, str. 10., dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=164&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

³⁵⁵ ŠESTAUBER: str. 34-5.

³⁵⁶ Cit. dle (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN: str. 71

³⁵⁷ O možnosti případné konfederace německých oblastí Čech, Moravy a Slezska s Československým státem viz např. BRAUN: str. 355.

³⁵⁸ MAJEWSKI: str. 153; OPOČENSKÝ: 109; Patrně nejpodrobněji viz TŮMA: str. 262-265.

službou a armádou.³⁵⁹ A nakonec dne 27. října na mimořádné schůzi Rady v Ústí nad Labem dvě stě jejích příslušníků a sympatizantů veřejně požadovalo okamžité připojení k Německé říši,³⁶⁰ což byla prý jediná možnost, jak se zachránit před slovanskou nadvládou v „*novorakouském spolkovém státě*“³⁶¹ či trpným postavením minority vydané na milost a nemilost českému státu.³⁶² V tomto smyslu vyzněl i telegram zasláný z této manifestace německému kancléři Maxi Bádenskému, v němž jej její účastníci „*jménem milionů Němců všech sudetských zemí,*“ ujistili, že „*Deutschböhmen... cítí, že její osud je svázán s celým německým národem,*“³⁶³ a výzva německorakouské Státní radě,³⁶⁴ která si měla dát: „*v zájmu zajištění konečně získané státní samostatnosti... jako svůj první úkol trvalé státoprávní připojení s Německou říší.*“³⁶⁵

Ovšem pozici zdaleka nejradikálnějšího elementu co se případného připojení Deutschböhmen k Německu týče, si ani teď nehodlali nechat vzít němečtí nacionální socialisté. Již dne 13. října, tedy ještě před vydáním císařského manifestu, na veřejném shromáždění v Podmoklech³⁶⁶ jejich místní tajemník Koller agitoval za odtržení oblastí obývaných Němci od monarchie a za její likvidaci³⁶⁷ a o týden později, na schůzi stranických důvěrníků v Ústí nad Labem, zase vydalo stranické vedení provolání k českým Němcům, v němž je vyzvalo k vyplnění ideji roku 1848 a „*návratu Německého Rakouska k velkému německému lidu.*“³⁶⁸

Přestože však takovéto ideje rezonovaly mezi německým obyvatelstvem stále intenzivněji, nebylo podle většiny německorakouských poslanců v tuto chvíli ještě takto radikální řešení na pořadu dne. Stále se totiž ještě zdálo být výhodné setrávat alespoň formálně na půdě monarchie a z této pozice se pokoušet zajistit si co možná nejvýhodnější postavení pro všechny Němce na území Rakousko-Uherska.

Takovýto kalkul se však již záhy ukázal jakožto zcela chybný už jen proto, že ostatní národnosti monarchie odmítaly s Němci o její společné demontáži vyjednávat³⁶⁹ a začaly

³⁵⁹ ŠESTAUBER: str. 35.

³⁶⁰ Vossische Zeitung, 29. 10. 1918, večerní vydání, str. 4; KAISER, Vladimír: Vyhlášení československé republiky a provincie „Deutschböhmen“ dostupné na <<http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-2.htm>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

³⁶¹ Reichenberger Zeitung, 29. 10., str. 2.

³⁶² Srov. též Dokument 56 – O různorodosti německých postojů 28. října 1918 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 219.

³⁶³ Cit. dle tamtéž.

³⁶⁴ Státní rada v německorakouském politickém systému měla přibližně pravomoci, jaké v jiných státech obvykle zastával vládní kabinet.

³⁶⁵ Dokument 56 – O různorodosti německých postojů 28. října 1918 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 220.

³⁶⁶ Německy Bodenbach, dnes součást města Děčín.

³⁶⁷ SMETANA: str. 166.

³⁶⁸ Cit. dle 1918 Oktober 20 – Kundgebung der „Deutschen National-Sozialistischen Arbeiterpartei“ (DNSAP) zum Selbstbestimmungsrecht (Aussig) in (Hrsg.) NITTER: str. 51.

³⁶⁹ OPOČENSKÝ: str. 113; o Masarykově neochotě vytvořit podunajskou federaci viz KURAL: str. 8.

pokládat základy svých národních států bez ohledu na centrální vládu. Tato skutečnost tak v řadách německorakouských politiků vyvolala jistý zmatek, kdy kupříkladu jejich část považovala vyhlášení československého státu za předem domluvený krok provedený v souladu s císařským manifestem, podle něžž preci měl být tento státní útvar omezen na české etnické hranice. V pohraničí tak podle dobových svědectví český převrat z 28. října nevyvolal žádné bezprostřední reakce³⁷⁰ a některé tamější německojazyčné obce dokonce zaslaly do Prahy své pozdravné telegramy, v nichž nejprve Čechům pogratalovaly k dosažení jejich cíle, aby pak zdůraznily svou příslušnost k Německému Rakousku.³⁷¹ Nejdále pak v tomto směru zřejmě šel sociálně demokratický *Volkswille*, který vyhlášení československého státu dokonce označil za dílčí vítězství českého proletariátu v jeho třídním boji.³⁷² Ostatně na tom, že náhlý vznik československého státu a bezprostředně následující rozpad monarchie zastihl politické představitele českých a moravských Němců do značné míry nepřipravené, se shodují i tak odlišné zdroje jako archivář československého ministerstva zahraničí Jan Opočenský³⁷³ a německorakouský kancléř a pozdější rakouský prezident Karl Renner.³⁷⁴

3. 2. Německorakouské nároky v českých zemích

Ačkoliv zůstává otázkou, do jaké míry jsou tyto představy o nedostatečné přípravě rakouských Němců na střet s Čechy oprávněné a do jaké míry představují pouze pozdější projekci založenou výhradně na neúspěchu projektu etnického rozbití českých zemí, je zřejmé, že minimálně v rovině právní začala nová vídeňská vláda případný náskok české strany rychle dohánět, když během několika málo týdnů nejenže stanovila formu, jakou k ní budou německé části Zemí koruny české připojeny, ale zároveň se jí podařilo takto nárokováné území úspěšně vymezit.

³⁷⁰ LAUNOVÁ: str. 8.

³⁷¹ 8 – 6.11. 1918 – Odpověď obecního výboru ve Strachotíně (Tracht) okres Hustopeče na telegram československého národního výboru v Praze o zřízení československého státu in (eds.) HARNA, ŠEBEK: str. 21; 13. – 7. 11. 1918 – Odpověď obecního zastupitelstva obce Stavrovice okr. Hustopeče (Gr. Steurowitz) na cirkulární telegram oznamující zřízení československého státu in tamtéž str. 23-24; MAJEWSKI: str. 163.

³⁷² JAKŠ: str. 22.

³⁷³ OPOČENSKÝ: str. 97.

³⁷⁴ LIPSCHER, Ladislav: Die parteipolitische Struktur der Minderheiten und ihre staatsrechtlichen Vorstellungen zur Lösung der nationalen Frage in der Tschechoslowakei in Bohemia, Nr. 1, 1981, s. 342-380, str. 342.

Již 28. října, tedy v den svolání samostatného československého státu, tak Karl Renner ve Vídni představil svůj plán na zřízení tří nových spolkových zemí Německé Čechy, Německá Morava a Slezsko, které měly být oficiálně vyhlášeny dne 4. listopadu.³⁷⁵

Další potvrzení německorakouského nároku na část českých zemí pak přineslo hned druhé zasedání Prozatímního národního shromáždění uspořádané dne 30. října. Podle zde přijatého Usnesení o základním zřízení státní moci měla být nejvyšším orgánem nového státu kolektivní Státní rada, která měla vybírat státní tajemníky (což byla pozice analogická k postu ministra v jiných vládách), kteří by spravovali jednotlivé resorty, které přitom přebraly celou řadu pravomocí někdejších c. a k. ministerstev a to včetně zahraničí a obrany.³⁷⁶ Přijetím této normy, v níž již prakticky nebylo místo pro jakoukoliv roli panovníka a dosavadních centrálních úřadů, rakouští Němci de facto odmítli jakékoliv úvahy o zachování územní integrity monarchie (a to i přes to, že ani v tomto dokumentu i přes naléhání radikálně naladěných vrstev obyvatel nebylo výslovně deklarováno republikánské státní zřízení).³⁷⁷

A skutečnost, že se Německé Rakousko ani nyní nemíní svých částí v českých zemích vzdát, přitom demonstroval nečekaně vysoký podíl osob s vazbami na tato území, které v těchto nově ustanovených německorakouských státních orgánech zasedly. Ve Státní radě sice představovali poslanci z Čech, Moravy a Slezska necelou třetinu členů³⁷⁸ a přibližně stejný počet křesel státních tajemníků obsadili i v německorakouské vládě, kde získali čtyři posty ze čtrnácti - konkrétně pak vojenství (Josef Mayer, zvolený za obvod Planá u Mariánských Lázní), vyučování (Raphael Pacher, obvod Karlovy Vary), obchod a průmysl (Karl Urban, obvod Žatec) a sociální záležitosti (Ferdinand Hanusch, obvod Chrastava) - nicméně pokud do tohoto počtu zahrneme i ty státní tajemníky, jejichž obvody se nacházely v jiných částech země, ale kteří měli k českým zemím silné personální vazby jako kupříkladu samotného státního kancléře Rennera, jehož rodištěm byly Dolní Dunajovice na jižní Moravě, měla ryze osobní důvod zasazovat se o setrvání Němci osídlených území českých zemí v německorakouském státu celkem polovina všech státních tajemníků.

Otázkou navíc přitom zůstává, do jaké míry byla celková podoba německorakouských územních nároků vůči československému státu ovlivněna nezdařeným průběhem a rychlým

³⁷⁵ MAJEWSKI: str. 155.

³⁷⁶ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 1. Stück, str. 1, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=23&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017; ke genezi Státní rady viz ŠESTAUBER: str. 38-39; o živelném revolučním hnutí na přelomu října a listopadu viz GAJAN: Německý imperialismus..., str. 33-34.

³⁷⁷ OPOČENSKÝ: str. 179.

³⁷⁸ Celkem se jednalo o sedm z 23 příslušníků Výkonného výboru - pět z Čech a po jednom z Moravy a Slezska. Viz MAJEWSKI: str. 155.

krachem jednání, které o této otázce někteří českoněmečtí politici vedli s Prahou. Na jedné straně totiž sice byl zákon vymezující německorakouské státní území ve skutečně maximalistickém duchu vydán až po neúspěchu uvedených rozhovorů, avšak vzhledem k tomu, že se nová vídeňská vláda od samého počátku prezentovala coby ochránce všech Němců v monarchii, je více než pravděpodobné, že sama v této věci byla ochotna přistoupit pouze na určité dílčí korekce.

Sám Karl Renner sice údajně o několik desítek let později tvrdil, že jeho vláda o připojení území na severu Čech a Moravy, z nichž měly vzniknout spolkové země Deutschböhmen a Sudetenland vážně neuvažovala a že tyto nároky měly pouze představovat základnu pro další fázi československo-německorakouského vyjednávání, jehož žádoucím výsledkem by byla co nejširší autonomie obou provincií v rámci československého státu.³⁷⁹

Tomuto kancléřovu svědectví nicméně značně ubírá na věrohodnosti aktivita jeho vlády, která kupříkladu již 30. října 1918 ve své vlastní odpovědi na Wilsonovu nótu, v níž americký prezident stanovil nové podmínky rakousko-uherské kapitulace, věnovala značnou pozornost českým aspiracím na Němci osídlené území. Německorakouská vláda přitom projevila obavy nejen o „uzavřené německé území“ ale i o jazykové ostrovy, jimž měla podle ní být zajištěna menšinová ochrana.³⁸⁰ Vše pak vyvrcholilo dne 9. listopadu, kdy německorakouská státní rada vyzvala státní správu, aby neprodleně učinila vše nezbytné pro zahájení činnosti zemských vlád na území někdejších českých zemí. Toho dne pak také bylo s definitivní platností rozhodnuto o tom, že do těchto nových provincií nebudou zahrnuty všechny oblasti Čech a Moravy osídlené Němci, ale že vzhledem k jejich členitému tvaru budou jihočeské německé kraje přiřčeny k Hornímu Rakousku a území jihomoravská k Rakousku Dolnímu. K provedení této administrativní reformy bylo dokonce zřízeno zvláštní oddělení státní kanceláře vedené Leonhradem Oberdorfferem.³⁸¹ A dne 7. prosince pak Vídeň tyto své nároky potvrdila definitivně, když seznámila úřady v Deutschböhmen s rozhodnutím uspořádat v polovině února volby do nového Ústavodárného národního shromáždění.³⁸²

³⁷⁹ LIPSCHER: str. 344.

³⁸⁰ Rozbor uvedené nóty z českého pohledu viz OPOČENSKÝ: str. 182-184.

³⁸¹ OPOČENSKÝ: str. 206, tamtéž str. 214; KOPICA: Zemská vláda..., JAŠS, Richard: Pokus o geografické vymezení německé iredenty v českých zemích na podzim roku 1918 (s důrazem na oblast Moravy, Slezska a východních Čech), Disertační práce obhájená v roce 2007 na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity.

str. 5.

³⁸² KOPICA, Jiří: Boj o pohraničí. Demontrace 4. března 1919 v Československu, Kadaň 2013, str. 20.

Již dobová publicistika přitom v této souvislosti upozorňovala, že připojení severních Čech a Moravy s jejich rozvinutým průmyslem a tomu odpovídající skladbou obyvatelstva bylo v životním zájmu Rennerovy sociální demokracie, která právě v těchto oblastech měla zdaleka největší vliv, přičemž rezignace na ně by se tak mohla fatálně odrazit na jejich volebních ziscích a otrást s její pozicí nejsilnější strany Německého Rakouska.³⁸³

Tomu, že vyčlenění německého území z českých zemí bylo důkladně připravováno a projednáváno, přitom nasvědčuje i poměrně živá debata, která se v prozatímním národním shromáždění rozvinula právě o otázku jazykových ostrovů.

Návrh zákona o státním území ze dne 12. listopadu totiž nepředpokládal, že by se tato menší území měla stát součástí Německého Rakouska.³⁸⁴ Naopak v souladu s výše zmíněnou nótou prezidentu Wilsonovi měly spolu s dalšími „*Němci zcela či převážně obývanými či spravovanými jazykovými ostrovy, městy, obcemi a osadami, obklopenými sídleními oblastmi jiných národů*“³⁸⁵ tvořit „*zvláštní správní oblast*“, jejíž zástupci sice měli ve vídeňském parlamentu zasedat jen do té doby, než budou dostatečně garantována ústavní a národnostní práva tamních Němců.³⁸⁶

Toto rozhodnutí, které znamenalo opuštění striktní formy práva na sebeurčení, kdy měla být část německé populace ponechána v československém státě, ovšem vyvolalo u některých poslanců znepokojení, jemuž dal na řečnické tribuně zaznít někdejší předseda Poslanecké sněmovny Říšské rady, liberecký rodák Gustav Groß, který byl zvolen právě za Jihlavu a jehož se tak celá problematika eminentně dotýkala. Ve svém parlamentním proslovu tak obvinil vedení německorakouského státu, že při formulaci uvedeného návrhu zákona nejenže žádným způsobem nebralo ohled na obyvatelstvo jazykových ostrovů, ale že zároveň veškerá prohlášení

³⁸³ Pro takovéto obvinění viz např. OPOČENSKÝ: str. 189; pravdivosti těchto tezí by napovídala i skutečnost, že sociální demokracie zahájila již v Deustchböhmen již 28. listopadu 1918 svou předvolební agitaci. Viz JAŠŠ: Pokus o..., str. 68.

³⁸⁴ ŠESTAUBER: str. 56.

³⁸⁵ Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 1, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&teil=0011&page=895>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

³⁸⁶ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 2, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&teil=0011&page=896>>, navštíveno dne 13. 6. 2017; Přičemž podle souvisejících právních norem se pak jen v českých zemích mělo jednat o jazykové ostrovy Brno, Brodek u Konice, České Budějovice, Havlíčkův Brod, Jihlava, Olomouc a Vyškov. Viz Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 5, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&teil=0011&page=899>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

loajality k německorakouskému státu, jichž se jí z této strany dostalo, úmyslně ignorovala.³⁸⁷ Podle Großova názoru tak formulace „uzavřená sídelní území“ označující teritorium, na něž si Německé Rakousko činilo nárok, mělo zahrnovat naprosto všechny oblasti osídlené Němci.

Parlamentní zpravodaj pro tento zákon, poslanec Stefan Licht,³⁸⁸ se Großovu nařčení bránil s tím, že jakkoliv je takovéto rozhodnutí nejen pro moravské Němce, ale i pro celou státní radu, která jej nakonec nicméně téměř jednohlasně přijala bolestné, neexistuje v současné době způsob, jak by mohla německorakouská vláda nastolit v těchto oblastech svou suverenitu. Zároveň přitom zdůrazňoval, že zařazení jazykových ostrovů mezi zvláštní správní oblasti neznamená, že se jich Německé Rakousko zcela zříká,³⁸⁹ a připomněl svým kolegům, že státní svrchovanost je ohrožována i na mnoha jiných, mnohem významnějších sporných územích, a že tudíž by se právě na otázce jazykových ostrovů neměla aktivita Prozatímního národního shromáždění zbytečně vyčerpávat. Avšak vzhledem k tomu, že Groß i nadále trval na přeformulování zákona,³⁹⁰ přičemž se ve věci jazykových ostrovů angažovaly i další významné osoby, jako kupříkladu zástupce státního sekretariátu zahraničí a přední německorakouský expert na národnostní problematiku, pražský rodák Rudolf Laun, který začlenění těchto oblastí do plánovaného státu rakouských Němců propagoval již ve svém pamětním spise z roku 1916,³⁹¹ byla nakonec celá věc znovu projednána, a finální podoba zákona přijatá na zasedání dne 22. listopadu tak vysloveně uvádí „Německé sídelní oblasti Brno, Jihlavu a Olomouc“ jakožto integrální součást německorakouského státu.³⁹²

Spor o jazykové ostrovy tím ovšem zdaleka neskončil a Großovy maximalistické požadavky stojící proti principu „uzavřeného německého území“ byly opakovaně napadány za to, že německorakouské věci spíše uškodily. Územní nároky vznesené v takto formulovaném zákoně totiž československý stát nemohl ani při nejlepší vůli přijmout, a vůdcové Německého

³⁸⁷ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 3. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 12. November 1918, str. 84., dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=242&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

³⁸⁸ Paradoxně byl i Licht zástupce jazykových ostrovů. Nejenže pocházel z Brna, ale zároveň byl do někdejší Říšské rady vyslán coby zástupce roztroušené německé obyvatelstvo severovýchodní Moravy.

³⁸⁹ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 3. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 12. November 1918, str. 85., dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=243&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

³⁹⁰ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 3. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 12. November 1918, str. 86, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=244&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

³⁹¹ LAUN, Rudolf: Czecho-Slovak Claims on German Territory, The Hague 1919, str. 22.

³⁹² Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich. 9. Stück, str. 51, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=73&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017

Rakouska tak rázem vyhlíželi nikoliv jako racionální politici, jimž jde o blaho jejich národa, ale spíše jakožto oběti svých velikášských ambicí.

V daném zákoně totiž Vídeň požadovala vyčlenit z českých zemí kromě výše uvedených jazykových ostrovů dvě celé nové provincie (Deutschböhmen a Sudetenland), dále rozsáhlé oblasti, jež se měly stát součástí stávajících zemí Horní a Dolní Rakousy³⁹³ a navíc navrhovala i internacionalizaci ostravsko-karvinského uhelného revíru.

Ten, včetně německého jazykového ostrova Bialsko-Biala, totiž měl podle návrhu z 12. listopadu, který byl v nezměněné podobě přijat i do finální podoby zákona, být přeměněn na československo-polsko-rakouské kondominium³⁹⁴ se společnou správou železničních a vodních cest, přičemž až do doby, než bude nalezena shoda na způsobu, jakým ho budou uvedené tři státy spravovat, mělo uvedené území vymezené oblastí východního Slezska, moravskými obcemi Hrabová, Hrabůvka, Moravská Ostrava, Mariánské Hory, Nová Ves, Přívoz, Vítkovice, Zábřeh nad Odrou, Místek a třemi haličskými obcemi tvořícími součást již zmíněného bielského jazykového ostrova³⁹⁵ podléhat Německému Rakousku a jeho zástupci měli zasedat ve vídeňském parlamentu.³⁹⁶ A k tomu všemu se pak ještě vídeňská vláda zcela otevřeně hodlala stylizovat i do role jakéhosi protektora všech zbývajících příslušníků německé menšiny na československém území.³⁹⁷

O tom, jak rozsáhlé uvedené nároky byly, přitom svědčí i skutečnost, že i kdyby se Německému Rakousku podařilo získat pouze „uzavřené německé oblasti,“ ztratily v jeho prospěch české země přes 26 000 km² s celkem 3 288 000 obyvateli,³⁹⁸ přičemž česká menšina v německorakouském, státě by se rozrostla přibližně na 300 000 osob a stala by se tak zde zdaleka nejsilnější minoritou.³⁹⁹

³⁹³ Přehled okresů a obcí nárokových v českých zemích Německým Rakouskem viz Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 5, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=889&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

³⁹⁴ Podle textu uvedeného dokumentu: „*mezistátní správní oblast tří států*.“ Cit. dle: Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 2, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&teil=0011&page=896>>, navštíveno 13. 6. 2017.

³⁹⁵ Podle textu uvedeného dokumentu: „*mezistátní správní oblast tří států*.“ Cit. dle: Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 7, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&teil=0011&page=901>>, navštíveno 13. 6. 2017.

³⁹⁶ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 2, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&teil=0011&page=896>>, navštíveno 13. 6. 2017; OPOČENSKÝ: str. 202.

³⁹⁷ MAJEWSKI: str. 157.

³⁹⁸ KAJZROVÁ: str. 24.

³⁹⁹ MAJEWSKI: str. 157.

2. 3. Správní struktura německorakouských zemí na podzim 1918

Paralelně s legislativou vymezující územní rozsah Německorakouského státu a jeho územní nároky mimo jiné i vůči českým zemím byly přijaty i normy upravující institucionální podobu jednotlivých spolkových zemí.

V tomto ohledu se výrazným způsobem projevila rozhodující pozice, již se podařilo během září a října získat sociálním demokratům,⁴⁰⁰ jejichž vliv se následně projevil v rozsáhlé demokratizaci orgánů nového státu.

Její první projevy lze přitom datovat hned od doby svolání prozatímního národního shromáždění. Tehdy konzervativnější část německého politického spektra prosazovala, aby v tomto orgánu krom členů předlitavské Poslanecké sněmovny zvolených ve volbách roku 1911 zasedli i dědiční či císařem jmenovaní poslanci horní komory tohoto parlamentu (tzv. Panské sněmovny) a zástupci některých neparlamentních organizací jako byly kupříkladu již několikrát zmiňované Lidové rady. Sociální demokraté, jejichž význam by zahrnutím uvedených aristokratických a měšťansko-nacionálních elementů do Národního shromáždění výrazně poklesl, se v této věci nicméně mohli odvolat na manifest císaře Karla o zřízení národních států, v němž bylo výslovně uvedeno, že nově ustanovené Národní rady se mají sestávat „z říšských poslanců každého národa,“⁴⁰¹ s tím, že přeci podle tohoto dokumentu je jakékoliv začlenění představitelů Lidových rad, popřípadě některých nadnárodně orientovaných zástupců šlechty či církve do nového parlamentu zcela nepřijatelné. Uvedený argument přitom zapůsobil především na tradičně promonarchisticky orientované křesťanské sociály, kteří by se jeho odmítnutím dostali do konfliktu s císařským rozhodnutím a kteří se tak jeho prostřednictvím nakonec dokázali smířit i s novým sociálně demokratickým programem.⁴⁰²

Nicméně takovéto složení Prozatímního národního shromáždění nepředstavovalo definitivní sociálnědemokratické vítězství, neboť ani takto vydobyté pozice nereflektovaly tehdejší nálady obyvatelstva. Již v samotných volbách z roku 1911 totiž v důsledku většinového systému počet parlamentních křesel získaných sociální demokracií výrazně zaostával za procentem hlasů

⁴⁰⁰ K tomu blíže viz např. VALENTA, Jaroslav: Rozchod Němců s Čechy v českých zemích v roce 1918 in MALÍŘOVÁ, Eva: Češi a Němci historická tabu – Tschechen und Deutsche historische Tabus, Praha 1995, s.54-61, str. 58.

⁴⁰¹ Cit dle: Manifest císaře Karla in (ed.) VESELÝ: str. 470-471.

⁴⁰² OPOČENSKÝ: str. 110.

odevzdaných voliči,⁴⁰³ a vzhledem k vlně radikalizace, jíž přinesly poslední válečné roky, bylo možné celkem oprávněně očekávat, že v případě konání voleb by byl zisk strany ještě vyšší.⁴⁰⁴

Posílení pozic sociální demokracie se přitom projevilo i při sestavování první německorakouské vlády. I zde se sice na první pohled mohlo zdát, že jsou sociální demokraté silně podprezentováni, neboť obsadili jen tři resorty ze čtrnácti, avšak na druhou stranu se jednalo o posty, které patřily k nejvýznamnějším. Kromě pro sociální demokracii klíčového sekretariátu sociální péče, jež převzal rodák z Nové Vsi u Vítkova na Opavsku Ferdinand Hanusch, se totiž jednalo o samotný post vedoucího státní kanceláře,⁴⁰⁵ jímž se stal Karl Renner, a státního tajemníka zahraničních věcí, jímž se nejprve stal Viktor Adler, přičemž po jeho smrti 11. listopadu 1918 uvedený post převzal Otto Bauer.⁴⁰⁶

Vliv sociálních demokratů a stále turbulentnějších revolučních událostí je pak nejvýrazněji patrný na „Zákonu o státní a vládní formě Německého Rakouska“ z 12. listopadu, který měl spolu s výše zmíněným usnesením z 30. října suplovat prozatímní ústavu státu. Vzhledem k tomu, že se císař Karel o den dříve vzdal „*jakékoliv účasti na státních záležitostech*“,⁴⁰⁷ nic nebránilo tomu, aby prozatímní národní shromáždění Německého Rakouska prohlásilo tento stát demokratickou republikou, a zároveň deklarovalo jeho dosud blíže neurčené státoprávní spojení s o den dříve vytvořenou „*Německou republikou*“.⁴⁰⁸

K radikální demokratizaci mělo podle tohoto dokumentu dojít i na úrovni jednotlivých zemí. A nešlo zdaleka jen o to, že veškerými povinnostmi, jež dosud tyto subjekty měly vůči císaři, byly nyní povinovány Státní radě. Ve článku 8. uvedeného zákona totiž vídeňští poslanci rozpustili jakožto nedemokratickou nejen panskou sněmovnu, ale zároveň i všechny zemské sněmy. Při volbách do nich totiž byly používány nedemokratické kuriální volební systémy, přičemž patrně nejvíce do očí bijícím anachronismem byl zřejmě sněm slezský, mezi jehož osmačtyřiceti poslanci zasedali i titulární panovníci čtyř jednotlivých knížectví, z nichž se se Slezsko sestávalo, takže zde coby kníže nisský mohl hlasovat i biskup z říšskoněmecké

⁴⁰³ Přestože kupříkladu v Čechách získala sociální demokracie téměř čtyřicet procent hlasů, nakonec se do Říšské rady probojovalo pouze šestnáct procent jejich kandidátů. Viz např. CESAR, ČERNÝ: *Od sudetoněmeckého...*, str. 66.

⁴⁰⁴ LAUNOVÁ: str. 10; tomu ostatně odpovídal i výsledek voleb do německorakouského Ústavodárného národního shromáždění z února 1919, kdy namísto 18 procent křesel, jež držely v Prozatímním národním shromáždění, náhle získali přes čtyřicet procent mandátů.

⁴⁰⁵ Jednalo se funkci analogickou pozici předsedy vlády.

⁴⁰⁶ OPOČENSKÝ: str. 179.

⁴⁰⁷ Cit. dle GRIESSER-PEČAROVÁ: str. 150.

⁴⁰⁸ Německorakouská vláda pak dokonce zaslala do Berlína telegram, v němž vyjádřila naději, že se rakouští Němci budou moci zúčastnit „*voleb do německého Ústavodárného národního shromáždění*.“ Cit. dle GAJAN: *Německý imperialismus...* str. 35.

Vratislavi, takže o slezských otázkách spolurozhodoval cizí státní příslušník.⁴⁰⁹ Ovšem slezské politické poměry i jinak představovaly esenci všeho, co sociální demokraté odmítali a co kupříkladu vedlo českou stranu k přesvědčení, že zemské volební systémy favorizují německý živel. Kupříkladu skutečnost, že se slezští Němci soustřeďovali spíše do měst, která byla ve v zemském sněmu silně nadreprezentována, vedla k tomu, že ve volbách roku 1909 k zvolení jednoho německého poslance průměrně stačilo 8000 hlasů, zatímco poslanci čeští či polští, kteří byli obvykle voleni za obvody venkovské, těchto hlasů museli získat desetinásobně více.⁴¹⁰

Uvedené relikty feudálních vazeb pak měly být podle článků 9 a 10 zákona o státní a vládní formě nahrazeny „*všeobecným, tajným, rovným a přímým volebním právem všech státních občanů bez rozdílu pohlaví.*“⁴¹¹ Nicméně bylo by chybou se domnívat, že toto rozpuštění zemských sněmů bylo vyvoláno výhradně snahou o reformu volebního systému. Ostatně obecní zastupitelstva, která byla volena obdobným způsobem, mohla svou činnost vykonávat i nadále, pokud své řady rozšířila o „*přiměřený počet zástupců dělnictva.*“⁴¹² Spíše tak lze říci, že představitelé centrální vlády tímto svým krokem elegantně odstavili od jakékoliv možnosti zasáhnout do formování německorakouského státu poslance jednotlivých zemských sněmů, kteří sice ústy dolnorakouského zemského maršálka knížete Aloise Lichtensteina přislíbili Prozatímnímu národnímu shromáždění plnou podporu,⁴¹³ ale kteří byli již jen vzhledem k způsobu svého zvolení pro sociální demokracii i pro revolučně naladěnou veřejnost příliš konzervativně zaměření, a jejichž reputaci dozajista neprospělo, že orgány, v nichž měli zasedat, se od roku 1914 nesešly.

Na jejich místo tak měli podle Zákona o převzetí státní moci v zemích ze dne 14. listopadu až do uspořádání všeobecných zemských voleb usednout příslušníci „*prozatímních zemských*

⁴⁰⁹ SCHELLE: str. 454-455.

⁴¹⁰ Ačkoliv ve volbách do Říšské rady panovala díky volební reformě zavádějící všeobecné rovné hlasovací právo, situace mnohem příznivější, i zde rozvržení volebních obvodů německí kandidáti zvýhodňovali, neboť na jednoho německého poslance připadalo přibližně 40 000 voličů, zatímco na českého 55 000. Viz GAWRECKÁ: Němci..., str. 29.

⁴¹¹ Cit. dle Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 1. Stück, str. 4, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=26&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017; OPOČENSKÝ: str. 176.

⁴¹² Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 1. Stück, str. 5, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=27&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁴¹³ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 17., dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=171>>, navštíveno 13. 6. 2017.

shromáždění,⁴¹⁴ kteří měli být do svých křesel nominováni stranickými sekretariáty na základě výsledků, jichž tyto strany v daných zemích dosáhly ve volbách v roce 1911. Bylo tak zcela zřejmé, že takto dosazení poslanci zemských shromáždění nebudou proti politice prozatímního národního shromáždění jakkoliv vystupovat a že se tak zastupitelské orgány zemí stanou efektivními převodovými pákami centrální vlády.⁴¹⁵

A nejednalo se o jedinou změnu, již uvedený zákon do dosavadních poměrů v jednotlivých zemích vnášel. Jejich správa sice měla v hrubých rysech zachovat podobu, již nabyla během svého vývoje v habsburském mocnářství, nicméně prakticky neexistoval jediný zemský úřad, jehož postavení by se nedotkla. V praxi tak uvedené opatření rušilo dosavadní dvojkolejnost státní správy, kdy již vedle sebe neměly působit orgány reprezentující obyvatelstvo dané země⁴¹⁶ a ty zastupující ústřední státní moc, potažmo panovníka.⁴¹⁷ V důsledku toho tak mělo dojít nejen k sjednocení z feudálních časů doposud přežívajícího roztržitého názvosloví,⁴¹⁸ ale především k výraznému posílení zemské autonomie. Zemské sněmy, potažmo prozatímní zemská shromáždění, tak i nadále volily orgány odpovídající dřívějším zemským výborům, které ale nyní měly nést název zemská rada, avšak zároveň také tyto sněmy ze svého středu vybíraly nejvyšší představitele této zemské rady - zemského hejtmana se dvěma až čtyřmi zástupci.⁴¹⁹ Ti následně řídili jednání zemského sněmu a coby zemská vláda navíc přebírali pravomoci někdejších nejvyšších zemských zeměpanských úředníků (tedy místodržitelů či zemských prezidentů), které stejný zákon z jejich funkcí odvolával. Zemští hejtmané se tedy ocitli v situaci, kdy museli brát ohled jak na Vídeňskou vládu, již byli odpovědní, tak i na zemský sněm, který jej do jejich funkce dosadil. Autonomní složka zemské správy přitom měla být navíc omezena ve věcech týkajících se oblasti působení ministerstva financí, kde bylo zmocnění zemské rady, která jejím řízením pověřovala jednoho z hejtmanových zástupců, vázáno na souhlas vídeňské Státní rady.

⁴¹⁴ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 5. Stück, str. 29, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=51&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁴¹⁵ SANDGRUBER, Roman: Oberösterreich 1918/2008, dostupné na <<http://www.oogeschichte.at/themen/wir-oberoesterreicher/wir-oberoesterreicher/oberoesterreich-19182008.html>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁴¹⁶ Například zemský sněm a zemský výbor, jenž v tamním systému zastával pozici jakési lokální vlády.

⁴¹⁷ Jejich typickým představitelem na zemské úrovni byly místodržitelské úřady

⁴¹⁸ Zatímco v habsburské monarchii stál v čele zemských výborů buď zemský maršálek, nebo zemský hejtman, od nynějška se měl nejvyšší představitel zemské vlády titulovat výhradně jakožto zemský hejtman. Stejně nejvyšší představitel zeměpanské správy v Korutanech, Kraňsku a Slezsku nesl titul zemský prezident, zatímco ve všech ostatních zemích, na jejichž území si v roce 1918 činilo Německé Rakousko nárok, se nazýval místodržitel. Viz Říšský zákoník pro císařství Rakouské – rok 1868, str. 77, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1868&size=45&page=105>> navštíveno dne 13. 6. 2017.

⁴¹⁹ Zatímco hejtman přitom musel získat při volbách absolutní většinu hlasů, stačilo jeho zástupcům obdržet více hlasů, než jejich protikandidáti

Poslední z vedoucích úřadů zemí, zemský úřední ředitel (Landesamtdirektor), byl do své funkce jmenován Zemskou radou a po svolení zemského hejtmána měl představovat nejvyšší výkonný orgán provincie a být tak vrchním představeným všech zemských úředníků s výjimkou těch náležejících do zmíněné působnosti ministerstva financí. Nicméně ani zemský hejtmán, jemuž navíc přináleželo brát členy zemské rady a příslušníky jemu podřízených úřadů do přísahy, neměl v personální politice ve své zemi jednoznačně navrch, neboť jeho rozhodnutí v oblastech, jež nepřenechal zemskému úřednímu řediteli, musela projít přes Státní radu.

Jisté komplikovanosti celého toho systému i skutečnosti, že v něm, jak je vidět z výše uvedeného, někdejší dvojkolejnost státní správy přeci jen do jisté míry zachována byla, si zřejmě byli autoři uvedeného zákona vědomi, neboť do jeho §9 vsunuli pasáž přímo hovořící o budoucí reformě zemské správy, která by část pravomocí zemské rady a zemské vlády sloučila.⁴²⁰

⁴²⁰ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschböhmen. 5. Stück, str. 30, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=52&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

4. Deutschböhmen

4. 1. Vznik a budování státní správy

Přestože se, jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, koncepce počítající s rozdělením Českého království na německé strany s větší či menší intenzitou objevovaly celých posledních sedmdesát let existence habsburské monarchie, teprve manifest císaře Karla a jim dal dostatečnou sílu, aby jejich realizace mohla vstoupit do své závěrečné fáze.

Tak se dne 23. října odpoledne, tedy jen dva dny po vyhlášení Německého Rakouska, sešli coby neformální německočeský výbor němečtí poslanci z českých zemí⁴²¹ a oficiálně se přihlásili k německému národnímu státu. Sami sebe přitom následně pasovali do role zemského shromáždění provincie, jemuž měli předsedat německý nacional Raphael Pacher, agrárník Josef Mayer a sociální demokrat Anton Schäfer, a ze svého středu zvolili dvanáctičlenný výbor, jehož úkolem bylo vypracovat podklady pro zahájení činnosti provincie.⁴²² I složení takovýchto orgánů odráželo mezistranický konsenzus při budování provincie a skutečnost, že její správa bude mít všenárodní charakter - zasedali v něm tři sociální demokraté (Oswald Hillebrand, Josef Schäfer, Josef Seliger), dva poslanci nacionálně zaměřené Radikální strany (Josef Herold a Julius Roller, k nimž je však třeba ještě připočíst i Pachera coby předsedu), dva agrárníci (Wilhelm Maixner a Martin Soukup), jeden nacionální socialista (Hans Knirsch) a čtyři zástupci menších uskupení povětšinou nacionálního charakteru (Rudolf Lodgman, Karl Urban a Karl Iro a Hans Hartl).⁴²³

Dá se tak říci, že se svou politickou pozicí zde mohly být spokojeny všechny relevantní politické proudy, přičemž tak bylo zároveň umožněno deklarovat snahu o zřízení Deutschböhmen jakožto skutečně všenárodní.⁴²⁴

Politickou homogenitu tohoto přípravného výboru se přitom dařilo udržet i přes dílčí rozpory, kdy kupříkladu Pacher na rozdíl od Seligera, jenž hodlal otázku Deutschböhmen řešit během komplexních vyjednávání s ostatními národními reprezentacemi,⁴²⁵ počítal se spoluprací

⁴²¹ MAJEWSKI: str. 155-

⁴²² MIKEŠOVÁ: str. 80; VINK: str. 23.

⁴²³ Prager Tagblatt, 24. 10. 1918, str. 2.

⁴²⁴ Tento aspekt zemské vlády se pak Lodgman později pokoušel politicky využít při agitaci v československé politice. Viz LODGMAN von AUEN, Rudolf: Um Recht und Freiheit, Chomutov 1920, str. 14.

⁴²⁵ V tomto smyslu ostatně vyzníval ještě „Zákon o státní a vládní formě Německého Rakouska“ z 12. listopadu. Viz FREIBLER: str. 69.

s dokonávající c. a k. vládou, která měla ještě narychlo vyhlásit definitivní rozdělení Čech.⁴²⁶ Shoda mezi jednotlivými politickými proudy se přitom projevila i v až nečekaně rychlém vypracování základního rámce pro vytvoření Deutschböhmen, který byl v základních obrysech hotový již 25. října.⁴²⁷ Samotný slavnostní akt vyhlášení provincie pak měl proběhnout dne 4. listopadu 1918 nejspíše v Ústí nad Labem.⁴²⁸

Nicméně události byly i tentokrát rychlejší.

Poslední rakousko-uherský ministr zahraničí hrabě Guyla Andrássy totiž dne 27. října ve své odpovědi na nové mírové požadavky prezidenta Wilsona deklaroval ochotu přistoupit na příměří i za cenu, že uzná československé a jihoslovenské právo na sebeurčení, přičemž sama Wilsonova nota nenechávala nikoho na pochybách, že americká administrativa za legitimní reprezentaci Čechů a Slováků považuje Masarykovu Československou národní radu, která se navíc byla chápána jakožto subjekt, který je s Vídní ve válečném stavu.⁴²⁹ Ze strany císařské a královské vlády se tak jednalo o přiznání totální porážky, faktickou rezignaci na správu nad rozsáhlými částmi monarchie a zároveň i odstoupení od vojenského svazku s Německou říší. To pochopitelně na německé straně vyvolalo bouři odporu,⁴³⁰ která se obrátila jak proti ministru zahraničí, jehož nota byla popisována jako „*nepokryté, čiré porušení věrnosti toho nejhoršího druhu*“,⁴³¹ tak i proti panovníkovi, o jehož politice zase chebské noviny hovořily jako o „*bezzásadovém postupu zběha od praporu*“.⁴³²

Andrássyho nota tak zahájila poslední fázi rozpadu monarchie. Široká veřejnost jí totiž pochopila jako rakousko-uherskou kapitulaci, přičemž bezpečnostní aparát, částečně dezorientovaný předcházejícím císařovým manifestem o federalizaci Rakouska, již nedokázal celistvost monarchie ubránit.

Nejrychleji se účinky ministrovy nóty projevily v Praze, kde ihned po jejím zveřejnění propukly rozsáhlé manifestace, jež vyústily ve vyhlášení samostatného československého státu. Jeho představitelé se přitom nijak netajili tím, že tento útvar má být jediným nástupcem Zemí koruny české a má tak být budován mimo jiné na základě historických práv.

⁴²⁶ BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 97; MOLISCH: str. 13.

⁴²⁷ Dvě nové země, které měly vzniknout v českých zemích, se přitom podle uvedeného návrhu měly nazývat Nordböhmen a Oesterreichschien Schlesien. Viz HAAS: str. 124.

⁴²⁸ OPOČENSKÝ: str. 184.

⁴²⁹ Pro americkou notu viz 1918 Oktober 18 – Note der US-Regierung an die Regierung von Österreich-Ungarn in (Hrsg.) NITTER: str. 50-51.

⁴³⁰ FREIBLER: str. 62-63.

⁴³¹ Cit. dle Mährisches Tagblatt, 30. 10. 1918, str. 1

⁴³² RŮŽEK, Vlastimil: Svobodné nezávislé Německé Čechy – Das freie unabhängige Deutschböhmen (29. X. 1918 – 16. 12. 1918) in Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska, 1993, s. 79 – 85, str. 81.

V takovéto situaci by ovšem onen týden mezi 28. říjnem a 4. listopadem představoval pro českoněmeckou politickou reprezentaci neúnosnou prodlevu, jíž by Češi zcela jistě využili k tomu, aby prosadili svou svrchovanost i v německojazyčném pohraničí. Z tohoto důvodu tak muselo být slavnostní uvedení Deutschböhmen do života značně uspíšeno.⁴³³

Dne 29. října v pět hodin odpoledne se tak v budově dolnorakouského zemského sněmu sešli němečtí poslanci z Čech, aby vyhlásili novou provincii Deutschböhmen. Předsednictví uvedené schůze se ujal Pacher za Radikální stranu a Seliger za sociální demokraty s tím, že další méně důležité posty byly svěřeny představitelům menších extrémně nacionalistických uskupení – nacionálnímu socialistovi Knirschovi a jednomu z všenněmecky orientovaných poslanců Karlu Irovi. Hlavním účelem tohoto shromáždění pak bylo demonstrovat jednotu Němců z Čech a jejich odpor proti jakýmkoliv nárokům československého státu a jeho historickým právům, neboť: „*zažloutlé pergameny se nemohou vyrovnat živému právu německého lidu v Čechách.*“⁴³⁴ Obdobně pak proti německému právu na sebeurčení nemohly obstát ani ekonomické či strategické argumenty, a koneckonců i skutečnost, že území Deutschböhmen nepředstavuje souvislou geografickou oblast, je přeci výhradně německou věcí, a jako taková „*se Čechů netýká.*“⁴³⁵

Podle deklarace přijaté na tomto shromáždění se přitom německé obyvatelstvo nehodlalo spokojit s přísliby „dobrého zacházení“ ze strany Čechů a požadovalo naprostou nezávislostí na Československu, neboť jakékoliv jiné řešení této otázek by vytvořilo trvalou hrozbu evropskému míru.⁴³⁶

Pozici českých Němců přitom mělo posílit ustanovení „*prozatímního zemského shromáždění*“ Deutschböhmen, na němž měli participovat všichni českoněmečtí poslanci zvolení v roce 1911 do Říšské rady a jehož hlavním úkolem měla být záchrana českých Němců „*před cizím panstvím a hospodářskou nouzí.*“⁴³⁷

Nové zemské shromáždění, k jehož vytvoření tak došlo ještě před přijetím patřičné německorakouské legislativy a jehož složení tak bylo výsledkem poněkud jiných zásad, než jaké byly později použity v případě ostatních zemí Německého Rakouska, během této své první

⁴³³ OPOČENSKÝ: str. 185; o dopadu Andrásyho nóty na nálady mezi rakouskými Němci viz též FREIBLER: str. 53-54.

⁴³⁴ Reichenberger Zeitung, 30. 10. 1918, str. 1.

⁴³⁵ Cit. dle tamtéž.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Cit. dle: Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 15, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=169>>, navštíveno 13. 6. 2017.

schůze pak rovnou přijalo prohlášení, kterým hodlalo vymezit základní mantinely své činnosti a zároveň vtisknout provincii Deutschböhmen určitější kontury.

Ta pak krom části, ve které se jeho signatáři znovu přihlásili k německorakouskému státu, jehož Prozatímní národní shromáždění mělo být jediným orgánem, který mohl o budoucnosti Deutschböhmen rozhodovat, obsahovala i osmibodovou „*prozatímní ústavu*“,“⁴³⁸ jež měla platit „*až do vytvoření německorakouské ústavy a správních orgánů na demokratických základech*.“⁴³⁹

Země měla mít vůči ústředním německorakouským orgánům stejnou pozici, jakou mělo dřívější České království k někdejší ústředním orgánům monarchie. Její prozatímní zemský sněm sestávající se ze všech poslanců zvolených do Říšské rady při volbách roku 1911, pak ze svých řad volil zemskou vládu, tvořenou zemským hejtmanem a jeho dvěma zástupci, a osm dalších přisedících, kteří spolu se zemskou vládou tvořili zemský výbor. První z těchto orgánů pak měl přebrat autonomní správu a druhý zase někdejší správu zeměpanskou. O detailním rozdělení jednotlivých oblastí mezi zemské úřady pak měl nicméně rozhodnout až nový zemský řád, o němž měl zemský sněm hlasovat až později, stejně tak jako o poměru mezi zemskými institucemi a okresními a obecními orgány.

Zemská vláda a zemský výbor byly zodpovědné zemskému sněmu a hospodaření zemského výboru navíc podléhalo kontrole stálého sněmem voleného pětičlenného kontrolního výboru. Zemský sněm pak mohl být svolán buď zemským hejtmanem, či na základě žádosti jedné třetiny zemských poslanců.⁴⁴⁰

Za prozatímní hlavní město provincie byl pak určen Liberec.⁴⁴¹ Jakkoliv by se přitom mohlo zdát, že se jednalo o přirozené zúročení mnohaletých snah tamní radnice o získání vedoucího postavení mezi německými městy v Čechách, rozhodla nakonec o umístění ústředních úřadů provincie až tajná volba, kdy nakonec dlouho vyrovnaný souboj Liberce s Teplicemi a Ústím

⁴³⁸ I tato norma přitom byla přijata před zmiňovaným Zákonem o zemích. Dá se tedy říci, že Deutschböhmen z tohoto hlediska pro německorakouské orgány představovaly jakési zkušební pole.

⁴³⁹ Cit dle Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 15, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=169>>, navštíveno 13. 6. 2017; Svrch. též RŮŽEK: str. 79.

⁴⁴⁰ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 16, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=170>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁴⁴¹ Uvedené rozhodnutí přitom bylo pochopitelně v Liberci na druhý den odpovídajícím způsobem oslavováno. Viz Reichenberger Zeitung, Abend-Aufgabe, 30. 10. 1918, str. 1; Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 15, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=169>>, navštíveno 13. 6. 2017.

nad Labem rozhodl až moment, kdy stoupenci Teplic podpořili Liberec proti Ústí.⁴⁴² Navíc, jak vyplývá z později přijaté legislativy, nebyla tato pozice podještědské metropole považována za definitivní, neboť některé úřady, které měly mít v Liberci své nové sídlo, zde měly působit do „*konečného určení zemského hlavního města.*“⁴⁴³

A skutečně se již během několika málo dní po založení provincie začaly sílit hlasy poukazující na značně nevýhodné zeměpisné položení Liberce, který byl jednak značně vzdálený od západočeských částí provincie a jednak byl zase až nebezpečně blízko jazykové hranici, takže zvláště poté, co Češi počátkem listopadu obsadili několik obcí mezi Libercem a Turnovem, hrozilo hlavnímu městu, že by mohlo být snadno odříznuto od jejího zbytku, či že by se snad samo mohlo stát cílem překvapivého útoku. Liberecké noviny pochopitelně jakékoliv úvahy o stěhování hlavního města ostře odmítaly s tím, že by tak vznikly další zmatky ve vedení provincie,⁴⁴⁴ ovšem nakonec se vzhledem k československému postupu a stále hlasitější nespokojenosti představitelů západní části provincie ukázalo postavení Liberce jako neudržitelné. Na zasedání zemského sněmu dne 27. listopadu tak vystoupil zástupce zemského hejtmána Wilhelm Maixner s řečí, v níž sice nejprve obšírně poděkoval městu pod Ještědem, jeho představitelům i obyvatelstvu za nezištnou podporu, již celému projektu Deutschböhmen od samého počátku poskytovali, nicméně vzápětí dodal, že nemůže než souhlasit s žádostmi o co nejrychlejší přestěhování hlavního města blíže pomyslnému středu provincie. Maixner se přitom snažil popřít jakoukoliv vládní zodpovědnost za toto ve městě zcela pochopitelně nepopulární rozhodnutí poněkud demagogickým tvrzením, že: „*Zemská vláda se sestává ze zástupců lidu a její první a nejsvětější povinností je realizovat přání obyvatelstva.*“⁴⁴⁵

Zástupce zemského hejtmána nicméně během své řeči zdůrazňoval, že výběrem nového hlavního města již před tímto zasedáním pověřena zvláštní komise, která za nejvýhodnější místo na přestěhování zemských úřadů označila Ústí nad Labem, v jehož prospěch hovořila jeho pověst průmyslového centra i jeho dobrá dopravní obslužnost. Na druhou stranu však podle Maixnera toto město nedisponovalo dostatečnými kapacitami pro umístění všech požadovaných úřadů. Vzhledem k tomu, že ani další kandidátská města (Karlovy Vary, Litoměřice) přitom rovněž vykazovala obdobné nedostatky, rozhodla se nakonec vláda

⁴⁴² KOPICA: Boj..., str. 11; MOLISCH: str. 22.

⁴⁴³ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschböhmen. 9. Stück, str. 55, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=77&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁴⁴⁴ Reichenberger Zeitung, 27. 11. 1918, str. 2.

⁴⁴⁵ Cit. dle Reichenberger Zeitung, 28. 11. 1918, str. 2.

k dočasnému přesunu hlavního města do Teplic-Šanova, přičemž toto rozhodnutí, v němž možná hrála svou roli i snaha odvděčit se Teplicím za podporu, již jejich zástupci poskytli Liberci v předchozí volbě, následně posvětil zemský sněm jedenácti hlasy proti třem.⁴⁴⁶ Uvedené nařízení však nakonec v důsledku překotných událostí přelomu listopadu a prosince nestihlo vejít v život. Československým jednotkám se totiž dařilo postupovat mnohem rychleji, nežli vláda Deutschböhmen předpokládala, takže Teplice byly obsazeny již 9. prosince – tedy o několik dní dříve než sám Liberec.⁴⁴⁷

Ovšem výběr zemského hlavního města ani zdaleka nepředstavoval nejdůležitější bod schůze z 29. října. Pomineme-li volbu vedoucích činníků provincie, o níž bude řeč dále, obdržel zde Pacher coby nový zemský hejtman pověření zahájit jednání s německorakouskými orgány o převzetí někdejší státní správy na území Deutschböhmen a dále zde byl zřízen zvláštní úřad, který by v zájmu ochrany „*sebeurčení Deutschböhmen... přispíval ke shodě v očividně smíšených obcích a to až do definitivního uspořádání vztahů se zástupci českého národa.*“⁴⁴⁸ Ovšem shromážděným poslancům již byl jasné, že vztahy s československým státem zdaleka nemusí být tak idylické a že k oné shodě nakonec nemusí dojít. Koneckonců svou deklaraci zakončili celkem jednoznačnou výzvou k ozbrojenému odporu proti případným českým nárokům na německá území.⁴⁴⁹

A na závěr byl ještě zemský výbor zmocněn přijmout jménem Deutschböhmen půjčku až do výše 100 000 000 Korun, vyjednávat smlouvy a provádět platby. Nutno ovšem dodat, že uvedenou stomilionovou půjčku ještě musela schválit vláda Německého Rakouska, která podle představ zástupců Deutschböhmen měla rovněž nařídit převedení příslušníkům úředního aparátu provincie, aby přešli do jejich služeb.

Deklarace o zřízení Deutschböhmen pak nejenže měla být vyvěšena ve všech obcích, které si provincie nárokovala, ale zároveň byla v podobě dopisu zaslána Prozatímnímu národnímu shromáždění Německého Rakouska, jehož zasedání se konalo hned následujícího dne. A nutno dodat, že tento orgán nebral prohlášení poslanců ze severních a západních Čech rozhodně na lehkou váhu, neboť čtení uvedeného dopisu zařadil hned jako první bod svého zasedání.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Reichenberger Zeitung, 28. 11. 1918, str. 2-3.

⁴⁴⁷ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 109

⁴⁴⁸ Cit. dle: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=170&size=45>

⁴⁴⁹ CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 18.

⁴⁵⁰ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 16, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=170>>, navštíveno 13. 6. 2017; Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 15, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=169>>, navštíveno 13. 6. 2017

Celý tento dokument se přitom nesl v celkem zřetelném duchu celonárodního konsenzu a i rozložení sil ve vládě a ve výboru mělo odrážet spolupráci jednotlivých českoněmeckých uskupení. Byla zde přitom poměrně zřetelně dodržena zásada poměrného zastoupení jednotlivých táborů, kdy post zemského hejtmána získal nacionální poslanec z Radikální strany a jeho náměstky pak byli sociální demokrat a agrárník. Obdobně si pak jednotlivá uskupení rozdělila počet křesel tzv. přisedících, mezi nimiž tak figurovali dva sociální demokraté, dva agráři, dva příslušníci německé radikální strany a dva zástupci menších nacionálních uskupení.⁴⁵¹

Jedinou z nejvyšších zemských institucí, která tuto až úzkostlivou snahu o politickou vyváženost popírala, pak představoval národní výbor. Mezi jeho čtyřmi příslušníky totiž figurovali dva členové radikální strany, jeden agrárník a jeden zástupce všenněmeckého hnutí. Důvodů k absenci sociálních demokratů v tomto orgánu pak mohla být celá řada, nicméně svou roli zde zřejmě sehrál i poměrně nízký význam tohoto orgánu v každodenním politickém životě provincie.

Tab. 1. – Přehled vládních představitelů Deutschböhmen⁴⁵²

Funkce	Jméno	Strana, za níž v r. 1911 kandidoval do říšské rady	Volební obvod
Zemský hejtman (do 5. 11. 1918)	Raphael Pacher	Německá radikální strana	Chomutov – město
Zemský hejtman (od 6. 11. 1918)	Rudolf Lodgman von Auen	Německá lidová strana	Ústí nad Labem – město
První zástupce zemského hejtmána	Josef Seliger	Sociální demokracie	Teplice – venkov
Druhý zástupce zemského hejtmána:	Wilhelm Maixner	Agrární strana	Králíky/Lanškroun – venkov
Obecní a okresní správa:	Josef Herold	Německá radikální strana	Most – město

⁴⁵¹ Celkově tedy v zemském výboru působily trojice německých radikálů, agrárníků a sociálních demokratů a dva nezařazení poslanci.

⁴⁵² Zpracováno dle Reichenberger Zeitung, 7. 11. 1918, str. 2; Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 16, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=170>>, navštíveno 13. 6. 2017

Vyučování, umění, církvní věci:	Franz Schreiter	Německá radikální strana	Duchcov – venkov
Zdravotnictví	Oswald Hillebrand	Sociální demokracie	Aš – venkov
Obchod, řemesla, průmysl, hornictví; veřejné práce	Vinzenz Kraus	Německá radikální strana	Česká Lípa – město
Zemědělství	Peter Krützner	Agrární strana	Česká Lípa – venkov
Sociální péče; Řízení hospodářství	Anton Schäfer	Sociální demokracie	Liberec – venkov
Doprava; Vojenské záležitosti	Hans Hartl	Německý občanský kandidát (později zasedal ve frakci Německý národní svaz).	Liberec – město
Nadace a podpory	Martin Soukup	Agrární strana	Nová Bystřice – venkov

Člen Kontrolního výboru	Edmund Jäger	Všeněmci	Cheb/Františkovy Lázně – město
Člen Kontrolního výboru	Erdmann Spies	Agrární strana	Mariánské lázně – venkov
Člen Kontrolního výboru	Vinzenz Kraus	Německá radikální strana	Česká Lípa – město
Člen Kontrolního výboru	Adolf Glöckner	Německá radikální strana	Jablonec nad Nisou – město

Ovšem k tomu, aby se představitelé rozhodujících zemských orgánů Deutschböhmen mohli svých funkci reálně ujmout, bylo třeba moc v provincii skutečně převzít.

Základním aktem, který měl stvrdit, že Deutschböhmen již není jen pouhou deklarací, ale skutkem, pak bylo první veřejné zasedání sněmu provincie, které se uskutečnilo dopoledne dne 6. listopadu za předsednictví Josefa Seligera na liberecké radnici.

Slavnostní atmosféru tohoto jednání však zkalily potíže z poněkud nečekané strany. Celá řada poslanců zemského sněmu se na toto jeho zasedání nedostavila, a i když se tak dle

Seligerových slov stalo jen kvůli „*těžkostem v dopravě*“⁴⁵³ a tomu, že mnoho z nich zdržuje „*důležitá práce v jiných úřadech*“⁴⁵⁴ ve Vídni, působila jejich absence na tomto zasedání přeci jen poněkud nepatříčně. A obdobně nízká pak byla i účast na všech dalších libereckých zasedáních zemského sněmu, neboť celá řada poslanců se i nadále hodlala věnovat spíše svému působení ve vídeňských či v místních úřadech a do Liberce se dostavovala pouze sporadicky – čímž ovšem dále posilovala pověst Deutschböhmen jakožto vrchovatě nestabilního útvaru.⁴⁵⁵

Na absence zemských poslanců, které tak mohly chod provincie zcela ochromit, nakonec Seliger reagoval návrhem zmocňovacího zákona, na jehož základě by mohlo vedení provincie přijímat zákonné normy bez svolání zemského sněmu, který by tato nařízení schvaloval až zpětně. Vzhledem k tomu, že uvedený zákon výslovně podpořili i další zástupci zemského výboru, bylo zřejmé, že bude mít v prořídlem zemském sněmu Seligerův návrh značnou podporu.⁴⁵⁶

Ovšem ani takovýto zmocňovací zákon neřešil situaci, kdy se na první zasedání zemského sněmu nedostavil ani vedoucí představitel zemské vlády. Mezi ty, kteří dali přednost kariéře ve Vídni, totiž patřil i sám zemský hejtman Raphael Pacher, jemuž zde byl nabídnut post státního sekretáře školství.⁴⁵⁷ Vzhledem k tomu, že jeho případnou dlouhodobou absenci nebylo možno žádným takovýmto zákonným nařízením obejít, oznámil nakonec po předchozí dohodě Seliger hned onoho 6. listopadu zemským poslancům jeho rezignaci s tím, „*že pro pana Pachera by, přes jeho zcela výjimečnou činnost a oddanost zájmům německého lidu, bylo fyzicky zcela nemožné sjednocovat ve své osobě dva tak důležité úřady.*“⁴⁵⁸

Na Pacherovo místo přitom nenastoupil jeho první náměstek Seliger, který od svého příjezdu do Liberce dne 1. listopadu chod provincie fakticky řídil,⁴⁵⁹ ale jeden z přísedících a příslušníků zemského výboru, „*mladý, odvážný a činný poslanec za město Ústí nad Labem*“⁴⁶⁰ Rudolf Lodgman von Auen, jemuž k tomuto postu zřejmě dopomohla jistá národnostní uměřenost a skutečnost, že nebyl svázán s žádnou ze tří největších stran Deutschböhmen.⁴⁶¹ Na jeho

⁴⁵³ Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, Abend-Ausgabe, str. 1.

⁴⁵⁴ Tamtéž.

⁴⁵⁵ Kupříkladu druhého zasedání se jich včetně zástupců zemské vlády účastnilo pouze osmnáct – tedy jen o něco málo více, než jedna třetina jejich celkového počtu. Viz Reichenberger Zeitung, 28. 11. 1918, str. 2.

⁴⁵⁶ Na konci roku 1918 byl pak uvedený zákon prodloužen až do března 1918. Viz Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, Abend-Ausgabe, str. 1; Politische Chronik, XII. 1918, str. 663.

⁴⁵⁷ Již před zasedáním zemského sněmu nicméně kolovaly tiskem zprávy o blížící rezignaci zemského hejtmana z důvodu jeho podlomeného zdraví. Viz Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918, str. 2.

⁴⁵⁸ Cit dle tamtéž.

⁴⁵⁹ Reichenberger Zeitung, 27. 11. 1918, str. 2.

⁴⁶⁰ Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, Abend-Ausgabe, str. 1.

⁴⁶¹ O tom, že Pachera nahradí právě Lodgman se nicméně v tisku hovořilo již od 4. listopadu. Tedy samotná jeho volba již nebyla větším překvapením. Viz Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918, str. 2.

dosavadní místo přitom usedl příslušník kontrolního výboru poslanec Vinzenz Kraus reprezentující Radikální stranu, takže uvedené uskupení sice přišlo o post hejtmána, nicméně počet svých zástupců v zemském výboru uhájilo.⁴⁶²

V odborné literatuře se udává několik dalších důvodů, proč Pacher na hejtmánské křeslo tak rychle rezignoval a vyměnil jej za vedení resortu, s nímž dosud neměl výraznější zkušenosti.⁴⁶³ Je pochopitelně zcela dobře možné, že post hejtmána v provincii, kde propukají hladové bouře a již si nárokuje sousední stát, se stalo spíše nechtěnou poctou⁴⁶⁴ a že tak Pacher pokládal kariéru ministra školství „*snad... za skvělejší, snad za jistější*“,“⁴⁶⁵ či že německorakouská vláda potřebovala, aby v jejích řadách zasedal zástupce českých Němců.⁴⁶⁶ Avšak jako nejvěrohodnější se ve světle nepřímých důkazů jeví hypotéza Hanse Haase, která staví na tom, že obdobná výměna se téměř udála i v provincii Sudetenland, kde se někteří poslanci se pokoušeli zbavit tamního hejtmána Freiðlera, jehož maximalistické územní požadavky komplikovaly případné vyjednávání s českou stranou. Postupně jej proto doporučili jakožto kandidáta na dvě ministerská křesla, která musel Freiðler dlouze odmítat s tím, že na tyto posty nikdy neaspiroval.⁴⁶⁷ Je tedy zřejmé, že podobnými motivy mohla být vedena i změna na postu nejvyššího představitele Deutschböhmen, kdy Pachera, který se vzhledem ke svému předchozímu silně národoveckému zaměření netěšil u Čechů, s nimiž zemská vláda musela ať tak či tak navázat určitou spoluprací, příliš velké oblibě, nahradil Lodgman, jehož postoje k české straně byly přeci jen dlouhodobě smířlivější.

Ovšem skutečnost, že mnozí čelní představitelé nové provincie neprojevovali příliš ochoty se na její výstavbě výrazněji angažovat, byla do značné míry kompenzována vzestupem osobností spjatých s novými politickými silami, organizujícími se v tzv. Lidových radách (Volksräte).

Provincie Deutschböhmen byla sice po ryze formální stránce výsledkem snah poslanců německorakouského parlamentu z Čech, nicméně výraznou roli zde sehráli i další představitelé německých elit, kteří tu zastávali úlohu jakéhosi spojovacího článku mezi špičkami českoněmecké politiky a širokou veřejností. Tyto osobnosti, mezi něž je možno zahrnout nižší

⁴⁶² Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, Abend-Ausgabe, str. 1.

⁴⁶³ I z tohoto svého postu však Pacher zasahoval do vnitřních záležitostí Deutschböhmen. Vzhledem k absenci zemských školních úřadů v Deutschböhmen a Sudetenlandu převzal Pacherův úřad část odpovědnosti za vedení tamějšího školství, přičemž však „*bezprostřední vedení*“ daného resortu v jednotlivých provinciích mělo zůstat na jednom z náměstků zemského hejtmána. Viz Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschböhmen. 9. Stück, str. 64, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=86&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁴⁶⁴ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého... str. 48-49

⁴⁶⁵ Cit. dle PEROUTKA: Budování státu I., Praha 1991, str. 103.

⁴⁶⁶ Ovšem uvedený důvod zní značně nevěrohodně, uvědomíme-li si, kolik dalších osob s vazbami na české země v německorakouské vládě zasedalo. Viz KAJZROVÁ: str. 28.

⁴⁶⁷ HAAS: Konflikt... str. 126-127

funkcionáře politických stran, dělnické předáky, podnikatele či inteligenci, se výrazným způsobem zasloužily o to, že obyvatelstvo Deutschböhmen dokázalo v první chvíli na vyhlášení provincie relativně pružně zareagovat. Kupříkladu hned 29. října tak Tittova Německá lidová rada vydala v Ústí nad Labem, kde se právě konala demonstrace na podporu Deutschböhmen,⁴⁶⁸ burčující leták, v němž informovala obyvatelstvo, že „*nebezpečí, které nám, německým Čechům hrozí od Československého státu, je strašlivé*“⁴⁶⁹ a že je třeba se mu bránit – a to nejen násilím, ale i uspořádáním finančních sbírek, jejichž výnosy by měly následně být odevzdány právě Radě, která tak díky nim bude moci fungovat za jakkoliv nepříznivých okolností.⁴⁷⁰ A 31. října se pak v tomtéž městě právě za přispění místních elit konalo shromáždění, jehož účastníci stvrdili svůj rozchod s habsbursko-lotrinskou dynastií prohlášením, že obyvatelé Deutschböhmen požadují zřízení „*lidové republiky*.“⁴⁷¹ A obdobný vývoj přitom bylo možno zaznamenat i v jiných částech Deutschböhmen, jako kupříkladu v Karlových Varech.⁴⁷²

Na přelomu října a listopadu pak tyto vazby začaly nabývat institucionálního charakteru, když jakožto mezičlánek mezi obyvatelstvem a zemskou vládou začaly vedle dosud existujících místních samospráv vznikat na základě výzvy vydané německými představiteli dne 21. října 1918 tak zvané lidové rady (v některých místech národní výbory), které se následně začaly sdružovat do okresních národních rad. Tento proces pak pokračoval po celou dobu existence Deutschböhmen, takže kupříkladu v poměrně odlehlém krkonošském Vrchlabí vznikl takovýto orgán až 21. listopadu.⁴⁷³

Vytváření uvedených rad přitom jednoznačně uvítalo jak vedení provincie, pro něž se jednalo o strukturu, která na rozdíl od starých c. k. úřadů a která zcela jednoznačně stála na straně národnostního sebeurčení,⁴⁷⁴ ale i široké vrstvy obyvatelstva, pro něž představovala symbol demokratizace veřejného života a orgán vykonávající dohled nad institucemi stávající státní správy strukturou, již měl bránit v zavádění nařízení, která by odporovala zájmům nejširší veřejnosti.⁴⁷⁵ Do značně proměnlivého okruhu pravomocí okresních národních rad tak patřil

⁴⁶⁸ Tak se již dne 29. října konalo shromáždění na podporu Deutschböhmen v Ústí nad Labem. Viz KAISER.

⁴⁶⁹ JAŠŠ: Pokus o..., str. 61

⁴⁷⁰ 4. – 29. 10. 1918 – Výzva národní rady v Ústí nad Labem k odporu proti připojení pohraničních oblastí českých zemí k československému státu in (eds.) HARNA, ŠEBEK: str. 4.

⁴⁷¹ Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918, str. 2.

⁴⁷² RABL: str. 21-22.

⁴⁷³ VAŠATA, Ondřej: Obsazení Kunčic a Vrchlabí čs. vojskem 7. prosince 1918, dostupné na <http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=12025&Itemid=38>, navštíveno 13. 6. 1918.

⁴⁷⁴ VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 18.

⁴⁷⁵ VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 18.

dozor nad hospodářskými záležitostmi, budování domobrany a vypracovávání situačních správ a návrhů opatření pro zemskou vládu.⁴⁷⁶

Přestože však tyto národní rady takto stály mimo dosavadní správní systém, nenabývaly podoby ryze revolučních orgánů zastávajících radikálně levicovou agendu a nedostávaly se se stávajícími státními institucemi ohledně další výstavby Deutschböhmen do výraznějších sporů.⁴⁷⁷ Do značné míry jim v tom totiž bránil jejich již zmíněný všenárodní charakter, který měl spolu s vazbami na široké spektrum zájmových organizací od dělnických, přes ty sdružující tzv. svobodná povolání, až po podnikatelské zaručovat, že nebudou prosazovat zájmy pouze jednoho stavu či stranického uskupení. Toto jejich zaměření přitom nejlépe ilustruje skutečnost, že jejich předsedy se běžně stávali jak zástupci levicových proudů, tak i představitelé velkého kapitálu⁴⁷⁸ a že v jejich vedení společně zasedali zástupci pravicových i levicových segmentů politického spektra – kupříkladu v Trutnově, kde byl dne 3. listopadu předsedou národní rady zvolen místní právník a velkopodnikatel Alois Kluge, obsadili posty místopředsedů zdejší pravicově orientovaný starosta Hermann Rauch a sociální demokrat Wilhelm Kiesewetter.⁴⁷⁹ Litoměřická „Národní rada pro město a okres Litoměřice“ pak zase kupříkladu vznikla tím, že k 36 zástupcům vedení města, bylo přibráno pouze dalších osmnáct osob napříč nejrůznějšími společenskými vrstvami, takže zde byla zachována jednoznačná převaha pravicových elementů.⁴⁸⁰

Vliv radikální levice přitom oslabovala i skutečnost, že při obsazování míst v okresních radách na základě politického významu jednotlivých uskupení bylo často přihlíženo k výsledkům voleb z roku 1911 a nikoliv současným, mnohem radikálnějšími náladám českoněmeckého elektorátu. To pak těžce nesla těžce především sociální demokracie, která si na tuto svou podprezentaci opakovaně stěžovala.⁴⁸¹ Tak museli být kupříkladu v karlovarském okrese, kde takovýto orgán působil od 30. října 1918, do místní rady již v prvních listopadových dnech kooptováni sociálnědemokratičtí zástupci a v Jablonci nad Nisou hned na prvním zasedání okresního výboru dne 31. října jeho členové raději do tohoto

⁴⁷⁶ VAŠATA, Ondřej: Připojení Teplic nad Metují a Meziměstí k čs. státu v listopadu 1918 in Náchodsko, od minulosti k dnešku, 2012, s. 67-76, str. 67; LAUNOVÁ: str. 13; MOLISCH: str. 38.

⁴⁷⁷ ŠESTAUBER: str. 51.

⁴⁷⁸ PROKOP: str. 174.

⁴⁷⁹ VAŠATA, Ondřej: Obsazení Trutnova čs. vojskem v prosinci 1918, dostupné na <http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=12435&Itemid=39>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁴⁸⁰ Tento poměr byl poněkud vyrovnán při volbě tzv. Výkonného výboru této instituce, v němž zasedlo osm zástupců radnice a osm představitelů občanské společnosti. Viz Poznámka č. 4. „An die Bevölkerung von Stadt und Bezirk Leitmeritz!“, In (Hrsg.) HABEL: str. 235.

⁴⁸¹ JAKŠ: str. 31

tělesa přizvali po jednom zástupci sociálních demokratů a nacionálních socialistů.⁴⁸² Poněkud překvapivě pak velice dlouho odolávali snahám o rozšíření svých řad o zástupce socialistických stran členové okresní lidové rady v Liberci, takže sociální demokraté se ještě počátkem prosince museli domáhat tohoto svého nároku pomocí dělnických demonstrací.⁴⁸³

Ovšem na obranu libereckých předáků je třeba říci, že pokusy vyvážit v jednotlivých lidových radách všechny zájmové proudy nezřídka připomínaly snahy o kvadraturu kruhu.

Svědčí o tom kupříkladu jednání o personálním obsazení Okresní národní rady v Děčíně. Původní dohoda, jíž o zřízení tohoto orgánu uzavřely již dne 26. října 1918 zástupci německých politických stran, totiž počítala s tím, že zde zástupci socialistických stran dokonce budou držet pohodlnou většinu dvanácti křesel z dvaceti – osm jich připadne sociální demokracii a další čtyři pak obsadí „*národní dělnictvo*“, tedy stoupcem nacionálních socialistů. Nicméně představitelé rady si záhy uvědomili, že jakkoliv tento orgán odráží politické poměry v okrese, zcela opomíjí jeho složení demografické, neboť v něm dominují představitelé městského obyvatelstva, zatímco venkov je zde zcela bez zastoupení. Vzápětí tedy padly návrhy na rozšíření Okresní národní rady o alespoň dva zástupce mimoměstského obyvatelstva. Ovšem v okamžiku, kdy se Rada takto nakonec rozrostla na celkem 25 členů, ozvali se pro změnu znovu sociální demokraté, kteří náhle získali dojem, že v Radě již nejsou v rovnováze pro změnu síly politické a že jsou nyní opět podprezentováni.⁴⁸⁴

Maximální snaha o dosažení konciliantního složení Okresních národních rad opakovanými kooptacemi se přitom projevila i v případě Okresního národního výboru v Mostě. Již 27. října se zde sešli zástupci všech obcí zdejšího politického okresu a zvolili ze svého středu výbor, v němž zasedalo pět zástupců Mostu a sedm představitelů dalších obcí. Toto těleso se následně stalo zárodkem Okresního národního výboru, který vznikl dne 30. října a v němž nakonec po kooptacích představitelů dosud nezastoupených skupin obyvatelstva na konci listopadu zasedalo ne méně než 36 osob, mezi nimiž figurovali delegáti vybraných místních obecních zastupitelstev, dále představitelé soukromých podniků a nacionální a sociálně demokratičtí zástupci.⁴⁸⁵

Obdobně široké spektrum institucí pak reprezentovala i okresní rada v Broumově zřízená okolo 15. listopadu, v jejímž předsednictvu zasedlo po jednom zástupci německých nacionálů, agrárníků a dělnických vrstev a v jejím „užším výboru“ pak působilo nebývale široké spektrum

⁴⁸² Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918, str. 5.

⁴⁸³ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 109

⁴⁸⁴ SMETANA: str. 167-168.

⁴⁸⁵ (ed.) MYŠIČKA, Martin: Kronika města Mostu počátku 20. století dostupné na <<http://www.mesto-most.cz/kroniky-mesta-mostu-pocatku-20-stoleti/d-4855>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

osobností od reprezentantů samosprávy, přes zástupce finančních a podnikatelských kruhů, až po představitele dělnictva. V sousedním Meziměstí, kde byla obdobná instituce ustanovena dne 5. listopadu, v ní dokonce paritně zasedali delegáti dělníků, zemědělců, živnostníků, úředníků, průmyslníků a železničních zaměstnanců.⁴⁸⁶

Ovšem problém vyváženosti zastupitelských orgánů nebyl omezen jen na národní rady. S podpreznetací sociální demokracie se potýkala i všechna obecní zastupitelstva, neboť byla zvolena před válkou ještě podle tehdy platných nedemokratických kuriových řádů zvýhodňujících bohatší voliče. Spravedlivě měl tuto situaci řešit již zmíněný německorakouský zákon, který nařizoval doplnit městská zastupitelstva o určitý počet dělnických zástupců, nicméně především sociální demokracie často nebyla ani s takto posílenou pozicí spokojena a požadovala, aby byli do městských rad kooptováni další její příslušníci. Tyto její požadavky nicméně zase často narážely na neústupnost místních zástupců občanských stran, kteří odmítali dále snižovat svůj vliv na chod městských záležitostí.⁴⁸⁷

A snahy sociální demokracie o navýšení počtu svých příslušníků v zastupitelských orgánech se nakonec nezastavily ani před samotným zemským sněmem, který se těmto sociálně demokratickým požadavkům musel věnovat hned na své druhé schůzi dne 27. listopadu. Ostatně již o den dříve navštívila Lodgmana delegace sociálnědemokratického dělnictva východních a severních Čech, která požadovala, aby byly mandáty v zemském sněmu znovu rozděleny na základě toho, kolik která strana získala při volbách roku 1911 hlasů, přičemž jednotliví poslanci by měli být delegováni stranickými sekretariáty⁴⁸⁸ - tak jak to předpokládal německorakouský zákon o zemích. Ačkoliv se takováto restrukturalizace zemského sněmu, v jejímž důsledku by zřejmě někteří stávající poslanci pozbyli své mandáty, ukázala jakožto neprůchozí, bylo v této věci nakonec přeci jen dosaženo přijatelného kompromisu, když zemský sněm odhlasoval své rozšíření z čtyřiceti sedmi na osmdesát čtyři poslanců, přičemž tito příslušníci zemského sněmu měli být vybíráni představiteli jednotlivých stran. Dvacet devět z těchto mandátů přitom bylo zcela nových a jejich počet byl přitom vypočítán tak, aby na jedné straně rozložení sil v zemském sněmu odpovídalo poměrnému výsledku voleb v roce 1911 a na straně druhé nemusely být rušeny žádné stávající mandáty.⁴⁸⁹ Tak došlo k výraznému posílení vlivu levicových uskupení, neboť mezi novými zastupiteli figurovalo 24 sociálních demokratů, jejichž celkový počet v zákonodárném orgánu tak vzrostl na 33, tři křesťanští

⁴⁸⁶ VAŠATA: Připojení Teplic..., str. 68-69.

⁴⁸⁷ JAKŠ: str. 43.

⁴⁸⁸ Reichenberger Zeitung, 16. 11. 1918, str. 1.

⁴⁸⁹ Jeden mandát tak odpovídal přibližně 5 000 hlasům.

sociálové a dva nacionální socialisté.⁴⁹⁰ Zástupci občanských stran pak byli odškodněni tím, že jim bylo umožněno jmenovat osm náhradníků na místa poslanců, kteří v průběhu let 1914-1918 zemřeli.⁴⁹¹ Všechny tyto změny pak měly být provedeny do 12. prosince.⁴⁹²

Ovšem institucionální výstavba Deutschböhmen nebyla prováděna výhradně ze strany zemských orgánů, popřípadě ze strany místních elit. Minimálně po formální stránce zde měla výrazný vliv i německorakouská vláda, která jakožto jediná měla pravomoc skutečně vdechnout státní správě v provincii život.

Přestože totiž pro značnou část těchto reforem stačilo pouze využít někdejší císařská nařízení z léta 1918 o oslabení českých ústředních orgánů a rozšířit je tak, aby došlo k totální separaci německých částí země, a přestože mnohé další instituce byly budovány zdola, bylo třeba celou strukturu provincie ještě zasadit do celkového rámce německorakouského státu.

Jednalo se přitom i o tak samozřejmou věc, jako byla určení územního rozsahu provincie, která by v případě zcela mechanického rozdělení Českého království získala zcela bizarní tvar tu užšího, tu širšího kruhu obepínajícího etnicky české oblasti, který by byl navíc na několika místech přerušen českojazyčnými výběžky. Patrně největší jednolitě německé území přitom představovalo oblast v severních a západních Čechách sahající od broumovského výběžku až na Domažlicko, kde se pak homogenní české území téměř dotýkalo česko-bavorské hranice. Dále se jednalo o pás od Domažlicka až na východ jižních Čech, kde se Němci osídlené území opět výrazně zužovalo v oblasti Chlumu u Třeboně, dále se jednalo o okolí Novobystřicka, českou část Jihlavského a Hřebečského jazykového ostrova a dále značnou část Orlických hor.

Zatímco v rámci jednotné monarchie mohla tato území určitým způsobem fungovat, v okamžiku, kdy by se mezi Českým Krumlovem a Libercem nacházelo několik set kilometrů cizího státního území, byla státní správa tohoto celku zcela nemožnou.

Uvedenou skutečnost si zcela zřetelně uvědomovala i nová německorakouská vládní garnitura, která tak musela vyřešit otázku, zda a jakým způsobem uvedená území spojit do jednoho celku či jak je naopak co nejvýhodněji správně rozdělit.

⁴⁹⁰ Pokles vlivu konzervativních uskupení se pak projevil i ve značném uvolnění doposud rigidních hodnotových předpisů. Deutschböhmen tak kupříkladu již krátce po svém zřízení povolila doposud zakázané pohřby žehem a krematorium v Liberci, jehož činnost by doposud byla v rozporu s rakouskými zákony, tak mohlo ihned zahájit svou činnost. Viz KOVANIC, Jan: Tuplovaná revoluce dostupné na <<http://samanovodoupe.blogspot.cz/2014/10/tuplovana-revoluce.html>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁴⁹¹ Jednalo se o čtyři agrárníky, tři zástupce radikální strany a jednoho představitele menšího nacionálně orientovaného uskupení.

⁴⁹² Vzhledem k obsazení Deutschböhmen československou armádou se však všichni noví poslanci, mezi nimiž figurovala i jedna žena, svých mandátů ujali až na prvním exilovém zasedání zemského sněmu dne 28. října 1918. Viz Politische Chronik, XII. 198, str. 662-663; srov. též BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 98.

Přestože se vedoucí kruhy Deutschböhmen k případnému roztržení jednoty německých území v Čechách a jejich včlenění do různých nově utvořených zemí stavěli poměrně rezervovaně a Raphael Pacher je v létě 1918 rozhodně odmítal,⁴⁹³ kupříkladu jihočeské německé místní elity byly zcela očividně jiného názoru, neboť již 10. března 1918 na schůzi zástupců německých nacionálů z Kaplicka a části Českokrumlovska byla mimo plánů na zřízení Deutschböhmen zmiňována i možnost připojení těchto německých okresů k Horním Rakousům.⁴⁹⁴ Tento názor se pak začal v průběhu podzimu stále více prosazovat, takže v říjnu již zástupci jihočeských Němců o možném sjednocení s představiteli Horních Rakous otevřeně vyjednávali.⁴⁹⁵ A v prvních listopadových dnech nakonec představitelé jihočeských Němců vedení krumlovským poslancem za radikální stranu Friedrichem Wichtlem deklarovali připojení svého území coby župy Böhmerwaldgau k hornorakouskému území.⁴⁹⁶ Uvedený krok byl přitom potvrzen již zmiňovaným německorakouským zákonem o státním území ze 12. listopadu 1918, podle nějž mělo být území Deutschböhmen omezeno výhradně na oblast mezi Broumovem a Domažlicemi,⁴⁹⁷ takže i zástupce zemského hejtmána Seliger se ve své stati vydané v listopadu 1918 nakonec zcela otevřeně zřekl těch území, „*kteřá nejsou s to společně vytvořiti jednotné samostatné Německé Čechy.*“⁴⁹⁸

Nicméně, pomineme-li území Böhmerwaldgau a jihlavský jazykový ostrov, jehož sjednocení s jeho moravskou částí vyžadovalo, aby mu byl udělen zcela zvláštní status, nebylo ještě na konci října naprosto patrné, zda se představitelé rodící se Deutschböhmen zřeknou ostatních Němci obývaných území v Čechách. Nejlépe to přitom ukazuje složení personálních orgánů zvolených na ustanovující schůzi Deutschböhmen 29. října. Mezi osobami, které byly vybrány na posty přísedících, totiž figuroval kupříkladu novobystřický agrární poslanec Martin Soukup a zástupcem zemského hejtmána byl pak jmenován poslanec za venkovský obvod Lanškroun a Králíky Wilhelm Maixner.

Uvedení poslanci přitom v zemské vládě a zemském výboru setrvali i poté, co německorakouská vláda zákonem o státním území rozhodla, že Novobystřicko připojí

⁴⁹³ MOLISCH: str. 59.

⁴⁹⁴ 29. – 1918, 14. březen, Kaplice. – Okresní hejtmanství v Kaplici českému místodržiteli. Zpráva o schůzi německých nacionálů z Kaplicka a konané dne 10. března v kaplici. V přijaté rezoluci se mluví o eventuálním připojení Němci osídlených jihočeských okresů k Horním Rakousům in (ed.) VRBATA: str. 125-126.

⁴⁹⁵ MOLISCH: str. 60.

⁴⁹⁶ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 84-5.

⁴⁹⁷ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 4, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=890&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

⁴⁹⁸ Cit dle MIKEŠOVÁ: str. 82; svrch. též BACHMANN: Die Landesregierung..., str. 436.

k Dolním Rakousům⁴⁹⁹ a okolí Lanškrouna a území v Orlických horách k Sudetenlandu, k němuž mělo geograficky i z dopravního hlediska mnohem blíže nežli k Deutschböhmen.⁵⁰⁰ Teprve na prvním „exilovém“ zasedání zemského sněmu, které proběhlo dne 28. prosince ve Vídni, tak bylo přijato nařízení, podle něž v něm zanikalo celkem pět mandátů, jejichž držitelé zastupovali tato území, přičemž tehdy také o své místo v zemské vládě přišel i poslanec Maixner.⁵⁰¹

Jakkoliv tak nakonec došlo ke značné územní redukci Deutschböhmen, řadila se provincie i po odstoupení části území Horním Rakousům a Sudetenlandu se svou plochou 14 464 km² a 2 193 878 obyvateli mezi nejvýznamnější země Německého Rakouska.⁵⁰²

Administrativní proces zarovnávání hranic Deutschböhmen tím ovšem neskončil. V nařízení ministerstva vnitra z 27. listopadu totiž byly uvedeny části obcí, jež měly být vzhledem ke svému jinonárodnostnímu charakteru vyjmuty z jejich katastrálního území a přičleněny k sídlům, kde se obyvatelstvo hlásilo ke stejné národnosti, čímž měla být dále posílena národnostní homogenita Deutschböhmen.⁵⁰³

Ze obdobných důvodů pak mělo podle představ vedoucích činovníků provincie dojít i k přesunu celých obcí, kdy kupříkladu dne 18. listopadu liberecká vláda po českých úřadech požadovala změnu okresní hranice v oblasti Mnichova Hradiště, kde se tak mělo německé území rozšířit o tři obce,⁵⁰⁴ a kdy přibližně v téže době vrchlabský okresní hejtman oznámil starostům několika obcí z českých okresů Nová Paka a Jilemnice, že od nynějška spadají pod jeho úřad a dokonce je přiměl ke složení služební přísahy.⁵⁰⁵

A uvedený proces se přitom nezastavoval ani na této úrovni, neboť svou příslušnost měly měnit i celé okresy, přičemž německorakouské úřady zde do značné míry využívaly

⁴⁹⁹ Novobystřicko tak představovalo jediné území nárokové Německým Rakouskem v českém a moravském pohraničí, které nepatřilo k žádné ze čtyř územněsprávních jednotek, o nichž se v souvislosti s německou iredentou na podzim 1918 obvykle hovoří – tedy Deutschböhmen, Sudetenlandu, Böhmerwaldgau a kraji Deutschsüdmähren.

⁵⁰⁰ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy, Provisorische Nationalversammlung, Beilage Nr. 3, str. 6, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=892&size=45>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

⁵⁰¹ Politische Chronik, XII. 1918, str. 663.

⁵⁰² Přehled obcí a okresů, jež se měly stát součástí Deutschböhmen viz OPOČENSKÝ: str. 195-197; KAJZROVÁ: str. 19.

⁵⁰³ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 12. Stück, str. 67, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=89&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁵⁰⁴ KRLÍN, Jan: Výměny úředníků státní správy v českých zemích v letech 1918-1920 in *Paginae Historiae*, Praha 1998, s. 210-252, str. 220.

⁵⁰⁵ VAŠATA, Ondřej: Češi v Zálesní Lhotě v prvorepublikovém období (1. část), dostupné na <<http://www.studenec.cz/sz/2013/01/cesi-v-zalesni-lhote-v-prvorepublikovem-obdobi-1-cast/>> navštíveno 14. 6. 2017.

květnového nařízení c. a k. vlády o zřízení krajů a s tím spojeného překreslení hranic některých okresů.

Vyčleněním z většinově českých územněsprávních jednotek tak měly být nově zřízeny politické okresy Mimoň, jenž se měl rozkládat na území stejnojmenného okresu soudního, jenž však byl dosud součástí okresu Česká Lípa, a Hostinné, který měl vzniknout sloučením stejnojmenného soudního okresu doposud podléhajícímu politickému okresu Vrchlabí a nově zřízeného soudního okresu Choustníkovo Hradiště.⁵⁰⁶ Zmenšený politický okres Vrchlabí měl ovšem být na druhou stranu rozšířen o území soudního okresu Rokytnice, který dříve patřil do politického okresu s centrem v české Jilemnici.

Deutschböhmen se však v rámci zachování své etnické homogenity rovněž některých českých území převážně německých politických okresů dobrovolně vzdávala. Z podřízenosti okresního hejtmanství Broumov tak byl například vyňat český soudní okres Police nad Metují a z politického okresu Trutnov soudní okres Úpice.⁵⁰⁷

Rozhraničení se pak mělo týkat i soudní struktury, kdy se podle nařízení německorakouského ministerstva vnitra ze dne 8. listopadu nejvyšší soudní instancí v provincii ke dni 25. 11. 1918 stal nově zřízený Vrchní zemský soud v Liberci, kde mělo působit celkem čtrnáct soudců, kteří sem měli přejít z Vrchního zemského soudu v Praze, a blíže nespecifikovaný počet pomocného personálu.⁵⁰⁸ Tomuto tělesu přitom měly podle nařízení státní rady z 9. listopadu podléhat nejen soudy na území Deutschböhmen, ale i soudy v Sudetenlandu⁵⁰⁹ a to bez ohledu na skutečnost, že na základě dočasného zmocnění zřizovat a rušit soudy, jež 22. listopadu udělilo Prozatímní národní shromáždění ministerstvu spravedlnosti,⁵¹⁰ byla o tři dny později potvrzena existence zemského soudu v Opavě.⁵¹¹

Na území samotných Deutschböhmen pak měly libereckému soudnictví podléhat krajské soudy v České Lípě, Mostu, Chebu, Litoměřicích a Trutnově, přičemž soudní okresy Liberec,

⁵⁰⁶ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 12. Stück, str. 69, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=91&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017; ŠESTAUBER: str. 60.

⁵⁰⁷ ŠESTAUBER: str. 62.

⁵⁰⁸ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 3. Stück, str. 16, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=38&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017; ŠESTAUBER: str. 60.

⁵⁰⁹ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 3. Stück, str. 17, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=39&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017

⁵¹⁰ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 9. Stück, str. 50, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=sgb&datum=19180004&seite=00000050&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017

⁵¹¹ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 12. Stück, str. 71, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=93&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017

Jablonné v Podještědí, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Chrastava a Nové Město pod Smrkem bezprostředně podléhaly libereckému soudu zemskému.⁵¹² Valná většina těchto obvodů sice využívala stávající struktury okresních a krajských soudů, avšak i zde byly hranice některých z nich částečně překresleny, aby z nich byly vyloučeny všechny obce s českou většinou.⁵¹³ Navíc byl zcela nově zřízen okresní soud v Choustníkově Hradišti, který dříve spadal pod české okresní soudy ve Dvoře Králové a v rámci kompletní soudní správy v provincii byla urychlena aktivace krajského soudu v Trutnově zřízeného ještě někdejší c. a k. vládou, takže tato instituce měla místo 1. ledna zahájit svou činnost souběžně s Libereckým zemským soudem.⁵¹⁴

A ani tím neměla být překreslování hranic dosavadních správních jednotek v Deutschböhmen zcela dokonáno, neboť do budoucna měly být ještě reorganizovány hranice volebních obvodů, které jako jediné stále ještě na několika málo místech nerespektovaly etnické poměry, kdy měla být Deutschböhmen rozdělena na šest volebních obvodů (Liberec, Teplice, Chomutov, Cheb, Karlovy Vary, Česká Lípa), v nichž se poměrným volebním systémem mělo volit 45 poslanců nového německorakouského parlamentu.⁵¹⁵ A v tisku se objevovaly i plány na překreslení mapy církevních diecézí, kdy území provincie mělo podléhat německému litoměřickému biskupství či dokonce zcela novému biskupství chebskému.⁵¹⁶

Územní reforma si však vyžadovala i nové zorganizování dalších odvětví státní správy.

Dne 14. listopadu tak vláda Deutschböhmen informovala pražský Národní výbor o svých představách o budoucím rozhraničení územní působnosti finančních ředitelství. Okresní orgány finanční správy v Hostouni, Poběžovicích a Stříbře měly být vyčleněny z podřízenosti finančních orgánů v Plzni a měly pro příště podléhat prostřednictvím okrskového finančního ředitelství v Chebu zemskému finančnímu ředitelství v Liberci, jemuž by se podřídily i

⁵¹² Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 12. Stück, str. 68, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=90&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁵¹³ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 12. Stück, str. 69, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=91&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁵¹⁴ Netřeba dodávat, že obě tyto instituce byly záhy po obsazení Deustchböhmen československým vojskem zrušeny. Bez zajímavosti přitom není skutečnost, že v budově trutnovského hotelu Union, kde tamní krajský soud sídlil, dnes působí trutnovský soud okresní. Viz VAŠATA: Obsazení Trutnova...; ŠESTAUBER: str. 60, Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 12. Stück, str. 67, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=89&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁵¹⁵ Reichenberger Zeitung, 4. 12. 1918, str. 1

⁵¹⁶ Reichenberger Zeitung, 8. 11. 1918, str. 4; KNOLL, Vilém: „Nie und nimmer“. Chebský podzim roku 1918 in Dny práva - 2008 - Days of Law, Brno 2009, dostupné na <<https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/knoll.pdf>>, navštíveno dne 14. 6. 2017.

německojazyčné oblasti soudního kraje Trutnov.⁵¹⁷ Několik dalších finančních okrsků se smíšeným obyvatelstvem pak mělo být rozděleno podle etnického klíče.⁵¹⁸ V Liberci přitom měla působit i nově zřízená i zemská finanční prokuratura⁵¹⁹ a zemská Dělnická úrazová pojišťovna⁵²⁰ a v Ústí nad Labem nové poštovní ředitelství.⁵²¹ O zřízení všech těchto nových úřadů pak zemská vláda informovala jí podřízené instituce v polovině listopadu 1918 ve zvláštním oběžníku.⁵²²

Po krachu jednání mezi Československem a Deutschböhmen na počátku listopadu, přitom došlo v polovině tohoto měsíce i k rozdělení záležitostí spjatých se zásobováním obyvatelstva, když byl v Liberci zřízen nový Zemědělsko-hospodářský úřad, jehož úkolem byl výkup a rekvizice zemědělských produktů určených pro zajištění zásobování.⁵²³

Další klíčovou oblastí, v níž musela Deutschböhmen, chtěla-li disponovat jednoznačnou suverenitou nad svým územím, získat naprostou nezávislost na Praze, byla oblast železniční dopravy, neboť právě železnice představovala zdaleka nejjednodušší způsob, jakým mohlo být na značně protáhlém území Deutschböhmen organizováno dopravní spojení. Za tímto účelem tak bylo dne 7. listopadu zřízeno železniční ředitelství pro Deutschböhmen sídlící nejprve v Ústí nad Labem⁵²⁴ a později v Teplicích,⁵²⁵ kterému byly záhy podřízeny i tratě v Sudetenlandu a jehož ředitelem byl jmenován Fritz Hromatko.⁵²⁶ Nicméně jeho působení na dané funkci zřejmě nebylo jeho nadřízenými hodnoceno právě nejlépe, neboť již dne 23. listopadu 1919 přicestoval do Teplic z Vídně železniční úředník dr. Geutebrück, který převzal organizaci železniční dopravy v provincii do svých rukou. Ve své snaze prosadit autoritu zemské i vídeňské vlády pak šel dokonce tak daleko, že spolu se svými spolupracovníky obsadil kanceláře soukromé ústecko-teplické dráhy, která tak byla fakticky postátněna, a vznesl

⁵¹⁷ V Deutschböhmen měla působit celkem čtyři finanční ředitelství – Liberec, který se měl stát sídlem vrchního finančního ředitelství, Cheb, Chomutov a Litoměřice. Viz MOLISCH: str. 43.

⁵¹⁸ 15. 11. 1918 – Zemská vláda pro Deutschböhmen upřesňuje Národnímu výboru československému své představy o rozhraničení vzájemných kompetencí v západních a severních Čechách in (eds.) HRANA, ŠEBEK: str. 24-25.

⁵¹⁹ Instituce svou působností přibližně odpovídající dnešnímu Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových. Viz Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschböhmen. 9. Stück, str. 54, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=76&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁵²⁰ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschböhmen. 9. Stück, str. 55, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=77&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁵²¹ Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, str. 2.

⁵²² Politische Chronik, XI. 1918.

⁵²³ LAUNOVÁ: str. 13; MIKEŠOVÁ: str. 81.

⁵²⁴ Reichenberger Zeitung, 8. 11. 1918, str. 3.

⁵²⁵ HAAS: str. 137-8..

⁵²⁶ Reichenberger Zeitung, 8. 11. 1918, str. 3.

nárok i tu na část privátní buštěhradské dráhy, která se procházela územím provincie.⁵²⁷ Tímto krokem tak mělo být mimo jiné usnadněno spojení mezi Chebem a Libercem, kde byla v rámci budování samostatné dopravní infrastruktury provincie nově zavedena rychlíková linka.⁵²⁸

Nicméně veškeré uvedené snahy o naprosté odpoutání se od Prahy a tím i od českých zemských tradic si jen obtížně razily cestu na úroveň symbolickou, kdy lze dokonce říci, že se v tomto případě úplné odříznutí provincie od jejích kořenů tkvících v Českém království nikdy zcela nezdařilo. Svědčí o tom již sám název provincie, kde stále ještě zazníval ozvuk někdejší zemské identity a v němž z hlediska slovní stavby důležitější složku představovalo ono „Böhmen,“ které teprve muselo být upřesněno oním přídomkem „Deutsch.“⁵²⁹ Ostatně k českému státu se zcela zřetelně hlásil i oficiální znak provincie, který byl v březnu 1919 schválen jakožto součást velkého štítu Německého Rakouska a na němž se nacházel v červeném poli stříbrný dvojocasý lev se zlatou korunou a zbrojí, držící v tlapách černý štít s červenou hlavou a zlatou dubovou větví.⁵³⁰

Tato skutečnost přitom získá poněkud pikantní příchut', uvědomíme-li si že nechuť ke státoprávní jednotě českých zemí vedla z německé strany jen o pár měsíců dříve k ostrým výpadům právě proti jejich symbolům, kdy kupříkladu chebský list *Egerer Zeitung* na konci října 1918 hned na své první straně hlásal: „*Nikdy se Deutschböhmen neskloní před dvouocasým lvem a nikdy neuzná lva jako zvíře svého štítu.*“⁵³¹

Na druhou stranu je nicméně třeba říci, že i v této době se již objevovaly návrhy na nové jméno celého tohoto útvaru zdůvodňované právě tím, že dosavadní název stále implikoval sounáležitost s českou částí Čech. Kupříkladu v dokumentu z jara 1919, v němž vláda Deutschböhmen vzhledem k údajnému nezájmu Vídně o osud provincie navrhovala vyhlášení nezávislosti, se tak objevoval návrh vytvořit „Republiku Frýdlant.“⁵³²

⁵²⁷ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 74; VÝKRUTA, Vladivoj: Rok 1918: Jaké byly události na železnici, dostupné na < https://www.cd.cz/old/TCD2008/8_41rok.htm>, navštíveno dne 14. 6. 2017.

⁵²⁸ Tamtéž.

⁵²⁹ Tato skutečnost byla až mnohem později likvidována přijetím nového adjektiva „Sudetoněmecký.“ Viz BRAUN: str. 374; BAHM: str. 379. Alternativní teorie o prosazení tohoto názvu viz Sudetenpost, 1. 5. 1980, str. 3.

⁵³⁰ CHOCHOLATÝ, František: Velký znak „Deutschoesterreich“ a země koruny české 1918-1919 in Heraldica Viva, Pardubice 1992, s. 50-52, str. 51.

⁵³¹ Cit. dle KNOLL.

⁵³² (Hrsg.) BACHMANN: str. 250.

4. 2. Přebírání úředního aparátu

Toto přetrvávající symbolické pouto s českými zeměmi by sice samo o sobě nepředstavovalo pro existenci Deutschböhmen výraznější komplikaci, nicméně v kontextu celé státní správy bylo toto dědictví sto ohrozit samu její existenci.

Značná část úřednictva, jež měla nová provincie převzít od likvidované monarchie, se totiž stále cítila vázána starými služebními řády a schematismy. Ty ovšem vzhledem k tomu, že zákon o krajském zřízení za jara 1918 nestihl vstoupit v život stále poměrně striktně podřizovaly všechny úřady v pohraničí poměrně striktně zemským úřadům v Praze, které byly ovšem od konce října 1918 poté, co se místodržitel Coudenhove odebral na časově neohrazenou dovolenou, zatímco jeho zástupce Gustav Kosina přešel na stranu Národního výboru,⁵³³ pevně v rukou představitelů rodícího se československého státu. Ostatně již jeho první zákon přitom jednoznačně deklaroval, že všechny tyto mechanismy zůstávají v platnosti a že všechny někdejší státní úřady od nynějška podléhají pravomoci Národního výboru.⁵³⁴ V tom pak měl jednotlivá okresní hejtmanství utvrdit i oběžník z 11. listopadu, v němž místodržitelství podřízeným úřadům vysloveně zakazovalo vykonávat příkazy liberecké vlády s tím, že jinak „budou voláni k nejpřísnější odpovědnosti.“⁵³⁵

V pohraničí se tedy zákonitě musel rozhořet boj o loajalitu státní správy, v níž se obě strany úřednictvu prezentovaly jakožto jediná legitimní státní moc.

Již 29. října tak vyhlásila vláda nově ustanovené provincie, že jí jsou povinny poslušností „všechny politické úřady, okresní zastupitelstva, obce, pošty a dráhy“ na území, na něž vznáší nárok,⁵³⁶ přičemž obratem uvědomila o tomto převzetí úřadů prostřednictvím některých okresních národních rad obyvatelstvo.⁵³⁷ Sám Pacher pak prohlásil, že státní úředníky zde nemá nikdo právo nutit skládat slib věrnosti československému státu.⁵³⁸ O dva dny později pak toto stanovisko ústředních orgánů reprodukovala i liberecká radnice, když nechala v *Reichenberger Zeitung* otisknout oznámení libereckého starosty Bayera určené všem městským úředníkům a zaměstnancům, v němž jim bylo oznámeno utvoření provincie a kde byli upozorněni, že od nynějška jsou podřízeni jejím autonomním orgánům.⁵³⁹ A dne 6. listopadu pak zemská vláda

⁵³³ K problematice pražského místodržitelství na přelomu listopadu a října 1918 viz např. KRLÍN, str. 211-214.

⁵³⁴ „Národní výbor nařizuje jménem česko-slovenského národa jako vykonavatel státní svrchovanosti“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 493; srov. Těž MOLISCH: str. 33-34.

⁵³⁵ Cit. dle CESAR, ČERNÝ: *Od sudetoněmeckého...*, str. 65;

⁵³⁶ Cit. dle VAŠATA: *Připojení Teplíc...*, str. 67.

⁵³⁷ Poznámka č. 4. „An die Bevölkerung von Stadt und Bezirk Leitmeritz!“, In (Hrsg.) HABEL: str. 234.

⁵³⁸ OPOČENSKÝ: str. 185.

⁵³⁹ *Reichenberger Zeitung*, 31. 10. 1918, str. 1.

obcím nařídila, aby na značky se svými názvy všude doplnily „země *Deutschböhmen*“, a všem úřadům, aby místo zkratky c. k. užívaly slov „*Německé Rakousko*.“⁵⁴⁰

Otázku loajality úřednictva se ve své řeči na prvním libereckém zasedání zemského sněmu dotkl i zástupce zemského hejtmana Seliger, když přítomným poslancům připomněl nezbytnost vybudování nových centrálních správních orgánů místo těch, které se dosud nacházejí v Praze.⁵⁴¹ Tento krok byl přitom o to naléhavější, že z centrálních pražských úřadů díky vazbám tamních zaměstnanců na hlavní město a zřejmě i v důsledku jejich bezprostřední podřízenosti Kosinovi přešel do služeb *Deutschböhmen* jen relativně nevelký počet osob, v důsledku čehož se provincie po celou dobu svého trvání potýkala s nedostatkem vyššího úředního personálu.⁵⁴²

Další Seligerovo svolání pak bylo určeno všem okresním hejtmanstvím na území *Deutschböhmen*, která měla neprodleně vyrozumět všechna „*veřejná zařízení*“⁵⁴³ působící v daných okresech, že odedneška podléhají výhradně liberecké vládě, a že tak již nemají do Prahy zasílat jakékoliv finanční prostředky. Celkový zmatek, jaký v těchto dnech na hejtmanství německých okresů panoval, ilustruje případ hejtmanství litoměřického, kde takřka vzápětí po Seligerově výzvě obdržely tyto veřejné instituce přípis z Prahy, který je pro změnu informoval, že jsou podřízeny pražské vládě.⁵⁴⁴

Vládě *Deutschböhmen* tak v jejich snahách muselo přijít na pomoc i Prozatímní národní shromáždění, které tak v paragrafu 7 již několikrát zmíněného zákona o spolkových zemích z 14. listopadu neopomnělo zdůraznit, že „*úřední budovy, úředníci a státní zaměstnanci, stejně tak jako úřední vybavení dosavadních zemských úřadů přecházejí na nové zemské vlády*.“⁵⁴⁵

Ovšem ať již byly tyto právní normy vyhlášeny na jakékoliv úrovni, nebylo zdaleka jisté, zda se jimi budou dotčení úředníci řídit. Přestože se totiž mezi státními zaměstnanci nacházelo značné množství těch nejradikálnějších zastánců německé národní myšlenky,⁵⁴⁶ stále zde působilo i dost těch, jejichž loajalita k liberecké vládě byla více než pochybná.

V tak nejisté situaci, jaká panovala na podzim 1918 v českém pohraničí, totiž museli kariérní úředníci, nechtěli-li riskovat své postavení a z něho vyplývající finanční požitky, postupovat s co největší opatrností, neboť bylo zřejmé, že oba dva státy nárokující si pohraničí nebudou

⁵⁴⁰ Reichenberger Zeitung, 7. 11. 1918, str. 3.

⁵⁴¹ Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 6. 11. 1918, str. 1.

⁵⁴² MOLISCH: str. 36.

⁵⁴³ Tedy nejen místní úředníky a samosprávu, ale pracovníky pošt a železnic. Viz JAKŠ: str. 30.

⁵⁴⁴ MURDOCK: str. 102.

⁵⁴⁵ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 5. Stück, str. 30, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=52&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁵⁴⁶ RANDÁK, PETRBOK: str. 175.

vůči úředníkům, kteří příliš okatě dávali najevo loajalitu k druhé straně, postupovat zvlášť shovívavě. Ostatně liberecká vláda ve svém nařízení z 14. listopadu dala celkem jednoznačně najevo, že „žádný státní zaměstnanec, jenž... se dá do služeb československého státu, nemůže být za žádných okolností přijat zpět.“⁵⁴⁷

V takto vypjaté atmosféře se přitom není příliš co divit, že mnozí z úředníků v konfliktu mezi tradičními vazbami na pražské úřady a silně nacionálními náladami v pohraničí volili třetí cestu a podobně jako litoměřický hejtman Alfred Siegl žádali o dovolené, z nichž rovnou odcházeli do výslužby. A kupříkladu chebský okresní hejtman dr. O. Benesch se pak v hektických dnech přelomu října a listopadu dokonce ze svého úřadu odebral rovnou do ústeckého nervového sanatoria.⁵⁴⁸

Nicméně i tak se objevili úředníci, jimž se alespoň po určitou dobu dařilo uspokojovat požadavky jak liberecké, tak i pražské vlády. Radnice v Teplicích nad Metují si tak vysloužila kritiku německonacionálního tisku za to, že ještě v polovině listopadu vyřizovala přípisy, které jí byly zasílány z Prahy⁵⁴⁹ a broumovský okresní hejtman Korzistka pak dokonce prokázal takovou přizpůsobivost, že se ve svém úřadě udržel nejen během existence Deutschböhmen, ale i po obsazení města československými jednotkami.⁵⁵⁰

Jako nejsnazší cesta k zamezení takto obojakého přístupu se přitom jevila služební přísaha. Nejenže tento zcela jednoznačný akt posílil morální vazby daného úředníka na tu státní moc, do jejíchž rukou přísahu skládal, ale navíc se touto deklarací loajality stával pro druhou stranu jednoznačně nespolehlivým. A vědomí, že tak po případné další změně státní moci o svou pozici přijde, pak jeho loajalitu ještě dále posilovalo – i když je na druhou stranu třeba říci, že uvedený předpoklad neplatí bezezbytku, jak o tom svědčí případ představitelů státního aparátu politického okresu Vrchlabí, kteří v prvních dnech po vzniku Československa složili přísahu věrnosti pražskému Národnímu výboru, aby jen o pár dní později bez větších rozpaků přísahali vládě liberecké.⁵⁵¹

Jakkoliv uvedený příklad zpochybňuje služební přísahu jakožto závazný a nezpochybnitelný akt, zároveň názorně ilustruje situaci, kdy v pohraničí československá a německorakouská státní správa doslova závodily v tom, kdo vezme co nejvíce úředníků co nejrychleji do přísahy – a to i přes to, že kupříkladu zástupci českého Národního výboru ještě 30. října Kosinovi

⁵⁴⁷ CAMPBELL, Michael Walsh: The Making of the „March Fallen“: March 4, 1919 and the Subversive Potential of Occupation in Central European History, No. 1, 2006, s. 1-29, str. 8.

⁵⁴⁸ Obdobně, i když poněkud méně drasticky celou situaci řešil i jeho litoměřický kolega Alfred Siegl, který požádal o rodinnou dovolenou, z níž se odebral rovnou do výslužby. Viz KNOLL; KRLÍN: str. 220.

⁵⁴⁹ VAŠATA: Připojení Teplic..., str. 69.

⁵⁵⁰ VAŠATA: Připojení Teplic..., str. 71.

⁵⁵¹ VEJNAROVÁ: str. 16.

slibovali „*od úřednictva nebude žádáno okamžité složení slibu.*“⁵⁵² V tomto souboji se přitom obě strany pokoušely úřednictvo získat slibem nejružnějších výhod, přísnými zákazy spolupráce s druhou stranou⁵⁵³ či dokonce zastrašováním. Tak kupříkladu někteří němečtí úředníci skládali přísahu věrnosti Deutschböhmen kvůli šířícím se zvěstem, že v Československu by po nich byla okamžitě požadována bezchybná znalost českého jazyka, s jehož zvládnutím měli pochopitelně mnozí z nich značné problémy.

Vedení německorakouského státu se navíc mohlo pokusit těmito vazbami otrástit za pomoci stále ještě formálně úřadující císařsko-královské vlády, která představovala orgán nadřazený i těm nejvyšším zemským úřadům, avšak ji záhy vyšlo najevo, že poslední císařův kabinet se v této otázce odmítá jakkoliv angažovat. A tak na zasedání poslední předlitavské vlády dne 4. listopadu, kde měl být právě tento podnět projednán, zazněl pouze povzdech, „*že zasahovati v této věci jest nadmíru těžké*“ a premiérův vágní příslib, že o této problematice ještě promluví s Karlem Rennerem, jakožto hlavou německorakouského státu.⁵⁵⁴ Ovšem vzhledem k tomu, že císařské administrativě v té chvíli zbýval již jen necelý týden života, je zřejmé, že případné rozhovory mezi nejvyššími činovníky odcházející a nastupující vlády tedy v tomto směru již nedokázaly mnoho přinést.

Ovšem tradiční loajalita k ústředním pražským úřadům nebyla jediným problémem, s nímž se musela při přebírání úřadů vláda Deutschböhmen potýkat. V pohraničí totiž sloužila i celá řada státních zaměstnanců české národnosti, kteří pochopitelně zcela otevřeně deklarovali svou loajalitu nově zřízenému československému státu a odmítali složit přísahu věrnosti Deutschböhmen. Tak tomu bylo kupříkladu s českými nádražními zřízenci v Mezimostí,⁵⁵⁵ či příslušníky hraniční stráže v Podmoklech, vůči nimž muselo dokonce být násilně zakročeno.⁵⁵⁶

A mnozí představitelé úřednického aparátu navíc navazovali spolupráci s československými úřady z ryze racionálních pohnutek, kdy se jako mocná pobídka jevila především snaha zamezit opakování vlny násilností a rabování, která pohraničím proběhla počátkem listopadu.⁵⁵⁷ Mezi takovéto státní zaměstnance patřil mimo jiné chomutovský okresní hejtman Vinzenz hrabě

⁵⁵² Cit. dle: KRLÍN: str. 213; KAJZROVÁ: str. 26.

⁵⁵³ Takto byli kupříkladu instruováni duchcovští železničáři české národnosti, aby v žádném případě neskládali přísahu věrnosti liberecké vládě, i kdyby to mělo znamenat, že si vzhledem k zásobovacím potížím budou muset jinak opatřovat jídlo až v Mostu. Podobně jakékoliv skládání slibu liberecké vládě výslovně zakázal ústeckým Čechům již dne 1. listopadu Alois Rašín. Viz Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého dne 2. listopadu 1918 dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_04.htm> navštíveno 14. 6. 2017.; KRLÍN: str. 217.

⁵⁵⁴ OPOČENSKÝ: str. 207.

⁵⁵⁵ VAŠATA: Připojení Teplic..., str. 70.

⁵⁵⁶ OPOČENSKÝ: str. 209.

⁵⁵⁷ Viz kapitola „Volkswehr a možnosti obrany.“

Huyn, který dokonce požádal místodržitelství o zaslání vojenské asistence. Místní německý národní výbor pochopitelně uvedený krok odsoudil jakožto napomáhání zahraniční vojenské intervenci a hejtmanův zástupce Wagner žádost o pomoc obratem telegraficky odvolal. Liberecká vláda pak dne 12. listopadu Huyna sesadila a Wagnera povýšila na jeho místo. Hrabě však toto rozhodnutí odmítl uznat, prohlásil jej za akt násilí, který bude v brzké době bezpochyby anulován, a odcestoval do Prahy. Pokud však počítal s případnou pomocí československých jednotek, musel být trpce zklamán, neboť československý stát na postu okresního hejtmána potvrdil právě Wagnera,⁵⁵⁸ čímž mimo jiné musel otřást míněním všech, kdo se obávali, že je bude Československo za jejich loajalitu k Deutschböhmen trestat.

Obdobně se vyvinula situace ve Stříbře, kde se československému státu podařilo zajistit si loajalitu místního okresního hejtmána Felixe Maschnera, kterému byla následně z Plzně zaslána vojenská asistence. To ovšem vyvolalo nelibost u jeho přímých podřízených, kteří během hejtmanovy nepřítomnosti složili slib věrnosti liberecké vládě a kteří poté, co Maschner do města vtáhl v čele zmiňované československé asistenční jednotky, složili své úřady. Navíc přitom nebyli jediní, koho takovýto postup pobouřil, takže československá posádka záhy musela zatknout zdejšího zemského soudního radu Josefa Röllinga, který ve Stříbře patřil k hlavním stoupencům Deutschböhmen, a který se pokusil ve mstě vyvolat nepokoje.⁵⁵⁹ Sám hejtman, jemuž místní obyvatelstvo pobouřené československým přístupem vyhrožovalo a spílalo do zrádců, tak nakonec celou situaci vyřešil tím, že zažádal o přeložení.⁵⁶⁰

Celkově tak lze říci, že nakonec v onom závodě o získání loajality úřednictva neslavili představitelé Deutschböhmen příliš velké úspěchy. Jasným dokladem jejich dílčí rezignace na bezpodmínečnou oddanost úřednictva je i skutečnost, že mu na některých místech povolili složit jakousi dočasnou přísahu věrnosti ČSR – ta sice měla sloužit jen k zachování hladkého fungování úředního aparátu a její platnost byla omezena pouze do rozhodnutí mírové konference,⁵⁶¹ nicméně ve srovnání s předchozím jednoznačným zákazem jakékoliv spolupráce s československými orgány, kdy kupříkladu podle výzvy z počátku listopadu směřované okresním národním radám hovořilo o tom, že mohli „*ustoupit jedině pod násilím*“,⁵⁶² se jednalo o faktické přiznání porážky.

⁵⁵⁸ RŮŽEK: str. 82-4; KRLÍN: str. 217.

⁵⁵⁹ Proti Röllingovu zatčení a suspendaci přitom u československé vlády protestovalo německorakouské ministerstvo zahraničí. Viz SCHIEBEL, Jaroslav: Průběh vzniku Československa v Plzni, dostupné na <<http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>>, navštíveno dne 14. 6. 2017.

⁵⁶⁰ KRLÍN: str. 226; HORA

⁵⁶¹ VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str.

⁵⁶² Reichenberger Zeitung, 8. 11. 1918, str. 2; Politische Chronik, XI. 11918, str. 602.

Poměrně specificky a do značné míry odlišně se pak vyvíjely poměry v jedné z nejdůležitějších složek státní správy, jejíž loajalita byla z hlediska zabezpečení státního pořádku a samotného zachování existence Deutschböhmen doslova klíčovou – četnického sboru. Ten po rozkladu někdejší císařské armády představoval poslední relativně disciplinovaný ozbrojený nástroj státní moci, který mohl navíc výrazným způsobem přispět k obraně provincie, a jehož příslušníci byli jedinou zábranou dělicí rozsáhlé venkovské oblasti od naprosté anarchie.

I v této oblasti nicméně liberecké vládě situaci značně komplikovala struktura podřízenosti četnických jednotek. Jako by nestačilo, že ve většině oblastí podléhaly jednotlivé četnické stanice okresním hejtmanům, jejichž loajalitou si, jak již bylo ukázáno výše, nemohl být německorakouský stát zcela jist, ale v otázkách výcviku a kázně se museli četníci podřizovat svým vlastním nadřízeným orgánům, mezi něž patřila i zemská velitelství četnictva. A to, jemuž podléhali všichni četníci na území Deutschböhmen, se pochopitelně nacházelo na území města Prahy.

Československý národní výbor navíc mohl právem očekávat, že bude v souboji o oddanost místního četnictva tahat za delší konec provazu, neboť se mohl opřít o loajalitu samotného zemského četnického velitele generála Václava Řezáče, jehož pozici posílil i neopatrný krok německé vlády, která veřejně prohlásila, že v určitých oblastech zůstává podřízenost četníků pražskému velitelství prozatím v platnosti.⁵⁶³ Ovšem samotný Řezáč rázem jako by dělal vše proto, aby svým necitlivým národnostním přístupem německé četníky od služby československému státu co nejrychleji odradil. Hned ve svém prvním popřevratovém provolání ke svým podřízeným tak zdůraznil, že četnictvo bude poslušno: „*pravé vlády naší milované vlasti..., k níž pne nás neochvějně slovanský náš cit,*“⁵⁶⁴ což pochopitelně muselo u německých četníků vyvolat přinejmenším pochyby o tom, zda se s nimi pro další službu v československém státě vůbec počítá. A tuto nejistotu dále posilovala až nepochopitelně umanutá snaha Řezáče a jeho bezprostředních podřízených vést veškerou komunikaci s nižšími úrovněmi četnictva výhradně česky,⁵⁶⁵ i když bylo zřejmé, že mnoho německých četníků tento jazyk na dostatečné úrovni neovládá.⁵⁶⁶

⁵⁶³ Tamtéž.

⁵⁶⁴ Cit dle: KLEČACKÝ, Martin: Převzetí rakouského četnictva československým státem 1918-1919, Rigorózní práce obhájená v roce 2008 na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně, str. 5.

⁵⁶⁵ Řezáč přitom češtinu povýšil na služební řeč hned ve svém rozkaze č. 18250 z 29. října 1918. Viz Stenografické protokoly ze zasedání Národního shromáždění československého – tisky, Odpověď ministra vnitra na dotaz člena Nár. shromáždění J. V. Hroudy a soudruhů (č. t. 215) o organizaci četnictva, dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0333_00.htm>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁵⁶⁶ KLEČACKÝ: str. 23.

Liberecká a vídeňská vláda pochopitelně neváhaly a okamžitě začaly dávat německým četníkům na území Deutschböhmen na srozuměnou, že Německé Rakousko na rozdíl od československého státu nabízí plnou péči všem, kdo v jeho bezpečnostních složkách setrvají.⁵⁶⁷ V obou nově zřízených provinciích na území historických zemí tak měly agendu Československem ovládaných četnických orgánů převzít zemská velitelství četnictva, přičemž vídeňská prohlásila, že kdyby přeci jen některé četnické obvody s německým personálem nakonec připadly československému státu, nabídne osobám, které přísahají věrnost německorakouskému státu, adekvátní působiště na jiných částech svého území.

O tom, že takto otevřený přístup nesl své ovoce, svědčí nejen případy, kdy němečtí četníci opouštěli vnitrozemské oblasti československého státu a sami se hlásili do služeb zemského velitelství v Liberci,⁵⁶⁸ ale i nálady četnického sboru v samotném pohraničí, kde v důsledku tohoto diametrálně odlišného přístupu Prahy a Vídně, došli němečtí četníci k závěru, že svým přihlášením se k německorakouskému státu již nemohou nic ztratit. Na teplickém sjezdu četnických zástupců z jednotlivých okresů Deutschböhmen se tak delegáti vyslovili ve prospěch zřízení nového velitelství pro Deutschböhmen, které bylo v tomto městě zřízeno ke dni 24. listopadu 1918, a vyjádřili podporu jmenování četnického podplukovníka Julia Stingla jeho velitelem.⁵⁶⁹

To však zdaleka neznamená, že by myšlenka aktivní podpory německorakouského státu našla svou jednoznačnou podporu napříč celým četnickým sborem.

Idea zřízení Deutschböhmen totiž měla největší podporu v západních Čechách, kde byl nacionalismus v řadách německého četnictva zřejmě nejsilnější,⁵⁷⁰ zatímco osazenstvo četnických stanic v dalších částech provincie i přes svůj značně rezervovaný postoj k československému státu zaujalo spíše vyčkávací postoj s tím, že o jeho definitivní loajalitu rozhodne až mírová konference.⁵⁷¹ A tak zatímco v Teplicích se řadoví četníci postavili za tamního velitele, který přísahal věrnost Deutschböhmen a odmítli jeho nahrazení osobou, která by se těšila důvěře Prahy,⁵⁷² představitel četnictva trutnovského okresu naopak zaslal svým

⁵⁶⁷ Reichenberger Zeitung, 8. 11., str. 2.

⁵⁶⁸ KLEČACKÝ: str. 19.

⁵⁶⁹ Poněkud pikantní nádech tomuto jmenování dbávala skutečnost, že Stingl byl původně na sever Čech vyslán právě Řezáčem, aby zde „pečoval o to, aby četnictvo vzdalujíc se každé politiky věnovalo se nadále službě bezpečnosti.“ Cit. dle KLEČACKÝ: str. 25.

⁵⁷⁰ Tomu odpovídá i skutečnost, že mezi okresy, v nichž po porážce Deustchböhmen opustilo své stanice a odešlo do Německého Rakouska nejvíce četníků, figurovalo Chebsko, Karlovarsko a Mariánskolázeňsko, kde jejich počet klesl o více než 50 procent. Viz tamtéž: str. 48-52.

⁵⁷¹ Tamtéž: str. 35-36.

⁵⁷² Tamtéž: str. 23.

nadřízeným přípis, v němž pregnantně shrnul dilema kariérního četníka snažícího se držet mimo rozbouřené vody nacionální agitace:

„pokud se přidám k vládě Německého Rakouska, resp. Deutschböhmen, budu propuštěn Zemským četnickým velitelstvím v Praze, a pokud se nyní zase přidám k Zemskému četnickému velitelství pro Čechy, budu okamžitě zproštěn služby Německou národní radou a stanu se zde zcela nemožným.“⁵⁷³

Právě tato nejistota ukazující na to, že ona deklarovaná loajalita německorakouské vládě neměla právě ty nejpevnější základy, přitom vedla k tomu, že některé četnické stanice během velice krátké doby dobrovolně měnily svou podřízenost vůči oběma zemským velitelstvím,⁵⁷⁴ či se zároveň pokoušely plnit pokyny z Liberce i z Prahy.⁵⁷⁵ V některých okresech navíc ještě diametrálně lišily postoje na jednotlivých úrovních velení, takže nebyly výjimkou situace, kdy se kupříkladu okresní velitel odmítl v těchto sporech jednoznačně vyjádřit, čehož ovšem vzápětí využil jeho aktivní zástupce, který očekával, že ho za jeho rozhodný postoj ve prospěch libereckého velitelství německorakouská vláda ocení povýšením.⁵⁷⁶

Zvláštní kapitolu pak představovali čeští četníci sloužící v pohraničních okresech, jejichž loajalitu si naopak plně získal československý stát. Na první pohled bylo zřejmé, že uvedené osoby představují pro Deutschböhmen značné bezpečnostní riziko, nicméně v tak vyhocené politické a sociální situaci, jaká v té době v pohraničí panovala, si zemské četnické velitelství nemohlo dovolit uvedené osoby propustit. I když bylo jasné, že pokud Řezáčovo rozhodnutí o české služební řeči odrazovalo německé četníky, pak fakt, že Stinglovi nadřízení se naopak rozhodli zavést u četnictva výhradně německý jazyk, ještě snížil loajalitu četníků českých - a to přes to, že ti na rozdíl od svých německých kolegů druhý zemský jazykem zpravidla plynně ovládali.⁵⁷⁷

Stingl sám nicméně celkově před nacionálními hledisky prosazovanými vídeňskou vládou upřednostnil zachování pořádku a nejenže tak na jejich pozicích ponechal všechny české četníky, ale dočasně mohli ve službě setrvat dokonce i ti příslušníci četnického sboru, kteří by odmítli složit německorakouské vládě přísahu věrnosti – v zájmu objektivit je ovšem třeba dodat, že se zároveň objevily zvěsti o tom, že těmto četníkům bylo vyhrožováno suspendací.

⁵⁷³ Cit. dle tamtéž: str. 27.

⁵⁷⁴ Tamtéž: str. 26.

⁵⁷⁵ KOLÁŘ: str. 144.

⁵⁷⁶ Tamtéž: str. 28.

⁵⁷⁷ Tamtéž: str. 24.

Ačkoliv tak bylo ponechání českých četníků ve funkci pochopitelné, mělo pro samotnou obranyschopnost Deutschböhmen spíše negativní dopad. Svědčí o tom kupříkladu události z krkonošské Horní Branné, kde příslušníci české menšiny, konkrétně členové místního Sokola, obsadili jednu ze zastávek na zdejší železniční trati. Vrchlabský okresní hejtman sice nařídil bezpečnostním složkám, aby proti nim zasáhli, nicméně právě český četnický strážmistr z Vrchlabí zástupce české menšiny před zásahem obratem varoval, takže se Sokolům nakonec podařilo uniknout.⁵⁷⁸

Přestože měl tedy Stinglův liberální přístup značně rozporuplné výsledky, převážily nakonec výhody jeho snah o udržení co nejpočetnějšího četnického sboru. Důkazem oprávněnosti tohoto postupu je ostatně i fakt, že během listopadu a prosince začalo ze svých pozic v tomto ohledu krok za krokem ustupovat i Řezáčovo velitelství v Praze. Ještě 22. listopadu sice v oficiálním oběžníku hrozilo, že všem četníkům, kteří nesložili slib věrnosti československému státu, budou od prvního dne následujícího měsíce pozastaveny veškeré služební požitky⁵⁷⁹ (i když výrazným posunem bylo i to, že právě od tohoto data začaly rozkazy pražského velitelství vycházet i v němčině),⁵⁸⁰ avšak krátce nato byl uvedený rozkaz zmírněn, takže se se svými výplatami a náhradami mohli nakonec rozloučit pouze ti četníci, kteří nejenže nesložili slib Československu, ale navíc přísahali věrnost německo-rakouskému státu.⁵⁸¹ Celý tento posun pak vyvrcholil nařízením z 12. prosince, podle nějž měla být nadále vyplácena mzda i těm četníkům, kteří dříve složili přísahu věrnosti Německému Rakousku, pokud ovšem „*nadále slíbí věrnost republice československé.*“⁵⁸²

A česká snaha udržet četnický sbor na co nejvyšších počtech pokračovala i po pádu Deutschböhmen, kdy německorakouská vláda začala plnit své sliby a zahájila přesun jí věrných četníků do alpských zemí, kde jim již připravila služební místa.⁵⁸³ Československý stát na odchod několika set příslušníků četnictva reagoval 6. ledna 1919 vydáním nařízení, podle nějž

⁵⁷⁸ VAŠATA: Obsazení Kunčic...

⁵⁷⁹ Cílem takovýchto nařízení, která jsou doložitelná i pro další oblasti státní správy, přitom nebylo pouze zastrašení jednotlivých osob sloužících Deutschböhmen, ale i snaha finančně poškodit libereckou vládu, která musela hradit náklady stále rozsáhlejších oblastí státního aparátu, k čemuž se jí pochopitelně nedostávalo prostředků. Tento postup jednoznačně vyplývá kupříkladu z dikce dokumentu o zastavení výplat poštovním zřízencům. Viz 29. 11. 1918 – Usnesení ministerské rady nevyplácet platy poštovních úředníků ve „zněmčeném“ území in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 28.

⁵⁸⁰ Paradoxně přitom krátce po vydání tohoto nařízení rozhodl Řezáč o zahájení částečné informační blokády četnických stanic v pohraničí, kdy bylo českým četnickým stanicím zakázáno podávat jakákoliv sdělení, jež by mohla poškodit československé zájmy, stanicím nacházejícím se na území ovládaném německorakouským státem. Především se to pak týkalo zpráv vojenského charakteru. Viz BARTEČKOVÁ, Ivana: Činnost zemského četnického velitelství ve Slezsku v letech 1918-1928, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2013 na Filozofické fakultě University Palackého, str. 18

⁵⁸¹ KLEČACKÝ: str. 25.

⁵⁸² Cit dle tamtéž: str. 34.

⁵⁸³ Tamtéž: str. 28.

mohli být zpět do československého četnického sboru přijati i ti řadoví příslušníci četnictva, kteří ČSR dočasně opustili a nyní projevíli přání vrátit se zpět - pokud tedy ovládali češtinu.

Sama otázka služebního jazyka, která vyvolávala mezi německými četníky největší znepokojení, pak byla řešena tím, že ačkoliv byla čeština stanovena za jediný úřední jazyk, získali této řeči neznalí četníci dva roky na to, se jí doučit s tím, že jim do doby složení předepsané zkoušky bude pozastaven služební postup.⁵⁸⁴

Značně zmateně se pak vyvíjela i situace v oboru státní správy, který z krátkodobého hlediska sice sám o sobě nijak nezaručoval větší obranyschopnost Deutschböhmen, ale jenž měl značnou roli prestižní. Jednalo se o resort školství, jehož význam byl pro provincii o to větší, že Pacher coby její první hejtman v německorakouské vládě zastával místo analogické k ministru školství.

Na první pohled se sice mohlo zdát, že právě v této oblasti bude budování provincionální správy nejsnazší, neboť právě učitelé na všech stupních škol patřili k nejnadšenějším nacionalistům a ani vyčlenění vlastního školního úřadu ze zemské byrokracie by vzhledem k značnému počtu Němců nemělo představovat větší problém, avšak již záhy bylo zřejmé, že školská soustava Deutschböhmen zůstává i přes veškerou snahu nekompletní. Obě německé vysoké školy v Čechách – jak univerzita, tak i vysoké technické učení – totiž sídlily v Praze a před představiteli Deutschböhmen vyvstávala nepřilíš lákavá představa nutnosti vzdělávat místní německou inteligenci v cizině. Z tohoto důvodu se tak na německé straně pod heslem „*německý lid a jeho universita patří k sobě*“⁵⁸⁵ znovu objevily předválečné návrhy na přesun obou vzdělávacích zařízení do některého z měst pohraničí, přičemž univerzita měla nově působit v Liberci a technické učení v Teplicích či Ústí nad Labem⁵⁸⁶ s tím, že v Mostu měla být nově zřízena vysoká škola báňská.⁵⁸⁷

Samotní představitelé německého vysokého školství pak ve své většině uvedenému zájmu zemských vlád vycházeli vstříc. Zdejší německá univerzita, vedená „železným rektorem“ Augustem Naeglem již v průběhu října deklarovala, že jako „*vrchol německého vzdělávání*“⁵⁸⁸ hodlá své aktivity pro příště spojovat s osudem Deutschböhmen, neboť v Praze coby hlavním městě etnicky českého státu pro ni, bez ohledu na to, jak benevolentní přístup by k ní nakonec české úřady zaujaly, tak jako tak nebude místo, protože německé vysoké učení působící na

⁵⁸⁴ KLEČACKÝ: str. 51 -55.

⁵⁸⁵ Cit. dle MOLISCH: str. 41.

⁵⁸⁶ LAUNOVÁ: str. 14-15.

⁵⁸⁷ CESAR, ČERNÝ: *Od sudetoněmeckého...*, str. 75.

⁵⁸⁸ Cit. dle KONRÁD, Ota: *Dějepisectví, germanistika a slavistika na německé univerzitě v Praze 1918-1945*, Praha 2001, str. 54.

českojazyčném území zcela jistě ztratí svou atraktivitu pro přednášející i pro studenty, což nutně povede k jeho rychlé degradaci a zániku.

Ve věci přeložení německých vysokých škol do pohraničí nicméně poněkud překvapivě vyvstávaly dělicí linie jak v českém, tak i německém táboře. A tak zatímco profesor germanistiky na pražské německé univerzitě August Sauer varoval před riziky unáhleného přesunu vysokých škol z Prahy a navrhoval, aby místo toho spíše došlo k založení druhé německé univerzity v českých zemích,⁵⁸⁹ v pražském národním shromáždění předložilo v první polovině prosince roku 1918 na pětadvacet levicových poslanců návrh zákona na „*upravení poměrů české a německé university v Praze*“, podle nějž měla být německá univerzita zřízena „*v sídle, které určeno bude po dohodě s kraji německými.*“⁵⁹⁰

Ovšem jak vyplývá z dalších paragrafů uvedeného zákona, byla tato nečekaná velkorysost části českého politického spektra motivována především snahou vystrnadit německou univerzitu z Prahy, a definitivně tak ukončit spory mezi ní a českou univerzitou o to, kdo se může považovat za dědice někdejšího vysokého učení císaře Karla IV.

Avšak i takovéto zřeknutí se svých tradic představovalo pro značnou část německých vysokoškolských pedagogů cenu, jíž byli ochotni zaplatit. Dne 14. prosince tak jednali na vídeňském ministerstvu školství o svých nových působištích, přičemž zástupci pražské univerzity zastávali názor, že její „*setrvání... v Praze je vyloučeno.*“⁵⁹¹ Ovšem s tím, jak se zmenšoval počet německých měst, která ještě nebyla v rukou československé vlády, rozplývaly se i tyto poněkud nereálné naděje univerzitních činovníků. A tak nakonec i sám Naegle, který působení své univerzity v československém státě chápal jako „*bolestné ponížení,*“ byl nucen Pacherovi oznámit, že její přesun musí být podmíněn úspěchem snah českých Němců o sebeurčení. Rektor přitom sice stále doufal, že mírová konference rozhodne v německý prospěch a z tohoto důvodu také opakovaně odmítal návrhy na jednání o úpravě statutu univerzity, nicméně počítal i možnost, že čeští Němci ve svém zápase podlehnou. A pro tento případ pak hodlal zachovat chod univerzity za každou cenu, neboť si byl vědom jejího nedocenitelného významu pro rozvoj německé vzdělanosti v Československu.⁵⁹²

⁵⁸⁹ Tamtéž: str. 56-8.

⁵⁹⁰ Cit dle Stenografické protokoly ze zasedání Národního shromáždění československého – tisky, Tisk 208. Návrh člena Nár. shromáždění dr. Krejčího, dr. A. Uhlíře, F. V. Krejčího a společníků na upravení poměrů české a německé university v Praze. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0208_00.htm> navštíveno dne 14. 6. 2017.

⁵⁹¹ Cit. dle KONRÁD: str. 56.

⁵⁹² Tamtéž: str. 55.

4. 3. Česká menšina

I přes maximální snahu o vybudování etnicky zcela homogenního státu nemohla vzhledem k existenci smíšených oblastí nakonec být hranice vedena tak, aby bylo tohoto cíle dosaženo. A vzhledem k tomu, že Německé Rakousko mělo být vytvořeno jakožto národní stát se přitom dalo očekávat, že místní úřady budou důvěru českého obyvatelstva získávat skutečně obtížně. Ostatně tito čeští „hraničáři“ dlouhodobě patřili k nacionálně nejradikálnějším skupinám českého obyvatelstva, přičemž jejich spolky se často snažily v české politice prosazovat co nejtvrdší protiněmecký postup,⁵⁹³ v čemž nikoliv náhodou připomínali jakousi skromnější variantu německé Tittovy Rady.

Nicméně snaha o objasnění skutečné role, jíž česká menšina v pohraničních oblastech na podzim roku 1918 sehrála, naráží na celou řadu překážek.

Spornou je totiž kupříkladu již sama velikost této menšiny. Výstupy obou sčítání lidu, jejichž relevance by v tomto případě přicházela v úvahu – posledního rakousko-uherského sčítání lidu z roku 1910 a prvního československého sčítání z roku 1921 – totiž vycházejí z dat, která nemohou dát na uvedenou otázku jednoznačnou odpověď.

Sčítání prováděná habsburskou monarchií totiž kupříkladu vůbec neznala pojem „národnost“, kdy místo národního cítění zjišťovala pouze „obcovací jazyk“, tedy řeč užívanou v každodenním styku - a tu českou používalo podle sčítání z roku 1910 jen 116 275 z 2 186 713 obyvatel osmatřiceti okresů, které zhruba odpovídaly území Deutschböhmen.⁵⁹⁴ Limity tohoto přístupu, který tak spíše než identitu definoval sociální kontakty daného člověka, jsou nasnadě a mnohé české národovecké organizace na ně poukazyvaly při vlastních soukromých „sčítáních lidu.“ Ty pak poměrně očekávatelně dávaly výsledky výrazně odlišné od sčítání oficiálních, kdy naopak velikost v oficiálních sčítáních marginalizované české menšiny pro změnu nadhodnocovaly, a představovaly tak jeden ze zdrojů nerealistických představ o počtech českých obyvatel „zněmčeného území,“ kteří zde tak měli údajně představovat až 25 % celkové populace.⁵⁹⁵

První sčítání, které alespoň do jisté míry odráží skutečné nacionální cítění obyvatel pohraničních okresů, tak představuje až československý soupis obyvatelstva z roku 1921,

⁵⁹³ Československý premiér Kramář si tak v listopadu 1918 v tomto smyslu stěžoval na národní výbory ministru Benešovi, neboť podle něj jejich silně negativní přístup k Němcům výrazně zatěžuje jejich vztah k československému státu. Viz KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny země Koruny české XIII.*, Praha-Litomyšl 2000, str. 81; MAJEWSKI: str. 165.

⁵⁹⁴ MAURER-HORN: str. 39.

⁵⁹⁵ Uvedené číslo zmíněno např. v ZATLOUKALOVÁ, Lucie: *Vztahy Čechů a českých (sudetských) Němců v éře první republiky na území ČSR*, magisterská diplomová práce, obhájeno v r. 2008 na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, str. 17.

nicméně jeho vypovídající hodnota pro zjištění velikosti české menšiny v Deutschböhmen je opět omezena – tentokrát v důsledku demografických posunů, k nimž na tomto území došlo v letech 1919-1921, kdy se v pohraničí kupříkladu výrazným způsobem navýšil počet státních zaměstnanců české národnosti a jejich rodinných příslušníků a kdy navíc celá řada národnostně spíše indiferentních osob změnila svou deklarovanou národní příslušnost.⁵⁹⁶

Kombinace všech těchto faktorů tak nakonec vedla k tomu, že se udávaná velikost české menšiny ve výše uvedených sčítáních liší až několikanásobně. Kupříkladu v politickém okrese Vrchlabí tak v roce 1910 mělo žít 3,5 % Čechů, ale o jedenáct let později jich zde bylo již o pět procent více.⁵⁹⁷ V západočeském Chodově se pak mezi lety 1910 a 1921 počet Čechů dokonce zosminásobil.⁵⁹⁸ Naprostý extrém pak představoval případ Chebu, kde podle sčítání z roku 1910 tvořila česká menšina pouze 0,52 % obyvatelstva, zatímco prvorepublikové sčítání v roce 1931 uvádělo počet převyšující jedenáct procent.⁵⁹⁹

Na druhou stranu je však třeba říci, že jakkoliv se na těchto číslech pochopitelně odrazilo vyhlášení samostatného státu, představoval kontinuální nárůst české menšiny v pohraničí skutečnost, jíž odrážela všechna předchozí rakousko-uherská sčítání lidu, a je tudíž více než pravděpodobné, že počet Čechů žijících v pohraničí v roce 1918 byl o něco vyšší nežli v roce 1910.⁶⁰⁰

Při zjišťování míry rizika, jež česká menšina pro chod Deutschböhmen představovala, je nicméně výhodnější, s plným vědomím možných limitů, jež z tohoto rozhodnutí plnou, přiklonit se k údajům ze sčítání provedených státním aparátem monarchie. V uvedených číslech jsou totiž zahrnuty téměř všechny osoby, které své české cítění prezentovaly i navenek a které tak představovaly tu část českojazyčné menšiny, jež se vůči německorakouskému státu zcela jednoznačně vymezovala. Tyto osoby navíc nyní neměly sebemenší pochyby o tom, že

⁵⁹⁶ Ovšem existovalo i několik obcí, kde mezi lety 1911 a 1921 v rozporu s tímto trendem počet Čechů poklesl. Takovéto případy ovšem vyvolávaly značnou pozornost české politické reprezentace, která jich využívala jakožto důkazů toho, že místní Němci neupustili od svých germanizačních snah ani v novém státě. Viz např. Stenografické protokoly ze zasedání Senátu Národního shromáždění – tisky, Tisk 577. Interpelace senátora Č. J. Lisého, dr A. Kloudy a soudruhů na pana ministerského předsedu o sčítání lidu ve Lhotě Zálesní v okrese jilemnickém a v Dolní Branné v okrese vrchlabském, dostupné na <http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/1vo/tisky/T0577_00.htm>, navštíveno dne 14. 6. 2017.

⁵⁹⁷ VEJNAROVÁ, Lenka: Vývoj vztahů českého a německého obyvatelstva v politickém okrese Vrchlabí v letech 1918-1938, Bakalářská práce obhájená v roce 2014 na Filosofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, str. 13.

⁵⁹⁸ VLASÁK, Vladimír: Dějiny Chodova, Chodov 1994, str. 39.

⁵⁹⁹ KNOLL.

⁶⁰⁰ Mezi lety 1880 a 1910 se tak počet Čechů v některých pohraničních okresech zvýšil až několikanásobně. Na Chomutovsku sice jejich podíl vzrostl jen z 2,1 procenta na 2,7 procent, ale na Ústecku se zvýšil z 1,75 na 5,5 procenta, na Mostecku dokonce z osmi procent na 24,9 procent a na Duchcovsku z 14,4 procent na 25,7 procenta. Viz BACHMANN: Sozialstruktur... str. 274.

germanizační tlak na českou menšinu se nyní ještě více vystupňuje a že se nyní tak bude hrát o bytí a nebytí české menšiny v pohraničí.

Ze státní správy měl totiž nyní definitivně zmizet nadnárodní prvek úřednictva oddaného výhradně službě státu, které dosud do jisté míry brzdilo protičeský postup místních nacionálně orientovaných komunálních politiků. A přestože i tento byrokratický prvek představitelé české menšiny nezřídka vnímali jakožto nástroj germanizace,⁶⁰¹ bylo jim jasné, že přebírání jeho pravomoci právě představiteli německých samospráv, jejich situaci právě neulehčí.

Představitelé německého veřejného života v pohraničí totiž zdejší český živel dlouhodobě vnímali jakožto cizorodý element, jehož se je třeba v zájmu zachování výlučně německého rázu těchto oblastí buď zbavit, nebo alespoň zabránit jeho dalšímu šíření. V tomto kontextu pak pro ně byl doslova odstrašujícím příklad mostecké uhelné pánve rozkládající se přibližně na území okresů Most, Duchcov, Chomutov, Ústí nad Labem a Teplice, kde důlní průmysl do značné míry těžil z nižší ceny práce horníků české národnosti, takže některé zdejší obce okolo přelomu století ztratily v důsledku migrace z vnitrozemí svůj německý charakter,⁶⁰² přičemž i oficiální sčítání ukazovala, že se na Mostecku a Duchcovsku k českému jazyku hlásí přibližně čtvrtina obyvatel.⁶⁰³ Česká menšina, jejíž počty přitom narůstaly nejen díky tomuto vystěhovalectví, ale i díky osvětové práci mezi národnostně nepřilíš vyhraněným obyvatelstvem, se tak nezřídka stávala terčem národnostně motivované šikany. Cílem těchto opatření přitom bylo především ochromit její spolkový život a zabránit jejímu průniku do státních i komunálních institucí. Jakkoliv sice byly takovéto akce po dlouhou dobu zcela nekoordinované, nelze jim upřít působivé výsledky, kdy se kupříkladu roku 1891 díky tiskové kampani podařilo zastavit činnost českolipského Sokola⁶⁰⁴ či zabránit rozsáhlejšímu budování českých škol v převážně německých obcích. V souvislosti se snahami zamezit zřizování českých školních institucí se jsou přitom zaznamenány i případy zastrašovacích kampaní, které měly přimět rodiče, aby svůj podpis pod žádostí o zřízení takovéto školy odvolali. A i pokud se náhodou přeci jen podařilo

⁶⁰¹ Příslušníci české menšiny tak měli poměrně napjaté vztahy především s místním četnictvem, které podle nich představovalo hlavní nástroj státního útlačku českého obyvatelstva. Tyto antipatie, které přitom často vycházely z ryze osobních příčin, pak během obsazování pohraničí v některých případech vedly k útokům na četníky německé národnosti a snahám o jejich diskreditaci.

⁶⁰² Z tohoto důvodu pak byla v některých českoněmeckých brožurách tyto okresy z celkového přehledu počtu příslušníků české menšiny z Deutschböhmen vyčleňovány a byl u nich výslovně zdůrazňován pouze přechodný charakter českého osídlení daný těžební konjunkturou. Viz MAURER-HORN: str. 51; BACHMANN: Die Sozialstruktur..., str. 270-27

⁶⁰³ LAUN: str. 16.

⁶⁰⁴ VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 11.

zřízení českého vzdělávacího ústavu dosáhnout, musela takováto instituce čelit dalším a dalším obstrukcím kupříkladu v podobě přidělení zcela nevyhovující budovy.⁶⁰⁵

Vzhledem k výše uvedenému tak není příliš překvapivé, že angažovaní příslušníci české menšiny představovali v pohraničních okresech nejrozhodnější odpůrce vytvoření Deutschböhmen a že s tím, jak spolu s blížícím se koncem války rostl tlak na rozdělení Českého království, zvyšovala se i jejich společenská a politická aktivita.⁶⁰⁶

Jako první se přitom ozvali poněkud překvapivě stoupcí místního anarchistického hnutí, u nichž se jinak o nějakém vypjatém nacionalismu nedalo příliš hovořit. Nicméně v ovzduší vzrůstajícího napětí se jejich představitelé rozhodli vyjít vstříc ostatním socialistickým stranám (především pak socialistické straně, jež byla přímým předchůdcem českých národních socialistů), s nimiž hodlali vytvořit jednotnou politickou platformu, a na konferenci pořádané dne 3. února 1918 se tak vyslovili pro vznik národnostně spravedlivých národních států budovaných na socialistických principech.⁶⁰⁷

A snahy o jednotný postup přitom nezůstaly omezeny jen na socialistické strany.

Dne 8. dubna 1918 v Duchcově místní představitelé všech českých politických stran přijali společné prohlášení, v němž se ostře ohradili proti plánům na zřízení Deutschböhmen, za nimiž viděli snahu nacionálně naladěných Němců:

„úplně potlačit, vyhubit a zničit české menšiny, které ve veliké míře svou prací pomáhají tvořiti jmění a zaručují blahobyt svých německých utlačovatelů. České menšiny... jsou odhodlány do krajnosti hájiti své přirozené, základními zákony zaručené právo na svůj národní život a nerušený kulturní vývoj.“⁶⁰⁸

Takovýto názor přitom sdíleli nejen zdejší političtí předáci, ale široce rezonoval i mezi nejširšími vrstvami zdejších českých obyvatel, jak o tom svědčí skutečnost, že proti vyhlášení Deutschböhmen demonstrovali dne 16. května 1918 i mostečtí horníci a v červenci stejný postoj zaujali i příslušníci krajské konference českých sociálních demokratů, kteří otevřeně protestovali proti zavádění krajského zřízení, jež podle nich odstraňovalo většinu překážek,

⁶⁰⁵ PETRÁŠ: Národní otázka... str. 706

⁶⁰⁶ Již během mohutné stávkové vlny z ledna 1918 se, zřejmě pod vlivem mírových jednání se zástupci sovětského Ruska v Brestu Litevském, objevovaly na transparentech stávkujících českých horníků v severočeském uhelném revíru hesla volající po míru a sebeurčení národů. Viz KOUKAL, Pavel: Muži 28. října 1918 na severu Čech, Praha 2008, str. 4.

⁶⁰⁷ KOUKAL: Muži 28. října..., str. 5-6.

⁶⁰⁸ KOUKAL, Pavel: Rok 1918 očima Němců – Deutschböhmen dostupné na <<http://www.duchcov.cz/noviny/200804/HISTORIE.htm>>, navštíveno 14. 6. 2017.

kteřé dosud germanizaci české menšiny v pohraničí bránily. Ve své rezoluci pak dokonce uváděli, že „*proti zkracování našich práv národních, zejména proti každému zhoršení školské a jazykové praxe se budeme brániti do krajnosti.*“⁶⁰⁹

Tento jejich principiální postoj přitom zaskočil i německou sociální demokracii, která tehdy ústy Josefa Seligera nepřímou vyzvala v pohraničí žijící české dělníky, aby se zbavili vlivu svých „*domovských okresů, jenž se projevuje v nacionálním šovinismu a anarchismu.*“⁶¹⁰

S nástupem podzimu pak mezi českou menšinou dále sílilo hnutí proti rozdělení země, přičemž navenek se projevovalo stále intenzivnějšími demonstracemi a dalšími protestními akcemi,⁶¹¹ jež okamžitě po vyhlášení Československa a Deutschböhmen přerostly v zakládání menšinových národních výborů,⁶¹² které měly představovat vrcholný politický orgán Čechů v pohraničí. V některých průmyslových oblastech, jako kupříkladu na Mostecku, sice bylo jednání takovýchto orgánů motivováno snahou o urovnání těch nejkřiklavějších případů sociální nerovnosti, avšak celkově byla jejich činnost směřována spíše nacionálně,⁶¹³ přičemž tuto agendu přejal i nově utvořený nejvyšší orgán českých obyvatel pohraničí, jímž se stal Ústřední národní výbor menšinový, založený na společné schůzi zástupců sociálních demokratů, národních socialistů a státoprávních demokratů⁶¹⁴ dne 3. listopadu v Duchcově.⁶¹⁵ Ten se také hned na této své první schůzi zcela jednoznačně vyslovil za nedílnost českého státu a národnostní rovnoprávnost,⁶¹⁶ načež zahájil informační a propagandistickou činnost mezi českým obyvatelstvem,⁶¹⁷ které tak bylo vyzýváno, aby nerespektovalo úřady Deutschböhmen, aby nevstupovalo do jejich služeb a aby se naopak mladí bojeschopní muži hlásili v neblížších městech s českými posádkami.⁶¹⁸ Volání po vojenském odboji proti Deutschböhmen přitom

⁶⁰⁹ Cit. dle CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 21.

⁶¹⁰ Cit. dle MOCOVIÁ: str. 37.

⁶¹¹ Jsou dokonce zaznamenány případy, kdy v některých obcích na těchto území docházelo k likvidování symbolů monarchie již 26. a 27. října. Viz KOUKAL: Muži 28. října..., str. 12.

⁶¹² Již 29. října tak byl kupříkladu založen menšinový výbor v Trutnově, přičemž mnohé místní národní výbory zahájily svou činnost ještě o něco dříve. Viz VAŠATA, Ondřej: Obsazení Trutnova...; KOUKAL: Muži 28. října..., str. 12-13; přehled těchto orgánů české menšiny a jejich vedoucích pracovníků viz tamtéž str. 31-37.

⁶¹³ MOCOVIÁ: str. 37-9

⁶¹⁴ Sociální demokraté a národní socialisté v něm obsadili po dvanácti křeslech, státoprávní demokraté pak získali křesla tři. Viz KOUKAL: Muži 28. října..., str. 15.

⁶¹⁵ JINDROVIÁ: str. 23.

⁶¹⁶ CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 34.

⁶¹⁷ Jsou nicméně dochovány důkazy i o ojedinělých snahách provádět propagandistickou činnost mezi obyvatelstvem německé národnosti, kdy se kupříkladu Ústřední národní výbor menšinový pokoušel přesvědčit místní Němce o nemožnosti existence samotné provincie Deutschböhmen a škodlivosti jejího připojení k Německu. Zároveň se mu snažil dokázat, že v novém československém státě mu budou zajištěna veškerá práva. Viz leták *And die deutschen Bewohner Böhmens!* Fotokopie otištěna in KOUKAL: Muži 28. října..., str. 16.

⁶¹⁸ CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 42-43.

padalo na úrodnou půdu, neboť již v posledních říjnových dnech v pohraničí začali příslušníci české menšiny údajně zakládat ilegálních vojenských jednotky.⁶¹⁹

Rozpad starého mocnářství tak z tohoto hlediska nejenže českou menšinu nezaskočil, ale dokonce lze říci, že na něj Češi reagovali stejně pohotově a v některých případech dokonce i pohotověji než německá majorita. Kupříkladu ve Vrchlabí, kde se, jak již bylo řečeno, německá okresní lidová rada vytvořila až v polovině listopadu, vznikl český menšinový národní výbor hned v prvních dnech uvedeného měsíce.⁶²⁰

Tyto menšinové výbory se přitom navíc mohly často spolehnout na pomoc Národních výborů sídlících v blízkých etnicky českých městech, které se v této době prezentovaly jakožto jacísi protektoři české menšiny. Tak kupříkladu plzeňský Národní výbor žádal Prahu, aby mu umožnila rozšířit jeho činnost na celé území západních Čech a intenzivnější spolupráci s představiteli české menšiny navazovaly i národní výbory v Turnově a Hradci Králové. Ostatně sama československá vláda, která lokální národní výbory považovala za pouhý dočasný revoluční orgán, jehož činnost v žádném případě nemá nijak nahrazovat činnost dosavadních institucí státní správy, takže nařízením ze dne 7. prosince ukončila jejich činnost, si byla plně vědoma jejich významů pro pohraničí, takže tamější národní výbory byly nakonec z nařízení o rozpuštění těchto institucí vyňaty a jejich činnost byla formálně ukončena až v roce 1920.⁶²¹

České aktivity v oblastech nárokovaných Deutschböhmen se pochopitelně od samého počátku setkávaly se značnou nevolí místních německých obyvatel.⁶²² Takže když kupříkladu v Trutnově dne 29. října příslušníci české menšiny vyvěsili na oslavu vyhlášení československého státu na svůj spolkový dům českou zemskou vlajku, trvalo jen několik málo hodin, než byla na příkaz místních úřadů snata a odnesena na radnici.⁶²³ A podobné případy pak byly hlášeny i z Chebska – i přes to, že zde česká menšina představovala jen nepatrný zlomek obyvatelstva.⁶²⁴

Ovšem nezůstalo jen u sporů o symboly. V některých místech byly dokonce zaznamenány případy nacionálně motivovaných výtržností a fyzického napadání těch nejagilnějších příslušníků české menšiny. Tyto excesy však byly spíše projevem zjitřeného národního citění

⁶¹⁹ Podle Cajthamla k vytvoření takovéto „legie“ došlo kupříkladu dne 25. října v Kopistech. Viz tamtéž: str. 47.

⁶²⁰ VAŠATA: Obsazení Kunčic...

⁶²¹ VOJÁČEK, Ladislav: Národní výbory v národnostně smíšených oblastech Čech a Moravy in Právněhistorické studie, Praha 1992, s. 125-133, str. 129.-132.

⁶²² V některých případech přitom bylo toto německé roztrpčení do značné míry oprávněné, neboť české požadavky odrážející mohutnou vlnu euforie po 28. říjnu hraničily s drzostí. Tak byl kupříkladu již 3. listopadu vyzván starosta Zbůchu na Plzeňsku zástupci české menšiny, aby vyklidil místní školu a předal jí do užívání Čechům. Viz HORA

⁶²³ VAŠATA, Ondřej: Obsazení Trutnova...

⁶²⁴ KLIMEK: Velké dějin..., str. 32.

jednotlivců, neboť místní samosprávy nejenže je tentokrát nijak nepodporovaly,⁶²⁵ ale dokonce se často pokoušely napětí na ulicích mírnit a často napadené samy braly pod svou ochranu. V tomto přístupu měly přitom hned od samého počátku jednoznačnou podporu nejvyšších pater německorakouského státního aparátu, který již koncem října v svolání určenému všem obyvatelům nového státu zcela jednoznačně deklaroval, že je „*nepřípustné dopouštět se násilností na příslušnících jiných národností. Vláda Německého Rakouska poskytne národnostním menšinám v německých oblastech plnou ochranu.*“⁶²⁶

Je otázkou, do jaké míry přitom byly ohledy na českou menšinu podmiňovány i skutečností, že po dlouhou dobu nebylo jasné, zda nebudou německá města při zajišťování pořádku a zásobování nucena opřít se o české úřady. Koneckonců vyhláška ústeckého starosty Bornemanna z 2. listopadu,⁶²⁷ v níž vyzýval německé obyvatelstvo, aby nekladlo žádné překážky manifestacím české menšiny, neboť v Deutschböhmen má být přeci zaručena shromažďovací svoboda, se tak časově kryla s jednáním o hospodářské spolupráci, které zde vedla delegace Pražského národního výboru.⁶²⁸

Takto značně tolerantní přístup, který byl ve výrazném protikladu s dřívějšími výroky německých poslanců o vypovídání státních zaměstnanců z pohraničí, byl navíc do značné míry spoluurčován jednak ohledem na německé obyvatelstvo v Československu, na jehož ochranu místními úřady Německé Rakousko do značné míry spoléhalo,⁶²⁹ a jednak sociální a hospodářskou situací v německých oblastech.

V situaci celkového ekonomického rozvratu, kdy německé úřady opakovaně selhávaly v zajišťování bezpečnosti obyvatel a nedokázaly účinně bránit rabování, totiž často německým radnicím nezbývalo než se obrátit právě na příslušníky zdejší české menšiny, jejichž morálku výrazným způsobem upevnilo vyhlášení samostatného československého státu a kteří sami sebe považovali za sílu, jejímž úkolem je udržet ve svém okolí pořádek – a to až do příchodu

⁶²⁵ MOCOVIÁ: str. 38.

⁶²⁶ Poznámka č. 5. „An das deutsche Volk in Österreich!“; In (Hrsg.) HABEL: str. 235.

⁶²⁷ Sám Lodgman von Auen přitom ujišťoval pražské orgány o tom, že co se Ústí týče „*proti české schůzi tam chystané ničeho nenamítá.*“ Cit dle: Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého dne 2. listopadu 1918 dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_04.htm> navštíveno 14. 6. 2017; Vyhlášku obdobného znění vydala i teplická městská rada a podobnou pasáž obsahovala i výzva k nástupu do Volkswehru podepsaná Okresním národním výborem v Bilině. Viz CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 31 – 38; VESELÝ, Martin: Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem, 2003, str. 118.

⁶²⁸ Během uvedených jednání byli představitelé města mimo jiné neúspěšně z české strany vyzváni k zachování jednoty země. Viz KAISER.

⁶²⁹ Tamtéž.

regulérních československých jednotek.⁶³⁰ Jakkoliv si přitom německé úřady byly vědomy toho, že si tak zahrávají s ohněm (a to ještě ve větší míře, než v případě již zmíněných českých četníků), nezbyvalo jim, než brát místní Čechy jakožto jeden z klíčových bezpečnostních faktorů, který si navíc v žádném případě nemohou zneprátnit, neboť případné spojení sociálních střetů s národnostně motivovanými násilnostmi by německé úřady postavilo před zcela nezvladatelnou situaci.

Přes určité excesy státní správy, které zřejmě byly důsledkem dřívější vyhrocené rétoriky a mezi něž patřilo kupříkladu okamžité propuštění všech poštovních úředníků české národnosti nově zřízeným Poštovním ředitelstvím pro Deutschböhmen, či sesazení českého přednosta stanice v Mariánských Lázních,⁶³¹ tedy lze říci, že vedení provincie se snažilo neprovokovat českou menšinu příliš ostrým postupem⁶³² a spíše se pokoušelo s jejími zástupci kooperovat, čímž zároveň československému státu demonstrovalo svou liberální národnostní politiku, kdy tak stížnosti na zacházení s českou minoritou neměly představovat překážku v navázání oboustranně příznivých hospodářských vztahů.

V některých obcích na území Deutschböhmen tato spolupráce šla dokonce tak daleko, že zde vykonávali hlídkovou činnost ozbrojení sokolové či příslušníci českých dělnických tělocvičných jednot a členové Volkswehru, aniž by mezi nimi docházelo k výraznějším sporům či potyčkám.⁶³³ Podle dobových svědectví tak kupříkladu v Mostě na levém břehu řeky Bíliny patrolovala česká „Národní obrana“ zatímco na pravém vykonával strážní činnost Volkswehr a až teprve po dobytí města československými jednotkami vystoupila místní česká domobrana proti zdejším německým představitelům, když dne 30. listopadu na krátkou dobu svévolně zatkla starostu a člena zemského výboru Deutschböhmen Josefa Herolda.⁶³⁴

Zřejmě nejdále přitom v této oblasti zašel paradoxně sám Lodgman von Auen, který se ještě před tím, než byl zvolen zemským hejtmanem, ve svém volebním obvodu v Ústí nad Labem stal svědkem mohutné vlny násilností, která vyvrcholila vydrancováním a zapálením velkého skladu v Kramolech⁶³⁵ a během níž se narychlo svolaným pořádkovým silám naštěstí podařilo ubránit sklady Spolku pro chemickou a hutní výrobu, jejichž vydrancování by vzhledem k tamní produkci trinitrotoluenu a některých plynů vhodných k užití na bojišti mohlo vyústit

⁶³⁰ Existenci dohod se zástupci české menšiny otevřeně přiznával i sám Lodgman. Viz LODGMAN von AUEN, Rudolf: *The Right of the Germans of Bohemia to dispose of themselves*, Vienna 1919, str. 2.

⁶³¹ BRÜGEL: *Češi a Němci...*, str. 100; SCHIEBEL.

⁶³² I v případě železnic, jejichž hladký chod byl pro reálný výkon státní správy naprosto klíčový, tak bylo umožněno zaměstnancům české národnosti, aby setrvali na svých místech, složí-li v budoucnu přísahu věrnosti zemské vládě. Viz KARPAŠ: str. 272.

⁶³³ MOCOVA: str. 39.

⁶³⁴ CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 48.

⁶³⁵ VESELÝ: str. 117-118.

v katastrofu netušených rozměrů.⁶³⁶ Ve snaze zamezit dalším takovýmto excesům pak Lodgman oslovil krom Vídně a Berlína rovněž Národní výbor, jež dne 3. listopadu požádal, zda by v Terezíně neumístil tisíc mužů, „*nikoliv v sokolském stejnokroji*“,⁶³⁷ kteří by v Ústí mohli v případě dalšího rabování zasáhnout. V této věci dokonce jednal i se zástupci místní české menšiny, kterým za pomoc při zachování pořádku nabízel možnost usednout v německém Národním výboru. Nicméně ani tato nabídka nakonec nevedla k reálným výsledkům, neboť pražský Národní výbor, jehož stanovisko v této věci chápala česká menšina jakožto závazné, rozhodně neměl v úmyslu Deutschböhmen se stabilizací bezpečnostní situace nezištně pomoci.⁶³⁸

Pokud ovšem snahy zemských úřadů o spolupráci s českou menšinou byly diktovány spíše než samotnou snahou o národnostní smír komplikovanou situací v pohraničí, v daleko větší míře aktuální dění ovlivňovalo příslušníky české minority. Jejich ochota kooperovat s představiteli Německého Rakouska totiž zcela očividně klesala spolu s tím, jak se blížily československé jednotky, což pro Libereckou vládu představovalo další výraznou komplikaci.⁶³⁹

Místní Češi se tak na straně československé armády účastnili kupříkladu bojů o Most⁶⁴⁰ a i v okolí Ústí nad Labem postup československých jednotek do značné míry usnadnily sokolské hlídky.⁶⁴¹

Ovšem patrně největší akci vojenského charakteru, do níž byli příslušníci české menšiny zapojeni, představoval pokus o převrat, k němuž došlo v Liberci v noci z 6. na 7. listopadu. Celá tato událost byla přitom doposud popsána značně torzovitým způsobem, přičemž vzhledem k jejímu improvizovanému charakteru a z něj vyplývajícímu nedostatku listinných materiálů ji zřejmě nebude možné do detailů osvětlit, nicméně i z dostupných svědectví je zřejmé, že pokud by se jí podařilo uskutečnit, byl by jejím důsledkem okamžitý kolaps Deutschböhmen a likvidace jakýchkoliv organizovaných snah o odtržení Němci obývaného pohraničí Čech. Ostatně teprve o několik hodin dříve skončilo na tamní radnici zasedání zemského sněmu a značná část špiček německého politického života se stále nacházela ve

⁶³⁶ O tehdejší produkci Spolku blíže viz KŘIČKA, Jiří: Výroba v období 1858-1938 in *Dílo sedmi generací – 150 let spolku pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem, 2008, str. 50-52.*

⁶³⁷ Cit. dle VALENTA: *Legenda o „rebelech...“* str. 231.

⁶³⁸ GAJAN: *Německý imperialismus...*, str. 32; svrch o těchto jednáních i CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 58-59.

⁶³⁹ České paramilitární jednotky sestávající se převážně z Sokolů, členů Dělnických tělocvičných jednot a demobilizovaných vojáků totiž jen v Podkrkonoší čítaly téměř tři a půl tisíce mužů. Viz FRAJDL: *Rok 1918...*, str. 66

⁶⁴⁰ OPOČENSKÝ: str. 210.

⁶⁴¹ ŠNOREK, Vojtěch: *Sokol v Ústí nad Labem od roku 1894 do roku 1994 in 100 let Sokola v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem, 1994, str. 9.*

městě. Překvapivé obsazení Liberce by tak nejenže mělo na německé obyvatelstvo značný demoralizující efekt, ale zároveň by se celá provincie během jediného okamžiku ocitla ve stavu naprostého bezvládní.

České straně přitom v jejích snahách o dobytí města hrála do rukou mohutná vlna lidových nepokojů spojených s rabováním, která se v první listopadové dekádě valila přes území provincie, kdy bylo zcela zřejmé, že k takovýmto nepokojům musí dříve či později dojít i v Liberci. Ostatně toho si byly vědomy i samy místní úřady, které tak 5. listopadu v novinách inzerovaly, že hodlají najímat osoby pro strážní službu.⁶⁴²

Téhož dne pak informace o napjaté situaci ve městě představitelé místní menšiny, kteří po celou dobu existence Deutschböhmen dodávali československému státu cenné zpravodajské informace,⁶⁴³ přinesli českému okresnímu Národnímu výboru v Turnově.⁶⁴⁴ Vzhledem ke značné aktivitě tohoto tělesa, které dokonce jako jedno z mála svého druhu aktivně verbovalo vojáky, je celkem pochopitelné, že začali jeho členové ve srozumění s vrchním velitelem nové československé armády, starostou Sokola Josefem Scheinerem, obratem plánovat, jak tuto situaci využít k zákroku proti Liberci. Ještě téhož dne se tak zaktivizovala veškerá dostupná ozbrojená uskupení na Turnovsku, jež dále posílilo několik set mužů z Jičína, Mladé Boleslavi a České Lípy, přičemž celé toto uskupení se začalo okamžitě přesouvat k Liberci, jež mělo podle plánů obsadit nejpozději sedmého listopadu ráno.⁶⁴⁵

Otázkou zůstává, zda a do jaké míry byly události, k nimž během následujících osmačtyřiceti hodin došlo, pouhou souhrou náhod či zda se jednalo o předem připravený plán na destabilizaci situace ve městě, nicméně paralelně se zahájením přesunu jednotek z Turnova k Liberci vypukly ve městě samotném nepokoje, kdy došlo k drancování vojenského skladiště, proti němuž byla jeho ostraha zcela bezmocná. Téhož večera pak bylo vypleněno i přilehlé skladiště mouky⁶⁴⁶ a během následujících hodin došlo i k rabování a zakládání požárů na jiných místech.⁶⁴⁷

⁶⁴² Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918, str. 3.

⁶⁴³ KULICH, Václav J.: Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu I. Díl, Turnov 1925, str. 73; PETRUS, Martin: Vývoj politického okresu Turnov v letech 1918-1945, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2015 na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně, str. 38.

⁶⁴⁴ Ve zprávě, již dne 10. listopadu o uvedených událostech zaslal do Prahy turnovský Národní výbor, se sice explicitně uvádělo, že zástupci české menšiny v Liberci dne 5. listopadu přinesli zprávy o tamním drancování, nicméně to vypuklo až v brzkých odpoledních hodinách dne 6. listopadu. Je tedy možné, že se v tomto případě jednalo buď o omyl či o vědomou snahu zamlžit souvislosti celé neúspěšné akce. Viz 25. – 10. 12. 1918 – Národní výbor v Turnově podává souhrnnou zprávu Národnímu výboru československému v Praze o opatřeních, která za dobu své existence učinil in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 32.

⁶⁴⁵ KULICH: Paměti..., str. 58.

⁶⁴⁶ Reichenberger Zeitung, 7. 11. 1918, str. 3.

⁶⁴⁷ KARPAŠ: str. 273; O uvedené souvislosti svrch. i MOLISCH: str. 40.

V této situaci nabídli představitelé místních českých tělocvičných spolků liberecké radnici svou spolupráci při zajišťování bezpečnosti a požadovali, aby jim byly vydány střelné zbraně. Přestože uvedený krok představoval značné riziko, nakonec k němu na naléhání představitelů libereckých podnikatelských kruhů obávajících se dalšího rabování skutečně došlo⁶⁴⁸ a v ulicích města tak začalo patrolovat na 120 ozbrojených Sokolů a příslušníků dělnických tělocvičných jednot.⁶⁴⁹

Tomu, že celý tento vývoj nebyl zcela náhodný, může nasvědčovat skutečnost, že s vojskem postupujícím od Trutnova cestoval i zástupce tamního Národního výboru ing. Svárovský, jehož úkolem bylo navázat dialog s představiteli liberecké radnice a nabídnout jim „*přátelsky vojenskou pomoc proti vzímajícímu se drancování v tamním vojenském táboře a pro udržení pořádku ve městě, zvláště pak na ochranu české menšiny.*“⁶⁵⁰ A zajištěním bezpečnosti ve městě se zaklínala i nabídka, již libereckým úřadům zaslaly československé jednotky, které pod záminkou ochrany českou menšinu obsazovaly od 3. listopadu strategické body na Rumbursku a Varnsdorfsku.⁶⁵¹

Nicméně zatímco tato druhá nabídka mohla být v klidu „*přátelským způsobem odmítnuta,*“⁶⁵² zdálo se, že před rychlým obsazením československými jednotkami přesouvajícími se po železnici od Turnova město již nic neuchrání. Vždyť ještě ve večerních hodinách dne 6. listopadu jim do rukou padlo nádraží v Dlouhých Mostech vzdálené jen několik málo kilometrů od Liberce.

Vážnost situace si zřetelně uvědomila i liberecká radnice, která do této stanice vyslala zvláštní vlak, který měl do města odvézt Svárovského s doprovodem. Jakkoliv přitom zřejmě liberecký magistrát počítal s tím, že se při přímých jednáních podaří československého emisara od obsazení města odradit,⁶⁵³ ukázalo se záhy, že toto pozvání představovalo jen další chybu libereckých Němců. Československý zástupce totiž nejenže začal vyjednávat se zástupci města a místní německou Národní radou,⁶⁵⁴ ale záhy také navázal kontakt i s představiteli místního

⁶⁴⁸ K analogickému vývoji, kdy místní německé úřady na začátku listopadu po vlně rabování povolily ozbrojení příslušníků české menšiny pak došlo např. v Kopistech, kde byl vydrancován zajatecký tábor. Viz CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 48.

⁶⁴⁹ Tamtéž: str. 273.

⁶⁵⁰ Cit. dle KULICH: Paměti..., str. 58.

⁶⁵¹ Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 5. 11. 1918, str. 1.

⁶⁵² Reicheberger Zeitung, 8. 11. 1918, str. 5.

⁶⁵³ KULICH: str. 58-59; svrch. též 25. – 10. 12. 1918 – Národní výbor v Turnově podává souhrnnou zprávu Národnímu výboru československému v Praze o opatřeních, která za dobu své existence učinil in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 32.

⁶⁵⁴ Reichenberger Zeitung, 9. 11. 1918, str. 3.

menšinového Národního výboru, s nimž pak v prostorách České Besedy začal projednávat detaily vojenského obsazení města.⁶⁵⁵

Ovšem právě v tento okamžik se celý plán zadrhl.

Jednak se během noci situace ve městě uklidnila a rabování postupně ustávalo a jednak se informace o Svárovského jednání dostala k nejvyšším představitelům provincie. Do České Besedy se tak okamžitě vypravil sám Lodgman von Auen,⁶⁵⁶ který se pokusil přítomné od jejich úmyslů odradit poukazem na to, že vojenské obsazení města by vyvolalo ozbrojený odpor a vedlo ke zbytečnému krveprolití.⁶⁵⁷ To vše nakonec vedlo k tomu, že Svárovského svědectví o situaci v Liberci, jež velení československých jednotek přednesl po návratu do Dlouhých Mostů, rozhodně nebylo tak optimistické, jak se dalo předpokládat.

Pochopitelně, že se i přesto v československých řadách ozývaly hlasy, aby se připravené jednotky pokusily obsadit Liberec silou, nicméně po následné domluvě s Prahou bylo od tohoto plánu upuštěno. V momentě, kdy se totiž situace ve městě stabilizovala a kdy padla veškerá naděje na to, že by sem pod dojmem násilností ve městě československé jednotky pozvala alespoň část zdejší politické reprezentace, bylo zřejmé, že by opravdu mohlo dojít na Lodgmanova slova a že by mohly vypuknout regulérní bojové akce, jejichž výsledek by byl více než nejistý.⁶⁵⁸ Československá strana totiž neměla zcela jasnou představu o síle jednotek, jež by Liberec případně mohl nasadit na svou obranu a navíc do místa soustředění československých jednotek v té době stále ještě nedorazil slíbený oddíl 350 mužů z České Lípy.⁶⁵⁹

Místo obsazení Liberce tak nakonec uvedené síly zahájily na tzv. Ještědské frontě, jíž bylo možno vymezit přibližně linií Vápno, Světlá pod Ještědem, Rašovka, Hodkovice, Polkovice, Bezděčín, Frýdštejn a Malá Skála, hospodářskou blokádu města.⁶⁶⁰ Tyto jednotky pak

⁶⁵⁵ V důsledku dílčích rozporů ve svědectvích účastníků není zřejmé, zda tato jednání proběhla před tím, než byly místním Čechům vydány zbraně, nebo až poté. Nicméně vzhledem k tomu, že by od místních úřadů bylo značně neprozřetelné vydávat pušky a munici osobám, které se před několika málo hodinami pokusily o převrat, dá se předpokládat, že jimi již v té době disponovaly. KARPAŠ: str. 273.

⁶⁵⁶ Lodgman sám později události uvedené noci nepřímou zmínil během svého projevu v zemském shromáždění, v němž oznamoval, že se hlavní město přesouvá do Teplic. Viz Reichenberger Zeitung, 28. 11. 1918, str. 2.

⁶⁵⁷ KARPAŠ: str. 273.

⁶⁵⁸ Z Lodgmanovy strany se přitom zcela očividně jednalo o bluf, neboť jak potvrdilo dobrozdání liberecké vojenské rady, která na svém zasedání 8. listopadu došla ke zcela očividnému závěru, že: „*možnosti obrany Liberce, které by dávaly šanci na úspěch, v současné době neexistují.*“ Je přitom pravděpodobné, že uvedené dobrozdání si úřady vyžádaly právě na základě událostí, k nimž došlo předchozí moci. Viz CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 108.

⁶⁵⁹ Podle vzpomínek příslušníka české menšiny Josefa Kamenského uvedená jednotka, která nakonec měla jen 270 mužů, dorazila až o den později. Viz KARPAŠ: str. 273.

⁶⁶⁰ KULICH: str. 58-59; svrch. též 25. – 10. 12. 1918 – Národní výbor v Turnově podává souhrnnou zprávu Národnímu výboru československému v Praze o opatřeních, která za dobu své existence učinil in (ed.)

v průběhu listopadu posílili příslušníci oné liberecké pořádkové stráže, kteří se ve své většině rozhodli opustit město a i se svou výzbrojí přeběhnout na československou stranu fronty.⁶⁶¹

Nicméně i přes to, že pokus o využití české minority k převratu v Liberci skončil naprostým fiaskem, zůstávala národnostní situace na území nárokovaném libereckou vládou i nadále zdrojem trvalého pnutí. Svědčí o tom kupříkladu události, k nimž došlo dne 9. prosince v Krásném Březně poblíž Ústí nad Labem, kde poblíž skladů firmy Schenker proběhla hladová demonstrace, jíž se účastnily především české ženy s dětmi. Německý bezpečnostní oddíl, jehož příslušníci měli zřejmě ještě v živé paměti vlnu rabování, k němuž na Ústecku došlo počátkem listopadu, celou manifestaci vyhodnotil jakožto přímé ohrožení skladiště a v momentě, kdy na stále rozčilenější dav nezapůsobily ani výzvy k rozchodu, ani varovné výstřely, odhodlal se se ke krajnímu řešení a vypálil přímo do davu. Výstřely, které těžce zranily dva nezletilé chlapce, nicméně zapůsobily přesně opačně. Vydráždění Češi se vrhli na příslušníky hlídky, odzbrojili je a odvěkli do odstaveného železničního vagónu, kam záhy zavřeli i německé posily, které byly do Krásného Března vyslány přímo z Ústí. Kromě pušek se jim navíc podařilo získat i automobil s kulometem a v podstatě tak Březno na několik hodin ovládnout, přičemž pochopitelně okamžitě požádali československé úřady o pomoc. Vzhledem k tomu, že československá strana tomuto volání obratem odpověděla a již na druhý den Krásné Březno vojensky obsadila, se zdejší Češi omezili pouze na hlídkovou činnost a nejenže se nepokusili obsadit okolní obce, ale navíc se vzdali i získaných zbraní.⁶⁶²

Ve světle výše uvedených případů tedy není příliš překvapivé, že československé úřady počítaly s tím, že po obsazení pohraničí právě institucionální posílení postavení české menšiny zde výrazně posílí československou státní moc. Konkrétním projevem tohoto přístupu pak byla kupříkladu rozhodnutí ustanovit v obcích, kde podle názoru představitelů československých úřadů nebylo dostatečně reprezentováno místní české obyvatelstvo, národnostně smíšené správní komise, v nichž zasedali (často nadproporčně reprezentovaní)⁶⁶³ i zástupci místních Čechů a které měly až do řádných obecních voleb vykonávat agendu obecních zastupitelstev.⁶⁶⁴

HARNA, ŠEBEK: str. 32; O stažení jednotek, které byly připraveny vtáhnout do Liberce se svrch. zmiňuje i Reichenberger Zeitung 9. 11. 1918, str. 3.

⁶⁶¹ KARPAŠ: str. 273.

⁶⁶² VESELÝ: str. 120.

⁶⁶³ I v Liberci, kde německé obyvatelstvo jednoznačně převládalo, se komise skládala ze sedmi Němců a čtyř Čechů. Viz KARPAŠ: str. 275.

⁶⁶⁴ MOCOVIČ: str. 40.

4. 4. Vztahy s ČSR

Ze všech zahraničně politických vazeb byly pro zajištění budoucí existence provincie zcela jednoznačně nejdůležitější vztahy s ČSR. Nejen proto, že se Praha odmítala zříci svých nároků na celé území historických českých zemí, ale i kvůli již zmíněným nespočetným správním a hospodářským vazbám, které území Deutschböhmen poutaly k české části Čech.⁶⁶⁵

Bez aktivní spolupráce s Prahou tak nejenže prakticky nebylo možné stabilizovat zásobovací situaci v provincii, ale navíc se, jak již bylo naznačeno dříve, výrazně komplikovala i výstavba jejího správního aparátu.

Vedení německorakouského státu přitom v tomto ohledu dlouho počítalo s českou ochotou ke spolupráci a ještě 24. října se představitelé Prozatímního národního shromáždění usnesly na tom, že o předání kompetencí někdejších státních úřadů monarchie a o nových státních hranicích mezi sebou budou jednat právě vrcholné orgány jednotlivých národních reprezentací s tím, že teprve pokud by na tomto fóru nedošlo k dohodě, měla o rozsahu nových států rozhodnout mírová konference. Tento názor přitom sdílela i značná část německých elit v pohraničí, kdy se za navázání německo-českých jednání vyslovovalo kupříkladu vedení Teplic.⁶⁶⁶

Tyto snahy nicméně narážely na jednoznačně odmítavé stanovisko české strany, která nemínala slevit ze svého požadavku na zachování historické jednoty Zemí koruny české. Přestože se i zde zaznívaly především z řad sociální demokracie osamělé hlasy naznačující, že by zahrnutí příliš velkých německých území do československého státu neúměrně komplikovalo jeho správu,⁶⁶⁷ celkově česká politická reprezentace jakékoliv německorakouské požadavky v této věci kategoricky odmítala. A to i přes to, že co se případné autonomie týče, byla v této fázi ještě ochotna učinit Němcům rozsáhlé ústupky. Vyplynulo to alespoň z jednání, která na konci října v Ženevě vedli představitelé českého domácího a zahraničního odboje a podle nichž se mělo československým občanům německé národnosti dostat nejen zastoupení v zákonodárných orgánech,⁶⁶⁸ ale též ve vládě, kde měl pro příště zasedat jeden německý

⁶⁶⁵ Podle některých soudobých německých politických teoretiků přitom měly být negativní ekonomické důsledky rozdělení Čech kompenzovány postupnou evropskou hospodářskou integrací. Viz LAUN: str. 14.

⁶⁶⁶ OPOČENSKÝ: str. 211.

⁶⁶⁷ Uvedené stanovisko zastával kupříkladu Rudolf Bechyně. Obdobně i český orgán levicových stran Socialistická rada vydal během manifestací dne 14. října, kdy na některých místech docházelo k spontánnímu vyhlášení samostatného státu, leták, který připouštěl možnost etnického rozpadu českých zemí. Uvedená koncepce však vzhledem k limitovanému vlivu Socialistické rady na další běh událostí neměla žádný výraznější dopad. Viz CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str.121-122.

⁶⁶⁸ Lodgman sám nicméně na konci prosince 1918 popíral, že by z Čech kdy vyzvali německé poslance, aby vstoupili do českého národního shromáždění. Viz LODGMAN von AUEN: The Right... str. 5.

ministr-krajan,⁶⁶⁹ jehož úkolem by bylo „hájení zájmů Němců v Čechách.“⁶⁷⁰ Česká strana dokonce dávala najevo, že je ochotna zřídit i několik částečně samosprávných německých žup a zavést němčinu jako druhý úřední jazyk.⁶⁷¹ Avšak jakékoliv jednání o rozdělení českých zemí pro ní naprosto nepřipadalo v úvahu. Patrně nejpregnantněji tuto politiku vystihly dne 24. října 1918 české Národní listy:

„Jsou však proudy mezi Němci v Čechách, které z nenávisti k našemu národu a státu bouřlivě žádají, aby byla část české země s obyvatelstvem německým přivtělena k Německu. Naše stanovisko jest jasné a nezměnitelné: země českého státu jsou uzavřený celek zeměpisný i biologický. Všechna půda v hranicích tohoto útvaru náleží k českému státu od pradávna, byla od věků jeho majetkem... Nedovolíme odtrhnouti ani píď země. S občany německými stát československý nebude nakládati podle praxe německé nebo maďarské, dá jim všechnu spravedlnost – pokud budou loyálními občany československého státu.“⁶⁷²

Takovéto závěry přitom zaznívaly napříč celou českou politickou scénou⁶⁷³ a mezi všemi sociálními vrstvami, jak dokazuje kupříkladu listopadový článek z hlavních novin české menšiny v západním pohraničí *Severočeský dělník*, který českým Němcům sděloval prakticky totéž, i když v poněkud drsnějším obalu: „V rámci českého státu budete rovnoprávními občany, ale naši českou zemi si trhati nedáme a k vůli vašim choutkám nedáme si mrzačiti náš jedva zřízený český stát.“⁶⁷⁴

Podle oficiální české reprezentace navíc přitom bylo vytvoření Deutschböhmen nejen zcela nelegitimní, ale navíc postrádalo jakoukoliv elementární logiku – a to i z hlediska samotného německého obyvatelstva, které by v Deutschböhmen kráčelo vstříc jisté hospodářské katastrofě: provincie by totiž údajně v důsledku nízké bonity tamní půdy byla nucena dovážet potraviny, za něž by ovšem neměla čím zaplatit, neboť její průmysl by velice rychle

⁶⁶⁹ BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 88-89; LAUNOVÁ: str. 16.

⁶⁷⁰ Cit. dle: VALENTA: Rozchod..., str. 55-56.

⁶⁷¹ HOUŽVIČKA, Václav: Návraty sudetské otázky, Praha 2005, str. 105.

⁶⁷² Cit. dle: ŘEHÁČEK: str. 12.

⁶⁷³ Uvedené názory tak zazněly kupříkladu i mezi císařem jmenovanými poslanci české národnosti zasedající v Panské sněmovně na jednom z jejích posledních zasedání dne 21. října 1918. Stenografické zápisy z jednání Panské sněmovny Říšské rady, Herrenhaus – 37. Sitzung der XXII. Session am 21. Oktober 1918, str. 1175, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sph&datum=0022&page=1345&size=45>>, navštíveno dne 18. 6. 2017.

⁶⁷⁴ Cit. dle: CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 44.

zlikvidovala říšskoněmecká konkurence.⁶⁷⁵ Sama hospodářská nedostatečnost provincie se přitom z české strany stala jakýmsi sebenaplňujícím se proroctvím.

Zlepšení zdejší zásobovací situace totiž bylo možné pouze za součinnosti Prahy, která ovšem tuto spolupráci odmítala, přičemž navenek argumentovala právě chiméričností celého projektu Deutschböhmen, jejímž příznakem zase měla být mimo jiné právě neschopnost tamních úřadů řešit zásobovací krizi. Tohoto začarovaného kruhu si byly alespoň částečně vědomy německé časopisy, podle nichž největší nebezpečí pro Deutschböhmen nepředstavoval ozbrojený útok, ale „*plné pytle obilí... český chléb a cukr.*“⁶⁷⁶ A v obdobném tónu hovořily k občanům i někteří představitelé obecní samosprávy, kdy kupříkladu chomutovský městský úřad 31. října varoval místní obyvatelstvo, aby se připravilo na „*vypuknutí hladových časů,*“ neboť „*zejména další dodávky smluvních brambor městu Chomutov z českého okresu Domažlice nelze očekávat*“⁶⁷⁷

Tato ekonomická karta tak byla českými představiteli s oblibou využívána v propagandistické kampani za zachování jednoty země a to nejen ve směru k samotnému německému obyvatelstvu, mezi nímž v tomto smyslu agitoval kupříkladu český Ústřední národní výbor menšinový,⁶⁷⁸ ale i v zahraničí. Ještě před vznikem samostatného státu, dne 11. října 1918, tak kupříkladu představitelé domácího odboje Přemysl Šámal a dr. Rambousek žádali Beneše, aby v tisku rozšiřoval informace o tom, že čeští a moravští Němci požadují z hospodářských důvodů setrvání v novém národnostně tolerantním československém státě.⁶⁷⁹

Hospodářská otázka přitom skutečně byla jedním z hlavních motorů jednání mezi Prahou a německými předáky.

Jen několik málo hodin po vyhlášení samostatného československého státu tak vyhledal český sociálnědemokratický poslanec Rudolf Bechyně ve Vídni Rudolfa Lodgmana von Auen, který jak již bylo řečeno, měl v národnostních otázkách pověst jednoho z nejumírnějších německých nesocialistických politiků, a vyzval jej, aby se dostavil do Prahy k jednání s tamním Národním výborem. Lodgman sám tuto nabídku údajně právě s ohledem na špatnou sociální a zásobovací situaci v Deutschböhmen údajně okamžitě přijal a pouze si vymínil, že o této cestě

⁶⁷⁵ Podrobný rozbor tohoto argumentu vč. Statistických přehledů viz KOLOUŠEK, Jan: Hospodářská nemožnost samostatného Deustchböhmen in (ed.) KAPRAS: s. 44-48.

⁶⁷⁶ Cit. dle KNOLL.

⁶⁷⁷ Cit. dle RŮŽEK: str. 80.

⁶⁷⁸ Pro příklad uvedené agitace viz CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 40-42.

⁶⁷⁹ 68 – zpráva da Šámala a dra Rambouska dru Benešovi do Paříže, zaslaná E. Filou z Holandska, o tom, že nebude vůbec jednáno s Rakouskem. O přípravě nastolení prozatímní vlády doma a nepravděpodobnosti revoluce, o smířování německého lidu s českým státem o odmítnutí maďarských nabídek, o vyslání delegace z domova do Švýcar, o otázce vládní formy a stanovisku socialistů; dále o pohybech vojska a jeho špatném stavu, o nedostatečné výrobě střeliva, rostoucí deseraci aj. in BENEŠ, Edvard: Světová válka a naše revoluce, Třetí díl, Praha 1935, str. 206-207.

musí uvědomit ostatní členy přípravného výboru na zřízení Deutschböhmen, kteří mu jako jediní mohli dát mandát k tomu, aby tato jednání vůbec mohla přinést nějaké výsledky. Ačkoliv Lodgman před svými společníky argumentoval právě nutností stabilizovat hospodářství a zásobování, odmítli mu jeho kolegové svolení, aby v Praze vystupoval jakožto emisar provincie, nakonec udělit a Lodgman musel do československého hlavního města odcestovat pouze jakožto soukromá osoba.⁶⁸⁰

Dne 30. října 1918 se tak v dočasném sídle Národního výboru v pražském Obecním domě uskutečnilo historicky první jednání německého poslance s představiteli československé státní moci,⁶⁸¹ mezi nimiž nechyběli téměř všichni „muži 28. října,“ z nichž údajně Antonín Švehla vybídl Lodgmana k jednání slovy „*národ československý provedl revoluci. Věc je skoncována, zveme vás ke spolupráci.*“⁶⁸² Přes takovouto zcela jednoznačnou výzvu agrárního předáka se však celé několikahodinové jednání kvůli naprosto odlišným předpokladům obou stran nakonec nepřineslo žádoucí výsledky. Zatímco celý přístup československé strany vycházel z nevyřčeného, nicméně v jejích řadách všeobecně sdíleného předpokladu, že německá území tvoří součást československého státu, pokládal Lodgman Deutschböhmen za nedělitelnou součást Německého Rakouska s tím, že jakákoliv další jednání mezi Prahou na jedné a Vídní či Libercem na druhé straně mají být motivována výhradně snahou o zajištění zásobování, demobilizace armády a plynulosti dopravy.⁶⁸³ V přesvědčení, že nově zřízená provincie představuje pro pražské úřady plnohodnotného partnera, který si před nimi svou nezávislost uhájí, přitom Lodgmana posilovala jednak jeho víra v konečné prosazení principu sebeurčení a také důvěra v pomoc Vídně a tehdy stále ještě bojující Německé říše.⁶⁸⁴

Právě s ohledem na tuto nekompatibilitu vzájemných stanovisek tak uvedené jednání nemohlo přinést trvalý základ pro komplexní dohodu mezi českou a německou stranou – a to přes to, že se jeho účastníkům podařilo shodnout alespoň na určitých základních bodech nezbytných pro zachování přijatelných hospodářských a sociálních poměrů. Na československé straně tak bylo přijato usnesení, v němž se Národní výbor plně postavil za zachování majetku i svobody pohybu pro příslušníky obou národností a souhlasil i s plným zachováním fungování dopravní i komunikační infrastruktury země, přičemž státní zaměstnanci české i německé národnosti měli i nadále setrvat na svých místech, aniž by po nich nová státní moc vyžadovala složení služební přísahy. Podobně tak i Lodgman ve své relaci o průběhu těchto jednání zasláné druhého dne do

⁶⁸⁰ Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923, str. 33.

⁶⁸¹ OPOČENSKÝ: str. 212.

⁶⁸² Cit. dle CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 102.

⁶⁸³ Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923, str. 33.

⁶⁸⁴ KAJZOROVÁ: str. 25, OPOČENSKÝ: str. 214.

Vídne navrhoval přijmout dohodu, která by až do konečné úpravy vztahů v Čechách mírovou konferencí⁶⁸⁵ určovala vzájemný poměr mezi německou a českou částí země a jejíž jednotlivé body by se soustředily na zajištění ochrany osob, majetku a svobody pohybu, nepřerušeno fungování dopravní sítě a telekomunikačních úřadů a setrvání jednotlivých úředníků na svých místech.⁶⁸⁶ Otázkou nicméně zůstává, zda si Lodgman byl při sepisování uvedeného memoranda vědom, že takováto dohoda, která by českou stranu zavazovala zásobovat pohraničních oblastí a spoluzodpovídat za tamní bezpečnost bez toho, aby jí z toho vůči Deutschböhmen vyplývaly jakékoliv nároky, byla pro Národní výbor jen obtížně přijatelná.⁶⁸⁷

Navíc ačkoliv se takovýto půdorys možné dohody úzkostlivě vyhýbal jakékoliv přímé zmínce o případném rozdělení českých zemí,⁶⁸⁸ bylo z kontextu obou dokumentů zcela zřejmé, že obě strany implicitně počítají s tím, že až do definitivního rozhodnutí mírové konference bude v Čechách panovat stav odpovídající právě jejich představám.

Zatímco Lodgman tak ve své zprávě hovořil o možnosti navázání česko-německorakouských diplomatických vztahů, což by bylo bez uznání Deutschböhmen z československé strany jen obtížně představitelné,⁶⁸⁹ prohlášení Národního výboru obsahovalo požadavek na zachování jednoty veřejné správy, což na druhé straně šlo provést jen při podřízení všech úřadů pražské centrále.⁶⁹⁰

Přestože tak Lodgmanova mise skončila v konečném důsledku neúspěšně, nejednalo se vzhledem k jejímu do značné míry neoficiálnímu charakteru o skutečnost, která by měla na vztahy mezi Prahou a českými Němci fatální dopad. Svědčí o tom fakt, že hned 4. října se do Prahy, tentokrát již zcela oficiálně, na jednání s představiteli Národního výboru vypravil Josef Seliger, který vzhledem k plánované demisi Raphaela Pachera v tyto dny de facto zastával post zemského hejtmana. Přestože Seliger dozajista věděl o průběhu Lodgmanových jednání, bylo mu jasné, že dohoda s Národním výborem ohledně zásobování a hospodářské spolupráce je jediným prostředkem, jak zastavit rychlé zhoršování situace v pohraničí, které se v této době již na několika místech projevilo výbuchy násilí a rabováním.

⁶⁸⁵ Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923, str. 34.

⁶⁸⁶ Lodgmanův pětibodový návrh se od zprávy českého Národního výboru tak výrazněji odlišoval jen ve svém pátém bodě, kde kladl důraz na nerušené pokračování prací v uhelném revíru. Viz Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923, str. 34.

⁶⁸⁷ CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 23.

⁶⁸⁸ OPOČENSKÝ: str. 213

⁶⁸⁹ Sám Lodgman k tomu přitom hned 3. listopadu uvedl: „Pokud Národní výbor neuzná německo-rakouský stát, dokud bude požadovat začlenění Deustchböhmen, musíme stát na stanovisku, že česko-slovenský stát, pokud bude Deustchböhmen požadovat, rovněž neuznáme.“ Cit. dle: MAURER-HORN: str. 40.

⁶⁹⁰ Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923. str. 33.

Jeho mise přitom měla podle jeho názoru vyšší naději na úspěch než předchozí Lodgmanův pokus, neboť přestože zřejmě ani on nebyl k uvedeným jednáním zmocněn celým kolegiem příslušníků přípravného výboru,⁶⁹¹ mohl se na rozdíl od ústeckého poslance opřít o svou pozici v zemské vládě.⁶⁹² Krom toho pak navíc zřejmě doufal, že jeho příslušnost k národnostně smířlivé sociální demokracii mu v Praze získá značné sympatie, nota bene když velkou část jeho protihráčů u jednacího stolu budou tvořit sociální demokraté čeští. Všechny tyto jeho předpoklady se však nakonec ukázaly jakožto liché.

Seliger totiž podobně jako Lodgman přišel s návrhy úpravy zásobovacích poměrů, která předpokládala rozdělení centrálních zásobovacích úřadů na české a německé, jejichž řízení by přebrala českoněmecká vláda,⁶⁹³ avšak vzhledem k tomu, že Národní výbor byl oproti tomu ochoten Seligerovi garantovat pouze to, že zajistí rovnoměrné zásobování českých a německých částí Čech, zvrhla se záhy celá diskuse v debatu nad tím, kdo má právo na sebeurčení a kdo s kým měl ve dnech 28. a 29. října jednat. V takovéto situaci zřejmě došlo ke kratší výměně názorů Seligera s vedoucím zástupcem nacionálně orientované Státoprávně demokratické strany⁶⁹⁴ Aloisem Rašínem, během níž československý zástupce mimo jiné prohlásil, že „*s rebely se nevyjednává*.“ Jakkoliv přitom byla uvedená věta citací údajného výroku generála Windischgrätze proneseného při potlačování českých svatodušních bouří v roce 1848 a zřejmě neměla za cíl ukázat Seligerovi, že Deutschböhmen jsou vydány na milost a nemilost pražské vládě, již o několik dní později ji zástupce zemského hejtmána na veřejné schůzi v Teplicích právě tímto způsobem prezentoval, přičemž naznačoval, že právě takovýto necitlivý přístup české strany (a nikoliv samotná nekompatibilita stanovisek ohledně další celistvosti země) byl pravým důvodem krachu celých jednání.⁶⁹⁵

Existuje nicméně dostatek svědectví o tom, že se uvedené rozhovory, jakkoliv samy o sobě neplodné, celkově nesly v poměrně nekonfliktním duchu. Jak sociálně demokratický představitel Národního výboru František Soukup,⁶⁹⁶ tak i Seligerův zeť Emil Strauß⁶⁹⁷ se

⁶⁹¹ Tato skutečnost byla zřejmě podmíněna postojem nejvyšších představitelů Německého Rakouska, kteří dali zemské vládě na srozuměnou, že by ve vztahu k Československu neměla podnikat žádné rozhodné kroky, neboť by to mohlo ohrozit probíhající jednání mezi Prahou a Vídní. Jak je nicméně uvedeno níže, došlo tak po krachu Seligerovy mise k prudkému ochlazení vztahů mezi ČSR a Německým Rakouskem. Viz MOLISCH: str. 26.

⁶⁹² VALENTA: Legenda o „rebelech, s nimiž se nevyjednává“ in (ed.) HARNA, Josef: Moderní dějiny, s. 197-214, str. 206.

⁶⁹³ GAJAN: Německý imperialismus..., str. 32.

⁶⁹⁴ Uvedené uskupení bylo právním nástupcem mladočeské strany a později se transformovalo v Národně demokratickou stranu.

⁶⁹⁵ VALENTA: Legenda..., str. 209; srov. Též MOLISCH: str. 26-27.

⁶⁹⁶ VALENTA: Legenda..., str. 206.

⁶⁹⁷ BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 116.

shodovali v tom, že jednání probíhalo v kolegiální atmosféře, říšskoněmecký konzul v Praze Friedrich von Gebattel pak dokonce autenticitu údajného Rašínova výroku opakovaně zpochybnil, přičemž naznačil, že si jej zástupce zemského hejtmána do značné míry přibarvil,⁶⁹⁸ a Seliger sám pouhých jedenáct dní po uvedených jednáních v dopisu sociálně demokratickým novinám *Vorwärts* potvrdil poklidný průběh vyjednávání. Kolegiální atmosféře přitom nasvědčuje i skutečnost, že když si během jednání Seliger uvědomil, že vzhledem k jejich nečekané délce již zmeškal vlakový spoj, který jej měl dovézt do Liberce, kde ještě téhož dne večer hodlal organizovat jednání provincionální samosprávy, zajistila mu česká strana promptně automobil, který nakonec zástupci zemského hejtmána umožnil dorazit do Liberce včas. To, že by v případě skutečně vypjaté atmosféry jednání byl takovýto postup Národního výboru vysoce nepravděpodobný, netřeba dodávat.⁶⁹⁹

Jakkoliv však mohl být tón celého jednání sám o sobě přátelský, nijak to neumenšovalo skutečnost, že se Seliger během nich ocitl pod značným tlakem, neboť Národní výbor jej i tak postavil před volbu, zda hodlá obětovat zásobování pohraničí nebo německé právo na sebeurčení. Jestliže tedy nahlédneme na výše zmíněný Rašínův výrok právě touto optikou, je zřejmé, že v sobě ukrýval mnohem důraznější hrozbu, než jen bezprostřední vyhrožování silou. Stejně tak jako výrok Jiřího Stříbrného: „*Pokud prohlásíte, že chcete zůstat v rámci Čech, pak můžeme sjednat úmluvu odpovídající vašim okamžitým potřebám,*“⁷⁰⁰ totiž zřejmě naznačoval, že v případě odmítnutí československých požadavků nebude vládě Deutschböhmen poskytnuta žádná hospodářská pomoc a bude tak ponechána na pospas katastrofální zásobovací situaci.⁷⁰¹ Navíc se Stříbrný během diskuse rovněž nechal slyšet, že projekt Deutschböhmen je i bez československého vměšování odsouzen k nezdaru:

*„Již v následujících dnech obsadí Deutschböhmen Angličané a Francouzi. My nebudeme zasahovat, ale klidně se dívat, jak Dohoda s Německem pokračují v bojích.“*⁷⁰²

Obsáhlá debata o autentičnosti a konotacích výroků jednotlivých československých vyjednávačů⁷⁰³ ovšem poněkud zastínila skutečnost, že samy o sobě v žádném případě nemohly

⁶⁹⁸ Dokument 60 – O česko-německých vztazích v listopadu 1918 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 246-247.

⁶⁹⁹ VALENTA: *Legenda...*, str. 208.

⁷⁰⁰ Cit dle BRAUN: str. 358.

⁷⁰¹ Tamtéž.

⁷⁰² Cit. dle MOLISCH: str. 28

⁷⁰³ Nutno nicméně dodat, že Rašín tradičně reagoval na jakoukoliv zmínku o Deutschböhmen značně popudlivě. Když tak kupříkladu dne 29. během jednání zástupců Národního výboru s místodržitelem Coudenhovem přišla řeč na možnost rozdělení českého království na českou a německou část odvětil Rašín, že „*by byl*

vést ke krachu těchto jednání, neboť jejich výsledek byl předem určen vzájemnou nekompatibilitou Seligerova a československého stanoviska. Paradoxní přitom je, že obě strany do poslední chvíle zřejmě počítaly s tím, že tyto rozhovory i přes to povedou k přijatelnému kompromisu. A že teprve jejich neúspěch obě strany přesvědčil, že takováto dohoda je zcela nemožná.⁷⁰⁴

Svědčí o tom nejen skutečnost, že po Seligerově odjezdu do Liberce již k žádným přímým vyjednáváním mezi nejvyššími představiteli Československa a Deutschböhmen na nejvyšší úrovni nedošlo,⁷⁰⁵ a to i přes to, že Lodgman při svém nástupu na post hejtmana prohlašoval, že bude jak s československou stranou, tak i s ústřední vládou nadále vyjednávat o definitivní likvidaci někdejších c. a k. úřadů na území provincie,⁷⁰⁶ ale i skutečnost, že během několika málo dní podnikl Národní výbor i zemská vláda Deutschböhmen kroky, které se nedaly chápat jinak, než jako vypovězení otevřeného nepřátelství.

Hned 5. listopadu tak byla z Liberce odeslána do Vídně první protestní nota proti vysílání československých jednotek do pohraničí a sama vláda Německého Rakouska o den později pověřila ministra zahraničí Adlera, aby vznesl protest proti československému obsazení etnicky německého území.⁷⁰⁷ A československý zástupce ve Vídni Vlastimil Tusar, který zde měl s německorakouskými představiteli a zástupci skomírající císařské vlády vyjednávat o demontáži zbytků monarchie,⁷⁰⁸ dne 8. listopadu obdržel notu, v níž Rennerova vláda protestovala proti „*porušování německo-rakouského území českými vojáky*.“⁷⁰⁹

Z československé strany pak došlo nejen k již zmiňovanému pokusu o obsazení Liberce, ale navíc se celá záležitost promítla i do vztahů právě s Německým Rakouskem, které bylo v Praze chápáno jakožto hlavní a v podstatě jediný protektor liberecké vlády. Tusarova jednání se zástupci vídeňské vlády sice na otázce pohraničí vázla už od jejich prvního kola dne 1. listopadu, kdy kancléř Renner energicky prohlašoval, že „*Deutschböhmen není pro Čechy k*

šťasten, kdyby slovo Deutschböhmen slyšel z místodržitelových úst naposledy.“ Cit dle PEROUTKA: str. 87; O těchto jednáních detailněji viz MOLISCH: str. 20-21; svrch. též KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky, Díl první, Praha 2000, str. 37

⁷⁰⁴ Seligerův názor na tuto problematiku viz Politische Chronik, XI. 1918, str. 602.

⁷⁰⁵ BERAN: Odepřená..., str. 77.

⁷⁰⁶ OPOČENSKÝ: str. 211,

⁷⁰⁷ Byla dokonce založena celá instituce - Deutschböhmische Presseamt, která měla jakožto oficiální tiskový orgán zemské vlády za úkol šířit informace, které ji a celou provincii stavěly do toho nejlepšího světla. Vedením tohoto úřadu byl pověřen reaktor Reichenberger Zeitung Adalbert Lux a jeden ze zástupců německé sociální demokracie. Viz Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 7. 11. 1918, str. 2; Politische Chronik, XI. 1918, str. 602. KAJZROVÁ: str. 34; LAUNOVÁ: str. 13.

⁷⁰⁸ O Tusarově působení ve Vídni v širším kontextu výstavby československé diplomacie viz DEJMEK, Jindřich: Diplomacie Československa I., Praha 2012, str. 25-26.

⁷⁰⁹ GAJAN: Německý imperialismus..., str. 40.

mání,⁷¹⁰ zatímco československý emisar jednoznačně zastával pozici historické jednoty českých zemí,⁷¹¹ nicméně teprve krach Seligerovy mise a následná protestní nota vedly k definitivnímu ukončení jakýchkoliv smysluplných československo-německorakouských jednání o vzájemných hranicích.⁷¹² Celý spor navíc právě tehdy začal přerůstat do těch nejvyšších pater světové politiky, neboť se jak Praha, tak i Vídeň opakovaně pokoušely zajistit si pro své požadavky podporu ze strany vítězných mocností – ostatně k německorakouské snaze získat si přízeň Washingtonu, Londýna, Paříže a Říma nyní přispívala i skutečnost, že právě v těchto dnech kapitulovala i Německá říše a Německé Rakousko tak přišlo o svého jediného potenciálního ochránce.

Již na druhý den po německé kapitulaci – tedy 12. listopadu – se tak vláda Deutschböhmen jménem „*dvou a půl milionu Němců, kteří se na základě práva na sebeurčení počítají za část německé republiky*“,⁷¹³ obrátila na prezidenta Wilsona. A o dva dny později obdobný protest americkému prezidentu zaslala i Rennerova vláda, která v něm dala zaznít i svým obavám z toho, že ekonomická politika, kterou vůči Německému Rakousku zaujali jeho sousedé, může vést k zásobovací katastrofě a následnému výbuchu lidové nespokojenosti, pročez požadovala proto co možná nejrychlejší zahájení mírových rozhovorů.

Československá vláda nicméně rozhodně nehodlala diplomatické pole německorakouskému státu přenechat bez boje a již dne 22. listopadu u spojeneckých vlád Německé Rakousko obvinila, že přes říšskoněmecké území dováží do severních Čech zbraně, čímž zcela zřetelně podrývá pozice Dohody v regionu. Vídeň se nicméně tímto československým krokem nenechala zastrašit a znovu a znovu podávala stížnosti na český postup v pohraničí – dne 25. listopadu tak kupříkladu Tusar obdržel protest proti obsazení Varnsdorfu, Hartmanic, Horšovského Týna, Kašperských Hor, Vimperku, Fulneku, Nového Jičína, Miroslavě a Hustopečí, a o tři dny později pak německorakouská vláda pro změnu protestovala proti obsazení Bíliny, Poštorné a Lanškrouna,⁷¹⁴ zatímco vláda Deutsschböhmen téhož dne Lodgmanovými ústy před „*evropskou veřejností a celým světem*“⁷¹⁵ na zemském sněmu

⁷¹⁰ Cit. dle KAJZROVÁ: str. 26

⁷¹¹ Tamtéž; Podrobněji viz HAAS: str. 136.

⁷¹² Tomu, že zhoršení vzájemných vztahů přinesl až krach jednání se Seligerem nasvědčuje i to, že ještě 5. prosince proběhla v Gmündu celkem úspěšné československo-německorakouská jednání o otázkách železniční dopravy. Viz tamtéž: str. 131.

⁷¹³ Cit. dle Politische Chronik, XI. 1918, str. 602.

⁷¹⁴ OPOČENSKÝ: str. 215-216.

⁷¹⁵ Cit. dle Politische Chronik, XI. 1918, str. 601.

protestovala proti „českým bandám a plenitelům,“ kteří násilně zabírají nejen erární a soukromý majetek, ale dokonce i berou do zajetí českoněmecké předáky.⁷¹⁶

Počátkem prosince již nicméně bylo zcela zřejmé, že okupaci Deutschböhmen a Sudetenlandu československými jednotkami nedokáží zabránit ani ty nejostřejší protesty, a tak se Vídeň rozhodla alespoň snížit šance Československa na trvané obsazení těchto území. Dne 3. prosince tak německorakouská vláda Praze v této věci navrhla zřízení arbitrážního soudu, kam by obě strany jmenovaly po dvou přísedících, z nichž jeden by byl jejich občanem a druhý státním příslušníkem neutrálního státu.⁷¹⁷ Československá vláda se však ve své odpovědi ze 7. prosince odvolala na fakt, že Dohoda přiřkla historické území českých zemí až do rozhodnutí mírové konference Československu a že tedy je jakékoliv arbitrážní řízení v této věci zcela zbytečné. Německorakouská vláda se nicméně nehodlala této své poslední naději vzdát, takže i nadále dohodové spojence upozorňovala na podle ní neoprávněné československé nároky na Němci osídlená území, jejichž „obyvatelstvo dalo při různých příležitostech hlasitě najevo své přání zachovat si svobodu a zůstat nezávislé na československém státu,“⁷¹⁸ a navrhovala zde uspořádat všelidové hlasování⁷¹⁹ či arbitráž, což bylo řešení preferované v německorakouském poselství spojeneckým vládám do Paříže ze dne 16. prosince.⁷²⁰

Rennerův kabinet si nicméně musel být vědom toho, že jakákoliv naděje na to, že by dohodové mocnosti zaujaly stanovisko příznivější Vídni, je zcela iluzorní - a to přes to, že se Německé Rakousko pokoušelo na mezinárodním poli vystupovat jakožto stát, který nemá s habsburskou monarchií, která proti Dohodě vedla válku a která Dohodě podlehla, naprosto nic společného.⁷²¹ Vždyť pokud by i snad byla takováto argumentace přijata, stále ještě na tom byla německorakouská vláda v ohledu zahraničněpolitických vazeb mnohem hůře než Československo.

Tamní reprezentace si totiž již v závěrečné fázi války dokázala zajistit jednoznačnou podporu Francie, která v Praze viděla svůj opěrný bod ve střední Evropě a která tak prosazovala československou věc i u ostatních států vítězné koalice. Ostatně nebylo žádným tajemstvím, že na naléhání Edvarda Beneše, který představoval nejvýše postaveného činitele československého odboje ve Francii a jemuž se podařilo navázat úzké vztahy s některými

⁷¹⁶ Zde se patrně jednalo o reminiscenci na zadržení mosteckého starosty a poslance Herolda. Viz Politische Chronik, XI. 1918, str. 602.

⁷¹⁷ Politische Chronik, XII. 1918, str. 634.

⁷¹⁸ Cit. dle 1918, Dezember 13 – Note der deutschösterreichischen Regierung an die alliierten Hauptmächte in (Hrsg.) NITTER: str. 55.

⁷¹⁹ Tamtéž.

⁷²⁰ GAJAN: Německý imperialismus..., str. 46-47.

⁷²¹ ŠESTAUBER: str. 40.

význačnými francouzskými politiky, zahrnulo pařížské ministerstvo zahraničí do prohlášení, v němž dne 29. června 1918⁷²² uznalo exilovou Národní radu československou coby „*první základ příští vlády*“,⁷²³ i explicitní připomínku historických českých práv, když deklarovala, že: „*pokládá za spravedlivé a odůvodněné nároky národy československého a vynasnaží se nejvyšší usilovně, aby v dané chvíli uplatnila Vaše* (tj. Československé národní rady – **pozn. TB**) *tužby po samostatnosti v historických hranicích Vašich zemí*.“⁷²⁴

Nicméně podpora, jíž Dohoda Československu poskytovala, vyplývala nejen z ochránářské pozice Francie, ale i z toho, že zpochybněním československého práva obsadit pohraničí by zároveň byly zpochybněny i samotné podmínky příměří, jež vítězná koalice uzavřela dne 3. listopadu 1918 ve Villa Giusti s rakousko-uherskými zástupci. Bod IV. uvedené dohody totiž umožňoval spojeneckým jednotkám „*volný pohyb po silnicích, železnicích a vodních cestách na rakousko-uherském území a užití nezbytných rakouských a uherských dopravních prostředků*“,⁷²⁵ a armádám spojeneckých i přidružených mocností, mezi něž se počítalo i Československo, pak „*okupaci těch strategických bodů v Rakousko-Uhersku, pokud se jeví nezbytnými pro to, aby jim umožnily další vedení vojenských operací či dosáhnout pořádku*.“⁷²⁶

Na naléhání československého ministra zahraničí Beneše,⁷²⁷ který přitom opakovaně zdůrazňoval smíšený charakter obyvatelstva českého pohraničí a který se ve snaze udržet si přízeň dohodových států nezastavil ani před vykreslováním ministra zahraničí německorakouské vlády Bauera jakožto agenta bolševismu,⁷²⁸ potvrdila dne 20. prosince Francie Československu právo spravovat až do rozhodnutí mírové konference celé historické území Čech, Moravy a Slezska. Dne 7. ledna tak učinila i vláda Velké Británie⁷²⁹ a o den později i italští představitelé.⁷³⁰ Jedinou, nicméně značně pochybnou nadějí německorakouské vlády tak zůstávaly USA, které se k této věci zcela jednoznačně nevyjádřily a jejichž

⁷²² Británie přitom Československou národní radu za představitelku českého národa uznala až 9. srpna a USA dokonce až 2. září DRAŠAROVÁ: Úvod in (ed.) VRBATA: str. 4.

⁷²³ Cit. dle Diplomatické uznání Československé národní rady Francií in (ed.) VESELÝ: str. 469.

⁷²⁴ Cit. dle tamtéž.

⁷²⁵ Cit. dle Armistice Convention with Austria-Hungary. Protocol of conditions of the Armistice between the Allied and Associated Powers and Austria-Hungary (signed at Villa Giusti, November 3, 1918.), dostupné z <<http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19181103-1.pdf>>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁷²⁶ Cit. dle tamtéž.

⁷²⁷ BERAN: Odepřená..., str. 79-80.

⁷²⁸ LEONCINI, Francesco: Das Problem der Deutschen Minderheit in Böhmen in der internationalen Politik der Jahre 1918/1919 in Bohemia, Nr. 1, 1971, s. 306-335, str. 327; RABL: str. 36.

⁷²⁹ Ostatně ještě před vznikem Československa britský ministr zahraničí Arthur lord Balfour vyjádřil v tom smyslu, že si sice uvědomuje zátěž, jakou bude velká německá menšina pro nový stát představovat, ale že se zároveň: „*zdá a snad i je absurdní překreslit hranici Čech tak, aby v německých rukou zůstal celý horský řetězec chránící zemi před invazí*.“ Cit. dle: LEONCINI: str. 321

⁷³⁰ OPOČENSKÝ: str. 216-8.

prezidentu Wilsonovi, jenž byl chápán jakožto jakýsi hlavní garant politiky sebeurčení, tak byla určena většina depeší vyzývající k uspořádání plebiscitu v českém pohraničí.⁷³¹

První nótu směřovanou k Wilsonově administrativě přitom německorakouská vláda vypracovala ještě před 30. říjnem 1918, takže téhož dne na zasedání Prozatímního národního shromáždění, mohlo přítomné poslance seznámit s výzvou americkému prezidentu, který měl „věnovat pozornost německým oblastem sudetských zemí.“⁷³² Ostatně představitelé Německého Rakouska byli podle tohoto svého prohlášení zcela jednoznačně přesvědčeni, že Wilson nedovolí:

„tři a půl milionu Němců proti jejich vůli podřídí československému státu a přinutí je k zoufalému boji proti hrozící cizí nadvládě. Ve střední Evropě nemůže nastat demokratická epocha, neboť tříapůlmilionový národ bude ozbrojeným násilím podřízen národu zvicímu 6,3 milionu osob. Trvalý mír v Evropě nemůže být založen na tom, že v novém česko-slovenském státě bude vyvolána německá iredenta, jež bude volat o pomoc do Berlína a do Vídně.“⁷³³

Pozadu přitom nezůstávalo ani vedení samotné Deutchböhmen, které nejprve dne 26. listopadu po německorakouské vládě požadovalo, aby zažádala o obsazení území provincie jednotkami dohodových států včetně USA,⁷³⁴ a když se tento návrh neseťkal s úspěchem, zaslalo dne 8. prosince Wilsonovi telegram, v němž prohlašovalo, že:

„Německý lid v Čechách žije v uzavřeném území a cítí se jako část Německé říše. Od své hroudy, zvyků a mravů se nedá žádný z 2,5 milionu Němců odtrhnout... Nechceme žádnou autonomii z milosti nějakého národa, který nás nenávidí a s nímž po celá desetiletí stojíme v roztrpčeném národnostním boji.“⁷³⁵

⁷³¹ Např. GAJAN: Německý imperialismus..., str. 49.

⁷³² Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 20, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=174&size=45>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁷³³ Cit dle: Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 21, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=175>>, navštíveno 13. 6. 2017.

⁷³⁴ HAAS: str. 165.

⁷³⁵ Cit. dle 22. – 8. 12. 1918 – Provolání Němců z českých zemí adresované prezidentu Wilsonovi a představitelům Dohody. Požadavek uznání práva na sebeurčení in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 28-29.

A 12. prosince 1918 pak představitelé Deutschböhmen prostřednictvím švédského vyslance ve Washingtonu prezidentu Wilsonovi zaslali protest proti československému „*násilí a imperialistickému pronikání*“, a znovu navrhovali prozatímní obsazení provincie jednotkami Dohody.⁷³⁶

Takováto důvěra v jakousi všemocnost amerického prezidenta se sice může jevit jako poněkud přehnaná, nicméně i sami Čechoslováci si na podzim a počátkem zimy 1918 nebyli zcela jisti, zda a nakolik americká reprezentace podpoří jejich snahy o udržení historických hranic a jak případně tento postoj americké delegace oslabí československé pozice na blížící se mírové konferenci.⁷³⁷ Dokonce i československý prezident Masaryk ve své zprávě o činnosti zahraničního odboje přednesené dne 23. prosince před ministerskou radou prohlásil, že Wilson je „*trochu sentimentální humanista*“⁷³⁸ a že „*kdyby nebyl zpracován* (Masarykem a svým poradcem plukovníkem Housem⁷³⁹ – **pozn. TB**), *řekl by, že Němci v Čechách mají mít právo sebeurčení*.“⁷⁴⁰

Pravdou však zůstává, že ačkoliv v této době nebyl Wilson, co se uvedené otázky týče, zcela rozhodnutý, značně komplikovaný průběh česko-německé jazykové hranice jej od výraznějšího překreslování mapy této části střední Evropy spíše odrazoval. Jak ostatně sám během cesty na mírovou konferenci sdělil jednomu z příslušníků americké delegace, bylo podle něj:

*„příliš komplikované narýsovat jakoukoliv novou hranici v Čechách, ačkoliv zde existuje jasná linie, která by mohla a měla být načrtnuta, aby z československého státu vyčlenila dva miliony Němců.“*⁷⁴¹

A za kratší konec netahala Vídeň jen ve vysoké politice, ale i v bilaterálních vztazích s Československem. Jak Národní výbor, tak i zástupci zahraničního odboje totiž dokázali plně využít všech výhod, které se jim na tomto poli po rozpadu společného státu nabízely a které německorakouská vláda nedokázala nijak neutralizovat.

Příkladem této nerovnováhy, tak jak se ustanovila po krachu Seligerovy mise, byla i sama otázka vzájemného diplomatického zastoupení, kdy se Německému Rakousku nepodařilo

⁷³⁶ „the indisputable rights of German Bohemia“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 502-504; LAUNOVÁ: str. 19-20.

⁷³⁷ Zpráva ministerské radě o zahraniční činnosti in (Eds.) FEJLEK, Vojtěch, VAŠEK: Richard: T. G. Masaryk: Cesta demokracie I., Praha 2003, str. 54.

⁷³⁸ Cit. dle tamtéž str. 52

⁷³⁹ O Houseových postojích příznivých pro Československo viz Tamtéž: str. 53.

⁷⁴⁰ Cit. dle tamtéž.

⁷⁴¹ Cit. dle LEONCINI: str. 311.

přesvědčit Prahu, aby přijala jejího reprezentanta, který by v Praze zastupoval její zájmy podobně, jako ty československé reprezentoval ve Vídni Tusar. Podle oficiálně prezentovaných stanovisek československého státu totiž mělo být výhradním účelem Tusarovy mise zajištění bezproblémového průběhu demontáže někdejší monarchie a jeho působení ve Vídni tak nijak neopravňovalo německorakouskou stranu žádat československé úřady o přijetí jejího diplomatického zástupce. Takže když koncem listopadu Rennerova vláda pověřila svým zastupováním v Československu tajemníka brněnské živnostenské komory dr. Meyera, mohli českoslovenští představitelé na tento krok v klidu odpovědět prohlášením, že jeho status oficiálně uznají pouze v případě, že se Vídeň zřekne svých požadavků v historických českých zemích.⁷⁴²

Zdaleka nejhůře však Německé Rakousko pocítilo svůj spor s Československem ve sféře zásobování, neboť pražská vláda ve snaze přimět Rennerův kabinet rezignovat na sporné oblasti, po nezdařených jednáních se Seligerem a následném německorakouském protestu proti jejímu postupu, zahájila hospodářskou blokádu celého území pod svrchovaností Vídně.⁷⁴³ A tak zatímco v první listopadové dekádě se ještě podařilo zástupcům vídeňské městské rady získat československý příslib zajištění průjezdu dodávek brambor z oblasti rodícího se polského státu přes Moravu,⁷⁴⁴ od 11. listopadu byl dovoz některých zásadních komodit z Československa do Rakouska zcela přerušen.⁷⁴⁵ Československá strana přitom nejenže disponovala uhlím z ostravských a o něco později i severočeských dolů, přičemž blokovat mohla i dovoz uhlí z říšskoněmeckých dolů ve Slezsku, kterého se Vídní tváří v tvář blížící se zimě kriticky nedostávalo, ale rovněž disponovala značnými zásobami některých potravin, jako například cukru.⁷⁴⁶ Pokud k tomu připočteme skutečnost, že součástí blokády byly pochopitelně i aktivní zásahy proti pašerákům převážejícím tyto komodity do území pod kontrolou německorakouské vlády⁷⁴⁷ a přísná kontrola poštovních zásilek, které nezřídka mohly obsahovat jak důležitou interní komunikaci německorakouských úřadů s provincionálními vládami tak i finanční prostředky,⁷⁴⁸ je zřejmé, že se Vídeň ocitla vůči svému severnímu sousedu ve značné nevýhodě.

⁷⁴² 18. – 25. 11. 1918 – Jmenování diplomatického zástupce rakouské vlády v Praze in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 26.

⁷⁴³ Zvěsti o tom, že Československo zastavilo železniční dopravu směrem do Německého Rakouska se nicméně v německém tisku objevovaly již od samotného vyhlášení československé nezávislosti. Viz např. Mährisches Tagblatt, 29. 10. 1918, str. 1.

⁷⁴⁴ OPOČENSKÝ: str. 214.

⁷⁴⁵ KAJZROVÁ: str. 26.

⁷⁴⁶ VINK: str. 31; HAAS: str. 138.

⁷⁴⁷ PETRUS: str. 32.

⁷⁴⁸ PETRUS: str. 33.

Německorakouské úřady se sice pokusily celou situaci řešit jakousi protiblokádou Československa, avšak ta nebyla příliš důrazně prosazována a navíc přišla příliš pozdě, takže nemohla mít na jednání pražské vlády žádoucí dopad. Tak tomu bylo kupříkladu u výnosu ministerstva veřejných prací, který zakazoval vyvážet do Československa mostecké uhlí. Toto pro československou stranu značně nebezpečné nařízení, které podpořil i ředitel železnic v provincii Geutebrück, podle jehož nařízení mělo být uhlí z provincie vyváženo jen výměnou za potraviny,⁷⁴⁹ však bylo vydáno až 24. listopadu, tedy pouhé čtyři dny před tím, než se Mostu zmocnily československé jednotky.⁷⁵⁰

Německorakouská vláda se tak ocitla ve skutečně nezáviděníhodné situaci, kdy ani v té nejvyšší zásobovací nouzi nemohla směrem k Československu podniknout jakýkoliv vstřícný krok, aniž by jí představitelé Deutschböhmen nedávali znovu a znovu najevo, že: „*aby Vídeň obdržela uhlí a chléb, je třeba předhodit tři miliony Němců za oběť pražskému imperialismu*“⁷⁵¹ Celá tato otázka tak mohla být řešena až poté, co se definitivně ukázalo, že československým jednotkám v pohraničí nikdo nehodlá klást vážnější odpor⁷⁵² a že naděje ve striktní územní nedotknutelnost Německého Rakouska jsou zcela nesmyslné.

Samotná československá blokáda se přitom pochopitelně vztahovala i na území Deutschböhmen. Zde navíc tento bojkot, kdy bylo kupříkladu jen v jednom jediném případě úřady podřízenými Praze zadrženo na 120 vagonů brambor zakoupených pro Deutschböhmen a Sudetenland německorakouskými úřady v Polsku,⁷⁵³ výrazně zhoršoval napjatou zásobovací a sociální situaci, která mohla dát kdykoliv vzniknout dalším sociálním nepokojům. Celá situace přitom byla o to horší, že Čechoslováci zabavovali nejen hospodářské plodiny a suroviny, ale i finanční prostředky, jež by mohly separatistickým provincionálním vládám výrazně ulehčit jejich situaci. Na tzv. Ještědské frontě⁷⁵⁴ vytvořené československým velením po nezdařeném pokusu o obsazení Liberce tak padla Čechoslovákům do rukou například pokladna vracejícího se libereckého pluku, v níž se v té době nacházelo více než 80 000 korun,⁷⁵⁵ a československé hlídce v Hodkovicích se tak dokonce podařilo zadržet peněžní zásilku v hodnotě astronomických 22 milionů korun. Vzhledem k tomu, že daný obnos neměl jednoznačně

⁷⁴⁹ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 74.

⁷⁵⁰ MOCOVIÁ: str. 40.

⁷⁵¹ Cit dle (ed.) BACHMANN, Harald: Die „Republik Friedland“. Ein Projekt der Deutschböhmisches Landesregierung zur Proklamation eines selbständigen Staates in Bohemia, Nr. 1, 1979, s. 248-250, str. 248

⁷⁵² JAŠŠ: Pokus o... str. 75.

⁷⁵³ PETRUS: str. 32-33.

⁷⁵⁴ Úřední název Ještědská fronta se nicméně pro pozice československé armády v oblasti ustálil až přibližně v polovině listopadu. Viz KULICH: str. 63.

⁷⁵⁵ 25. – 10. 12. 1918 – Národní výbor v Turnově podává souhrnnou zprávu Národnímu výboru československému v Praze o opatřeních, která za dobu své existence učinil in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 32.

uvedeného adresáty, nabyla totiž česká strana přesvědčení, že se jednalo o prostředky zasláné německorakouskými úřady zemské vládě, takže peníze zabavila a následně je odeslala do Prahy.⁷⁵⁶

Deutschböhmen a Německé Rakousko tak byly nuceny se při vzájemném spojení spolehnout buď na leteckou poštu či na spolupráci říšskoněmeckých železnic. Přitom s myšlenkou využít německé území pro snazší komunikaci přišlo jako první ještě c. k. pražské místodržitelství, které v reakci na vyhlášení československého státu urychleně doporučilo úřadům v Ústí nad Labem, aby pro příště železniční zásilky posílaly raději právě přes Německou říši.⁷⁵⁷ A po Seligerově odjezdu z Prahy se začaly články doporučující využívat při spojení Vídeň-Deutschböhmen tratě přes Pasov a Řezno v novinách objevovat častěji.⁷⁵⁸

Celá blokáda se nicméně v určitých ohledech ukázala jako kontraproduktivní. Sice zhoršovala obranyschopnost Deutschböhmen, ale na druhé straně, zvláště v kombinaci se zprávami rozšiřovanými německými listy, podle nichž českoslovenští vojáci dohlížející na dodržování blokády nepokrytě šikanovali místní německé obyvatelstvo,⁷⁵⁹ posilovala v německém prostředí tendence vinit z celkově neradostné hospodářské situace provincie výhradně československé úřady, přičemž k urovnání vzájemných vztahů nijak nepřispívala skutečnost, že se Československo rozhodlo z blokády vyjmout české menšiny a zajišťovat přes některé zcela loajální instituce, jako byla kupříkladu Národní hospodářská rada, jejich zásobování potravinami a dalšími životními potřebami.⁷⁶⁰

Navíc i zemská vláda, podobně jako Rennerův kabinet, reagovala na československé kroky vlastní protiblokádou, která tentokrát mohla především v oblastech poblíž německo-českého pomezí skutečně způsobit určité škody. Úřadům Deutschböhmen se totiž podařilo vzhledem k tomu, že celostátní i lokální dopravní infrastruktura nerespektovala jazykové hranice, ovládnout část těch železničních tahů, které jinak využívala československá strana, takže mohly na několika místech efektivně zabránit tomu, aby byl z těch míst v pohraničí, která byla již od počátku listopadu díky svým českým posádkám pod kontrolou československého státu, zasílán vojenský i civilní materiál do vnitrozemí. Takto kupříkladu hlídka Volkswehru hlídkující na nádraží v Teplicích nad Metují zabavovala a odkláněla směrem na Trutnov zásoby získané ze

⁷⁵⁶ PETRUS: str. 36.

⁷⁵⁷ KAISER.

⁷⁵⁸ Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 6. 11. 1918, str. 2.

⁷⁵⁹ Reichenberger Zeitung, 16. 11. 1918, str. 1.

⁷⁶⁰ PETRUS: str. 32.

zajateckého tábora poblíž Broumova, přičemž se jí dokonce podařilo odzbrojit několik českých vojáků, kteří se vraceli zpět do Čech.⁷⁶¹

Přítomnost československých ozbrojených sil provádějících blokádu navíc zvyšovala napětí na česko-německém pomezí, takže se není příliš co divit, že kupříkladu na tzv. Ještědské frontě propukaly pravidelně přestřelky mezi československými hlídkami a Volkswehrem, během nichž se tak kupříkladu dne 12. listopadu Němcům v Horních Pasekách podařilo zajmout dvoučlennou československou vojenskou hlídku, zatímco československým vojákům naopak o den později padl do rukou i s celou svou osádkou německý automobil ozbrojený kulometem. Aktivně si počínala i jednotka Volkswehru, která strážila silnici na Ještědu a která pravidelně podnikala výpady na Čechoslováky kontrolované území, kde se mimo jiné pokoušela provádět agitační činnost mezi místním obyvatelstvem.

Takovéto bojové střety v těsné blízkosti hlavního města Deutschböhmen však ve svých důsledcích paradoxně přispívaly ke snižování napětí. Liberecká vláda se totiž zřejmě obávala toho, že by mohly přerůst v rozsáhlejší bojové akce, a tak úřad zemského hejtmána vyslal dne 14. listopadu do Turnova poručíka Ferdinanda Fiksela, který zde měl s československou stranou vyjednat příměří. Skutečnost, že na sjednání klidu zbraní měla větší zájem sama vláda Deutschböhmen, vysvítá i ze skutečnosti, že v dohodě sepsané po vyčerpávajícím celonočním jednání německá strana přijala zodpovědnost za výše uvedené incidenty a i když se zde obě strany zavazovaly k propuštění zajatců, navrácení zabaveného materiálu, to nejcennější - automobil s kulometem - musel nakonec Fixel oželeť.⁷⁶² Takto sjednané příměří, které Čechoslovákům i Němcům zakazovalo překračovat linii, jichž jejich oddíly v té době zaujímaly, pak zůstalo v platnosti víceméně až do počátku definitivního československého nástupu proti Deutschböhmen na konci první prosincové dekády.⁷⁶³

Jak tedy vysvítá z výše uvedeného příkladu, na regionální úrovni jednání probíhala i po oné Seligerově neúspěšné misi. A navíc na české i německé straně totiž stále ještě existovaly síly, které z nejrůznějších důvodů považovaly vzájemnou dohodu za nejlepší možné řešení a byly rozhodnuty pro pokračování jednání mezi československou stranou a Deutschböhmen udělat maximum.

Mezi Němci takovouto skupinu představovali především ti příslušníci německé menšiny, kteří žili v českém vnitrozemí a pro které by secese pohraničí znamenala, že se rázem ocitnou

⁷⁶¹ VAŠATA: Připojnej Teplic..., str. 71.

⁷⁶² KULICH: str. 61-62; svrch. 25. – 10. 12. 1918 – Národní výbor v Turnově podává souhrnnou zprávu Národnímu výboru československému v Praze o opatřeních, která za dobu své existence učinil in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 32.

⁷⁶³ KULICH: str. 63.

v etnicky téměř čistém státě, který nebude mít příliš důvodů přiznávat menšinám nějaká zásadnější práva. V tomto jejich postoji je pak utvrzoval i poměrně razantní postup československé státní moci, která dokázala v převážně české části země jakékoliv německé snahy o podporu iredentistického programu velice rychle potlačit, a znemožnila tak zdejší Němcům jakkoliv kooperovat s vládou Deutschböhmen.⁷⁶⁴ Dá se přitom říci, že nejrychleji se v této nové situaci zorientovali představitelé Němců pražských, kteří se jak již poslední říjnový den rozhodli navázat kontakt s Národním výborem a ujistit jeho předáky o své loajalitě k novému státu,⁷⁶⁵ tak i stáli u posledního pokusu přivést české a německé delegáty k jednacímu stolu. Jejich úsilí přitom nahrála skutečnost, že Národní výbor, který dosavadní jednání se zástupci Deutschböhmen vedl, ukončil v polovině listopadu svou činnost a na jeho místo nastoupila plnohodnotná československá vláda. Mohlo se tak zdát, že se otevírá možnost začít nové kolo jednání. Jistou potíž nicméně představovala skutečnost, že v této vládě zasedaly ty samé osoby, které se před tím za Národní výbor účastnily jednání s Lodgmanem a Seligerem.

Ovšem ani tento problém nebyl zcela neřešitelný, neboť v nejvyšších patrech československé státní moci se nyní pohybovala osoba, s níž po 28. říjnu nejenže čeští Němci nejednali, ale jež svými národnostně uměřenými názory vzbuzovala naděje, že by jeho jednání s představiteli Deutschböhmen mohlo být završeno úspěchem – Tomáš Garrigue Masaryk.⁷⁶⁶

Zda však vyvstávala jistá potíž v tom, že Masaryk, který představoval jediného z českých politiků známého nejen v českoněmeckém prostředí ale i v Německé říši,⁷⁶⁷ byl do úřadu prezidenta zvolen dne 14. listopadu v nepřítomnosti, a tak mu mohly být návrhy na vyjednávání s českými Němci předloženy až po jeho návratu do vlasti dne 21. prosince 1918.

Masarykovy postoje v podzimních měsících roku 1918 přitom skutečně nasvědčovaly tomu, že by mohl být vůči požadavkům českých Němců vstřícnější než Národní výbor. Sám si totiž uvědomoval, že přes příznivý postoj Francie není především díky nejednoznačnému postoji Spojených států amerických zcela jednoznačné, že Československu připadnou všechny Němci osídlené oblasti, na něž si činí nárok. Proto bylo dle Masaryka životně důležité, aby československá strana buď přiměla Němce k dohodě, nebo aby alespoň nevyvolávala

⁷⁶⁴ KAJZROVÁ: str. 24.

⁷⁶⁵ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 65

⁷⁶⁶ Více k Masarykovým a Benešovým postojům k českým a moravským Němcům viz KLIMEK, Antonín: Názory T. G. Masaryka a E. Beneše na Němce v době vzniku Československa in (ed.) MALÍŘOVÁ, Eva: Češi a Němci historická tabu – Tschechen und Deutsche historische Tabus, Praha 1995, s.72-77; Obecněji též viz PICHLÍK, Karel: Poválečná Evropa v představách T. G. Masaryka v exilu in (eds.) MOMMSEN, KOVÁČ, MALÍŘ, MAREK: s. 53-62.

⁷⁶⁷ GERLINGHOFF, Peter: Jak byl Masaryk přijímán ve Výmarské republice in (ed.) BROKLOVÁ: Eva: T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. století do německé okupace Československa, Praha 1998, s. 11-20, str. 11.

v pohraničí žádné excesy, jež by mohly být v zahraničí využity v protičeské agitaci.⁷⁶⁸ A v zájmu této věci byl Masaryk ochoten ke skutečně dalekosáhlým ústupkům. V obavě z toho, že zástupci Německého Rakouska využijí jednotek navracejících se z fronty k tomu, aby Deutschböhmen vojensky zajistili a znemožnili tak jakoukoliv dohodu s Českými Němci instruoval hned 29. října telegraficky Beneše, že „*musí být zahájena vyjednávání s Němci. Ty musíme přimět přijmout náš stát jako svého druhu Švýcarsko - ne nacionalistický výtvar, ale moderní, pokrokovou demokracii.*“⁷⁶⁹ A o několik dní později pak ministra zahraničí zcela jednoznačně vyzýval: „*Němce neprovokovat! Nestanovovat češtinu jako státní jazyk... Kodifikovat práva menšiny. Postupovat vůči nim neústupně, ale svoje at' mají.*“⁷⁷⁰

A i další Masarykovy kroky se zdály naznačovat, že hodlá v národnostní otázce postupovat podle hesla, jež o několik let později tak pregnantně vyjádřil v Čapkových *Hovorech s TGM*: „*Postup vůči menšinám je prakticky dán naší vlastní zkušeností pod Rakousko-Uherskem: čeho jsme nechtěli, aby udělali nám, nebudeme dělat jiným.*“⁷⁷¹ A že tak vyplní všechny naděje, které do něj pražští Němci a obyvatelé jazykových ostrovů vkládali.

Není tedy nijak překvapivé, že pražské německy píšící noviny *Bohemia* československého prezidenta po jeho příjezdu dne 21. prosince ujišťovaly, že: „*naše ‚bud'te vítán' je skutečně tak poctivě myšleno, jako od Vám nejoddanějších Vašeho národa*“⁷⁷² a že o den později otiskly otevřený dopis univerzitního profesora Oskara Krause vyjadřující přesvědčení, že pokud se Masarykovi podaří uskutečnit jeho filosofické zásady, pak Československo: „*kráci vstříc šťastné a slavné budoucnosti.*“⁷⁷³

Nicméně naděje na obnovení jednání mezi Čechy a Němci dostala záhy vážné trhliny. Brzy začalo totiž být zcela zřejmé, že Masaryk rozhodně nehodlá zaujmout tak bezbřezě tolerantní stanovisko, jak si pražští Němci představovali.

Budoucí československý prezident totiž již během války a i krátce po ní začal dávat najevo jistou míru averze vůči českým Němcům, kteří podle něj představovali jedny z nejnadšenějších

⁷⁶⁸ Tyto snahy plně odráží kupříkladu telegram zasláný ministrem zahraničí Benešem dne 9. listopadu do Prahy, v němž vyzývá národní výbor, aby zabránil „*všem rozbíjům a všem krvavým bouřím také v německých částech Čech,*“ neboť zprávy o nich by mohly spojeneckým mocnostem vykládat jakožto důkaz odporu proti československému státu, což by dozajista jeho reputaci a jeho nárokům na tato území příliš neprospělo. Viz CESAR, ČERNÝ: *Od sudetoněmeckého...*, str. 128.

⁷⁶⁹ Cit. dle: Dokument 179 – 29. října, Washington. - Telegrafická instrukce předsedy prozatímní československé vlády T. G. Masaryka ministru zahraničních věcí E. Benešovi ve věci postupu vůči Rakousko-Uhersku a Německu in (eds.) KLIMEK, NOVÁČKOVÁ, POLIŠENSKÁ, ŠTOVÍČEK: *Vznik Československa...*, str. 343.

⁷⁷⁰ KLIMEK: *Názory...*, str. 76.

⁷⁷¹ Cit. dle tamtéž: str. 83.

⁷⁷² Cit. dle GAJAN: *Postoj T. G. Masaryka...*, str. 82.

⁷⁷³ Cit. dle tamtéž.

zastánců všenněmecké protičeské politiky a to i ve srovnání s Němci v Říši, u nichž se údajně přeci jen daly vystopovat stopy respektu k československé zahraniční akci. A co platilo o širších vrstvách, to muselo platit i o českoněmeckých politicích, těchto „*potížistech z Liberce*“,⁷⁷⁴ kterým navíc podle Masaryka chyběl širší politický rozhled a prozíravost.⁷⁷⁵

A tak již Masarykův první větší projev přednesený po jeho návratu do Prahy, v němž nový prezident nastiňoval základní priority československého státu včetně základních tendencí jeho menšinové politiky, musel na některé zastánce pokračování v jednáních mezi Československem a Deutschböhmen, kteří počítali s tím, že Masaryk znovu oživí naději na vyvázání alespoň části německého území z českých zemí, působit doslova šokujícím dojmem.⁷⁷⁶ Prezident totiž „*pochybené úsilí*“⁷⁷⁷ o rozšíření Německého Rakouska na část českých zemí jednoznačně odsoudil a zároveň deklaroval, že se jeho program v této věci nijak neliší od tezí zastávaných Národním výborem a tedy, že: „*území obývané Němci je naše a zůstane naším*.“⁷⁷⁸ S tím měla zcela jednoznačně počítat i německorakouská vláda, s níž Československo hodlalo navázat „*slušné sousední styky*“⁷⁷⁹ pouze v případě, že přestane podporovat separatismus německého obyvatelstva českých zemí. Ostatně podle prezidenta bylo zcela evidentní, že československé historické a hospodářské vazby na pohraničí v kombinaci se snahami ochránit zdejší českojazyčné menšiny výrazně převyšují jakékoliv nároky na sebeurčení místních Němců, kteří sem kdysi přišli pouze jakožto „*emigranti a kolonisté*.“⁷⁸⁰ Ačkoliv přitom podle Masaryka bylo psychologicky pochopitelné, že Němci „*nemile nesou, že se tak ostudně zklamali a že jsme měli a máme pravdu my*“,⁷⁸¹ představovala pro ně právě spolupráce s novou státní mocí zdaleka nejlepší řešení jejich situace. Československo jim totiž nabízelo občanskou rovnoprávnost, zajištění jejich menšinových práv a dokonce i postupné překonání odcizení, které se mezi oběma národy nejsilněji projevilo právě za světové války. Pokud by ovšem čeští Němci pokračovali ve svých separatistických snahách, byla by Československá republika nucena na

⁷⁷⁴ Uvedený výrazem Masaryk pojmenoval vládu Deutschböhmen při jednání s americkými představiteli. Cit. dle „German-Bohemia, so called... is our territory, and ours it shall remain“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 512.

⁷⁷⁵ Viz např. Zpráva ministerské radě o zahraniční činnosti in (Eds.) FEJLEK, VAŠEK: str. 46 či „Jsou, jak všichni Němci v Rakousku, politicky neschopní“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 500.

⁷⁷⁶ O dopadu Masarykových slov přitom svědčí i to, že říšskoněmecký konzul von Gebattel okamžitě po jeho prvním projevu svým nadřízeným do Berlína hlásil, že naděje vkládané do případné prezidentovy ochoty učinit jakékoliv územní ústupky ve prospěch Německa či Německého Rakouska, jsou naprosto liché. Viz KLIMEK: *Názory...* str. 72.

⁷⁷⁷ Cit. dle Poselství prezidenta republiky in (eds.) FEJLEK, VAŠEK: str. 29.

⁷⁷⁸ Cit. dle tamtéž.

⁷⁷⁹ Cit. dle tamtéž, str. 31.

⁷⁸⁰ Cit. dle tamtéž, str. 30

⁷⁸¹ Cit. dle tamtéž.

„*secesi našeho smíšeného severu*,“⁷⁸² reagovat zcela stejným způsobem, jako washingtonská vláda o šedesát let dříve na vznik jižanské konfederace – tedy válkou.⁷⁸³

Toto své stanovisko, ačkoliv přitom hrozbu války již nikdy takto plně neakcentoval, pak Masaryk konzistentně zastával i v dalších projevech týkajících se německé menšiny přednesených na přelomu let 1918 a 1919, během nichž zdůrazňoval, že „*naši Němci nejsou celý národ, nýbrž jeho kolonizační avantgarda*,“⁷⁸⁴ a znovu prohlašoval, že československá strana si nepřeje konflikt, ale výhradně spolupráci.⁷⁸⁵

Ovšem nebyl to jen Masaryk, kdo odmítal ustoupit ze základní premisy, již jeho strana zastávala. V německém táboře totiž Lodgman von Auen na pokusy části představitelů místních samospráv, kteří se ho během agónie Deutschböhmen v první polovině prosince 1918 pokoušeli přesvědčit o tom, že právě jeho přímé jednání s Masarykem by mohlo výrazným způsobem přispět k vyřešení celého česko-německého sporu, odpovídal s tím, že daná schůzka by byla zcela bezpředmětná.⁷⁸⁶ Namísto toho tak na velkém shromáždění v Liberci, pořádaném 8. prosince, znovu deklaroval své nesmiřitelné stanovisko k začlenění Deutschböhmen do československého státu, přičemž za bouřlivého potlesku neopomněl zdůraznit, že Němci se nikdy dobrovolně nepodrobí „*české knutě*.“⁷⁸⁷ A své stanovisko nezměnil ani poté, co v polovině měsíce padl Liberec do rukou Čechoslovákům a zemská vláda musela hledat azyl ve Vídni, takže jeho zdejší projev přednesený na prvním exilovém zasedání zemského sněmu Deutschböhmen pak byl dokonce současníky hodnocen jako jeden z nejpříkřejších odsudků českého obsazení provincie.⁷⁸⁸

A Lodgmanova rétorika mezi vedoucími německými činiteli rozhodně nebyla ojedinělá.

Zástupce zemského hejtmana Seliger sice ve svých projevech neopomínal tepat i „*německou nacionalistickou buržoazii*,“ jejíž krátkozraká politika nejenže zabránila spravedlivé přestavbě staré monarchie a přivedla ji k rozpadu, ale která fakticky stála i za ztroskotáním snah o udržení existence Deutschböhmen, avšak i jeho vývody mířily především proti Československu, jehož buržoazie si podle něj již plně osvojila metody prosazování vlastní národní nadřazenosti, jež dříve používala buržoazie německá. Seliger přitom v této analogii šel dokonce tak daleko, že počínání československého prezidenta Masaryka srovnal již s mnohokrát zmiňovaným

⁷⁸² Cit. dle tamtéž.

⁷⁸³ Tamtéž.

⁷⁸⁴ Cit. dle: Novoroční projev prezidenta Masaryka k deputaci Národního shromáždění in tamtéž str. 60;

⁷⁸⁵ Novoroční projev prezidenta Masaryka k deputaci Národního shromáždění in tamtéž str. 59-60; Prezident republiky v Novém německém divadle in tamtéž. str. 55.

⁷⁸⁶ BRAUN: str. 358-9.

⁷⁸⁷ Cit. dle Reichenberger Zeitung, 9. 12. 1918, str. 2.

⁷⁸⁸ VINK: str. 34.

veteránem radikálního německého národoveckého hnutí Karlem Hermannem Wolfem, přičemž neopomněl dodat, že trvalá okupace Deutschböhmen nevyhnutelně povede k nové válce, v níž Češi nakonec podlehnou, neboť pouze dosažení sebeurčení všech národů Evropy může celému světařílu přinést definitivní mír.⁷⁸⁹

Toto na první pohled nepochopitelné extrémně negativistické stanovisko českých Němců k jakémukoliv vyjednávání s československým státem přitom bylo s největší pravděpodobností podmíněno vírou v amerického prezidenta Wilsona a jím deklarované právo na sebeurčení. Koneckonců definitivně přeci měla hranice ve střední Evropě určit až mírová konference, která měla v této věci postupovat nejvýš spravedlivě. Z tohoto pohledu je tak zřejmé, že jakýkoliv kompromis s Čechy by mohl nenávratně poškodit pozici českých Němců na mírové konferenci a znemožnit jim tak dosáhnout rozdělení historických českých zemí.⁷⁹⁰

Není tedy příliš velkým překvapením, že při takovýchto postojích obou stran i poslední pokus o zprostředkování, který vyšel právě od Němců žijících ve vnitrozemí českého státu, musel skončit rovněž neúspěchem. Jeho iniciátorem byl šéfredaktor liberálně orientovaného listu *Prager Tagblatt* Sigismund Blau, který se během audience u nového prezidenta dne 31. prosince 1918 nadnesl návrh na zorganizování diskrétních jednání mezi hlavou československého státu a libereckou vládou působící tou dobou již ve vídeňském exilu. Přestože Masaryk, kterému se takto nabízela možnost, jak celou problematiku německého iredentismu alespoň dočasně vyřešit ještě před tím, než Československu způsobí potíže na mezinárodní scéně, tentokrát s touto iniciativou souhlasil, nesetkal se Blauův důvěrný dopis Lodgmanovi,⁷⁹¹ sondující jeho ochotu k dalšímu vyjednávání, s pozitivní odezvou na německé straně.⁷⁹² Bezprostřední reakce zemského hejtmana na uvedený list sice není známa a je snad i možné, že v první chvíli byl ochoten při zachování přísného utajení s Masarykem navázat kontakt, nicméně celá Blauova iniciativa, jejíž existenci Lodgman veřejně přiznal až po mnoha letech,⁷⁹³ nakonec v polovině ledna skončila naprostým fiaskem. O příčinách jejího neúspěchu přinesl nepřímé svědectví paradoxně sám *Prager Tagblatt*, který dne 18. ledna otiskl o pět dní dříve sepsaný rozhořčený komentář Josefa Seligera, v němž se Lodgmanův zástupce ostře vyhrazoval proti jakémukoliv jednání českých a německých vůdců a obviňoval pražské Němce

⁷⁸⁹ „stejný osud... zažije jednoho dne i český národ, vstoupí-li do šlépějí této politiky“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 529.

⁷⁹⁰ Viz také BRAUN: str. 356.

⁷⁹¹ O blízkém vztahu Blaua k Lodgmanovi viz 26. 23. XI. 1918 – Berichte über der Stimmungsumschwung bei den Deutschböhmen bezüglich eines möglichen Anschlusses and as Deustche Reich in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 95.

⁷⁹² Podrobněji k tomuto pokusu o vyjednávání viz VALENTA, Jaroslav: Nezdařený pokus o jednání mezi Čechy a Němci na přelomu let 1918-1919 in *Moderní dějiny* 3, Praha 1995, s. 229-239.

⁷⁹³ BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 119-120.

z toho, že se jen ve své sobecké snaze získat v Československé republice lepší postavení snaží zavléci do toho státu veškeré obyvatele Deutschböhmen.⁷⁹⁴

Ovšem postupně se ukazovalo, že představitelé Deutschböhmen jsou v těchto svých představách stále osamocenější. Nejenže je do exilu nenásledovali ve stejně reprezentativní sestavě i činovníci Sudetenlandu, ale i sama vláda Německého Rakouska se přes svou navenek jednoznačnou rétoriku⁷⁹⁵ začala chovat, jako kdyby už nepočítala s tím, že se daná území v dohledné době vrátí pod její správu. To se kupříkladu projevilo v překvapivě laxním postupu Vídně v otázce udržení politické reprezentace Deutschböhmen v nejvyšších německorakouských orgánech. Přestože totiž paragraf 41 zákona o provedení voleb do Ústavodárného národního shromáždění umožňoval státní radě, potažmo německorakouské vládě, aby v případě, že v některých částech země nebude volby možno provést, na neobsazená křesla poslance jmenovala při zachování poměru hlasů, jež jednotlivé strany obdržely v ostatních částech státu,⁷⁹⁶ nebyl tento paragraf při obsazování křesel, jež zde měla být vyhrazena zástupcům Deutschböhmen a Sudetenlandu, nakonec využit.⁷⁹⁷ A to i přesto, že se tyto volby se měly vztahovat na celé území Německého Rakouska tak, jak bylo definováno v odpovídajících zákonných normách – tedy nejen v Deutschböhmen a Sudetenlandu, ale i na všech jazykových ostrovech.⁷⁹⁸

Nejenže tak tedy zástupci českých, moravských a slezských Němců byli i nominálně vyloučeni z práce na základních zákonech nového státu, ale samotný parlament a jemu odpovědná vláda, v níž rovněž výrazným způsobem poklesl počet osob s přímými vazbami na politický život českých, moravských a slezských Němců, tak navíc již nemohla vystupovat jakožto jednoznačný reprezentant osob německé národnosti, které se ocitly uvnitř hranic československého státu.

⁷⁹⁴ Prager Tagblatt, 18. 1. 1919, str. 1.

⁷⁹⁵ Kupříkladu v odpovědi na Masarykovo vánoční poselství vyjádřil kancléř Renner své nehlubší zklamání z toho, že: „*Češi zřídili imperialistický buržoazní stát a po uzavření příměří ve světě znovu zahájili ve vlastní zemi válku*“ Přesto i v této době ještě choval naději, že český národ i se svým prezidentem brzy zjistí jak nesmyslné a bezvýsledné je toto jednání protivící se idejím, které sociální demokraté prosazují již tak dlouho a které nyní převzal téměř celý svět, a vrátí německým územím jejich právo na sebeurčení. Viz „Když nás Češi přestanou traktovat podle metod starého Rakouska, můžeme být velmi dobrými přáteli – my i oni“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 517-519.

⁷⁹⁶ ŠESTAUBER: str. 65.

⁷⁹⁷ MAJEWSKI: str. 167.

⁷⁹⁸ OPOČENSKÝ: str. 207.

4. 5. Vztahy s Německou říší

Přes všechny vazby, jež Deutschböhmen spojovaly s Československem, nepředstavovala mladá republika jediný zahraniční subjekt, se kterým se představitelé provincie pokoušeli vyjednávat a jehož představitelé věnovali situaci v někdejší pohraničí českého království zvýšenou pozornost.

V době vyhlášení Deutschböhmen totiž v Berlíně stále ještě úřadovala německá císařská vláda, část jejichž představitelů v rozpadu Rakouska-Uherska viděla příležitost, jak v situaci, kdy se vojenské štěstí na západní frontě definitivně přiklonilo na stranu dohodových mocností, rozšířit území Německé říše alespoň o některé etnicky německé oblasti. Proti jejich anexi by koneckonců vítězí mocnosti zaštiťující se právem na sebeurčení národů přeci nemohly nic namítat – navíc, když bylo zcela zřejmé, že Deutschböhmen je od jádra německorakouského státu příliš vzdálena na to aby jí mohla být efektivně spravována.⁷⁹⁹

Tyto názory byly přitom rozšířeny především ve vrchním velení německé armády,⁸⁰⁰ kde mezi jejich zastánce patřil především „generální ubytovatel“ a jeden ze dvou nejmocnějších mužů německých pozemních vojsk Erich von Ludendorff, který se podle mnoha dobových pozorovatelů mohl díky svému vlivu těšit pozici faktického německého diktátora.⁸⁰¹ Svůj názor na problematiku Deutschböhmen pak Ludendorff patrně nejzřetelněji vyložil dne 14. října v dopise adresované německému ministru zahraničí Wilhelmu Solfovi:

„Možná, že není příliš vzdálena ta doba, kdy budeme muset poskytnout Němcům v Rakousku svou vojenskou ochranu... Dříve či později bude skutečně připojení oblastí osídlených Němci. Za zklamání, která přinesla válka v jiných oblastech, by byl takový vývoj cenným vyrovnáním.“⁸⁰²

Změnu v tomto přístupu přitom zpočátku nepřinesla ani Ludendorffova rezignace z konce října 1918, neboť i jeho nástupce ve funkci generálního ubytovatel, generál Wilhelm Groener, ještě

⁷⁹⁹ Tuto skutečnost si uvědomovala i sama německočeská zemská vláda, a její členové se tak opakovaně nechávali slyšet, že jejich hlavním cílem je připojení k Německu. Viz (Hrsg.) BACHMANN: str. 249-250.

⁸⁰⁰ Sám německý císař Vilém II. se přitom koncem války údajně rovněž přiklonil k myšlence anexe německých oblastí Rakouska, nicméně není zřejmé, zda se stavěl rovněž za přímý vojenský vpád do českých zemí. Této možnosti by nicméně nasvědčovala skutečnost, že říšskoněmecké vojenské velení již během války rozpracovalo plán, podle nějž by v případě, že by Rakousko vypovědělo spojeneckou smlouvu s Německem a uzavřelo separátní mír, obsadila říšskoněmecká armáda část jeho území. Viz KOŘALKA: str. 840; FREIBLER: str. 27.

⁸⁰¹ K Ludendorffovu postavení blíže viz MÜLLER, Helmut: Dějiny Německa, Praha 1995, str. 226.

⁸⁰² Cit dle FUCHS, Gerhard: Realizace práva na sebeurčení národů ve Velké říjnové socialistické revoluci a otázka „anšlusu“ v německo-československých vztazích 1918-1919 in Slovanský přehled, č. 4, 1978 s. 2357-262, str. 259.

5. listopadu požadoval zabezpečení říšské hranice pomocí vojenského obsazení Ústí nad Labem.⁸⁰³

Vyslání německých jednotek do Čech coby preventivní akci namířenou proti případnému českému vyhlášení nezávislosti a následnému otevření další fronty podporoval i pruský ministr války Hermann von Stein a pro pomoc separatistickému hnutí v českém pohraničí se vyslovoval rovněž říšskoněmecký styčný důstojník u rakousko-uherského vojenského velení August von Cramon, který navrhoval dodat do německých oblastí českých zemí zbraně a munici a v případě propuknutí ozbrojených střetů mezi Čechy a Němci sem vyslat „policejní“ intervenční sbor.

Samotné Cramonovy návrhy nicméně vzbudily značnou nelibost na německém ministerstvu zahraničí, které v nich vidělo nepřipustné zasahování armádního velení do sféry své působnosti a fakticky i sabotáž svých snah dosáhnout rozumných podmínek příměří s vítězíci západními mocnostmi.⁸⁰⁴

To ovšem neznamená, že by říšskoněmecké diplomacii byla myšlenka na vojenskou intervenci v českém pohraničí zcela cizí. Mezi její zastánce totiž patřil kupříkladu německý velvyslanec ve Vídni Botho von Wedel, který navíc v odtržení německojazyčných oblastí od jádra českých zemí viděl vhodný prostředek k oslabení mocenské pozice rodícího se československého státu, jenž by se tak následně musel orientovat na spolupráci s Německem. Podle jeho názoru by totiž:

„Samotné české Čechy byly zmrzačeným státem, jen spolu s Deutschböhmen by bylo České království životaschopným útvarem. Češi proto pohnou nebem i zemí, aby Deutschböhmen pro svůj stát získali... Zdaří-li se Čechům přeměnit ve svůj stát celé Čechy, pak budeme mít v Čechách velmi nepříjemného souseda, nezdaří-li se jim to, a budou-li Češi muset na německou oblast rezignovat, pak se stanou na nás závislími... Proto musíme Deutschböhmen plně podporovat - jak teď, když zajišťuje svou samostatnost proti Čechům, tak i na mírové konferenci.“⁸⁰⁵

⁸⁰³ OPOČENSKÝ: str. 193.

⁸⁰⁴ KOŘALKA: str. 838-840.

⁸⁰⁵ Cit. dle 2. – Aus dem Situationsbericht des deutschen Aussenministeriums über die innenpolitische Entwicklung in Österreich-Ungarn, der Standpunkt der Deutschen in Böhmen und der Feichdeutschen zur Tschechoslowakischen Selbstständigkeit in (eds.) GAJAN, KVAČEK: str. 46-7; pro další Wedelova hlášení v tomto duchu viz KOŘALKA: 841-842.

Vznik československého státu podle Wedela pro Německou říši očividně představoval historickou příležitost vystoupit coby ochránce německých menšin⁸⁰⁶ a zároveň i rozšířit své území, takže říšskoněmecký ambasador v druhé polovině října doslova překypoval návrhy na to, jak nové konstelace v české kotlině využít a zabránit tak vytvoření „*nového Alsaska-Lotrinska na východě*.“⁸⁰⁷ Svého saského a bavorského kolegu tak informoval o tom, že by případné odtržení českých zemí od Vídně mohla Německá říše využít a obsadit hospodářsky cenný severočeský uhelný revír, neboť by se již nejednalo o narušení územní integrity c. a k. monarchie, ale naopak zásah proti pražské vzdorovládě, přičemž by takovýto zákrok navíc zabránil případnému odnárodnění zdejších Němců.⁸⁰⁸ Koneckonců o tom, že Wedel se na zájmy skomírajícího německého spojence v této fázi již příliš neohlížel, nejlépe vypovídá jeho výrok údajně pronesený 23. října během audience, kterou u něj vykonali představitelé nově zřízeného německorakouského státu. Těm tak sdělil, že budou „*Německou říši srdeční vítání, pokud si později budou anšlus*⁸⁰⁹ *k Říši přát*.“⁸¹⁰

V den vyhlášení samostatného československého státu však jako by von Wedel udělal krok zpět, když své vládě radil, aby v případě, že se Němci v Českých zemích rozhodnou:

*„hledat výhodný vztah k Čechům, nemůžeme a nesmíme jim v tom bránit. Odmítnou-li však, tak jak to činili dosud, začlenění do českého státu a požádají-li nás o stanovisko k tomuto kroku, musím jim v provedení jejich úmyslu poskytnout každou myslitelnou podporu, i kdyby měla být pouze diplomatická či morální.“*⁸¹¹

Otázkou ovšem zůstává, nakolik byla takováto benevolence k případnému spojení Deutschböhmen s Československem z velvyslancovy strany myšlena vážně. V jiné své zprávě totiž Wedel naznačoval, že kdyby snad čeští a moravští Němci nejevili pro připojení k Německé říši přílišné nadšení, má v záloze plán, jak celou věc přesunout na mezinárodní úroveň a obsazení Deutschböhmen a Sudetenlandu provést nezávisle na přáních místního

⁸⁰⁶ Tamtéž.

⁸⁰⁷ Cit. dle dle GREGOROVÍČ, Aleš: Die deutschböhmisches Frage in den ersten Monaten der jungen ČSR anhand von Berichten der deutschen Gesandtschaft in Prag, Diplomová práce obhájená v roce 2006 na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně: str. 44.

⁸⁰⁸ BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 105; KOŘALKA: str. 841.

⁸⁰⁹ Německé slovo Anschluss ve významu „spojení“ či „připojení“ se v kontextu německého nacionalismu užívá především pro snahy o přičlenění alpských zemí k Německu. V tomto smyslu pak dané slovo proniklo i do dalších jazyků a ve své fonetické variantě i do češtiny.

⁸¹⁰ OPITZ: Böhmen..., str. 201.

⁸¹¹ Cit. dle 40. Ein Bericht des Botschafters von Wedel aus Wien (Auszug) in ALEXANDER: Quellen..., str. 113.

obyvatelstva. Uvedená území totiž měla být Německé říši poskytnuta jakožto úhrada dluhu, jež u berlínské vlády měla rakousko-uherská monarchie, potažmo Československo jako její nástupnický stát.

A kdyby tyto i koncepce selhaly, měl německý velvyslanec zase připravenou jakousi diplomatickou léčku, která spočívala ve zdánlivé kooperaci s československou vládou, jíž měl Berlín poskytnout všemožnou podporu v jejích nárocích na Slovensko. Vláda nového státu by se tak zapletla do vojenského dobrodružství na jeho východní hranici, neměla by tak tolik energie řešit otázku českých Němců a zároveň by takto vstřícný německý postoj mohl Československo přimět k ústupnosti v otázce Deutschböhmen,⁸¹² přičemž by svým trváním na narušení historické integrity Uher rovněž samo podkopalo své úsilí o udržení jednoty českých zemí.⁸¹³

A nic nemělo být ztraceno ani v případě, že by nakonec nedošlo k naplnění žádného z těchto scénářů a o budoucnosti pohraničí by rozhodovaly výhradně Dohodové státy. Na straně českých Němců totiž podle Wedela stály morální nároky a dokonce i nevyřčené tužby některých Čechů, kteří by dozajista uvítali, kdyby nakonec do svého státu nemuseli takto početnou německou menšinu složitě inkorporovat.⁸¹⁴

Není se tedy příliš co divit, že pod vlivem těchto Wedelových hlášení se počátkem podzimu i na říšskoněmeckém ministerstvu zahraničí začaly objevovat plány, podle nichž měl Berlín užitím kombinace ekonomických i vojenských prostředků podpořit protičeskoslovenské hnutí v pohraničí a nastolit zde tak stav, který by nakonec musela uznat i mírová konference.⁸¹⁵ Ostatně takovému řešení nahrávaly i postoje samotného zemského hejtmana Lodgmana, který se nechal slyšet, že jakékoliv řešení budoucnosti Deutschböhmen mimo sjednocené Německo bude pouze provizorním.⁸¹⁶ V samotném pohraničí se přitom německá intervence brala téměř jako hotový fakt, takže na schůzi Svazu německo-českých měst pořádané dne 30. října údajně zazněla slova o tom, že německé jednotky jsou připraveny na požádání překročit hranice a postavit se Čechům, a rovněž vojenský referent československého Národního výboru v Turnově Václav Kulich ve svém svolání mobilizujícím místní Sokoly zdůrazňoval, že „*náš československý stát není ještě zabezpečen před invází prusáckou.*“⁸¹⁷

⁸¹² BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 105-106.

⁸¹³ Cit. dle 2. – Aus dem Situationsbericht des deutschen Ausenministeriums über die innenpolitische Entwicklung in Österreich-Ungarn, der Standpunkt der Deutschen in Böhmen und der Feichdeutschen zur Tschechoslowakischen Selbstständigkeit in (eds.) GAJAN, KVÁČEK: str. 46.

⁸¹⁴ 40. Ein Bericht des Botschafters von Wedel aus Wien (Auszug) in ALEXANDER: Quellen..., str. 113.

⁸¹⁵ FUCHS: str. 259.

⁸¹⁶ MAJEWSKI: str. 164.

⁸¹⁷ Cit dle KULICH: str. 56.

Ovšem jakkoliv mělo samotné Wedelovo slovo v říšskoněmeckých diplomatických kruzích značnou váhu, jeho dopad do jisté míry limitovaly jak názory některých vrcholových představitelů německého Rakouska, kteří se obávali, že by vstup německých jednotek na jejich území proměnil celé Německé Rakousko v jedno velké bojiště,⁸¹⁸ tak i zprávy dalších německých diplomatických zástupců ve Vídni. Zde totiž od sjednocení Německa v roce 1871 nepůsobil jen samotný říšskoněmecký velvyslanec, ale i vyslanci dvou německých království, která na základě dohod uzavřených při vstupu do Německé říše měla nadále disponovat vlastní diplomatickou službou – Saska a Bavorska. A právě saský vyslanec von Nostiz spolu se svým zástupcem legačním radou Benndorfem⁸¹⁹ patřili mezi ty, kdo se k případnému německému vpádu do Čech stavěli nejkritičtěji – jakkoliv sám Nostiz zřejmě měl ke snahám českých Němců určité osobní sympatie.⁸²⁰

Přestože se sice podle informací, které saské vyslanectví získalo již počátkem února, za připojení k Sasku stavěla část českoněmeckých politických kruhů ze severozápadních Čech⁸²¹ (s výjimkou spíše k Bavorsku inklinujícímu Chebu), a přestože se podle Nostize s Benndorfem otázka spojení Saska a Deutschböhmen dostávala „jednoznačně silně do popředí,“⁸²² uvědomovali si počátkem podzimu 1918 oba diplomaté, jak moc riskantním krokem by vojenská intervence v českém pohraničí byla. Německá (popřípadě saská) vojska by sem totiž museli povolati političtí představitelé zdejších Němců, pro něž by to ovšem znamenalo naprosté odstříhnutí se od císařské vlády, již doposud formálně zachovávali poslušnost. Toto pozvání by totiž muselo být zdůvodněno neschopností rakouské císařské administrativy ochránit německé části Čech před československým vpádem, o němž v té době však vůbec nebylo jisté, zda a kdy k němu vlastně dojde. A i pokud by se snad podařilo tuto překážku překonat, vedl by podle Nostize vstup říšskoněmeckých vojsk do pohraničí jen k tomu, že by zbytečně zkomplikoval německo-československé vztahy a kompromitoval by berlínskou vládu před vítěznými mocnostmi.⁸²³ V tomto jeho názoru ho přitom utvrdilo jednání, během nějž dne 11. října

⁸¹⁸ HAAS: str. 156.

⁸¹⁹ Podrobněji k otázkám personálního obsazení saského vyslanectví ve Vídni viz OPITZ: Böhmen..., str. 194.

⁸²⁰ ALEXANDER, Manfred: „Der Zerfall der europäischen Mitte“. Staatenrevolution im Donauraum. Berichte der Sächsischen Gesandtschaft in Wien 1917-1919. Hrsg. v. Alfred Opitz und Franz Adlgasser in Bohemia Nr. 1. 1992, s. 221-223, str. 222.

⁸²¹ Drážďanská vláda přitom o tomto anekcionistačtím hnutí obdržela informace i z jiných zdrojů. Kupříkladu jeden z jejích úředníků působící na české hranici dne 25. října informoval své nadřízené, že mnozí čeští Němci v obavách z české supremace: „vidí anexi Německou říši jakožto jedinou možnost, jak se vyhnout tomuto nebezpečí. Čeští Němci očekávají, že jakmile Češi přejdou k činům, silnou vojenskou odpověď“ (ze strany Německé říše – **pozn. TB**).“ Cit. dle MURDOCK: str. 103.

⁸²² Cit. dle OPITZ: Böhmen... str. 200

⁸²³ MURDOCK: str. 110.

představil generál von Cramon jeho zástupci Benndorfovi, velvyslanci Wedelovi⁸²⁴ a emisarům bavorského královského dvora svůj výše zmíněný plán na dodávky zbraní do českého pohraničí a následnou preventivní akci, která by zabránila Čechům zajistit historické hranice českých zemí. Poté, co se takto Nostiz dozvěděl o tom, že by Sasko mělo k této akci přispět nasazením svých policejních sil,⁸²⁵ neodpustil si sarkasticky poznamenat, že „*vojenští páni jsou s takovýmto napochodováním hned hotovi.*“⁸²⁶

A názor saského vyslanectví na celou tuto problematiku se příliš nezměnil ani poté, co byl koncem října Nostiz povolán zpět do Drážďan, takže řízení celé legace převzal Benndorf. Ten v této věci nezastával natolik kategorické názory jako jeho předchůdce a dokonce pochyboval o tom, zda budou Češi Deutschböhmen skutečně pro svůj stát požadovat, přičemž pro jistotu navrhoval zahájit na podporu provincie mediální kampaň v saském tisku.⁸²⁷ Avšak ve svých hlášeních z počátku listopadu zároveň zdůrazňoval, že setrvání v československém státu jsou nakloněny stále širší vrstvy zdejšího obyvatelstva, přičemž dodával, že i německorakouský tajemník zahraničí Adler, který přesvědčení o pročeskoslovenských náladách mezi českými Němci nesdílí a který požaduje připojení Německého Rakouska k Říši, jej upozornil na to, že vstup saských vojsk do Deutschböhmen by výrazně poškodil vztahy mezi Drážďanami a Prahou.⁸²⁸ Není tedy příliš překvapivé, že královská saská vláda neopustila v případě plánů na anexi části Čech bezpečnou půdu nepřilíš konkrétního teoretizování, jemuž se ostatně do jisté míry její členové věnovali již během války,⁸²⁹ a odmítla snahy českých Němců jakkoliv reálně podpořit.⁸³⁰

Obdobně se zachovala i vláda bavorská, která patrně v návaznosti na zmíněné návrhy generála Cramona na „policejní intervenci“ v českém pohraničí dala jak svému podřízenému aparátu, tak i říšskoněmeckému ministerstvu zahraničí jasně na vědomí, že bavorské policejní orgány v žádném případě nemohou být nasazeny za účelem podpory jakéhokoliv politického hnutí mimo území Bavorského království. Hranice s Českým královstvím pak měly sice být

⁸²⁴ Wedel jakožto zastávce anexe přitom ve svých hlášeních vyjadřoval svou nelibost nad tím, že si podle něj více českých Němců přeje připojení právě k Sasku nežli k jeho rodnému Prusku. Viz Dokument č. 51 – O náladách kolem českoněmecké otázky v říjnu 1918 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 204-205.

⁸²⁵ MURDOCK: str. 107.

⁸²⁶ Cit. dle OPITZ: Böhmen..., str. 200.

⁸²⁷ MURDOCK: str. 107.

⁸²⁸ OPITZ: Böhmen..., str. 202-203

⁸²⁹ KOŘALKA: str. 821.

⁸³⁰ Patrně nejdále v těchto svých úvahách dospěly saské politické kruhy v posledních říjnových dnech, kdy se mezi nimi začaly objevovat návrhy na vyslání zvláštního emisara do Prahy, který by zde vyjednával o dalším osudu Deutschböhmen. Ani tyto návrhy však nikdy nevstoupily do fáze realizace. Viz KOŘALKA: str. 844.

vojensky a policejně zabezpečeny, avšak především z toho důvodu, aby se odsud do bavorského vnitrozemí nešířila státní nepřátelská hnutí.⁸³¹

Jakkoliv i takto omezená aktivita bavorské strany ve zjištěné době bohatě postačovala k tomu, aby se v první listopadové dekádě v pohraničí znovu a znovu šířily informace o tom, že bavorská vojska v zájmu „udržení pořádku“ obsazují Chebsko,⁸³² realitou zůstává, že jediným krokem, který bavorská vláda skutečně hodlala ve prospěch českých Němců učinit bylo poskytnutí stravy a přístřeší těm osobám, které by v případě propuknutí občanské války v Čechách hledaly v Bavorsku bezpečí.⁸³³

Při takovémto přístupu saské a bavorské vlády přitom není příliš překvapivý naprostý krach ambiciózního plánu německorakouských ministerstev zahraniční a vojenství, která 8. listopadu požádala Sasko o uvolnění zbraní pro Deutschböhmen⁸³⁴ a Bavorsko o umožnění průchodu vojenských posil složených ze „zachovalých frontových jednotek“ složených z branců, kteří se v českém pohraničí mohli vykázat domovskou příslušností, takže by jejich příchod nemohl být chápán jakožto faktické vyhlášení války Československu.⁸³⁵ Ostatně o tom, že sami Čechoslováci chápali takovéto využívání bavorského území jakožto nepřátelský akt, svědčí žádost československého ministra obrany Václava Klobáče, aby ministr zahraničí Edvard Beneš proti těmto snahám zakročil.⁸³⁶

A fiaskem pro Německé Rakousko skončila i cesta, již poslanci Langenhahn, Fink a Schreiter podnikli v poslední říjnové dekádě do Berlína a Drážďan,⁸³⁷ kde měli oficiálně vyjednávat o možnostech zásobování, ale kde podle celé řady indicií projednávali i otázku případné vojenské asistence proti československým nárokům. Zde se sice německorakouským emisarům dostalo jisté pozitivní odezvy, když je dokonce dne 27. října osobně přijal saský ministerský předseda Heinze, nicméně nakonec se veškerá saská pomoc omezila na již zmíněné propagandistické aktivity, když kupříkladu oficiální saské noviny *Leipziger Neueste Nachrichten* dne 30. října

⁸³¹ Obdobná opatření přitom v jisté míře přijala i saská a dokonce i říšskoněmecká vláda. (Hrsg.) BURIAN, Peter: Ein bayerischer Geheimerlass zur Sudetenfrage aus dem Oktober 1918 in Bohemia, Nr. 1., 1974, s. 440-444; MURDOCK: str. 108-109.

⁸³² Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, str. 7. 11. 1918, str. 2. Uvedená informace se pak znovu rozšířila i 9. listopadu. Viz KNOLL; SCHIEBEL.

⁸³³ (Hrsg.) BURIAN, s. 440-444.

⁸³⁴ Podle Benndorfa měla na tyto návrhy saská vláda přistoupit pouze při „*násilném postupu*“ československé strany a samotný vstup saských jednotek do Deutschböhmen by pak byl žádoucí pouze v tom „*nejzastší* případě nouze.“ Cit. dle OPITZ: Böhmen..., str. 203

⁸³⁵ Vláda Deutschböhmen tak podle československých údajů za celou dobu svého působení z Vídně obdržela jen 4 000 pušek a musela se tak spolehnout především na pomoc ryze finančního rázu. Z Německé říše pak byla tato podpora ještě slabší, přestože generál Cramon počátkem listopadu sliboval dodávky mj. dvanácti děl s 3 000 náboji, dalších 3 000 pušek a třiceti kulometů. Viz KAJZROVÁ: str. 34-35; srov. též OPITZ: Böhmen..., str. 203-204; CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 72; HAAS: str. 162.

⁸³⁶ GAJAN: Německý imperialismus..., str. 42.

⁸³⁷ Sudetenpost, 1. 3. 1979, str. 3.

1918 označily československý stát za Německé říši nepřátelskou entitu, která svou snahou o expanzi do Deutschböhmen ohrožuje německé ekonomické zájmy, a vyzývaly k prohloubení spolupráce mezi Berlínem, Drážďany a Libercem.⁸³⁸

Ještě rezervovaněji než obě královské vlády se však k říšskoněmeckému angažmá v českém pohraničí stavěla osoba, která byla pro porozumění mezi českými Němci a Berlínskou vládou naprosto klíčová – říšskoněmecký generální konzul v Praze Friedrich von Gebattel. V jeho případě se přitom jednalo o naprostý názorový obrat, neboť právě Gebattel patřil během války k typickým zastáncům tvrdého postupu vůči českému národnímu hnutí, kdy kupříkladu roku 1917 po českém místodržiteli Coudenhovem žádal exemplární potrestání obce Horní Heřmanice na Lanškrounsku, která po německém konzulátu požadovala, aby s českými obcemi komunikoval v českém jazyce. Podle Gebattela totiž bylo třeba:

„českou opovážlivost udusit hned v zárodku, jinak by jejich domýšlivost brzy neznala žádných mezí a první, kteří by tím museli trpět, by byli četní příslušníci našeho vojska... Beztak už Češi nás, německé říšské příslušníky, horoucně nenávidí, protože nám dávají vinu za prodlužování války.“⁸³⁹

Nicméně právě tato starost o říšskoněmecké státní příslušníky v Čechách, která se spolu se snahou o důsledné prosazování dobrého jména vrcholných představitelů státu zdá být hlavním motivem většiny stížností německého generálního konzula na české obyvatelstvo, Gebattela v průběhu léta 1918 vedla k přehodnocení vztahu k českému národnímu hnutí. Poté, co tak počátkem července došel k názoru, že vyhlášení samostatného českého státu je jen otázkou času, začalo mu být jasné, že další osud říšskoněmeckých státních příslušníků se bude odvíjet od úrovně vztahů mezi Prahou a Berlínem, které by tak neměly zatěžovány nevyjasněným statutem českých Němců, jejichž šance na úspěšné rozbití jednoty českých zemí a následné spojení s Německou říší navíc za současné mezinárodní situace nejsou příliš vysoké.

Ve svém hlášení z 25. října 1918 tak Gebattel sice zmiňoval celou řadu německých subjektů, které veřejně deklarovaly své přání stát se součástí Německé říše (krom Německé národní rady v Lovosicích se takto údajně vyjádřily i některé německé organizace v Praze (sic!), městská zastupitelstva v pohraničních městech Cheb, Rumburk a Varnsdorf a většina německých průmyslových kruhů) avšak zároveň uváděl celou řadu důvodů, proč by čeští Němci v žádném

⁸³⁸ OPOČENSKÝ: str. 192.

⁸³⁹ Cit dle KOŘALKA: str. 826.

případě neměli pokračovat ve svých snahách o odtržení od „nekonečně bohatších“ českých oblastí, ale naopak co nejrychleji navázat jednání s českou stranou a využít tak její aktuální ochoty ke kompromisu, neboť v budoucnu již zřejmě nebudou jejich výchozí pozice natolik příznivé. Podle konzula totiž bylo velice nepravděpodobné, že by Češi byli ochotní ustoupit ze svých historických hranic, které jim umožňují získat politickou a hospodářskou nezávislost, a sama Německá říše podle Gebstella za současné situace nemá dostatek sil na to, aby české Němce mohla v jejich snahách nějak podpořit, a zaplést se tak do dalšího konfliktu, v němž by navíc Češi proti ní dozajista hledali dorozumění s Poláky a Jihoslovany⁸⁴⁰ - což byla ostatně argumentace, která se v polovině října začínala stále častěji objevovat na stránkách celé řady středoevropských listů.⁸⁴¹

Přestože tedy Gebstella převrat očekával, dokázaly ho události 28. října přeci jen zaskočit – a to nejen svou očividnou nenásilností, kdy se oproti jeho očekávání nekonaly žádné útoky namířené proti budově konzulátu i proti němu osobně, ale i svou překotností, kdy vojenský oddíl, o nějž hned po začátku manifestací pro jistotu požádal, již po hodině nahradila sokolská hlídka, takže se zastupitelstvo Německé říše hned ve večerních hodinách dne 28. října ocitlo pod českou ochranou.⁸⁴²

Pod dojmem rychlého spádu událostí se tak Gebstella obávající se toho, že by nová státní moc mohla přijmout opatření namířená proti v Praze žijícím německým státním příslušníkům, rozhodl přijmout roli diplomatického zastupitele v novém státě a prakticky okamžitě začal jednat, jako by zde byl plnohodnotným říšskoněmeckým vyslancem. Nejenže tak počínaje 28. říjnem přestal v zájmu urychlení komunikace zasílat svá hlášení nejbližšímu nadřízenému zastupitelskému úřadu do Vídně a směřoval je přímo na německé ministerstvo zahraničí, ale především hned následující den vykonal, jakožto první v Praze detašovaný zahraniční diplomatický pracovník,⁸⁴³ ve snaze: „navázat kontakty s novou vládou a eventuálně hájit

⁸⁴⁰ Dokument 54 - Praha 25. října 1918 očima německého diplomata in (ed.) HANHOVÁ: str. 212-216; Gebstella pak toto své stanovisko zopakoval ve svém hlášení z dne 31. října viz 5. 31. X. 1918 Unruhe in Böhmen und die Aussicht einer entsendung von Entente-Truppen in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 42.

⁸⁴¹ Campbell v této souvislosti zmiňuje německy psané noviny *Bohemia*, český *Večer*, slovinský *Slovenski narod* a srbský tisk. Viz CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 24.

⁸⁴² 1. 28. X. 1918 - Die Bevölkerung Prags am Tage des Umsturzes in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 30.

⁸⁴³ S jistým zadostiučiněním tak Gebstella přijal zprávu o tom, že švýcarského konzula musela 30. října na jeho povinnost vykonat návštěvu u Národního výboru upozornit až sokolská deputace. Viz 4. 31. X. 1918 – Die Reaktionen auf die ersten Kontakte Gebstells mit dem Nationalausschuss in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 41; český pohled na Gebstellovu audienci viz Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého dne 2. listopadu 1918 dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_01.htm> navštíveno 14. 6. 2017.

zájmy říšskoněmeckých příslušníků,⁸⁴⁴ audienci u předsednictva Národního výboru. Během ní pak novým představitelům státní moci vyjádřil poděkování za ochranu poskytnutou konzulátu a poblahopřál jim k vyhlášení samostatného československého státu.

Uvedená audience, stejně tak jako další jednání s Národním výborem, které proběhlo 2. listopadu, přitom definitivně upevnily Gebattelovo přesvědčení, že jakákoliv podpora poskytnutá českým Němcům by ve svých důsledcích mohla ohrozit postavení a možná i životy říšskoněmeckých státních příslušníků na československém území. Z tónu zástupců Národního výboru bylo totiž zcela zřejmé, že pokud by se vláda Deutschböhmen skutečně postavila českým aspiracím na ozbrojený odpor, buď do Čech povolají legionářská vojska či zažádají o ozbrojenou pomoc své dohodové spojence,⁸⁴⁵ kteří by rozhodně nepřistupovali k občanům nepřátelského státu s takovou benevolencí.⁸⁴⁶ O tom, že Gebattel uvedenou možnost nebral na lehkou váhu, nejlépe svědčí skutečnost, že nejpozději 1. listopadu spálil všechna politická a tajná akta, která by mohla v případě svého zveřejnění německou stranu v očích české veřejnosti výrazně kompromitovat⁸⁴⁷ a že začal zvažovat způsoby, jakými by bylo možno říšskoněmecké příslušníky z Čech evakuovat.⁸⁴⁸

V této situaci tak není příliš překvapivé, že na prosby o vojenskou asistenci, které z Deutschböhmen během vlny rabování v tamních městech došly do Vídně a do Berlína⁸⁴⁹ a z nichž se kupříkladu Lodgmanova žádost zasláná z Ústí nad Labem nesla ve značně zoufalém tónu,⁸⁵⁰ reagoval Gebattel nótou, v níž svým nadřízeným zdůrazňoval přechodný charakter násilností a v poněkud lakonickém duchu hovořil o tom, že:

⁸⁴⁴ Cit. dle 2. 29. X. 1918 – Die Übernahme der Regierungsgewalt durch den Nationalauschuß und die ersten Gespräche Gebattels mit dessen Vertretern in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 34.

⁸⁴⁵ Gebattel později uváděl, že jednu z možností, jak se tomuto scénáři vyhnout, představuje rozšíření revoluce z Německa do dohodových států s tím, že tamní nové vlády se nebudou cítit nijak vázány garancemi, které jejich předchůdkyně poskytly československým představitelům. Viz Dokument 60 – O česko-německých vztazích v listopadu 1918 in (ed.) HAHNOVÁ: str. 247.

⁸⁴⁶ 5. 31. X. 1918 Unruhe in Böhmen und die Aussicht einer entsendung von Entente-Truppen in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 43-44; 9. 2. XI. 1918 - Die Eigenmächtige Annerkennung des Nationalausschusses durch den Generalkonsul Gebattel in tamtéž, str. 50

⁸⁴⁷ 7. 1. XI. Beunruhigende Gerüchte in tamtéž..., str. 49.

⁸⁴⁸ 9. 2. XI. 1918 - Die Eigenmächtige Annerkennung des Nationalausschusses durch den Generalkonsul Gebattel in tamtéž, str. 50; 3. Bericht des Generalkonsuls von Gebattel (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen..., str. 117.

⁸⁴⁹ BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 104.

⁸⁵⁰ Lodgman německou vládu žádal, aby okamžitě nařídila saské jednotce nacházející se na nádraží v Podmoklech, aby okamžitě vytáhla do Ústí a aby do města vyslala i další jednotky dislokované za saskou hranici. Viz 8. 2. XI. 1918 – Hilfeersuchen von Deutschböhmen in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 49-50. O vojenskou asistenci žádaly i úřady ve Frýdlantu viz HAAS: str. 155.

„když se německá města jako Chomutov a Litoměřice mohly (ve věci zaslání asistence na ochranu před rabováním – **pozn. TB**) obrátit na Národní výbor, mohou tak postupovat i ostatní obce.“⁸⁵¹

Bylo tedy zřejmé, že Gebattel, jenž ve svých hlášeních navíc opakovaně projevoval své poměrně nízké mínění o místním německém obyvatelstvu, které podle něj bylo „mnohonásobně netečnější a malátnější“ než Češi, na rozdíl od nichž navíc „ani v nejmenším nemyslí na nacionální expanzi“,⁸⁵² vše vsadil na kartu spolupráce s Čechy a ponechal české Němce jejich osudu.⁸⁵³

Nejmarkantněji se to projevilo v sérii jednání, zahájených dne 2. listopadu, během nichž konzul bez předchozího schválení svého postupu ze strany nadřízených oznámil zástupcům československého Národního výboru, že uznává československý stát a že Říšskoněmecká vláda očekává jmenování československého diplomatického zástupce v Berlíně.⁸⁵⁴ Tento Gebattelův spontánní krok nejenže do značné míry znejistil berlínskou diplomacii, které bylo jasné, že takovéto uznání nového státu výrazně zkomplikuje vztahy s Německým Rakouskem,⁸⁵⁵ takže nakonec Gebattela instruovala, aby toto své uznání prezentoval spíše jako příslib do budoucna, z něž navíc nijak nebude vyplývat, že Německá Říše hodlá československý stát uznat v jeho historických hranicích,⁸⁵⁶ ale i československé představitele tak dostal do značně schizofrenní situace. Národní výbor si totiž uvědomoval, že v současné značně nepřehledné situaci jsou pro něj dobré vztahy s Německem naprosto nezbytné, avšak na druhou stranu muselo být jeho příslušníkům jasné, že se Československo jakožto součást dohodového tábora s Německem formálně nachází ve válečném stavu, a že musí přispět válečnému úsilí svých spojenců.⁸⁵⁷ Doufali sice, že do této problematiky vnesou světlo direktivy představitelů zahraničního

⁸⁵¹ Cit. dle 10. 4. XI. 1918 Angebliche Hilfeersuchen deutschböhmischer Städte an das Deutsche Reich (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 55.

⁸⁵² 38. Ein Bericht des deutschen Generalkonsuls von Gebattel (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen... str. 109.

⁸⁵³ To ovšem neznamená, že by se z Gebattela na podzim 1918 náhle stal zarytý čechofil. V jiném svém hlášení z dané doby uváděl, že mezi typické české vlastnosti patří i „pravá slovanská neupřímnost, faleš a nečestnost.“ Cit. dle GREGOROVÍČ: Die Deutschböhmisches Frage..., str. 45.

⁸⁵⁴ 3. Bericht des Generalkonsuls von Gebattel (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen..., str. 118; Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého dne 2. listopadu 1918 dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_01.htm> navštíveno 14. 6. 2017; Vossische Zeitung, Morgen-Ausgabe, 6. listopadu 1918, str. 1.

⁸⁵⁵ 4. Telegramm des Außenministers Solf (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen..., str. 119.

⁸⁵⁶ 11. 7. XI. 1918 – Keine offizielle Anerkennung des neuen Staates durch Berlin in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 55.

⁸⁵⁷ ALEXANDER, Manfred: Zahraničnopolitické postavenie a vnútorná situácia ČSR z pohľadu Ministerstva zahraničných vecí v Berlíne (1918-1933) in (eds.) HOENSCH, Jörg, KOVÁČ, Dušan: Ztroskotání spojení – Češi, Němci a Slováci v první republice. Praha 1993, s. 37-62, str. 37.

odboje, nicméně ani zde zřejmě nepanoval o postupu vůči Německu zcela jednoznačný názor,⁸⁵⁸ jak o tom svědčí kupříkladu Masarykovy instrukce Benešovi z 31. října, podle nichž měl ministr zahraničí na jednu stranu vůči Německu postupovat nekompromisně, avšak zároveň jeho představitelům dávat najevo, že Československo představuje pro Berlín partnera k jednání.⁸⁵⁹ Beneš sám pak zastával politiku maximální spolupráce s československými dohodovými spojenci, ve vztahu k nimž bylo údajně nezbytné vyhnout se „*nejmenšímu zdání nejloajlity a nekorektnosti*.“⁸⁶⁰

Každopádně však Gebsattelův postup z počátku listopadu zcela potvrdil Masarykovy předpoklady, že Berlín se nebude v otázce českých Němců výrazněji angažovat – i když pode budoucího prezidenta důvodem tohoto přístupu neměla být starost o říšskoněmecké státní příslušníky, ale averze vůči českým a moravským Němcům jakožto etnické skupině, která svou extrémní nacionální politikou vydatně napomáhala rozdmýchání krize, z níž vzešla první světová válka a následná německá porážka.⁸⁶¹ Ještě realističtější odhad přitom projevil Alois Rašín, který dne 2. listopadu 1918 jakoukoliv hrozbu ze strany Německé říše rovnou označil za nereálnou, neboť by tím Berlín výrazným způsobem zhoršil své vyjednávací pozice vůči vítězné koalici.⁸⁶²

Jakékoliv obavy a dilemata československých představitelů týkající se říšskoněmecké vojenské moci Německé říše se tak nakonec ukázaly jakožto zcela nepodstatné. Rozpad vojenského bloku Ústředních mocností a napjatá sociální situace v samotném Německu způsobila na konci první listopadové dekády nečekaně rychlý kolaps této přední evropské mocnosti, kdy během několika málo dní revoluce smetla císařskou vládu a spolu s ní i představitele všech monarchií, z nichž se Německá říše skládala, takže příměří sjednané ve francouzském Compiègne podepisovali již zástupci nové republikánské německé vlády, v níž převládaly elementy hlásící se k sociální demokracii.⁸⁶³

To, že se v Berlíně, Drážďanech i Mnichově se k moci dostala uskupení, která měla program do značné míry shodný s německorakouským kabinetem, tak na jednu stranu znamenalo, že

⁸⁵⁸ Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého dne 2. listopadu 1918, dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_01.htm> navštíveno 14. 6. 2017.

⁸⁵⁹ „Naši Němci budou schlíplí, jestli Německo se poddá“ in in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 495-496; srov. též SUPPAN, Arnold: Die aussenpolitischen Beziehungen zwischen Prag und Wien 1918-1938 in (ed.) SKŘIVAN, Aleš: Prague Papers on History of International Relations, Praha 1999, s. 213-286, str. 213;

⁸⁶⁰ Cit. dle GREGOROVÍČ: Die deutschböhmisches Frage..., str. 54.

⁸⁶¹ Masaryk tak kupříkladu v jednom z listů E. Benešovi napsal: „*Němci (v říši) přirozeně budou nenáviděti zrádné Habsburgy a Rakušany, ergo proti nim (budeme postupovat – pozn. TB) pozorně a slušně, rozumí se (též) neústupně.*“ Cit. dle KLIMEK: *Názory...*, str. 76.

⁸⁶² Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého dne 2. listopadu 1918 dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_04.htm> navštíveno 14. 6. 2017.

⁸⁶³ MÜLLER: str. 227-131.

vojenské kruhy prosazující mocenské řešení otázky Deutschböhmen a Sudetenlandu ztratily svůj rozhodující vliv na zahraniční politiku, ovšem na druhou stranu s sebou radikální odmítnutí předchozího vládního systému přinášelo stále hlasitější volání po výstavbě zcela nového Německa založeného na socialistických základech, jež by ve svých hranicích na základě práva na sebeurčení sjednotilo všechna území souvisle osídlená Němci - koneckonců jedno z hesel, s nimiž šla německorakouská sociální demokracie do voleb v únoru 1918, znělo: „Anschluss k Německu je nyní anšlusem k socialismu.“⁸⁶⁴

Pod vlivem těchto idejí se již dne 17. listopadu 1918 v Berlíně uskutečnila mnohatisícová manifestace, na níž promluvalo několik veřejně činných osob, mezi nimiž figuroval i pruský ministr školství Konrad Haenisch. Ten požadoval státoprávní spojení Německého Rakouska a Německé říše, přičemž sám se hodlal zasadit především o připojení Deutschböhmen.⁸⁶⁵ A obdobně se za začlenění Němci obývaných částí Čech a Rakouska do „německého svazu států“ ve svém programu zasazovala i nově ustanovená tradicionalisticky zaměřená Bavorská lidová strana.⁸⁶⁶ Uvedená idea přitom nacházela své zastánce též v nejvyšších patrech německé politiky, kde se k ní veřejně hlásili kupříkladu kancléř Friedrich Eber a ministr zahraničí Brockdorff-Rantzau.

Ovšem již záhy si tito zastánci anšlusu uvědomili, že jejich vize narážejí na zahraničně politickou realitu, kdy další osud Německa závisel výhradně na přístupu vítězných mocností a že tedy není příliš prozíravé otevřeně požadovat utvoření velkého Německa a zahájit kampaň proti jednomu z členů dohodové koalice.⁸⁶⁷ Navíc Československo představovalo jeden z mála sousedních států, jehož oficiální reprezentace na konci války nevznášela vůči Berlínu rozsáhlejší územní požadavky a dokonce s Německem zvažovala jistou výměnu území. Ze strany německé vlády by tak pokus o přičlenění severních Čech znamenal naprosto zbytečné tříštění sil při snaze o prosazení ne zcela jednoznačných nároků na české pohraničí a to v situaci, kdy byla na jiných místech ohrožena sama územní integrita státu.⁸⁶⁸

Kromě toho, jakkoliv se to mohlo ještě o několik týdnů dříve zdát zcela nemožné, se někteří němečtí představitelé spolu s tím, jak pokračoval vítězný postup československého vojska Deutschböhmen, začali obávat toho, aby případného konfliktu československá strana nevyužila k tomu, aby navázala na rétoriku československého zahraničního odboje a vojensky vystoupila

⁸⁶⁴ Cit. dle 1919 Februar – Wahlauftruf der Sozialdemokratischen Partei: Förderung des Anschlusses in (Hrsg.) NITTER: str. 59.

⁸⁶⁵ GAJAN: Německý imperialismus..., str. 38.

⁸⁶⁶ Programm der „Bayerischer Volkspartei“ in (Hrsg.) HABEL: str. 242.

⁸⁶⁷ GAJAN: Německý imperialismus..., str. 39.

⁸⁶⁸ HADLER, Frank: Die Tschechoslowakische Republik in den Akten der deutschen Waffenstillstandskommission von 1919 in Bohemia, Nr. 2, 1995, s 388-396, str. 390.

jakožto protektor Lužických Srbů. Tyto obavy, které přitom narůstaly leckdy do podoby absurdních zvěstí, podle nichž se Čechoslováci pokusí získat zpět celé území Slezska, o nějž Česká koruna přišla v osmnáctém století,⁸⁶⁹ se nicméně pokoušely mírnit oficiální kanály německé zahraniční služby, které hlásily, že v Československu vznášejí nároky na říšskoněmecké území pouze někteří šovinisté, že „*současné nálady proti Německu jsou většinou uměle rozdmýchávány*“ a že tudíž bude možné s Československem (na rozdíl kupříkladu od Polska) již záhy navázat dobré mezinárodní vztahy.⁸⁷⁰ Obdobně se i saská diplomacie domnívala, že lužická otázka nemá potenciál zakalit vztahy mezi Prahou a Drážďany,⁸⁷¹ přičemž toto přesvědčení v polovině prosince posílil i ambasador Benndorf, který o dané problematice hovořil s českým zástupcem Tusarem.⁸⁷² Ostatně i československý prezident Masaryk v jednom ze svých tehdejších dopisů označil snahy o připojení Pruského Slezska či Vídně za pouhé „*fantazie*.“⁸⁷³

Nicméně i přesto případný konflikt s Československem pro Německo představoval neúměrné riziko, a tak není příliš překvapivé, že se německá republikánská vláda rozhodla hlasy těch, kdo volali po „jednotném socialistickém Všeněmecku,“ alespoň prozatím oslyšet a nastavila kurs, který byl k Československu snad ještě přátelštější a k německým provinciím ještě odmítavější, nežli Gebattelův postoj z přelomu října a listopadu. Počátkem prosince tak dokonce ministerstvo zahraničí konzula vysloveně vyzývalo, aby se v žádném případě nevstupoval v přímá jednání s německými samosprávnými úřady, ale aby se naopak pokoušel co nejpozitivněji zapůsobit na českou správu.⁸⁷⁴

Osazenstvo pražského konzulátu, které se během série debat s představiteli rodícího se československého státu ujistilo, že o otázce příslušnosti Deutschböhmen odmítají její představitel jakkoliv vyjednávat,⁸⁷⁵ se nicméně jednání, která měla stvrdit dobré vztahy mezi Prahou a Berlínem, účastnilo již během listopadu. Předmětem těchto rozhovorů mělo být vypracování podkladů pro zamýšlenou prozatímní obchodní dohodu mezi československou a

⁸⁶⁹ Počátkem února 1919 pak dokonce některé interní dokumenty vypracované pro potřebu říšskoněmeckých úřadů šířily značně přehnané zprávy o československých územních nárocích, kdy údajně „expansionističtí politici“ plánovali obsadit celé německé Slezsko až po levý břeh Odry. Více o říšskoněmeckých obavách z československého vpádu viz HADLER: str. 391-393; o obavách z vpádu československých vojsk, které se koncem roku 1918 projeví v Německém tisku, viz GAJAN: Německý imperialismus..., str. 45.

⁸⁷⁰ Cit. dle 6. Aufzeichnung aus dem Auswärtigen Amt in Berlin (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen... str. 121.

⁸⁷¹ HADLER: str. 393.

⁸⁷² OPITZ: Böhmen..., str. 207.

⁸⁷³ „V nejhorším případě přistoupit na Grégrův plán“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 497; Srov. Těž ALEXANDER: Čeští Němci..., str. 24.

⁸⁷⁴ KAJZROVÁ: str. 34.

⁸⁷⁵ GREGOROVIČ: Die deutschböhmisches Frage..., str. 53-54.

říšskoněmeckou vládou, která by oběma státům usnadňovala zásobování především uhlím a koksem. Již 15. listopadu, tedy pouhý den poté, co pravomoci Národního výboru převzala první řádná československá vláda, uvedl ministr obchodu Adolf Stránský během jednání s Gebattelovým zástupcem vicekonzulem Schwarzem, že považuje za nezbytné vyjednat s německou vládou úpravu provizorních hospodářských a dopravních vztahů, a následujícího dne se pak za vypracování takovéto prozatímní dohody s platností jednoho až tří měsíců postavil i ministerský předseda Kramář.⁸⁷⁶ Takovýto souzvuk mezi dvěma státy, které se měly formálně nacházet ve válečném stavu, nicméně mohl být chápán jakožto zrada na válečném úsilí celé Dohody, takže když československo-německá jednání vyústila dne 15. prosince v podepsání obchodní dohody, rozpoutala se ihned po jejím zveřejnění bouře odporu jak mezi československými spojenci, tak i mezi českou veřejností. Přestože tehdy byla pražská vláda nakonec nucena ustoupit a zprávy o uzavření dohody veřejně dementovala,⁸⁷⁷ je zcela zřejmé, že v takovéto atmosféře nebyla žádná veřejná a do značné míry ani skrytá podpora iredentistických aktivit českých Němců možná – byť se poté, co v druhé polovině prosince do Čech dorazil prezident Masaryk v doprovodu nového francouzského vyslance, vztahy mezi Prahou a Berlínem poněkud zhoršily.⁸⁷⁸

Říšskoněmecké ministerstvo zahraničí se tak nakonec v otázce českých Němců zcela očividně rozhodlo pro vyčkávací taktiku s tím, že možná nakonec sama Dohoda alespoň část území Deutschböhmen Německu přiřkne, či z něj vytvoří samostatný stát, na něj pak bude Berlín moci uplatňovat svůj vliv.⁸⁷⁹ Občasné poukazování na problematiku českých Němců, které bylo z říšskoněmeckých politických kruhů slyšet v první polovině roku 1919, pak je třeba chápat nikoliv jako důsledky reálných snah toto území všemi prostředky získat, ale výhradně v kontextu snah ukázat uvedené menšinu, že na ní berlínská vláda nezapomíná, a že by se i její problematika měla stát součástí mírových jednání. Poselství exilové vlády Deutschböhmen Říšskému sněmu, v němž Lodgmanova administrativa sdělovala své přesvědčení, že „obyvatelé *Deutschböhmen spojí se se svými bratry v říši ve velký jednotný národní stát*,“⁸⁸⁰ tak sice vyvolalo v poslaneckých lavicích bouřlivý potlesk,⁸⁸¹ nicméně říšskoněmecké ministerstvo

⁸⁷⁶ GAJAN: Německý imperialismus..., str. 128.

⁸⁷⁷ Zpráva ministerské radě o zahraniční činnosti in (Eds.) FEJLEK, VAŠEK: str. 54; GAJAN: Německý imperialismus..., str. 130.

⁸⁷⁸ GREGOROVÍČ: Die deutschböhmisches Frage..., str. 59-60.

⁸⁷⁹ 6. Aufzeichnung aus dem Auswärtigen Amt in Berlin (Auszug) in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen... str. 121.

⁸⁸⁰ Cit. dle FUCHS: str. 260.

⁸⁸¹ Tamtéž.

zahraničních věcí následně požádalo představitele téže exilové vlády, aby se již nepokoušeli podnikat žádné akce proti Československu.⁸⁸²

Ostatně snahu o přátelskou politiku vůči Praze měla reprezentovat i postava nového německého vyslance, jímž byl po Gebattelově vynuceném odchodu v lednu 1919 jmenován pročeskoslovensky orientovaný profesor Samuel Saenger, který se hned během své nástupní audience s hlavou státu shodl na tom, že pro německou menšinu v ČSR bude výrazně lepší spolupráce s československou vládou, s níž by její představitelé zcela jistě mohli dospět k dohodě o územní autonomii.⁸⁸³

Obdobný přístup pak zaujala i bavorská socialistická vláda premiéra Kurta Eisnera, která sice uskutečnila několik kroků, jež mohly být chápány jakožto podpora iredenty v českém pohraničí, nicméně nakonec i v jejím případě převážily ekonomicko-bezpečnostní zájmy, takže se v Praze v druhé polovině listopadu objevil její emisar, profesor mnichovské obchodní školy Arthur Weiss, aby se zdejší vládou navázal hospodářské styky,⁸⁸⁴ přičemž sám Eisner ve snaze posílit postavení své země v rámci říše, údajně prezidentu Masarykovi nabízel spolupráci „*proti Prusství*“.⁸⁸⁵

A obdobný postoj zaujala i nová vláda saská, která si byla, stejně jako její předchůdkyně, vědoma politického i hospodářského významu spořádaných poměrů na saské jihovýchodní hranici, kde nezbytně musí působit Sasku příznivě nakloněný režim.⁸⁸⁶ Již v listopadu tak vyslala do Prahy jednoho z hlavních zastánců československo-saského smíření a hlasitého kritika protičeskoslovenských kampaní v saském i říšskoněmeckém tisku, bývalého ministra vnitra Waltera Kocha, který zde měl vyjednávat o hospodářských a politických otázkách.⁸⁸⁷ Koneckonců Sasko mohla ke snahám o porozumění s Československem motivovat i dosud ne zcela vyjasněná otázka takřka čistě německých výběžků českého území, jichž by se v jeho prospěch nakonec mohla Praha vzdát.⁸⁸⁸

Takto pročeskoslovenský postup saské vlády pochopitelně vyvolal značné zklamání ve Vídni, kde si v této věci dokonce saského zástupce Benndorfa počátkem prosince předvolal nový německorakouský ministr zahraničí Bauer. Saský pověřenec se nicméně stal terčem kritiky za vystupování proti vládě Deutschböhmen do značné míry nezaslouženě, neboť ve svých

⁸⁸² JAKŠ: str. 59.

⁸⁸³ CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 28-29.

⁸⁸⁴ Dohoda, jíž Bavorsko s ČSR takto uzavřelo dne 22. listopadu 1918, se přitom stala terčem kritiky berlínských úřadů, které v ní viděly výraz posilování nebezpečných separatistických tendencí. Viz GAJAN: Německý imperialismus..., str. 128-129; CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 27.

⁸⁸⁵ KLIMEK: Názory..., str. 75.

⁸⁸⁶ MURDOCK: str. 87; Tamtéž: str. 107

⁸⁸⁷ Tamtéž: str. 110.

⁸⁸⁸ OPITZ: Böhmen..., str. 207.

hlášeníh na rozdíl od mnoha dalších veřejných činníků odmítl německočeskou vládu odsuzovat za její odchod do Vídně. Nedostatečný odpor proti československému postupu do pohraničí pak připisoval rozkladu německých oddílů c. a k. armády a nedostatkům ve výzbroji, přičemž neopomněl zdůrazňovat, že: „*při všech sympatiích k budování českého státu může člověk těžko souhlasit s politikou, která se brutálním násilím pokouší předcházet rozhodnutí mírové konference.*“⁸⁸⁹ Ještě 15. ledna 1919 tak Benndorf považoval za možné, že se Deutschböhmen a Sudetenland zůstanou buď součástí Československa, nebo případnou Německé říši a o deset dní později pak hovořil o možnosti, že Německé Rakousko do Německé říše vstoupí jako celek i se svými provinciemi na severu historických českých zemí.⁸⁹⁰ Ovšem vyslancova osobní stanoviska na celkové pozici saské vlády nedokázala příliš změnit.

A nějakou výraznější pomoc nemohli zástupci Deutschböhmen očekávat ani od rychle sílících německých radikálně levicových skupin, mezi nimiž dominoval především komunizující Svaz spartakovců. Jejich představitelé totiž zastávali ryze internacionální stanoviska,⁸⁹¹ takže se spíše než na sjednocení všech Němců v jednom státě soustředili na třídní boj a na co nejúspěšnější provedení mezinárodní socialistické revoluce, po jejímž završení by národnostní problémy ztratily na významu. Proto také poté, co bylo počátkem roku 1919 spartakovské povstání v Berlíně potlačeno provládními jednotkami a vidina okamžité proletářské revoluce dostala první trhliny,⁸⁹² začaly tyto radikálně levicové kruhy myšlenku inkorporace německojazyčných oblastí bývalého Rakouska do Říše odmítat, neboť by podle nich takovýto zahraničně-politický úspěch vedl k dalšímu posílení pozic německé vlády, a nepřímou tak i celého kapitalistického systému.⁸⁹³

Ve světle výše uvedeného tak není příliš překvapivé, že veškeré snahy Lodgmanovy vlády i dalších úřadů provincie vyjednat v Berlíně, Drážďanech⁸⁹⁴ či Mnichově pomoc postupně obsazované provincii Deutschböhmen nakonec nepřinesly žádný výraznější úspěch – ať již na pomyslné druhé straně jednacího stolu seděla stará monarchistická či nová socialisticko-republikánská administrativa.

S pozitivní odezvou se tak nasetkal telegram zasláný do hlavního města Německé říše dne 11. listopadu (tedy v den faktické kapitulace Německa, což nebylo právě nejšťastněji zvolené

⁸⁸⁹ Cit. dle Tamtéž..., str. 206.

⁸⁹⁰ OPITZ, Alfred: Der tschechische Nationalstaat im Jahre 1919 in Bohemia, Nr. 1, 1981, s 43-77, str. 46.

⁸⁹¹ O internacionálním charakteru svazu Spartakovců viz ŠŤOVÍČEK: O ohlasu..., s. 368-374, str. 369.

⁸⁹² MÜLLER: str. 232-233.

⁸⁹³ FALTYS: str. 261.

⁸⁹⁴ Kupříkladu po obsazení chebského letiště a zabavení zde dislokovaných letounů československou armádou, zaslali představitelé chebské samosprávy protesty nejen do Vídně, ale i do Berlína a do Mnichova. Viz KNOLL.

datum), v němž vedení provincie žádalo tamní vládu, aby vyslyšela hlasy volající po sjednocení provincie s Německem,⁸⁹⁵ a ovoce nepřinesla ani osobní Lodgmanova a Seligerova návštěva v Drážďanech v průběhu listopadu, do níž zřejmě zemský hejtman vkládal značné naděje. Naznačuje to přinejmenším poněkud podrážený tón, jímž o ní později Lodgman referoval, přičemž z jejího krachu vinil především nezodpovědné postoje tamní vlády „s *komunistou Rühlem v čele*.“⁸⁹⁶ Neúspěch těchto jednání přitom měl na další osudy Deutschsöhmen dvojnásobně negativní dopad, neboť nejenže Lodgmanův kabinet neobdržel z Drážďan žádnou ozbrojenou pomoc, ale navíc jím byli dále povzbuzeny snahy československých představitelů vypořádat se s Deutschsöhmen co nejrychleji.⁸⁹⁷

O tom, na jak nízké úrovni vztahy mezi Libercem a Drážďanami byly, přitom podávají nejlepší svědectví události bezprostředně následující po pádu provincie. Lodgmanova vláda se totiž poté, co opustila Liberec, rozhodla přenést své sídlo bezprostředně za nové československé hranice, do saské Žitavy, odkud dále hodlala organizovat iredentu v českém pohraničí a kdy odsud dokonce zaslala depeši určenou dohodovým státům, v němž je znovu vyzývala, aby namísto Čechoslováků přišla do Deutschsöhmen jejich vojska.⁸⁹⁸

Úřady v Drážďanech byly v této věci nicméně zcela jiného názoru a obratem daly zemské vládě na srozuměnou, že není v Sasku vítána. Zemský hejtman a jeho spolupracovníci tak byli nuceni pokračovat ve své cestě až do Vídně, kde jí poskytla útočiště vláda Německého Rakouska a kde oficiálně působili až do podepsání mírových smluv vítězných mocností s Rakouskem v Saint Germain.⁸⁹⁹

4. 6. *Volkswehr a možnosti obrany*

Značná odlehlost Deutschsöhmen od vídeňského centra a výše zmíněná neochota říšskoněmeckých, bavorských a saských kruhů poskytnout liberecké vládě výraznější podporu vedly k tomu, že se při zajištění vnitřní bezpečnosti a své teritoriální integrity musela provincie začít spoléhat výhradně na své vlastní síly.

Již několik málo dnů po jejím vyhlášení přitom ukázalo, že tento úkol může být mnohem obtížnější, než se mohlo z Vídně na první pohled zdát.

⁸⁹⁵ CESAR, ČERNÝ: *Od sudetoněmeckého...*, str. 62; KAJZROVÁ: str. 27.

⁸⁹⁶ CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 82.

⁸⁹⁷ OPOČENSKÝ: str. 218.

⁸⁹⁸ GAJAN: *Německý imperialismus...*, str. 44

⁸⁹⁹ BACHMANN: *Die Landesregierung...*, str. 442.

Jakkoliv totiž československá strana začala se systematickými akcemi namířenými proti Deutschböhmen až na konci listopadu, již od samého počátku se správa provincie musela potýkat s tím, že se na jí nárokovaném území nacházelo několik vojenských útvarů s mužstvem převážně české národnosti, které obratem slíbily věrnost Praze a často tak ve svých posádkových městech vytvářely jakési enklávy mimo pravomoc úřadů Deutschböhmen.⁹⁰⁰ Celá situace přitom byla pro zemskou vládu o to horší, že uvedené jednotky původně měly často působit jakožto ostraha klíčových objektů dopravní infrastruktury, takže jejich přechod do služeb československého státu dále podvazoval celkovou životaschopnost provincie a negativně se promítal do její již tak špatné zásobovací situace v pohraničních oblastech. Již na samotném počátku listopadu tak liberecká vláda ztratila kontrolu nad nádražím v Rumburku,⁹⁰¹ v Dobřanech na Plzeňsku⁹⁰² či ve Varnsdorfu.⁹⁰³ A jen několik dní poté byly vojáky z nedalekých posádek obsazeny i železniční budovy v Roudnici nad Labem či Lovosicích.⁹⁰⁴

Poněkud odlišně se pak vyvinula situace v České Lípě, kde byli v říjnu 1918 dislokováni příslušníci královéhradeckého pluku č. 16. Pro situaci, jaká v Deutschböhmen v těchto dnech panovala, je zcela charakteristické, že velení jednotky, která se sestávala především z vojáků neschopných služby na frontě, bez jakýchkoliv problémů převzali čeští důstojníci vedení hejtmanem Rudolfem Novým, zatímco němečtí příslušníci důstojnického sboru a mužstva nejenže tomuto aktu nijak aktivně nebránili, ale na základě výzvy svého nového velitele pokojně odevzdali zbraně a odebrali se do svých domovů. Následující hodiny pak navíc jednoznačně ukázaly, že se takto utvořená národnostně homogenní jednotka stala dominantní silou v oblasti. Když se totiž Nového předchůdce na velitelském postu rozhodl to, co oprávněně považoval za vzpouru, vyřešit žádostí o vojenskou asistenci u vojenského velitelství v Litoměřicích, záhy zjistil, že již není spolehnutí ani na jednotky sestávající se převážně z německých a maďarských rekrutů. Poté, co asistenční oddíl složený převážně z příslušníků těchto národností na českolipské nádraží ve večerních hodinách dne 30. října dorazil, se ukázalo, že jeho bojová hodnota je více než omezená. Nejprve z jeho řad přeběhlo k Čechoslovákům celkem osmnáct vojáků, kteří se podle všeho hlásili k české národnosti, načež se její velitelé obávající se naprostého rozvratu morálky rozhodli omezit na obsazení nádraží a následující den město vyklidit. Tento jejich postup na druhou stranu dále posílil

⁹⁰⁰ SCHIEBEL

⁹⁰¹ Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 5. 11. 1918, str. 1.,

⁹⁰² OPOČENSKÝ: str. 209.

⁹⁰³ Ve Varnsdorfu dokonce již 6. listopadu, tedy dlouho před obsazením zbytku Deutschböhmen, proběhla demonstrace proti připojení města k Československu. Reichenberger Zeitung, 8. 11. 1918. str. 2

⁹⁰⁴ Deutsche Zeitung Bohemia, Morgen-Ausgabe, 3. 11. 1918, srov. též KOUKAL: Muži 28. října..., str. 24.

sebevědomí českolipské jednotky, která tak dokonce přešla i do jisté ideologické ofenzivy, kdy se jí podařilo pomocí agitátorů během krátké doby zcela rozvrátit německou posádku v Novém Boru.⁹⁰⁵

Nicméně díky výše uvedenému pokusu o znovuobsazení České Lípy však ve městě nakonec vznikla značně neobvyklá situace, kdy československé jednotky ovládaly město, zatímco na nádraží a na poště i nadále působila německá správa. To přitom výrazně zmírňovalo škody, které by jinak ztráta České Lípy zemské vládě přinesla, neboť její hlavní význam pro Deutschböhmen spočíval právě v její pozici významného dopravního a komunikačního uzlu, kterým probíhala jediná trať spojující Liberec se západní částí provincie. Tuto svou roli tak město mohlo hrát až do 24. listopadu, kdy byly československými jednotkami obsazeny i nádražní budovy,⁹⁰⁶ přičemž poštovní služby zde byly v rukou úředníků oddaných Deutschböhmen dokonce až do 6. prosince.⁹⁰⁷

Německá správa si pochopitelně nebezpečí, které pro ni československé jednotky představovaly, byla plně vědoma, a proto se v prvních dnech po vyhlášení provincie pokoušela české vojáky všemi možnými způsoby přimět k návratu do jejich domovů. V tomto úsilí jí přitom byla v některých případech nápomocna i demoralizace a touha po návratu do svých domovů. Ta totiž zachvátila nejen německé vojáky, ale i jednotky s převážně českým mužstvem, které si navíc dobře uvědomovaly, že se nyní nachází v potenciálně nepřátelském prostředí. Není se tedy příliš co dovit, že představitelé těchto jednotek sami často hledali způsoby, jak se co nejrychleji dostat alespoň o něco blíže svým domovům. Tak kupříkladu na 400 českých zákopníků posádkou v Ústí nad Labem, opustilo již na přelomu října a listopadu svá kasárna a pod vedením jednoho z důstojníků se odebralo do Pardubic.⁹⁰⁸ Přestože uvedený proces, kdy pohraničí opouštěli část českých jednotek, zatímco z vnitrozemí sem mířily jednotky německé,⁹⁰⁹ nakonec nabyl značného rozsahu, lze říci, že i díky takto vstřícnému postupu úřadů Deutschböhmen nedošlo během těchto improvizovaných přesunů k žádným větším bezpečnostním incidentům.⁹¹⁰

Ovšem tyto československé oddíly nebyly jedinými nepřátelsky naladěnými vojensky organizovanými uskupeními, které na území nárokovaném Deutschböhmen působily. Další

⁹⁰⁵ VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 20-22.

⁹⁰⁶ Němečtí železničáři na tento krok pochopitelně reagovali rozsáhlou stávkou, kterou ukončili až 16. prosince, tedy po pádu Deutschböhmen. Tyto chybějící pracovní síly museli nahrazovat čeští vojáci a s nimi spolupracující srbští zajatci. Viz Reichenberger Zeitung, 4. 12. 1918, str. 2; VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 23.

⁹⁰⁷ Tamtéž: str. 26.

⁹⁰⁸ VESELÝ: str. 117; KAISER.

⁹⁰⁹ Tento proces na příkladu Chebska viz KNOLL.

⁹¹⁰ Viz KLIMEK: Velké dějiny..., str.31.

bezpečnostní hrozbu, s níž v tomto směru musela liberecká vláda počítat - a jejíž vliv na průběh obsazování pohraničí přitom doposud nebyl plnohodnotně zpracován - představují váleční zajatci z dohodových zemí, kteří zde byli v tisícových počtech⁹¹¹ soustředěni v internačních táborech, či v okolí podniků, kam byli přiděleni na nucené práce.

Již úřady habsburské monarchie se přitom počátkem podzimu 1918 obávaly možné spolupráce českého obyvatelstva s vojenskými zajatci slovanských národností,⁹¹² nicméně teprve v důsledku rozvratu rakousko-uherského bezpečnostního aparátu a následnému úspěšnému útěku celé řady někdejších příslušníků dohodových vojsk, se uvedené riziko stalo akutní bezpečnostní hrozbou.⁹¹³ Vzhledem k národnostnímu složení zajatců a zahraničně politické situaci přitom zdaleka největší nebezpečí představovali zajatci srbští. Ačkoliv ani oni většinou nejevili přílišnou ochotu angažovat se v dalších bojích daleko od své vlasti, našlo se mezi nimi nakonec několik desítek těch, kteří se naopak ochotně přidali ke zdejším českým domobraneckým oddílům, aby se po jejich boku účastnili obsazení vojenské posádky v Chudeřicích a aby se zapojili do závěrečné fáze bojů o Most.⁹¹⁴ Krom nich se pak československých akcí v menší míře nepřímou účastnili i zajatci italští, kteří například po celý listopad 1918 vykonávali hlídkovou činnost v Terezíně.⁹¹⁵

Další hrozbu pro bezpečnost provincie pak představovala i demoralizace a apatie, která zachvátila nejen německé jednotky, ale do značné míry i všechny vrstvy obyvatelstva. To, že českou morálku události z konce října naopak souběžně výrazně posílily,⁹¹⁶ pak vedlo k tomu, že na území, kde vedle sebe žila česká a německá populace, velmi rychle přebrali iniciativu Češi, jejichž ambicím místní Němci nedokázali ani v nejmenším vzdorovat. Patrně nejmarkantněji se tento rozpor projevil v oblastech, o nichž ještě před několika málo měsíci německá strana i státní správa hovořily jako o „smíšených“ územích, kde mají být obě národnosti alespoň v přibližné rovnováze – na Plzeňsku a Českobudějovicku.

V Budějovicích se tak na stránkách tamních německých novin *Budweiser Zeitung* spíše než volání k nesmiřitelnému národnímu boji projevovала nejistota z dalšího vývoje spojená s až křečovitou snahou dokázat, že v budoucím československém státě německému obyvatelstvu nic

⁹¹¹ Viz např. BERAN: Dějiny Karlovarského kraje..., str. 132.

⁹¹² GREGOROVÍČ, Miroslav: Úvod in (eds.) STUPKOVÁ, VRBATA: str. 5.

⁹¹³ Obavy nicméně nepanovaly jen ze spolupráce zajatců s Čechy, ale i z toho, že by uprchlí zajatci mohli plénit a rabovat a tak dále zhoršovat bezpečnostní situaci. Viz (ed.) MYŠIČKA

CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 49-53.

⁹¹⁴ KOUKAL: Muži 28. října..., str. 26.

⁹¹⁵ JAWORSKI, Rudolf: Historische argumente im Sudetendeutsche Volkstumskamps 1918-1938 in Bohemia, Nr. 2, 1987, s. 331-343, str. 333.

nehrozí,⁹¹⁷ a v Plzni, kde již 29. října nemohla záplava rudobílých praporů nechat nikoho na pochybách, který z obou národů je zde aktivnější, pak převzali Češi místní správu bez jakéhokoliv výraznějšího odporu jak ze strany místních Němců, jejichž jediná výraznější veřejná akce, která by se dala chápat jako vyjádření příslušnosti k Deutschböhmen, proběhla na místní radnici dne 2. listopadu, tak i státních orgánů.⁹¹⁸ Analogický vývoj přitom proběhl i v některých obcích na národnostně smíšeného Mostecku. Ačkoliv tento region německé nacionálně orientované elity prezentovaly jakožto nezpochybnitelnou součást „uzavřeného sídelního území“, nedokázali v těchto obcích místní Němci vytvořit plnohodnotný bezpečnostní aparát, takže zde moc českým dobrovolnickým bezpečnostním formacím doslova spadla do klína.⁹¹⁹

Podobný průběh pak měly události z přelomu října a listopadu i v mnoha městech a vsích podél jazykové hranice, které byly buď na základě rozhodnutí místních orgánů⁹²⁰ či v důsledku aktivit místní české menšiny a Národních výborů v nejbližších českých městech již záhy začleněna do československého státu. Takováto činnost turnovského Národního výboru již byla popsána v předchozích kapitolách, nicméně obdobné aktivity vyvíjel kupříkladu i Národní výbor v Plzni, který na svou zodpovědnost v prvních listopadových dnech obsadil mimo jiné Stříbro, Stod a Dobrušku.⁹²¹ Dne 4. listopadu tak dokonce Čechoslovákům padly do rukou národnostně smíšené Třebenice – sídlo Tittovy Německé lidové rady. Sám předseda tohoto uskupení pak odsud musel poněkud narychlo odjet a zanechat tak zástupcům československého Národního výboru na pospas archiv své organizace a také svého psa, který se přitom stal zřejmě jedinou obětí obsazování Třebenic, neboť poté, co se vrhl na československou vojenskou asistenci, byl na místě zastřelen.⁹²²

A bez výraznějšího užití násilí byla v těchto dnech obsazena rovněž i některá města na Broumovsku,⁹²³ kde tak již 1. listopadu místní obyvatelé demonstrovali nejen za připojení Deutschböhmen, ale i proti zabírání částí provincie československými jednotkami.

Ovšem nespokojenost nebyla namířena jen proti Čechům.

⁹¹⁷ ZEMANOVÁ, Ivana: První desetiletí ČSR ve světle dvou jazyků českobudějovického tisku, Diplomová práce obhájená v roce 2011 na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Budějovicích, str. 52-53; MAJEWSKI: str. 147.

⁹¹⁸ K událostem v Plzni ve světle tamního německojazyčného tisku viz VINK: 21-23; z dobové literatury o událostech z října 1918 v Plzni viz SCHIEBEL; HORA.

⁹¹⁹ MOCOVIČ: str. 39.

⁹²⁰ Tak kupříkladu vojenský velitel Tereziína vydal toto pevnostní město do československých rukou již ve večerních hodinách dne 29. října. Viz KOUKAL: Muži 28. října... str. 24-26.

⁹²¹ SCHIEBEL.

⁹²² KLIMEK: Názory..., str. 74; Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918, str. 2.

⁹²³ VAŠATA: Připojení Teplic..., str. 71.

Sociální napětí v pohraničí, kdy kupříkladu v letních měsících roku 1918 došlo v západních a severních Čechách k hladovým bouřím, které si dokonce vyžádaly několik mrtvých,⁹²⁴ totiž s koncem války rozhodně nezmizelo, ale naopak v důsledku dočasného oslabení autority státních institucí začalo být provázeno stále nebezpečnějšími projevy, jejichž jednoznačný vrchol zcela nepochybně představovala mohutná vlna násilností, která se přes celé území provincie převalila v první listopadové dekádě.

K plundrování tak v těchto dnech došlo kupříkladu v Liberci, Chomutově,⁹²⁵ Trnovanech, kde si srážka davu s pořádkovými silami dokonce vyžádala dva mrtvé,⁹²⁶ Horním Slavkově, Frýdlantu, Bukovanech, Sokolově, Litoměřicích, Ústí nad Labem a na jiných místech, přičemž terčem rabujících se nestala jen skladiště zásob, ale často i obchody nebo domy sociálně lépe situovaných osob.⁹²⁷

Jedním z prvních míst, kde tyto nepokoje vypukly a kde také místní elity rabování zaskočilo nejvíce, bylo již v noci z 2. na 3. listopadu právě Ústí nad Labem. Rozbuškou těchto událostí se přitom stalo rozhodnutí zdejšího německého Okresního národního výboru rozdat část zásob shromážděných v areálu Schichtovy továrny v Kramolech reprezentantům okolních obcí, kteří by je předali tamnímu obyvatelstvu. Tento dozajista dobře míněný krok dal nicméně záhy vzniknout pověsti, že tyto zásoby mají být předány do rukou „významných osobností.“⁹²⁸ V tehdejší zjitřené atmosféře se není co divit, že se na základě této fámy před skladem shromáždil dav lidí, který se pokusil vzít distribuci potravin do vlastních rukou. Během následné potyčky s místním strážním oddílem pak došlo k zapálení celého skladu a v nestálém zmatku již nic nebránilo vydrancování nejen samotné hořící budovy, ale i sousedního objektu, přičemž do rabování se nakonec zapojili i příslušníci samotného strážního oddílu. Vypleněno bylo i vojenské skladiště v Trmicích a jak již bylo uvedeno výše, podařilo se jen na poslední chvíli od tohoto osudu uchránit skladiště Spolku pro chemickou a hutní výrobu.⁹²⁹ Situaci ve městě se nakonec podařilo stabilizovat až během 3. a 4. listopadu, kdy musel být v několika

⁹²⁴ Částečně beletristické zpracování jedné z těchto událostí, k níž došlo v červnu 1918 v Plzni a během které bylo zasahujícím vojenským oddílem zastřeleno několik dětí viz JAKŠ: str. 20.

⁹²⁵ RŮŽEK: str. 81.

⁹²⁶ Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, str. 2; KOUKAL: Muži 28. října..., str. 17.

⁹²⁷ Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 8. 11. 1918, str. 2.

⁹²⁸ Cit. dle: VESELÝ: str. 118.

⁹²⁹ Srov. též Lodgmanovu žádost o říšskoněmeckou vojenskou asistenci zaslou do Berlína 2. listopadu ve tři čtvrtě na jedenáct večer, v níž v souvislosti se továrnou na výbušniny hovoří o hrozbě „zničení města.“ Cit dle 8. 2. XI. 1918 – Hilfsersuchen von Deutschböhmen in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 50.

případech k potlačení nepokojů nasazen místní Bürgerwehr spolu s vojenskou asistencí a v jednom případě dokonce došlo na varovnou střelbu z kulometu.⁹³⁰

O šoku, který tyto události pro politické elity v Deutschböhmen znamenaly, nejlépe svědčí slova Rudolfa Lodgmana,⁹³¹ který se stal jejich očitým svědkem a který o několik let později ve svých vzpomínkách celou situaci popsal následovně:

„Ve městě bylo úplné povstání, bylo pleněno a vypalováno podle libosti. Jako by lidi ovládlo šílenství a zchvátilo i osoby, které se později za své jednání hluboce styděly. V těch dnech jsem viděl národně smýšlející muže vnitřně zhroucené a slyšel jsem je zoufale volat: Pro tento lid jsme po celý život konali a pracovali!“⁹³²

Není tedy příliš překvapivé, že se představitelé ústecké samosprávy ve snaze tyto násilnosti potlačit obraceli se žádostmi o vojenskou či jinou ozbrojenou asistenci doslova na všechny strany – nejen do Německé říše, ale i k místní české menšině či do Prahy.⁹³³

A takovéto žádosti o vojenskou pomoc přicházely československému Národnímu výboru i z dalších měst. Z Chomutova se na Prahu dokonce obrátily místní podnikatelské kruhy, proti nimž tak ve snaze zabránit okamžitému obsazení města musela zasáhnout městská rada.⁹³⁴ Ovšem zdaleka nejhorší vysvědčení bezpečnostní situaci v Deutschböhmen vydávala žádost o vojenskou asistenci, s níž se do Prahy obrátili zástupci Litomařic, přičemž to ěmlo být právě toto město, kde se mělo nacházet vojenské velitelství provincie.

A i když v těchto dnech ještě uvedená volání často zůstávala bez bezprostřední odpovědi ze strany československé správy, i tak vyslala velice negativní signál o schopnosti provincie udržet pořádek. Navíc, jak poznamenal i říšskoněmecký konzul von Gebattel, dávalo toto volání místních samospráv československým silám do rukou jednoznačný argument pro případné obsazování dalších měst v pohraničí.⁹³⁵

⁹³⁰ VESELÝ: str. 119; srov. též Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918., str. 2-3.

⁹³¹ Pro Josefa Seligera, který v této době fakticky řídil úřad zemského hejtmána nicméně tyto násilnosti zřejmě takový šok nepředstavovaly, neboť sám již 1. listopadu své okolí upozorňoval, že pokud se zásobovací situace v pohraničí nezlepší, může k něčemu takovému dojít. Viz CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 98.

⁹³² Cit. dle Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923, str. 34.

⁹³³ Pro výzvu k vyslání československé armády, které během rabování zaslal Praze německý národní výbor z Ústí nad Labem, viz též 36. 13. XII. 1918 - Weitere tschechisches Virdringen in Deutschböhmen in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 115.

⁹³⁴ Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, str. 2.

⁹³⁵ VINK: str. 31-33.

Celá situace byla přitom o to horší, že chování německých jednotek někdejší rakousko-uherské armády, které původně měly tvořit jakýsi základní kámen, na němž by byla vystavěna bezpečnost provincie, rozhodně neodpovídalo představám vídeňských a libereckých úřadů.

Nepomohla pomu ani celá série provolání, kterými hned po vyhlášení Deutschböhmen představitelé provincie, mezi nimiž figuroval především liberecký starosta Bayer, doslova zahrnuli „naše německé vojáky,“⁹³⁶ které vyzývali, aby až do dalšího rozhodnutí zemských orgánů setrvali ve svých posádkách,⁹³⁷ přičemž ti z nich, kteří se aktuálně zdržovali na dovolené, se měli okamžitě vrátit zpět a zapojit se do zajišťování veřejného pořádku.⁹³⁸

Demoralizace těchto jednotek, které trauma z porážky Ústředních mocností, následného rozkladu stávajícího společenského řádu a nedostatečného zásobování učinilo neobyčejně vnímavé k pacifistické a antimilitaristické propagandě, totiž dosáhla takové úrovně, že se mnohé z nich během několika málo dní fakticky rozložily a přibližně devadesát procent jejich příslušníků se rozešlo do svých domovů.⁹³⁹ Patrně nejzřetelněji se přitom tato demoralizace projevila 30. října při pokusu vojenského velení v Litoměřicích nastolit pořádek v Turnově, kde byl o den dříve 29. sesazen velitel zdejší jednotky podplukovník J. Wolf a nahrazen svým podřízeným, českým podplukovníkem J. Chvalovským.⁹⁴⁰ Wolf se totiž nehodlal svého postu vzdát a zřejmě se obrátil s žádostí o pomoc do Litoměřic, odkud mu následně vojenské velitelství telegrafovalo, že na jeho podporu vysílá oddíl horských myslivců z Liberce. Přestože sama tato zpráva stačila k tomu, aby Wolf nakrátko kasárna opět ovládl, takže proti němu musel urychleně zasáhnout místní Národní výbor a internovat jej v domácím vězení, nakonec nejenže horší myslivci do Turnova nepronikli, ale namísto postupu do města se hned za Libercem rozutekli.⁹⁴¹

A ani u jednotek, které se v této době začaly vracet do českého pohraničí zpátky z hroučících se front i z ostatních částí někdejší monarchie, kam je Vídeň s ohledem na vysokou míru jejich loajality před nedávnem přemístila,⁹⁴² se s přílišnou oddaností pro věc Německého Rakouska či Deutschböhmen nedalo počítat. Ostatně sám pozdější říšskoněmecký vyslanec v Praze Saenger ve svém popisu událostí z let 1918–1919 taktně naznačoval, že od jednotek, které cestou

⁹³⁶ Cit dle Reichenberger Zeitung, 31. října 1918

⁹³⁷ Reichenberger Zeitung, 31. října 1918, str. 1; CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého ..., str. 68.

⁹³⁸ RŮŽEK: str. 81.

⁹³⁹ MAURER-HORN: str. 45.

⁹⁴⁰ PETRUS: str. 25; KULICH: str. 55.

⁹⁴¹ KULICH: str. 57-58; svrch. 25. – 10. 12. 1918 – Národní výbor v Trutnově podává souhrnnou zprávu Národnímu výboru československému v Praze o opatřeních, která za dobu své existence učinil in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 31-32.

⁹⁴² Na uvedenou skutečnost si pochopitelně českoněmečtí poslanci, kteří v ní viděli oslabení obranyschopnosti svého území, v druhé polovině října rozhořčeně stěžovali. Viz MOLISCH: str. 19-20.

z italské fonty prodávaly bavorským vesničanům své koně a výzbroj, se přílišné nadšení pro boj s Čechoslováky čekat nedalo.⁹⁴³ Přestože později kritici zemské vlády z řad bývalých důstojníků tvrdili, že teprve neochota zemské vlády se na uvedené jednotky spolehnout vedla k jejich demoralizaci a rozpadu,⁹⁴⁴ je zřejmé, že i pokud by se jí podařilo udržet tyto síly pohromadě, byla by jejich hodnota v boji proto československým oddílům více než sporná.⁹⁴⁵

Nicméně takováto kritika zemské vlády přesto nepostrádá určité racionální jádro, neboť sami představitelé Deutschböhmen jednak demoralizaci jednotek nevědomky posilovali tím, že se snažili co nejrychleji propustit vojáky české národnosti, což jejich němečtí kolegové považovali za neoficiální povolení k dezerci,⁹⁴⁶ a pak také tím, že pro přebírání stávajících vojenských struktur volili způsob, který se nemohl neodrazit na loajalitu důstojnického a poddůstojnického sboru, což byla právě ta část armády, která jinak byla celkovou demoralizací zasažena nejméně.

Vzhledem k negativním zkušenostem s nadměrným zasahováním ozbrojených sil do chodu civilní správy během válečných let a z toho vyplývajících silně antimilitaristických náladách ve společnosti i mezi politickou reprezentací, měly být zbytky někdejší císařské armády zbaveny své autonomie a své tradiční výlučnosti a podřízeny státní správě na všech jejích úrovních. V praxi to tak zaznamenalo, že jednotky nacházející se na území provincie měly být podřízeny nejen Vídni a Liberci,⁹⁴⁷ ale na mnoha místech, jako kupříkladu v Ústí nad Labem, dokonce přebraly pravomoci někdejšího císařského ministerstva války Okresní národní rady,⁹⁴⁸ přičemž tento krok nevíтали jen sociální demokraté, ale pozitivně se o něm vyjádřil i Wenzel Titta.⁹⁴⁹

Navíc i samo přebrání vojenského velitelství v Litoměřicích, které mělo pro příště sloužit potřebám Deutschböhmen, poslancem a budoucím zástupcem zemské vlády pro oblast obrany Hansem Hartlem, k němuž došlo v noci z 31. října na 1. listopadu,⁹⁵⁰ se odehrálo značně improvizovaným způsobem, který jakkoliv byl vyvolán spíše přístupem rakousko-uherské generality, rozhodně nemohl důvěru k vojenským koncepcím nové zemské vládě nijak posílit.

Jak totiž vyplývá ze vzpomínek samotného Hartla, rozhodla o tom, že právě on přebere litoměřické velitelství, a získá tak post vedoucího činnovníka zemského resortu obrany, do

⁹⁴³ MAJEWSKI: str. 162.

⁹⁴⁴ CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 86-87.

⁹⁴⁵ Sám Lodgman později ve svých vzpomínkách ostře kritizoval nízkou bojeschopnost těchto jednotek, které se ihned po návratu z fronty rozpadaly. Viz Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923, str. 34.

⁹⁴⁶ MOLISCH: str. 85.

⁹⁴⁷ Liberecká vláda tak kupříkladu převzala veškerý státní majetek vojenského charakteru, který se na území pod její kontrolou nacházel. Viz VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 25.

⁹⁴⁸ MURDOCK: str. 101; KAISER.

⁹⁴⁹ Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, str. 2-3..

⁹⁵⁰ Teplitz-Schönauer Anzeiger, 2. listopadu 1911, str. 2; OPOČENSKÝ: str. 205; svrch též Mährisches Tagblatt, 2. 11. 1918, str. 7.

značné míry náhoda. Když totiž dne 31. října do Liberce došla výzva, aby se někdo z vedoucích představitelů provincie okamžitě odebral na velitelství do Litoměřic, byl jedním z mála činitelů zemské samosprávy přítomných ve městě právě liberecký poslanec Hartl, který se po vyhlášení Deutschböhmen rozhodl zintenzivnit své působení ve svém volebního obvodu.

Vzhledem ke značné urgentnosti celé věci a omezeným komunikačním možnostem Hartl odmítl možnost konzultovat celou záležitost se svými kolegy, kteří se nacházeli v jiných městech rozpadající se monarchie, a na svou vlastní zodpovědnost se vydal do Litoměřic, kam dorazil ještě téhož dne v noci.

Následovalo vyčerpávající jednání se sborovým velitelstvím reprezentovaným generálem pěchoty Franzem Danielem von Drinamünde, během nějž překvapený Hartl zjistil, že přítomnost člena zemských orgánů byla v Litoměřicích vyžadována kvůli ničemu menšímu, než kvůli plánům velitelství předat své pravomoci civilní správě a že to je tak právě on, kdo musí velitelství převzít. Což následně stvrdil i sám generál Daniel, když prohlásil, že vzhledem ke značnému nervovému vypětí, způsobené mimo jiné řadou zcela protichůdných požadavků, jimiž ho zahrнула Praha, Liberec i jeho podřízení, již nedokáže svou pozici vykonávat a že ze své funkce odstupuje.⁹⁵¹

Hartlovi, který tak musel uvedenou funkci převzít, nežli se o ní přihlásí někdo z pražského velitelství, a jeho kolegům ze zemské vlády, kteří od dva dny později jeho jmenování do funkce velitele ozbrojených sil Deutschböhmen formálně potvrdili,⁹⁵² se sice záhy podařilo nalézt za Daniela náhradu v podobě českolipského rodáka a veterána z italské fronty podmaršálka Anton Goldbacha von Sulittaborn, který se zavázal koordinovat obranu provincie,⁹⁵³ a který byl v této své funkci v polovině listopadu dokonce potvrzen nadřízenými orgány ve Vídni,⁹⁵⁴ nicméně i jeho působení v této funkci bylo spíše symbolické a když dne 9. prosince 1918 do Litoměřic vstoupily československé oddíly, předal Goldbach vojenské velitelství bez odporu představitelům československé ozbrojené moci.⁹⁵⁵

Ovšem bývalé císařské jednotky neměly být jedinými ozbrojenými složkami zemské vlády sloužícími k udržení pořádku a územní integrity Deutschböhmen. Již od okamžiku vyhlášení provincie totiž v jednotlivých jejích regionech začaly vznikat oddíly domobrany, přičemž

⁹⁵¹ Vzpomínky Hanse Hartla in CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 85-86. Danielovu náhlou rezignací je přitom možno připočítat i na vrub jeho obav z československé moci. Zcela jistě si uvědomoval, že jakožto osoba zodpovědná za potlačení květnové rumburské vzpoury rozhodně se rozhodně nebude těšit jejím sympatiím a že jakákoliv jeho další činnost na straně českých Němců by mu v jejich očích rozhodně neprospěla. Viz CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 69; srov. též MOLISCH: str. 85-86.

⁹⁵² Deutsche Zeitung Bohemia, Morgen-Ausgabe, 3. 11. 1918, str. 2.

⁹⁵³ CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 36.

⁹⁵⁴ Teplitz-Schönauer Anzeiger, 15. listopadu 1918, str. 1.

⁹⁵⁵ BACHMANN: Die Landesregierung..., str. 444.

agitace za jejich vytváření se zintenzivňovala spolu s tím, jak k zemské vládě docházely zprávy o bezpečnostních hrozbách zmíněných na předchozích stránkách.

Nejvýznamnější součástí těchto domobraneckých oddílů byl tzv. Volkswehr, k jehož zakládání formálně vyzvali již účastníci ustanovující schůze Deutschböhmen ze dne 29. října a jehož výstavbě dalo formální rámec nařízení německorakouského Prozatímního národního shromáždění vydané o den později, které umožňovalo jednotlivým spolkovým zemím a obcím budovat „občanské gardy,“ přičemž tato aktivita byla oproti tomu výslovně zakázána soukromým subjektům.⁹⁵⁶

Toto značně nekoncepční nařízení tak vedlo k tomu, že výstavba Volkswehru probíhala značně zmatečně, kdy většina z obcí a měst Deutschböhmen nejenže začala zřizovat tyto jednotky bez ohledu na ostatní části provincie, ale navíc je chápala jakožto útvary, které jsou určeny výhradně pro jejich ochranu. Zřizovatelská města si tak nad domobranou vyhrazovala takovou míru pravomocí, že ačkoliv tyto útvary měly teoreticky podléhat resortu poslance Hartla a velení generála Goldbacha, bylo jejich komplexní nasazení na obranu provincie před československým vpádem prakticky neproveditelné.⁹⁵⁷

A takovéto podobě domobrany navíc napomáhal i přístup samotné zemské vlády, jež Volkswehr, který *Reichenberger Zeitung* popisovaly coby: „základ branné moci Deutschböhmen,“⁹⁵⁸ počátkem listopadu prezentovala především jakožto pořádkovou sílu, jejímž úkolem bude především bránit opakování výtržností z prvních listopadových dní a nikoliv samotným československým útokům. Tak kupříkladu vedení provincie vyzývalo již dne 2. listopadu, v době, kdy docházelo k prvním případům plenění, k budování dobrovolnického „lidového vojska (orig. Volksheer),“ jehož příslušníci by měli mít „na zřeteli nejen nepřítel, ale i nekalé živly, které... mohou excesy, výtržnostmi a podobnými činy... ohrozit vaše děti a rodinné příslušníky.“⁹⁵⁹ A frekvence těchto výzev poté, co 6. listopadu odpoledne propuklo rabování v Liberci,⁹⁶⁰ výrazně vzrostla.

Hned téhož dne tak poslanci za obvody Liberec-město a Liberec-venkov a současně představitelé resortů obrany a sociální péče Hartl a Schäfer zveřejnili provolání, v němž naléhavě vyzývali „všechny zdravé muže branného věku“ ze všech společenských vrstev, aby

⁹⁵⁶ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 1. Stück, str. 3, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=25&size=45>>, navštíveno 14. 6. 2017.

⁹⁵⁷ Srov. kupříkladu leták agitující za vstup do Volkswehru vydaný dne 2. listopadu v Bělině, v němž se jeho autoři odvolávají nejen na autoritu Okresní národní rady, ale i litoměřického velitelství. Viz CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 37-38; CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 76.

⁹⁵⁸ Cit. dle *Reichenberger Zeitung*, 8. 11. 1818, str. 3.

⁹⁵⁹ Cit. Dle *Deutsche Zeitung Bohemia*, Morgen-Ausgabe, 3. 11. 1918, str. 11

⁹⁶⁰ *Reichenberger Zeitung* Abend-Ausgabe, 6. 11. 1918, str. 3.

vstoupili do Volkswehru, který měl být vystavěn na „*nových, skutečně demokratických základech*“⁹⁶¹ a který měl zabránit tomu, aby se takové „*zahanbující události, které nemohou být omluvené ani největší nouzí*“⁹⁶² znovu opakovaly. V uvedené výzvě, otištěné v Reichenberger Zeitung spolu s adresami náborových kanceláří, pak navíc Hartl a Schäfer slibovali příslušníkům Volkswehru plat ve výši osmi korun a příspěvky rodinným příslušníkům.⁹⁶³ Výzvu obou poslanců pak konkretizovalo dne 7. listopadu nařízení zemské vlády, která sice osobám vstupujícím do Volkswehru nabízela jen pět korun, ale zato se „*spolehliví*“ občané sloužící v domobraně mohli těšit i na stravu a oblečení zdarma.⁹⁶⁴ Uvedené nařízení však zároveň posílilo nekonzistentnost struktury Volkswehru, neboť zemská vláda ve snaze zřídit domobranu co nejrychleji v každém městě, kde by mohlo rabování propuknout, znovu jednotlivým obcím výslovně umožnila, aby Volkswehr budovaly na vlastní náklady a zodpovědnost.⁹⁶⁵ Přitom nařízení, které by mohlo být chápáno jakožto základ jednotných norem pro výstavbu těchto jednotek zemská vláda vydala až v okamžiku, kdy bylo obsazování Deutschböhmen československými vojsky v plném proudu.⁹⁶⁶

Ke vstupu do Volkswehru v souvislosti s rabováním přitom nevyzývala jen zemská vláda, ale nepřímo tak učinil i sociálně-demokratický list *Vorwärts*, který své čtenáře vyzval, aby výtržnostem bránili i za cenu použití zbraní.⁹⁶⁷ Rovněž podle představitelů Mariánských Lázní mělo být jedním z hlavních úkolů Volkswehru „*z pole se vracějící vojíny odzbrojovati*“ a „*veřejný pořádek... udržovati*.“⁹⁶⁸ Dne 4. listopadu pak místní obyvatelstvo ke vstupu do Volkswehru, který „*bez vojenského drilu převezme pouze zajišťování pořádku ve městě a okolním okrese*“, zvali i zástupci teplického Okresního národního výboru.⁹⁶⁹

I podle jiných prohlášení pak mělo být jedním z hlavních úkolů Volkswehru zajistit, aby „*republika Německé Rakousko nepropadla chaotickým poměrům anarchie vojenských navrátilců*.“⁹⁷⁰ A redakce *Reichenberger Zeitung* pak sice při agitaci za vstup do Volkswehru zmiňovala český pokus o obsazení města, avšak i ona tuto událost uváděla jen proto, aby svým

⁹⁶¹ Cit dle Reichenberger Zeitung, 7. 11. 1918, str. 5

⁹⁶² Cit. dle tamtéž

⁹⁶³ Tamtéž.

⁹⁶⁴ K problematice výše platu Volkswehru viz Reichenberger Zeitung, 4. 12. 2018, str. 3.

⁹⁶⁵ Reichenberger Zeitung, 7. 11. 1918, str. 2

⁹⁶⁶ Teplitz-Schönauer Anzienger, 4. 12. 1918, str. 2.

⁹⁶⁷ Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 7. 11. 1918, str. 1-2.

⁹⁶⁸ Cit dle KOLÁŘ: str. 141.

⁹⁶⁹ Teplitz-Schönauer Anzienger, 4. listopadu 1918, str. 4.

⁹⁷⁰ Cit. dle FALTYS: str. 43.

čtenářům ukázala, jak tragické důsledky by mohlo mít případné opakování nepokojů a jak je důležité mítí ozbrojený Volkswehr, který by jim mohl zabránit.⁹⁷¹

Pod vlivem těchto a dalších výzev tak počet příslušníků těchto domobraneckých oddílů rychle narůstal, takže v nich podle některých odhadů na konci listopadu sloužilo až 10 000 mužů.⁹⁷² Nicméně i kdyby byly toto číslo poněkud nadsazené, realitou zůstává, že oddíly o minimálně několika desítkách mužů brzy vznikly ve většině významnějších obcí provincie, takže i relativně odlehlých krkonošských městech Hostinné a Rokytnice nad Jizerou působilo mezi padesáti a sto muži Volkswehru⁹⁷³ a v Chodově na Sokolovsku, který měl tou dobou necelých 5 500 obyvatel, mezi něž pochopitelně patřili i příslušníci české menšiny, tvořilo Volkswehr na 60 osob.⁹⁷⁴

A ve velkých městech byl tento počet pochopitelně výrazně větší. V Ústí nad Labem i podle konzervativních odhadů působilo mimo dalších paramilitárních organizací, o nichž bude řeč dále, celkem 160 příslušníků Volkswehru, v karlovarském okrese pak Volkswehr údajně tvořilo 400 mužů, k nimž se mohla přidat až šestsetčlenná záloha, na Chebsku, kde jádro tohoto sboru tvořili demobilizovaní branci ze 73. pěšího pluku, působilo na 600 příslušníků Volkswehru a v Mostě, kde byly tyto oddíly založeny hned 1. listopadu, pak počet jejich příslušníků rychle narostl z původních 150 až na celkem 500 mužů.⁹⁷⁵

Ovšem je třeba říci, že se k výzvě k budování Volkswehru rozhodně nepřihlásila všechna zdejší města, neboť představitelé celé řady z nich došli k názoru, že jeho financování by dále zatížilo již tak napjaté obecní rozpočty. Tak kupříkladu českolipský purkmistr Rotsch, v jehož městě se navíc již od konce října nacházela posádka věrná československým úřadům, na žádost o zřízení Volkswehru reagoval s tím, že „*na flákače s červenou páskou na rukávě nemá peníze*“⁹⁷⁶ a že město již vystavělo svou vlastní domobraneckou jednotku na odlišných základech. Obdobně se zachovalo i zastupitelstvo ve Cvikově, jehož členové došli k závěru, že zemská vláda rozhodně není ve stavu jim náklady vynaložené na domobranu uhradit, a mimoňský starosta dokonce na protest proti tomu, že obecní zastupitelstvo rozhodlo o vytvoření Volkswehru proti jeho vůli, na svůj úřad rezignoval.⁹⁷⁷

⁹⁷¹ Reichenberger Zeitung, 9. 11. 1918, str. 3.

⁹⁷² GAJAN: Německý imperialismus..., str. 40.

⁹⁷³ VAŠATA, Ondřej: Připojení Rokytnice nad Jizerou k Československu v roce 1918, dostupné na <http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11976&Itemid=38>, navštíveno 14. 6. 2017; VEJNAROVÁ: str. 18.

⁹⁷⁴ PROKOP: str. 174.

⁹⁷⁵ MOCOVIČ: str. 39; KNOLL.

⁹⁷⁶ Cit. dle: VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 23.

⁹⁷⁷ Tamtéž.

Tento poměrně odtažitý postoj některých obecních samospráv se pak bude jevit pochopitelnější, uvědomíme-li si, že i přes značnou početní sílu byla skutečná hodnota Volkswehru značně limitovaná. Částečně tomu tak bylo v důsledku zcela nedostatečného vybavení, kdy byl buď zbraní nedostatek, takže kupříkladu v Teplicích připadala jedna puška na pětadvacet mužů Volkswehru,⁹⁷⁸ či byly naprosto nevyhovující, jako tomu bylo v Rokytnici nad Jizerou, kde místní domobrana obdržela jednoranné pušky systému Werndl, které byly v Rakousku zavedeny do výzbroje již o padesát let dříve.⁹⁷⁹ Ovšem zdaleka největší problém i zde představovala celková morálka těchto oddílů, kdy byla podle pozdějšího svědectví německonacionálního politika a někdejšího člena českého zemského sněmu Wenzela Lehnerta spolehlivá přibližně jedna pětina až jedna desetina jejich příslušníků.⁹⁸⁰

Disciplínu Volkswehru limitoval ostatně již i sám způsob verbování branců. Ve většině měst totiž působila jakožto hlavní lákadlo pro vstup do těchto jednotek ona avizovaná finanční odměna a s ní spojené benefity. Mnoho z nových rekrutů tak tedy své působení v jeho řadách nechápalo jakožto službu vlasti, ale spíše jako svého druhu sociální zabezpečení, kde jim žold nahrazoval přídavky v nezaměstnanosti.⁹⁸¹ Doslova odstrašujícím způsobem pak působil případ Volkswehru na Chebsku, kde bylo dokonce třeba odměnu snížit, neboť se kvůli ní do dobrovolných jednotek hlásilo daleko více demobilizovaných osob, než kolik si jich po návratu z armády začalo hledat občanské zaměstnání.⁹⁸²

Branci s takovouto motivací se pak často chovali tak, jako by domobranecké oddíly neměly sloužit k zachování obecného pořádku, ale jen a pouze k jejich soukromému obohacení, takže v několika případech došlo k tomu, že se jeho příslušníci namísto toho, aby bránili dalšímu rabování, na něm sami aktivně podíleli. Stejně tak dokázali někteří nepřiliš disciplinovaní příslušníci Volkswehru zneužít toho, že vláda rozhodla domobrany využít i při boji s černým trhem s potravinami a k hlídkování na hranici s Československem,⁹⁸³ takže se již záhy objevily zvěsti o tom, že kupříkladu na nádraží Karlových Varech hlídka Volkswehru ilegálně zabavuje věci osobám vracejícím se z fronty domů.⁹⁸⁴

O mnoho lépe na tom s disciplínou a oddaností právnímu řádu nebyly ani další paramilitární oddíly, které na podzim roku 1918 v Deutschböhmen vznikly.

⁹⁷⁸ MOLISCH: str. 92.

⁹⁷⁹ VAŠATA: Připojení Roktnice...

⁹⁸⁰ CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 90.

⁹⁸¹ KLEČACKÝ: str. 22.

⁹⁸² MOLISCH: str. 89.

⁹⁸³ PROKOP: str. 174.

⁹⁸⁴ JAKŠ: str. 36.

Patrně nejběžnější složku, která se do značné míry vymykala působnosti Volkswehru, představovaly v několika městech založené „občanské gardy“ čili Bürgerwehr. Jeho působení se přitom právě s Volkswehrem do značné míry překrývalo, neboť i on měl především za úkol chránit pořádek a bránit rabování.⁹⁸⁵ A obě polovojenské složky dokonce trpěly obdobnými neduhy, takže například předseda českého menšinového Okresního národního výboru ve Vrchlabí Robert Turka později uváděl, že jej místní movitější občané v obavách z možných výstřelků místního sedmdesátičlenného Bürgerwehru jakožto zástupce zdejších Čechů dokonce nepřímou vyzývali, aby urychlil příchod československých jednotek do města. A morálka vrchlabského Bürgerwehru se nejlépe ukázala poté, co československé jednotky do Vrchlabí skutečně dorazily, přičemž Bürgerwehr se jim okamžitě bez boje vzdal.⁹⁸⁶

Analogicky pak v některých místech působily i tzv. Národní gardy (Nationalgarde), které jsou doloženy kupříkladu pro Chomutov, kde byly zřízeny rovněž krátce po vlně rabování z počátku listopadu. Chomutovské gardy byly rovněž poměrně unikátní, co se systému náboru příslušníků týče. Město totiž do těchto oddílů vypsalu regulérní odvody, jimž se museli podrobit všichni muži ve věku 16–60 let, přičemž odmítnutí nástupu služby mělo být trestáno.⁹⁸⁷

Poněkud odlišný charakter nežli tato uskupení pak měly oddíly dělnických milic - tzv. Rote Wehr, jejichž úkolem byla především ostraha průmyslových objektů. Zřejmě největší z uvedených jednotek přitom vznikla v Ústí nad Labem, kde čítala až dvě stě mužů vyzbrojených dvěma kulometry.

Tím ovšem výčet uvedených jednotek zdaleka nekončil, neboť v celé řadě měst vyvíjela činnost i další uskupení s do značné míry samostatnou strukturou. Mezi takovéto oddíly patřil kupříkladu ústecký Sicherheitswehr, jenž se měl soustředit na ochranu zdejšího nádraží.⁹⁸⁸

Kombinace takto nekoncepční výstavby ozbrojených sil, kdy vedle sebe působily zbytky někdejší c. a k. armády, Volkswehr i nejrůznější další uskupení miličního charakteru, a nízké úrovně morálky pak pochopitelně značně snižovala možnost smysluplného odporu proti případnému československému postupu. A historiky o místy až spektakulárních neúspěších především Volkswehru se v tisku a vzpomínkové literatuře objevovaly ještě několik let poté, co

⁹⁸⁵ MIKEŠOVÁ: str. 81.

⁹⁸⁶ VAŠATA: Obsazení Kunčic...

⁹⁸⁷ Chomutov přitom skutečně patřil k městům která se rozhodla po rabování utižut disciplínu mezi obyvatelstvem za každou cenu. Zatímco tak Liberecká radnice kupříkladu po plenění vojenských skladů rozhodla, že trestání nebudou jen rabující, ale i ti, kteří si od nich kradené zboží koupí, chomutovská rovnou vyhlásila stanné právo s tím, že loupeže budou okamžitě trestány smrtí. Viz Reichenberger Zeitung, 7. 11. 1918, str. 3; Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, str. 2; RŮŽEK: str. 81-2.

⁹⁸⁸ KAISER; VESELÝ: str. 118.

bylo pohraničí obsazeno.⁹⁸⁹ Tak se kupříkladu zachovalo svědectví o snahách zabezpečit prostor libereckého nádraží kulometem, který mělo strážit a v případě nepokojů ve městě i použít celkem devět mužů Volkswehru. Ovšem již záhy ztratila jakákoliv jejich přítomnost význam, neboť kulomet jim byl jednoho rána nepozorovaně zcizen, a to nejspíše českými železničními dělníky vedenými topičem Vernerem.⁹⁹⁰ Podobně byla „vybraná stráž Volkswehru“, která měla strážit nádraží v Dlouhém Mostě, zahánána českými vojáky až do Liberce poté, co česká patrola „neslýchaným způsobem píchla skrze okenici jednoho folksveráka do prodloužené části zad.“⁹⁹¹

Patrně největší fiasko však Volkswehru a úřadům, které byly za jeho vedení zodpovědné, způsobil nečekaný československý výpad na Cheb provedený dne 11. listopadu, kdy československá armáda ve snaze získat použitelné bojové letectvo obsadila chebské letiště, kde byly jako na jednom z mála míst v českých zemích dislokovány rakousko-uherské vojenské letouny. Zcela symptomatická pro celou tuto operaci, která se odehrávala z československého pohledu v nejvzdálenější částí Deutschböhmen, přitom byla skutečnost, že ačkoliv byly chebské úřady o blížícím se československém vojenském konvoji zpraveny, nikdo nevydal příkaz k obraně letiště, přičemž československým jednotkám se na letištní ploše dokonce podařilo zadržet okresního hejtmana Bernardína, který se sem vydal proti přítomnosti československých vojáků chystajících stroje k odletu protestovat. I po jeho propuštění se Němci raději omezili na vyjednávání, aby poté, co velitel československého oddílu hejtman J. Rošický slíbil, že upustí od obsazení města, dokonce svolili, že budou vojáky na letišti zásobovat jídlem. V následujících hodinách se sice letiště podařilo obklíčit oddílem Volkswehru, nicméně ani tehdy konflikt nepřesáhl úroveň vzájemných slovních inzultací, a poté, co československé jednotce dorazily z Plzně posily, bylo dokonce obsazeno chebské nádraží, kde bylo následně na vlak naloženo vše, co na letišti po odletu vojenských letadel ještě zbývalo.⁹⁹² Celá tato událost přitom nejenže představovala naprosté selhání místního Volkswehru a samosprávy, jíž místní tisk osočil z přílišné laxnosti a zpronevěrování se slibům o obraně města,⁹⁹³ ale navíc poškodila i pověst samotného německorakouského státu, neboť

⁹⁸⁹ Tato rozpačitá role, jíž Volkswehr nakonec sehrál, vynikne o to více, uvědomíme-li si, že prakticky po celé německo-slovanské jazykové hranici se obdobné dobrovolnické sbory místních Němců opakovaně dostávaly do střetů blížících se pravidelné válce a často z nich vycházely vítězně. Viz VALENTA, Jaroslav: Léta 1918-1919: sebeurčení pro Čechy, Slováky a...? in T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. Století do německé okupace Československa, Praha 1998, s. 69-80, str. 74.

⁹⁹⁰ KARPAŠ: str. 272.

⁹⁹¹ Tyto a další obdobné příběhy viz CAJTHAML-LIBERTÉ.

⁹⁹² KNOLL; AUBRECHT; SCHIEBEL; Těž Teplitz-Schönauer Anzieger: 11. 11. 1918, str. 6.

⁹⁹³ KNOLL.

ministr obrany Josef Mayer zastupoval právě nedaleký volební obvod Planá u Mariánských Lázní.⁹⁹⁴

Na druhou stranu je nicméně třeba říci, že ne každá akce československé strany skončila takovýmto úspěchem a selháním bezpečnostních sborů provincie. Ostatně československé ozbrojené síly na tom v této době nebyly co se vojenských schopností týče o mnoho lépe než Volkswehr, přičemž jejich morálku často museli zdvihát dobrovolníci z řad sokolů a dalších tělovýchovných organizací.⁹⁹⁵ Tak se především během listopadu dokázali čeští Němci československému postupu úspěšně postavit a v několika případech dokonce přimět české jednotky k ústupu. Nejednalo se přitom pouze o ono již zmiňované tažení na Liberec, ale s překvapivým odporem se Čechoslováci střetli i při svém pokusu obsadit Mariánské Lázně. Jednotce o 130 mužích vyslané dne 19. listopadu z Plzně se tak sice podařilo obsadit zdejší nádraží, kde zajistily zbraně pro místní Volkswehr, a okresní hejtman Adolf Lehrmann se dokonce zavázal respektovat nařízení pražské vlády, nicméně ještě během vyjednávání mezi ním a zástupci plzeňského Národního výboru se před hejtmanstvím shromáždil dav místních obyvatel, který požadoval okamžité stažení československých sil a navrácení zabavených zbraní. Československá jednotka tak tváří v tvář značné přesile musela, ke značné nelibosti některých svých nacionálně naladěných členů, město kvapně vyklidit a Mariánské Lázně tak byly definitivně obsazeny až o dvacet dní později, kdy se začala obrana Deutschböhmen definitivně rozpadat.⁹⁹⁶

Obdobně pak Němci dokázali zpomalit postup československých sil v západních Čechách, když zde na několika místech vytrhali koleje.⁹⁹⁷

A zcela bez boje se československým oddílům nepodařilo obsadit ani Most, který byl vzhledem ke svým zásobám uhlí pro československé snahy o hospodářskou blokádu Deutschböhmen naprosto klíčový.⁹⁹⁸ Přestože Mostecko přitom představovalo jeden ze smíšených krajů Deutschböhmen a přestože československá strana údajně disponovala informacemi o tom, že zdejší průmyslníci projevují značnou skepsi k přetrhání hospodářských

⁹⁹⁴ Zřejmě v reakci na kritiku spojenou s touto akcí pak chebské úřady přistupovaly k jakýmkoliv dalším pokusům české strany o vojenské využití oblasti daleko nejsmlouvavěji, takže když o několik dní později na chebské nádraží dorazil český dělostřelecký pluk vracující se ze západní fronty, byli jeho příslušníci zadrženi a okamžitě odzbrojeni. Viz KNOLL.

⁹⁹⁵ K úloze československých dobrovolníků v prvních měsících existence samostatného státu podrobněji viz KUČERA, Martin: Pokus o vymezení úlohy československých dobrovolníků 1918-1919 v bojích o celistvost republiky in (eds.) HARNA, Josef, PROKŠ, Petr: Studie k moderním dějinám – Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Praha 2001, s. 239-270, s. 249.

⁹⁹⁶ KOLÁŘ: str. 143; HORA

⁹⁹⁷ SCHIEBEL

⁹⁹⁸ KOPICA: Boj... str. 15.

vazeb k Praze,⁹⁹⁹ dostal se právě zde přibližně 200členný oddíl československé armády, doprovázený ministrem pro zásobování Vrbenským dne 27. listopadu¹⁰⁰⁰ do jednoho z mála skutečných bojových střetů, který si vyžádal několik mrtvých.¹⁰⁰¹ Nakonec se však podle dobových hlášení i zde celá akce proměnila spíše v několikadenní zmatek, jehož vyvrcholením byla alkoholická eskapáda ve vinných sklepích, která určitou část bojujících dočasně vyřadila z celého střetnutí.¹⁰⁰²

Bylo by nicméně značně nespravedlivé přičítat vinu za tyto značně rozporuplné výsledky Volkswehru výhradně nízké morálce jeho příslušníků a nerozhodnosti místních samospráv. Motivaci oddílů domobrany totiž v žádném případě nepřispíval ani spor vedený v nejvyšších patrech německorakouského státu o tom, zda a za jakou cenu je třeba odlehlá území jako třeba právě Deutschböhmen bránit.

K příslušníkům Volkswehru se tak mohly prakticky současně v tu samou dobu dostat jak výzvy k nesmiřitelnému boji proti postupujícím Čechoslovákům, tak i prohlášení, hovořící o tom, že veškerý odpor je zcela zbytečný, neboť o definitivní příslušnosti někdejšího českého pohraničí rozhodne až mírová konference, na níž by přitom projevy německého nacionalismu a střety s československými jednotkami, jež byly formálně součástí dohodových vojsk, nemusely udělat ten nejlepší dojem.

Mezi hlavní zastánce ozbrojeného odporu proti Čechům přitom patřila zemská vláda, kdy kupříkladu zemský hejtman podle Gebattelových hlášení v druhé polovině listopadu hovořil o tom, že pokud Češi vpadnou do Deutschböhmen „*musí téci krev*,“¹⁰⁰³ a dne 26. listopadu se dokonce pokoušel přesvědčit německorakouskou vládu, o tom, že „*není jiná cesta než odpovědět na násilí násilím*.“¹⁰⁰⁴ Stejný názor přitom zastával i liberecký starosta Bayer¹⁰⁰⁵ a chebské nacionálně zaměřené noviny pak dokonce prorokovaly, že: „*až města Deutschböhmen budou zničena a až Deutschböhmen bude existovat pouze na hřbitovech, pak teprve budou Češi moci slavit svůj triumfální průvod*.“¹⁰⁰⁶

⁹⁹⁹ 15. 11. 1918 - Postoje obyvatelstva v mostecko-duchcovské pánvi. Z protokolů zasedání Ministerské rady. In HARNA, ŠEBEK: str. 25.

¹⁰⁰⁰ 28. 11. 1918 – Fonogramy o obsazení Mostu československým vojskem a událostech s tím spojených. in HARNA, ŠEBEK: str. 26-28.

¹⁰⁰¹ Vylíčení bojů o Most viz též CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 45-47.

¹⁰⁰² 19. – 28. 11. – Fonogramy o obsazení Mostu československým vojskem a událostem s tím spojených in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 26-27.

¹⁰⁰³ Cit. dle: 26. 23. XI. 1918 – Berichte über den Stimmungsumschwung bei den Deustchböhmen bezüglich eines möglichen Anschlusses an das Deustche Reich in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str.98.

¹⁰⁰⁴ MAJEWSKI: str. 162.

¹⁰⁰⁵ KROTILOVÁ: str. 26.

¹⁰⁰⁶ Cit. dle KNOLL.

Takový rozhodný přístup nicméně oslaboval nerozhodný a do značné míry defetistický postoj některých členů centrální vídeňské vlády, jejíž příslušníci si uvědomovali, že vzhledem k omezením, jež vojenským silám Německé říše ukládalo příměří, a náladám panujícím v táboře vítězných mocností je jakákoliv představa o úspěšné obraně pohraničí před českými aspiracemi značně iluzorní, takže Rakousku může v tomto ohledu prospět spíše zdánlivé podřízení se požadavkům Dohody a spolupráce při zajištění pořádku ve střední Evropě.

Nový německorakouský ministr zahraničí Otto Bauer tak dokonce na již zmiňovaném zasedání vlády z 26. listopadu jakoukoliv akci vojenského charakteru namířenou proti československým ozbrojeným silám odmítl s tím, že německorakouská armáda nedisponuje dostatečnými kapacitami k tomu, aby mohla s Československem vést plnohodnotný ozbrojený konflikt. Ve sporu o německé části českých zemí tak podle něj důležitější než vojenský odpor byl zcela nepochybnitelný fakt, že němečtí poslanci, kteří uvedená území zastupují, zasedají ve vídeňském a nikoliv pražském parlamentu, čímž zcela jednoznačně manifestují, s jakým státem cítí jejich voliči svou sounáležitost.¹⁰⁰⁷ Krom toho Bauer již ve svém expozi z 19. listopadu uvedl, že provincie Deutschböhmen je kvůli tomu, že se zde „*velice špatně dařilo utváření národní obrany*“, prakticky bezbranná.¹⁰⁰⁸

Bauer se tak stal jakýmsi mluvčím značně nesourodé avšak poměrně významné skupiny požadující upuštění od aktivní obrany Deutschböhmen a Sudetenlandu, v níž se sešli někteří tradičně antimilitaristicky a idealisticky naladěni zástupci levicového křídla sociálních demokratů, křesťanští sociálové z alpských zemí, kteří se nehodlali v pro ně nedůležité otázky odlehlých českých provincií výrazněji angažovat,¹⁰⁰⁹ někteří umírnění občanští politici a zástupci jazykových ostrovů, jimž nyní již bylo zcela zřejmé, že síly německorakouského státu nestačí na osvobození jejich území, takže by se v případě odtržení Deutschböhmen stali součástí jen nepatrně menšiny odsouzené k zániku v etnicky jinak homogenním státě. Proti této frontě pak stáli jen němečtí nacionálové posílení těmi politiky, kteří jako kupříkladu kancléř Renner, měli k českým zemím osobní vazby a kteří se tak pokoušeli (se slábnoucí intenzitou, která definitivně odezněla po krachu jednání se zástupci říšskoněmecké vlády) dohodnout s

¹⁰⁰⁷ Otázkou přitom zůstává, zda si byl Bauer v danou chvíli vědom toho, jak trestuhodně naivní tato jeho koncepce je a zda tímto argumentem jen hodlal utišit své kritiky, nebo zda skutečně věřil, že ovládnutí daného území nepředstavuje zásadní argument pro jeho definitivní přičlenění k danému státnímu útvaru. Viz MAJEWSKI: str. 162.

¹⁰⁰⁸ HAAS: str. 163.

¹⁰⁰⁹ Blíže k rozporům mezi křesťanskými sociály týkajícími se otázky Němců v českých zemích viz HAAS: str. 124.

jednotlivými německými státy o zahájení vojenských operací na obranu německorakouského území a osvobození jeho již zabraných částí.¹⁰¹⁰

O tom, která z těchto skupin pak v tomto sporu získává navrch, pak podala zcela přesvědčivé svědectví instrukce vydaná dne 18. listopadu vrchním velitelem německorakouského Volkswehru, podmaršálem Adolfem von Boogem, který v něm sice svým podřízeným oznámil, že je třeba zamezit dalšímu obsazování pohraničí československými jednotkami, nicméně vzápětí dodal, že je přitom třeba se kvůli: „*pokročilemu stupni výstavby československé branné moci a také z politických důvodů*“¹⁰¹¹ vyhnout každému násilí a celý odpor proti české invazi založit výhradně na odstrašování a co nejrychlejší výstavbě co nejmohutnějšího Volkswehru, přičemž kdyby se německorakouské jednotky skutečně nemohly vyhnout střetům s českou přesilou, mají proti jejich postupu podat „*výslovný důrazný protest*“ a pak se urychleně stáhnout.¹⁰¹²

A ještě dále šlo prohlášení vydané velitelstvím Volkswehru v tzv. Vídeňské provincii, v němž se tento vysoký orgán německorakouských ozbrojených sil dokonce výslovně přihlásil k názoru, že o osudu sporných oblastí rozhodne až mírová konference, jíž přitom vzhledem k právu národů na sebeurčení nezbyde nic jiného, než přirknout tyto oblasti německorakouskému státu, a zdůraznil, že jakékoliv bojové akce namířené proti postupujícím silnějším nepřátelským oddílům by vedly pouze ke „*zbytečnému krveprolití*.“¹⁰¹³ Ve světle výše nastíněného tak není příliš překvapivé, že některé místní orgány, jako kupříkladu zastupitelstvo v Rokytnici nad Jizerou, v souladu s touto politikou dokonce Volkswehru vydaly výslovný zákaz bránit se postupujícím československým jednotkám.¹⁰¹⁴

A k nerozhodnému postoji z nejvyšších pater německorakouského státu se přidávaly i rozpačité nálady širokých vrstev obyvatelstva znaveného čtyřmi předchozími válečnými lety, demoralizovaného následnou porážkou a v situaci, kdy se v pohraničí stále intenzivněji projevoval nejen nedostatek některých potravin, ale i elektrické energie, nafty i petroleje,¹⁰¹⁵ zaměstnaného spíše zajišťováním základních životních potřeb nežili bojem proti Čechům. Dokonce se tak začínaly objevovat i názory zpochybňující ostře protičeskoslovenskou politiku zemské vlády a naznačující že připojení k československému státu, kde se budou díky své

¹⁰¹⁰ ŠESTAUBER: str. 71; HAAS: str. 165.

¹⁰¹¹ Cit. dle MOLISCH: str. 79.

¹⁰¹² Tamtéž.

¹⁰¹³ Cit. dle: 1918, November 25 – Erlaß des Volkswehrkommandos Wien-Provinz in (Hrsg.) NITTER: str. 54.

¹⁰¹⁴ VAŠATA: Připojení Rokytnice...

¹⁰¹⁵ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 74.

početnosti dozajista těšit rozsáhlé autonomii,¹⁰¹⁶ představuje pro české Němce zdaleka lepší variantu než vytvoření „*torzovitého státu Deutschböhmen*.“¹⁰¹⁷

Tuto skutečnost si přitom se značným znepokojením uvědomovali i sami němečtí nacionalisté, před kterými se tak rázem otevíral značně znepokojivý scénář, v němž by veřejnost národovecká témata, jež oni sami dlouhou dobu neúnavně prosazovali, jednoduše ignorovala.¹⁰¹⁸ Takovéto národní lhostejnosti svých krajanů se tak na zasedání konaném 18. října věnovala dokonce Tittova rada¹⁰¹⁹ a i říšskoněmecké diplomatické zastoupení nehodnotilo výši nacionálního zápalu německého obyvatelstva příliš pozitivně. Osazenstvo německého konzulátu v Praze se sice zpočátku domnívalo, že s připojením Německého Rakouska (včetně jeho území v českých zemích) k Německé říši by souhlasilo až osmdesát procent českých Němců, nicméně v souvislosti se změnami mezinárodní i vnitropolitické situace tato cifra zřejmě rychle klesala, takže koncem listopadu si již Gebattel zdaleka nebyl jist tím, zda by případné referendum v této věci skutečně vyznělo k připojení ve prospěch státoprávního připojení k Německu,¹⁰²⁰ přičemž v jiném svém hlášení berlínskou vládu informoval, že:

*„znalci poměrů ujišťují, že Němci nemají nejmenší chuť klást (Čechoslovákům – pozn. TB) vážný odpor. Děsí se zejména občanské války... V celé provincii Deutschböhmen panuje taková únava z války a vyčerpání, že výzvy k vytváření civilní obrany mají jen mizivý úspěch.“*¹⁰²¹

V tomto značně skeptickém názoru se s ním shodoval i jinak zpravidla optimističtěji naladěný vídeňský velvyslanec Wedel, podle něž se

*„německé obyvatelstvo stále více smiřuje s českou myšlenkou, průmyslníci pokrytecky předstírají německý národní cit, jsou však ve svých srdcích s malými výjimkami pro to, zůstat v Čechách, protože je to pro ně výhodnější,“*¹⁰²²

k čemuž dodal, že Němci v českých zemích postrádají potřebnou jednotu a opravdové nadšení pro zřízení vlastní autonomní země.¹⁰²³

¹⁰¹⁶ Tato autonomie přitom podle některých Němců měla nabývat obdobných rozměrů jako samospráva, již se mohli za časů Rakouska-Uherska těšit v rámci Svatoštěpánské koruny Chorvati. Viz MAJEWSKI: str. 164.

¹⁰¹⁷ Pro takovéto názory z ledna roku 1919 viz BRAUN: str. 361.

¹⁰¹⁸ MAURER-HORN: str. 38.

¹⁰¹⁹ TŮMA: str. 264

¹⁰²⁰ MAJEWSKI: str. 158-162.

¹⁰²¹ Cit. dle: KAJZROVÁ: str. 32-3.

¹⁰²² Cit dle GAJAN: Postoj T. G. Masaryka..., str. 85.

Těchto nálad mezi obyvatelstvem, které se nevyhýbaly ani hlavnímu městu provincie,¹⁰²⁴ si byla díky hlášením jednotlivých národních rad plně vědoma i liberecká vláda¹⁰²⁵ a dokonce sám Lodgman von Auen ve svých vzpomínkách jako jednu z příčin pádu Deutschböhmen uváděl nízkou bojovou morálku českých Němců.¹⁰²⁶

Kombinace uvedených faktorů pak vedla k tomu, že poté, co československé síly dne 23. listopadu definitivně zajistily železniční trať Praha-Kralupy-Lovosice-Ústí nad Labem-Teplice-Chomutov-Karlovy Vary-Cheb, čímž prakticky znemožnily jakoukoliv železniční dopravu v rámci provincie,¹⁰²⁷ a poté co byl dobyt Most, jehož obsazením byla celá provincie rozdělena na dvě části, se obrana Deutschböhmen zcela zhroutila, takže postup československých jednotek byl již spíše než německým odporem brzděn pouze technickými obtížemi a obezřetnostní vlastního velení, které si bylo plně vědomo, že příliš násilný postup proti Němcům může obraz československého státu u dohodové veřejnosti výrazným způsobem poškodit.¹⁰²⁸

Proto ostatně také některé rozkazy vydané československým jednotkám výslovně zdůrazňovaly, že obsazení má být: „*provedeno dle možnosti s použitím lsti a diplomatického jednání bez krveprolití.*“¹⁰²⁹ A nutno dodat, že mnozí z českých důstojníků se k vyplnění těchto instrukcí postavili se skutečnou kreativitou.

Poměrně oblíbeným trikem tak bylo využití v té době na české i německé straně poměrně rozšířených pověstí, že do pohraničí budou přesunuty dohodové armády, které pomohou s jeho pacifikací či dokonce převezmou správu celé provincie až do té doby, než o její budoucnosti rozhodne mírové konference.¹⁰³⁰ Nebylo tedy nic snazšího, než využít skutečnosti, že se na území mladé československé republiky na přelomu listopadu a prosince ocitlo několik příslušníků československých legií, kteří nosili uniformy dohodových států, a nasadit je tak při obsazování měst v pohraničí, kde byli často považováni za emisary vítězné koalice, což mělo pochopitelně na morálku bránících se německých jednotek katastrofální dopad.¹⁰³¹ Některé

¹⁰²³ VINK: str. 31.

¹⁰²⁴ K defetismu libereckého obyvatelstva a jeho některých levicových reprezentantů. Viz CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 93.

¹⁰²⁵ Příklad takového to hlášení viz MAURER-HORN: str. 41.

¹⁰²⁶ Reichenberger Zeitung, 25. 12. 1923, str. 34; Lodgman přitom obsazení dopravních uzlů coby klíčový moment porážky Deutschböhmen preznetoval již na sklonku roku 1918. Viz LODGMAN von AUEN: The Right..., str. 2.

¹⁰²⁷ Lodgman přitom obsazení dopravních uzlů coby klíčový moment pro porážku Deutschböhmen preznetoval již na sklonku roku 1918. Viz LODGMAN von AUEN, The Right..., str. 2; KOPICA: Boj... str. 16-17.

¹⁰²⁸ MIKEŠOVÁ: str. 83.

¹⁰²⁹ KULICH: str. 66; obdobná formulace v jiném rozkaze viz tamtéž str. 72.

¹⁰³⁰ SCHIEBEL

¹⁰³¹ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 130.

německé národní výbory přitom dokonce skutečnost, že se československé jednotky reprezentují coby součást dohodových vojsk, vítaly, neboť se domnívaly, že tyto oddíly budou vázány dohodou o kapitulaci c. a k. monarchie a oni sami tak proti nim budou přeci jen mít o něco jistější pozici.¹⁰³²

V takovéto situaci, kdy města Deutschböhmen padala jedno po druhém do československých rukou, se zemská vláda uchýlila k poslednímu zoufalému tahu, jak přimět obyvatelstvo, aby se za ní postavilo. Pokusila se tak využít všelidové nespokojenosti, která se ani během listopadového rabování zcela nevybila a začala sama organizovat protičeskoslovenské stávkové a manifestační hnutí. Jednalo se přitom o značně nebezpečnou hru, která se v atmosféře celkového rozkladu státních institucí mohla snadno zvrhnout v nové násilnosti, nicméně zemská vláda byla očividně ochotna toto riziko podstoupit a na 5. prosince vyhlásila na protest proti československému postupu generální stávku.¹⁰³³ Jen v Liberci se tak sešlo až 6 000 osob, které demonstrovaly svoje odhodlání bojovat za Deutschböhmen.¹⁰³⁴ A nejednalo se o jediné takovéto shromáždění. Proti obsazování provincie se vyslovili kupříkladu i delegáti na zemské konferenci sociální demokracie v Teplicích pořádané dne 8. prosince 1918.¹⁰³⁵

Nicméně tato iniciativa přišla příliš pozdě na to, aby mohla mít nějaké reálné výsledky. Definitivně se tak ukázalo, že pád provincie je jen otázkou několika málo dní, a zemská vláda, která rozhodně nehodlala českým nárokům ustoupit, se tak musela začít chystat k evakuaci. Do Německé říše tedy zaměřily nejen kompromitující listiny, ale i zbrojní materiál, který se na rychle se zmenšujícím území pod její kontrolou stále ještě nacházel. Netřeba dodávat, že se tento postup setkal se značnou nelibostí jak československých orgánů, kdy se dokonce představitel turnovského Národního výboru Kulich podle svého svědectví pokoušel telefonicky v této věci u Lodgmana intervenovat,¹⁰³⁶ tak i českých železničářů, kteří se snažili celou tuto evakuaci sabotovat.¹⁰³⁷ Tyto české snahy však měly jen limitovaný dopad, takže se ze severních a západních Čech do Německé říše skutečně nakonec podařilo vyvézt několik zásilek důležitého vojenského materiálu, přičemž spolu s tím odcházelo za hranice i množství českých Němců, co buď patřili k těm členům Volkswehru, kteří byli skutečně odhodláni proti Čechoslovákům bojovat, či se naopak báli msty ze strany nové státní moci za své předchozí angažmá. Tito uprchlíci pak v říšskoněmeckých pohraničních oblastech posilovali především

¹⁰³² RŮŽEK: str. 83; JAKŠ: str. 45.

¹⁰³³ KARPAŠ, str. 274.

¹⁰³⁴ KROTILOVÁ: str. 26-27.

¹⁰³⁵ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 109.

¹⁰³⁶ KULICH: str. 76.

¹⁰³⁷ KARPAŠ: str. 272.

nejrůznější paramilitární organizace nacionalistického charakteru, které v prvních chaotických letech výmarské republiky bojovaly především proti radikálně levicovým organizacím a jejich snaze provést v Německu plnohodnotnou socialistickou revoluci, přičemž se s těmito svými oddíly dostali i na východní německé pohraničí, kde v té době probíhala faktická nepravidelná válka mezi Němci a Poláky, a několik z nich údajně bojovalo za zájmy německého obyvatelstva až ve vzdáleném Pobaltí.¹⁰³⁸

Během příprav na evakuaci vydala liberecká vláda rovněž několik nařízení, jimiž se měly řídit obce na území pod kontrolou československé vlády. Místní orgány tak především měly i nadále formálně trvat na německém právu na sebeurčení, monitorovat jakékoliv nepřístojnosti československých jednotek a zasílat jejich popisy zemské vládě. Ta je pak měla sumarizovat a předávat představitelům dohodových mocností, od čehož si slibovala posílení svých pozic na mírové konferenci.¹⁰³⁹

Je přitom zcela nepopíratelnou skutečností, že se vztahy mezi Němci a československými jednotkami záhy začaly komplikovat.¹⁰⁴⁰ Tento vzájemný nesoulad přitom lze do značné míry připisat na vrub československým vojákům, kteří se k místnímu obyvatelstvu často nechovali jako k rovnocenným občanům nového státu, ale spíše jako k sice respektovaným, avšak neplnoprávným obyvatelům okupované země.¹⁰⁴¹ Poměrně častým jevem tak bylo strhávání německých nápisů a symbolů příslušnosti jak ke staré monarchii, tak i k německému národnímu společenství nejen z budov, ale i z oděvů kolemjdoucích, přičemž byly dokonce zaznamenány i případy, kdy takovéto jednání vyústilo v potyčky přerůstající v lynčování některých agresivněji si počínajících místních obyvatel s tím, že důstojníci tomu, aby tyto incidenty měly fatální důsledky, dokázali často zabránit jen na poslední chvíli.¹⁰⁴² Tento destruktivní přístup příslušníků československých ozbrojených sil k německonacionálním symbolům, který se přitom nejviditelněji projevil strháváním či poškozováním celé řady pomníků, přitom nebyl projevem čirého vandalství, ale v českých očích odstranění takového symbolu často představovalo demonstrativní zlomení „německé nadvlády“ na daném území.¹⁰⁴³ Oprávněnost tohoto postupu přitom v českých očích posiloval fakt, že uvedené pomníky byly o

¹⁰³⁸ GAJAN, Koloman, KVAČEK, Robert: Einleitung in (eds.) GAJAN, Koloman, KVAČEK, Robert: Deutschland und die Tschechoslowakei, Praha 1965, s. 7-42, str. 11.

¹⁰³⁹ VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 27.

¹⁰⁴⁰ Zasazení této skutečnosti do širšího kontextu viz HAAS: str. 114.

¹⁰⁴¹ KLEČACKÝ: str. 33.

¹⁰⁴² BERAN: Odepřena..., str. 78.

¹⁰⁴³ O symbolickém významu pomníků (na příkladu soch Josefa II. a postav spjatých z Písni o Nibelunzích) viz HOJDA, Zdeněk, POKORNÝ, Jiří: Denkmalkonflikte zwischen Tschechen und Deutschböhmen in (Hg.) HAAS, Hans, STEKL, Hannes: Bürgerliche Selbstdarstellung: Städte, Architektur, Denkmäler, Wien 1995, s. 241-255, str. 245.

několik let dříve místními elitami často vztyčovány právě proto, aby zdůrazňovaly nezpochybnitelně německý charakter daného území a zastřely tak vazby pojící jej s dřívější historií českého království.¹⁰⁴⁴ V takovémto kontextu je nicméně zcela zřejmé, že útoky na tyto objekty vyvolávaly na německé straně mnohem větší vášně, než kdyby se jednalo o násilnosti tradičně páchané okupačními jednotkami s uvolněnou morálkou. V těchto československých výstřelcích tak totiž Němci viděli předzvěst svého postavení v Čechy ovládaném státě.

Nicméně vzájemným vztahům často neprospívaly ani postoje celé řady nacionálně orientovaných představitelů německého obyvatelstva, kteří nejenže se pravidelně objevovali mezi organizátory protičeských demonstrací,¹⁰⁴⁵ ale kupříkladu rovněž vyzývali místní hostinské, aby příslušníkům československých jednotek a zástupcům československých úřadů neprodávali pivo,¹⁰⁴⁶ a v některých případech dokonce veřejně pranýřovali německé ženy a dívky, které se na veřejnosti nechaly vidět s českými vojáky.¹⁰⁴⁷

Ovšem ani zprávy o těchto napjatých vztazích hlášené z měst, která již byla československou stranou obsazena, hojně šířené a emotivně přibarvované německými novinami¹⁰⁴⁸ nakonec nijak nezvyšovaly míru odporu ve zbývajících oblastech pod kontrolou německých úřadů.

Obsazování jednotlivých měst Deutschböhmen tak i nadále probíhalo podle zcela totožného scénáře, kdy po příchodu československého vojska navzdory řečem o rozhodném ozbrojeném odporu okamžitě kapituloval jak *Volkswehr*, tak i úřady zodpovědné za obranu, načež československý velitel následně vyhlásil, že přebírá veškerou zprávu ve městě, a místní zastupitelstvo zase vydalo protestní deklaraci obsahující odvolání na právo na sebeurčení popřípadě doplněnou o zdůvodnění, proč se rozhodlo neklást aktivní odpor.¹⁰⁴⁹ Československý velitel tento protest zpravidla přijal, načež nařídil odzbrojení místních obyvatel a formální rozpuštění *Volkswehru*, neboť podle stále platných zákonů byla existence takovýchto jednotek

¹⁰⁴⁴ Tak kupříkladu roku 1905 proběhla v Prachaticích slavnost, během níž došlo k přejmenování Žižkovy skalky na Schillerovu skalku. Viz SCHMID: str. 477-478.

¹⁰⁴⁵ Patrně nejdetailněji přehled demonstrací místního obyvatelstva proti obsazení Deutschböhmen československými jednotkami v prvních dvou měsících roku 1919 viz (ed.) KOCMAN, Alois: Souhrnná týdenní hlášení presidia Zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920, Praha 1959, str. 15-29.

¹⁰⁴⁶ CAMPBELL: The Making of..., str. 8.

¹⁰⁴⁷ KNOLL.

¹⁰⁴⁸ Viz např. článek z *Reichenberger Zeitung* začínající mnohamluvnu větou: „*Zemské vládě Deustchböhmen denně dochází množství přípisů v nichž je protokolárně a úředně hlášena násilná činnost a loupeže českých vojáků,*“ načež je hned jako první takováto stížnost uveden případ důstojníka, jemuž osoba vydávající se za zástupce Národního výboru pod pohrůzkou násilím spolu se dvěma spolupachatelci zcizila dvě deky a jedny boty. Viz *Reichenberger Zeitung*, 28. 11. str. 3.

¹⁰⁴⁹ Kupříkladu žatecký obecní výbor vydal protestní prohlášení, v němž se zdůrazňoval, že nedal pokyn k ozbrojenému odporu jen s ohledem na „*kanoucí krev těžkých obětí minulých let,*“ jejichž počet nehodlal zvětšovat. Viz 21. – 7. 12. 1918 – Protest úřadu purkmistra města Žatce proti obsazení československým vojskem in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 21.

nelegální.¹⁰⁵⁰ Samotné místní obyvatelstvo pak obvykle k okupačním jednotkám ve své většině zachovalo rezervovaný přístup, takže jediným kdo v prvních dnech okupace nějak výrazněji vyjadřoval svou nespokojenost a dokonce se nezalekl ani případného konfliktu s československou mocí, byli mladí radikálně naladěni studenti.¹⁰⁵¹

Patrně nejbizarnějším dojmem pak v tomto ohledu zřejmě působilo obsazení Trutnova v noci na 15. prosince, kdy se jednoho z největších měst Desutcböhmen zmocnil oddíl čítající sedm osob. Jeho příslušníci totiž odmítli čekat na to, až město obsadí jejich mateřská jednotka, která svůj postup zastavila v nedalekém Poříčí, a rozhodli se do něj vniknout na vlastní pěst. Nejprve ve spolupráci s příslušníky zdejší české menšiny odzbrojili osazenstvo dvou strážnic Volkswehru, načež nad radnicí vztyčili český zemský prapor, který byl před měsícem a půl na popud zdejších německých úřadů sňat z českého spolkového domu. Zbytek jednotky pak do obsazeného města vstoupil až o několik hodin později - poté, co to poněkud opožděně povolilo pražské velitelství.¹⁰⁵²

I v závěrečné fázi existence Deutschböhmen se nicméně našla města, která v obavách o bezpečnost svých obyvatel československá vojska sama povolalo.

K takovému vývoji došlo kupříkladu v Ústí nad Labem, kde dne 10. prosince větší skupina osob, zřejmě povzbuzená nepokoji v nedalekém Krásném Březně, kde došlo ke srážkám mezi příslušníky české menšiny a ozbrojenými oddíly, vyrabovala zákopnická kasárna, načež po setmění dav vyzbrojený takto získanou kořistí začal plenit nejen další skladiště, ale i obchody. Bezpečnostním složkám, které se tentokrát naštěstí k rabování nepřidaly, nakonec nezbylo než se uchýlit k použití střelných zbraní, takže pořádek se do ulic podařilo přinést jen za cenu pěti mrtvých a několika těžce zraněných. Městská rada v této situaci naznala, že již nedokáže udržet ve městě pořádek a prostřednictvím pražského místodržitelství požádala československé úřady o poskytnutí vojenské asistence.

Přestože podle ústeckého starosty Bornemanna neměl být tento krok chápán jakožto rezignace na právo na sebeurčení, během několika málo hodin se ukázalo, že velení československé jednotky získalo ve městě prakticky neomezenou moc, kdy nejenže prosadilo obvyklé rozpuštění všech německých bezpečnostních sborů a odevzdání většiny zbraní obyvatelstvem, ale také právě s poukazem na nedávné demonstrace vyhlásilo ve městě stanné právo.¹⁰⁵³

¹⁰⁵⁰ Pro případ z Karlových Varů viz 1918 Dezember 13 – Kundmachung des Befehlshabers des tschechischen militärischen Besatzungskontingents für Stadt und Kries Karlsbad in (Hrsg.) NITTER: str. 55.

¹⁰⁵¹ Další podrobnosti uvedeného shrnutí viz CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 23-24; viz též VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 23.

¹⁰⁵² VAŠATA: Obsazení Trutnova...

¹⁰⁵³ VESELÝ: str. 120-121; CAJTHAML-LIBERTÉ: str. 59-61.

A výraznější odpor při obsazování nekladlo ani samo hlavní město Deutschböhmen. Ostatně pro to ani nebyl zvláštní důvod, neboť sama zemská vláda se, údajně vedena obavami z toho, že by Češi mohli umlčet jediný zastupitelský orgán českých Němců,¹⁰⁵⁴ rozhodla ve své činnosti pokračovat v exilu a město již několik dní před jeho obsazením v doprovodu představitelů některých dalších zemských úřadů opustila.¹⁰⁵⁵ Ačkoliv byl tento krok v německonacionálním tisku široce kritizován¹⁰⁵⁶ podařilo se tak představitelům provincie zachovat alespoň symbolickou existenci Deutschböhmen, již následně doufali obhájit na mírové konferenci. Jediným z výše postavených představitelů Deutschböhmen, který v Liberci setrval a hodlal tak alespoň verbálně demonstrovat odpor vůči československým nárokům na území někdejší provincie, tak byl starosta Bayer, jehož životní sen o stvoření nezpochybnitelného centra německého života v Čechách se před očima obracel v trosky.¹⁰⁵⁷ A byl to přitom právě on, kdo nakonec musel Čechům město vydat.

Československé síly přitom k samotnému obsazení města přistoupily až po delší přípravě, kdy si pečlivě zajišťovaly nástupní prostor, neboť si rozhodně nemohly dovolit opakování blamáže za začátku listopadu.

K zahájení celé operace tak došlo 11. prosince, kdy byly v ranních hodinách překvapivým úderem dobyty mimo jiné Tanvald, Jablonec nad Nisou a vrchol Ještědu. Vzhledem k tomu, že tak zároveň došlo k přerušení trati spojující Liberec s Žitavou a následně i většiny kanálů pro telefonní a telegrafickou komunikaci, bylo zemské hlavní město prakticky obklíčeno a jeho pád se tak stával jen otázkou času. Nicméně na československé straně stále v této věci přetrvávaly obavy vyvolané zvěstmi, podle nichž se ve městě nacházelo na 1 500 mužů Volkswehru ozbrojených několika kulometry. O pomoc tak bylo ještě jednou požádáno vrchní velitelství v Praze, které nejenže „Ještědskou frontu“ posílilo o pět set mužů, ale rovněž na sever Čech vyslalo houfnice a pancéřový vlak, který do Turnova dorazil 14. prosince, aby na druhý den vyrazil směrem na Liberec. Vinou špatného uhlí sice muselo cestou dojít k výměně lokomotivy, nicméně nad ránem již československé jednotky dorazily do železniční stanice Dlouhé Mosty, kde před více než měsícem skončil jejich první pokus o obsazení Liberce. Tentokrát však již

¹⁰⁵⁴ LODGMAN von AUEN: *The Right...*, str. 3.

¹⁰⁵⁵ Původně prý představitelé vlády Deutschböhmen počítali s tím, že své sídlo přenesou do jiného z velkých měst Deutschböhmen, nicméně poté, co začalo být zřejmé, že všechny brzy obsadí československé jednotky, rozhodli se pokračovat ve své činnosti v zahraničí. Viz *Politische Chronik*, XII. 1918, str. 662; MOLISCH: str. 43.

¹⁰⁵⁶ LAUNOVÁ: str. 20; Lodgmanova nepřímá odpověď na tyto výtky viz LODGMAN von AUEN: *Die Recht...*, str. 14.

¹⁰⁵⁷ KROTOLOVÁ: str. 27.

nemělo nic být ponecháno náhodě a ve stanici tak byly z vlaku vyloženy houfnice, které měly v případě ozbrojeného střetu útočící důrazně podpořit.¹⁰⁵⁸

V ranní mlze pak československé jednotky, vítané příslušníky české menšiny a ostentativně ignorované místními Němci, vstoupily do města. Jakékoliv obavy ze střetů s Volkswehrem se přitom ukázaly jakožto naprosto liché, neboť všechny ozbrojené oddíly ještě přednedávnem sloužící zemské vládě se československým silám bez jakéhokoliv odporu vzdaly a byly během několika málo hodin zcela odzbrojeny, stejně tak jako se svých soukromých zbraní musely vzdát i všechny civilní osoby.¹⁰⁵⁹ Tento krok přitom českoslovenští velitelé obyvatelstvu prezentovali jako nezbytný krok při zajišťování bezpečnosti ve městě. Sama otázka další existence Deutschböhmen pak byla v první v Liberci vydané vyhlášce československého státu zmíněna sice jen nepřímou, ale o to jednoznačněji: „*Jme nyní i v budoucnosti na vzájemné hospodářské spolužití jako příslušníci jednotného státního útvaru na sebe nesporně odkázáni.*“¹⁰⁶⁰

Poslední kapitolou této fáze existence Deutschböhmen pak představovala jednání se zástupci městské rady. Tato několikahodinová schůze sice nepatřila k právě nejjednodušším, neboť na jedné straně se Bayer uchýlil k pasivní rezistenci¹⁰⁶¹ a na straně druhé straně se projevil jisté zmatky mezi jednotlivými příslušníky československé delegace,¹⁰⁶² avšak poté, co československá strana začala vyhrožovat represivními opatřeními namířenými vůči městským elitám, Bayer ustoupil a s obligátním protestem svůj úřad Čechům vydal.¹⁰⁶³

Dne 16. prosince o půl jedné odpoledne tak československý prapor zavlál i z okem liberecké radnice.¹⁰⁶⁴

4. 7. Finanční situace

Jedním z klíčových problémů provincie, který sice na první pohled nepředstavoval ve srovnání s výše zmíněnými oblastmi tak výraznou hrozbu pro zachování její celistvosti, avšak který ve svých důsledcích přispíval k celkovému rozvratu, představuje otázka finanční situace Deutschböhmen.

¹⁰⁵⁸ PETRUS: str. 41; KULICH: str. 69.

¹⁰⁵⁹ „Jménem československého státu vás vyzývám k vydání města,“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 506-507.

¹⁰⁶⁰ Cit. dle KULICH: str. 73.

¹⁰⁶¹ KROTILOVÁ: str. 27.

¹⁰⁶² PETRUS: str. 41.

¹⁰⁶³ „Jménem československého státu vás vyzývám k vydání města,“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 507-509.

¹⁰⁶⁴ KARPAŠ: str. 273.

Ostatně uvedená problematika měla bezprostřední dopad jak na sociální a bezpečnostní situaci v provincii, tak mohla případně zhatit české snahy o vyhladovění Deutschböhmen hospodářskou blokádou.

Zde se totiž velice rychle projevila již několikrát zmiňovaná skutečnost, že jakékoliv snahy učinit provincii hospodářsky soběstačnou narážely na její hospodářskou strukturu a její po staletí budované vazby na hospodářství zbytku českých zemí.¹⁰⁶⁵ Ani připojení provincie k Německé říši by přitom podle některých dobových ohlasů nebylo pro českoněmecké hospodářství právě tím nejšťastnějším řešením, neboť o mnoho silnější říšskoněmecký průmysl by pro tamní hospodářství představoval doslova smrtící konkurenci.¹⁰⁶⁶

S tím pochopitelně operovala i česká politická reprezentace, která se již před vyhlášením samostatného státu pokoušela před německým publikem argumentovat ve prospěch zachování jednoty země její hospodářskou provázaností a tím, že průmysl v pohraničí by se nedokázal prosadit na říšskoněmeckém trhu.¹⁰⁶⁷

Ovšem zdaleka nejvíce tento fakt rezonoval ve vrstvě, která byla s ekonomikou Deutschböhmen svázána nejtěsněji – mezi českoněmeckými podnikateli.¹⁰⁶⁸ Jejich pochyby o případném roztržení Čech na českou a německou část přitom našly nejzřetelnější výraz v úvodníku novin *Bohemia* ze dne 19. října 1918, kde bylo pod výmluvným titulkem „*Rozvaha není zradou na národu*“ připojení území Deutschböhmen k Německu hodnoceno z hospodářského hlediska jakožto silně problematické.¹⁰⁶⁹ Pochopitelně, že tyto názory, do značné míry protikladné k postojům většiny českoněmeckých politiků, vyvolaly bouřlivou reakci, která následně přiměla nejvýznamnější německé průmyslníky v Čechách, aby již o tři dny později na své schůzi v Liberci přijali rezoluci volající po sebeurčení provincie Deutschböhmen a jejímu připojení buď k Rakousku a nebylo-li by to možné, tak k Německé říši. Přesto lze však říci, že se značná část průmyslových kruhů k myšlence rozdělení Čech stavěla značně rezervovaně a ve své většině nehodlala na boj za právo na sebeurčení přispět

¹⁰⁶⁵ Tento argument přitom nebyl zcela nový. Německé obyvatelstvo Nového Města and Metují (Neustadt an der Mettau) a Zálesní Lhoty (Hüttendorf bei Starkenbach) podle svědectví účastníků vyrovnávacích jednání již před válkou odmítalo odtržení svých obcí od českých okresů a jejich začlenění do plánovaného jednotného německého území právě z ekonomických důvodů a kvůli hospodářské provázanosti s vnitrozemím. Viz BACHMANN: Joseph Maria Baernreither..., str. 309.

¹⁰⁶⁶ Detailnější rozbor případných ekonomických nevýhod odtržení Deutschböhmen od českého území viz JENNE, Erin K.: Group Demands as bargaining Postions: Signals, Cues and minority Mobilization in east central Europe, disertační práce obhájená na Stanford Univeristy v roce 200, str. 122-123.

¹⁰⁶⁷ GAJAN: Německý imperialismus..., str. 24-25.

¹⁰⁶⁸ CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 21.

¹⁰⁶⁹ Deutsche Zeitung Bohemia, Morgen-Ausgabe. 19. 10. 1918, str. 1-2. Pro konkrétní případ podnikatelů kriticky se stavějících k roztržení Čech viz SMETANA: str. 166-7; dále viz JINDROVÁ: str. 24 či MAURER-HORN: str. 42.

více, než bylo nezbytně nutné.¹⁰⁷⁰ Ostatně hned 7. listopadu se další schůze liberecké obchodní komory vyslovila pro další jednání zemské vlády s Prahou ve věci zajištění zásobování¹⁰⁷¹ s tím, že podle slov jejího předsedy Kirchhofa „*státoprávní otázky budou zatím odsunuty stranou.*“¹⁰⁷² Ovšem vzhledem k tomu, že i takto opatrnické prohlášení dozajista mělo potenciál vyvolat u části německé veřejnosti značně negativní reakce, musel ještě během tohoto zasedání poslanec Adolf Glöckner výslovně popřít, že by to znamenalo jakoukoliv rezignaci na projekt Deutschböhmen a snahu o připojení k Československu.¹⁰⁷³

Uvedená vyjádření nicméně nijak neoslabila pověst německých podnikatelů jakožto vrstvy, která na problematiku odtržení Deutschböhmen nahlíží výhradně optikou ekonomických ztrát a která je tak nejnáchylnější vyjednávat s Čechy o začlenění provincie do českého státu. Tuto dvojznačnost jejich přístupu pak zmiňovaly kupříkladu saské zpravodajské a diplomatické orgány, podle jejichž hlášení se sice oficiální orgány německých průmyslníků podřizovaly nacionalistickému tlaku a deklarovaly svou oddanost myšlence spojení s Německým Rakouskem či Říší, avšak mnozí jejich členové se v soukromí zastávali začlenění Deutschböhmen do Československa.¹⁰⁷⁴ A o tom, že podnikatelské kruhy se především snaží o dorozumění mezi československou vládou a Deutschböhmen, informoval své nadřízené i konzul Gebssattel.¹⁰⁷⁵

Ovšem zdaleka nejhorší pro důvěru v ekonomickou stabilitu Deutschböhmen, která by byla bez loajality jejích vedoucích hospodářských kruhů zcela nemyslitelná, byla skutečnost, že tyto pochyby nezůstaly omezeny jen na utajované diplomatické depeše, ale pronikaly i do celé řady periodik, takže kupříkladu český tisk koncem první prosincové dekády informoval o údajné důvěrné schůzce 38 německých průmyslníků z Čech, z nichž pouze dva se při tajném hlasování postavili za Deutschböhmen.¹⁰⁷⁶ Tyto zprávy bylo sice možno popřít jako účelové a falešné, ovšem takto vyvolaná nedůvěra v upřímnost postojů českoněmeckého kapitálu měla značně destruktivní dopad na celonárodní koalici, která Deutschböhmen řídila. Sociální demokraté, jejichž předáci se pochopitelně cítili nepříjemně zaskočení tím, že osoby, které po tak dlouhou dobu patřily k oporám německého národního programu, od něj v rozhodném střetu ustupují,¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁰ CAMPBELL: *Czechoslovak...*, str. 21 - 22.

¹⁰⁷¹ VINK: str. 29.

¹⁰⁷² Cit. dle BRÜGEL: *Češi a Němci...*, str. 126.

¹⁰⁷³ *Reichenberger Zeitung*, 8. 11. 1918, str. 1.

¹⁰⁷⁴ MURODCK: str. 104; OPITZ: *Böhmen...*, str. 207.

¹⁰⁷⁵ 14 7. XI. 1918 – *Zur Tätigkeit der Deutschböhmenischen Landesregierung* in. (Hrsg.) ALEXANDER: *Deutsche Gesandtschaftsberichte...*, str. 62.

¹⁰⁷⁶ *Lidové noviny*, 9. 12. 1918, str. 1.

¹⁰⁷⁷ Obavy z důsledků, jež by mělo sjednocení s Německem na severočeský průmysl, přitom sporadicky zaznívaly i v sociálnědemokratických řadách. Str. SMETANA: str. 167.

tak začali veřejně kritizovat snahy „německých národních kapitalistů“ prosazovat své „lokální zájmy“ a nalézat tak „smířlivou cestu k českému státu.“¹⁰⁷⁸ Sám Lodgman ve svém projevu předneseném dne 28. prosince 1918 ve vídeňském exilu pak sice na jednu stranu hovořil o tom, že se i němečtí průmyslníci postavili za právo na sebeurčení, ale zároveň pronesl poněkud dvojnásobnou poznámku o tom, že:

*„Otázka, zda Deutschböhmen má být začleněna do českého státu, nemůže být rozhodnuta na základě zájmů jedné či druhé průmyslové skupiny, neboť časy, kdy se o osudech milionů lidí rozhodovalo podle požadavků dividend, jsou našťěstí za námi.“*¹⁰⁷⁹

Ovšem stabilitě nově zřízené provincie neškodila jen takto rozporuplná reputace jejich podnikatelských elit, ale kupříkladu i chronický nedostatek finančních prostředků, s nímž se musela potýkat po celou dobu své existence. Budování nových provincionálních úřadů totiž vyžadovalo značné objemy peněžních obnosů, jichž se však zemské vládě nedostávalo, neboť jakožto zcela nová instituce bez vazeb na dřívější politická centra, kam směřovaly daňové výnosy, zcela pochopitelně nedisponovala vlastními financemi.

Celou situaci přitom dále komplikovala skutečnost, že jak česká zemská pokladna s více než šedesáti miliony korun určenými na výplaty úředníků,¹⁰⁸⁰ tak i bankovní konta zemských finančních institucí, kam část daní směřovala, se po 28. říjnu ocitly v československých rukou, takže úředníci někdejších rakousko-uherských úřadů působících v pohraničí ještě nějakou dobu po vyhlášení provincie fakticky vybírali daně pro československý stát. Tímto akutním problémem tak místní samosprávné orgány zabývaly hned v první listopadové dekádě, kdy kupříkladu chebské hejtmanství nařídilo podřízeným orgánům, aby prostředky získané výběrem daní předávaly dál pouze v hotovosti a nezasílali je tak na dříve platné účty.¹⁰⁸¹ Definitivně pak byla tato problematika vyřešena až 23. listopadu, kdy bylo v Liberci nově zřízeno zemské finanční ředitelství pro Deutschböhmen, které mělo spolupracovat se zdejším působícím daňovým úřadem, do jehož působnosti měla od nynějška spadat i agenda zemské pokladny.¹⁰⁸²

Ovšem ačkoliv byly takovéto kroky zcela nezbytné, bylo zřejmé, že k řešení svízelné finanční situace provincionální vlády mohou přispět jen v limitované míře.

¹⁰⁷⁸ JAKŠ: str. 32. srov. též MURODCK: str. 105

¹⁰⁷⁹ Cit. dle: LODGMAN von AUEN: The Right..., str. 5.

¹⁰⁸⁰ HAAS: str. 158.

¹⁰⁸¹ KNOLL.

¹⁰⁸² Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 9. Stück, str. 53, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=75&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017.

Větší pomoci se sice Deutschböhmen dostalo od německorakouské vlády, která jí i vládě Sudetenlandu dne 18. listopadu zaslala částku ve výši 40 mil. korun,¹⁰⁸³ přičemž přislíbeno bylo dalších 160 milionů. Nicméně i takováto pomoc se ukázala jakožto nedostatečná – zvláště v kontextu československé blokády a revolučního rozvratu v Německu, kdy mohla být takto urychleně poslaná finanční hotovost během přepravy cizí státní mocí jednoduše zabavena.

Zemská vláda a jí podřízené samosprávné orgány se tak v takovéto situaci, kdy se musely do značné míry spolehnout samy na sebe, uchýlily ke zdánlivě nejjednoduššímu řešení, které s sebou však pro hospodářskou stabilitu provincie neslo značná rizika – tisku nekryté měny.

K uvedenému kroku přitom obce a některé další subjekty zmocnilo německorakouské ministerstvo financí dne 21. listopadu 1918, přičemž jediným výrazným omezením zde byla doba platnosti těchto finančních poukázek, které měly být v oběhu nejdéle po dobu tří měsíců.¹⁰⁸⁴ Ovšem i tak muselo být zřejmé, že dané nařízení dále zvýší míru inflace někdejší rakousko-uherské měny, která již během války dosáhla takové výše, že rakousko-uherská banka v poslední fázi své existence začala plánovat vydávání bankovek o nominální hodnotě 10 000 korun, přičemž nejvyšší předválečná hodnota c. a k. platidel byla desetkrát nižší.¹⁰⁸⁵

Zmíněné nařízení však nejspíše pouze zlegalizovalo stávající praxi, kdy začala hromadně tisknout peníze celá řada měst v českém pohraničí.¹⁰⁸⁶ Kupříkladu jen radnice v Ústí nad Labem schválila emisi finančních prostředků ve výši 10,5 mil. korun s platností do 31. prosince.¹⁰⁸⁷ A kvůli údajnému nedostatku oběživa přistoupil k tomuto kroku na konci října i Liberec, kde se záhy objevily finanční poukázky o nominální hodnotě 10 a 20 korun s platností od 30. října 1918 do 15. února 1919.¹⁰⁸⁸ Obdobně se zachovali i dne 6. listopadu radní ve Falknově,¹⁰⁸⁹ 8. listopadu rozhodlo o vydání nouzových bankovek o nominálních hodnotách

¹⁰⁸³ HAAS: str. 158; Jiné zdroje uvádějí částku 22 mil. Určenou výhradně pro Deutschböhmen viz KAJZROVÁ: str. 30.

¹⁰⁸⁴ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 8. Stück, str. 45, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=67&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017. <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=67&size=45>

¹⁰⁸⁵ MORAVEC, Jaroslav: Tisk československých platidel ve Varnsdorfu in Mandava, Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf 2008-2009, Varnsdorf 2009, s. 802-88, str. 82.

¹⁰⁸⁶ Objevují se nicméně i ojedinělé názory, podle nichž tyto lokální emise bankovek měly pouze propagačně-politický význam, a tudíž je nelze považovat za skutečná nouzová platidla, která by zhoršovala míru inflace v pohraničí. Vzhledem k celkové finanční situaci Deutschböhmen se však takovéto závěry jeví jakožto značně nepravděpodobné. K uvedené tezi viz např. LAMBERT, Luboš: Soupis cizích papírových platidel obíhajících na území připojeném k Československu v letech 1918-1924, Praha 2015, str. 4.

¹⁰⁸⁷ Reichenberger Zeitung, 8. 11. 1918, str. 3; Rovněž viz CÉZAR, ČERNÝ: Politika..., str. 80.

¹⁰⁸⁸ Reichenberger Zeitung, 31. 10. 1918, str. 2; Bankovky vydávají svědectví o minulosti dostupné na <<http://www.chrastava.cz/muzeum/cesky/bull0110.htm>> navštíveno dne 15. 6. 2017.

¹⁰⁸⁹ AUBRECHT

10, 20 a 100 korun zastupitelstvo města Jablonec nad Nisou,¹⁰⁹⁰ přibližně v téže době byly vydány bankovky o nominální hodnotě jedné, dvou, pěti deseti a dvaceti korun v Sokolově,¹⁰⁹¹ dne 20. listopadu nechali natisknout provizorní peníze s platností do 20. února 1919 i v Kraslicích¹⁰⁹² a vydávání vlastních peněžních poukázek oznámil i Varnsdorf.¹⁰⁹³

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že se hospodářská situace v Deutschböhmen nevykazovala příliš velkou stabilitou a že z finanční stránky by dokonce bylo možno chápat její situaci jakožto katastrofální. Otázkou přitom zůstává, zda by v případě delší existence tohoto útvaru nedošlo k hospodářskému a finančnímu zhroucení provincie, které by bylo dozajista doprovázeno podobnými excesy obyvatelstva, jako byly ty, k nimž došlo v prosinci v Ústí nad Labem, kterému se tak nepodařilo sociální klid vykoupit ani oněmi deseti miliony narychlo natištěných korun.

4. 8. Alternativní koncepce

4. 8. 1. Radikální levice

Zcela mimo všenárodní koalici, která Deutschböhmen přes všechny spory mezi jejími jednotlivými členy po celou dobu existence provincie řídila, stál politický proud, který se hlásil k naprosto odlišným politickým koncepcím.

Představitelé skupin vyznávajících tyto ideje neviděli rozpad staré monarchie jako příležitost pro vybudování čistě národních států, ale jakožto první krok na cestě k socialistické revoluci a vybudování beztrždní společnosti. I když se mohlo zdát, že absence velkých průmyslových podniků v některých oblastech Deutschböhmen, jež nepředstavovala optimální podmínky pro případné organizování se dělnictva, možnost vypuknutí revoluce snižuje,¹⁰⁹⁴ celkově tento faktor více než vyrovnávala rostoucí radikalizace sociálně slabších vrstev způsobená pokračující zásobovací a ekonomickou krizí. Samo říšskoněmecké ministerstvo zahraničí tak ve své zprávě z 21. října 1918 uvádělo mezi oblastmi, jimž hrozila „*hladová katastrofa*“ i některé Němci osídlené části Čech, přičemž zdůrazňovalo, že se Němci v Rakousku v tomto

¹⁰⁹⁰ PLETICHA, Lukáš: Žhavý listopad 1918 dostupné na <<http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/jablonecky-mesicnik/rocnik-2010/11-2010/zhavy-listopad-1918.html>> navštíveno dne 15. 6. 2017.

¹⁰⁹¹ PROKOP: str. 174.

¹⁰⁹² AUBRECHT

¹⁰⁹³ Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 8. 11., str. 2; k uvedené problematice srov. též BERAN: Dějiny Karlovarského kraje..., str. 132.

¹⁰⁹⁴ KOLÁŘ: str. 146.

ohledu buď budou muset vzdát „na milost a nemilost“ Čechům a Maďarům, kteří na rozdíl od nich disponovali rozsáhlým zemědělským zázemím, nebo že je čeká „krvavá revoluce.“¹⁰⁹⁵ Tento předpoklad v jisté míře potvrzovala i ona vlna rabování, jež v Deutschböhmen propukla v prvních listopadových dnech a která u části místních společenských elit vyvolávala nepříjemné reminiscence na události, které o rok dříve proběhly v Rusku.¹⁰⁹⁶

Zhruba od této doby pak v německojazyčném prostředí tyto nálady posilovala i frustrace z prohrané války, prezentované coby výsledek selhání dosavadních institucí. Takovéto postoje sice našly zdaleka nejsilnější odezvu v Německé říši, kde v zimních měsících 1918 a 1919 propuklo několik radikálně levicových povstání, takže i vedoucí představitelé sovětského Ruska se nijak netajili svým předpokladem, že celá německá socialistická revoluce je otázkou několika málo měsíců,¹⁰⁹⁷ avšak zároveň se velice rychle se šířily i na druhou stranu někdejší rakousko-uhersko-německé hranice, kde i do té doby umírnění politici jako Seliger pod dojmem rozpadu starých monarchistických struktur náhle hovořili o tom, že „nyní jsou ještě v dohodových státech u vesla buržoasní šovinisté, ale mír budou uzavírat zástupci evropských socialistických republik.“ Avšak tam, kde Seliger stále ještě hovořil o socialistické republice, ozývaly se již od jiných dělnických zástupců mnohem radikálnější tóny, jež umírněným sociálním demokratům nemohly nezní jako volání po zřízení republiky sovětského typu.

Patrně nejvýraznějším německočeským představitelem těchto radikálně levicových směrů ovlivněných především názory říšskoněmeckých socialistů Karla Libeknechta a Rosy Luxemburgové byl přitom liberecký sociální demokrat Karl Kreibich, který se kvůli svým revolučním názorům opakovaně dostával do konfliktu již s někdejší c. k. státní mocí, která jej kupříkladu poté, co v lokálním silně levicovém stranickém deníku *Vorwärts* vyjádřil svůj odpor k napadení Srbska, okamžitě odeslala na frontu a vydávání uvedených novin zastavila.¹⁰⁹⁸

Postoj Karla Kreibicha a jeho ideových souputníků k vyhlášení a existenci Deutschböhmen přitom vůbec nebyl jednoznačný. Při jeho posuzování totiž musíme mít na paměti, že značná část stoupců sociálnědemokratické levice se spíše než se svou národní identitou ztotožňovala s dělnickou třídou a marxistickou ideologií.¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹⁵ 2. – Aus dem Situationsbericht des deutschen Aussenministeriums über die innenpolitische Entwicklung in Österreich-Ungarn, der Standpunkt der Deutschen in Böhmen und der Reichdeutschen zur Tschechoslowakischen Selbstständigkeit in (eds.) GAJAN, KVAČEK: str. 45.

¹⁰⁹⁶ KLEČACKÝ: str. 22.

¹⁰⁹⁷ HILF, Rudolf: Die Stellungnahme der Komintern und der KPČ zur Frage der Deutschen in den Sudetenländer in Bohemia, Nr. 1., 1964, s. 334-407, str. 340

¹⁰⁹⁸ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 27

¹⁰⁹⁹ Samotnému Kreibichovi tak v roce 1915 nečinilo nejmenší problém napsat do německých novin oslavný článek ku příležitosti pětisetletého výročí upálení mistra Jana Husa, jehož stoupenec považoval za průkopníky komunistického hnutí. Viz HILF: Die Stellungnahme..., str. 344-345.

To však neznamenalo, že by příslušníci sociálnědemokratické levice celý projekt Deutschböhmien odmítali a požadovali udržení co největšího hospodářského celku, který podle některých dobových radikálně marxistických teorií představoval ideální prostředí pro rozpoutání socialistické revoluce¹¹⁰⁰ - naopak, mnozí z nich patřili mezi jeho důrazné zastánce.

U některých z nich se tak nakonec přeci jen projevila určitá míra sebeidentifikace s německými národními snahami, avšak u jiných, jako kupříkladu právě u Kreibicha, hrál roli čistě pragmatický kalkul, neboť až při letmém srovnání situace v Německé říši s jejími sociálními nepokoji, ryze socialistickým kabinetem a stále rostoucí rolí radikální levice a Československou republikou, jejíž široké koaliční vládě předsedal buržoazní nacionalista Karel Kramář a kde se sociální demokracii podařilo radikální stranickou platformu do značné míry potlačit, bylo zřejmé, jaký z těchto států má k socialistické revoluci blíže a jaký z nich tedy musí uvědomělý proletář podpořit.¹¹⁰¹ A tak i redakce obnoveného *Vorwärts*, který neztratil nic ze své dřívější vyhraněnosti,¹¹⁰² nyní šířila informace především z prostředí radikálně levicového hnutí v Německé říši,¹¹⁰³ přičemž určitému vlivu říšskoněmeckých komunistů na zdejší radikální levici může nasvědčovat i leták, jímž o sobě v březnu 1919 dal vědět Litoměřický svaz spartakovců, a informace o působení radikálně naladěných skupin hlásících se k celoněmeckému revolučnímu hnutí opakovaně se objevující v hlášení československých úřadů z prvních měsíců roku 1919.¹¹⁰⁴

Sám Kreibich právě z těchto ideologických důvodů patřil k nejhlasitějším zastáncům Deutschböhmien a jeho rétorika především v posledním měsíci roku 1918 tak převyšovala vše, co mohlo být slyšet z ostatních částí českoněmeckého politického spektra. Kupříkladu na demonstraci proti obsazení Deutschböhmien pořádané v Liberci 8. prosince 1918, tedy v době, kdy již bylo jasné, že se provincie neudrží a kdy se i její vláda chystala k emigraci, pronesl projev, v němž znovu zmiňoval možnost zahájení rozsáhlých bojových akcí:

„V den, kdy československé oddíly vtáhnou do našeho města, se nesmí pracovat v jediné továrně, v jediné dílně, nesmí být otevřeny jediné domovní dveře, v tento den nesmí mít otevřeno jediný hostinec, jediný obchod, nesmí jezdit jediná tramvaj a jediný povoz, vyjet nesmí

¹¹⁰⁰ Ostatně sám Lenin chápal jakožto ideální jeviště pro středoevropskou socialistickou revoluci nerozčleněný státní celek někdejší monarchie. Viz KURAL: Konflikt místo..., str. 12.

¹¹⁰¹ KREIBICH., str. 264-265

¹¹⁰² V této souvislosti není příliš překvapivé, že se koncem války znovu vydávaný *Vorwärts* stal předním německočeským periodikem šířícím ideologii blízkou ruskému bolševismu. Viz KREIBICH: str. 263.

¹¹⁰³ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 94.

¹¹⁰⁴ V lednu 1919 kupříkladu jeden ze spartakovských revolucionářů vedl stávkou v Teplicích-Šanově. Viz ŠŤOVÍČEK: str. 371.

jediný vlak. Češi musejí mít pocit, jako by přišli do mrtvého, vylidněného města. Učiníme vše, abychom vyjádřili svůj protest proti násilí a obhájili naše práva. A jen v nejzazším případě, pokud by nešlo naše právo na sebeurčení obhájit jinak, sáhneme po násilí my. Když to jinak nepůjde: vydrželi jsme pro nic za nic bojovat tři nebo čtyři roky na zasněžených tyrolských vrcholech, v Karpatech, na Piavě a v Sedmivší,¹¹⁰⁵ vydržíme to i na Ještědu.“¹¹⁰⁶

Snaha docílit připojení Deutschböhmen k socialistickému Německu rovněž zřejmě vedla k tomu, že během existence provincie radikálně levicové kruhy nijak otevřeněji nevystupovaly proti Seligerovu vedení sociální demokracie,¹¹⁰⁷ které se jim ve světle jejich ideologie muselo jevit jakožto příliš kompromisnické a ochotné obětovat buržoazii skutečné zájmy dělnické třídy. Nicméně vzhledem k tomu, že se na připojení Deutschböhmen k Německu s předsednictvem shodly a že by tak jakékoliv útoky na něj mohly těmto snahám spíše uškodit,¹¹⁰⁸ nakonec k rozkolu v sociální demokracie došlo až mnohem později – teprve poté, co se ukázalo, že jak stabilizace Deutschböhmen tak vítězství revoluce v Německé říši byly pouhými chimérami.

Sám Kreibich přitom v této situaci zcela očekávatelně od snah o sjednocení pohraničí s Německem zcela upustil a pod vlivem ideologie Kominterny se začal orientovat spíše na spolupráci s českou radikální levicí, z níž se postupně formovala Komunistická strana Československa,¹¹⁰⁹ kdy otevřeně deklaroval, že je mu „milejší Čech socialista než-li prušácký bajonet, který by chtěl vybojovati svobodu ,Deutsch-Böhmen.“¹¹¹⁰ Ostatně českoněmecké levicové sociálnědemokratické noviny tak již v polovině března 1919 vyzývaly ke společnému postupu s českým proletariátem v boji proti „*mezinárodnímu kapitalismu*.“¹¹¹¹ Ovšem i zde se nakonec projevila odlišná zkušenost českoněmecké levice vycházející z reality prohrané války a celospolečenské deprivace, která tak vedla k jejímu značnému radikalismu, jenž dokázala do značné míry zaskočit i jejich české soudruhy. Nakonec tak sám Lenin musel Kreibicha požádat,

¹¹⁰⁵ Orig. Sieben Gemeinden – území v severní Itálii, poblíž předválečné rakousko-italské hranice, na němž žila německojazyčná menšina.

¹¹⁰⁶ Cit dle 1918 Dezember 8 – Stellungnahme des sudetendeutschen Kommunisten Karl Kreibich zum Selbstbestimmungsrecht der Sudetendeutschen in (Hrsg.) NITTER: str. 54.

¹¹⁰⁷ V této záležitosti přitom mohl sehrát určitou roli i poměrně vstřícný přístup Josefa Seligera, který se snažil možnost rozkolu ve straně minimalizovat. BACHSTEIN: Klaus Zeßner..., str. 418.

¹¹⁰⁸ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 97.

¹¹⁰⁹ FALTYŠ: str. 262; HILF: Die Stellungnahme..., str. 345.

¹¹¹⁰ Cit dle ŠŤOVÍČEK: str. 374.4

¹¹¹¹ 10. A, 16. - 22. března 1919 in (ed.) KOČMAN: str. 37.

aby učinil „jeden krok doprava,“ zatímco předák českých komunistů a někdejší sociálnědemokratický funkcionář Šmeral měl podle něj zase učinit „tři kroky vlevo.“¹¹¹²

Na druhou stranu však ne všechna ostře levicová uskupení vnímala celý projekt Deutschböhmen takto utilitárně. Na území provincie se tak projevovaly i politické směry, které ve své ideologii vycházely z radikálního socialismu kombinovaného s vypjatým všenněmeckým nacionalismem, které měly spíše než ke Spartakovcům a německým komunistům blíže spíše ke kruhům spojovaným s nejrůznějšími národoveckými a protonacistickými uskupeními vzešlými z ideového okruhu nacionálních socialistů, podle nichž měla být změna společenského řádu spojena s vytvořením velkého Německa.¹¹¹³ Ostatně tomu, že od sociálních nepokojů k pokusům o radikální řešení národnostní problematiky nebylo rozhodně daleko, svědčí i dobové stížnosti židovského tisku, jenž své čtenáře upozorňoval na letákovou kampaň v Karlových Varech vyzývající k protižidovskému tažení a na antisemitský charakter hladových bouří v Sokolově,¹¹¹⁴ proti kterým musela nakonec zasáhnout místní vojenská rada.¹¹¹⁵

Přestože pro dobu existence Deutschböhmen neexistují jednoznačné doklady o tom, že by radikální nacionálně-komunisticky orientovaná uskupení vyvíjela činnost, je vzhledem k tomu, jak rychle se aktivizovaly v prvních měsících roku 1919, zřejmé, že minimálně ideové základy jejich působení byly položeny právě v této době.¹¹¹⁶

Nicméně ani internacionalistické ani nacionálně orientované radikálně levicové skupiny neměly sílu, aby mohly nějakým výraznějším způsobem ovlivnit celkovou politiku Deutschböhmen. Takovýmto potenciálem nicméně disponovala uskupení, která sice nebyla navázaná na žádné stranické či jiné levicové struktury, avšak která na druhou stranu měla

¹¹¹² HILF: Die Stellungnahme..., str. 341.

¹¹¹³ KÁRNÍK, Zdeněk: K epizodě bizarních počátků německého komunismu v ČSR: „Kommunistische Partei in Deutschböhmen“ - zástupce nacionálního bolševismu? In (ed.) HÁJEK, Jan, KOCIÁN, Jiří, ZÍTKO, Milan: Fragmenty dějin, Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta, Praha 2006, s. 73-78, str. 74; jisté náznaky této problematiky viz též JAKŠ: str. 60.

¹¹¹⁴ Tehdejší Falknov, německy Falkenau.

¹¹¹⁵ SZABÓ, Miroslav, FRANKL, Michal: Budování státu bez antisemitismu?, Praha 2015, str. 70; O souběžné sociální a nacionální radikalizaci obyvatelstva některých českoněmeckých regionů za první světové války viz SMETANA: str. 164.

¹¹¹⁶ V březnu 1919 tak byl jménem „Komunistické strany Deutschböhmen“ vydán leták, který svým čtenářům sliboval vznik komunistického Velkoněmecka. Přestože se jeho autory nepodařilo jednoznačně učít, některé indicie ukazují na osoby ze Sdružení komunistických skupin (Verband der kommunistischen Gruppen či Vereinigung der kommunistischen Gruppen), které od počátku dubna vyvíjelo svou činnost v Podmoklech, kde mimo jiné krátce vydávalo noviny *Die Rote Fahne*. Ačkoliv se totiž se uvedené uskupení verbálně hlásilo k německé komunistické straně, vyšli někteří jeho vedoucí představitelé z ideových směrů, které byly s internacionalismem KPD zcela neslučitelné. Minimálně dva z nich tak kupříkladu byli bývalými představiteli německého nacionálně-socialistického tisku. Viz KÁRNÍK: K epizodě..., str. 76; ŠŤOVÍČEK: str. 371.

k radikálnímu řešení sociálních problémů blízko již ze samotné své podstaty – vojenské rady.¹¹¹⁷

Tyto orgány, jejichž primárním úkolem bylo hájit zájmy příslušníků někdejší c. a k. armády, z nichž mnozí měli za sebou nasazení na frontě a někteří i přímou zkušenost s bolševickým učením, začaly vznikat hned na začátku listopadu, přičemž již tehdy bylo zřejmé, že mají potenciál k další radikalizaci.

Proces zakládání těchto rad byl sice nekoordinovaný a zcela živelný, díky čemuž v jednotlivých případech získávaly nejrůznější podobu i kompetence, což výrazně komplikovalo jakoukoliv jejich spolupráci, ale i tak bylo zřejmé, že spolu s tím, jak vládní orgány projevily svou nekompetentnost v otázce potlačení vlny rabování, a s tím, jak nedokázaly získat plnou důvěru veřejnosti, narůstalo jejich sebevědomí i rozsah jejich požadavků.

Typický příklad tohoto vývoje představovala situace v Lokti, kde byla okresní vojenská rada založena dne 6. listopadu s tím, že jejím hlavním úkolem bude zajišťování bezpečnosti na území okresu a podchycování vojáků vracejících se z bojišť domů. Ovšem během několika málo dní se ukázalo, že se toto těleso s taktó s taktó omezenými kompetencemi rozhodně nespokojí a jeho představitelé si tak začali přivlastňovat pravomocí bezpečnostních složek i vyšetřovacích orgánů, kdy vyhlásili, že na základě udání svých spoluobčanů hodlají prošetřit veškeré současné i minulé případy šmeliny. A ještě před tím, než její působení definitivně ukončil pád města do československých rukou, se Rada dokonce aktivně podílela na odvolání nepopulárního okresního hejtmana Petera Heidera.¹¹¹⁸

Nejednalo se přitom o ojedinělý jev. Liberecká vojenská rada, která vznikla 2. listopadu 1918,¹¹¹⁹ se právě v reakci na rabování z počátku listopadu začala podílet na pořádkové činnosti, kdy byla 6. dne uvedeného měsíce k nasazení připravena první jí podřízená strážní rota o síle 250 mužů, přičemž sestavována byla údajně i stejně silná rota druhá.¹¹²⁰ A dozajista není náhodné, že již o dva dny později začaly na schůzi zástupců libereckých ozbrojených oddílů padat požadavky na další prohloubení hospodářských a sociálních reforem.¹¹²¹ V nedalekém Jablonci nad Nisou se pak radikálně naladěni navrátilci z fronty dokonce pokusili získat podíl na řízení města, přičemž jen obratným manévrováním starosty Fischera se podařilo

¹¹¹⁷ Sporadicky přitom docházelo i ke vzniku jiných typů rad, kdy kupříkladu na chebsko-bavorských hranicích působilo několik tzv. Selských rad (Bauernräte). Ty nicméně na rozdíl od rad vojenských ve své většině patřily k oporám státní moci. Viz FALTYS: str. 46.

¹¹¹⁸ AUBRECHT

¹¹¹⁹ Deutsche Zeitung Bohemia, Morgen-Ausgabe, 3. 11. 1918, str. 2.

¹¹²⁰ Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 6. listopadu 1918, str. 3.

¹¹²¹ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 76.

docílit toho, že ve vztahu mezi místním zastupitelstvem a vojenskou radou měli mít i do budoucna návrh zástupci radnice.¹¹²² Ovšem i tak na konferenci zástupců vojenských rad, která se v Jablonci konala dne 30. listopadu, pak požadavky, aby vojenské rady byly postaveny na roveň Okresním národním radám, a aby se spolupodílely na jejich rozhodování zazněly znovu, přičemž tentokrát byly obohaceny o argument, že inkorporováním vojenských rad do struktury státní moci dojde ke zvýšení obranyschopnosti provincie.¹¹²³

O tom, že představitelé Deutschböhmen měli na tyto rady jen limitovaný vliv, svědčí i hlášení plzeňského policejního komisařství, podle nějž se vojenská rada v Teplé u Mariánských Lázní k připojení Deutschböhmen k Německé říši, jež bylo jedním z hlavních cílů německorakouské politiky, staví spíše negativně.¹¹²⁴

Ovšem zdaleka nejdále v tomto směru došel vývoj na Ašsku, kde se k 1. listopadu utvořila tzv. Rada navrátilců (*Heimkehrer*), která se prohlásila nejen za bezpečnostní orgán, ale zároveň zde přebrala některé pravomoci státních orgánů v oblasti zásobování a boje s nezaměstnaností, kdy nejenže nechala obsadit vojenská skladiště, odkud dále distribuovala ostatním navrátilcům šatstvo a zřejmě i zbraně, ale navíc začala po místních podnikatelích požadovat příspěvky na nákup potravin, přičemž tato výzva měla být údajně splněna „dříve, než bude pozdě.“¹¹²⁵ Představitelé státní moci, kteří čelili nejen manifestacím vojenských navrátilců a chudších vrstev obyvatelstva, ale i přímým výhrůzkám, se rozhodli obrátit o pomoc za hranice ašského soudního okresu, přičemž pro jistotu oslovili jak chebské úřady, tak i národní výbor v Praze.¹¹²⁶ Tam pak jejich žádost (podobně jako podobně laděná prosba o pomoc proti rabování zasláná z Ústí nad Labem) vyvolala živou debatu, která vyústila v menší konflikt mezi zástupci občanských stran a některými levicově orientovanými příslušníky Národního výboru, kdy první skupina, reprezentovaná především agráříkem Františkem Udržalem, prosazovala v obavách z toho, že se jinak Aš obrátí i na říšskoněmecké orgány, intervenci, zatímco zástupci skupiny druhé vedení především dr. Boučkem a Antonínem Němcem se stavěli proti tomu, aby „české pluky“ násilně rozháněly manifestace, na nichž demonstrují „němečtí socialisté a němečtí dělníci,“¹¹²⁷ přičemž poslanec Bechyně zároveň zdůrazňoval, že by takovýto zákrok mohl

¹¹²² PLETICHA.

¹¹²³ Reichenberger Zeitung, 4. 12. 1918, str. 2.

¹¹²⁴ 17. – 16. 11. 1918 – Hlášení policejního komisaře v Plzni Zemskému místodržitelství v Praze o politické situaci v Teplé u Mariánských lázní in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 25-26.

¹¹²⁵ Cit dle FALTYS: str. 45; o částkách s nimiž rada takto operovala blíže viz Teplitz-Schönauer Anzieger, 27. 12. 1918, str. 2.

¹¹²⁶ O ašských událostech rovněž viz Reichenberger Zeitung, 6. 11. 1918, str. 2.

¹¹²⁷ Cit. dle: Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého dne 2. listopadu 1918 dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_03.htm> navštíveno 15. 6. 2017

vyvolat revoluci i na českém území.¹¹²⁸ Nakonec tak nebyly žádné české jednotky k potlačení Rady navrátilců vyslány, díky čemuž se tamější revoluční hnutí záhy mohlo rozšířit i do okolních obcí, takže prakticky celý ašský výběžek se ocitl mimo efektivní kontrolu liberecké vlády i chebského okresního hejtmanství,¹¹²⁹ přičemž někteří místní úředníci byli vzhledem k obvinění ze zneužití svých pravomocí Radou navrátilců rovnou sesazeni a dáni do vazby.¹¹³⁰ A změnu nepřinesla ani nová žádost o pomoc, s níž se na československou vládu dne 5. prosince obrátili zástupci ašských úřadů, kteří tentokrát požadovali alespoň dodávky potravin.¹¹³¹ Působení Ašské rady, která ve dnech svého největšího rozmachu disponovala až 170 muži, tak nakonec ukončilo až československé obsazení města provedené v rámci celkového zajišťování hranic státu dne 22. prosince 1918.¹¹³²

Ovšem je třeba říci, že zdaleka ne všechny vojenské rady se takto zradikalizovaly. Kupříkladu poté, co v západočeském Chodově místní zastupitelstvo, jehož složení neodpovídalo novým politickým poměrům, ztratilo důvěru veřejnosti, převzala zde jedna z těchto rad zásobování obyvatelstva, avšak této své pravomoci se vzdala hned poté, co se městskou radu podařilo svolat v novém složení, kdy v ní měla přesně polovinu míst přidělenou sociální demokracii.¹¹³³ A vojenská rada založená dne 4. listopadu v Chebu pak dokonce své požadavky omezila pouze na to, aby byla pro ve městě se nacházející vojáky zajištěna „*dostatečná strava, vytápěné ubytování a desetikorunový denní plat*.“¹¹³⁴

Revoluční potenciál vojenských rad se navíc pokoušela usměrnit i sama sociální demokracie, která se od počátku listopadu podílela na jejich budování a následně korigovala jejich působení a dohlížela na to, že tyto orgány nepřekročí své vytýčené pole působnosti. Tyto poměry zřejmě nejlépe ilustrovala vojenská rada v Karlových Varech, jejíž nejvýraznější postavou byl tamní sociálnědemokratický funkcionář Karl Matouschek a z jejichž rozhodovacích orgánů se prakticky podařilo eliminovat představitele prostých vojáků, z nichž se tradičně rekrutovaly nejradikálnější složky těchto rad a místo kterých zde zasedli představitelé důstojnického a poddůstojnického sboru.¹¹³⁵ Dokonce i oblastní sjezd vojenských rad uspořádaný v Karlových Varech koncem listopadu tak opanovali především představitelé sociálně demokratické strany.

¹¹²⁸ Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého dne 2. listopadu 1918 dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_03.htm> navštíveno 15. 6. 2017

¹¹²⁹ Koneckonců i sami představitelé sociální demokracie přiznávali, že se vojenské rady na Ašsku odmítají řídit nařízeními samosprávných orgánů. Viz JAKŠ: str. 38.

¹¹³⁰ Neugkeits-Welt-Blatt, 13. 11. 1918, str. 6

¹¹³¹ Prager Tagblatt, 7. 12. 1918, str. 2.

¹¹³² Reichenberger Zeitung, 24. 12. 1918, str. 2; FALTYS: str. 45-46.

¹¹³³ VLASÁK: str. 43-44.

¹¹³⁴ Cit. dle Reichenberger Zeitung. 6. 11. 1918, str. 2.

¹¹³⁵ JAKŠ: str. 33-35.

Celé toto hnutí se pak pokusila pochytit i sama zemská vláda, která ve svém nařízení zveřejněném 4. prosince začlenila tyto rady do stávající struktury Volkswehru, kde měly plnit roli dozorčích a stížnostních komisí. Jejich případný revoluční potenciál přitom měl být otupen rovněž jejich nadekretovaným složením, kdy se měly sestávat z maximálně patnácti osob, z nichž měli jednu třetinu představovat důstojníci, další pak poddůstojníci a teprve zbytek měl reprezentovat mužstvo. Samotné volby do těchto nově vystavených rad pak měly proběhnout během necelého týdne, což dále zmenšovalo prostor pro jejich případnou radikalizaci, k níž dozajista nepřispíval ani fakt, že všechna jména zvolených příslušníků vojenských rad měla být neprodleně hlášena zemské vládě.¹¹³⁶

Nicméně již zmíněné oblastní sjezdy vojenských rad, které na celém území Deutschböhmen probíhaly v prvních prosincových dnech, přinášely signály, že se v rozporu s těmito vládními záměry celé hnutí vojenských rad začíná zvolna organizovat a že snahy o jeho podchycení a začlenění do struktury vládní moci nejsou stoprocentně úspěšné.

Tento proces pak vyvrcholil ve dnech 7. a 8. prosince, kdy se v Mimoni uskutečnil sjezd zástupců vojenských rad Deutschböhmen, který měl rozhodnout o dalším směřování celého hnutí. Přestože na uvedené jednání byl přizván i zástupce zemské vlády, nebylo zcela zřejmé, zda budou ostatní jeho účastníci vládní politiku akceptovat – obzvláště v situaci, kdy jeden z hlavních referátů měl přednést zástupce jablonecké vojenské rady, která jak již bylo řečeno, patřila k těm radikálnějším,¹¹³⁷ a když se mezi delegáty dokonce vyskytoval i Kreibich, jenž zde představoval jednoho z hlavních zastánců sjednocení všech vojenských rad.

Nakonec nicméně mohla vládní politika v tomto ohledu slavit svůj triumf. Na konferenci sice získaly podporu požadavky na další demokratizaci Volkswehru, eliminaci jakýchkoliv rozdílů mezi mužstvem a důstojníky, zákaz užívání někdejších vyznamenání a na zvýšení míry politické reprezentace sociálně znevýhodněných tříd obyvatelstva, přičemž sjezd dokonce odsouhlasil vznik jednotného řídicího orgánu vojenských rad, jenž měl mít celkem sedm členů a měl sídlit v hlavním městě provincie,¹¹³⁸ nicméně v nejdůležitější otázce sjezd v podstatě potvrdil předchozí vládní nařízení, když se vyjádřil pro to, aby vojenské rady byly jen jedním z orgánů Volkswehru, kde měly hájit zájmy navrátilců, zajišťovat jejich zastoupení ve všech orgánech veřejné i státní správy a provádět demokratickou a socialistickou osvětu. Tím tak

¹¹³⁶ Teplitz-Schönhauer Anzieger, 4. 12. 1918, str. 2

¹¹³⁷ Reichenberger Zeitung, 4. 12. 1918, str. 3.

¹¹³⁸ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 91-92.

rovněž sjezd potvrdil, že jeho delegáti hodlají i nadále spolupracovat s vládou a alespoň prozatím nemíní budovat paralelní mocenské struktury.¹¹³⁹

Jakýkoliv další vývoj těchto rad, který tak mohl skončit jak jejich pokojným začleněním do stávající struktury státní správy, tak i konfliktem s vládní mocí, však nakonec znemožnilo rychlé obsazení Deutschböhmen československými jednotkami, k němuž došlo hned během týdne následujícím po mimoňském sjezdu.

4. 8. 2. Cheb a Chebsko

Zvláštní postavení přibližně šedesáti obcí soudních okresů Cheb (Eger) a Skalná (Wildstein/Vildšejn), které spolu s Ašskem, jehož historický vývoj však byl poněkud jiný, představovaly nejzápadnější region Deutschböhmen, vyplývalo především ze skutečnosti, že se jakožto jediné mohly odvolávat nejen na právo na sebeurčení, které bylo v jejich případě obzvláště silné, neboť zde téměř absentovala česká menšina,¹¹⁴⁰ ale souběžně s tím mohly proti zástupcům rodičího se československého státu obrátit i jejich druhou zbraň, jíž představovalo historické právo.¹¹⁴¹

Chebští představitelé si totiž byli plně vědomi toho, že jejich město s okolím jakožto někdejší říšská zástava nepředstavovalo zcela integrální součást Českého království, ale že se pod svrchovanost českých panovníků trvale dostalo až v roce 1322, přičemž do osmnáctého století se těšilo určité míře nezávislosti na českých zemských orgánech.¹¹⁴² A tuto skutečnost neopomínali veřejně deklarovat pokaždé, když podle nich měly být v Českém království ohroženy německé pozice, neboť z logiky chebských historických práv by se na něj přeci takovéto změny nemohly vztahovat.¹¹⁴³

Není proto příliš překvapivé, že uvedený argument použili i koncem října 1918, když tak místní nacionálně orientované noviny svým čtenářům dávaly celkem nepokrytě najevo, že secese od českého království představuje jedinou cestu, jak zachovat německý ráz Chebska.¹¹⁴⁴

¹¹³⁹ VOJTÍŠKOVÁ, VOJTÍŠEK: str. 25.

¹¹⁴⁰ Podle zpráv říšskoněmeckého velvyslance von Wedela konečkonců bylo hnutí za oddělení Deutschböhmen právě zde nejsilnější. Viz Ein Bericht des deutschen Botschafters in Wien, Botho Graf von Wedel in (Hrsg.) ALEXANDER: Quellen..., str. 107.

¹¹⁴¹ WOLF, Andreas: Das Egerland in der Tschechoslowakei. Politik und kollektive Erinnerung in einer ehemaligen Reichspfandschaft in Bohemia, Nr. 1, 2000, s. 34-58, str. 34.

¹¹⁴² WOLF: str. 37.

¹¹⁴³ Uvedenou argumentaci pak kupříkladu použili roku 1897 při boji proti tzv. Badenihu jazykovým nařízením. Viz FALTYS: str. 40.

¹¹⁴⁴ Kupříkladu hlavní chebská list *Egerer Zeitung* se tak dne 26. října 1918 sugestivně tázal: „*Jak se asi bude Němec domáhat svého práva před českými soudy, jak asi bude Němec dodržovat nařízení českých úřadů?*“ Cit dle KNOLL.

Toto volání zde přitom bylo natolik intenzivní, že Cheb se svým prohlášením o přerušení všech státoprávních vazeb s Prahou dokonce předběhl všechny ostatní Němci osídlené části českých zemí.

Již 18. října se tak porada vedoucích politických a hospodářských činitelů zdejšího okresu sice vyslovila pro přičlenění Chebu k Deutschböhmen, nicméně právě s ohledem na svá historická práva zde mělo Chebsko tvořit autonomní celek – byť rozsah uvedené autonomie i samotná konkrétní podoba spojení Chebska s Deutschböhmen nebyla v rezoluci přijaté na této schůzi uvedena.¹¹⁴⁵ Chebští představitelé přitom navíc ani nijak neskrývali své přesvědčení, že připojení města a jeho okolí k Deutschböhmen chápou pouze jako jednu z variant budoucího vývoje a že se v případě, že uvedený projekt z nějakého důvodu nedojde své realizace, nebudou v žádném případě rozpakovat spojit svůj osud s „pramáti Germánií“ – konkrétně pak zřejmě s Bavorskem, neboť v tomto smyslu na jaře 1919 zaslali memorandum na mírovou konferenci.¹¹⁴⁶

Tyto nejasnosti však nakonec nebyly nijak na překážku tomu, aby se dopoledne 27. října značná část účastníků výše zmíněné porady znovu sešla na veřejné manifestaci, jíž se tentokrát účastnili i dva poslanci Říšské rady, a aby zde deklarovala zpřetrhání veškerých vazeb k českému království a zároveň připojení Chebska k Německému Rakousku a Deutschböhmen.¹¹⁴⁷ Toto jejich „vyhlášení nezávislosti“ přitom nepostrádalo jistou logiku v tom, že v momentě zániku Českého království a jeho přeměny na republiku zaniknou rovněž všechna práva, jež měl vůči Chebu český král.¹¹⁴⁸

Takováto argumentace nicméně již záhy narazila na rozhodující odpor místní sociální demokracie.¹¹⁴⁹ Její představitelé totiž z pochopitelných důvodů jakoukoliv aplikaci historických práv na nové rozhraničení někdejšího území rakousko-uherské říše odmítali a trvali výhradně na nárocích vycházejících z práva na sebeurčení, při jejichž uplatnění by se ovšem pozice Chebska nijak nelišila od pozice ostatních částí Deutschböhmen. Navíc podle sociálních demokratů jakékoliv oslabování práv na sebeurčení jinou argumentací mohlo mít fatální dopas na případné vyjednávací pozice Německého Rakouska při jeho snahách o likvidaci historických hranic a jejich nahrazení hranicemi etnickými.

¹¹⁴⁵ AUBRECHT; KNOLL.

¹¹⁴⁶ WOLF: str. 39; Sudetenpost, 25. 1. 2007, str. 6.

¹¹⁴⁷ Paradoxně se přitom přidali k doposud neexistující entitě, neboť Deutschböhmen bylo, jak známo, oficiálně vytvořeno až 29. října a v Chebu bylo svolání o jeho zřízení navíc zveřejněno až o další dva dny později. Viz Dokument 56 – O různorodosti německých postojů 28. října 1918 (poznámka na začátku textu) in (ed.) HAHNOVÁ: str. 218; KNOLL.

¹¹⁴⁸ BERAN: Dějiny Karlovarského kraje... str. 131

¹¹⁴⁹ KOLÁŘ, Ondřej: Státní pořádkové složky na Chebsku v době první Československé republiky, Praha 2016, str. 140.

Sociální demokracie přitom mohla těžit z toho, že představitelé měšťanských stran, kteří se historických práv dovolávali především, si již nemohli být jisti podporou širokých vrstev obyvatelstva. První vlaštovkou věstící oslabování jejich pozic se přitom stala právě ona manifestace z 27. října, na níž se oproti očekávání jejich svolavatelů dostavilo jen několik set osob z Chebu a okolí. Na přelomu října a listopadu se navíc v Chebsku stejně jako v dalších částech Deutschböhmen začal rozkládat státní aparát, který doposud představoval pevnou oporu představitelů chebských Němců, a v celé oblasti začínala bujet anarchie hrozící přerůst v rozsáhlejší akce revolučního charakteru.¹¹⁵⁰ Demoralizace přitom zasáhla i navracející se vojenské jednotky, o kterých místní pravicoví politici předpokládali, že zde budou „*ve službách národní věci a města Cheb*“¹¹⁵¹ zajišťovat pořádek a bránit oblast před československým vpádem. Jakkoliv podle svědectví konzula Gebsattela se sice ještě na konci října vojáci z chebského pluku nemohli dočkat toho, až se budou moci „*vyrovnat s Čechy a ochránit svou malou domovinu Chebsko... před českými vetřelci*“,¹¹⁵² po svém návratu domů náhle tíž vojáci nejenže nedokázali zabránit tomu, aby dne 10. listopadu československé jednotky provedly onen již zmíněný přepad chebského letiště, ale navíc se sami stávali zdrojem napětí a sociálního neklidu, když se kupříkladu podíleli na vyplenění místního zajateckého tábora.¹¹⁵³

Přestože zde sociální napětí nedosáhlo takových rozměrů jako v sousední Aši, dále podkopávalo důvěru nejen ve vzdálenou libereckou vládu, ale i místní správu, která si tak již na přelomu října a listopadu uvědomila, že musí opustit striktní výklad chebského státního práva a přihlášením se k Deutschböhmen získat ke spolupráci sociální demokraty. A tak se kupříkladu 18. listopadu 1918 „chebská mládež“ veřejně přihlásila k Deutschböhmen, neboť samospráva nové země podle ní „*bude lépe rozvíjet sílu německého národa*.“¹¹⁵⁴

Ovšem na Chebsku se na druhou stranu objevovaly i výzvy, z jejichž tónu vyplývalo, že by celá oblast měla bez jakéhokoliv ohledu na Deutschböhmen rovnou stát součástí velkého Německa, které jako jediné může Chebsko uchránit před „*nezměrnou žádostivostí Čechů*.“ Autoři letáku, v němž uvedené výzvy zaznívaly, pak zcela očividně vycházeli z ideového okruhu nacionálních socialistů, neboť krom velkoněmeckého řešení mělo být cílem snah obyvatel regionu i znárodnění velkostatků a přírodního bohatství a zamezení nákupu půdy a

¹¹⁵⁰ FALTYS: str. 42 – 44.

¹¹⁵¹ Cit dle WOLF: str. 38.

¹¹⁵² Cit dle Dokument 54 – Praha 25. října 1918 očima německého diplomata in (ed.) HAHNOVÁ: str. 2012-213. O odchodu chebských vojáků z Prahy viz KUČERA: s. 249.

¹¹⁵³ KOLÁŘ: str. 141; K rozkladu morálky chebského pluku viz též MOLISCH: str. 90.

¹¹⁵⁴ Cit dle ŘEHÁČEK: str. 13.

usedlostí ze strany osob neněmecké národnosti, což by přitom mělo „znemožnit Židům, stejně jako příslušníkům cizích národů využívat naši zemi.“¹¹⁵⁵

Veškeré uvedené koncepce se nicméně ukázaly v momentě, kdy bylo zřejmé, že československá strana nehodlá jakýkoliv zvláštní status Chebska – ať již založený na základě historických práv či práva na sebeurčení – žádným způsobem podpořit, jakožto zcela irelevantní.

Představitelé chebské radnice a místní šedesátičlenné národní rady¹¹⁵⁶ se sice pokoušeli postup československé armády odvrátit přímým jednáním, kdy doufali, že jejich vyjednávací pozici posílí chebský Volkswehr, jehož spolehlivost sice nebyla příliš vysoká, ale který se poté, co se k němu přidaly jednotky ustupující před Čechoslováky z dalších měst, údajně rozrostl na celkem 2 000 mužů disponujících 3 000 puškami, 500 karabinami, 50 kulometry a dvěma bateriemi houfnic.¹¹⁵⁷ Česká strana však za účelem dobytí města považovaného za poslední výspu německého iredentismu rovněž shromáždila značné síly a ačkoliv na uspořádání těchto jednání přistoupila, od samého počátku pokládala za jejich jediný možný výsledek kapitulaci města a jeho přičlenění k československému státu.¹¹⁵⁸

Na německé straně se přitom v této chvíli již zcela očividně projevil důsledek onoho sociálnědemokratického nátlaku na opuštění historických práv, takže představitelé města zde svou argumentaci založili výhradně na právu na sebeurčení doplněné o ujišťování, že v Chebu rozhodně nehrozí žádné šíření „*bolševismu*,“ jemuž by snad mělo obsazením města československé vojsko zabránit.¹¹⁵⁹

Nicméně otázka chebských historických práv tím ještě nebyla zcela vyřešena. I na mírové konferenci na jaře 1919 zaznívaly občasné hlasy, že by se obyvatelstvo Chebska právě na základě těchto historických práv mělo rozhodnout, zda i nadále setrvá v Československu, či zda se připojí k Bavorsku.¹¹⁶⁰ A ačkoliv mírová konference takovéto nároky nakonec zcela jednoznačně odmítla,¹¹⁶¹ nemínili se chebští politici tohoto svého snu vzdát ani později a ještě roku 1922 zaslali v této věci pamětní list Společnosti národů. Nutno dodat, že s výsledkem stejně mizivým, jako v roce 1918.¹¹⁶²

Na závěr je třeba říci, že pod dojmem zjitřené atmosféry provázející obsazování Deutschböhmen československými jednotkami se v tisku pochopitelně objevovaly narážky na

¹¹⁵⁵ Cit dle: 1918, Herbst – Flugblatt des Rates für Freiheit und Unabhängigkeit des Egernades in (Hsrg.) NITTER: str. 49.

¹¹⁵⁶ KNOLL.

¹¹⁵⁷ HORA

¹¹⁵⁸ K první fázi uvedených jednání Národní politika, 16. 12. 2018, str. 3.,

¹¹⁵⁹ KNOLL; KOLÁŘ: str. 143-4.

¹¹⁶⁰ LEONCINI: str. 330;

¹¹⁶¹ WOLF: str. 39.

¹¹⁶² Tamtéž: str. 34.

údajné nouzové státoprávní plány některých dalších součástí provincie. S železnou pravidelností se však ukazovalo, že tyto často fantasticky znějící koncepce nejsou ničím víc, než novinářskými kachnami, přičemž na jejich demontování se často podílely i samotní představitelé městské rady uvedených měst.

Patrně nejznámější z těchto zpráv se tak týkala údajné výzvy, již krátce po obsazení svého Karlových Varů československou armádou zaslala tamní městská rada prezidentu Spojených států Wilsonovi a ve které ho měla žádat, aby se zasadil o to, aby se Karlovy Vary se svým „*mezinárodním charakterem*“ staly nezávislou republikou pod protektorátem Spojených států. Uvedenou informaci, která se údajně nejprve objevila v novinách *Karlsbader Anzeiger*, během několika málo dní přebrala nejen celá řada periodik vycházejících na území Německého Rakouska,¹¹⁶³ ale i některé říšskoněmecké listy a dokonce údajně i pařížský *Le Matin*.¹¹⁶⁴

Ještě před Vánocemi nicméně představitelé města uvedenou zprávu označili za výmysl, přičemž zdůraznili, že na této informaci „*není ani jedno pravdivé slovo a nikomu zde ani jednou nepřišla na mysl*.“¹¹⁶⁵ S tím přitom koresponduje i skutečnost, že hned po obsazení města československými jednotkami karlovarský starosta zdůraznil, že místní obyvatelstvo stále požaduje své právo na sebeurčení a „*bezvýhradně a nezměnitelně*“¹¹⁶⁶ trvá na své příslušnosti k Deutschböhmen.¹¹⁶⁷

Přestože tak několik předních deníků následně přineslo stručné noticky, v nichž oznamovaly, že celá kauza je jen novinářská kachna,¹¹⁶⁸ ještě dlouho poté se byly s uvedenou informací možno setkat i v odborné literatuře,¹¹⁶⁹ kde byla uváděna coby jakási humorná kuriozita z doby rozpadu Deutschböhmen.

¹¹⁶³ Např. *Salzburger Wacht*, 19. 12. 1918, str. 2, či *Znaimer Tagblatt*, 18. 12. 1918, str. 1; Pro některé další tituly, které uvedenou zprávu převzaly viz JAKŠ: str. 43-4.

¹¹⁶⁴ Tamtéž.

¹¹⁶⁵ *Prager Tagblatt*, 19. 12. 1918, Abend-Ausgabe, str. 2.

¹¹⁶⁶ Cit. dle Cit. dle 1918 Dezember 14 – Aufruf des Bürgermeisters der Stadtgemeinde Karlsbad in (Hrsg.) NITTER: str. 27.

¹¹⁶⁷ Tamtéž.

¹¹⁶⁸ Krom *Prager Tagblattu* uvedené dementi viz např. *Reichspost*, 22. 12., str. 4, či *Arbeiter Zeitung*, 24. 12. 1918, str. 5, dále viz AUBRECHT.

¹¹⁶⁹ Např. KNOLL.

5. Sudetenland

5. 1. Vznik a budování státní správy

Reakce moravsko- a slezskoněmeckých elit na události vedoucí k rozpadu habsburské říše a na budování německorakouského státu nebyla natolik pohotová a intenzivní jako v českém království. Tato skutečnost přitom dozajista byla podmíněna i tím, že snahy o vymezení čistě německých oblastí byly integrální součástí českoněmecké politiky po několik desetiletí, zatímco na Moravě sázeli tamní Němci spíše na prohlubování zemského vyrovnání z roku 1905 stvrzujícího smíšených charakter země¹¹⁷⁰ a ve Slezsku se pak místní Němci po celou dobu chápali jakožto jednoznačně dominantní národ, takže je v této chvíli dokázala zaskočit skutečnost, že mohou o tuto svou roli přijít.

Jisté zmatení zdejších Němců přitom dokládá i prostý fakt, že se mezi nimi ve druhé polovině října objevila celá řada protichůdných koncepcí, jak na blížící se změny reagovat. A tak zatímco dne 15. října proběhla v Opavě, která tradičně představovala jedno z center krajních německých nacionalistů,¹¹⁷¹ mohutná manifestace proti připojení Slezska k českému či polskému státu a za vytvoření Sudetenlandu,¹¹⁷² jenž měl následně navázat „*těsné kontakty*“ s Německou říší,¹¹⁷³ tak ve východní části této historické země, kde vzhledem k poměrně nízkému podílu německého obyvatelstva nebylo dost dobře možné odvolávat se pouze na ryzí právo na sebeurčení, v téže době vznikl plán na vybudování samostatného Slezska, jež by vojensky podpořila buď skomírající habsburská monarchie či Německá říše.¹¹⁷⁴ Ostatně tento rozpor mezi východní a západní částí země se projevoval po celý podzim 1918, kdy se drtivá většina snah o vytvoření Sudetenlandu soustředila do západního Slezska, přičemž východoslezské německé elity na Ostravsku a Těšínsku tyto snahy příliš nereflektovaly a s opavským centrem příliš nekooperovaly.¹¹⁷⁵

Sudetenland tak ve svých počátcích představoval značně vágní entitu, neboť nejenže nebylo zcela zřejmé, jaká území bude vlastně přesně zahrnovat, ale při hektických jednáních, kdy po

¹¹⁷⁰ O tom, že se nejednalo o nijak marginální problém, svědčí kupříkladu to, že jen šumperskému německému okresnímu hejtmanství podléhalo na čtrnáct převážně českých obcí. Viz SPRINGER, Jan: Konec sudetenlandského odboje 15. prosince 1918 v Šumperku, Šumperk 1933, str. 7.

¹¹⁷¹ GAWRECKÁ: Národnostní poměry..., str. 93; GAWRECKÁ: Němci..., str. 31.

¹¹⁷² FREIBLER: str. 57; VALENTA: Plány německé..., str. 292.

¹¹⁷³ GAWRECKÁ: Němci..., str. 37; OPOČENSKÝ: str. 109.

¹¹⁷⁴ VALENTA: Plány německé..., str. 290-291; Demonstrace za udržení jednoty Slezska při zachování jeho zvláštních vztahů s Německým Rakouskem tak proběhly kupříkladu dne 30. října v Bohumíně a Ostravě. Viz Mährisches Tagblatt, 31. 10. 1818, str. 5.

¹¹⁷⁵ VALENTA: str. 290.

nečekaném vyhlášení samostatného československého státu „*vír událostí přinutil rovněž poslance německých částí Slezska a severní Moravy sejít se, aby vytvořili základy pro převzetí vládní moci a úřadů ve svých oblastech,*“¹¹⁷⁶ vyvstala i otázka, jak tuto správní jednotku pojmenovat. Představitelé německé politiky se přitom nakonec rozhodli pro název Sudetenland, jenž vycházel ze společného názvu horských řetězců na severu českých zemí, který zvítězil nad pojmenováním Altvaterland,¹¹⁷⁷ jenž pro změnu odkazovalo na horu Praděd, která se sice nacházela v přibližném středu provincie, ale zcela očividně pro ni nepředstavovala dostatečné symbolické pojítko.

Patrně nejtvrdí oříšek, který museli zakladatelé Sudetenlandu rozlousknout, však představovala otázka výběru politické reprezentace nové provincie. Z devíti německých poslanců, kteří byli v jednotlivých slezských obvodech zvoleni ve volbách roku 1911, totiž během války tři zemřeli (z čehož jeden, poslanec německé dělnické strany Ferdinand Seidl, padl na východní frontě) a dva další byli na podzim 1918 těžce nemocní.¹¹⁷⁸ A v případě moravských poslanců zvolených za německé obyvatelstvo pak vzhledem k tomu, že jejich volební obvody vycházely z principů moravského zemského vyrovnání, a často tak zahrnovaly rozsáhlé oblasti osídlené převážně Čechy, vůbec nebylo zřejmé, kteří mají nárok na novém zemském sněmu zasednout. Tento problém byl nakonec vyřešen tak, že zemské shromáždění utvořili všichni němečtí poslanci Říšské rady zvolení za Slezsko a severní Moravu, které doplnili tři moravští zemští poslanci zvolení v německé všeobecné kurii. Uvedený přístup tak sice umožnil vybudovat zemské shromáždění na alespoň částečně reprezentativních základech, nicméně vedl k tomu, že část obyvatelstva plánované provincie zde nebyla zastoupena nikým, zatímco některé severomoravské voliče reprezentovali poslanci hned dva. Pokud k tomu připočteme skutečnost, že ani teď ještě nebylo zcela zřejmé, které oblasti nakonec Sudetenlandu připadnou, není příliš překvapivé, že si poslanci tohoto zemského sněmu udělili jen časově omezený mandát, který měli vykonávat jen do doby, než se sejde nový sněm sestavený z nových poslanců delegovaných do tohoto orgánu na základě počtu hlasů, jichž ve volbách roku 1911 dosáhly jednotlivé strany a tedy podle propozic, jež pro sestavování zemských zastupitelstev určily německorakouské orgány – čímž zástupci Sudetenlandu projevíli značnou prozíravost, neboť se tak do značné míry vyhnuli jak sporům o zvýšení počtu

¹¹⁷⁶ Cit. dle: Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 35, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=189>>, navštíveno 15. 6. 2017.

¹¹⁷⁷ FREIBLER: str. 111.

¹¹⁷⁸ Tamtéž: str. 141.

mandátů sociální demokracie, které v listopadu a v prosinci zaměstnávaly politickou reprezentaci Deutschböhmen,¹¹⁷⁹ tak nízké účasti poslanců na jednáních zemského sněmu odůvodňované tím, že se držitelé mandátů přeci musí zdržovat ve Vídni, kde zasedají v mnohem důležitějším parlamentu německorakouském.¹¹⁸⁰

Analogicky byl přitom časově omezen i mandát z řad tohoto zemského shromáždění zvoleného jedenáctičlenného prozatímního zemského výboru. I v něm se rovněž projevila snaha sudetenlandských předáků o stranickou vyváženost, neboť z těchto jeho jedenácti členů jich pět reprezentovalo obvody slezské a pět moravské, přičemž ten jedenáctý zastupoval poslance z moravského zemského sněmu. Z hlediska politického spektra se zde projevila silnější pozice nacionálních uskupení, která získala celkem šest míst, zatímco agráři drželi jen tři a sociální demokraté dvě. Pozoruhodné přitom bylo, že v předsednictvu uvedeného orgánu, který měl zemi řídit až do svolání „doplňného“ zemského sněmu sice seděli dva nacionálové (slezský poslanec Freißler coby předseda a moravský poslanec Licht jako jeho zástupce), ale třetí místo zde nakonec připadlo sociálnímu demokratu Joklovi, zatímco silnější agrární strana zde vyšla naprázdno.¹¹⁸¹

Tab. 2 - Členové prozatímního zemského výboru Sudetenlandu:

Jméno	Volební obvod	Uskupení
Hugo Albrecht	Moravská Třebová	Německá lidová strana
Gustav Bodirsky	Fulnek	Německá lidová strana
Robert Freißler	Bruntál	Německá lidová strana
Richard Herzmannsky	Vítkov (Slezsko)	Němečtí agráři
Johann Jokl	Vrbno pod Pradědem (Slezsko)	Sociální demokraté
Hans Kudlich	Zlaté hory (Cukmantl) (Slezsko)	Němečtí agráři

¹¹⁷⁹ Ten se nicméně i tak projevil na nižších úrovních správy, kdy kupříkladu v Mohelnici muselo být v polovině listopadu do místního zastupitelstva kooptováno šest sociálních demokratů a jednoho nacionálního socialistu a sociálními demokraty byla doplněna i rada Šternberská. Viz Nordmährische Rundschau, 8. 12. 1918, str. 5; tamtéž, 24. 11. 1918, str. 5; K této problematice viz Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 35, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=189>>, navštíveno 15. 6. 2017.

¹¹⁸⁰ FREIßLER: str. 141.

¹¹⁸¹ Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 35, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=189>>, navštíveno 15. 6. 2017.

Stephan Licht	Nový Malín (Frankstadt-frankštát) (Morava)	Německá pokroková strana
Wilhelm Nießner	Šumperk (poslanec moravského zemského sněmu)	Sociální demokracie
Heinrich Oberleithner	Jeseník	Německá lidová strana
Rudolf Sommer	Opava	Němečtí radikálové
Wilhelm Teltschik	Hranice (u Přerova)	Němečtí agráři

S ohledem na všechny výše uvedené problémy není příliš překvapivé, že jednání o ustanovení Sudetenlandu skončila až 30. října dopoledne – v důsledku čehož jeho představitelé již nestihli zaslat oznámení o vyhlášení provincie nadřízeným orgánům, jako to učinili jejich kolegové z Deutschböhmen, takže na jednání, které se konalo téhož dne v odpoledního hodinách musel vystoupit poslanec Freißler coby nový zemský hejtman a uvedenou deklaraci osobně přečíst.¹¹⁸² Samotnému obyvatelstvu Sudetenlandu pak přednesl svolání o vzniku nové provincie až o další den později na shromáždění v Opavě tamní starosta, poslanec a předseda místní Lidové rady Hans Kudlich.¹¹⁸³

Deklarace o zřízení Sudetenlandu byla očividně v celé řadě bodů více než inspirována dopisem, v němž se oznamovalo zřízení Deutschböhmen, nicméně přesto se zde objevilo několik významných rozdílů. Patrně nejvýraznější z nich představoval zájem, jaký se zástupci Sudetenlandu věnovali problematice jazykových ostrovů. A to jak těch slovanských nacházejících se na území provincie, jejichž obyvatelům měla být poskytnuta plná ochrana a menšinová práva, tak i těch německých v českém vnitrozemí. S těmito oblastmi sestávajícími se z obcí „*zcela nebo převážně obývanými či vedenými*“ Němci přitom hodlali představitelé Sudetenlandu „*až do konečné národnostněprávní úpravy*“ udržovat „*trvalé hospodářské a národnostní vztahy.*“¹¹⁸⁴

¹¹⁸² Cit. dle: 2. Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 35, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=189>>, navštíveno 15. 6. 2017.

¹¹⁸³ GAWRECKÁ: Němci..., str. 40.

¹¹⁸⁴ Cit. dle: 2. Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska, 2. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich am 30. Oktober 1918, str. 35, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&size=45&page=189>>, navštíveno 15. 6. 2017.

Nicméně ani toto prohlášení nakonec debaty o definitivní podobě Sudetenlandu neukončilo. Předmětem sporů se tak stala kupříkladu právě sudetenlandská politika k německé menšině v etnicky českých oblastech.

Skutečnost, že rodící se opavská vláda takto deklarovala svou aspiraci na post jakéhosi protektora všech severomoravských Němců, totiž vyvolala odpor u části německých nacionálů, kteří požadovali, aby nová administrativa zbytečně netříštila své síly a nekomplikovala tak svou pozici nároky na německé obce nacházející se na převážně etnicky českém území. Takto rozsáhlé požadavky by totiž zcela očividně ztížily československému státu správu jeho území natolik, že by mohly v očích třetích stran ospravedlňovat československé snahy o zachování územní integrity historických zemí¹¹⁸⁵ - navíc, když sami Čechoslováci mohli úspěšně poukázat na to, že u mnoha obcí „vedených“ Němci bylo tohoto stavu dosaženo jen díky kuriálnímu volebnímu systému zvyhodňujícímu spíše majetnější vrstvy.¹¹⁸⁶

Ve snaze zabránit naplnění tohoto scénáře se tak tito nacionálové dokonce uchýlili i k pokusu zbavit Freiðlera, jehož chápali jakožto hlavního zastánce uvedené politiky, postu v čele provincie.¹¹⁸⁷ Postupně se jej proto pokusili doporučit na ministerstva výživy a dopravy a sám Freiðler pak musel opakovaně vysvětlovat, proč o takovéto posty, po jejichž přijetí by musel vedení provincie opustit, naprosto nestojí.¹¹⁸⁸ Svou pozici si nicméně nakonec udržel a dne 31. října jej vedení německorakouského státu oficiálně vyzvalo, aby v Sudetenlandu převzal státní správu.¹¹⁸⁹

Provincie si tak i nadále nárokovala veškeré obce a osady,¹¹⁹⁰ které při sčítání v roce 1910 vykazaly převážně německý charakter, takže v jejím pohraničí měla vzniknout celá řada větších či menších českých i německých jazykových enkláv, což nadále komplikovalo výstavbu Sudetenlandu jakožto kompaktního území.

Paradoxně si nevýhody tohoto přístupu již během několika dní uvědomily i opavské úřady, takže se zase začaly od striktního nacionálního principu odchylovat a vznášet nároky i na některé převážně české obce, jejichž obsazením by provincie získala nepřerušené železniční

¹¹⁸⁵ ŠESTAUBER: str. 49.

¹¹⁸⁶ Viz OPOČENSKÝ: str. 187.

¹¹⁸⁷ Takovéto chápání Freiðlerovy politiky je nicméně poněkud zjednodušené. Již ve svých pamětech vydaných roku 1921 snahy navázat úzeji na sudetenlandskou správu olomoucký jazykový ostrov on sám hodnotil jako porušení „*principu uzavřeného sídelního území*“ a „*politický diletantismus*.“ Viz FREIÐLER: str. 115.

¹¹⁸⁸ HAAS: str. 126-7.

¹¹⁸⁹ JAŠŠ: Pokus o... str. 54.

¹¹⁹⁰ K rozdělování a slučování obcí tak, aby tak bylo dosaženo co největší shody s jazykovou hranicí viz též Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschbösterreich. 12. Stück, str. 71, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=93&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017

spojení mezi svými jednotlivými částmi.¹¹⁹¹ Tak i silně nepraktická poloha hlavního města Opavy, které bylo téměř celá obklopeno obcemi s převažujícím českým obyvatelstvem, na jejichž správu ztratily jejich němečtí předáci již na přelomu října a listopadu jakýkoliv vliv,¹¹⁹² takže jej od ostatních částí kompaktního „sídelního území“ oddělovalo dvanáct kilometrů českojazyčného území,¹¹⁹³ vedla k návrhům začlenit do Sudetenlandu převážně české obce Neplachovice (Neplachowitz), Držkovice (Dirskowitz), Vávrovice (Wawrowitz), Jarkovice (Jarkowitz) a Vlastovičky (Wlastowitz),¹¹⁹⁴ čímž by se vytvořilo přirozené silniční a železniční spojení Opavy s Krnovem a tím i se zbytkem provincie.¹¹⁹⁵ Spojení hřebečského jazykového ostrova nacházejícího se na českomoravském pomezí se zbytkem provincie pak měla podle některých názorů zase usnadnit anexe českých obcí Třeštiny (Tritschein), Moravičany (Morawitschan) a Stavenice (Steinmetz), jimiž procházela cesta z Mohelnice do Úsova tvořící nejkratší spojnici mezi Sudetenlandem a tímto doposud odděleným územím.¹¹⁹⁶ A za jakýsi pomyslný vrchol těchto návrhů pak lze pokládat zcela nerealistické koncepce počítající se zřízením dopravního koridoru přes československé území, který by umožňoval spojit Sudetenland s Vídní.¹¹⁹⁷

Celkový územní rozsah provincie se tak ustálil až s přijetím odpovídajících právních norem vídeňskými orgány. Podle nich tak měl Sudetenland na území Slezska zahrnovat statutární město Opavu, dvanáct soudních okresů a části dalších čtyř, na Moravě pak sedm soudních okresů a části dalších třinácti a v Čechách dva okresy celé a části dalších osmi¹¹⁹⁸ - celkem pak 6534 km², na nichž mělo žít přibližně 678 000 obyvatel.¹¹⁹⁹

Ovšem nejistota nepanovala jen v otázce územního rozsahu Sudetenlandu, ale i jeho správní podoby, kde se zcela očividně svářily snahy budovat provincii jakožto jakési „rozšířené Slezsko“ za maximálního využití stávajících zemských úřadů v Opavě, které zde jako v jediné z historických českých zemí nacházely na etnicky německém území a přešly tak kompletně do

¹¹⁹¹ JAŠŠ: Pokus o..., str. 50

¹¹⁹² Pro ilustraci v tomto ohledu nejlépe postačí, uvědomíme-li si, že z hlavního sudetenlandského města se dalo do Československa pohodlně vycestovat městskou tramvají. FREIBLER: str. 119-120.

¹¹⁹³ MOLISCH: str. 48.

¹¹⁹⁴ BARTA: str. 5. Freibler sám se podle svých pamětí setkal s návrhy na vybudování koridorů přes Kteřinky (Katharein), Palhanec (Palhanetz), Vávrovice, Držkovice a Holasovice (Kreuzendorf). Viz FREIBLER: str. 116; O problematice železničního spojení s Opavou viz též CESAR, ČERNÝ: Politika... str. 83-84.

¹¹⁹⁵ Podobně tak požadovala opavská vláda vybudování dopravního koridoru, který by usnadňoval spojení jihovýchodním směrem – tedy z Opavy na Nový Jičín. FREIBLER: str. 117.

¹¹⁹⁶ BARTA: str. 5; Svrchovaně o koncepcích těchto sudetenlandských koridorů viz GAWRECKÁ: Němci..., str. 40

¹¹⁹⁷ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 84.

¹¹⁹⁸ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 76; srov. s ADAM, E: Sen o Deutschböhmen in Nové Čechy č. 6, roč. XI s. 204-206, str. 204.

¹¹⁹⁹ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 64; Přehled obcí, jež se měly stát součástí Sudetenlandu viz OPOČENSKÝ: str. 197-199;

německých rukou, či jako kvyzifederativní entitu, jejíž jednotlivé části by respektovaly někdejší historické hranice. Zatímco ministerstvo financí dne 23. listopadu prohlásilo Opavské finanční ředitelství za zemské finanční ředitelství pro celý Sudetenland¹²⁰⁰ a o něco později zde zřídilo jednotnou sudetenlandskou finanční prokuraturu,¹²⁰¹ s tím, že ministerstvo sociálních věcí sem umístilo zemskou Dělnickou úrazovou pojišťovnu¹²⁰² a že na zdejší úřady pak rovněž bez výjimky přešly veškeré pravomoci zemských školních rad,¹²⁰³ dala německorakouská vláda jako celek ve svém nařízení z 20. listopadu 1918 podnět k tomu, aby byly v Sudetenlandu zřízeny dvě průmyslové okrskové komise s tím, že ta pro „*dříve ke Slezsku přináležející části*“ země se měla nacházet v Krnově, přičemž ta pro „*dříve k Čechám a Moravě přináležející části*“ měla mít sídlo v Šumperku.¹²⁰⁴ A toto druhé pojetí přístupu k sudetenlandské správě odrážel i zemský znak, jejž provincie obdržela na jaře 1919 a v němž byly ve třech polích vyvedeny tři zlatou korunou korunované hlavy tří heraldických zvířat – stříbrného lva (odkaz na českou část Sudetenlandu) a černé (slezské) a červenozlatě šachované (moravské) orlice. Uvedený znak přitom respektoval i skutečnost, že německojazyčné území Olomouce, které mělo být podle některých dřívějších názorů součástí Sudetenlandu rovněž,¹²⁰⁵ má být na Opavě zcela nezávislé, neboť olomoucký erb měl být zahrnut do té části znaku Německého Rakouska, jež byla vyhrazena jazykovým ostrovům.¹²⁰⁶

Pro výstavu provincie však byla spíše než od reality částečně odtržená rozhodnutí vídeňského centra důležitější činnost jednoho z hlavních architektů celé sudetenlandské správy, rytíře Rudolfa von Fürera, který zde převzal post zemského správce, což byl úřad analogický pozici

¹²⁰⁰ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 9. Stück, str. 53, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=75&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017; Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 9. Stück, str. 54, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=76&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017

¹²⁰¹ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 9. Stück, str. 54, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=76&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017

¹²⁰² Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 9. Stück, str. 55, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=77&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017

¹²⁰³ OPOČENSKÝ: str. 206.

¹²⁰⁴ Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deustchbösterreich. 6. Stück, str. 39, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=61&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017.

¹²⁰⁵ V tomto smyslu se vyjádřilo kupříkladu shromáždění uspořádané dne 27. října v Uničově. Viz Mährisches Tagblatt, 30. 10. 1918, str. 3; Nordmährische Rundschau, 3. 10. 1918, str. 3.

¹²⁰⁶ CHOCHOLATÝ: str. 52; Sám Freiðler přitom připojení Olomouce k Sudetenlandu odmítal, neboť se zde nemohl opřít o žádné reálné německé síly. Viz JAŠŠ: Pokus o..., str. 54; K problematice německorakouské politiky k moravským jazykovým ostrovům viz JAŠŠ, Richard, FŇUKAL, Miloš: The German Language Islands of Brno, Olomouc and Jihlava during German-Austrian Irredentism in the Autumn of 1918 in Moravian Geographical Reports, č. 1, 2009, s. 40-49; svrch též OPOČENSKÝ: str. 202.

zemského úředního ředitele definované v Zákonu o převzetí státní moci v zemích ze dne 14. listopadu 1918.¹²⁰⁷ Jeho role přitom vynikla o to víc, že svůj nově přidělený úřad nastoupil ještě předtím, než byla jeho působnost v uvedeném zákoně definována – což je zřejmě i důvod, proč byl její formální název poněkud odlišný.

Navíc zatímco v Deutschböhmen byl držitel této funkce, frýdlantský nacionální poslanec Philipp von Langenhahn, v budování státní správy spíše upozaděn, představoval Führer naopak zdaleka nejviditelnějšího nepolitického představitele sudetenlandské správy.¹²⁰⁸

Již na 11. listopadu tak svolal zástupce všech německých okresů ze severní Moravy do Šternberka, kde přítomné zapřísahal, aby „*rozhodně a sjednoceně, každý ve svém postavení působil k tomu, aby německé území zůstalo německým.*“¹²⁰⁹ K tomu, aby tento kýžený ideál došel svého naplnění, pak bylo třeba podle Führera především zřeknout se jakýchkoliv pokusů o separátní vyjednávání s československou stranou a ponechat veškerou takovou aktivitu pouze opavské vládě, již měly severomoravské okresy přislíbit poslušnost. Přestože šternberské setkání neproběhlo zcela bez problémů, kdy se kupříkladu delegace ze Hřebečska a Šumperka dostavily až dlouho po začátku jednání, mohl nakonec 19. listopadu Führer kancléři Rennerovi referovat, že slib věrnosti sudetenlandské vládě již složili představitelé okresů Moravská Třebová, Moravský Beroun, Rýmařov, Šternberk a Šumperk.¹²¹⁰

Část severomoravských elit přitom měla k Sudetenlandu obecně poněkud vlažnější vztah, což se projevilo kupříkladu při snaze vedení provincie vybudovat nový zemský sněm, který by nahradil ono dočasné zemské shromáždění sestavené ve Vídni a odrážel jak politické poměry v provincii, tak i její regionální rozmanitost. Podle Freiblerova svědectví opavská vláda dlouho nedokázala nalézt na severní Moravě dostatek osob, které by chtěly uvedený region reprezentovat, přičemž seznam poslanců za tuto oblast mohl být vypracován jen díky aktivitě šumperského místostarosty Gustava Oberleithnera,¹²¹¹ který jej do Opavy zaslal jen tři dny před prvním (a v reálně existujícím Sudetenlandu zároveň posledním)¹²¹² zasedáním sněmu naplánovaným na 16. listopadu.¹²¹³

¹²⁰⁷ Působil tedy coby osobní přidělenec zemského hejtmána a nejvyšší výkonný orgán zemské vlády. Viz HAAS: str. 127; Nordmährische Rundschau, 17. 11. 1918, str. 3.

¹²⁰⁸ K Langenhahnově a Führerově pozici viz OPOČENSKÝ: str. 207.

¹²⁰⁹ Cit dle SPURNÝ, František: Tzv. Sudetenland a ČSR v letech 1918-1919 in Rozpad Rakouska-Uherska a fenomén versailleského míru ve střední Evropě – Der Zerfall Österreich-Ungarns und das Phänomenon des Versailler Systems in Mitteleuropa, Opava/Wien 1997, s. 27-33, str. 29; Srov. též Nordmährische Rundschau, 17. 11. 1918, str. 3

¹²¹⁰ SPURNÝ: str. 28-9.

¹²¹¹ Nezaměňovat s říšským a později německorakouským poslancem H., Oberleithnerem zastupujícím jeden ze slezských obvodů. Viz FREIBLER: str. 142.

¹²¹² SPURNÝ: str. 32.

¹²¹³ CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 76-77.

Uvedeného zasedání pořádaného v budově opavského zemského sněmu¹²¹⁴ se tak nakonec za severní Moravu mělo účastnit 24 zemských zastupitelů. V odborné literatuře se přitom opakovaně uvádí, že je mělo doplňovat třináct slezských poslanců,¹²¹⁵ nicméně uvedený údaj není zřejmě zcela správný. Ve výčtu poslanců, který je zřejmě tradičně přebírán z Freiðlerových pamětí, jsou totiž z nějakého důvodu pominuti dosavadní činovníci zemské vlády (konkrétně tedy sám Freiðler a Jokl), jejichž jména se však dají nalézt v seznamu poslanců uveřejněných v dobovém tisku.¹²¹⁶ Tomu odpovídá i další informace z listopadu 1918, podle níž mělo na základě Freiðlerových propozic na sněmu Slezsko reprezentovat poslanců celkem patnáct.¹²¹⁷

Mimo slezských a moravských zástupců pak měli na zemském sněmu zasedat i zástupci východočeských Němců, což na jednu stranu naznačuje, že se v této době již počítalo s tím, že Hřebečský jazykový ostrov a Orlické hory převezme do své správy Sudetenlandská vláda, nicméně na druhou stranu z toho, že se uvedení poslanci na toto jednání (údajně kvůli dopravním potížím) nedostavili a že navíc v té době nebyla ani známa jejich jména a dost možná ani celkový počet, kdy Freiðler hovoří o pěti, zatímco tisk o sedmi osobách,¹²¹⁸ vyplývá, že toto rozhodnutí bylo příliš čerstvé, aby již mohlo dojít k jednoznačnému rozhodnutí o zastoupení těchto oblastí.¹²¹⁹

Stranické poměry v zemském sněmu pak do značné míry odpovídaly politickým poměrům, kdy zde zasedlo (pomineme-li ony nepřítomné české poslance) šestnáct zástupců nejrůznějších německých nacionálních uskupení včetně agrárníků (šest za Slezsko, deset za Moravu), patnáct sociálních demokratů (šest ze Slezska, devět z Moravy), pět křesťanských sociálů (dva za Slezsko, tři za Moravu) a tři zástupci Německé dělnické strany (jeden za Slezsko, dva za Moravu). Mandáty českých Němců pak měly být podle původního návrhu rozděleny tak, že by uskupením nacionálního charakteru – včetně Německé dělnické strany – byly přiděleny čtyři mandáty, sociálním demokratům dva a křesťanským sociálům jeden,¹²²⁰ avšak vzhledem k tomu, že nakonec bylo do zemského sněmu kooptováno jen pět Němců z Českého

¹²¹⁴ GAWRECKÁ: Němci..., str. 43.

¹²¹⁵ Např. CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 76-77; GAWRECKÁ: Němci... str. 41-2; CESAR, ČERNÝ: Politika... str. 83.

¹²¹⁶ Např. Nordmährische Rundschau, 24. 11. 1918, str. 3.

¹²¹⁷ Nordmährische Rundschau, 17. 11. 1918, str. 3.

¹²¹⁸ FREIÐLER: str. 3.

¹²¹⁹ Později bylo do Sudetenlandského zemského shromáždění kooptováno pět zástupců ze Svitav, Opatova, České Kamenice, Svitav, Králík a Lanškrouna. Viz FREIÐLER: str. 144-145.

¹²²⁰ FREIÐLER: str. 144-145.

království,¹²²¹ obdrželi zde nacionalisté tři a sociální demokraté dva mandáty, přičemž křesťanští nacionálové vyšli naprázdno.¹²²²

Takto stranicky vyvážený sudetenlandský sněm pak hned na svém prvním zasedání přistoupil k volbě nové zemské vlády a nového zemského výboru, neboť působnost těch stávajících měla končit právě v okamžiku první schůze zemského shromáždění.

Zemská vláda přitom prošla jen nepatrnou obměnou, neboť Freiβler i Jokl si své pozice podrželi, a tak jen na místo Lichta, který se měl stát jakýmsi stálým zástupcem provincie ve Vídni,¹²²³ byl do vedení provincie zvolen onen aktivní předák severomoravských Němců Gustav Oberleithner, jemuž přitom jmenování do této funkce zase zpětně přineslo i posílení pozice v jeho městě, kde nejprve na popud zemské vlády dne 2. prosince došlo ke změnám v místním zastupitelstvu, načež o čtyři dny později na své místo rezignoval dosavadní starosta dr. Wölhelm, a byl to právě Oberleithner, kdo jej na jeho pozici nahradil.¹²²⁴

Ovšem pokud složení zemské vlády prošlo jen jednou dílčí úpravou, nezůstal oproti tomu v zemském výboru doslova kámen na kameni. Počet křesel v uvedeném orgánu byl snížen z jedenácti na šest a navíc na ně byli zvoleni zcela noví zástupci,¹²²⁵ kdy zde došlo k výraznému poměrnému posílení sociálních demokratů, kteří nyní drželi dvě křesla oproti třem, která získala nacionální uskupení.

Tab. 3 - Příslušníci zemské vlády a zemského výboru Sudetenlandu:

Jméno	Strana	Město, jež reprezentoval
Robert Freissler	Nacionál	Opava
Gustav Oberleithner	Nacionál	Šumperk
Hans Jokl	Sociální demokrat	Opava
Hans Fuchs	Křesťanský sociál	Opava
Karl Heille	Nacionál	Jeseník
Franz Link	Sociální demokrat	Krnov
Karl Marzelli	Nacionál	Uničov

¹²²¹ Nordmährische Rundschau, 24. 11. 1918, str. 3.

¹²²² CHAUER: Ohlas..., str. 39.

¹²²³ SPURNÝ: str. 28.

¹²²⁴ SPRINGER: str. 7

¹²²⁵ Jména viz GAWRECKÁ: Němci..., str. 41.

Karl Pesche	Nacionál	Rusín
Hieronymus Schloßnickel	Sociální demokrat	Šternberk

V polovině listopadu nicméně neprobíhalo jen první zasedání zemského sněmu, které mnozí nacionálně naladěni Němci chápali jakožto důvod k vyhlášení státního svátku,¹²²⁶ ale zároveň vrcholila i debata o překreslení vnitřních správních hranic Sudetenlandu. Vzhledem k tomu, že na Moravě ani ve Slezsku nebyla nikdy zřízena samospráva na okresní úrovni, jako tomu bylo kupříkladu v Čechách, otevíralo se zde skutečně nebývalé množství možností její výstavby. Objevily se tak kupříkladu projekty na využití doposud poměrně vágně vymezených geograficko-kulturních regionů jakými bylo kupříkladu Kravaňsko či Březensko,¹²²⁷ jejichž výhodou v tomto ohledu bylo, že se právě na této úrovni začaly spontánně formovat orgány analogické k německočeským okresním národním radám.¹²²⁸ Na druhou stranu se však záhy ukázalo, že takovéto dělení s sebou nese i značná negativa, neboť obvody působnosti těchto lidových orgánů se často překrývaly, přičemž naopak existovala místa, kam nesahala působnost žádného z nich.¹²²⁹

Nakonec se nicméně prosadil projekt vypracovaný v první polovině listopadu, který počítal s využitím stávající sítě soudních i politických okresů,¹²³⁰ jejichž hranice by byly vzhledem k jazykové hranici poněkud upraveny, a jejím doplněním o okresy nové tam, kde by tyto změny musely nabývat rozsáhlejšího charakteru. Sudetenlandu se tak měl nově sestávat z jedenácti politických okresů (Moravský Beroun, Jeseník, Bruntál, Fulnek, Krnov, Šumperk, Moravská Třebová, Odry-Vítkov, Rýmařov, Moravský Šternberk, Opava-město),¹²³¹ přičemž okresy Odry-Vítkov a Fulnek vznikly z německých částí okresů Opava (zde do něj nebylo zahrnuto samotné město, neboť do té doby mělo status města statutárního a tudíž vyjmutu z okresního uspořádání), respektive Nový Jičín.¹²³²

¹²²⁶ Nordmährische Rundschau, 24. 11. 1918, str. 1

¹²²⁷ JAŠŠ: Pokus o..., str. 49.

¹²²⁸ MOLISCH: str. 38.

¹²²⁹ Kupříkladu na Králicku vedla rivalita mezi jednotlivými obcemi k tomu, že zde jednání o vytvoření takovéto instituce rychle skončila neúspěchem. Viz CHAUER: Ohlas..., str. 41-42.

¹²³⁰ Jednalo se pouze o správní jednotky. Okresní samospráva, jak již bylo řečeno, na Moravě ani ve Slezsku nikdy nevznikla.

¹²³¹ Nordmährische Rundschau, 24. 11. 1918, str. 3.

¹²³² MOLISCH: str. 52.

Tato struktura byla poté, co bylo rozhodnuto o připojení některých Němci osídlených území v Čechách, ještě rozšířena o stávající politický okres Lanškroun¹²³³ a na základě výnosu zemského správce Fürera aktivovaný politický okres Králíky, který vznikl na základě zákona z května 1918 vyčleněním německých soudních okresů Králíky a Rokytnice z českého politického okresu Žamberk. Nově budovaný Králický okres přitom neměl respektovat někdejší zemské hranice, neboť krom výše uvedených území k němu měly náležet i některé obce moravského soudního okresu Štítý, které původně měly být součástí okresu Moravský Šternberk.¹²³⁴ Samotný králický okres tak představoval značně neorganický útvar, jehož dopravní obslužnost byla více než komplikovaná, přičemž jeho životaschopnosti rozhodně neprospíval ani poměrně laxní přístup nově jmenovaného hejtmana Maxmiliána Kubina, který do Králík přicestoval až 29. listopadu, přičemž svou zdejší činnost omezil prakticky výhradně jen na přijímání slibu věrnosti.¹²³⁵

Co se pak soudní struktury týče, i v této oblasti se sudetenlandské vládní orgány ve spolupráci s ústředními úřady ve Vídni pokoušely co nejrychleji dosáhnout naprostého oddělení československé a německorakouské justice, a ukončit tak situaci, kdy kupříkladu soudní orgány moravské části Sudetenlandu sice na jednu stranu vynášely rozsudky jménem Německého Rakouska, popřípadě jménem zákona, ale zároveň nijak nepřerušily své vazby na nadřízené soudy krajské,¹²³⁶ které se buď nacházely na československou stranou již obsazeném území (Olomouc) či deklarovaly svou loajalitu zemskému soudu sídlícímu v Brně (Nový Jičín). Vzhledem k tomu, že okresní soudy v české části Sudetenlandu spadaly do působnosti českého krajského soudu v Chrudimi,¹²³⁷ znamenalo to, že jediným soudem vyššího stupně, který byl spolehlivě pod kontrolou sudetenlandských úřadů, představoval Zemský soud v Opavě. Z tohoto důvodu tak německorakouské ministerstvo spravedlnosti dne 25. listopadu přistoupilo k reorganizaci sudetenlandského soudnictví, když německé území někdejšího soudního kraje Nový Jičín rozdělilo mezi zemský soud v Opavě a zcela nový krajský soud v Šumperku, jemuž měla podléhat většina moravského a českého území provincie. V tomto soudním kraji také došlo ke zřízení jednoho zcela nového okresního soudu, jehož sídlo se mělo nacházet v Olešnici v Orlických horách, která dříve podléhala soudu v českém Novém Městě nad Metují. Tato soudní instituce přitom představovala skutečnou kuriozitu, neboť do jejího okresu náleželo

¹²³³ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 77-78.

¹²³⁴ Nordmährische Rundschau, 24. 11. 1918, str. 5

¹²³⁵ CHAUER: Ohlas..., str. 40.

¹²³⁶ KNAIBL, Jan: Vzpomínky státního zástupce, Olomouc 1932, str. 25.

¹²³⁷ PRINC, Michal: Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938, Praha 2015, str. 308.

pouze sedm obcí v Orlických horách.¹²³⁸ Avšak nakonec jí ani nebylo dopřáno zahájit svou činnost, neboť rozhodnutí o její aktivaci bylo vydáno až 7. prosince – tedy v momentě, kdy se již blížilo obsazení Orlických hor československou armádou.¹²³⁹

Nicméně takovéto využití stávající struktury politických a soudních okresů v žádném případě neznamenalo opuštění konceptu oněch geograficko-kulturních entit, na jejichž půdorysu fungovaly místní německé rady. Ty totiž nezřídka představovaly důležitou spojnicí mezi jednotlivými obcemi a opavskou vládou.¹²⁴⁰

Jedním z těchto orgánů byla kupříkladu na konci války obnovená Německé lidová rada pro Slezsko, v níž se sdružily všechny zdejší důležitější politické síly a z jejichž řad také vyšla jedna z prvních rezolucí odmítajících připojení Slezska k polskému či českému etnickému státu. Podle jejího vzoru pak v Šumperku v posledních říjnových dnech zahájila v reakci na vyhlášení Československa svou činnost i Národní rada pro severní Moravu, mezi jejíž hlavní úkoly tak zřejmě patřilo zajištění hladkého splnutí severomoravských oblastí se slezskou částí Sudetenlandu.¹²⁴¹

Tato šumperská rada, složená ze zástupců politických stran a hospodářských korporací¹²⁴² vybraných na velké manifestaci dne 27. října,¹²⁴³ ovšem nepředstavovala jedinou samosprávnou instituci zdejších Němců. Sama totiž plnila roli výkonného orgánu šestatřicetičlenného Národního výboru – jakéhosi regionálního parlamentu, v němž zasedali představitelé největších německých stran a v němž si více než 85 % mandátů rozdělili němečtí nacionálové a sociální demokraté.¹²⁴⁴

Národní rada pro severní Moravu přitom byla klasickým příkladem onoho výše zmíněného nejasného územního vymezení jednotlivých samosprávných institucí. Jakkoliv totiž její název napovídal, že by měla reprezentovat celé Němci osídlené území severní Moravy, hned v přibližně dvacet kilometrů vzdáleném městě Štítý v této době působila na ní zcela nezávislá

¹²³⁸ Konkrétně se jednalo o Deštné v Orlických horách, samotnou Olešnici, dále Plasnici, Polom, Sedloňov, Trčkov a Jedlovou v Orlických horách. Viz Zákoník státu Německé Rakousko – rok 1918, Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschböhmen. 12. Stück, str. 67, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=89&size=45>>, navštíveno 15. 6. 2017.

¹²³⁹ ŠESTAUBER: str. 61.

¹²⁴⁰ Viz např. GAWRECKÁ: Němci..., str. 42-43.

¹²⁴¹ O významu Šumperka jako střediska severomoravských Němců pak svědčí i pokus přenést práh do tohoto města brněnské německé Vysoké učení technické. Viz JAŠŠ: Pokus o..., str. 54; GAWRECKÁ: Němci..., str. 40.

¹²⁴² JAŠŠ: Pokus o..., str. 79.

¹²⁴³ SPRINGER: str. 6; MACOUN: str. 9.

¹²⁴⁴ Takto silná pozice Šumperských sociálních demokratů však nebyla samozřejmá. Ke kooptaci většího počtu sociálně demokratických zástupců do těchto orgánů totiž došlo až na velké manifestaci 6. listopadu. Viz SPRINGER: str. 7; JAŠŠ: Pokus o..., str. 79; Srov. též LÁNA, Tomáš: Sudetští Němci na Orlickoústecku za první republiky, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2008 na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně, str. 34.

Národní rada pro Březensko.¹²⁴⁵ A další takovéto orgány pak vznikly kupříkladu v Uničově, kde měl správu okresu přebrat nejprve deseti- a později šestnáctičlenný výbor představitelů místních politických stran,¹²⁴⁶ Moravském Šternberku, kde byl místní výbor založen 30. října, kde podobně jako v Šumperku působil i užší Výkonný výbor, v němž zasedalo pět zástupců občanských stran, jeden křesťanský sociál, čtyři sociální demokraté a čtyři zástupci menších obcí okresu,¹²⁴⁷ či v poněkud vzdálenějším Novém Jičíně, který přitom se Šumperkem mohl teoreticky soupeřit o pozici nejvýraznějšího severomoravského centra hnutí za zřízení Sudetenlandu, ačkoliv v praxi jeho pozici podkopávala skutečnost, že byl podobně jako Opava do značné míry obklopen českými obcemi, a kde se 31. října pod předsednictvím starosty Czeikeho a jeho zástupce, středoškolského učitele Ernsta Schollicha, ustanovil dne 31. října 1918 Německý výkonný výbor pro Kravařsko.¹²⁴⁸ Ten pak nejenže vydal svolání k okolním městům a obcím, aby se připojily k nově ustanovené provincii, ale dokonce vypracoval i jakýsi organizační řád pro plánované volby do německorakouského národního shromáždění. O vlivu tohoto dokumentu, podle něž měl „Sudetský stát“ zahrnovat nejen hřebečský jazykový ostrov na česko-moravském pomezí, ale i jazykové ostrovy na Prostějovsku, Hranicku, Přerovsku, Olomoucku a Moravskoostravsku,¹²⁴⁹ přitom svědčí skutečnost, že se jím na přelomu listopadu a prosince zabývalo kupříkladu velké německé shromáždění v Uničově, na němž místní předák Karl Marzelli vyzýval k urychlené volbě delegátů do celosudetenlandské národní rady.¹²⁵⁰

Netřeba přitom dodávat, že takto smělé volební plány se nakonec nerealizovaly a i sama německorakouská vláda nakonec rozhodla o tom, že provincii bude zastupovat pouze patnáct poslanců zvolených v kompaktním sudetenlandském území, které bylo pro potřeby voleb rozděleno na čtyři volební obvody (Opava, Moravský Šternberk, Nový Jičín a Hřebečsko).¹²⁵¹

5. 2. Přebírání úředního aparátu

Pro budování Sudetenlandu se ukázala klíčovou již zmíněná skutečnost, že se slezské zemské úřady nacházely v německé Opavě, jejíž elity měly dost sil na to, aby město udržely jako nezpochybnitelnou součást Sudetenlandu. Právě díky tomu tak správa nové provincie nemusela

¹²⁴⁵ JAŠŠ: Pokus o..., str. 61.

¹²⁴⁶ Nordmährische Rundschau, 3. 11. 1918, str. 4; tamtéž, 10. 11. 1918, str. 4.

¹²⁴⁷ Nordmährische Rundschau, 10. 11. 1918, str. 4.

¹²⁴⁸ Mährisches Tagblatt, 4. 11. 1918, str. 6.

¹²⁴⁹ SPURNÝ: str. 28; HANÁK: str. 1; ŠINDELÁŘ: str. 21.

¹²⁵⁰ Nordmährische Rundschau, 3. 11. 1918, str. 3

¹²⁵¹ Reichenberger Zeitung, 4. 12. 1918, str. 1

alespoň ve Slezsku čelit celé řadě problémů spojených s lojalitou úřednictva a oddělením německé a české státní správy, na jejichž řešení vynakládala značné množství energie kupříkladu vláda Deutschböhmen.

Sudetenlandským úřadům se tak poměrně snadno podařilo ovládnout slezské zemské velitelství četnictva, které mohlo být následně využito pro budování sudetenlandské četnické organizace,¹²⁵² a dokonce se jim podařilo dne 4. listopadu dosáhnout toho, že všechny místní jednotky byly formálně přerazeny pod nově zřízené vrchní velitelství v Opavě,¹²⁵³ přičemž původního velitele tamní posádky, který byl české národnosti, se jim podařilo přimět k urychlenému odchodu z města.¹²⁵⁴

Nicméně přestože byla situace ve Slezsku ze všech tří historických zemí německým zájmům nejpriznivější, nakonec se ani při přebírání zdejší správy nevyhnulo určitým zmatkům a kompetenčním sporům.

Ty přitom do značné míry padají na vrub skutečnosti, že poslední slezský zemský prezident Adalbert Widmann neustoupil jejich požadavkům tak rychle a v takové míře jako to ve prospěch Čechů učinili Coudenhove v Praze či Karl Heinold v Brně. Dne 31. října – tedy ve stejný den, kdy představitelé sudetenlandské zemské vlády odcestovali z Vídně do Opavy, aby zde zahájili jednání o přebrání zemské vlády,¹²⁵⁵ zaslal totiž Widman, který si byl vědom mnohonárodního charakteru své země, a nehodlal tak tato vyjednávání o předání svého úřadu omezovat výhradně na zástupce místních Němců, císařsko-královské vládě, která podle něj měla jako jediná kompetence rozhodnout o jeho případné rezignaci,¹²⁵⁶ dotaz, komu přesně má správu země předat.

A byť odpověď, že ji má složit do rukou představitelů Němců, Čechů i Poláků a nechat na jejich vzájemné dohodě, jak si zemi rozdělí, do značné míry odpovídala jeho představám, bylo zřejmé, že takto vágně formulovaná instrukce žádným způsobem neřeší konkrétní předání jeho úřadu a celé zemské správy.¹²⁵⁷

Následně se tak skutečně rozeběhla složitá jednání, jichž se tedy účastnili nejen Freißler s Joklem, kteří do Opavy dorazili v ranních hodinách 2. listopadu,¹²⁵⁸ ale i představitelé slezských Čechů, kteří se pokoušeli získat váhajícího zemského prezidenta na svou stranu. A

¹²⁵² KLEČACKÝ: str. 46.

¹²⁵³ GAWRECKÁ: Němci..., str. 43.

¹²⁵⁴ LUKEŠ, Josef: Několik vzpomínek na dny převratové in (ed.) GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 6-10, str. 9.

¹²⁵⁵ SPURNÝ: str. 28; GAWRECKÁ: Němci..., str. 41.

¹²⁵⁶ JAŠŠ: Pokus o... str. 81.

¹²⁵⁷ OPOČENSKÝ: str. 205; VALENTA: Plány německé..., str. 294.

¹²⁵⁸ FREIBLER: str. 122-123.

přestože nakonec uvedená jednání skončila 5. listopadu skutečně tím, že Widmann předal svůj úřad sudetenlanskému zemskému správci Füreerovi, podnítila nejednoznačnost přístupu dokonávající rakousko-uherské státní správy některé místní představitele k tomu, aby výsledek těchto jednání přijímali jen se značnou rezervou. K těmto tendencím pak mohlo přispět i poněkud nelogické chování slezského zemského výboru,¹²⁵⁹ který se totiž nejenže formálně nerozpustil, ale navíc jeho představitelé zahájili vyjednávání s českou a polskou stranou, jejichž cílem bylo dočasné zachování jednoty Slezska i za cenu toho, že do svých řad kooptují české a polské zástupce, přičemž by si představitelé každého národa své kulturní a školské záležitosti řídili sami. Uvedená jednání sice po určitou dobu nacházela u české strany pozitivní odezvu, avšak nakonec ztroskotala na sporu o konkrétní počet křesel, jež by byla jednotlivým národnostem přidělena, a na tom, že se tento zemský výbor stále více personálně propojoval se sudetenlandskou administrativou.¹²⁶⁰ Tato jednání tak dále zneřehledňoval vztahy mezi starou i novou správou, což vedlo kupříkladu správce okresního hejtmanství Opava-venkov dr. Otto Kunze k tomu, že dne 6. listopadu 1918 složil slib věrnosti do rukou zástupců československého Okresního národního výboru.¹²⁶¹

Nicméně přes tyto dílčí komplikace se nakonec situace ve slezské části Sudetenlandu ukázala ve srovnání s jeho moravskými a českými oblastmi, pro něž měla být přitom byla u opavských úřadů zřízena samostatná oddělení, jako zdaleka nejpřehlednější a k získání loajality místního úřednictva nejpřívětivější.

Moravské zemské úřady v Brně totiž hned po 28. říjnu zabrali zástupci československého státu, jimž v tom dokonce byla nápomocna dokonávající císařská administrativa, která urychleně rozhodla o mimořádném povýšení tamního nejvýše postaveného českého úředníka Jana Černého do hodnosti dvorního rady, jež jej podle tehdy platných schematismů opravňovala k tomu, aby mu mohl stávající místodržitel baron Heinold předat správu země.¹²⁶²

Heinoldův vliv na přebírání zemské správy se projevil i v tom, že právě jeho přičiněním měly v nově zřízeném zemském výboru, který by dohlížel na zlepšení zásobovací situace a v některých věcech tak představoval rozhodující zemský orgán, zasednout kromě čtyř Čechů i dva Němci - což přitom v případě německého přibližně čtvrtinového podílu na obyvatelstvu

¹²⁵⁹ Samosprávné zemské vlády.

¹²⁶⁰ GAWRECKÁ: Němci..., str. 42; LUKEŠ, Josef: Přeměna slez. zemského výboru v zemskou správní komisi in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 10-13, str. 12.

¹²⁶¹ 7. – 6. 11. 1918 – Okresní národní výbor v Opavě podává zprávu o převzetí kontroly nad tamním okresním hejtmanstvím in (eds.) HARNA, ŠEBEK: str. 21, též LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 10.

¹²⁶² BRÜGEL: Češi a Němci..., str. 114-115; JAŠŠ: Pokus o..., str. 41; VINK: str. 27; Mährisches Tagblatt, 29. 10. 1918, str. 3; srov. též Dokument 56 – O různorodosti německých postojů 28. října 1918 (poznámka na začátku textu) in (ed.) HAHNOVÁ: str. 218

země dokonce představovalo jejich výraznou nadreprerentaci.¹²⁶³ A přestože tento slibný kompromis ztroskotat na českém požadavku uznat historickou jednotu Zemí koruny české, jež předáci moravských Němců kategoricky odmítli,¹²⁶⁴ posilovaly takovéto kroky dále zmatek v řadách německojazyčného úřednictva, neboť vyvolávaly dojem vládního souhlasu s československým přebráním Moravy.

Drtivá většina severomoravských hejtmanství tak po celou první polovinu listopadu 1918 vyřizovala přípisy, které jim přicházely z brněnského místodržitelství, a dokonce do Brna směřovala své stížnosti na chování místního obyvatelstva.¹²⁶⁵ Patrně nejlépe pak tuto srážku mezi loajalitou k novému nacionálnímu projektu a lpěním na starých postupech ilustruje příklad Nového Jičína, kde se osazenstvo okresního soudu přiklonilo na stranu sudetenlandské vlády, zatímco soudci nadřízeného soudu krajského „zradili německou věc“ a deklarovali loajalitu svým brněnským nadřízeným.¹²⁶⁶ Obdobně tak jistý šumperský okresní soudce, který ještě po obsazení města československými jednotkami odmítal složit přísahu nové správě s tím, že jej k tomuto kroku nezmocnila opavská vláda, tohoto svého odporu musel zanechat poté, co zjistil, že je s tímto svým protičeskoslovenským přístupem v řadách místní státní správy naprosto osamocen.¹²⁶⁷

A pochyby německých úředníků ještě dále posilovaly poměrně kategorické výzvy z československé strany, kdy kupříkladu denní tisk vycházející v Brně přinášel provolání, podle nichž:

*„proti každému, kdo by se odvážil vyvinout činnost namířenou proti integritě a bezpečnosti země náležejících k československému státu, bude postupováno s celou přísností zákona a že s ním bude naloženo jako s velezrádcem.“*¹²⁶⁸

V takovéto situaci není příliš překvapivé, že některé obce v národnostně smíšených oblastech dokonce skládání slibu věrnosti opavské vládě odmítaly,¹²⁶⁹ či jej při první vhodné příležitosti

¹²⁶³ SPURNÝ: str. 27.

¹²⁶⁴ V důsledku toho tak byl nakonec zmíněný orgán obsazen výlučně osobami české národnosti.

¹²⁶⁵ JAŠŠ: Pokus o..., str. 81; Novojičínský okresní hejtman pak jak českým, tak i německým předákům, kteří jej na samotném počátku listopadu přišli žádat, aby se přidal na jejich stranu, odpovídal, že se bude řídit výhradně nařízenými svých nadřízených. Viz Mährisches Tagblatt, 4. 11. 1918, str. 5.

¹²⁶⁶ Mährisches Tagblatt, 4. 11. 1918, str. 5; HANÁK: str. 1

¹²⁶⁷ SPRINGER: str. 20.

¹²⁶⁸ Cit. dle CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 102.

¹²⁶⁹ Ještě 3. prosince si tak zemský hejtman stěžoval, že na území nárokovaném Sudetenlandem přes opakované upomínky nesložilo slib věrnosti Německému Rakousku na 23 německých obcí. Viz 62 – Landeshauptmann Freissler and Staatskanzler Renner in (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN: str. 241.

odvolávaly. Kupříkladu v okolí Štítů, které se nacházely na severozápadním moravském pomezí, se úřednictvo chovalo natolik pasivně, že teprve po nátlaku nově zřízeného hejtmanství v Králíkách začaly ve druhé polovině listopadu některé zdejší instituce (jako kupříkladu poštovní či berní úřad) slib věrnosti Sudetenlandu skutečně skládat. Ke cti opavské vlády nicméně slouží, že se ani v takovýchto situacích neuchylovala k sesazení nedostatečně loajálních zastupitelstev a jeho nahrazení vládními komisaři – prakticky jedinou obcí, kde se uvedený rozpor mezi požadavky vlády a neochotou místních orgánů takto vyhrotil, představují právě Králíky, kde ještě před vytvořením tamějšího okresu rozhodlo šumperské hejtmanství o jmenování úředního správce.¹²⁷⁰

Ostatně právě loajalita úředníků na Sudetenlandem nárokovaných územích Českého království byla jednou z nejpochybnějších, neboť tamní instituce nejenže se musely rozhodnout mezi Prahou a Opavou, ale jejich nacionálně naladěni němečtí zaměstnanci navíc takřka přes noc museli zapomenout na svou po desetiletí budovanou sounáležitost s ostatními Němci v Českém království.

Patrně nejčistší ukázkou tohoto nikoliv obojakého, ale přímo trojjakého přístupu předvedl sám lanškrounský okresní hejtman Alexander Hlawa. Ten nejprve dne 15. listopadu, tedy již v době, kdy bylo rozhodnuto o přičlenění Lanškrouna k Sudetenlandu, složil se svými podřízenými do rukou místní německé Lidové rady slib, že ve všech věcech týkajících se německých obcí lanškrounského okresu bude plně poslušen nařízení zemské vlády Deutschböhmen, načež stejně tak přísahal i českému Národnímu výboru, jehož nařízení zase hodlal respektovat ve věcech týkajících se obcí českých, přičemž v rámci okresu nechal působit i síly, které se dovolávaly přičlenění k Sudetenlandu. Tento šalamounský přístup, kterým zřejmě neotřásl ani výzvy českého místodržitelství, aby svůj slib Deutschböhmen odvolal, se však nakonec minul účinkem, neboť okamžitě po obsazení města československými silami dne 29. listopadu byl Hlawa odvolán.¹²⁷¹ Nicméně uskupení, která pokládala Žamberk za součást Deutschböhmen (sic!), zde působila i nadále a ještě v prosinci na Lanškrounsku vylepovala plakáty, v nichž vyzývala obyvatelstvo, aby nerespektovalo nařízení československého státu a byla poslušná pouze rozhodnutí liberecké vlády.¹²⁷²

Do značné míry odlišně od výše uvedených příkladů se přitom i zde vyvinuly poměry v četnictvu, které představovalo jeden z klíčových mocenských prvků pro získání suverenity nad sporným územím.

¹²⁷⁰ JAŠŠ: Pokus o..., str. 81-85.

¹²⁷¹ LÁNA: str. 31

¹²⁷² KRLÍN: str. 219-220.

Vedoucí představitelé československého státu, kteří v této oblasti nehodlali přijít o iniciativu ani v nejmenší z historických zemí, totiž již 2. listopadu jmenovali četnickým velitelem pro Slezsko majora Karla Vyčítala – nicméně v momentě, kdy novopečený zemský velitel přicestoval do Opavy, zjistil, že ho v přebírání četnických úřadů předběhl jeho sudetenlandský protějšek, major Friedrich Lackinger. Ten přitom nejenže stihl přebrat slezské zemské velitelství, ale zároveň mu již přísahala věrnost většina četníků v německých oblastech Slezska. Na této situaci nedokázala nic změnit ani následná audience československého zemského velitele u sudetenlandské vlády a vzhledem k tomu, že v Opavě začala Vyčítalovi hrozit internace, kdy byl dokonce na krátkou dobu sudetenlandskými orgány zadržen, rozhodl se nakonec československý velitel raději odcestovat do Polské Ostravy a pokusit se vybudovat četnický sbor odtamtud. Přestože tamější četnické oddělení bylo pro vedení správy země zcela nevhodné, takže kupříkladu účetnictví mu muselo na základě předchozí dohody vést opavské četnické velitelství Sudetenlandu, podařilo se Vyčítalovi velice rychle celou situaci stabilizovat a v souvislosti s postupem československých jednotek pak záhy dosáhl zřízení prozatímní velitelství opavského četnického obvodu v Kateřinkách, přičemž ještě před samotným obsazením Opavy se mu podařilo dosáhnout jeho přesunutí do sudetenlandského hlavního města, kde mezitím Lackinger došel k názoru, že v momentě, kdy Československá strana získává navrch, musí svému konkurentu vyjít vstříc.

Co se budování četnického sboru týče, rozhodli se představitelé Sudetenlandu (na rozdíl od svých libereckých kolegů) místo kvantity vsadit na kvalitu a nařídili propustit všechny četníky české národnosti, kteří se tak měli hlásit u „svých“ zemských velitelství v Praze a Brně. Oproti tomu československá strana, která počítala s převzetím celého Slezska i s jeho německým obyvatelstvem, nakonec vydala poněkud liberálnější nařízení, podle něž četníci německé národnosti mohli zůstat ve službě a navíc byli „až do urovnání poměrů“ osvobozeni od skládání přísahy věrnosti novému státu.¹²⁷³ Nicméně i tuto situaci vyhodnotila celá řada slezských četníků jakožto naprosto neúnosnou, takže záhy opustili svá místa a odebrali se do Německého Rakouska.¹²⁷⁴

Avšak ani to nakonec nemohlo zabránit Vyčítalovu definitivnímu triumfu, který přišel s československým obsazením Opavy, kdy byl vzápětí ze slezské metropole do všech podřízených četnických stanic rozeslán rozkaz informující jejich osazenstvo o tom, že ode dneška zodpovídají výhradně československému velitelství.¹²⁷⁵

¹²⁷³ BARTEČKOVÁ: str. 13-23; KLEČACKÝ: str. 47.

¹²⁷⁴ BARTEČKOVÁ: str. 32.

¹²⁷⁵ BARTEČKOVÁ: str. 13-23.

Komplikovaná situace přitom panovala nejen v četnictvu, ale i ve správě železničních tratí, neboť jak moravská tak i slezská část Sudetenlandu spadaly pod železniční ředitelství v Olomouci, které se však již od konce října nacházelo pevně v rukou československého státu. Ostatně již 31. října vydali zástupci zdejších českých železničářů provolání, v němž oznámili, že všechny železniční dráhy spravované tímto ředitelstvím přecházejí do vlastnictví československého státu.¹²⁷⁶ Situaci sudetenlandské železniční dopravy navíc komplikovala skutečnost, že naprostá většina tratí, jež tvořily jeho dopravní infrastrukturu, svou částí probíhala přes etnicky české území, takže jedinou tratí, kterou opavská vláda mohla efektivně kontrolovat, byla železnice Hanušovice-Jeseník-Głuchołazy-Krnov.¹²⁷⁷

Freiřlerova administrativa se tento pro ní nepříznivý stav pokusila zvrátit tím, že v se Krnově, který měl z hlediska zajišťování dopravního spojení mezi jednotlivými částmi provincie mnohem výhodnější spojení nežli Opava, pokusila zřídit vlastní železniční ředitelství,¹²⁷⁸ jemuž měla být krom výše uvedené trati (včetně její navazující části z Olomouce do Šumperka) podřízena i železnice Opava-Krnov-Šternberk a všechny jejich „trati pobočné,“¹²⁷⁹ přičemž zároveň vyzvala všechny německé železničáře, aby v žádném případě neskládali přísahu věrnosti československému státu a byli poslušni jen svých německých nadřízených.¹²⁸⁰

Celý tento projekt se však nesetkal s výraznějším úspěchem, neboť značná část železničářů se ve snaze neznelíbit se ani jedné straně konfliktu pokoušela vykonávat příkazy jak krnovského, tak i olomouckého ředitelství,¹²⁸¹ přičemž mezi dalšími se pro změnu začalo vzrůstat stávkové hnutí spojené s požadavkem vyšších platů.

A vzhledem k neutěšené situaci v oblasti zásobování provincie uhlím, kdy musela být stále více omezována vlaková doprava, a tomu, že již záhy začalo definitivní obsazování Sudetenlandu a jeho železnic československými jednotkami, nezbylo představeným tohoto úřadu nic jiného, než dne 25. prosince – tedy ještě před příchodem československých jednotek – oficiálně oznámit ukončení jeho činnosti s tím, že se podřizují Olomouci.¹²⁸²

¹²⁷⁶ Cit dle Mährisches Tagblatt, 2. 11. 1918, str. 4.

¹²⁷⁷ JAŠŠ: Pokus o..., str. 87.

¹²⁷⁸ Nordmährische Rundschau, 8. 12. 1918, str. 3. Srov. též MOLISCH: str. 55-56.

¹²⁷⁹ SPRINGER: str. 7-8.

¹²⁸⁰ Nordmährische Rundschau, 24. 11. 1918, str. 4.

¹²⁸¹ FREIŘLER: str. 130-131.

¹²⁸² JAŠŠ: Pokus o..., str. 90.

5. 3. Česká menšina

Podobně jako v případě Deutschböhmen nejsou ani pro Sudetenland dostupná přesná čísla udávající velikost české menšiny. Nicméně budeme-li vycházet výhradně z úředních výsledků sčítání z roku 1910, bude záhy zřejmé, že pozice Čechů na území nárokovaném opavskou vládou byly ještě slabší nežli v severních a západních Čechách.

Z celkem 678 886 osob žijících na územích, na nichž se měl o osm let později vytvořit Sudetenland, představovalo obyvatelstvo hlásící se k české obcovací řeči zanedbatelnou menšinu 23 000 osob čili necelá čtyři procenta obyvatel.¹²⁸³

Česká menšina podle uvedeného sčítání navíc nežila na sudetenlandském území rovnoměrně, ale soustřeďovala se především do moravských okresů, kde tvořila až 11,6% obyvatel,¹²⁸⁴ zatímco kupříkladu ve slezském Jesenicku jí tvořily prakticky jen jednotlivci.¹²⁸⁵ Stejně tak český živel podle oficiálních sčítání lidu absentoval i v naprosté většině západoslezských měst, kdy byly většinově české jen Klimkovice a výraznější českou minoritu (která však i tak dosahovala jen jednotek procent) vykazovala pouze Opava, Krnov a Bílovec.

Pochopitelně, že i česká strana o relevantnosti takovýchto údajů pochybovala – zvláště když i v ryze německých městech podle úředních záznamů působily české spolky - a takováto čísla označovala za extrémně podhodnocená, přičemž přicházela s vlastními odhady velikosti českojazyčné populace, které často údaje ze sčítání lidu několikanásobně převyšovaly. Tak i v samotné Opavě, kde podle sčítání lidu z roku 1910 žilo přes 2 000 osob hlásících se k české obcovací řeči, což představovalo přibližně 7 procent obyvatelstva,¹²⁸⁶ československé úřady při vypracování plánů na obměnu městského zastupitelstva vycházely z předpokladu, že počet českých obyvatel slezského hlavního města je až pětkrát vyšší,¹²⁸⁷ přičemž v celém Sudetenlandu měla žít údajně až desetiprocentní česká menšina.¹²⁸⁸

To, jak zásadní dopad přitom poměrná velikost české menšiny mohla na vývoj v jednotlivých městech a okresech mít, přitom nejlépe ukazuje příklad severomoravských okresů Šumperk a Zábřeh. Zatímco v prvním z nich tvořily podle sčítání z roku 1910 osoby hovořící českým jazykem o něco více než 25 procent obyvatelstva, přičemž samotné hlavní město okresu bylo téměř čistě německé s národnostně smíšeným zázemím, ve druhém český živel s 53procentním

¹²⁸³ Údaje převzaty z FREIBLER: str. 115.

¹²⁸⁴ Údaje dle Mährisches Tagblatt, 30. října 1918, str. 3.

¹²⁸⁵ FILIP, Zdeněk: Vznik Československa, Šumperk 1968, str. 1.

¹²⁸⁶ GAWRECKÁ: Národnostní poměry..., str. 90-97.

¹²⁸⁷ FROMM, Otakar: O městském zastupitelstvu v Opavě in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 17-20, str. 17.

¹²⁸⁸ Přehled nejčastěji udávaných údajů viz GAWRECKÁ: Němci..., str. 40-1.

podílem lehce převládal s tím, že v Zábřehu samotném, jehož zázemí bylo ryze české, tvořilo německé obyvatelstvo přibližně 66 procent.

Ve světle událostí bezprostředně následujících po 28. říjnu se přitom ukázalo, že zatímco na Šumpersku uvedená početní převaha německého obyvatelstva ještě dostačovala k tomu, aby alespoň samotné město a německojazyčná část okresu mohla být prohlášena za část Sudetenlandu, zábřežští Němci již neměli tolik sil aby zabránili místním Čechům připojit celý okres k Československu a učinit z něj jedno ze středisek českých nacionálních aktivit, odkud pak byly řízeny protisudetenlandské akce na celé severozápadní Moravě.¹²⁸⁹

Skutečnost, že některá národnostně smíšená města a obce se takto namísto začlenění do Sudetenlandu staly opěrnými body československé expanze,¹²⁹⁰ byla pro severomoravské Němce o to nepříjemnější, že české elity z jazykové hranice zastávaly, podobně jako v Čechách, značně vyhraněná protiněmecká stanoviska¹²⁹¹ a často se dokonce na vlastní pěst pokoušely vést značně agresivní politiku vůči územím pod kontrolou opavské vlády.

Především v moravské části Sudetenlandu, tedy v oblastech náležejících do olomoucké arcidiecéze, se přitom silně protisudetenlandské nálady projevovaly nejen mezi zástupci českého života, ale i v řadách českých kněží, kteří zde přitom prováděli nejen pročeskoslovenskou agitaci, ale uchylovali se i k jednání, jež nelze při nejlepší vůli nazvat jinak než špionáží. V případě jejich odhalení proti nim přitom pochopitelně místní orgány zasahovaly, což zase Sudetenlandu na druhou stranu dále škodilo v očích místního obyvatelstva.¹²⁹²

Aktivní protiněmecký přístup českých „hraničářů“ se projevoval kupříkladu právě v Zábřehu, kde i přes onu již zmíněnou německou majoritu již 2. června roku 1918 proběhlo velké shromáždění českého obyvatelstva z města i z okolí, které se během něj přihlásilo jak ke státoprávnímu ohrazení českých poslanců ze dne 30. května 1917, tak i k tříkrálové deklaraci z 6. ledna roku 1918.¹²⁹³ Ve městě tak dokonce již koncem srpna vznikl zárodek místního Národního výboru, do nějž byli přizváni nejen zástupci místních politických elit, ale i další představitelé společenského života.¹²⁹⁴

¹²⁸⁹ MACOUN, Marian: Konec provincie Sudetenland v Šumperku, Bakalářská práce obhájená v roce 2008 na Filozofické fakultě Masarykovy university v Brně, str. 8 – 10; JAŠŠ: České národní výbory..., str. 34.

¹²⁹⁰ LUKÉŠ: Několik vzpomínek..., str. 9.

¹²⁹¹ Tak se kupříkladu místní československé národní výbory ostře vymezovaly proti tomu, když Československá cukerní komise v Praze začala cukrem zásobovat i němci osídlené oblasti Sudetenlandu. Viz 26. 13. 12. 1918 – Okresní výbor v Olomouci k hospodářské a vojenské situaci v regionu in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 35.

¹²⁹² Případ českého faráře, jemuž bylo podle jeho svědectví takto bylo vyhrožováno násilím viz KNAIBL: str. 34-35. Viz též JAŠŠ: Pokus o..., str. 84.

¹²⁹³ FILIP: str. 4.

¹²⁹⁴ SPURNÝ: str. 27.

Činnost tohoto triadvacetičlenného tělesa, které se definitivně ustanovilo dne 29. října 1918, přitom lze bez větších rozpaků srovnávat s působením Národních výborů v Plzni a Turnově. Uvedený orgán tak hned zpočátku začal svůj vliv rozšiřovat na okolní oblasti, přičemž zároveň nařídil přerušit telefonní a telegrafické spojení se Šumperkem, neboť „by ze Šumperka česká akce národní mohla býti rušena.“¹²⁹⁵ Toto jeho značně nezávislé jednání pochopitelně vyvolalo znepokojení na brněnském místodržitelství, které se ještě zvýšilo poté, co zábřežský Národní výbor začal jednat s místní záložnou o poskytnutí půjčky na organizaci vlastních ozbrojených sil. Na výtku, že mu uvedená činnost v žádném případě nepřísluší a že tak porušuje instrukce obsažené v oběžníku z 29. října, v němž místodržitelství vyzývalo Národní výbory, aby se nepokoušely ovlivňovat činnost státní správy, však představitelé zábřežských Čechů reagovali tím, že svá „protigermanizační a pronárodní opatření“ v žádném případě nehodlají měnit. Celý tento kompetenční spor nakonec rozhodlo až pražské Vojenské velitelství, které dalo poněkud překvapivě za pravdu zábřežskému Národnímu výboru, jež dne 25. listopadu pověřilo organizováním obranné činnosti v okresech Zábřeh, Šumperk, Moravská Třebová, Uničov, Litovel a Lanškroun.¹²⁹⁶

A obdobné – i když zdaleka ne tak radikální – aktivity zaměřené na zajištění postavení české menšiny a začlenění sudetenlandského území do československého státu vyvíjely i některé české komunity působící ve městech, která tvořila nezpochybnitelnou součást nové německorakouské provincie.

V Novém Jičíně, kde byl český Městský národní výbor ustanoven 31. října a Okresní národní výbor o den později,¹²⁹⁷ si představitelé tamní české menšiny již krátce po 28. říjnu vymohli na brněnských úřadech výměnu na postu okresního hejtmana, který měla od nynějška zastávat osoba loajální k československému státu. Tím se přitom všechny novojičínské úřady dostaly do značně prekérní situace, kdy měly rázem na výběr mezi otevřenou neposlušností ke svému nejbližšímu nadřízenému a rezignací na připojení k Sudetenlandu. A není příliš těžké uhadnout, jakou variantu si nakonec většina z nich tváří v tvář blížícímu se obsazení města nakonec zvolila.¹²⁹⁸ Nicméně na rozdíl od jednoznačně protiněmeckého zaměření zábřežského Národního výboru se ve snahách zabezpečit postavení české menšiny Národní výbor v Novém Jičíně nezříkal ani přímých jednání se zástupci místní radnice, se kterými tak již 1. listopadu uzavřel dohodu o společné správě města i okresu, zásobovací politice a zachování statutu quo

¹²⁹⁵ JAŠS, Richard: České národní výbory působící na Šumpersku v letech 1918-1919 in Podesní, s. 31-34, str. 33.

¹²⁹⁶ JAŠS: České Národní výbory..., str. 32-34; MACOUN: str. 13.

¹²⁹⁷ Založení českého a německého výboru zde tedy proběhlo prakticky současně viz ŠINDELÁŘ: str. 21.

¹²⁹⁸ HANÁK: str. 1.

mezi oběma národnostmi.¹²⁹⁹ Příslušníci české menšiny se tak měli podílet na hlídkové činnosti a zachování pořádku ve městě, přičemž jim v tom údajně mělo být nápomocno i dvacet mužů jednotky ve Starém Jičíně, kteří přitom již předtím složili přísahu věrnosti československému státu.¹³⁰⁰ Ani jedna ze stran přitom nejevila výraznější tendenci uvedenou dohodu výrazněji porušovat a snažit se zvrátit poměry ve městě ve svůj prospěch – i když se snahy o smírné řešení vzájemných vztahů mezi Čechy a Němci ne vždy setkávaly s pochopením, takže kupříkladu hned 2. listopadu někteří protičesky naladěni němečtí nacionálové vytloukli okna tamní české školy.¹³⁰¹ Nicméně uvedený národnostní smír nakonec vydržel celé tři týdny, než jej ukončil překvapivý výpad československé armády, která v noci z 20. na 21. listopadu obsadila město, bez jediného výstřelu zajala prakticky celé velení novojičínského Volkswehru a jako rukojmí zadržela pět významných představitelů města (včetně příslušníka sudetenlandské vlády Ernsta Schollicha), kteří měli být následně internováni v Moravské Ostravě.¹³⁰² Nicméně i k následným protestům místní radnice se připojili právě představitelé novojičínských Čechů, kteří obsazení města chápali jako násilné porušení oboustranně výhodné dohody.¹³⁰³

Je však třeba říci, že zdaleka ne všechny národní výbory na severní Moravě se dokázaly takto prosadit. Kupříkladu oblast působnosti Národního výboru pro okres Šumperk, který dne 2. listopadu 1918 utvořili zástupci všech zde působících českých stran, byla vzhledem ke značně negativním vztahům se šumperskými Němci až do poloviny prosince omezena pouze na třináct většinově českých obcí.¹³⁰⁴ A počátkem listopadu zřízený Národní výbor ve Svitavách pak dokonce v obavách z reakcí místních Němců působil téměř ilegálně.¹³⁰⁵

A stejně tak ne každá spolupráce sudetenlandských orgánů s příslušníky české menšiny dopadala k oboustranné spokojenosti. Když tak byl kupříkladu jeden z místních Čechů jmenován desátníkem u jednotky šumperského Volkswehru, nenašel tento jeho služební úspěch u československých vojáků ze Zábřehu příliš velké pochopení, takže jej poté, co se jim jeho oddíl vzdal, zfackovali a nebyť pohotového zásahu důstojníků, byl by patrně za své působení v německé domobraně těžce ztýrán.¹³⁰⁶

¹²⁹⁹ Cit. dle JAŠŠ: Pokus o..., str. 85.

¹³⁰⁰ HANÁK: str. 2; ŠINDELÁŘ: str. 21.

¹³⁰¹ K sporadickým útokům na symboly přítomnosti české menšiny přitom docházelo i na jiných místech Sudetenlandu, kdy kupříkladu ve Šternberku byly po velkém národoveckém shromáždění strhány české nápisy na tamním Národním domě. Viz ŠINDELÁŘ: str. 21; KNAIBL: str. 26; HANÁK: str. 1.

¹³⁰² HANÁK: str. 2.

¹³⁰³ Cit. dle JAŠŠ: Pokus o..., str. 85.

¹³⁰⁴ JAŠŠ: České národní výbory..., str. 33.

¹³⁰⁵ GRUNTOVÁ, Jitka, VAŠEK, František: 6. Období let 1918-1945, in (ed.) NEKUDA, Vladimír: Moravskotřebovsko, Svitavsko, Brno 2002, s. 185-256, s. 186.

¹³⁰⁶ MACOUN: str. 17.

Poněkud odlišně než ve výše uvedených případech z Moravy se však vyvíjely vztahy mezi německou majoritou a českou menšinou ve slezské části Sudetenlandu. Češi zde byli mnohem méně početní, a tak museli být veškeré jejich aktivity navázány na činnost českého národního hnutí v převážně českých částech Slezska, kam pravomoci opavské vlády nesahaly. Navíc je v této souvislosti třeba zohlednit i skutečnost, že i k celkové politické aktivizaci slezských Čechů ze všech historických zemí došlo nejpozději,¹³⁰⁷ takže teprve počátkem podzimu 1918 jejich předáci vedení zemským poslancem Josefem Lukešem požádali opavské okresní hejtmanství, aby na 22. září 1918 mohli svolat svou první velkou schůzi pod širým nebem od roku 1914. Přestože jim hejtmanství nakonec nevyšlo v této věci vstříc a povolilo jim pouze schůzi v místním hostinci a k ní přilehlé zahradě, rozhodli se pořadatelé celé akce, jimž mezitím vyjádřilo podporu několik českých poslanců z Prahy, toto nařízení ignorovat a celé shromáždění, jehož se údajně účastnilo až 30 000 osob, uspořádat na vyvýšenině Ostrá hůrka. Tento krok představující jasnou výzvu vládní autoritě tak málem vedl ke střetu s přivolanou četnickou asistencí. Avšak její velitel se nakonec naštěstí spokojil s prohlášením z Prahy dorazivšího poslance Františka Udržala, který prohlásil, že nad akcí přebírá veškerou zodpovědnost, a své muže odvolal – a to i přes to, že na demonstraci panovala zcela jednoznačně protirakouská nálada, o čemž svědčil jak nápis „Československý stát“ vyjímající se na transparentu nad řečnickou tribunou,¹³⁰⁸ tak i „národní přísaha“, jíž účastníci v závěru manifestace složili.¹³⁰⁹

A nezůstalo jen u těchto vzletných frází. Již na druhý den se političtí představitelé na Opavsku žijících Čechů, včetně tamějších zemských poslanců a jediného jejich zástupce v Říšské radě, sociálního demokrata Zikmunda Witta, na společné schůzi přihlásili ke státoprávnímu prohlášení českých poslanců a k myšlence jednoty všech tří zemí koruny české.¹³¹⁰ A 26. září pak obnovila svou během války utlumenou činnost místní česká Národní rada, která mělo koordinovat činnost slezských Čechů¹³¹¹ a z níž se nakonec 31. října 1918 vytvořil Zemský národní výbor pro Slezsko sídlící v Polské Ostravě.¹³¹²

¹³⁰⁷ V odlehlejších částech Sudetenlandu tak vznikaly české národní výbory až později v listopadu. Viz FILIP: str. 7.

¹³⁰⁸ GUDRICH, Otakar: Tábor slezských Čechů na „Ostré hůrce“ u Chabičova dne 22. září 1918 in (ed.) GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 2-6, str. 2-5.

¹³⁰⁹ LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 7.

¹³¹⁰ 73. – 1917, 23. září, Opava. – České starostenské sbory na Opavsku. Rezoluce, ve které zástupci české samosprávy na Opavsku vyslovili souhlas s květnovým státoprávním prohlášením českých poslanců na říšské radě. In (ed.) ŠPIRITOVÁ: str. 177.

¹³¹¹ VOKŘÍNEK, P: Národní rada československá ve Slezsku in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 20-21 str. 21.

¹³¹² GAWRECKÁ: Němci..., str. 42; LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 8-9.

Všechny tyto projevy souhlasu s českým státoprávním programem pochopitelně vyvolaly mezi představiteli slezských Němců značné znepokojení, kdy dokonce v této věci opavská městská rada zaslala císaři přepis, v němž se co nejostřeji vymezila proti „československým rozbíječským plánům“,¹³¹³ které je třeba „zarazit s nezbytnou rozhodností a rázností“,¹³¹⁴ a dali průchod svým obavám, že v případě úspěchu československého státoprávního projektu by:

*„uskutečnění těchto velkoslovanských plánů... vystavilo miliony věrných rakouských občanů německé krve slovanskému panskému a utiskovatelskému právu a především slezští Němci by byli v českém státě coby národ odsouzeni k zániku. Nebezpečí takto nezaslouženého osudu budeme my, slezští Němci, čelit všemi prostředky. Tak jako dříve chceme se slovanskými obyvateli naší země žít v míru a souladu, ale českému (tschechischen – pozn. TB) státnímu právu se nikdy nepodrobíme.“*¹³¹⁵

Nicméně ani tato ohnivá prohlášení nedokázala zastřít fakt, že slezské poměry jsou již naprosto neudržitelné. To si nakonec byli nuceni připustit i sami představitelé opavské radnice, když na velkém lidovém shromáždění uspořádaném 15. října jak starosta Kudlich tak i jeho náměstek Hermann Krommer otevřeně uznali české právo na sebeurčení v etnických hranicích.¹³¹⁶

Události konce října pak navíc daly česko-německým vztahům ve Slezsku zcela novou dynamiku.

Zprávy o vyhlášení samostatného československého státu, které do Opavy dorazily ve večerních hodinách dne 28. října, vyvolaly u opavských Čechů vlnu nadšení, kdy na svých domech začali vyvěšovat národní vlajky a na budovách, kde sídlily české spolky, se zase objevily plakáty s provoláním pražského Národního výboru. Na takovéto projevy signalizující jejich snahy po spojení s československým státem se nicméně zcela pochopitelně cítila povinna reagovat opavská radnice, takže na pokyn starosty Kudlicha byla do ulic hned 29. října vyslána policejní asistence, aby dohlédla odstranění všech českých vlajek a plakátů. Nutno dodat, že místní Češi se jejím výzvám nakonec bez většího odporu podvolili.¹³¹⁷

¹³¹³ Cit. dle GAWRECKÁ: Němci..., str. 37.

¹³¹⁴ Cit. dle tamtéž.

¹³¹⁵ Cit. dle tamtéž.

¹³¹⁶ To jim ovšem nijak nebránilo v tom, aby ještě jednou zopakovali fráze o Češích jakožto velezrádcích a o rakouských Němcích jakožto pilířích monarchie. Viz tamtéž; OPOČENSKÝ: str. 109.

¹³¹⁷ Mährisches Tagblatt, 30. října 1918, str. 3; LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 7-8.

To však nicméně v žádném případě neznamenalo, že by místní čeští předáci na přiřazení Opavy k československému státu zcela rezignovali. Ještě 29. října totiž vytvořili prozatímní Národní výbor a v přesvědčení, že nesmějí ztratit iniciativu, začali s přebíráním zemských úřadů,¹³¹⁸ jejichž zaskočené zastupitelstvo přitom v první chvíli nezřídka své podřízení československému státu uznávalo. Nástup místních Čechů byl přitom tak úspěšný, že některé tiskoviny popisovaly převzetí vlády v Opavě již jako dokonanou věc.¹³¹⁹

Vše se nicméně zadrhlo při pokusu přimět k poslušnosti opavské městské zastupitelstvo. Nejenže totiž tato jednání skončila neúspěchem, ale navíc se delegace Národního výboru vedená slezským zemským poslancem Rudolfem Gudrichem stala terčem útoku německých nacionalů, kdy jen pohotový zásah zemského prezidenta barona Widmanna zabránil Gudrichovu lynčování.

Tento moment přitom ukázal, jak vratké ve skutečnosti postavení Národního výboru bylo. Německá strana tak vzápětí přešla do protiútoků a veškeré české zisky v Opavě do konce října minimalizovala. Nicméně na druhou stranu opavské ani sudetenlandské úřady nedisponovaly prostředky k definitivnímu potlačení českých snah. Snad nejzřetelnějším důkazem této relativní slabosti opavské vlády byla skutečnost, že československý Národní výbor po svém fiasku na radnici sice musel opustit Opavu, avšak k tomu, aby zabezpečil svou činnost, mu stačilo přesunout své sídlo pouze o pár set metrů, do Kateřinek na druhém břehu řeky Opavy, kde pak mohl působit zcela nerušeně.¹³²⁰ Navíc se jeho zdejší činnosti záhy dostalo oficiálního potvrzení i z československé strany, když Národní výbor slezský v Moravské Ostravě rozhodl o zřízení dokonce dvou národních výborů pro Opavsko (jednoho pro samotné město a druhého pro okres), které však kvůli zjednodušení agendy nadále měly úřadovat společně.¹³²¹

Tato situace přitom byla jen jednou z celé řady komplikací způsobených tím, že hned za hranicemi hlavního města ležely obce, jejichž správa na přelomu října a listopadu přešla do českých rukou. Nejenže tak jejich nové samosprávy nijak nehodlaly spolupracovat na řešení celé řady obtíží, před něž byla opavská správa postavena, ale navíc se tak prakticky na dohled od města začaly vytvářet stále početnější české paramilitární oddíly, které se následně podílely na utužování blokády, jíž na Sudetenland uvalila československá strana, a tak i na zhoršování tamní zásobovací situace.

¹³¹⁸ LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 8.

¹³¹⁹ Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918, str. 4; srov. dementi těchto zpráv in Mährisches Tagblatt, 4. 11. 1918, str. 6.

¹³²⁰ SPURNÝ: str. 28-9.; GAWRECKÁ: Němci... str. 42; LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 8.

¹³²¹ LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 8-9.

Rychlý rozvoj těchto jednotek se nejzřetelněji projevil v Kateřinkách, kde byla místní Národní garda založena dne 3. listopadu. Když se o šest dní později rozrostla na 30 mužů, provedla zde převrat a jménem českého obyvatelstva přebrala obecní samosprávu. A v momentě, kdy se v polovině prosince měla účastnit obsazování Opavy, během něž její příslušníci měli bránit evakuaci zařízení a osob po železnici do pruského Slezska, sloužilo v jejích řadách již více než 200 osob.¹³²² A obdobné gardy vznikaly i na dalších předměstích Opavy, kdy je například působení třicetičlenné jednotky vyzbrojené „mexikánskými puškami“ doloženo i pro na jihovýchod od města ležící Kylešovice.¹³²³

V takovéto situaci není příliš překvapivé, že se sudetenlandská vláda pokoušela proti sobě místní Čechy příliš nepopouzet a vystupovat vůči české menšině co možná nejtolerantněji. Sám Freiðler tak hned při svém prvním veřejném projevu po svém příjezdu do Opavy neopomněl posluchače ujistit, že:

*„Budeme menšiny jiných národností respektovat a ochraňovat. Menšiny jiných národností podléhají ochraně německého národa, který si je vědom jejich kulturní vyspělosti a významu v této době a který dokázal, že budování státnosti lze uskutečnit ne násilím a pouličními boji, ale klidem a pořádkem.“*¹³²⁴

Rovněž tak byla u některých opavských úřadů zřízena česká oddělní, která měla alespoň dočasně zajišťovat agendu spojenou s českým obyvatelstvem,¹³²⁵ a zástupci české menšiny byli vyzýváni, aby se spolu se svými německými sousedy podíleli na zajišťování zásobování.¹³²⁶

Vrcholem těchto snah pak byla dohoda mezi Freiðlerovou vládou a představiteli Čechů z Opavska ze dne 2. prosince 1918, která upravovala hospodářské poměry ve městě, poměry u opavských soudů a vzájemný poměr mezi Volkswehrem a českými dobrovolnickými jednotkami v oblastech na západ od města, přičemž podle Freiðlera měla dokonce potenciál zabránit obsazení města až do definitivního rozhodnutí mírové konference.¹³²⁷

¹³²² SLADKÝ, Ladislav: Kateřinská „Národní garda“ in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 66-67.

¹³²³ KYLEŠOVSKÝ, Augustin: „Národní garda“ v Kylešovicích in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 68.

¹³²⁴ Cit. dle GAWRECKÁ: Němci..., str. 40.

¹³²⁵ Mährisches Tagblatt, 30. října 1918, str. 3.

¹³²⁶ 10. – 6. 11. 1918 – Místní Národní výbor ve Vorličce (okr. Lanškroun) podává Národnímu výboru v Praze hlášení o zásobovací situaci ve městě in (eds.) HARNA. ŠEBEK: str. 22.

¹³²⁷ FREIÐLER: str. 149; MOLISCH: str. 104; 62 – Landeshauptmann Freissler and Staatskanzler Renner in (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN: str. 240.

Nicméně přes všechny tyto snahy rozhodně nelze říct, že by se opavské vládě na svém území podařilo zcela odstranit nacionální napětí a získat si loajalitu sudetenlandských Čechů.

5. 4. Vztahy s ČSR

Pro československé představitele nepředstavovala problematika Sudetenlandu, na rozdíl od otázky vztahů Deutschböhmen, věc, již by se bylo třeba intenzivně věnovat.

Zcela očividně zde hrála roli skutečnost, že svou rozlohou i počtem obyvatel Sudetenland zdaleka nedosahoval významu Deutschböhmen, přičemž rozdíl v československém postoji k oběma provinciím dozajista vyplýval i z dlouhé tradice vzájemného „stýkání a potýkání,“ kterou za sebou měly elity obou národů z Čech a která je tak logicky v okamžiku rozpadu starého řádu přivedla k jednacímu stolu. Tato tradice přitom ve Slezsku zcela absentovala a na Moravě byla značně oslabena tím, že do vrcholové sudetenlandské administrativy přešla jen malá část z těch politiků, kteří se takovýchto předválečných vyjednávání zúčastnili.

To vše spolu s faktem, že Opava byla z Prahy coby centra československého státu podstatně obtížněji dosažitelná než Liberec, vedlo k tomu, že pokusy o vyjednávání se sudetenlandskou vládou a jí pořízenými úřady ležely výhradně na bedrech místních českých národních výborů s tím, že do nich československé ústřední úřady vstupovaly jen zřídkavě a především tehdy, když se situace na jazykové hranici začala vyvíjet vysloveně nežádoucím směrem.

Značně aktivně si zde přitom ve vyjednávání se Sudetenlandem počínal kupříkladu okresní národní výbor v Zábřehu. Jeho představitelé přitom nevedli jednání s Němci jen na ryze lokální úrovni, kdy kupříkladu dne 3. listopadu za zprostředkování zábřežského okresního hejtmana Strobacha zasedli k jednacímu stolu se zástupci německých obcí svého okresu,¹³²⁸ ale vstoupili do jednání s Němci ze Šumperku, kteří zase představoval jednu z hlavních sil německého národního hnutí na severní Moravě.

Samotné představitele šumperských Němců přitom vyhlášení československého státu, o němž se dozvěděli dne 29. října, do značné míry zaskočilo, a jejich reakce na něj tak nepostrádala jisté známky paniky, kdy v obavě z brzkého příjezdu československých parlamentářů, kteří budou chtít jejich město převzít, hned na následující den svolali další demonstraci,¹³²⁹ jejíž účastníci se měli znovu vyslovit pro právo zdejších obyvatel na sebeurčení a zároveň oznámili, že další manifestace musí proběhnout v okamžiku, kdy do města dorazí českoslovenští emisaři,

¹³²⁸ JAŠŠ: Pokus o..., str. 85.

¹³²⁹ Jedna demonstrace za sebeurčení se přitom v Šumperku konala již o pouhé tři dny předtím.

přičemž tentokrát se jí zúčastní i obyvatelstvo z přilehlých obcí, které mělo být svoláno „troubením na rohy.“¹³³⁰

Nicméně celá tato výzva podepsaná starostovým zástupcem Oberleithnerem nakonec nedošla žádného výraznějšího uplatnění, neboť zástupci Národního výboru ať už ze Zábřehu či odjinud přímo do Šumperka v této chvíli ještě rozhodně nespěchali.¹³³¹ První jednání československé strany se šumperskými Němci navíc neproběhlo na německé, ale na české půdě, když představitelé místní české sociální demokracie pozvali do Zábřehu zástupce šumperských německých sociálních demokratů MUDr. Morgensterna. Uvedené jednání přitom nakonec vzhledem k nesmiřitelným stanoviskům obou stran, kdy Češi požadovali umístění českých jednotek v Šumperku, zatímco Morgenstern hodlal československou stranu přimět k normalizaci vzájemných vztahů, sice skončilo fiaskem, avšak uvolnilo cestu k dalším schůzkám, tentokrát na poněkud vyšší a reprezentativnější úrovni.

Dne 7. listopadu tak do Šumperka konečně dorazili dva zástupci zábřežského Národního výboru,¹³³² kteří ve městě, kde mezitím již poněkud opadla panika vyvolaná vyhlášením československého státu, namísto demonstrantů, troubení rohů a jednoznačného odmítnutí ze strany místních úřadů, očekávalo tříhodinové jednání s místní samosprávou. Českoslovenští delegáti sice i nyní odmítli ustoupit ze svého požadavku na obsazení města jednotkami loajálními k československému státu, přičemž neopomněli argumentovat tím, že československý nárok na správu celých Čech, Moravy a Slezska uznaly nejen vlády dohodových mocností, ale i představitelé Německé říše, a tudíž „vláda, která by se uvnitř bývalé korunní země Moravy podrobovala německému národnímu shromáždění ve Vídni,“¹³³³ tak nemůže být ze strany československého státu jakkoliv uznána. Zároveň si Češi nicméně zřejmě byli vědomi toho, jak nerealistické by bylo očekávat zásadní průlom hned od prvního kola jednání, a proto svým německým protějškům oznámili, že jsou v nich ochotni pokračovat za dva dny později v Zábřehu. Když se však obě strany nepřiblížily k vzájemné dohodě ani zde, začalo mezi místními reprezentanty československého státu stále více převládat přesvědčení, že otázku Sudetenlandu bude nutno vyřešit silou. Nicméně právě v tomto okamžiku přišel jeden z oněch zásahů pražských úřadů. Jejich představitelé se totiž touto dobou ještě domnívali, že nedisponují dostatečnými silami, které by mohli na zvláštní operaci proti Sudetenlandu vyčlenit, a tak ministerstvo národní obrany zábřežskému veliteli npor. Juliu Brachtlovi na jeho

¹³³⁰ Cit. dle: SPRINGER: str. 7.

¹³³¹ Cit. dle: tamtéž.

¹³³² Konkrétně se jednalo o Dr. Mezníka ze Zábřehu a Václava Švestku z Bludova. Nordmährische Rundschau, 17. 11. 1918, str. 5.

¹³³³ Cit. dle SPRINGER: str. 9.

žádost o zaslání posil, které by bylo možno proti Šumperku nasadit, zcela jednoznačně odpovědělo, „že se veškeré agresivní akce ve smíšeném území zakazují pod ztrátou šarže.“¹³³⁴

K poněkud plodnějším jednáním však mezitím došlo v samotném centru Sudetenlandu v Opavě, kde byl protihráčem místních Němců Národní výbor pro Slezsko. A tak již krátce, co Freiðler, Jokl a F¼rer převzali od barona Widmanna jeho pravomoci, uzavřeli s českými zástupci dohodu, že se dne 5. listopadu i s Poláky sejdou ve Slezské Ostravě, aby zde jednali o likvidaci někdejší zemské správy.¹³³⁵ Uvedená jednání pak skončila uzavřením dohody, která rozdělila slezské území na tři národní sektory, přičemž jako nejslabší z něj nakonec vyšla česká strana, v jejíž rukou z větších center v zemi zůstala pouze Slezská Ostrava.¹³³⁶

Slabé postavení českého Zemského národního výboru přitom bylo pravděpodobně i důsledkem faktu, že se mu v prvních listopadových dnech nedostávalo žádné výraznější podpory od ústředních orgánů v Praze, které jednak s budováním národních výborů na zemské úrovni ani nepočítaly a jednak v této době řešily celou řadu ze svého pohledu mnohem závažnějších problémů.¹³³⁷

Bezprostřední jednání mezi Opavou a Prahou pak neprobíhalo téměř vůbec. Jednou z mála výjimek, kdy se sudetenlandská vláda obrátila přímo na československé centrální úřady státu pak představuje telegram ze dne 17. listopadu, v němž při příležitosti nástupu nové československé vlády Freiðlerova administrativa žádala nově zvoleného prezidenta Masaryka, který však v té době na půdu nového státu ještě nedorazil, a premiéra Kramáře, aby přistoupili na jednání o vytvoření demarkační linie mezi československým a německorakouským státem, která by zůstala v platnosti až do rozhodnutí mírové konference. Československá strana na uvedený přípis pochopitelně nereagovala (přičemž sám Freiðler později vyjádřil pochybnosti o tom, zda jí vůbec došel)¹³³⁸ a své stanovisko k pokusů o odtržení Sudetenlandu dala najevo hned následujícího dne, kdy oficiálně ohlásila zřízení úřadu, který nejenže měl sídlit přímo v Opavě, ale zároveň měl ve slezské zemské správě zastávat agendu, jíž si nárokovala sudetenlandská vláda.¹³³⁹

Co se pak zemských úřadů v Brně týče, rozhodl dne 29. listopadu zemský výbor provincie, že se s nimi pokusí vyjednávat prostřednictvím jednoho ze svých členů zastupujících moravskou část Sudetenlandu. Vzhledem k tomu, že v této chvíli však již československá strana

¹³³⁴ Cit. dle tamtéž: str. 10-11.

¹³³⁵ Reichenberger Zeitung, 5. 11. 1918, str. 5.

¹³³⁶ BARTEČKOVÝ: str. 15.

¹³³⁷ VOJÁČEK: str. 129.

¹³³⁸ FREIÐLER: str. 107; OPOČENSKÝ: str. 216.

¹³³⁹ MOLISCH: str. 53.

přistupovala k obsazování německých území, je zřejmé, že uvedená mise nakonec nemohla v žádném případě skončit úspěšně.¹³⁴⁰

A tak se při takovéto absenci oboustranně přínosných jednání stala zdaleka nejviditelnějším projevem československo-sudetenlandských vztahů hospodářská blokáda, pomocí níž se podobně jako v případě Deutschböhmen pokoušela československá reprezentace zlomit vůli sudetenlandské vlády k odporu. Tato politika přitom pochopitelně našla podporu místních československých národních výborů, které nejenže ji přitom dále rozpracovaly a podílely se na její konkrétní aplikaci,¹³⁴¹ ale zároveň zpětně vyzývaly československé úřady v Praze i Brně, aby zoufalou hospodářskou a zásobovací situaci v Sudetenlandu aktivněji využívaly k nátlaku na sudetenlandské úřady.¹³⁴²

Blokáda území pod kontrolou opavské vlády se pak skutečně postupně zpříšňovala. V první listopadové dekádě tak rozhodly odpovědné brněnské úřady o obsazení železničních stanic na jazykové hranici vojenskými hlídkami a zastavení dovozu potravin a uhlí nejprve do okresů Nový Jičín, Šternberk, Beroun, Šumperk a Moravská Třebová, a později pak i do dalších částí Sudetenlandu. V Bludově na Šternbersku a v Bohuňovicích na Olomoucku pak dokonce vznikly i jakési provizorní železniční hraniční přechody, kde byli cestující údajně prohlíženi na jedné straně českými jednotkami za asistence Sokolů a na druhé straně příslušníky Volkswehru,¹³⁴³ kteří byli pověřeni provádět jakousi protiblokádu a bránit vývozu potravin z provincie.¹³⁴⁴

Nicméně poté, co se ukázalo, že ani takovéto postupy nejsou sto zajistit neprostupnost hranice pro vybrané druhy zboží, takže se kupříkladu pod falešnou hlavičkou podařilo propašovat do Sudetenlandu zbraně, a že během nich navíc často dochází k excesům,¹³⁴⁵ kdy Freißler československé vojáky v Bludově dokonce obviňoval z toho, že zabavují školním dítkám

¹³⁴⁰ Nordmährische Rundschau, 8. 12. 1918, str. 2. 62 – Landeshauptmann Freissler and Staatskanzler Renner in (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN: str. 242-243.

¹³⁴¹ Viz např. 26. 13. 12. 1918 – Okresní výbor v Olomouci k hospodářské a vojenské situaci v regionu in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 35.

¹³⁴² Tak i v momentě, kdy československé úřady z nejrůznějších důvodů vyňaly některé podniky na sudetenlandském území z blokády a povolily jim dodávat jinak zakázané zboží, musely často překonávat právě odpor místních národních výborů. Viz JAŠŠ: Pokus o..., str. 93. K postojům národních výborů podél jazykové hranice rovněž viz 23. – 9. 12. 1918 – Zpráva okresního národního výboru v Olomouci o náladách Německého obyvatelstva severní Moravy a Slezska in tamtéž: str. 29.

¹³⁴³ SPRINGER: str. 8.

¹³⁴⁴ KNAIBL, Jan: Vzpomínky státního zástupce, Olomouc 1932, str. 28; O kontrolách prováděných Volkswehrem na železnici viz LUKEŠ: Několik vzpomínek, str. 9; Srov též 62 – Landeshauptmann Freissler and Staatskanzler Renner in (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN: str. 241.

¹³⁴⁵ Některé události v sobě dokonce měly příchut' nechtěné komiky, jako když československý stát zadržel dvacet vagonů uhlí určených po Vídeň, jenže důsledkem administrativního omylu je místo do českého vnitrozemí poslal na nádraží v Šumperku, za což pak místní němečtí nacionálové neopomněli československým představitelům ironicky poděkovat. Viz Nordmährische Rundschau, 17. 11. 1918, str. 5. Pro obvinění československé strany z „šikan“ viz Nordmährische Rundschau, 1. 12. 1918, str. 3.

svačiny,¹³⁴⁶ rozhodl Okresní národní výbor v Olomouci vlakovou dopravu na tratích do Šumperka, Šternberka, Hanušovic, Jeseníka a Moravského Berouna dále výrazným způsobem omezit.¹³⁴⁷

Uvedená blokáda přitom měla na vybrané segmenty zasouvání v Sudetenlandu skutečně naprosto ničující dopad. Nejednalo se přitom ani tak o zásobování potravinami, neboť přestože kupříkladu zemědělské zázemí Opavy a Šumperka¹³⁴⁸ bylo kvůli svému českému charakteru od počátku listopadu v československých rukou, nacházel se v sudetenlandských skladech a zpracovatelských závodech v této chvíli dostatek obilí, brambor i cukru, přičemž i benzinu měla provincie dostatečné zásoby. Nedostávalo se však finanční hotovosti, neboť veškeré spojení s centrálními institucemi ve Vídni bylo přerušeno a moravské zemské finanční ředitelství dne 5. listopadu výplaty všem úřadům na území provincie zastavilo,¹³⁴⁹ soli, textilu¹³⁵⁰ a především pak tváří v tvář blížící se zimě hrozil nedostatek uhlí.¹³⁵¹

To přitom pohánělo celý zdejší průmysl, včetně potravinářského, který bez něj kupříkladu nebyl schopen zpracovávat zásoby cukrové řepy, a také železniční dopravu, pro jejíž zajištění bylo údajně potřeba až 40 vagonů uhlí denně¹³⁵² a která tak musela být postupně dále omezována, takže na většině tratí nakonec jezdil pouze jeden vlak denně.¹³⁵³ Zoufalství sudetenlandské vlády přitom šlo tak daleko, že československým úřadům za dodávky uhlí nabízela část svých potravinových zásob a že ve prospěch krnovského drážního ředitelství, jenž v této době nebylo schopno zajistit smysluplný provoz parních lokomotiv, dokonce začala konfiskovat soukromé zásoby uhlí,¹³⁵⁴ i když jejím příslušníkům muselo být jasné, že takto postižené podniky si jej, jakmile nějaké jeho dodávky do provincie dorazí, budou bez ohledu na aktuální zájmy provincie nárokovat zpět,¹³⁵⁵ přičemž do té doby budou nuceny omezovat výrobu a dále tak roztáčet spirálu sociálního napětí.¹³⁵⁶

¹³⁴⁶ FREIBLER: str. 122.

¹³⁴⁷ JAŠŠ: Pokus o..., str. 89.

¹³⁴⁸ BENDA: str. 65.

¹³⁴⁹ Opavská vláda na tento krok reagoval tím, že zastavila veškeré platby směřované do Brna a pokusila se přeměřovat finanční toky tak, aby plynuly do její pokladny. JAŠŠ: Pokus o..., str. 82.

¹³⁵⁰ FREIBLER: str. 154.

¹³⁵¹ MOLISCH: str. 53; O nedostatku topiva viz např. Nordmährische Rundschau, 24. 11. 1918, str. 5; naopak vyvrácení pověsti o nedostatku cukru viz tamtéž, 1. 12. 1918, str. 4; o přerušení telegrafního spojení s Vídni viz FREIBLER: str. 152; srov. též 62 – Landeshauptmann Freissler and Staatskanzler Renner in (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN, str. 240.

¹³⁵² Tamtéž: str. 242.

¹³⁵³ FREIBLER: str. 131.

¹³⁵⁴ O těchto sporech z poněkud jiného úhlu pohledu viz MOLISCH: str. 53-54.

¹³⁵⁵ SPURNÝ: str. 32.

¹³⁵⁶ GAWRECKÁ: Němci..., str. 44; FREIBLER: str. 131.

Pro to, že blokáda přinášela žádané výsledky, pak hovoří i pozdější svědectví, podle nichž moravský Šternberk údajně stál v polovině prosince na hraně hospodářské katastrofy¹³⁵⁷ a že i samotný Šumperk byl v momentě, kdy jej obsadily československé jednotky, již týden bez uhlí.¹³⁵⁸ Samotné československé úřady pak tuto blokádu uvolnily až v okamžiku, kdy začalo obsazování Sudetenlandu a kdy již bylo jisté, že se jeho administrativa nepostaví československým aspiracím na odpor.¹³⁵⁹

5. 5. Vztahy s Německou říší

Pokud československé centrální úřady po celou dobu jeho existence nevedly se Sudetenlandem prakticky žádná jednání, lze říci, že pro berlínskou vládu pak byla problematika severomoravských a slezských Němců naprosto pod její rozlišovací schopnosti a pokud se k ní někdo z nejvyšších kruhů říšskoněmecké diplomacie vyjadřoval, tak jen v souvislosti s komplexem problémů, které před říšskoněmeckou diplomacií postavilo vyhlášení Deutschböhmen.

Uvedená situace přitom mohla být zapříčiněna jak tím, že sudetenlandské území nemělo takovou hodnotu, aby byly zpracovány zvláštní plány na jeho anexi, tak i jeho polohou v oblasti, kde integritu Německé říše ohrožovaly rozsáhlé polské nároky a kde tedy bylo zvlášť nevýhodné oživovat případné resentimenty na právo na sebeurčení. Vždyť plné prosazení polských požadavků by bylo koneckonců nevýhodné i pro samotný Sudetenland, který by se v takovém případě ocitl v sevření mezi dvěma státy se slovanskou většinou a bez jakéhokoliv přímého spojení nejen s Německým Rakouskem, ale i s Německou říší.¹³⁶⁰

Sudetenland přitom nemohl očekávat žádnou zvláštní podporu ani od německého zastupitelského úřadu na Moravě. Říšskoněmecký konzul v Brně dr. Wewer sice nesdílel Gabsattelův optimismus, co se československo-německých vztahů týče, když ve svém hlášení z 30. října explicitně uvedl, že:

¹³⁵⁷ MOLISCH: str. 103

¹³⁵⁸ MACOUN: str. 23.

¹³⁵⁹ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 83.

¹³⁶⁰ CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 83-84.

„nikdo, kdo žil mezi Čechy, nemůže podceňovat, jakou nenávist k nám Češi chovají a že nás přepadnou hned, jak si budou jisti úspěchem. Pod ovčím rouchem, které teď nosí, vidím vlčí kožich,“¹³⁶¹

nicméně i on nakonec v zájmu ochrany místních říšskoněmeckých státních příslušníků učinil stejný krok jako jeho pražský kolega a 31. října vykonal audienci u brněnského Národního výboru, který ujistil, že i jemu „záleží na udržování přátelských styků s vládou československého státu.“¹³⁶²

Samotní sudetenlandští Němci se však i přes tento poněkud přezíravý říšskoněmecký postoj v žádném případě nehodlali vzdát snah o státoprávní spojení s Německou říší. Ostatně pro odlehlou a hospodářsky nesamostatnou německorakouskou provincii, odříznutou od Vídně více než stokilometrovým pásem československého území představovalo státoprávní spojení s Německou říší jedinou možností, jak si zajistit další existenci.¹³⁶³ Dne 18. listopadu se tak kupříkladu v Šumperku konala velká manifestace obyvatelstva, jíž se coby řečník účastnil i zástupce zemského hejtmána Oberleithner a která nejenže přivítala projektované připojení Německého Rakouska k Německu, ale dokonce se usnesla na tom, aby se den, kdy bylo toto spojení deklarováno, stal státním svátkem.¹³⁶⁴ Provolávání slávy Všeněmecku zaznělo i na manifestaci konané dne 24. listopadu v Uničově.¹³⁶⁵

Vedení provincie se tak pokoušelo navázat kontakty s pruskými úřady ve Slezsku, které nejenže by mohly ve prospěch Sudetenlandu zasáhnout, ale navíc by mu mohly zajistit dodávky tolik potřebného uhlí ze svých dolů v Hornoslezské pánvi. V důsledku těchto snah nakonec sice údajně představitelé provincie obdrželi pozvání na jednání se zástupci německé administrativy ve Vratislavi, nicméně konání těchto rozhovorů nakonec znemožnila německá listopadová revoluce. Cesta sudetenlandské delegace tak skončila hned za hranicemi v Ratiboři, kde jí místní orgány informovaly o komplikované situaci, která ve Slezsku nastala, a odkud se tak musela vrátit zpět do Opavy.¹³⁶⁶ Během celého listopadu tak do Sudetenlandu z německé říše nedorazil ani jeden vagon uhlí.¹³⁶⁷

¹³⁶¹ 3. 30. X. 1918 – Die Lage in Brünn in (Hrsg.) ALEXANDER: Deutsche Gesandtschaftsberichte..., str. 40.

¹³⁶² Cit dle Ranní Lidové noviny, 1. listopadu 1918, str. 1; CAMPBELL: Czechoslovak..., str. 25; srov. též Mährisches Tagblatt, 2. 11. 1918, str. 4.

¹³⁶³ FREIBLER: str. 73.

¹³⁶⁴ SPRINGER: str. 7; FILIP: str. 9.

¹³⁶⁵ Nordmährische Rundschau, 1. 12. 1918, str. 3.

¹³⁶⁶ MOLISCH: str. 55.

¹³⁶⁷ 62 – Landeshauptmann Freissler and Staatskanzler Renner in (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN: str. 240

V tomto světle pak působí značně překvapivě zjištění československých úřadů, které údajně dne 14. prosince při obsazování Hanušovic našly doklady o tom, že Sudetenland obdržel z německé Svídnice 8 000 pušek, přičemž jen na hanušovickém nádraží jich bylo objeveno celkem 800 spolu se 120 000 náboji,¹³⁶⁸ a skutečnost, že představitelé šumperských Němců údajně úspěšně vyjednali dovoz zbraní z Nysy.¹³⁶⁹

Otázkou nicméně zůstává, zda tyto dodávky, pokud k nim skutečně došlo, byly schváleny na vyšších úředních místech, či se jednalo o samostatnou akci místních úřadů, které v čase celkového rozvratu německého byrokratického aparátu začaly jednat bez ohledu na celkovou politiku Německé říše.

Nicméně i pokud by opavská vláda mohla za tuto dodávku skutečně děkovat okolnostem, které nastaly v důsledku německých listopadových událostí, není žádných pochyb o tom, že celkově tamní revoluce její pozice výrazným způsobem ztížila.

V důsledku nepokojů v Německé říši se totiž dále zkomplikovalo dopravní a telefonické spojení s Vídní, které bylo do té doby složitě zařizováno přes Prusko, Sasko a Bavorsko,¹³⁷⁰ a aby toho nebylo málo, podkopal listopadový převrat výrazným způsobem pozici jednoho z mála otevřených zastánců, které v Německé říši Sudetenland měl – vřatislavského biskupa Adolfa Bertrama, do jehož diecéze slezská část Sudetenlandu spadala a který provincií podporoval i kvůli značnému pozemkovému majetku, jímž na jejím území disponoval o nějž by přitom v československé republice s jejími protiklerikálními a protiněmeckými tendencemi mohl přijít snad ještě snáz než v samotné Německé říši.¹³⁷¹

5. 6. *Volkswehr a možnosti obrany*

I snahy sudetenlandské vlády o zajištění vojenské obrany se potýkaly s celou řadou obtíží. Přestože zde rabování nedosáhlo takových rozměrů jako v Deutschböhmen a zůstalo omezeno jen na jednotlivé případy na Opavsku a Jesenicku,¹³⁷² i v Sudetenlandu se sociální situace postupně vyostřovala, takže propuknutí masových násilností se dalo dříve či později očekávat i zde. Koneckonců již v polovině listopadu se novinách začaly objevovat výzvy, jež obyvatelstvo

¹³⁶⁸ 3. – Bericht des Oberkommandos der Tschechoslowakischen Armee and as Aussenministerium, Einfuhr von Waffen zur Ausrüstung der Volkswehr in (eds.) GAJAN, KVAČEK: str. 48.

¹³⁶⁹ BENDA: str. 65.

¹³⁷⁰ GAWRECKÁ: Němci..., str. 44.

¹³⁷¹ GAWRECKÁ: Němci..., str. 41; CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 82.

¹³⁷² CESAR, ČERNÝ: Politika..., str. 99; GAWRECKÁ: Němci..., str. 44.

odrazovaly od takovýchto nepředložeností a hrozily tresty za případný obchod s uloupenými předměty.¹³⁷³

Naprosto analogicky s Deutschböhmen se přitom i v Sudetenlandu ukázalo, že jakékoliv naděje, že by situaci v provincii mohly zvládnout někdejší c. a k. jednotky, jsou zcela liché. A nejednalo se přitom jen o zcela katastrofální morálku mužstva, ale i o to, že oddíly vracející se z front kvůli již zmíněným nedostatkům sudetenlandské železniční sítě na své cestě domů zkrátka musely projet přes české či polské území, přičemž tamní národní reprezentace si daly záležet na tom, aby jim zabavily veškerý vojenský materiál a část dalších erárních věcí.¹³⁷⁴

Obzvláště agilní se pak v tomto kontextu ukázalo nádražní velitelství v Zábřehu, kde československou státní moc zastupoval nadporučík Bohuslav Indra, jehož muži zde tak vzhledem k tomu, že Zábřeh představoval nejdůležitější železniční uzel na severozápadě Moravy, odkud směřovaly trati do západního Slezska, zabavili nepřeborné množství zbraní a dalšího materiálu, který by se jinak mohl výrazným způsobem podpořit obranyschopnost Sudetenlandu.¹³⁷⁵

Poněkud lépe se dařilo jednotkám, které do provincie přijížděly východním směrem, jako byl kupříkladu 93. moravský pěší pluk, který do té doby byl součástí rakousko-uherských okupačních sil na Ukrajině. Během přesunu se totiž podařilo dojednat jeho rozdělení na českou a německou národní formaci, z nichž každá získala odpovídající podíl výstroje, výzbroje i prostředků z erární pokladny, načež z Moravské Ostravy pokračovala bez jakýchkoliv incidentů s československými či sudetenlandskými úřady samostatně.¹³⁷⁶

Ve srovnání s Deutschböhmen však byly zdejší pokusy vybudovat z těchto jednotek nové bojeschopné útvary o to složitější, že se opavská vláda nemohla opřít o místní velitelskou strukturu c. a k. armády, neboť sborové velitelství, jemuž podléhaly jednotky dislokované na jí nárokovaném území, se nacházelo v Krakově.¹³⁷⁷ Na druhou stranu se však v delším horizontu ukázalo, že tato skutečnost má i své světlé stránky, neboť v momentě, kdy vládní moc začala s

¹³⁷³ Nordmährische Rundschau, 17. 11. 1918, str. 4.

¹³⁷⁴ SPURNÝ: str. 29.

¹³⁷⁵ MACOUN: str. 13-14; MOLISCH: str. 99.

¹³⁷⁶ Ovšem příjezd branců z 93. pluku neměl na obranyschopnost této části provincie pouze pozitivní dopad. Skutečnost, že tito jeho příslušníci měli coby účastníci bojů na Ukrajině nárok na speciální příplatek, pobouřila, ty jejich spolubojovníky, kteří byli dislokováni v Šumperku, přičemž místní vojenská rada nakonec volání po tom, aby byl uvedený příplatek přidělen všem příslušníkům této jednotky, musela ustoupit. Vzhledem k tomu, že však v tomto případě skončilo jen u slibu, domáhali se němečtí vojáci vyplacení tohoto přídatku i na novém československém velitelství, čímž tak mimoděk prokázali, že státní příslušnost Šumperka pro ně má výrazně menší význam, než zlepšení jejich finanční situace. Viz KNAIBL: str. 32-33; MACOUN: str. 14.

¹³⁷⁷ MOLISCH: str. 98.

výstavbou Volkswehru, ukázalo se, že tyto struktury nijak nebudou bránit novému ustanovení jeho organizačního rámce.

I v Sudetenlandu sice jednotlivá města zřizovala své vlastní jednotky domobrany, z nichž některé, jako kupříkladu novojičínský Bürgerwehr vznikl coby pořádková síla již během světové války,¹³⁷⁸ nicméně celkově budování zcela nové vojenské struktury provincie spolu s pozdějším vznikem některých těchto jednotek¹³⁷⁹ umožňovalo dát jejich jinak živelnému působení tolik potřebný řád.

To však nicméně neznamenalo, že by výstavba Volkswehru probíhala stejně rychle, jako se zde tiskem šířily výzvy, které obyvatelům Sudetenlandu sdělovaly, že „*by vás děti a děti vašich dětí proklely, kdybyste se nevyvarovali panství cizího národa.*“¹³⁸⁰ Naopak - jednání o jeho organizaci plně odrážela komplikovanou situaci, která v oblasti obrany provincie panovala.

Ta se kupříkladu projevila hned v otázce toho, kdo bude za výstavbu Volkswehru politicky zodpovědný. Vzhledem k tomu, že zde nedošlo k zcela jednoznačnému předání vojenských pravomocí, jako kupříkladu u libereckého poslance Hartla v Deutschböhmen, začal si na uvedený resort činit nároky zemský správce Rudolf von Fürer coby nejvyšší úřední představitel výkonné moci opavské vlády. Nicméně vzhledem k tomu, že vídeňské úřady zaujaly k žádosti o převedení Volkswehru do jeho agendy značně ambivalentní postoj, byla nakonec obrana provincie přiřazena do referátu zástupci zemského hejtmana Hansi Joklovi,¹³⁸¹ který na rozdíl od Fürera disponoval politickým mandátem a jehož příslušnost k sociálně demokratické straně dávala záruky, že v této organizaci nepřevládne někdejší militaristický duch.

Ještě větší zmatky pak doprovázely řešení otázek spojených s personálním obsazením postu zemského velitele, jehož úřad měl být podřízen přímo vojenské státní radě ve Vídni.¹³⁸² Zpočátku měl obranu provincie řídit hejtman Max Schindler,¹³⁸³ nicméně již záhy byl velitelem sudetenlandského Volkswehru německorakouskou vládou jmenován generálmajor Karl Potzenboeck. Ten však uvedenou funkci obratem odmítl, a domobrana tak byla nakonec svěřena plukovníku Juliu Planckhovi,¹³⁸⁴ který pak svůj post převzal dne 20. listopadu¹³⁸⁵ a za

¹³⁷⁸ ŠINDELÁŘ: str. 14.

¹³⁷⁹ Přestože kupříkladu v Šumperku byl Bürgewehr vytvořen již koncem října, v přibližně pětadvacet kilometrů vzdáleném Uničově vyzvaly k založení těchto jednotek, které měly chránit majetek obyvatelstva a bránit pořádek a do nichž se měli hlásit všichni bojeschopní muži ve věku od osmnácti do třiceti pěti let, místní orgány ještě ve druhé polovině první listopadové dekády. Viz Nordmährische Rundschau, 10. 11. 1918, str. 4; Mährisches Tagblatt, 31. října 1918, str. 5.

¹³⁸⁰ Cit. dle Nordmährische Rundschau, 10. 11. 1918, str. 3.

¹³⁸¹ FREIBLER: str. 133; MOLISCH: str. 99; GAWRECKÁ: Němci..., str., 44.

¹³⁸² GAWRECKÁ: Němci..., str. 43.

¹³⁸³ MOLISCH: str. 100.

¹³⁸⁴ Nordmährische Rundschau, 24. 11. 1918, str. 3; FREIBLER: str. 132; OPOČENSKÝ: str. 207.

¹³⁸⁵ MOLISCH: str. 100.

jehož působení teprve mohla začít plnohodnotná výstavba domobrany, pro jehož potřeby byla celá provincie rozdělena na celkem šest obvodů (Opavu, Západní Slezsko, Kravaňsko, Severní Moravu, Jesenicko-Orlicko a Hřebečsko),¹³⁸⁶ které zčásti vycházely z oněch již zmiňovaných geograficko-etnografických entit a pro něž byly vypracovány detailní schematismy s přesnou dislokací jednotlivých jednotek.¹³⁸⁷

Podle oficiálních údajů pak k 7. prosinci 1918 tvořilo sudetenlandský Volkswehr celkem 6 761 mužů pěchoty, jimž bylo přiděleno 4 210 pušek.¹³⁸⁸ Reálné početní stavy však byly zřejmě o něco nižší, neboť část schematizovaných míst se přes veškerou snahu nikdy nepodařilo zaplnit. Sám zemský hejtman tak odhadoval, že v ozbrojených složkách provincie sloužilo nejvýše 4 000 mužů, přičemž téměř čtvrtina z tohoto počtu byla umístěna v Opavě.¹³⁸⁹

Avšak z problémů, jež se při výstavbě domobrany projeví, se dá usuzovat, že její skutečná bojová hodnota byla výrazně nižší. Tato skutečnost pak byla částečně způsobena výše naznačeným nedostatkem pěchotních zbraní,¹³⁹⁰ na němž měla dozajista zásluhu i československá blokáda. Přestože se odpovědné úřady pokoušely tento nedostatek řešit vyjednáváním o zbrojních dodávkách s Německou říší a snahou zbraně a náboje mezi jednotlivými městy přerozdělovat,¹³⁹¹ nepodařilo se v některých odlehlejších částech provincie tento nedostatek překonat až do jejich obsazení československou armádou, takže zatímco v Moravském Berouně údajně místní domobrana disponovala dokonce dvěma děly,¹³⁹² takřka stopadesátičlenný svitavský Volkswehr oficiálně nedisponoval jedinou funkční palnou zbraní.¹³⁹³

Ovšem daleko větší dopad na obranyschopnost provincie měla nízká morálka příslušníků sudetenlandských ozbrojených sil, o jejíž úrovni patrně nejlépe vypovídají slova samotného zemského hejtmana:

¹³⁸⁶ Takto nastavená územní struktura pomíjela některé národnostně smíšené oblasti jako kupříkladu část Zábřezska či Mohelnicko, z čehož je zřejmé, že na ně opavská vláda již rezignovala.

¹³⁸⁷ MOLISCH: str. 101; GAWRECKÁ: Němci..., str. 43; JAŠŠ: Pokus o..., str. 97.

¹³⁸⁸ MOLISCH: str. 102.

¹³⁸⁹ Uvedený údaj se zřejmě víceméně odpovídá skutečnosti, neboť i československá strana počet příslušníků Volkswehru v Opavě odhadovala přibližně na 1 100. Viz FREIBLER: str. 135; 28. – 14. 12. 1918 – Souhrnná zpráva prezidia Ministerstva vnitra pro prezidium Ministerstva národní obrany o převzetí správy ve „zněmčených“ územích a zdůvodnění potřeby vojenské asistence in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 37.

¹³⁹⁰ FREIBLER: str. 135.

¹³⁹¹ Kupříkladu jesenický Volkswehr údajně měl přenechat část své výzbroje nově se formujícímu oddílu domobrany v Králíkách, kde podle československých údajů připadalo na tři roty domobranců jen 25 pušek téměř bez nábojů. Není tedy příliš překvapivé, že králický Volkswehr nevyvíjel prakticky žádnou činnost. Viz DOHNAL, FILIP, SPURNÝ: str. 9-10; KMOCH, F. D.: Vojsko in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 47-49, str. 49; CHAUER: Ohlas..., str. 40-43.

¹³⁹² KMOCH: str. 49.

¹³⁹³ GRUNTOVÁ, VAŠEK: str. 186.

„Jednotky dopoledne složily vyžádanou přísahu a večer, když se měly odebrat na hlídku, se ukázalo, že se jejich příslušníci bez ohledu na jakékoliv formality odebrali do svých domovů.“¹³⁹⁴

Jakkoliv tato Freiðlerova kritika mířila spíše na vojáky někdejších c. a k. oddílů, plně odrážela nálady širokých vrstev sudetenlandského obyvatelstva, kde se podle zemského hejtmana již na počátku října rozmohl „*strašný chaos, bezkonceptnost a deprese.*“¹³⁹⁵ Freiðler se proti projevům defetismu ve své provincii ostře vymezoval, kdy kupříkladu ve svém svolání ze 7. prosince zdůrazňoval, že takovéto „*žvásty*“ jen zhoršují politickou situaci a poškozují věc sebeurčení místních Němců,¹³⁹⁶ zatímco při jiné příležitosti zase ostře kritizoval ty sudetenlandské poslance, kteří místo ve svých obvodech, kde měli působit jako přirození prostředníci mezi vládou a tamním obyvatelstvem, setrvali v Opavě, což následně napomáhalo pasivnímu přijímání československé nadvlády.¹³⁹⁷ Nicméně ani jeho vystoupení, ani letáky vyzývající k všelidovému odporu proti Československu, kdy se obyvatelstvo mělo inspirovat odporem Tyrolanů proti francouzsko-bavorské okupaci za napoleonských válek,¹³⁹⁸ nedokázaly morálku sudetenlandského obyvatelstva a jeho ochotu vstupovat do ozbrojených složek provincie výrazněji pozdvihnout.

Není se se tak co divit, že kancléř Renner ve svém důvěrném dopise ministru zahraničí Bauerovi z prosince 1918 nezastíral přesvědčení, že vzhledem k náladám ve společnosti je boj o udržení Sudetenlandu a Deutschböhmen marný:

„Jokl se domnívá, že pokud by Češi nabídli Němcům autonomii 99 % z nich, včetně dělníků, by se rozhodlo pro Československo. Vzhledem k tomu, že podobné názory se k nám dostaly ve velkých počtech i z Deutschböhmen, obávám se, že můžeme utrpět debakl.“¹³⁹⁹

Do Volkswehru se přitom tedy stejně jako v Deutschböhmen namísto osob odhodlaných bránit provincii před vnějšími i vnitřními hrozbami často hlásili ti, kdo v této službě viděli „*snadné zajištění obživy,*“¹⁴⁰⁰ neboť zde měli denně dostávat plat minimálně ve výši šest korun a stravu

¹³⁹⁴ Cit. dle: FREIÐLER: str. 133.

¹³⁹⁵ Cit. dle tamtéž: str. 41.

¹³⁹⁶ GAWRECKÁ: Němci..., str. 45.

¹³⁹⁷ MOLISCH: str. 50.

¹³⁹⁸ „tak i my v předpokládané hodině vysvobození setřeseeme násilím otrocké jho!“ in (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 510-512.

¹³⁹⁹ Cit. dle: BAHM: str. 392.

¹⁴⁰⁰ FREIÐLER: str. 135.

a ošacení zdarma.¹⁴⁰¹ Nebylo tak příliš překvapivé, že tito příslušníci Volkswehru pak nejenže nevyvíjeli přílišnou snahu o zachování veřejného pořádku, ale navíc jej často ještě sami ohrožovali. A ačkoliv se může jejich snaha vystupovat proti válečným zbohatlíkům zcela pochopitelná, doložené případy svévolného rekvírování dobytka domobraně na důvěryhodnosti rozhodně příliš nepřidávaly.¹⁴⁰² Představitelé provincie se sice pokoušeli Volkswehr od těchto elementů očistit, avšak vzhledem k tomu, že tyto její snahy neměly výraznější výsledky,¹⁴⁰³ rozhodli se nakonec dne 10. prosince raději nábor do domobrany ukončit.¹⁴⁰⁴ Nicméně ani toto nařízení nedokázalo její bojovou hodnotu nijak navýšit, takže zástupci československé státní moci mohli s notnou dávkou sarkasmu psát o tom, že v obsazovaných městech příslušníci Volkswehru namísto důrazného odporu proti nepřátelskému postupu jen litují, že po rozpuštění domobran „*bude konec s jedenácti korunami denně.*“¹⁴⁰⁵ Obdobně tomu bylo kupříkladu v Šumperku, kde se hned druhého dne po obsazení města srotili bývalí příslušníci Volkswehru pod okny radnice a dožadovali se vyplacení dlužné odměny za jejich dosavadní službu sudetenlandské vládě – aniž by postřehli, že tento orgán k tomuto kroku již nedisponuje sebemenšími pravomocemi.¹⁴⁰⁶ A patrně nejdále v tomto směru došla situace v Bruntále, kde městská rada těmto nespokojencům musela vyplatit na 38 000 korun, přičemž uvedenou částku následně požadovala po československé vládě,¹⁴⁰⁷ která podle ní měla zřejmě spolu se správou někdejší provincie převzít i její závazky.

Ovšem svůj podíl na nízkém bojovém odhodlání Volkswehru měl i poněkud neefektivní přístup Hanse Jokla, který věren svým antimilitaristickým idejím opakovaně zdůrazňoval jeho ryze dobrovolnický charakter, který podle něj neměl být založen na disciplíně, ale pouze na ochotě svých příslušníků. Tímto svým přístupem pochopitelně vyvolal značnou nelibost u někdejšího rakousko-uherského důstojnického sboru, který se tak v sudetenlandských dobrovolnických oddílech příliš neangažoval, a zároveň tak mezi jeho řadovými příslušníky pomáhal vyvolávat dojem, že nemusí respektovat žádná nařízení svých představených.¹⁴⁰⁸ A domobranecké disciplíně rozhodně nepřispěla ani skutečnost, že zemská vláda vyjádřila souhlas s výzvou německorakouským soborům, aby kladly odpor pouze slabším nepřátelským

¹⁴⁰¹ Kupříkladu v Uničově dokonce dostávali příslušníci místního čtyřicetičlenného Bürgerewehru plat až dvojnásobný. Viz Nordmährische Rundschau, 1. 12. 1918, str. 4.

¹⁴⁰² GAWRECKÁ: Němci..., str. 43.

¹⁴⁰³ FREIBLER: str. 135.

¹⁴⁰⁴ JAŠŠ: Pokus o..., str. 97; GAWRECKÁ: Němci..., str. 44.

¹⁴⁰⁵ Cit dle SPRINGER: str. 14.

¹⁴⁰⁶ MACOUN: str. 24.

¹⁴⁰⁷ GAWRECKÁ: Němci..., str. 46.

¹⁴⁰⁸ MOLISCH: str. 99.

jednotkám, přičemž před silnějšími měly ustupovat.¹⁴⁰⁹ Koneckonců sám zemský hejtman byl plně přesvědčen, že plnohodnotná válka s ČSR by znamenala válku s Dohodou, neboť Sudetenlandská vláda by tak vlastně porušila příměří, jež s dohodovými mocnostmi uzavřelo ještě Rakousko-Uhersko.¹⁴¹⁰

Nicméně i přes to se nakonec našla celá řada dobrovolnických jednotek, která se postupujícím Čechoslovákům postavily¹⁴¹¹ a dokázaly uštvědit jejich průzkumným oddílům poměrně nečekané porážky.

Patrně největším takovýmto střetnutím byla srážka, jež proběhla dne 15. listopadu v Kylešovicích, které představovaly jednu z oněch většinově českých obcí obepínajících Opavu. Nejprve zde československá domobranecá jednotka zajala tříčlennou hlídku Volkswehru, nicméně o několik hodin jeho mnohem větší oddíl provedl překvapivý protiútok, během něž byli pro změnu zajati čtyři čeští vojáci a dva další těžce zraněni. Pro vztahy mezi československou a sudetenlandskou správou bylo nicméně charakteristické, že jednomu ze zraněných se dostalo okamžitého ošetření v opavské nemocnici a že i zajatí byli již zanedlouho propuštěni.¹⁴¹²

K dalším srážkám pak došlo kupříkladu v Českém Bohdíkovi či Bludově, kde čtyři příslušníci Volkswehru upadli do zajetí,¹⁴¹³ a značně napjatá situace se vytvořila rovněž kolem železniční stanice v Suchdole nad Odrou, již na počátku listopadu nejprve obsadily sudetenlandské oddíly, které následně dne 8. listopadu vytlačily jednotky československé.¹⁴¹⁴ Střety pak probíhaly i v oblasti, kudy procházelo železniční spojení mezi Opavou a Krnovem, které se sudetenlandská vláda pokoušel udržet ve svých rukou.¹⁴¹⁵ Ještě před tím, než byla počátkem prosince uzavřena již zmíněná dohoda upravující správu tohoto území se tak zde stal terčem dalšího z mnoha fyzických útoků na svou osobu slezský poslanec Gudrich.¹⁴¹⁶ Ten si necelý měsíc poté, co čelil pokusu o inzultaci od rozvášněných opavských Němců, uvedený zážitek do značné míry zopakoval, když byl dne 25. listopadu v Holasovicích zadržen místní německou domobranou a následně odvečen do Opavy, odkud byl propuštěn teprve po

¹⁴⁰⁹ Tamtéž: str. 55.

¹⁴¹⁰ 62 – Landeshauptmann Freissler and Staatskanzler Renner in (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN: str. 243; srov. též HAAS: str. 164.

¹⁴¹¹ MOLISCH: str. 100

¹⁴¹² KYLEŠOVSKÝ: s. 68.

¹⁴¹³ JAŠŠ: Pokus o..., str. 98.

¹⁴¹⁴ JAŠŠ: Pokus o..., str. 87.

¹⁴¹⁵ LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 9.

¹⁴¹⁶ „Do krve zbit opavskými německými výrostky“ byl Gudrich kupříkladu již v červenci 1914. Viz GUDRICH: Tábor..., str. 2.

zároku zemské vlády a tamního starosty Waltera Kudlicha, kteří chápali, že Gudrichovo zajetí by místní Čechy ještě více popudilo proti Sudetenlandu.¹⁴¹⁷

Terčem útoků se zde stávala i druhá strana, kdy se kupříkladu dne 2. prosince poblíž Komárova dostal pod palbu, údajně vedenou příslušníky českých paramilitárních oddílů, dokonce i sám automobil zemského prezidenta Freiðlera.¹⁴¹⁸ A přestřelky mezi Volkswehrem a českými jednotkami dokonce narušily přípravná jednání zemského sněmu provincie, která v Opavě probíhala dne 15. listopadu 1918.¹⁴¹⁹

Obsazování Sudetenlandu sice probíhalo podle poněkud jiného scénáře, než jaký mělo tažení proti Deutschböhmen, nicméně rovněž i tak je zde možné najít jisté paralely. Podobně jako v severních a západních Čechách tak i zde došlo k obsazení národnostně smíšených oblastí hned během několika málo dní po 28. říjnu, a to aniž by jejich německé obyvatelstvo kladlo jakýkoliv odpor.

Patrně nejzřetelněji se tato skutečnost projevila v případě olomouckého jazykového ostrova, kde sice místní Němci již 25. října uspořádali velké shromáždění, na němž požadovali začlenění města i s jeho okolím do Německého Rakouska,¹⁴²⁰ avšak hned 29. října zde pro změnu Češi zřídili Národní gardy a bez jakéhokoliv ohledu na zaskočené Němce začali obsazovat všechny důležitější instituce ve městě.¹⁴²¹ A ránu z milosti pak ambicím olomouckých Němců zasadili, když převzali zdejší vojenskou posádku, kdy několik set tamních vojáků české národnosti okamžitě vstoupilo do služeb Národního výboru a vytvořilo tak mocenský faktor, proti němuž neměli Němci co postavit.¹⁴²² Od samého počátku listopadu se tak město nacházelo pod kompletní československou kontrolou, přičemž tuto realitu nakonec bylo nuceno uznat i místní zastupitelstvo, které nakonec o necelých čtrnáct dní později podalo demisi a bylo nahrazeno novou správní komisí, v níž Češi tvořili dvě třetiny členů.¹⁴²³

To, že se podobně jako olomoučtí Němci zachovala i celá řada dalších místních samospráv,¹⁴²⁴ pochopitelně mezi představiteli provincie vyvolalo značné znepokojení, které se promítlo i do závěrů sjezdu zástupců německých Národních rad, uspořádaném ve dnech 9. – 11. listopadu v Šumperku. Jeho účastníci tak vydali místním Národním radám přísný zákaz

¹⁴¹⁷ Svrch. o této kauze viz též FREIÐLER: str. 150-151.

¹⁴¹⁸ GAWRECKÁ: Němci..., str. 42; LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 9.

¹⁴¹⁹ FREIÐLER: str. 145.

¹⁴²⁰ Mährisches Tagblatt, 31. října 1918, str. 5.

¹⁴²¹ Mährisches Tagblatt, 30. října 1918, str. 3–5.

¹⁴²² SPURNÝ: str. 28.; JAŠŠ, FŇUKAL: str. 44.

¹⁴²³ KNAIBL: str. 21-22.

¹⁴²⁴ Takto již na přelomu října a listopadu získal československý stát kupříkladu Mohlenici. Viz Nordmährische Rundschau, 10. 11. 1918, str. 5.

vyjednávat s československou stranou, přičemž veškerá takováto jednání měla být pro příště vyhrazena pouze ústředním orgánům v Opavě.¹⁴²⁵

Ovšem Československá strana se neomezovala pouze na to, že by obsazovala obce s výrazným podílem českého obyvatelstva či s nepříliš nacionálně naladěnou samosprávou, ale podobně jako v Deutschböhmen se pokoušela primárně obsazovat železniční a komunikační uzly a narušovat tak infrastrukturu provincie. Poté, co takto bylo na počátku listopadu obsazeno několik nádraží ve Slezsku, rozhořela se vzhledem k tomu, že mnozí sudetenlandští představitelé tento nástup považovali za předzvěst útoku na Opavu,¹⁴²⁶ ve vedení provincie debata, zda a jak by mělo být hlavní město hájeno a zda by nebylo moudré přesunout jej do jiné části Sudetenlandu. V této souvislosti byl pak nejčastěji zmiňován Krnov, který měl oproti Opavě výhodu lepšího dopravního spojení s moravskými a českými částmi provincie a navíc nebyl obklopen etnicky českým územím.¹⁴²⁷ Přestože se za určitý hmatatelný projev této debaty se dá pokládat to, že již zmíněné železniční ředitelství spolu s centrálním skladištěm tabáku, kam měly být zasílány produkty ze čtyř sudetenlandských tabákových továren,¹⁴²⁸ byly zřízeny právě v Krnově, celkově lze říci, že plány o změně hlavního města provincie neopustily až do jejího konečného obsazení československým státem stadium úvah.

Sudetenlandská vláda přitom svůj značně pasivní přístup ke konfliktu s Československem zachovala i poté, co do československých rukou začala padat první větší města jako kupříkladu Fulnek, odkud byl dokonce nakrátko do zajetí odvečen tamní okresní hejtman,¹⁴²⁹ a kdy tedy bylo jasné, že československá strana hodlá zabírat i čistě německá území. Namísto aktivní obrany totiž tak dne 21. listopadu vyjednala s československým velitelstvím v Moravské Ostravě „snesitelné“ příměří,¹⁴³⁰ podle nějž se sice československé jednotky měly stáhnout z Fulneku a železničního uzlu v Suchdolu nad Odrou, nicméně sudetenlandská vláda se zároveň zavázala dát příkaz k redukci Volkswehru v Novém Jičíně, Fulneku a Odrách na pouhých několik desítek mužů, čímž v podstatě daná města učinila naprosto bezbrannými proti další československé agresi, o níž přitom nemohlo být sebemenších pochyb. Ostatně hned v den podepsání uvedené dohody byl Čechoslováky obsazen právě Nový Jičín.¹⁴³¹

¹⁴²⁵ JAŠŠ: Pokus o..., str. 86.

¹⁴²⁶ MOLISCH: str. 104–105.

¹⁴²⁷ FREIBLER: str. 120–121; CESAR, ČERNÝ: Od sudetoněmeckého..., str. 54.

¹⁴²⁸ KNAIBL: str. 26.

¹⁴²⁹ 62 – Landeshauptmann Freissler and Staatskanzler Renner in (Hrsg.) KOCH, RAUSCHER, SUPPAN: str. 240

¹⁴³⁰ MOLISCH: str. 103.

¹⁴³¹ Text uvedené dohody viz FREIBLER: str. 152–153.

Uvedenou dohodu navíc nikdy neuznalo ani olomoucké velitelství ani Praha, kdy již v první listopadové dekádě uišťoval vrchní inspektor československé branné moci Scheiner delegáta zábřežského Národního výboru, kopřivnovského faráře Jindřicha Ptašínského, že československá vojska přistoupí k obsazení provincie „*co nejdříve*.“¹⁴³² Ostatně v momentě, kdy se ukázalo, na jak labilních základech stojí obrana Deutschböhmen, bylo zcela zřejmé, že československá vláda takto zasáhne i proti na první pohled podstatně slabšímu Sudetenlandu. A primárním cílem československých jednotek dislokovaných v Zábřehu se pak zcela pochopitelně stal přibližně deset kilometrů vzdálený Šumperk.

Tamní městská rada však i přes své značně národovecké názory nedokázala v situaci, kdy ve městě docházely zásoby uhlí a kdy v Čechách padalo do československých rukou jedno město za druhým, zaujmout ohledně případné obrany Šumperka před postupujícími nepřátelskými jednotkami zcela jednoznačnou pozici. V této problematice přitom neměl jasno dokonce ani sám nový starosta Oberleithner, což vzhledem k tomu, že zároveň patřil k nejvyšším představitelům provincie, rozhodně na obrannou politiku Sudetenlandu nevrhalo právě to nejpříznivější světlo. Dne 5. prosince se tak dokonce obrátil na Opavu s dopisem, v němž své kolegy v nejvyšších samosprávných úřadech upozorňoval na to, že odpor místního Volkswehru proti československému postupu může vyvolat v okolí města krveprolití.¹⁴³³

Nakonec se však ukázalo, že obavy z rozsáhlých bojů a ztrát na životech naprosto nejsou na místě. Když se totiž dne 14. prosince dala československá jednotka ze Zábřehu konečně na pochod,¹⁴³⁴ bylo již záhy zřejmé, že místní Volkswehr přes svou značnou sílu, kdy některé údaje uvádí 850¹⁴³⁵ a jiné až 1 200 mužů¹⁴³⁶ vyzbrojených několika kulomety, rozhodně nehodlá československým jednotkám klást odpor. Češi tak mohli bez jakýchkoliv potíží město již o den později obsadit,¹⁴³⁷ přičemž jediné, co tehdy příslušníci domobratny krom hromadné dezerce podnikli, bylo, že spolu s částí místního obyvatelstva vyrabovali místní vojenská skladiště.¹⁴³⁸ A tuto „černou neděli“ pak dokonal neúspěch pokusu vyvézt z šumperské vojenské nemocnice erární prostředky ve výši přibližně 100 000 korun, jež se tak namísto opavské vládě dostaly do rukou československým jednotkám.¹⁴³⁹

¹⁴³² Cit. dle SPRINGER: str. 11.

¹⁴³³ MACOUN: str. 15.

¹⁴³⁴ SPRINGER: str. 11.

¹⁴³⁵ JAŠŠ: Pokus o..., str. 115.

¹⁴³⁶ DOHNAL, FILIP, SPURNÝ: str. 9.

¹⁴³⁷ Obsazení tamního nádraží pak nebylo pochopitelně svěřeno nikomu jinému nežli organizátoru zábřežské železniční blokády nadporučíku Indrovi. Viz MACOUN: str. 18; O obsazení města viz též Národní politika, 16. 12. 1918, str. 1.

¹⁴³⁸ SPRINGER: str. 14–15.

¹⁴³⁹ Cit. dle SPRINGER: str. 6.

Za takové situace tedy nebylo příliš překvapivé, že kapitulací podmínky, které čeští zástupci městskému zastupitelstvu a německému Okresnímu národnímu výboru předložili, byly výrazněji tvrdší, než ty, jež jim nabízeli počátkem listopadu. Vítězové se již nespokojili pouze s ozbrojením místních vojenských a paramilitárních oddílů a zajištění prostor pro československou armádu, ale požadovali i rekvizici veškerých veřejných i soukromých zbraní (ty druhé přitom měly být „později“ majitelům vydány), předání všech státních budov, erárních skladů, zařízení a úředních spisů a zajištění některých významných šumperských představitelů. Mezi těmito rukojmími se pak měly nacházet osobnosti ze všech oblastí společenského a politického života jako kupříkladu Oberleithner, který odmítl před československými jednotami uprchnout, zdejší poslanec Julius Rasch, okresní hejtman Kargner, farář Josef Schimitschek či již zmiňovaný představitel sociální demokracie MUDr. Morgenstern.

V případě přijetí těchto podmínek se pak československé vojsko zavázalo zajišťovat bezpečnost a zásobování, přičemž v případě odmítnutí bylo naopak šumperské radnici vyhrožováno dělostřeleckým bombardováním.¹⁴⁴⁰

Tváří v tvář takovému ultimátu pak Oberleithner, jemuž na dotaz na oprávnění k záboru města českoslovenští zástupci odpověděli, že Šumperk zabírají „na základě moci a práva“,¹⁴⁴¹ vyjádřil s kapitulací svůj souhlas, i když neopomněl dodat onu obligátní výhradu, že:

*„na základě sebeurčovacího práva jsme a zůstaneme občany Republiky Německého Rakouska. My jsme a zůstaneme příslušníky provincie Sudetenlandu. Násilná pohrůžka, které můžeme čelit pouze svým dobrým právem, nutí nás podmínky (kapitulace – **pozn. TB**) přijmouti. Pozvedáme v této hodině, kdy jsme znásilňováni, slavnostně proti tomu protest a doufáme, že svobodomyšlní duchové tento protest uslyší.“¹⁴⁴²*

Obdobně se pak vyjádřila i zdejší Národní rada, která zároveň v jednom ze svých posledních svolání vyzývala místní obyvatelstvo, aby zachovalo kázeň a pořádek:

¹⁴⁴⁰ Plný text ultimátu viz SPRINGER: str. 17-19. S pohrůžkou dělostřeleckého útoku na město se přitom počítalo již při zahájení tažení, nejednalo se tedy o náhlou iniciativu československých parlamentářů. Viz tamtéž str. 11.

¹⁴⁴¹ Cit. dle tamtéž: str. 19.

¹⁴⁴² Cit. dle tamtéž: str. 19.

„Zůstaňte vytrvalí! Věrní tomu všemu, co jste v svaté chvíli slibovali! Jenom pak můžeme žádati od Rady národů naše dobré, německé právo, zdržíme-li se všech násilností, všeho nepředloženého.“¹⁴⁴³

Sama Československá strana přitom dala velice rychle najevo, že nemá zájem na tom, aby zde samosprávné orgány vykonávaly jakoukoliv činnost. Představitelé města se o tom mohli přesvědčit hned během jednání o realizaci již přijatých podmínek kapitulace, během nějž jim Čechoslováci předložili několik dalších požadavků. Krom vyhlášení zákazu prodeje alkoholu, mezi nějž se nicméně nepočítalo „pivo a vinný střík“,¹⁴⁴⁴ a zavedením povinné zavírací hodiny v pohostinství mezi ně totiž patřilo i rozpuštění obecního zastupitelstva a jeho nahrazení vládním komisařem, jemuž nadále dosavadní představitelé města měli pouze radit.¹⁴⁴⁵

Na druhou stranu československá správa ukázala i určitou ochotu k ústupkům, když výměnou za uznání těchto podmínek ustoupila od požadavku na vydání rukojmí, která tak mohla až do případného definitivního rozhodnutí pražských orgánů zůstat na svobodě.¹⁴⁴⁶ A podobně i cenzura, jejíž zavedení Čechoslováci rovněž požadovali, nakonec zřejmě nepředstavovala příliš velký zásah do šumperské tiskové svobody, neboť tamní noviny i nadále uveřejňovaly úřední zprávy sudetenlandských orgánů.¹⁴⁴⁷

Polovina prosince přitom byla osudnou nejen pro Šumperk, ale i pro celý zbytek Sudetenlandu, neboť československá strana konečně přistoupila k obsazení jeho hlavního města.

Neudržitelnost dosavadní situace v nejdlehlší ze svých provincií si ostatně uvědomovala i sama německorakouská vláda, která již 11. prosince 1918 zmocnila Freiðlera zemského hejtmana k takovým vyjednáváním s československou stranou, „*kteřá se zdají být účelná a s nadějí na úspěch,*“¹⁴⁴⁸ přičemž ovšem zároveň dodala, že takováto jednání nemají být v rozporu s „*dosavadní národní politikou zachování německorakouské držby.*“¹⁴⁴⁹

Zemským předákům však v této době však již bylo jasné, že ani tuto podmínku již nejsou schopni dodržet a již o den později tak požádali Vídeň o instrukce, jak se zachovat v situaci bezprostředního ohrožení hlavního města.¹⁴⁵⁰ V daném dopise přitom zdůrazňovala, že

¹⁴⁴³ Cit. dle tamtéž: str. 22.

¹⁴⁴⁴ Cit. dle tamtéž: str. 21.

¹⁴⁴⁵ Plné znění těchto dodatečných podmínek viz tamtéž: str. 21-22.

¹⁴⁴⁶ MACOUN: str. 21.

¹⁴⁴⁷ FILIP: str. 15.

¹⁴⁴⁸ Cit. dle FREIÐLER: str. 153-154.

¹⁴⁴⁹ Cit. dle tamtéž: str. 154.

¹⁴⁵⁰ MOLISCH: str. 106

sudetenlandské síly a správní aparát nejsou sto zabezpečit úspěšnou obranu a poměrně otevřeně naznačovala, že se jí jako nejlepší řešení jeví vydání města doprovázené důrazným protestem. Vídeňská vláda tento postup dne 15. prosince posvětila¹⁴⁵¹ a v šifrovaném telegramu opavskou vládu vybídla, aby hlavní město po patřičném protestu vydala do československých rukou, přičemž by zároveň: „byla zastavena správní činnost... a zachována politická zásada příslušnosti k Německému Rakousku.“¹⁴⁵²

Uvedené rozhodnutí přitom do Opavy skutečně přišlo na poslední chvíli, neboť události, jež měla vyvrcholit jejím obsazením, se začaly odvíjet již o pouhý den později. A je až pozoruhodné, do jaké míry se podobaly těm, které před více jak měsícem málem vedly k pádu Liberce.

Mezi 16. a 17. prosincem tak došlo i v Opavě k nepokojům. V tomto případě plenila místní skladiště část Volkswehru údajně vedená pohnutkou, aby zde shromážděné zásoby „*nepadly do rukou Čechům*“,¹⁴⁵³ přičemž i zbytek domobrany dával najevo, že město nehodlá bránit.¹⁴⁵⁴ Hned ve večerních hodinách 17. prosince se přitom do Opavy dostavil poslanec Gudrich a další zástupci československého Národního výboru, aby se zemské vlády dotázali, zdali je za takovéto situace schopna zajistit ve městě bezpečnost. Vzhledem k tomu, že je odpověď sudetenlandských úřadů údajně neuspokojila, obrátili se vzápětí na vojenské velitelství v Moravské Ostravě, kam hlásili, že jedinou možností, jak zabránit, aby se Opava stala „*jevištěm krvavých událostí*“, představuje urychlené obsazení města.¹⁴⁵⁵ A ostravské vojenské velitelství se pochopitelně dvakrát nerozmyslelo a uvedené volání vyslyšelo.

Dne 18. prosince tak Freißlerovi telefonicky oznámil zástupce slezského Národního výboru, že československé síly hodlají využít práva, jež jim jakožto části vojsk Dohody umožňovalo obsazovat významné strategické body, a vtáhnout do Opavy. Úřad zemského hejtmana na toto oznámení reagoval tím, že okamžitě svolal jak všechny příslušníky sudetenlandského zemského výboru, kteří se právě v Opavě nacházeli, tak i opavskou městskou radu, aby jim oznámil, že město není možno vojensky hájit a požádal je o schválení jeho vydání československým silám. Náladu ve vedení provincie pak nejlépe ilustruje skutečnost, že tato

¹⁴⁵¹ FREIßLER: str. 156.

¹⁴⁵² Cit dle HAAS: str. 174.

¹⁴⁵³ MOLISCH: str. 105; FREIßLER: str. 158; LUKEŠ: Několik vzpomínek..., str. 10.

¹⁴⁵⁴ GAWRECKÁ: Němci..., str. 46.

¹⁴⁵⁵ GUDRICH, Otakar: Obsazení Opavy československým vojskem in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 68-70, str. 69. Svrch. též 32 – 19.12. 1918 – záznam prezidia Zemské vlády slezské pro prezidium Ministerské rady o obsazení Opavy československým vojskem a o převzetí místní správy do rukou československých vojáků in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 41.

kapitulace byla všemi přítomnými jednohlasně přijata.¹⁴⁵⁶ Její konkrétní podmínky pak byly dohodnuty na jednání se zástupci slezských Čechů, a ve dvě hodiny odpoledne tak do města mohly vstoupit československé jednotky,¹⁴⁵⁷ které přitom ještě před několika málo hodinami měly přísný rozkaz, aby v případě, kdyby zástupci města projevíli jakoukoliv snahu o odpor, okamžitě zastavily svůj postup.¹⁴⁵⁸ Ve světle těchto faktů tak není příliš překvapivé, že sám československý slezský zemský prezident Josef Šrámek hodnotil průběh obsazení hlavního města Sudetenlandu veskrze pozitivně:

*„Klidné a důstojné obsazení města Opavy naším vojskem vzbudilo v umírněných kruzích německých, k nimž je třeba počítat obchodníky a Židy, dojem ulehčení z trapné nejistoty, jíž šířil Sudetenland.“*¹⁴⁵⁹

K takto hladkému průběhu celé akce přitom výrazným způsobem přispěla i výzva, v níž zemská vláda vyzvala obyvatelstvo ke klidu s tím, že konečné slovo ohledně sebeurčení provincie stejně bude mít až mírová konference.¹⁴⁶⁰ A rovněž v obligátním protestu proti obsazení města podepsaném Freiðlerem, Joklem, Fùrerem a členem zemského výboru Hansem Fuchsem¹⁴⁶¹ sice uvedení představitelé na jednu stranu deklarovali právo Němců žijících na jejím území na sebeurčení a ohradili se proti obsazení „*měst a míst v uzavřených německých sídleních oblastech a zejména pak města Opavy,*“¹⁴⁶² avšak zároveň zde fakticky zprostili úřednictvo slibu věrnosti sudetenlanské správě.¹⁴⁶³

Freiðler a Fùrer navíc odmítli následovat příklad zemské vlády Deutschböhmen a odcestovat do Vídně, takže i nadále působili na území někdejší provincie¹⁴⁶⁴ - údajně proto, aby mohli obyvatelstvu poskytnout rady a podporu. Co si pod těmito slovy představovali, pak kupříkladu ukázali dne 27. prosince, kdy Freiðler s Joklem a starostou Kudlichem uspořádali veřejnou schůzi v místním hostinci, kde obsazení Sudetenlandu označili za „*neštěstí pro Němce*“¹⁴⁶⁵ a

¹⁴⁵⁶ FREIÐLER: str. 169.

¹⁴⁵⁷ JAŠŠ: Pokus o..., str. 116; FREIÐLER: str. 159.

¹⁴⁵⁸ 32 – 19. 12. 1918 – záznam prezidia Zemské vlády slezské pro prezidium Ministerské rady o obsazení Opavy československým vojskem a o převzetí místní správy do rukou československých vojáků in (ed.) HARNA, ŠEBEK: str. 41.

¹⁴⁵⁹ Cit. dle: tamtéž.

¹⁴⁶⁰ FREIÐLER: str. 159-160.

¹⁴⁶¹ Tamtéž: str. 164-165.

¹⁴⁶² Cit. dle „Proto považuje vláda provincie Sudety vojenské obsazení... za neoprávněné.“ In (eds.) HOFFMAN, HARASKO: str. 513.

¹⁴⁶³ FREIÐLER: str. 162.

¹⁴⁶⁴ HAAS: str. 174

¹⁴⁶⁵ Cit. dle: GAWRECKÁ: Němci..., str. 49.

znovu požadovali právo na sebeurčení.¹⁴⁶⁶ Ovšem je více než pravděpodobné, že kromě přesvědčení o nutnosti sdílet osud s obyvateli obsazené provincie zde svou roli sehrála i značně odlehlá poloha Sudetenlandu, která jakékoliv jeho řízení z exilu jednoduše znemožňovala. A přestože byl později tento krok široce kritizován, samo vedení německorakouského státu přitom s ním v daný moment vyjádřilo svůj souhlas, když 21. prosince do Opavy zaslalo poděkování, v němž vedení provincie ocenilo za jeho „odvážené vytrvání na ohrožených postech a za zápal, s nímž jste se věnovali německorakouské věci.“¹⁴⁶⁷

Celá situace přitom byla o to komplikovanější, že ani po obsazení Opavy nebyl formálně rozpuštěn zemský výbor ani zemský sněm a uvedená tělesa se tak vzhledem k nepříliš stabilní pozici československé státní správy mohla kdykoliv znovu sejít.¹⁴⁶⁸ A skutečně tak v někdejších hlavních městě provincie proběhlo 28. prosince ještě jedno shromáždění poslanců sudetenlandského sněmu, na němž členové zemské vlády podali zprávu o své činnosti a o obsazení země československou armádou. Shromáždění pak zemské vládě za její činnost poděkovalo, přijalo protest proti československému postupu a zdůraznilo, že příslušníci zemského sněmu stále trvají na svém právu na sebeurčení.¹⁴⁶⁹

Československé státní správě nicméně fakt, že zde vrcholní představitelé Sudetenlandu i nadále působili, přinášel i určité výhody, především pak při obsazování zbytků provincie,¹⁴⁷⁰ kdy kupříkladu v momentě, kdy krnovský Volkswehr váhal, zda se má vzdát či hájit své město se zbraní v ruce, přijel jeho příslušníky o bezúčelnosti takového odporu přesvědčovat sám Freiðler, který při této příležitosti zdůrazňoval, že by krnovští měli následovat vedení provincie.¹⁴⁷¹

Celkově pak lze říct, že členy sudetenlandské domobrany mohl v dnech agónie provincie potkat trojí osud. Čechoslováci mohli paramilitární jednotky v daném městě hned po jeho obsazení zcela rozpustit, jako to udělali kupříkladu v Uničově,¹⁴⁷² či mohli jejich příslušníky pouze odzbrojit a i nadále je pověřovat vykonáváním pořádkové činnosti.¹⁴⁷³ Někteří jeho příslušníci se však těmito československými rozhodnutími nehodlali jakkoliv vázat a o své vůli

¹⁴⁶⁶ Tamtéž, str. 48-9.

¹⁴⁶⁷ Cit. dle FREIÐLER: str. 167.

¹⁴⁶⁸ CĚSAR, ČERNÝ: Politika..., str. 78.2

¹⁴⁶⁹ Politische Chronik, XII. 1918, str. 666.

¹⁴⁷⁰ Ostatně o tom, že obavy československé strany z toho, že by Volkswehr mohl i po obsazení Opavy klást odpor, rozhodně nebyly zcela neopodstatněné, svědčí případ Moravského Berouna, při jehož obsazování dne 21. prosince došlo k přestřelce, během které zahynul jeden československý voják a dva další byli zraněni. Viz JAŠŠ: Pokus o..., str. 115.

¹⁴⁷¹ GAWRECKÁ: Němci..., str. 46.

¹⁴⁷² Nordmährische Rundschau, 22. 12. 1918, str. 3.

¹⁴⁷³ JAŠŠ: Pokus o..., str. 86.

ustoupili přes hranice do Německé říše, kde v oblasti Głuchołaz a Nisy z pověření tamních úřadů až do podpisu mírové dohody vykonávali strážní službu coby neozbrojený hraniční prapor.¹⁴⁷⁴

Jakkoliv se přitom mohlo zdát, že během obsazování Sudetenlandu bylo německé obyvatelstvo spíše pasivní a neposkytovalo svým představitelům žádoucí podporu, záhy se ukázalo, že příchod československých vojsk namísto definitivního utlumení agitace za sebeurčení naopak vedl k jejímu zesílení, přičemž se jí nyní dokonce dostávalo mnohem širší odezvy mezi obyvatelstvem.¹⁴⁷⁵ V některých městech, která tak byla obsazena prakticky bez boje, již několik dní poté proběhly rozsáhlé manifestace proti jejich začlenění do československého státu. Demonstraci proti „*násilné okupaci německé půdy*“¹⁴⁷⁶ tak svolal již čtyři dny po obsazení hlavního města opavský předák Německé dělnické strany Walter Riehl a obdobně tak i městská rada ve Šternberku hned po obsazení města dne 18. prosince vyzvala obyvatelstvo k účasti na protestním veřejném shromáždění. Patrně nejdramatičtější průběh pak měla takováto manifestace v Moravské Třebové, kde vyústila v nepokoje, jež si po srážce s československým vojskem vyžádaly pět mrtvých demonstrantů.¹⁴⁷⁷

To však nic neměnilo na tom, že se na bývalém území provincie Čechoslovákům rychle dařilo upevňovat svou pozici, takže během ledna mohli přistoupit k definitivnímu potlačení jakýchkoliv zbytků sudetenlandské správy. Dne 17. ledna tak bylo kupříkladu rozpuštěno opavské městské zastupitelstvo a nahrazeno správní komisí, v níž byla polovina míst vyhrazena Čechům.¹⁴⁷⁸ A nakonec se stala neudržitelnou i dosavadní „stínová“ existence někdejších zemských orgánů, takže rovněž počátkem roku 1919 byli Freißler s Joklem nuceni z území provincie vycestovat a dále se věnovat agitaci za Sudetenland v zahraničí – ovšem bez toho, že by se na rozdíl od Lodgmana von Auen z Deutschböhmen mohli odvolávat na podporu i nadále existujících nejvyšších orgánů provincie.

5. 7. Finanční situace

I Sudetenland se musel potýkat se značně odtažitým postojem místních ekonomických elit, které vzhledem k blízkosti ostravsko-karvinského uhelného revíru často chápaly tuto oblast

¹⁴⁷⁴ GAWRECKÁ: Němci..., str. 49; BENDA: str. 65.

¹⁴⁷⁵ Nordmährische Rundschau, 29. 12. 1918, str. 4.

¹⁴⁷⁶ Cit. dle: GAWRECKÁ: Němci..., str. 49.

¹⁴⁷⁷ Nordmährische Rundschau, 8. 12. 1918, str. 5.

¹⁴⁷⁸ GAWRECKÁ: Němci..., str. 45–8.

jakožto nedílnou hospodářskou jednotku, jejímž rozbitím by průmyslové části severní Moravy a Slezska ztratily své přirozené zemědělské zázemí.

Není se proto co divit, že německé průmyslové kruhy na Ostravsku se chovaly „*k utvoření Sudetenlandu nejen pasivně, ale skoro nepřátelsky*“,¹⁴⁷⁹ přičemž na československé úřady v Moravské Ostravě se kupříkladu v žádostech o zajištění zásobování surovinami, jichž byl na území ovládaném opavskou vládou nedostatek, obraceli i podnikatelé přímo ze Sudetenlandu,¹⁴⁸⁰ přičemž na nedostatek jejich podpory si ve svých pamětech stěžoval i sám zemský hejtman. Místní německonacionální tisk si navíc neopomněl přisadit, když v této souvislosti připomněl postoje opavských Židů, kteří v Moravské Ostravě údajně intervenovali za urychlené obsazení města československým vojskem.¹⁴⁸¹

Nicméně přesto se mezi zdejší ekonomickou elitou našli i ti, kteří takto pesimistický pohled na hospodářskou budoucnost provincie nesdíleli a kteří se domnívali, že Sudetenland sice bude do značné míry závislý na dovozu některých základních životních potřeb, nicméně na druhou stranu bude coby „*jedna z nejbohatších textilních oblastí světa*“ a centrum turistického ruchu lákající především svými „*dobře opečovávanými lesy*“ schopná tento svůj hospodářský nedostatek snadno vyrovnat.¹⁴⁸²

Avšak ať již byly tyto plány založeny na reálných kalkulacích či se jednalo pouze o zbožná přání jejich autorů, byl život provincie nakonec právě i díky její hospodářské nesoběstačnosti příliš krátký na to, aby mohly dojít naplnění.

5. 8. Alternativní koncepce

5. 8. 1. Radikální levice

Dopad radikálně levicových myšlenek na obyvatelstvo Sudetenlandu byl do značné míry limitován tím, že zde absentovaly skutečně velké podniky (přestože kupříkladu Nový Jičín představoval hlavní centrum kloboučnického průmyslu celé rakousko-uherské monarchie),¹⁴⁸³

¹⁴⁷⁹ VALENTA: Plány německé buržoazie..., str. 294.

¹⁴⁸⁰ MOLISCH: str. 54.

¹⁴⁸¹ GAWRECKÁ: Němci..., str. 47; O této kauze rovněž viz FREIBLER: str. 158.

¹⁴⁸² Cit. dle BARTA: str. 6.

¹⁴⁸³ ŠINDELÁŘ: str. 9.

kdy se naopak masy proletariátu, mezi nimiž takovéto ideje nacházely živnou půdu nejčastěji, soustředily především v sousední ostravské aglomeraci.¹⁴⁸⁴

Nicméně i v Sudetenlandu, především pak v jeho slezské části, působily ve vedení sociálnědemokratických organizací osoby, jimž na rozdíl od většiny jejich spolustraníků, kteří kupříkladu bolševismus hodnotili jakožto čistě ruské specifikum, co nemůže mít mezi slezskými Němci větší ohlas,¹⁴⁸⁵ nebyl ostře levicový světónázor vůbec cizí.

Mezi nejvýraznější z nich patřil jesenický sociální demokrat Eduard Zorn, který dokonce patřil mezi zastupitele své strany na sudetenlandském zemském sněmu. I on přitom zřejmě patřil mezi ty zástupce radikální levice, kteří podporovali zřízení německých provincií do značné míry pouze jakožto nejjednodušší způsob, jak oddělit německá území od „buržoazního“ Československa a připojit je k Německu, kde již záhy mohla vypuknout plnohodnotná socialistická revoluce.¹⁴⁸⁶ Důkazem toho, že Zornův postoj byl v této věci ryze utilitární a bez větších nacionálních resentimentů svědčí skutečnost, že byl již v této době jedním z hlavních propagátorů bolševických směrů v západní části Slezska a později patřil k zakladatelům KSČ, jíž zůstal věrný po celý zbytek života.

Ovšem i přes jeho působení v zemském sněmu, byl Zornův vliv na sudetenlandskou politiku značně limitovaný. Nejen proto, že se svými názory představoval na tamní politické scéně de facto unikát, ale také proto, že zemský sněm neměl mnoho příležitostí praktickou politiku provincie jakkoliv ovlivnit.

A stejně tak se nepodařilo se nějak výrazněji etablovat ani sudetenlandským vojenským radám, jejichž pravomoci tak ve většině případů zůstaly omezeny na dohled nad tím, aby důstojníci nepřekračovali své pravomoci, a na kontrolu nad dodržováním práv vojáků,¹⁴⁸⁷ popřípadě na poskytování podpory státním institucím v oblasti zásobování a pomoci demobilizovaným vojákům (jako tomu bylo například v Lanškrouně),¹⁴⁸⁸ či péče o veterány nebo nemajetné a v některých případech dokonce i agitace ve prospěch německorakouského státu (tyto úkoly měla vykonávat rada v Rokytnici v Orlických horách).¹⁴⁸⁹ Přinejlepším se pak

¹⁴⁸⁴ ŠŤOVÍČEK: str. 371.

¹⁴⁸⁵ GAWRECKÁ: Němci..., str. 36.

¹⁴⁸⁶ DOHNAL, FILIP, SPURNÝ: str. 10; FILIP: str. 11.

¹⁴⁸⁷ MOLISCH: str. 101; JAŠŠ: Pokus o..., str. 95.

¹⁴⁸⁸ Lanškrounská rada se přitom pokoušela proniknout i do okresních samosprávných orgánů. Nakonec se zde sice zasedli, nicméně reálně byla jejich zdejší přítomnost spíše symbolická. Viz CHAUER: Německá iredenta..., str. 48.

¹⁴⁸⁹ CHAUER: Ohlas..., str. 42-43.

mělo jednat o jakýsi kolektivní orgán, který měl reprezentovat Volkswehr v jednotlivých městech, jako tomu bylo kupříkladu v Uničově¹⁴⁹⁰ či Králíkách.¹⁴⁹¹

A jasno pak do celé věci nevnesl ani celosudetenlandský sjezd zástupců vojenských rad, který proběhl dne 30. listopadu v Opavě a jehož delegáti se věnovali další organizaci obranné moci provincie.¹⁴⁹² Koneckonců o tom, že hnutí vojenských rad se nepodařilo plně organizovat, svědčí i to, že kupříkladu na Lanškrounsku byly některé vesnické vojenské rady založeny až po zabrání dané oblasti československým vojskem.¹⁴⁹³

Jakákoliv jejich revoluční činnost pak byla od samého počátku limitována i tím, že v jejich vedení převládlo důstojnictvo či poddůstojnictvo,¹⁴⁹⁴ které jej od počátku budovalo jakožto orgán bez jakýchkoliv velitelských pravomocí,¹⁴⁹⁵ jež tak měly i nadále zůstat v rukou stávajících vojenských struktur. K tomu tak došlo kupříkladu v Olomouci, kde byl jakýkoliv revoluční potenciál těchto orgánů dále oslaben tím, že zde došlo k jejich rozdělení na národnostní bázi, kdy zde mimo německé vznikla i židovská vojenská rada, která měla chránit zájmy přibližně 200 židovských vojáků, kteří se v té době v Olomouci nacházeli.¹⁴⁹⁶

Zcela výjimečně se pak objevovaly další druhy rad jako kupříkladu rady selské či dělnické. O jejich revolučním potenciálu však nejlépe vypovídá případ lanškrounské tabákové továrny a jejího bouřícího se dělnictva, kterému sice tamní národní rada, ve snaze snížit sociální napětí, umožnila takovouto dělnickou radu zřídit, ovšem oplátkou za to požadovala, aby zdejší zaměstnanci pro příště plně podporovali politiku místních orgánů zemské vlády.¹⁴⁹⁷

5. 8. 2. Hřebečsko

Zdaleka nejkomplikovanější z hlediska výstavby státní správy v Sudetenlandu byla oblast Hřebečska (Schönhengstgau), která se svou rozlohou 1 230 km² a více než 120 000 obyvateli¹⁴⁹⁸ představovala zdaleka největší německý jazykový ostrov v českých zemích. Ten se navíc rozkládal po obou stranách česko-moravské hranice, v důsledku čehož by tak měla jedna jeho část připadnout Deutschböhmen a druhá Sudetenlandu, takže by zde rázem místo

¹⁴⁹⁰ Nordmährische Rundschau, 10. 11. 1918, str. 4.

¹⁴⁹¹ CHAUER: Ohlas..., str. 42.

¹⁴⁹² Nordmährische Rundschau, 1. 12. 1918, str. 2-3.

¹⁴⁹³ LÁNA: str. 38.

¹⁴⁹⁴ Mährisches Tagblatt, 2. 11. 1918, str. 4.

¹⁴⁹⁵ Mährisches Tagblatt, 4. 11. 1918, str. 5.

¹⁴⁹⁶ Mährisches Tagblatt, 2. 11. 1918, str. 5.

¹⁴⁹⁷ LÁNA: str. 34-5.

¹⁴⁹⁸ CHAUER: Německá iredenta..., str. 37.

jednoho jazykového ostrova vznikly dva, přičemž každý z nich by sám o sobě musel čelit talku českého okolí.

Není tedy příliš překvapivé, že se již záhy objevila myšlenka české i moravské Hřebečsko spojit a následně takto vzniklou jednotku připojit k Sudetenlandu, od jehož kompaktního území ji místy oddělovaly pouze jednotlivé české obce. A jak v této souvislosti poznamenal v Olomouci vycházející *Mährisches Tagblatt*: „Bylo by fackou do tváře sebeurčení, pokud by bylo kvůli 3 000 Čechům (česká menšina v Hřebečsku) obětováno na 105 000 Němců.“¹⁴⁹⁹

Ostatně mnozí němečtí nacionálové se v té době doslova vyžívali v prohledávání katastrálních map německých obcí, aby dokázali, že zde existuje alespoň minimální napojení Hřebečska na jednotné německé sídelní území¹⁵⁰⁰ a svitavský poslanec Jesser pak polovině října 1918 dokonce navrhol zachránit Hřebečsko pro etnicky německý stát provedením územní výměny několika českých obcí za německé.¹⁵⁰¹ A pokud k tomu připočteme o nejrůznější plány na vybudování koridoru mezi tímto územím a Sudetenlandem, o nichž již byla řeč výše, je zřejmé, že severomoravští a slezští Němci si na to, že Hřebečsko představuje součást jejich území, zvykli skutečně během několika málo dní.

Ostatně již 15. října na demonstraci v Opavě tak požadovali místní předáci vytvoření Sudetenlandu, jehož součástí by byly i německé části českých okresů Polička a Litomyšl.¹⁵⁰² Tyto koncepce však komplikovali představitelé Lanškrounského okresu, který představoval největší část českého Hřebečska. Ti totiž i nadále považovali lanškrounsko za součást Deutschböhmen a dále se pokoušeli kooperovat s dalšími zástupci českých Němců, s nimiž je na rozdíl od Němců moravských spojovala dlouhá tradice společného národnostního boje proti českým státoprávním nárokům i celá řada dalších vazeb politického a společenského charakteru.

Lanškrounští němečtí nacionálové, o jejichž politickém zaměření dostatečně vypovídá fakt, že tamní okres patřil od volebního obvodu jednoho z nejradikálnějších zástupců tohoto politického směru Karla Hermanna Wolfa,¹⁵⁰³ přitom disponovali značným vlivem na ostatní východočeské

¹⁴⁹⁹ Cit. dle BARTA: str. 5.

¹⁵⁰⁰ Nordmährische Rundschau, 1. 12. 1918, str. 5.

¹⁵⁰¹ CHAUER: Německá iredenta..., str. 41.

¹⁵⁰² GRUNTOVÁ, VAŠEK: str. 185.

¹⁵⁰³ Pověst nacionálně vyhraněného tělesa měla i sama lanškrounská městská rada, která se v důsledku tohoto svého zaměření ještě před válkou dostávala do konfliktů s místními představiteli státní správy, kdy kupříkladu její opakované útoky na zdejšího okresního hejtmana Franze von Komerse nakonec skončily hejtmanovou žádostí o penzionování a jeho odchodem z města. Viz MACKOVÁ, Marie: Praktická politika strany Všeněmců a její konflikt se státní mocí v Lanškrouně na přelomu 19. a 20. století in (ed.) KOKOJANOVÁ: s. 124-128.

německé oblasti,¹⁵⁰⁴ kdy kupříkladu vydávali jediný zdejší německojazyčný list, silně nacionalistický *Deutsche Grenzwehr*.¹⁵⁰⁵ Není proto příliš překvapivé, že souhlas lanškrounských samosprávných orgánů, které se začaly vytvářet již v polovině října a s nimiž se záhy začali kooperovat i delegáti dalších částí Hřebečska, byl pro připojení celé oblasti k Sudetenlandu naprosto nezbytný.

O vlivu lanškrounských elit na ostatní okresy Hřebečska přitom svědčí kupříkladu to, že již den poté, co se ve městě dne 19. října utvořil první samosprávný politický orgán stojící mimo tradiční instituce (výbor pěti německých stran), na jím zorganizované manifestaci – Dni ochrany německé domoviny a půdy uspořádané především díky přispění místních agrárníků - dorazily i z delegace z Moravské Třebové a Svitav.¹⁵⁰⁶

A lanškrounští politikové měli značnou zásluhu i na tom, že další národovecky zaměřené demonstrace za sebeurčení proběhly 27. října již na celém území Hřebečska,¹⁵⁰⁷ přičemž v samotném Lanškrouně se onoho dne manifestace proti připojení Hřebečska k Československému státu účastnil nejen K. H. Wolf, podle něž stála za rozpadem monarchie „její neschopnost vypořádat se energicky s vnitřními nepřáteli“,¹⁵⁰⁸ ale i agrárnický poslanec Wilhelm Maixner a představitelé prakticky všech zdejších politických stran.¹⁵⁰⁹

Signifikantní pro nálady mezi lanškrounskými elitami přitom bylo, že jakkoliv na této demonstraci zazněly hlasy, podle nichž mělo být pro Hřebečsko nejvýhodnější připojení k „moravsko-slezské Nordmarce“,¹⁵¹⁰ jak Wolf, tak i Maixner se aktivně podíleli na budování provincie Deutschböhmen, přičemž Maixner v jejím vedení již o pouhé dva dny později získal post zástupce zemského hejtmána.

A krátce na to zaslalo do Liberce pozdravný telegram i samo lanškrounské okresní zastupitelstvo, což se dalo chápat právě jakožto přitakání myšlenky Deutschböhmen.

Tento vývoj však nakonec zvrátilo pokračující institucionální propojování Hřebečska, kdy nakonec místo toho, aby Lanškrounsko ovlivnilo jeho zbývající části, se jim ale naopak jeho

¹⁵⁰⁴ Politika německých nacionalistických uskupení v Hřebečsku často nabývala až bizarních podob, jak o tom svědčí kupříkladu doporučení svitavským podnikatelům, aby své prostředky investovali spíše v českojazyčných částech země, neboť rozsáhlá průmyslová výstavba by mohla do města přivést české dělníky. Viz FRAJDL, Jiří: K otázce nacionalismu ve Svitavách in (ed.) KOKOJANOVÁ: s. 133-135, str. 134.

¹⁵⁰⁵ CHAUER, Miroslav: Německá iredenta..., str. 35.

¹⁵⁰⁶ Tamtéž: str. 41.

¹⁵⁰⁷ Přehled těchto demonstrací v moravské části Hřebečska viz GRUNTOVÁ, VAŠEK: str. 185.

¹⁵⁰⁸ Cit. dle LÁNA: str. 30.

¹⁵⁰⁹ Reichenberger Zeitung, 31. 10. 1918, str. 2.

¹⁵¹⁰ Cit. dle CHAUER: Německá iredenta..., str. 42.

zástupci sami podřídili. Když tak delegáti Lidové rady pro Lanškroun a okolí,¹⁵¹¹ odcestovali dne 3. listopadu do Moravské Třebové, kde měli s představiteli tamní okresní národní rady a okresních národních rad z Mohelnice a Svitav vyjednávat o společném postupu, bylo výsledkem této schůzky společné prohlášení, v němž se její účastníci přihlásili k provincii Sudetenland, v níž měla nicméně Hřebečsku zřejmě náležet jistá forma samosprávy. Tomu nasvědčovalo i jejich další usnesení, podle něž měla vzniknout jednotná národní rada pro celou oblast Hřebečska, do níž měl každý v ní zahrnutý soudní okres vyslat čtyři zástupce reprezentující čtyři v regionu nejsilnější německé strany – německoradikální, křesťanskosociální, sociálnědemokratickou a agrární.¹⁵¹² O uvedené skutečnosti pak sice měla být spěšně vyrozuměna vídeňská vláda, avšak ta na výzvu o rychlé řešení statusu Hřebečska, zřejmě s ohledem na angažmá tamních poslanců ve správě Deutschböhmen, reagovala poněkud vyhýbavě.¹⁵¹³

Ovšem tento nový nejvyšší orgán hřebečské autonomní správy, nazývaný Hřebečská krajská rada se nakonec podobně jako celá řada obdobných institucí nedokázal prosadit. Když se totiž jeho příslušníci (jejichž počet byl nakonec významně redukován) nakonec 10. listopadu sešli,¹⁵¹⁴ bylo již zřejmé, že sudetenlandská vláda nebude schopna zajistit zásobování jazykového ostrova a že tedy bude třeba v této věci jednat s Prahou, a zároveň jim i záhy došlo, že uvedená Rada celkově visí v jakémisi státoprávním vzduchoprázdnu, kdy nejenže nebyla vymezena forma její podřízenosti opavským zemským orgánům, ale zároveň sama nedisponovala žádnými mechanismy, jimiž by mohla přinutit k poslušnosti jí podřízené rady okresní.¹⁵¹⁵

To nicméně na druhou stranu nebránilo tomu, aby nedocházelo k dalšímu scelování správy Hřebečska coby části Sudetelandu, přičemž na pořadu dne nyní byla užší spolupráce jeho v Čechách se nacházejících částí. Dne 7. listopadu se tak sešli zástupci lanškrounské rady s německými delegáty z většinově českých okresů Polička a Litomyšl a uzavřeli spolu dohodu o koordinaci svého postupu ve věci zásobování a politických jednání.¹⁵¹⁶ Obdobně se pak dne

¹⁵¹¹ Uvedený orgán, který zahájil svou činnost dne 1. listopadu, fakticky představoval městskou radu rozšířenou o některé další zástupce předních politických stran. Do jeho působnosti pak měla spadat bezpečnost, hospodářství, doprava, vzdělávání a obrana. Viz CHAUER: Německá iredenta..., str. 45.

¹⁵¹² Nordmährische Rundschau, 10. 11. 1918, str. 5.

¹⁵¹³ CHAUER: Německá iredenta..., str. 47.

¹⁵¹⁴ LÁNA: str. 32.

¹⁵¹⁵ CHAUER: Německá iredenta..., str. 46; GRUNTOVÁ, VAŠEK: str. 186.

¹⁵¹⁶ Tamtéž, str. 46.

20. listopadu sešli zástupci německých obcí ústeckoorlického okresu a zvolili šest svých zástupců coby delegáty do lanškrounské okresní národní rady¹⁵¹⁷ založené o devět dní dříve.

Zdálo se tedy, že tom, že celé Hřebečsko případně Sudetenlandu je již definitivně rozhodnuto. V opavském zemském sněmu bylo pro jeho zástupce vyčleněno pět křesel a v Hřebečsku samotném se rozeběhly letákové akce, které hodlaly zvýšit národní uvědomění zdejšího obyvatelstva právě zdůrazňováním jeho přináležitosti k této provincii.¹⁵¹⁸

Nicméně to by neznamenal, že by byla problematika přináležitosti provincie v této chvíli pro některé důležité představitele místních elit jednoznačně rozhodnuta. Koneckonců krom sociálně demokratického předáka J. Wernera zasedajícího v sudetenlandském zemském sněmu, Lanškrounsko zastupoval i Maixner, který zasedal pro změnu ve vládě liberecké¹⁵¹⁹ a ještě 25. listopadu hovořil o tom, že si není zcela jist, které z provincií nakonec česká část Hřebečska připadne.¹⁵²⁰

A tato nejistota se neomezovala jen na samotného Maixnera. Do české části Hřebečska až do jejího obsazení československým vojskem přicházely přípisy jak z Liberce, tak i z Opavy,¹⁵²¹ přičemž založení lanškrounské Okresní národní rady dne 11. listopadu a zřízení jejího předsednictva (tzv. Okresního národního výboru) bylo provedeno na základě instrukcí vydaných Lodgmanovou a nikoliv Freiřlerovou administrativou. A dokonce i vybraní představitelé lanškrounských státních institucí do rukou okresní národní rady dne 23. listopadu složili slib věrnosti právě Deutschböhmen.¹⁵²² Zmatek, který v této věci v Hřebečsku panoval, tek nejlépe ilustruje skutečnost, že i svitavská Národní rada, která měla spravovat území v moravské části jazykového ostrova, udržovala styky jak se Sudetenlandem tak i s Deutschböhmen.¹⁵²³

Rozřešení těchto poměrů tak přinesla až československá armáda, která obsazením Hřebečska¹⁵²⁴ fakticky učinila jakékoliv debaty o budoucí přináležitosti jazykového ostrova zcela zbytečnými.¹⁵²⁵

¹⁵¹⁷ CHAUER: Německá iredenta..., str. 54-5.

¹⁵¹⁸ LÁNA: str. 40.

¹⁵¹⁹ CHAUER: Německá iredenta..., str. 43.

¹⁵²⁰ Tamtéž, str. 52.

¹⁵²¹ Tamtéž, str. 43.

¹⁵²² Tamtéž, str. 52-53.

¹⁵²³ GRUNTOVÁ, VAŠEK: str. 186.

¹⁵²⁴ O obranyschopnosti Lanškrounska mimo jiné svědčí skutečnost, že do samotného města dne 20. listopadu pronikla jednotka československých vojáků, jež zde ukořistila a následně vlakem odvezla letoun, který zajišťoval spojení mezi Vídní a Libercem a který zde tehdy musel nouzově přistát. Během uvedené akce přitom bez jakéhokoliv odporu pronikla přímo do strážnice místního Volkswehru. Viz CHAUER: Německá iredenta..., str. 53.

Nicméně i tak zde rezidua uvedeného sporu doutnala, kdy ještě několik měsíců kupříkladu německé obce v Orlických horách (tedy další části Čech, jež měla přináležet k Sudetenlandu) na jaře 1919 vypisovaly do cestovních dokladů do kolonky určující státní příslušnost právě slovo „Deutschböhmen.“¹⁵²⁶

¹⁵²⁵ Samotné město Lanškroun pak bylo těmito oddíly zajištěno dne 27. listopadu, přičemž městská rada proti tomuto kroku o dva dny později vydala obligátní protest. Viz CHAUER: Německá iredenta..., str. 53.

¹⁵²⁶ 5 B – 9-16 února 1919 in (ed.) KOČMAN: str. 25.

6. Závěr

Události, jež v roce 1918 zcela překreslily mapu střední a východní Evropy, nejenže vdechly život celé řadě nových či staronových států, ale do značné míry i předurčily jejich další osud. A tak se ani mladá Československá republika nikdy zcela nezbavila dědictví, které jí připadlo po dvou zemských vládách, jejichž existenci jinak pražští činovníci považovali za definitivní tečku za snahami o rozdělení českých zemí podle národnostních hranic. Nic přitom nemohlo být dále od pravdy. Koncepce, kterým bylo na přelomu podzimu a zimy 1918 dáno na krátký čas ožít, nebyly epilogem česko-německého národnostního boje, jehož počátky lze vystopovat až do roku 1848, ale naopak mu daly zcela nový impulz, neboť od nynějška čeští, moravští a slezští Němci mohli obohatit svůj argumentační arzenál o mezinárodně uznané právo na sebeurčení, které jim podle nich československý stát, do nějž byli včleněni bez svého souhlasu, setrvale odpíral.

A hned první velká krize, jíž Československo muselo na konci 30. let čelit, tak českým elitám ukázala, že ani naprostá porážka německých separatistických pokusů v letech 1918-1919 nestačila na to, aby se nový poměr mezi oběma národnostmi nastavil jako definitivní. Vždyť s jistou mírou zjednodušení lze říci, že zatímco Československá republika představovala vyplnění maximalistické verze českého státoprávního programu, pozdější vznik říšské župy Sudety a Protektorátu Čechy a Morava jako kdyby zase vracel do hry dávno pozapomenuté programy na rozdělení českých zemí na ryze německou část a oboujazyčnou část smíšenou.

Samotný vznik zemských vlád v roce 1918 tak tedy musí být zcela logicky chápán nikoliv jako náhlý a neorganizovaný pokus části německých elit reagovat na rozpad monarchie a vznik samostatného československého státu, ale spíše coby výslednice dlouhodobých snah německé politické reprezentace a zároveň i jako výchozí bod pozdějších národnostních sporů – ostatně státoprávní dědictví roku 1918 se projevilo i o dvacet let později při rozhraničování sudetské župy, jíž ve své většině tvořilo právě území Deutschböhmen a Sudetenlandu, zatímco jihočeská a jihomoravská Němci osídlená území byla podřízena jiným župám na území bývalého Rakouska.

Přes to všechno by však bylo zcela chybné chápat německou politiku v českých zemích na podzim 1918 jakožto zcela jednotnou, neboť předchozí rozhovory o zemském vyrovnání, jež se v každé historické zemi vedly zvlášť, vyústily v každé z nich nejen v poněkud odlišný přístup k Čechům, ale odrazily se i na vnitropolitické scéně obou provincií.

Zatímco totiž dlouhá a neúspěšná jednání o geografickém rozdělení země vedená v Českém království, následovaná v poslední fázi existence habsburské monarchie sérií vládních nařízení, jenž oslabovaly postavení zemských orgánů na úkor plánovaných krajů, dávala českým Němcům šanci na rozpad země se připravit, Němci moravští, kteří již před válkou vyjednali rozdělení země na základě personální autonomie, jež až do roku 1918 nehodlali opustit, se náhle ocitli ve zcela nové situaci, kdy pro ně bylo mnohem obtížnější opustit obyvatelstvo jazykových ostrovů a omezit své aspirace výhradně na „uzavřená německá území.“ A pro slezské Němce, kteří vzhledem ke své dosavadní dominantní pozici se zástupci českého obyvatelstva vůbec jednat nepotřebovali, pak rozpad monarchie znamenal naprostý šok, kdy se náhle museli vyrovnat nejen se skutečností, že vzhledem k německorakouské státní doktríně budou muset rezignovat na svá státní práva, ale i s tím, že nyní pokud budou chtít zajistit spojení starého zemského hlavního města se zbytkem svého národního území, budou muset vyjednávat s místním českým obyvatelstvem.

Z tohoto hlediska tedy měly zpočátku zřetelnou výhodu orgány Deutschböhmen, jimž se podařilo se ustanovit již několik málo hodin po vyhlášení samostatného československého státu. S jistým odstupem se nicméně fakt, že při takto rychlém budování provincie mělo být namísto nově promyšlených konceptů využito válečných a dokonce i předválečných koncepcí, ukázal jako nežádoucí zátěž. Takovýto způsob budování provincie nejenže nereflektoval skutečnost, že v realitě nástupnických států již nemohou být všechny od sebe značně vzdálené německé oblasti Českého království podřízeny jednomu centru a že je tak nutné především jiho- a východočeské oblasti podřít jiným součastem Německého Rakouska, ale navíc neodpovídal ani změně sociálně-politické situaci, kdy se především sociální demokracie začala domáhat vyššího zastoupení, jež by odpovídalo alespoň jejím procentním volebním ziskům z předlitavských parlamentních voleb z roku 1911 do značné míry umenšovaným většinovým volebním systémem. Tyto problémy se pak projevovaly i při snahách o vytvoření lokálních reprezentačních orgánů, které se zase musely potýkat s tím, že obecní zastupitelstva v obcích, jež často tvořila jejich základ, se ve staré monarchii volila podle vysloveně nedemokratických řádů, jež sociálně demokratický elektorát zcela marginalizovaly. Navíc budování vrcholových zemských orgánů právě z poslanců Říšské rady, kteří měli kromě libereckých orgánů zasedat i v Prozatímním národním shromáždění a leckdy i v jiných institucích, vedlo k tomu, že si mnoho z nich muselo vybrat mezi orgány zemskými a celostátními, přičemž fakt, že si většinou zvolili Vídeň a v Liberci dlouhodobě absentovali, dále snižoval stabilitu provincie i její důvěryhodnost.

Sudetenland oproti tomu při budování své správy daleko větší míře vycházel z propozic, jež pro tvorbu jednotlivých zemí připravily německorakouské orgány, takže veškeré jeho instituce, které ve Vídni vznikly na přelomu října a listopadu 1918 měly výhradně prozatímní charakter s tím, že v průběhu listopadu byly zreorganizovány a osazeny lidmi, kteří měli své působišťe výhradně na sudetenlandském území. Navíc se v této jejich restrukturalizaci již plně projevíly všechny politické posuny a územní změny, k nimž zde došlo, takže opavská vláda mohla alespoň v tomto ohledu vykázat větší stabilitu než Deutschböhmen.

V její prospěch přitom hrála i skutečnost, že se jí díky německé většině obyvatelstvu podařilo udržet kontrolu nad slezským hlavním městem Opavou, díky čemuž tak mohla využít někdejší slezský zemský aparát a budovat tak provincii jako jakési svého druhu „nové Slezsko“ – a to i přes to, že se zde projevovaly i určité regionalistické tendence, kdy jako by autoři některých norem předpokládali, že provincie nebude tvořit homogenní celek, ale že se bude skládat z několika oblastí, jež přitom budou zčásti respektovat někdejší zemské hranice.

Ovšem takovýto zdánlivý rozpor působil značně malicherně právě ve srovnání s problémy Deutschböhmen, která musela budovat celou vrcholovou byrokratickou strukturu provincie od základů a kde celá řada úředníků navyklých na léty zaběhané schematismy odmítla přerušit vztahy s Prahou, čímž činnost provincie výrazným způsobem komplikovala. O tom, že se nejednalo o ryze české specifikum, ale o širší fenomén, který by v případě, že by se Němcům nepodařilo získat opavské instituce, svědčí případ moravských částí Sudetenlandu, kde mnozí úředníci pro změnu zůstali věrní svým brněnským představeným. Svou roli zde pochopitelně sehrálo i vedení nejvyšších zemských úřadů v Praze a Brně, které bez ohledu na německé obyvatelstvo Čech a Moravy složilo své úřady do rukou českým zástupcům, čímž dále v úřednictvu posílilo zdání, že Československo představuje jediného legitimního nástupce Rakousko-Uherské monarchie v českých zemích.

Ve Slezsku samotném tedy byla situace pro Němce očividně mnohem příznivější, nicméně ani zde se jim nakonec nepodařilo zcela uspět, neboť na rozdíl od svého českého a moravského kolegy slezský zemský prezident Widmann ještě na poslední chvíli pokoušel jednotlivé národnosti ve své zemi usmířit. Tímto svým postojem tak otrásl ochotou místních úřadů přejít do služeb Sudetenlandu a dál zvýšil doposud nepříliš vysoké sebevědomí představitelů české minority, kteří již záhy začali vystupovat jako Němcům rovnocenný partner.

Sama česká menšina, která žila roztroušeně po celém území pohraničí, přitom představovala významné bezpečnostní riziko pro libereckou i opavskou vládu. Značná část jejích příslušníků totiž patřilo mezi ty nacionálně nejradikálnější elementy českého národa a domáhala se tak na

Praze co nejrychlejšího zásahu proti oběma německým provinciím, přičemž navíc (v Deutschböhmen někdy i ve spolupráci s válečnými zajatci z dohodových zemí) vytvářela paramilitární oddíly, které sice přispívaly k zajištění bezpečnostní situace, avšak v momentě, kdy se přiblížily jednotky československé armády, neváhaly ani okamžik a podobně jako čeští úředníci či četníci ji podpořily. Československá vláda si tohoto jejich potenciálu pochopitelně byla vědoma a opakovaně kartu české menšiny v pohraničí ve svých snahách obsadit celé území historických zemí využívala – ostatně jak Opava, tak i Liberec byly již na počátku listopadu za její pomoci málem obsazeny, přičemž kdyby se takovýto krok nakonec podařil, dozajista by to významným způsobem přispělo k celkové likvidaci německé iredenty. Nicméně jak v opavském, tak i libereckém případě se nakonec ukázaly omezené síly sotva několikadenního československého státu, takže Němci nakonec těmto pokusům dokázali zabránit. Zatímco ve Slezsku sehrála svou roli značná odlehlost sudetenlandské metropole, kdy Čechoslováci nedokázali místní Čechy v jejich snaze efektivně podpořit, v severních Čechách celá akce nakonec neuspěla především díky tomu, že místní Němci dokázali zastavit vlnu rabování a zároveň dali Čechům, kteří nedokázali svůj postup patřičným způsobem koordinovat, zřetelně najevo, že město nevydají bez boje.

Přestože se tak sice podařilo obě hlavní města dočasně zachránit, ukázalo se, že jejich blízkost českojazyčným oblastem nacházejícím se pod kontrolou českých milic či československé armády není pro zajištění optimálního fungování obou provincií právě nejvhodnější, což následně vyvolalo debatu o jejich přesunu. Ačkoliv se ani v jednom případě tento krok nakonec nepodařilo zrealizovat (přesun hlavního města Deutschböhmen do Teplic byl sice odhlasován, ale kvůli rychlému spádu událostí k němu nakonec nedošlo, a diskuse o přesunu hlavního města Sudetenlandu do Krnova nevedly k žádnému hmatatelnému výsledku) prozrazoval tento postup, že se čeští, moravští a slezští Němci definitivně dostali do defenzivy, a dále posiloval demoralizaci v jejich táboře.

Není se tedy co divit, že se v dané situaci se začaly množit zprávy, podle nichž měli mnozí zástupci především podnikatelských kruhů na vlastní pěst vyjednávat s československými úřady a požadovat v zájmu zachování bezpečí a pořádku co nejrychlejší obsazení obou provincií československým vojskem.

Sama československá strana přitom pochopitelně nejenže neměla výraznější zájem na tom, aby se situace v obou provinciích stabilizovala, ale zároveň svou hospodářskou blokádu tamní poměry ještě zhoršovala, takže především zásobování Sudetenlandu uhlím již po několika málo týdnech existence provincie prakticky zkolabovalo.

Československo samo se přitom k tomuto značně asertivnímu přístupu uchýlilo poté, co zkrachovala jednání s představiteli zemské správy Deutschböhmen, která jakkoliv se odehrávala v poměrně přátelské atmosféře, nemohla vzhledem k radikálně odlišným očekáváním obou stran přinést žádné pozitivní výsledky. Ostatně k trvalému úspěchu nevedla ani jednání, jež navázali s představiteli moravských Čechů zástupci Sudetenlandu, a i dohody, jichž se podařilo dosáhnout ve Slezsku, zůstaly v platnosti jen do té doby, dokud se československé síly necítily natolik silné, aby mohly obsadit celý zbytek provincie.

Ovšem kombinace hospodářského nátlaku a vyslání ozbrojených složek nepředstavovala zdaleka jediný způsob postupu proti oběma provinciím. Československá strana totiž záhy zahájila úspěšnou ofenzivu i na diplomatickém poli, kdy snahu německorakouských orgánů o internacionalizaci otázky československého pohraničí dokázala neutralizovat tím, že přiměla většinu vítězných mocností k uznání své dočasné svrchovanosti nad celým historickým územím českých zemí.

Úspěch, který v této věci mladá Československá republika měla, přitom nesporně odrážel význam, jaký zaujímal ve středoevropském prostoru, kde byla chápána jako klíčový faktor pro udržení mezinárodní stability. Důležitost dobrých vztahů s Prahou si přitom uvědomovala i říšskoněmecké diplomacie, jíž bylo zřejmé, že jakékoliv angažmá v otázce obou provincií by ale Německo mohlo zavléct do dalšího válečného dobrodružství, které si Berlín v dané situaci nemohl v žádném případě dovolit. Nakonec tak zůstaly oslyšeny všechny hlasy, které volaly po vpádu do severních Čech, kdy kupříkladu německý velvyslanec ve Vídni Wedel plánoval odtržením pohraničí oslabit československý stát a následně jej ekonomicky připoutat k Berlínu, a namísto toho triumfoval směr, mezi jehož zastánce patřil především říšskoněmecký generální konzul v Praze von Gebattel a který v zájmu bezpečnosti Německé říše a jejích občanů požadoval nastavení co možná nejlepších vztahů s Prahou. Stejně jako berlínská diplomacie se přitom k aspiracím českých Němců zachovali i představitelé královských a později republikánských vlád v Drážďanech a Mnichově, kteří rovněž odmítli liberecké vládě poskytnout jakoukoliv výraznější pomoc.

Ve světle výše uvedeného tak není příliš překvapivé, že možnosti reálné obrany obou provincií byly poměrně nízké, přičemž je ještě dále snižovala nepřilíš vysoká bojová hodnota jejich domobran (tzv. Volkswehru).

I v této oblasti se nicméně projevil rozdílný přístup Liberce a Opavy. Přestože se totiž zprvu zdálo, že náskok v budování ozbrojených sil bude mít Deutschböhmen, ukázalo se, že využití struktur litoměřického vojenského velitelství, nejenže této provincii nijak nepomohlo, ale

dokonce jí spíše poškodilo. Jednotky někdejší císařské armády, na něž se liberecká vláda zpočátku spoléhala, se totiž nacházely v pokročilém stadiu rozkladu a vzhledem k tomu, že právě ony měly zpočátku tvořit páteř obrany provincie, bylo záhy zřejmé, že liberecká vláda reálně nedisponuje žádnými útvary, jež by mohla nasadit na svou obranu. Sama domobrana zde totiž vznikala především coby odpověď na mohutnou vlnu rabování, která se územím Deutschböhmen převalila na počátku listopadu a její výstavba a velení tak byly výhradně v režii jednotlivých měst, což prakticky znemožňovalo její širší operační nasazení. Navíc každá z takovýchto jednotek byla budována podle poněkud odlišného vzoru a až do zániku Deutschböhmen se nepodařilo jejich výstavbě vtisknout jednotný řád.

Oproti tomu v Sudetenlandu, kde tamní úřady i díky počátečním zmatkům a absenci vojenského velitelství k výstavbě domobrany přistoupily až s určitým zpožděním, se již záhy podařilo vytvořit jednotnou koncepci Volkswehru s jednotným systémem velení.

Celkově však, jak již bylo řečeno, morálka těchto oddílů nebyla na příliš vysoké úrovni, takže v některých případech dokonce docházelo k tomu, že Volkswehr nejenže nebojoval s československými útočníky, ale dokonce se přidávaly k hromadnému rabování a útokům na majetek civilního obyvatelstva.

V takto obtížné situaci dále zhoršované postupem československého vojska, jemuž se dařilo získávat důležité komunikační uzly a efektivně tak paralyzovat správu provincií, tedy není příliš překvapivé, že obě vlády již po několika týdnech musely začít zvažovat, že svou činnost přenesou do zahraničí.

A odlišné okolnosti jejich vzniku se přitom projeví i zde. Zatímco představitelé Deutschböhmen, kteří se chápali jakožto reprezentanti všech Němců z českých zemí a kteří měli ve Vídni zázemí coby poslanci Prozatímního národního shromáždění, si bez větších potíží mohli dovolit odejít do exilu, zástupci Sudetenlandu, kteří byli jako lokální politici pevně svázaní se svým regionem, se raději rozhodli setrvat v Československu – koneckonců v jejich rozhodnutí je mohla posílit i skutečnost, že poslanci, kteří provincii zastupovali ve Vídni a kteří tvořili většinu onoho původního sudetenlandského zemského shromáždění z konce října, v Prozatímním národním shromáždění stále zasedali, takže absence nových zemských poslanců na první pohled nemohla věc provincie nějak výrazněji poškodit. Přestože přitom tento rozpor mezi jednáním obou zemských vlád měl i celou řadu dalších příčin (jako kupříkladu odlehlou polohu Sudetenlandu či odlišné vztahy s československými úřady), je zřejmé, že právě tento důvod patřil k rozhodujícím. Ostatně tomu nasvědčuje i fakt, že ze Sudetenlandu do Vídně, nakonec odešli jen Freibler s Joklem, kteří zde jako jediní měli již z dřívějšíka poslanecká křesla

a že radikální zastánce obrany Deustchböhmen mezi tamními politiky představovali Karl Kreibich a liberecký starosta Bayer, kteří svou činnost spojovali výhradně s Němci osídleným pohraničím.

Co se pak samotné iredentistické politiky založené na právu na sebeurčení týče, lze říci, že se k ní v této době alespoň verbálně hlásily všechny relevantní politické směry českých, moravských a slezských Němců a to včetně radikální levice, která si od připojení k Německé říši slibovala větší šanci na to, že i v Deutschböhmen a Sudetenlandu proběhne socialistická revoluce. Snad jediným, kdo se tak tomuto jednotnému přístupu vymykal, byli někteří tradičněji orientovaní představitelé okrajových oblastí obou provincií, kteří odmítali zakládat svou budoucí státní příslušnost výhradně na právu na sebeurčení a požadovali jeho skloubení s historickými právy. Takovéto tendence se objevily kupříkladu na Chebsku, které mělo teoreticky charakter entity nezávislé na Českém království, a ve východočeských oblastech, jež podle nového rozhraničení německých oblastí musely doslova ze dne na den zpřetrhat nejen své vazby k Praze, ale i k českým Němcům, a nově navázat politické vztahy s Němci moravskými a slezskými. V obou uvedených případech nicméně kvůli rostoucí radikalizaci politické scény tyto koncepce velice rychle ztratily na síle a byly nahrazeny těmi založenými výhradně na sebeurčovacím právu.

Tato skutečnost ovšem nikterak nepopírá všechny výše popsané rozdíly mezi vnitřní a vnější politikou obou provincií, které byly způsobeny především odlišným přístupem k jejich utváření. Zvláště na mnoha problémech, před nimiž stála Deutschböhmen je tak znát, že byly vyvolány nekompatibilitou představ mnohých německých politiků, které vycházely z předválečných a válečných koncepcí, s poválečnou realitou, v níž došlo k výrazné sociální radikalizaci obyvatelstva a na kterou již nebyl žádný z konceptů přestavby habsburské monarchie použitelný. Nicméně, jak je vidět na příkladu Sudetenlandu, byly v dané době celkové poměry pro projekty českých, moravských a slezských Němců natolik nepříznivé, takže by Deutschböhmen nakonec větší úspěch nepřineslo ani mnohem důraznější dodržování německorakouských právních norem.

A nepříznivé nebyly jen poměry zahraniční – vždyť obsazení obou provincií bylo přijato s úlevou celou řadou tamních obyvatel, pro něž československé jednotky v první chvíli představovaly sílu, která zde konečně zajistí bezpečnost. Ovšem na druhou stranu se poté, co akutní nebezpečí rozvratu a anarchie pominulo, začaly vztahy mezi německým obyvatelstvem a československými jednotkami vzhledem k odlišným představám o vykonávání místní správy a k zachování ryze německého charakteru pohraničních měst zase velice rychle zhoršovat, a

nastoupily tak cestu, na jejímž konci stály potlačené manifestace proti československé přítomnosti v oblasti a několik desítek zabitých německých civilistů.

Následující desetiletí přitom ukázala, že se problém německého iredentismu posílený onou krátkodechou existencí zemských vlád stal v česko-německých vztazích překážkou, již obě národní společenství nedokázala překonat.

Seznam literatury

I. Periodický tisk

Arbeiter Zeitung

Deutsche Zeitung Bohemia

Lidové noviny

Mährisches Tagblatt

Národní politika

Neuigkeits-Welt-Blatt

Nordmährische Rundschau

Politische Chronik

Prager Tagblatt

Reichenberger Zeitung

Reichspost

Salzburger Wacht

Sudetenpost

Teplitz-Schönauer Anzieger

Vossische Zeitung

Znaimer Tagblatt

II. Sbírký zákonů.

Říšský zákoník pro císařství Rakouské

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené

Zákoník státu Německé Rakousko

Zákoník zemský pro království České

III. Stenografické protokoly.

Stenografické zápisy z jednání Panské sněmovny Říšské rady

Stenografické zápisy z jednání Poslanecké sněmovny Říšské rady

Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska

Stenografické zápisy z jednání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska - Přílohy

Stenografické protokoly ze zasedání Národního výboru československého

Stenografické protokoly ze zasedání Národního shromáždění československého – tisky

Stenografické protokoly ze zasedání Senátu Národního shromáždění – tisky

IV. Dobová politická publicistika.

BARTA, Erwin: Die Ansprüche der Tschechen auf das Sudetenland, Wien 1919.

KALLAB, Jaroslav: Sebeurčení národů a „Deutschböhmen“ in (ed.) KAPRAS, Jan: Sebeurčení a Deutschböhmen, Praha 1918, s. 7-12

LAUN, Rudolf: Czecho-Slovak Claims on German Territory, The Hague 1919

LODGMAN VON AUEN, Rudolf: The Right of the Germans of Bohemia to dispose of themselves, Vienna 1919

LODGMAN von AUEN, Rudolf: Um Recht und Freiheit, Chomutov 1920

TITĚRA, František: Češi v západočeské uhelné pánvi in (ed.) KAPRAS, Jan: Sebeurčení a Deutschböhmen, Praha 1918, s. 49-55.

SPINA, Franz: Profesor německé university pražské Frant. Spina o „Deutschböhmen“ in (ed.) KAPRAS, Jan: Sebeurčení a Deutschböhmen, Praha 1918, s. 43.

V. Práce memoárového charakteru:

CAJTHAML-LIBERTÉ, František: Vzestup a pád provincie Deutschböhmen, Ústí nad Labem 1924

FREIßLER, Robert: Vom Zerfall Oesterreichs bis zum tschechoslowakischen Staate, Zoppot, Berlin 1921

FROMM, Otakar: O městském zastupitelstvu v Opavě in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 17-20.

GUDRICH, Otakar: Obsazení Opavy československým vojskem in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 68-70

GUDRICH, Otakar: Tábor slezských Čechů na „Ostré hůrce“ u Chabičova dne 22. září 1918 in (ed.) GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 2-6.

HORA, Jaroslav: Osvobození Západních Čech dostupné na < <http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>>, navštíveno 14. 6. 2017.

KMOCH, F. D.: Vojsko in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 47-49

KNAIBL, Jan: Vzpomínky státního zástupce, Olomouc 1932

KREIBICH, Karel: Těsný domov – Širý svět, Liberec, 1968.

KULICH, Václav J.: Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu I. Díl, Turnov 1925

KYLEŠOVSKÝ, Augustin: „Národní garda“ v Kylešovicích in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 68.

LUKEŠ, Josef: Několik vzpomínek na dny převratové in (ed.) GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 6-10

LUKEŠ, Josef: Přeměna slez. zemského výboru v zemskou správní komisi in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 10-13

SCHIEBEL, Jaroslav: Průběh vzniku Československa v Plzni, dostupné na <<http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>>, navštíveno dne 14. 6. 2017.

SLADKÝ, Ladislav: Kateřinská „Národní garda“ in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 66-67.

VOKŘÍNEK, P: Národní rada československá ve Slezsku in GUDRICH, Otakar: Deset let československého Opavska, Opava, 1928, s. 20-21

VI. Zveřejněné dokumenty:

(Hrsg.) ALEXANDER, Manfred: Quellen zu den deutsch-tschechischen Beziehungen 1848 bis Heute, Darmstadt 2005.

(Hrsg.) ALEXANDER, Manfred: Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag, Teil I: Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš (1918-1921). Berichte des Generalkonsuls von Gebattel, des Konsuls König und des Gesandten Professor Saenger, München 2003.

Armistice Convention with Austria-Hungary. Protocol of conditions of the Armistice between the Allied and Associated Powers and Austria-Hungary (signed at Villa Giusti, November 3, 1918.), dostupné z <<http://www.frost.ungarisches-institut.de/pdf/19181103-1.pdf>>, navštíveno 14. 6. 2017

(Hrsg.) BACHMANN, Harald: Die „Republik Friedland“. Ein Projekt der Deutschböhmischen Landesregierung zur Proklamation eines selbständigen Staates in Bohemia, Nr. 1, 1979, s. 248-250.

(Hrsg.) BURIAN, Peter: Ein bayerischer Geheimerlass zur Sudetenfrage aus dem Oktober 1918 in Bohemia, Nr. 1., 1974, s. 440-444

(eds.) FEJLEK, Vojtěch, VAŠEK, Richard: T. G. Masaryk: Cesta demokracie I., Praha 2003, str. 54. (Hrsg.) GAJAN, Koloman, KVAČEK, Robert: Deutschland und die Tschechoslowakei, Prag 1965.

(Hrsg.) HABEL, Fritz Peter: Dokumente zur Sudetenfrage, München 2003.

(ed.) HAHNOVÁ, Eva: Od Palackého k Benešovi, Praha 2014.

(eds.) HARNA, Josef, ŠEBEK, Jaroslav Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918-1920, Praha 2002,

(eds.) HOFFMAN, Roland, HARASKO, Alois: Odsun – die Vertriebung der Sudetendeutschen: Dokumentation zu Ursachen, Palnung und Realisierung einer „ethnischen Säuberung“ in der Mitte Europas 1848/49 – 1945/6. Band 1. Vom Völkerfrühling und Völkerzwist 1848-49 bis zum Münchener Abkommen 1938 und zur Errichtung des „Protektorat Böhmen und Mähren“ 1939 / Vyhánání sudetských Němců: dokumentace o příčinách, plánování a realizaci „etnické čistky“ ve středu Evropy 1848/9-1945/6. Svazek 1, München 2000.

(Hrsg.) KOCH, Klaus, RAUSCHER, Walter, SUPPAN, Arnold: Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938, Band 1 – Selbstbestimmung der Republik, Oldenbourg, Wien/München 1993.

(eds.) KLIMEK Antonín, NOVÁČKOVÁ, Helena, POLIŠENSKÁ, Milada, ŠTOVÍČEK, Milan: Vznik Československa 1918, Praha, 1994.

(ed.) KOČMAN, Alois: Souhrnná týdenní hlášení presidia Zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920, Praha 1959

(ed.) MYŠIČKA, Martin: Kronika města Mostu počátku 20. století dostupné na <<http://www.mesto-most.cz/kroniky-mesta-mostu-pocatku-20-stoleti/d-4855>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

(Hrsg.) NITTER, Ernst: Dokumente zur Sudetendeutschen Frage 1916-1967, München 1967.

(ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války, svazek II., rok 1915, Praha 1994.

(ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji českých zemí za 1. světové války 1914-1918, sv. III., Praha 1994.

(eds.) STUPKOVÁ, Marie, VRBATA, Jaroslav: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914-1918, Svazek I., rok 1914, Praha 1993

(ed.) ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914-1918, svazek IV., rok 1917, Praha 1996.

(ed.) VESELÝ, Zdeněk: Dějiny českého státu v dokumentech, Praha 2012.

(ed.) VRBATA, Jaroslav: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války, svazek V., Praha 1997.

VII. Odborné studie.

ADAM, E: Sen o Deutschböhmen in Nové Čechy č. 6, roč. XI s. 204-206,

ALEXANDER, Manfred: „Der Zerfall der europäischen Mitte“. Staatenrevolution im Donauraum. Berichte der Sächsischen Gesandtschaft in Wien 1917-1919. Hrsg. v. Alfred Opitz und Franz Adlgasser in Bohemia Nr. 1. 1992, s 221-223.

ALEXANDER, Manfred: Zahraničnopolitické postavenie a vnútorná situácia ČSR z pohľadu Ministerstva zahraničných vecí v Berlíne (1918-1933) in (eds.) HOENSCH, Jörg, KOVÁČ, Dušan: Ztroskotání spolužití – Češi, Němci a Slováci v první republice. Praha 1993, s. 37-62.

AUBRECHT, Richard: Sokolovsko a vznik ČSR, dostupné na <<https://www.valka.cz/13279-Sokolovsko-a-vznik-CSR-1918-1921-cast-1->>, navštíveno dne 13. 6. 1918

BAHM, Karl F.: The Inconveniences of Nationality: German Bohemians, the disintegration of the Habsburg Monarchy, and the Attempt to Create a „Sudeten German“ Identity in Nationalities Papers, No. 3., 1999, s. 376–405.

BACHMANN, Harald: Joseph Maria Baernreither und die nationale Ausgleichpolitik der Österreichischen Regierung in Böhmen in Bohemia 7/1966, s. 301-319.

BACHMANN, Harald: Die Landesregierung von Deutschböhmen und das verweigerte Selbstbestimmungsrecht 1918/19 staženo z <<http://www.vho.org/D/diwald/bachmann.html>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

BACHMANN, Harald: Raphael Pacher und die deutschradikale Bewegung in den Sudetenländer in Bohemia, Nr. 1, 1965, s. 449-458.

BACHMANN, Harald: Sozialstruktur und Parteientwicklung im nordwestböhmischem Kohlenrevier vor dem zusammenbruch der Monarchie in Bohemia, 1969, Nr. 1, s. 270-286.

BACHSTEIN, Martin K.: Klaus Zeßner, Josef Seliger und die nationale Frage in Böhmen. Eine Untersuchung über die nationale Politik der deutschböhmischem Sozialdemokratie 1899-1920, Bohemia, Nr. 1., 1978, s. 417-418.

Bankovky vydávají svědectví o minulosti dostupné na <<http://www.chrastava.cz/muzeum/cesky/bull0110.htm>> navštíveno dne 15. 6. 2017.

BENDA, Jan: Vojsko, ozbrojená střetnutí a války v historii Šumperska, Šumperk 2003

BERAN, Jiří: Dějiny Karlovarského kraje, Karlovy Vary 2004

BERAN, Ladislav Josef: Odepřená integrace – systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918-1938, Praha 2009, str. 50

BRAUN, Karl: Der 4. mǎrz 1919 – zur Herausbildung sudetendeutscher Identitǎt in Bohemia, Nr. 2, 1996, s. 354-380

BRÜGEL, Johann Wolfgang: Češi a Němci (1918-1938), Praha 2006

BRÜGEL, Johann Wolfgang: Zankapfel Deutschböhmen in Bohemia Nr. 2, 1980.

CAMPBELL, Michael Walsh: The Making of the „March Fallen“: March 4, 1919 and the Subversive Potential of Occupation in Central European History, No. 1, 2006, s. 1-29.

CESAR, Jaroslav, ČERNÝ, Bohumil: Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety, Liberec 1960

CESAR, Jaroslav, ČERNÝ, Bohumil: Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938, I. díl, Praha 1962

CIBULKA, Pavel: Německé politické strany na Moravě, Brno 2012.

ČAPKA, František: Dějiny Zemí koruny české v datech, Praha 1999.

DEJMEK, Jindřich: Diplomacie Československa I., Praha 2012

DEJMEK, Jindřich: Historické kořeny tzv. sudetoněmeckého problému v českých zemích do roku 1938 in (eds.) DEJMEK, Jindřich, KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan: Historické, právní a mezinárodní souvislosti dekretů prezidenta republiky, s. 7-19.

DOHNAL, Miloň, FILIP Zdeněk, SPURNÝ, František: Pátá kolona na severní Moravě, Ostrava 1969, str. 9-10

DRAŠAROVÁ, Eva: Úvod in (ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji českých zemí za 1. světové války 1914-1918 sv. III., Praha 1994, s. 3-8, str. 6.

DRAŠAROVÁ, Eva: Úvod in (ed.) VRBATA, Jaroslav: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války, svazek V., Praha 1997.

FALTYS, Antonín: Vznik československého státu a Chebsko (Poznámky ke vzniku a vývoji Deutschböhmen) in Minulostí Západočeského kraje VI., Plzeň 1968, s. 39-47.

FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří: Moravské vyrovnání po sto letech in (eds.) FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří: Moravské vyrovnání z roku 1905, Brno 2006, s. 9-15.

FRAJDL, Jiří: K otázce nacionalismu ve Svitavách in (ed.) KOKOJANOVÁ, Michaela: Národnostní problémy v historii měst, Prostějov 1993, s. 133-135.

FRAJDL, Jiří: Rok 1918 v severovýchodních Čechách in (eds.) VAŠÍČEK, Zdeněk, WOLF, Vladimír: Krkonoše – Podkrkonoší sv. 4, Trutnov 1969, s. 58-72

FUCHS, Gerhard: Realizace práva na sebeurčení národů ve Velké říjnové socialistické revoluci a otázka „anšlusu“ v německo-československých vztazích 1918-1919 in Slovanský přehled, č. 4, 1978 s. 257-262

GAJAN, Koloman: Německý imperialismus a československo-německé vztahy v letech 1918-1921, Praha 1962

GAJAN, Koloman: Postoj T. G. Masaryka k českým Němcům v prvních letech ČSR in (ed.) BROKLOVÁ, Eva: T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. Století do německé okupace Československa, Praha 1998

GAJAN, Koloman, KVAČEK, Robert: Einleitung in (eds.) GAJAN, Koloman, KVAČEK, Robert: Deutschland und die Tschechoslowakei, Praha 1965, s. 7-42.

GALANDAUER, Jan: František Ferdinand d'Este, Havlíčkův Brod 1994.

GALANDAUER, Jan: František kníže Thun, Praha – Litomyšl 2007.

GALANDAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav: Osud trůnu habsburského, Praha 1983.

GAWRECKÁ, Marie: Národnostní poměry ve městech rakouského Slezska před r. 1914 in (ed.) KOKOJANOVÁ, Michaela: Národnostní problémy v historii měst, Prostějov 1993, s. 88-96.

GAWRECKÁ, Marie: Němci ve Slezsku 1918-1938, Opava 2002.

GERLINGHOFF, Peter: Jak byl Masaryk přijímán ve Výmarské republice in (ed.) BROKLOVÁ: Eva: T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. století do německé okupace Československa, Praha 1998, s. 11-20.

GREGOROVÍČ, Miroslav: Úvod in (eds.) STUPKOVÁ, Marie, VRBATA, Jaroslav: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914-1918, Svazek I – rok 1914, Praha 1993.

GRUNTOVÁ, Jitka, VAŠEK, František: 6. Období let 1918-1945, in (ed.) NEKUDA, Vladimír: Moravskotřebovsko, Svitavsko, Brno 2002, s. 185-256.

HAAS, Hans: Konflikt při uplatňování nároků na právo na sebeurčení: od habsburského státu k Československu – Němci v českých zemích 1918-1919 in (eds.) MOMMSEN, Hans, KOVÁČ, Dušan, MALÍŘ, Jiří, MAREK, Michaela: První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci, Brno 2000, s. 113-177

HADLER, Frank: Die Tschechoslowakische Republik in den Akten der deutschen Waffenstillstandskommission von 1919 in Bohemia, Nr. 2, 1995, s. 388-396, str. 390.

HAJN, Ivo: Česko-německé vztahy v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století in (ed.) KOKOJANOVÁ, Michaela: Národnostní problémy v historii měst, s. 97-102.

HANÁK, Jan: Zápas o uznání Československé republiky v Novém Jičíně in Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, Nový Jičín 1988

HERMANN, Tomáš: Diskuse k pracovnímu semináři národ a národnost 1918-1919 (mezi biologii, historií a politikou) in Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002-2003, Praha 2003, s. 119-127.

HILF, Rudolf: Die Stellungnahme der Komintern und der KPC zur Frage der Deutschen in den Sudetenländer in Bohemia, Nr. 1., 1964, s. 334-407, str. 340

HILF, Rudolf: Němci a Češi, Praha 1996.

HLAVAČKA, Milan: Samospráva království českého jako předstupeň státní samostatnosti? In (eds.) MALÝ: Karel, SOUKUP, Ladislav: Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, Praha 2006, s. s. 600-620.

HÖBELT, Lothar: Zwischen Militärregime und nationaler Autonomie. Die Pläne zur Veränderung der böhmischen Verfassung im 1. Weltkrieg in (eds.) MALÝ: Karel, SOUKUP, Ladislav: Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, Praha 2006, s. 757-764

HOJDA, Zdeněk, POKORNÝ, Jiří: Denkmalkonflikte zwischen Tschechen und Deutschböhmen in (Hrsg.) HAAS, Hans, STEKL, Hannes: Bürgerliche Selbstdarstellung: Städte, Architektur, Denkmäler, Wien 1995, s. 241-255

CHAUER, Miroslav: Německá iredenta na Lanškrounsku v letech 1918-1919 in Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové, Historie XXIX., s. 33-85

CHAUER, Miroslav: Ohlas první světové války a vzniku ČSR mezi německým obyvatelstvem Orlických hor in Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové, Řada historická XXII., Praha 1973, s. 21-55.

CHOCHOLATÝ, František: Velký znak „Deutschoesterreich“ a země koruny české 1918-1919 in *Heraldica Viva*, Pardubice 1992, s. 50-52, str. 51.

JAKŠ, Alfred: Karlovarsko na předělu dvou epoch 1917-1921, Plzeň 1962.

JAŠŠ, Richard: České národní výbory působící na Šumpersku v letech 1918-1919 in *Podesní*, s. 31-34.

JAŠŠ, Richard, FŇUKAL, Miloš: The German Language Islands of Brno, Olomouc and Jihlava during German-Austrian Irredentism in the Autumn of 1918 in *Moravian Geographical Reports*, č. 1, 2009, s. 40-49.

JAWORSKI, Rudolf: Historische argumente im Sudetendeutsche Volkstumskamps 1918-1938 in *Bohemia*, Nr. 2, 1987, s. 331-343,

KAISER, Vladimír: Vyhlášení československé republiky a provincie „Deutschböhmen“ dostupné na <<http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-2.htm>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky, Díl první, Praha 2000.

KÁRNÍK, Zdeněk: K epizodě bizarních počátků německého komunismu v ČSR: „Kommunistische Partei in Deutschböhmen“ - zástupce nacionálního bolševismu? In (ed.) HÁJEK, Jan, KOCIÁN, Jiří, ZÍTKO, Milan: *Fragmenty dějin, Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*, Praha 2006

KARPAŠ, Roman: *Kniha o Liberci*, Liberec 2004.

KAZBUNDA, Karel: *Otázka česko-německá v předvečer velké války*, Praha 1995

KLIMEK, Antonín: Názory T. G. Masaryka a E. Beneše na Němce v době vzniku Československa in (ed.) MALÍŘOVÁ, Eva: *Češi a Němci historická tabu – Tschechen und Deutsche historische Tabus*, Praha 1995, s.72-77.

KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, Praha-Litomyšl 2000.

KNOLL, Vilém: „Nie und nimmer“. Chebský podzim roku 1918 in *Dny práva - 2008 - Days of Law*, Brno 2009, dostupné na <<https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/knoll.pdf>>, navštíveno dne 14. 6. 2017.

KOLÁŘ, František, HLAVAČKA, Milan: *Jubilejní výstava 1891*, Praha 1991.

KOLÁŘ, Ondřej: *Státní pořádkové složky na Chebsku v době první Československé republiky*, Praha 2016

KONRÁD, Ota: *Dějepisectví, germanistika a slavistika na německé univerzitě v Praze 1918-1945*, Praha 2001.

KOPICA, Jiří: *Boj o pohraničí. Demontrace 4. března 1919 v Československu*, Kadaň 2013, str. 20.

KOPICA, Jiří: *Zemská vláda Deutschböhmen v letech 1918-1919 in Němci v Českých zemích/Die Deutschen in den Böhmischen Länder – Zprávy společnosti pro dějiny Němců v*

Čechách/Mitteilungen der Gessellschaft für die Geschichte der Deutschen in Böhmen, Ústí nad Labem 2004, s. 5-66.

KOŘALKA, Jiří: Vznik československé republiky roku 1918 v oficiální politice Německé říše in Československý časopis historický, č. 6, 1968, s. 819-848.

KOUBEK, Jiří: Volby do říšské rady v roce 1907 v českých zemích, staženo z <<http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cisloclanku=2006040101>>, navštíveno dne 13. 6. 2017.

KOUKAL, Pavel: Muži 28. října 1918 na severu Čech, Praha 2008

KOUKAL, Pavel: Rok 1918 očima Němců – Deutschböhmen dostupné na <<http://www.duchcov.cz/noviny/200804/HISTORIE.htm>>, navštíveno 14. 6. 2017.

KOVANIC, Jan: Tuplovaná revoluce dostupné na <<http://samanovodoupe.blogspot.cz/2014/10/tuplovana-revoluce.html>>, navštíveno 13. 6. 2017.

KUČERA, Martin: Pokus o vymezení úlohy československých dobrovolníků 1918-1919 v bojích o celistvost republiky in (eds.) HARNA, Josef, PROKŠ, Petr: Studie k moderním dějinám – Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Praha 2001, s. 239-270.

KRLÍN, Jan: Výměny úředníků státní správy v českých zemích v letech 1918-1920 in Paginae Historiae, Praha 1998, s. 210-252

KŘIČKA, Jiří: Výroba v období 1858-1938 in Dílo sedmi generací – 150 let spolku pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem

KURAL, Václav: Konflikt místo společenství?, Praha 1993

LAMBERT, Luboš: Soupis cizích papírových platidel obíhajících na území připojeném k Československu v letech 1918-1924, Praha 2015

LEONCINI, Francesco: Das Problem der Deutschen Minderheit in Böhmen in der internationalen Politik der Jahre 1918/1919 in Bohemia, Nr. 1, 1971, s. 306-335

LIPSCHER, Ladislav: Die parteipolitische Struktur der Minderheiten und ihre staatsrechtlichen Vorstellungen zur Lösung der nationalen Frage in der Tschechoslowakei in Bohemia, Nr. 1, 1981, s. 342-380

MACKOVÁ, Marie: Praktická politika strany Všeněmců a její konflikt se státní mocí v Lanškrouně na přelomu 19. a 20. století in (ed.) KOKOJANOVÁ, Michaela: Národnostní problémy v historii měst, Prostějov 1993: s. 124-128.

MALÍŘ, Jiří: „Druhé“ moravské vyrovnání z r. 1916 in (eds.) FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří: Moravské vyrovnání z roku 1905, Brno 2006, s. 87-101.

MALÍŘ, Jiří: Obecní samospráva a národnostní problematika na Moravě před r. 1914 (Deset poznámek k „boji o radnice“ moravských měst) in (ed.) KOKOJANOVÁ, Michaela: Národnostní problémy v historii měst, Prostějov 1993, s. 75-87.

MALÍŘ, Jiří: Od jazykové rovnoprávnosti k národnostnímu rozdělení in Dějiny a současnost, č. 6, 1997, s. 12-16, str. 12-13.

MAURER-HORN, Susanne: Die Landesregierung für Deutschböhmen und das Selbstbestimmungsrecht 1918/1919, in Bohemia, Nr. 1, 1997 s. 37-55.

MAZUR, Arnošt: Kořeny fašismu sudetských Němců v Československu. Bibliografický výběr sudetik z let 1918-1919, Opava 1963.

MIKEŠOVÁ, Michaela: Deutschböhmen – německá iredenta v Československé republice v letech 1918-1919 in Historický obzor 3-4/2016, s. 78-88, str. 79.

MOLISCH, Paul: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918-1919, Wien-Leipzig, 1932.

MORAVEC, Jaroslav: Tisk československých platidel ve Varnsdorfu in Mandava, Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf 2008-2009, Varnsdorf 2009, s. 80-88.

MURDOCK, Caithlin: Changing Places – Society, Culture, and Territory in the Saxon-Bohemian Borderlands, 1870-1946, Michigan 2010, str. 88.

MÜLLER, Helmut: Dějiny Německa, Praha 1995.

NOVOTNÝ, Jan: Projekt provincie „Deutschböhmen“ v ambicích liberecké radnice do roku 1914 in (eds.) PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav: Mezi liberalismem a totalitou – Komunální politika ve středoevropském prostoru 1848-1948, Praha 1997, s. 183-8.

OPITZ, Alfred: Böhmen und die deutschböhmisches Frage in der ersten Phase der Herausbildung des tschechischen Nationalstaates im Jahre 1918 in Bohemia, Nr. 1, 1976,

OPITZ, Alfred: Der tschechische Nationalstaat im Jahre 1919 in Bohemia, Nr. 1, 1981, s. 43-77.

OPOČENSKÝ, Jan: Vznik národních států v říjnu 1918, Praha 1927.

PETRÁŠ, René: Menšiny v meziválečném Československu, Praha 2009.

PETRÁŠ, René: Národní otázka v českých zemích na sklonku monarchie in (eds.) MALÝ: Karel, SOUKUP, Ladislav: Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, Praha 2006, s. 694-725.

PEROUTKA: Budování státu I., Praha 1991.

PICHLÍK, Karel: Poválečná Evropa v představách T. G. Masaryka v exilu in (eds.) MOMMSEN, Hans, KOVÁČ, Dušan, MALÍŘ, Jiří, MAREK, Michaela: První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci, Brno 2000, s. 53-62.

PLETICHA, Lukáš: Žhavý listopad 1918 dostupné na <<http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/jablonecky-mesicnik/rocnik-2010/11-2010/zhavy-listopad-1918.html>> navštíveno dne 15. 6. 2017.

PRINC, Michal: Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938, Praha 2015

PRERADOVICH, Nikolaus von, Die Leistungen der Sudetendeutschen in der Donaumonarchie in Bohemia, München 1960, s. 207-220.

PROKOP, Vladimír: Kapitoly z dějin Sokolovska, Sokolov 1994

PROKŠ: Petr: Konec říše Hohenzollernů, Praha 2010

RABL, Kurt: Das Ringen um das Sudetendeutsche Selbstbestimmungsrecht 1918/19, München 1958

RANDÁK, Jan, PETRBOK, Václav: „Z krvácejících rakví teče naše vůle.“ Sudetští Němci také jako muži října? In (ed.) KUČERA, Rudolf Muži října 1918, s. 169-182, str. 175.

RŮŽEK, Vlastimil: Svobodné nezávislé Německé Čechy – Das freie unabhängige Deutschböhmen (29. X. 1918 – 16. 12. 1918) in Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska, 1993, s. 79–85.

ŘEHÁČEK, Karel: Němci proti Československu na západě Čech, Plzeň 2008

SANDGRUBER, Roman: Oberösterreich 1918/2008, dostupné na <<http://www.oogeschichte.at/themen/wir-oberoesterreicher/wir-oberoesterreicher/oberoesterreich-19182008.html>>, navštíveno 13. 6. 2017.

SCHELLE, Karel: Moravské zemské zřízení (zemská moravská ústava) 1848-1918 in (eds.) MALÝ, SOUKUP: s.451-465.

SCHMID, Julia: „Deutschböhmen“ als Konstrukt deutscher Nationalisten in Österreich und dem Deutschen Reich in Bohemia, No. 2, 2008, s. 464-479.

SCHMIED, Erich: J. W. Titta und der Deutsche Volksrat für Böhmen in Bohemia, Nr. 2, 1985, str. 309-310 či KOLÁŘ, HLAVAČKA: str. 4.

SMETANA, Jan: Německé nacionální hnutí na Děčínsku na konci 1. světové války in (eds.) KOŠTALA, Miloslav, SMETANA, Jan: Z minulosti Děčínska I., Liberec 1965, s 163-181

SPRINGER, Jan: Konec sudetenlandského odboje 15. prosince 1918 v Šumperku, Šumperk 1933

SUPPAN, Arnold: Die aussenpolitischen Beziehungen zwischen Prag und Wien 1918-1938 in (ed.) SKŘIVAN, Aleš: Prague Papers on History of International Relations, Praha 1999, s. 213-286, str. 213;

SZABÓ, Miroslav, FRANKL, Michal: Budování státu bez antisemitismu?, Praha 2015

Světová válka a první pokusy o odtržení, dostupné na <<http://www.sluknov.cz/mesto/zhistorie/svetova-valka-a-prvni-pokusy-o-odtrzeni>> navštíveno 13. 6. 2017

ŠEBEK, Jaroslav: Mezi křížem a národem, Brno 2006

ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Úvod in (ed.) STUPKOVÁ, Marie: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války, svazek II., rok 1915.

ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Úvod in (ed.) ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války, svazek IV., Praha 1996

ŠTOLLOVÁ, Sandra: Pangermanismus, Plzeň 2016.

ŠTOVÍČEK, Ivan: O ohlasu a vlivu hnutí spartakovců v českých zemích 1918-199 in Slovanský přehled, č. 5, 1976, s. 368-374

Totengedenken der Märzgefallenen am 8. März 1919 und an Allerseelen 1919, dostupné na <http://www.kaaden-duppau.de/totenfeier_der_maerzgefallenen.htm> navštíveno dne 18. 6. 2017

TŮMA, Jiří: K činnosti Německé národní rady v Čechách a jejímu vztahu k vznikající ČSR a Německu in Čechy a Sasko v proměnách dějin, Acta Universitatis Purkynianae I. 1993, Ústí nad Labem 1993, s. 259-269

VALENTA: Legenda o „rebelech, s nimiž se nevyjednávám“ in (ed.) HARNA, Josef: Moderní dějiny, s. 197-214.

VALENTA, Jaroslav: Léta 1918-1919: sebeurčení pro Čechy, Slováky a...? in T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. Století do německé okupace Československa, Praha 1998, s. 69-80.

VALENTA, Jaroslav: Nezdařený pokus o jednání mezi Čechy a Němci na přelomu let 1918-1919 in Moderní dějiny 3, Praha 1995, s. 229-239

VALENTA, Jaroslav: Plány německé buržoazie na neutralizaci Ostravska a Těšínska v letech 1918-1920 in Slezský sborník historický 1960, č. 3, s 289-311

VALENTA, Jaroslav: Rozchod Němců s Čechy v českých zemích v roce 1918 in MALÍŘOVÁ, Eva: Češi a Němci historická tabu – Tschechen und Deutsche historische Tabus, Praha 1995, s.54-61

VAŠATA, Ondřej: Obsazení Kunčic a Vrchlabí čs. vojskem 7. prosince 1918, dostupné na <http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=12025&Itemid=38>, navštíveno 13. 6. 1918.

VAŠATA, Ondřej: Připojení Teplic nad Metují a Meziměstí k čs. státu v listopadu 1918 in Náchodsko, od minulosti k dnešku, 2012, s. 67-76, str. 67

VELEK, Luboš: Böhmisches Staatsrecht auf „Weichem Papier“: Tatsache, Mythos und ihre symbolische Bedeutung in der tschechischen politischen Kultur in Bohemia, No. 1, 2007, s. 103-118.

VESELÝ, Martin: Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem, 2003

VLASÁK, Vladimír: Dějiny Chodova, Chodov 1994

VOJÁČEK, Ladislav: Národní výbory v národnostně smíšených oblastech Čech a Moravy in Právněhistorické studie, Praha 1992, s. 125-133

VOJTÍŠKOVÁ, Marie, VOJTÍŠEK, Břetislav: Osmnáctá chasa v boji proti Deutschböhmen, Česká Lípa 1968, str. 18.

VÝKRUTA, Vladivoj: Rok 1918: Jaké byly události na železnici, dostupné na <https://www.cd.cz/old/TCD2008/8_41rok.htm>, navštíveno dne 14. 6. 2017.

WHITESIDE, Andrew Gladding: Austrian National Socialism before 1918, The Hague 1962.

WOLF, Andreas: Das Egerland in der Tschechoslowakei. Politik und kollektive Erinnerung in einer ehemaligen Reichspfandschaft in Bohemia, Nr. 1, 2000, s. 34-58

ŽUPANIČ, Jan: Šönerer, dostupné na <<http://www.novanobilitas.eu/rod/schoenerer>>, navštíveno 13. 6. 1918.

VIII. Nevydané práce

BANDŽUCH, Tomáš: Rudolf Lodgman von Auen a provincie Deutschböhmen, Bakalářská práce obhájená v roce 2010 na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

BARTEČKOVÁ, Ivana: Činnost zemského četnického velitelství ve Slezsku v letech 1918-1928, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2013 na Filosofické fakultě University Palackého

CAMPBELL, Fenton Gregory: Czechoslovak-German Relations during the Weimar Republic 1918-1933, Disertační práce obhájená v roce 1967 na Yale University, str. 20.

GREGOROVÍČ, Aleš: Die Deutschböhmisches Frage in den ersten Monaten der jungen ČSR anhand von Berichten der deutschen Gesandtschaft in Prag, Diplomová práce obhájená v roce 2006 na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně

JAIŠS, Richard: Pokus o geografické vymezení německé iredenty v českých zemích na podzim roku 1918 (s důrazem na oblast Moravy, Slezska a východních Čech), Disertační práce obhájená v roce 2007 na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity.

JENNE, Erin K.: Group Demands as bargaining Positions: Signals, Cues and minority Mobilization in east central Europe, disertační práce obhájená na Stanford University v roce 2000

JINDROVÁ, Eva: Teplitz-Schönauer Anzieher in 20. a 30. letech, Diplomová práce obhájená v roce 2014 na Fakultě sociálních věd Karlovy university v Praze

KLEČACKÝ, Martin: Převzetí rakouského četnictva československým státem 1918-1919, Rigorózní práce obhájená v roce 2008 na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně, str. 5.

KROTILOVÁ, Martina: Liberecká radnice jako socio-kulturní fenomén města, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2015 na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové

LAUNOVÁ, Zdeňka: K politické úloze Rudolfa Lodgmana von Auen v letech 1918-1925, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2006 na Pedagogické fakultě Technické university v Liberci

LÁNA, Tomáš: Sudetští Němci na Orlickoústecku za první republiky, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2008 na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně

MACOUN, Marian: Konec provincie Sudetenland v Šumperku, Bakalářská práce obhájená v roce 2008 na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně

MOCOVÁ, Jitka. Vývoj politického okresu Most v roce 1938 se zaměřením na národnostní poměry, Rigorózní práce obhájená v roce 2009 na Filosofické fakultě University Karlovy

PETRUS, Martin: Vývoj politického okresu Turnov v letech 1918-1945, Magisterská diplomová práce obhájená v roce 2015 na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně.

ŠESTAUBER, Martin: Územní spory mezi Československem a Rakouskem v letech 1918-1920, Rigorózní práce obhájená v roce 2012 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

ŠINDELÁŘ, Michal: Politika novojičínských Němců v letech 1914-1933, bakalářská práce obhájená v r. 2014 na Filosofické fakultě Masarykovy university

VEJNAROVÁ, Lenka: Vývoj vztahů českého a německého obyvatelstva v politickém okrese Vrchlabí v letech 1918-1938, Bakalářská práce obhájená v roce 2014 na Filosofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci

VINK, Matthew: Self-Determination along the Austrian Frontier, 1918-1920 Case Studies of German Bohemia, Vorarlberg, and Carinthia, magisterská diplomová práce obhájená na Victoria University of Wellington 2013, str. 14-16.

ZATLOUKALOVÁ, Lucie: Vztahy Čechů a českých (sudetských) Němců v éře první republiky na území ČSR, magisterská diplomová práce, obhájeno v r. 2008 na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně

ZEMANOVÁ, Ivana: První desetiletí ČSR ve světle dvou jazyků českobudějovického tisku, Diplomová práce obhájená v roce 2011 na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Budějovicích

Příloha I. – Mapy

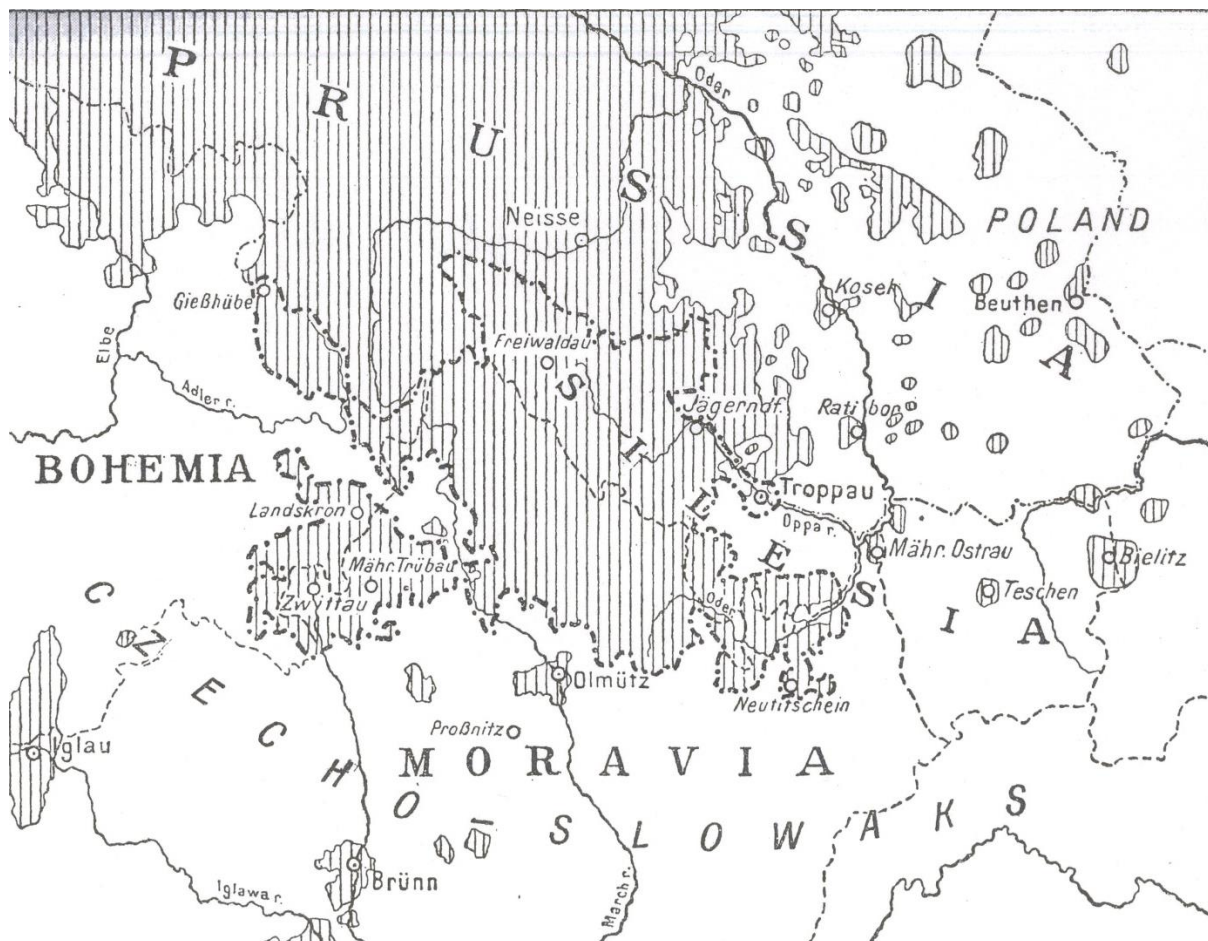
a) Deutschböhmen

Mapa provincie Deutschböhmen (coby German-Bohemia) ohraničena čerchovanou čarou, někdejší země habsburské monarchie značeny čarou přerušovanou). Vyšeafované oblasti osídlené převážně německým obyvatelstvem. Na mapě jsou vyznačeny Němci osídlené oblasti Čech, které připadly jiným zemím německorakouského státu i oblasti na Mostecku, kde převládalo české obyvatelstvo. Vyznačena města Pasov (Passau), Gmünd, České Budějovice (Budweis), Znojmo (Znaim), Brno (Brün), Mikulov (Nikolsburg), Svitavy (Zwittau), Moravská Třebová (Trübau), Jihlava (Iglau), Plzeň (Pilsen), Praha (Prague), Cheb (Eger), Karlovy Vary (Karlsbad), Žatec (Saaz), Most (Brüx), litměřice (Leitmeritz), Ústí nad Labem (Aussig), Liberec (Reichenberg), Trutnov (Trautenau), Broumov (Braunau), Saská Kamenice (Chemnitz) a Drážďany (Dresden).¹⁵²⁷

¹⁵²⁷ Originál mapy viz LAUN: str. 27.

b) Sudetenland

Mapa provincie Sudetenland (ohraničena čerchovanou čarou, někdejší země habsburské monarchie značeny čarou přerušovanou. Vyšrafované oblasti osídlené převážně německým obyvatelstvem. Na mapě jsou zřetelné koridory spojující s provincií Opavu a Hřebečsko. Vyznačena města Brno (Brün), Jihlava (Iglau), Prostějov (Proßnitz), Olomouc (Olmütz), Nový Jičín (Neutitschein), Svitavy (Zwittau), Moravská Třebová (Mährische Trübau), Lanškroun (Landskron), Těšín (Teschen), Bialsko (Bielitz), Moravská Ostrava (Mährische Ostrau), Opava (Troppau), Krnov (Jägerndorf), ratiboř (ratibor), Freiwladau (Jeseník), Olešnice v Orlických Horách (Gießhübel), Nisa (Niesse), Ratiboř (Ratibor), Kozle (Kosel), Beuthen (Bytom).¹⁵²⁸

¹⁵²⁸ Originál mapy viz LAUN: str. 28.

Příloha II. – Vedení provincií

a) Deutschböhmen

Rudolf Lodgman von Auen

Josef Seliger

Raphael Pacher

b) Sudetenland

Robert Freißler

Hans Jokl

Gustav Oberleithner